

**СЛОВНИК
української
МОВИ**

XVI - першої половини XVII ст.

14

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 14

К

Львів
2008

оцифровано - balik2 21/11/2018

ББК 4У (03)
С 48

Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин; укладач О.Кровицька. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — Вип. 14 (К — Кон'юрація). — 256 с.

Чотирнадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1259 слів на літеру К; тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія:

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.), к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга, к.ф.н. Н. Остап,
к.ф.н. Г. Войтів, проф. М. Флаєр (Гарвардський університет), к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 14-го випуску:

Г. Войтів, Д. Гринчишин, У. Єдлінська, Л. Полюга, М. Чікало

Рецензенти:

д.ф.н. М. Худаш, к.ф.н. І. Ощипко, к.ф.н. З. Терлак

Консультували:

д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І. Паславський

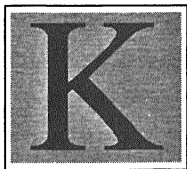
Комп'ютерна верстка — О. Тріль

Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-4981-3 (Вип. 14)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, 2008

К¹ 1. Дванадцята літера алфавіту на означення приголосного звука “к”.

2. Має числове значення: \bar{k} — 20, а також значення порядкового числівника “двадцятий”: староста дає(ть) \bar{k} копъ гроше(и) (1552 *ООвр. З.* 102); выдале(м) черкаскомѣ золоты(х) \bar{k} и три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); ω оучтѣвости рѣдичомъ, рѣздѣлъ \bar{k} (Острог, 1614 *Тест.* 147); Рокѣ бѣжи $\bar{a}x\bar{k}v$ иуния ѣ дня (Одрехова, 1622 *ЦДІАЛ* 37, 2, 35).

К² див. КЪ.

КААТИСА, КААТІСА *дієсл. недок.* (визнавати свою провину, грѣх) каятися: ес'ли // согрѣши(т) против' тебе бра(т) твои. запрети емоу. а если боуде(т) са того кааті ω (т)поусти емоу (1556-1561 *ПС* 295-295 зв.); $\acute{a}g\bar{g}(c)ko$ е(ст) вѣдле оучѣтеле(и) нѣши(х), не грѣшѣти, а дѣво(л)ское згрѣшѣвши в' затве(р)дѣлости ср(д)ца и в'порѣ тр'вати, а не кѣати са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

Див. ще КАЯТИСЯ.

КААТІСА *див. КААТИСА.*

КАБАКЪ¹ ч. (*тур. kabaq*) гарбуз, *діал.* кабак. Особова вл. н.: а с по(д)даны(х) бело(ц)ки(х)... Ко(н)дра(т) Кѣценя... Ва(с)ко каба(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20); Костикъ Кабакъ (1649 *РЗВ* 182).

КАБАКЪ² ч. (*тюрк. kabaq, нон. kaback*) кабак, шинок: я того не знаю, для чего они [посланцы] на кабакѣ съ паномъ... Сливницкимъ, въ Борановцѣ живущимъ, межъ себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98).

КАБАНЕЦЬ ч. Кабанець. Особова вл. н.: иван кабанець... гриць мацковя(т), и говоурь и иных люди(и) за(ц)ны(х)... не мало (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.).

КАБАНИНА ж. (*м'ясо кабана*) кабанятина: Бо не зѣвше в' ѡбѣзѣ свѣжая волина, Добра з' саламѣхою по(д)чѣсь кабанѣна (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.).

КАБАНЪ ч. (*тур. kaban*) кабан. Особова вл. н.: хведо(р) Кабанъ (1649 *РЗВ* 16); Гри(ц)ко Кабанъ (Там же, 448).

КАБАТИКЪ ч. (*короткий кабат*), *діал.* кабатик: Кабатиковъ та(к)же полоте(н)ны(х) заживаю(т), которые ле(д)во по ло(к)тѣ рѣки ѡкривѣю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

КАБАТЪ ч. (*стп. kabat, мад. kabat, перс. kaba*) (*короткий верхній чоловічий і жіночий одяг*) *діал.* кабат: межъ себе расшарпали: сукъни пана моего и пане самое,... килка сподницъ блаватных с кабатами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132); ω прочъ кабата, плаща, па(н)чо(х),... нѣчѣго бѣлей не мѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); Ув

Оме(л)єняти..., кабатъ турє(ц)ки(и) мухояровы(и) (Житомир, 1650 ДМВН 194).

КАБАЧНЫЙ, КАБАЧЪНЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Кабачний, -ого. Особова вл.н.: онъ... // ...подъданы(х) поводовъ... зо вьсемъ ихъ пожи(т)комъ и достатъкомъ... выкочивалъ и дотолъ выкочиваетъ тое(ст)... панаса промъче(н)ка Грыцька Кабачного (Київ, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 125-125 зв.); Сидо(р) Кабачны(и) (1649 РЗВ 153); Даныло Кабачный (Там же, 201).

КАБАЧЪНЫЙ *див.* **КАБАЧНЫЙ.**

КАВА *ж.* Галка, *діал.* кава: gracus, graculus, кава, кавка (1642 ЛС 210).

КАВАЛЕРЪ, КАВАЛЪРЪ *ч.* (*стп.* kawaler, *ім.* cavaliere) 1. (*хоробрый, прославленный воїн*) кавалер, рицар: Слѣвнымъ та в'тѣмъ оршакѣ, оучини(л) Рицѣремъ, Корогвѣ его бы(с) бѣлъ мѣцнымъ Кавалѣремъ (Львів, 1642 Бут. 5); Во tez guscere i kawalere pered tym bywali, Tym woiewali, od tohoz mecza sami roumirali (1648 П. про Пот. 200).

2. (*поклонник, залицяльник*) кавалер: Лечь не дбае про чесноты На що модлы ей офѣры? Абы були кавалѣры! (Луцьк, 1575 КС ХХV, 98).

КАВАЛЕЦЪ, КАВЕЛЕЦЪ *ч.* 1. (*ділянка землі*) кавалок, шматок, клин: тридцать пятый — Богданъ, польланокъ, а надъдатокъ въ гостынцу Турискомъ, одъ струги, и въ Сычиню, кавелецъ писку (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 326); А петро емѣ записѣтъ павлови ролѣ кава(л)-цѣвъ два еде(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вер(х)ь села (Одрехова, 1618 ЦДІАЛ 37, 2, 30).

2. (*відрізана частина тканини*) шматок, відріз: Кава(л)є(ц) по(л)аксамита брѣна(т)-но(г) рыто(г) (Львів, 1579-1588 ЛСБ 1034,

1 зв.); Кавале(ц) з є(д)вабу на че(р)воно(м) днѣ квѣты (Львів, 1637 Інв. Усп. 76).

Див. ще **КАВАЛОКЪ.**

КАВАЛКАТОРЪ, КАЛВАКАТОРЪ *ч.* (*стп.* kawalkator, *ім.* cavalkata) наїзник, вершник: а потѣмъ ѿ(д) оумѣтного кава(л)катора и до войны способнымъ ставѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); Ристѣте(л): Ка(л)вакато(р), заводни(к) (1627 ЛБ 109).

КАВАЛОКЪ, КОВАЛОКЪ *ч.* 1. (*відділена частина від чого-небудь*) кавалок, кусок, шматок: тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонѣтробу и плюца вси кавалѣками з него выкинуло (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 585); тые акта помєненые... одни... пообдирали, другие вѣни-вечъ подерли, третие въ ковалки посекли (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 139); жупанъ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немъ киями побили (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 537).

2. (*окрема частка якої-небудь речовини*) кавалок, крупина, зернина: Зѣлото з'мнѣгого болѣта омѣто, в' малѣнкихъ кавалѣкахъ ѡлбо штѣчкахъ на кштѣлтъ прѣса найдѣтъся (Вільна, 1627 Дух. б. 163).

Див. ще **КАВАЛЕЦЪ.**

КАВАЛЪРЪ *див.* **КАВАЛЕРЪ.**

КАВЕЛЕЦЪ *див.* **КАВАЛЕЦЪ.**

КАВЗА *див.* **КАУЗА.**

КАВКА *ж.* 1. Галка, *діал.* кавка: якъ тежъ видимо, вороны, га(и)вороны, крѣ(ки), ка(в)ки,... сороки, которы(х) тежъ є(с)тъ еденъ а(ч) нешто ро(з)ны(и) пѣря(м) и голосами рожа(т) (1582 Кр. Стр. 47); и где га(и)вороны летятъ та(м) ся тежъ кавки крѣки вороны межи ни(х) мѣшаю(т) (Там же); Кавка. Gracus. Graculus. Monedula (1650 ЛК 456).

2. Особова вл. н., ч.: Я сте(ц) з ре(п)иди пре(з)вище(м) ланє(в)я... взѣ(л)... ѿ(д)

давыда ка(в)кы свата свое(г)... волы два (Одрехова, 1576 ЦДІАЛ 37, 16, 6); Дѣялося в одреховѣ... при... стеци ка(в)цѣ з репеди (Одрехова, 1610 ЦДІАЛ 37, 2, 14 зв.).

КАГАНЕЦЪ¹, КАГАНЕЦЪ, КАГАНЕЦЪ, КАКГАНЕЦЪ ч. Каганець: епари(с)три(с)... сѣдина до че(р)пана, албо налива(н)а, на кшта(л)ть кага(н)ца з бѣлого желѣза (1596 ЛЗ 46); то(т) же оставилъ в костеле лампы в какга(н)ца(х) горе(т) (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 50 зв.); Свѣтилникъ: Походна, ла(м)па, кагане(ц), и лѣхтаръ высокій (1627 ЛБ 112); рѣка рѣкѣ мѣючи, ѡбѣ были бѣлы и цѣлы: зачѣмъ бы сѣмъ в каган'ца(х) ѡлѣвы, а ѡвым' огна до запалѣ нѣгды не оубывало (Вільна, 1627 Дух. б. 18).

КАГАНЕЦЪ² ч. Вузечка: Брозда: ѡзданїца, ѡбрѣтъ, каганецъ, мѣнштѣкъ (1627 ЛБ 149).

КАГАНЪ ч. (тюрк. каган) 1. Каган: Прч(с)таа Бѣа... Напродъ рѣкѣ хѣ, ѡ(т) въплощенїа Бѣа слѡва, тое мѣсто ѡ(т) сарвара котѡрый з' аварами... мѡремъ, и ѡ(т) Кагана скїѣского котѡрый землѣю, Константінопо(л), посланы бѣдѣчи ѡ(т) Козрѡ царѣ Пѣрского, облегли, чѣдо(в)не оборонїла (Київ, 1625 МІКСВ 127).

2. Особова вл. н.: Процыкъ Кага(н) (1649 РЗВ 11 зв.).

КАГАНЕЦЪ див. **КАГАНЕЦЪ**.

КАДАВЕРЪ ч. (лат. cadaver) труп, тѣло: слуги вышѣречоные... // приехали, зараз... мешъкане в нocy оточывшы, оных способомъ тыранъским; вперед помучывъшы, потымъ позабивали и кадавера их, не ведать, чыли огнемъ спалили, чыли въ воде потопыли (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 535-536).

КАДЕНЦИЯ ж. (стп. kadencja, слат. cadentia) строк проведення судових засѣ-

дань: право посполитое я(с)не декларуе(т), и ро(с)казуе(т), абы те(р)ми(н) грани(ч)ны(и) пре(з) позовъ, чты(р)ма неделями пере(д) каде(н)циею, его былъ, ѡ(з)начоны(и) и вынесены(и) (Вільшанка, 1639 ККПС 227).

КАДЖЕНЄ, КАЖЕНЄ, КАЖЕНЬЄ с.

1. (курїння ладаном, фїміамом) кадиння: фїала, кацїа, на к'шта(л)ть чашѣ, албо кѣ(б)ка, сѣдина до кадженѣ (1596 ЛЗ 83); Фїала: Кацїа наштѣл(т) чашѣ, а(б) кѣбка, сѣдина до кадже(н)а (1627 ЛБ 239).

2. Фїміам, ладан: ѡмїамнї(к): Кади(л)ница, або где каже(н)е кладѣтъ (1627 ЛБ 210); Аарѡнъ... вѣбжалъ промѣж людѣ котѡрыхъ оуже огѡнь пожирѣл ѡферовѣлъ каженье (серед. XVII ст. Хрон. 138 зв.); Вѡзмешъ тѣжъ собѣ рѣчи вѡнннхъ... и халванѣ, дѡброи вѡнннсти, и кацїла насвѣтлѣйшагѡ... и оучинишъ каженье справлено робѡтою аптекарскою (Там же, 108 зв.).

КАДИЛИЦЯ ж. Кадильница: Если кто вкѣшѡнный боудеть, взгороу на нѡ до ба нехѣй погладѣеть, и боуде(т) здорѡвъ... албо нехѣй поглѣне(т) на сто(л) хлѣбовъ пре(д)ложѣна и цѣ(л) зостѣнетъ; або на кацїлицю... албо на оублаганый ѡфѣрѡвникъ (поч. XVII ст. Проп. р. 132 зв.).

Див. ще **КАДИЛНИКЪ, КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЙ див. **КАДИЛНЫЙ**.

КАДИЛНИКЪ ч. Кадильница, кадило: начинишъ кѣ потребамъ егѡ... клещи и вїлы, и вси начинья, и кацїлники з мѣди почишишъ (серед. XVII ст. Хрон. 104 зв.).

Див. ще **КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЦА див. **КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЦЯ, КАДИЛНИЦА, КАДИЛЬНИЦА, КАДИЛНИЦА ж. Кадильница, кадило: што сотворю, и стоуплю ль Стомоу сѣмоу ѡ(т) мѣста сего стога, или целоую

Єго пристоупивъ, и кадилъницоу подамъ (1489 *Чет.* 219 зв.); Кѡ томѡ теж наливки мои сребреные, ... на крестъ, на келехи, на кадилницы и на иншия потребы церковныя маюг даны быти (Володимир, 1547 *AS IV*, 564); Кади(л)ница срѣбрънаа важи(т) шесть гриве(н) срѣбра (Львѣв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); снѣве аарѣнѣвы, в'за(в)ши кади(л)ницѣ, што нимѣ ка̀да(т), в'ложили до ни(х) ѡгна (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); Кади(л)ница сребрѣнаа и дрѣгаа мося(ж)-наа (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА I-2*, 259); кадилница ассега (I пол. XVII ст. *Сем.* 11); ассега, кади(л)ница (1642 *ЛС* 66); Справишь тежъ миски, и чаши, кадилницы и кѡбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИКЪ.

КАДИЛНЫЙ, КАДИЛНИЙ *прикм.*

Кадильный: tugeus, кади(л)ни(й) (1642 *ЛС* 406).

◊ олтарь кадилный *див. ОЛТАРЪ.*

КАДИЛО, КАДИЛО *с. 1.* Кадило, кадилница: патриархъ... приналъ кадило в рѣкѡ свою (1489 *Чет.* 106); Кадиль великихъ сребреныхъ тры (Киѣв, 1554 *КМПМ I*, дод. 6); Лихтаръ мосендзовый, ... кадило мосендзовое, хорогвей две (Луцк, 1583 *АрхЮЗР 1/1*, 183); Рѣкою Держитъ квѣтокъ, дрѣгѣю Книгѣ, тамъ же Кадѣло (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 27); Тамже мѣви(т) з' кадил(м) и свѣчками за ними идемо (Киѣв, 1625 *Коп. Ом.* 161); Кадило. Cadum (1650 *ЛК* 456); *У порѣвн.:* нехай повѣдаеть боудеть права мѣтва моа якъ кадилѣло предъ тобѣю (Дермань, 1604 *Охт.* 13).

2. Фимѣам, ладан: а ѡтворивши скровища своа принесли емоу дары. злото и кадило и мир'роу (1556-1561 *ЛС* 24 зв.); на томъ вины церковной фунтъ кадила без жадного отпусту (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР*

1/VI, 52); фимѣам(н), кадилѣло (1596 *ЛЗ* 89); Ладанъ: Кадѣло (1627 *ЛБ* 57); кадила чистого з туро(к) привезено за зло(т) 24 (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Томѡжъ Миррѣ з' Кадѣломъ нехъ Вѣщковѣ нѣсатъ, Не Рождество, лѣчъ з' мѣртвыхъ в'ста(н)е южъ голѣса(т) (Киѣв, 1632 *Євх.* 297); thymiama, фимѣам(м), кадилѣло (1642 *ЛС* 398); рѣклъ Моисѣй до Аарѣна, Во(з)ми кадилницѣ а набравши ѡгна з' олтаря, наклада на негѡ кадилѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (обкурювання ладаном під час богослужіння) кадиння: и не было тамъ оуже пра(з)дника, ани кадилѣла, и принѣсы в' ней не были чѣнены, за розмножен'емъ по дорогахъ и палацахъ еи дѣкихъ бѣстѣй и гадѣвъ, а дѣхомъ злослѣвимъ мѣшкаючимъ в' ней (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 270).

КАДИЛЦЕ *с.* Крихта фимѣаму, ладану: tusculum, кади(л)це (1642 *ЛС* 406).

КАДИЛЬНИЦА *див. КАДИЛНИЦЯ.*

КАДИТИ, КАДИТИ, КАДИТИ *дѣсл. недок.* (обкурювати ладаном під час богослужіння) кадити: по ѡбычаю сѣченицькому. пригодилося емоу кадити (1556-1561 *ЛС* 205); снѣве аарѣнѣвы, в'за(в)ши кади(л)ницѣ, што нимѣ ка̀да(т), в'ложили до ни(х) ѡгна (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); И люде взираючи на нихъ, кланалися Бгѣ, и кадили, и свѣчи ставили (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 5); У костелахъ не кадятъ, толко на великѣя свѣта (бл. 1626 *Кир. Н.* 28); кадити adoleo (I пол. XVII ст. *Сем.* 15); кадити fumigo (Там же); а къ съсѣдомъ сѣценнымъ да не прикасаютса слѣгы, нѣже да кадатъ (Львѣв, 1642 *Жел. П.* 3 зв.);

(курити жертвенними пахощами) кадити: по ѡбычаю на стѣ грѣбъ г(с)а нашего ісоу(с) х(с)а, ходила и кадила, и молилася (1489 *Чет.* 258); ѡферовалъ те(ж) ѡфѣры

и кадѣль на вѣжшынахъ и на пѣгорка(х), и на кѣждо(м) дереве листвано(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 337 зв.).

КАДІЛНИЦА *див.* **КАДИЛНИЦЯ.**

КАДІЛО *див.* **КАДИЛО.**

КАДІТИ *див.* **КАДИТИ.**

КАДІТІ *див.* **КАДИТИ.**

КАДКА *ж.* Бочка, дѣжка, *діал.* кадка: кадокъ шесть на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 241).

КАДЛУБЪ, КАДЪЛУБЪ *ч.* (*стп.* kad-lub) 1. Кадѣб, кадѣвб, кадуб: Вѣ дому и у коморахъ его,... // кадлубовъ липовыхъ чотыри, возовъ чотыри (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 241-242).

2. (*міра місткості*) кадѣб, кадѣвб, кадуб: грыбовъ кадлубъ великій (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 49); кадълубъ патоки выносили, пнювъ з пчолами сто семъдесять выбили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/ІV, 434).

Див. ще **КАДОЛБЪ.**

КАДОВЪБЪ *див.* **КАДОЛБЪ.**

КАДОЛБЪ, КАДОВЪБЪ *ч.* 1. Кадѣб, кадѣвб, кадуб: подле тыхъ коморокъ зрубовъ два новыхъ поставлено, противъ тыхъ зрубовъ погребъ, в погребѣ..., кадолбовъ шестъ, цебры два (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); Спрятъ домовый: ...бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шестъ,... кадолбъ липовый одинъ — на муку (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/І, 93); кнзъ Воронѣцки(и)... взялъ... рече(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ, сане(и), коле(с), кадолбовъ, коробе(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); кадовъбы, ведра, конъви, цебрики и все начинъя (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 96).

2. (*міра місткості*) кадѣб, кадѣвб, кадуб: врядникъ... взялъ: ...кадолбъ огурковъ солоныхъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 20); а в погребѣ цыбули ве(н)ко(в) сто капусты

солоное два кадо(л)бы (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); кнзъ Воронѣцки(и)... взялъ..., масла кадолбовъ три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76).

Див. ще **КАДЛУБЪ.**

КАДОЧКА *ж.* (*міра місткості*) бочечка, дѣжечка: зъ езу в̄м на днѣпрѣ берегового пришло ше(ст)деса(т) плотиць боковы(х) а кадочка мале(н)кая ѡсетрины то есми посла(л) чи(м) наборзеи (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

КАДУКОВИЙ *прикм.* (*який урегульовує власність на маєток, позбавлений права власності*) кадуковий. ◊ **право кадуковое** *див.* **ПРАВО**¹.

КАДУКЪ¹ *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) епілепсія, *діал.* кадук: А ѡнъ напередъ всѣхъ пріѣлъ оунѣю, зараз кадѣкъ его напа(л) (1509-1633 *Остр. л.* 132); метане кадуку — приступ епілепсії: кгдыж раны од метаня кадуку, которое хоробы он был прожен, придат му ся поведало, а смерть бы зас откуля припала — все на невѣдомость свою вкладала (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

КАДУКЪ² *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) (*відчужений у васала маєток*) кадук. ◊ **припасти кадукомъ** (на кого) — дістати у власність відчужений у кого-небудь маєток: Я... подалом... пляць... якими моше(н)ника неприятеля коро(н)ного козака право(м) посполиты(м) ѡ(т)сужоного во(д)лугъ данины тому землянинови... вороне... которы(и) пля(ц) припа(л) кадѣко(м) на его короле(в)скѣю м̄л(с)ть (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П-216*, 45).

КАДУШКА *ж.* Кадѣб, кадуб, *діал.* кадушка. Особова вл. н., ч.: И(л)ляшъ Кадѣшка (1649 *РЗВ* 444).

КАДЪ *див.* **КАДЪ.**

КАДЪЛУБЪ див. КАДЛУБЪ.

КАДЪ, КАДЪ ж. (гр. κάδιον, κάδος)

1. (велика дерев'яна посудина) бочка, діжка: Каде(и) кѡхонъныхъ две... а три бочъки што в нихъ смола бывала (1552 *ОКр. З.* 149 зв.); Кадей всих десат,... а коновок три (Володава, 1553 *AS VI*, 13); при дворе бровар с кадми, с котлом (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/*VI*, 99); Дѣлва: Кадъ, стаговъ, фаска, бѡчка, или дѣжка (1627 *ЛБ* 29); кожъдая кадъ коштовала золотыхъ ѡ(с)мдесять (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); такъ тежъ броваровъ мейскихъ, кади, прикадки, и разные корита,... ночнымъ способомъ до тыхъ же Зарубинець спровадили (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/*I*, 540); взяли... вси начиня домовые: кади, прикадки, бочъки, корыта и инъшые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/*IV*, 405); *Образно*: аныге(л)... (з)бира(л) ви(н)ници зе(м)скїи и вкину(л) в ка(д) гнѣву бжего великого (XVI ст. *КАЗ* 637); **кадь пивная** — бочка для зберіганья пива: в той час в том дворе было..., // кадей пивныхъ две (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/*III*, 163-164).

2. Відро: Ватъ: Вѣдрѡ, албо кадъ, коуфа (1627 *ЛБ* 14); А вше(д)ши ѡгладалемъ все: гдѣмъ тѣжъ нашѡлъ кадъ мѣданю, на ланцѡхъ желѣзномъ оу стѣдни висачю, южъ старѡстю зепсованю (Вильна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.).

3. (міра місткості) бочка: за тьи дѣши, има(т) давати, з годѡ на гѡ(д) по ка(ди) медоу (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); а с тоє пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѡ... дани две(и) кад(и) мѣдѡ пре(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*, 125); Коръчма ѡ(д)на медоваа старостина: не выпиваю(ть) в не(и) больше(и) три(д)цать каде(и) медѡ на го(д) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); све-

колникѡ ѡдна бочка; ѡгѣрков кадъ ѡдна (Володава, 1553 *AS VI*, 13); взяли... // ...соли кадовъ бочекъ чтыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/*VI*, 137-138); взято две копе грошей и кадъ меду присного (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/*I*, 246); cadus, ка(д), мѣра, чва(н) (1642 *ЛС* 107); В тыхъ же... ѡсобъ дани медовое каде(и) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

КАЖДІЙ див. КАЖДЫЙ.

КАЖДОДЕННЫЙ прикм. Щоденний: в первомъ роздѣле ѡчта есть десети персонъ и замыкаетьса веле каждоденныхъ розмовляна способѡвъ // которы(х) в' посеженю заживаемъ (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.-5).

КАЖДЫЙ, КАЖДІЙ, КАЖЪДЫЙ, КАЖЪДЫ займ. (будь-який, всякий) кожний: они мають... давати на нашъ приѣздъ съ каждого двора по бочцѣ овса (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); егѡменове оуси, да имаю(т) нам слѣжити... на каждое лѣто, ѡ недѣлю мирносицам, оу вечери,... паракли(с) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Ре(з)ники дають на замокъ ѡтъ кажъдое яловицы по грошѡ (1552 *ОКЗ* 38); И каждый ярмарокъ маеть тамъ стояти двѣ недѣли (Вильна, 1556 *РЕА* II, 53); Такѡвѡю про(з)бѡ оувидѣв'ши іс ре(ч) ей, ѡ жено... с того прикла(д)оу оучѣ(м)са, и(ж) бгѣ в ка(ж)дои потре(б) в смоу(т)ко(х) в' оу(т)иска(х)... хоче(т) спомагати (Львів, 1585 *УС* № 5, 261, на полях); жадае(м)... та(к)же аби писа(р)на(ш) каждїи гро(ш) писа(л) в реє(с)тре (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 320, 1 зв.); мл(с)ть в' сѣр(д)цѣ палаеть якъ мѡвитъ сенѣка, Вѣдлѡгъ врѣмени прѣве кѡждого чловѣка (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); Ты в' настоѡщомъ сѣмъ вѣцѣ, При кѡждомъ вѣрномъ челѡвѣцѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.); ка(ж)дое ве(д)-

ро ко(ш)товало по десети золоты(х) (Житомир, 1650 ДМВН 207); **въ (на) каждый годъ див. ГОДЪ; въ (на) каждый рокъ див. РОКЪ; въ (на) каждый часъ див. ЧАСЪ;**

у знач. *ім.* (будь-яка людина) кожний, -ого; кожен, -ого: кажъды(и) з нихъ даеъ на го(д) з домѣ по $\bar{г}$ гроши польскихъ (1552 *ОВін. З.* 132); каждый кто жъ проси(т) бере(т). а кто ище(т), найдоуе(т) (1556-1561 *ПЄ* 267); Каждому которому естъ много даньно, будет тыж много взято ω (т) него (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 77); Я,... Стрижески(и)... явно чи[ню] симъ... листомъ ка(ж)дому, кому буде(т) потреба того ведати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137); ω (т) нево́лѣ кáждый оутѣкáти мо́уситъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150 зв.); если бы кажды(и) бы(л) такъ скѣпы(и) яко ты // пристало бы крамъ замкнѣти (к. XVI ст. *Розм.* 29-29 зв.); с тамътое стороны, за(с) знову на тую сторону перескочыли, што все... по ко(п)ца(х) свежосыпаныхъ кажъды обачы(т) може подобе(н)ство (Київщина, 1600 *ККПС* 142); Тѣ внѣтрне ω (т) ср(д)ца оуважáй кáждый и Правовѣрный, и ω (т)-стѣпца (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 107); Кгды бы нáзбытъ хѣрое было дѣта, а ω сщ̄енника бы трѣдно, мѣжетъ кáж(д)ый // окрестѣти (Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 5-5 зв.); Вѣдаючи я добре, же кажды(и) которы(и) на-роди(л)са на то(т) свѣтъ уме(р)ти повине(н) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470).

Див. ще КОЖДЫЙ.

КАЖЕНЕ *див. КАДЖЕНЕ.*

КАЖЕНЬЕ *див. КАДЖЕНЕ.*

КАЖЪДЫ *див. КАЖДЫЙ.*

КАЖЪДЫЙ *див. КАЖДЫЙ.*

КАЗАКЪ *див. КОЗАКЪ.*

КАЗАЛНИЦА *див. КАЗАЛНИЦЯ.*

КАЗАЛНИЦЯ, КАЗАЛНИЦА *ж.* Казальница, амвон: ѿчителеве костѣла рѣмъского,... мнѣгѣ та(к) сло(в)не с кáза(л)ницъ косте(л)ныхъ,... мнѣгими дѣйстве(н)ными скѣтками..., минáючи свои(х), котѣрые ω (т) костѣла и(х) позна(в)ши в нѣмъ што(с) непристо(и)ное ω (т)стѣпѣли (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); каравъ Господь Бѣгъ велми; якъ каравъ Геминъ, попа жидувского, што своихъ сынувъ не научивъ изъ молоду, и о тумъ чувъ, ажъ они погынули, тогды упавъ ись казалницѣ, та ся убиль (XVI ст. *НЄ* 218); ω (т) направи фо(р)мъ и каза(л)ницѣ столяреви зол $\bar{а}$. гро(ш) $\bar{і}$. (Львѣв, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); Сѣдáлице: Столѣць, кáза(л)-ница, катѣдра, з' еллинска, або сѣдѣнье (1627 *ЛБ* 130).

КАЗАЛО *с.* Похоронна проповѣдь: давъямъ священникови копѣ ω (т) казала. священнѣкѣмъ копѣ ω (т) погребѣ (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 15).

КАЗАНЕ¹, КАЗАНЪЕ, КАЗАНЬЕ, КАЗАНА *с. 1.* (релігійно-повчальна промова під час богослужіння) казанья, проповѣдь: учителей, казнодеевъ добрыхъ mezi ними и зъ свечъкою не найдешъ... казанья за ересь... почытають, покрываючи свою неумеетность и грубиянство! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); Мовите кгды пришолъ патриа(р)ха до панства тѣтошнего, почѣнилъ речи якиѣсь ново(т)ные, поставиль казнодеевъ, и бра(т)ства,... и двоже(н)цо(в) нѣ казалъ ставѣтъ толкѣ ѿчѣныхъ добре штобъ наро(д) на казанію ѿчѣли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Папежникъ: Помню, жесь и казане вспомнѣлъ, которое во нашомъ костелѣ на половици мши бываетъ, которое зганилъ (1603 *Пит.* 81); Проповѣдáніе: Казáнье (1627 *ЛБ* 101); а по набоженстве маючи казанье, обачивши некоторых

духовных и свецкихъ,... подъчас казаня словами // непристойными, славе доброй и гонорови его милости..., епископа Луцкого и Острозкого, шкодячими, лжил, соромотил (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 734-735); На томъ Казаню за помочѣ Бжею, спытаюса напродь ѿ Правѣ смѣрти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937); Єретическихъ книгъ не читати, до Зборѣвъ ихъ не ходити, и казана не слѣхати (Львів, 1646 *Зобр.* 37 зв.); в едно(м) мѣстѣ косте(л)... по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. (дидактично-релігійне повчання як конфесійний жанр) проповідь: Иоанъ Златоустый... въ казанью своемъ, въ книгахъ 5, гомиліи 1, о складѣ вѣры такъ мовить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 126); але пре(д)сажъ..., поневажъ ѿ хтѣ казана тое чинимо, нехай ло(д)ка таа боу милаа ѿпочине(т). бо неслѣшная збола естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 146); Свѣдокъ вѣры гѣдний естъ Стыи Іоаннъ златѣсть, такъ мѣвачи в' патна(д)цато(м) Казаню своемъ ѿ обычаахъ, котѣрое чини(т) ѿсоблѣве ѿ Дхѣ Стомъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 246); Напредъ покладѣю казана ѿ двоакихъ добродѣства(х) бѣзкихъ: видимыхъ, и невидимыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

3. Виступ, промова. ◊ казанье вчинити — виголосити промову: А потомъ скоро казанье вчинилъ на две године княжа (1596 *МИВР* 69); казана казати — виголошувати промову: Народослѣвлю: Казана кажѣ, ѿбвѣдлю (1627 *ЛБ* 70); повѣсти казане — виголосити промову: а гды пришѣл' до горы, зобрѣлиса до нѣго всѣ люде: просѣли тежъ его Стѣрцы жебы повѣдѣлъ Казан'е Братіи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21).

4. Наказ, розпорядження: врядни(к) капитулы голо(в)ного костела луцкого... з

многими // помочниками своими,... за росказа(н)емъ всее капитулы, пано(в) свои(х), каза(н)е(м) и(м), зна(т), аре(н)да (!) и(х) мыта яко(с) хотечо(в)ского, жида володиме(р)ского Давыда А(и)заковича... з ручни(ц) на мене стреляти хотели (Володимир, 1587 *ТУ* 213-214).

Див. ще **КАЗАНІЄ**.

КАЗАНЕ² с. Кара, покарання: А што се зась доткнетъ священника тамошнего Иоанна, который тоежъ справы ѿ поводѣвъ... прилучонымъ былъ, того, по наказаню нашомъ духовномъ до долшое расправы и до казаня, еслибы што на него неслѣшного указалось, при священствѣ и при парафії заховуемъ (Львів, 1633 *КММ* II, дод. 19).

КАЗАНІЄ, КАЗАНІЄ с. (цсл. казание)

1. Те саме, що казане¹ у 2 знач.: Архіеп(с)пъ..., много якъ иныхъ писмъ до живота людского пожитѣчныхъ зостаѣ(л) Бжѣю Цркви, такъ тежъ Казаній, и Канѣнѣвъ немало (Київ, 1627 *Тр.* 619); Тѣе Казаніе презѣцное, и стѣе бѣгослѣвское: ѿ двоакихъ добродѣствахъ и дѣрехъ бѣ(з)кихъ. Видимы(х) дочасны(х), и невидимы(х) вѣчны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

2. Настанова, повчання: И пре(д) иными свѣдкомъ естъ самъ фѣндѣторъ вѣры нашеи,... Снѣ Бжѣй Гѣ нашъ Іс Хс, котѣрый почѣвши Бѣ належитѣе казаніе, и надкѣ до своихъ оучней, якобы фѣндаментъ мѣцный и не порѣшенный бѣной по(д)кладѣетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 196).

КАЗАНІЄ *див.* **КАЗАНІЄ**.

КАЗАНѠКЪ ч. Казанок: дробныхъ казанковъ пятнадцать, великій казанъ пивный (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗАНЪ ч. (*тур.* kazan) казан: отписую казановъ шесть — женѣ моеи Маріи из синомъ Иванцем (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); великій казанъ пивный (Там же);

казанъ поварный — (*казан, назначений для приготовления, варіння їжі*) казан кухонный: казановъ поварныхъ монастырскихъ и хуторныхъ двадцать (Густин, 1638 АЮЗР III, 21).

КАЗАНЪЄ *див. КАЗАНЄ*¹.

КАЗАНЬЄ *див. КАЗАНЄ*¹.

КАЗАНА *див. КАЗАНЄ*¹.

КАЗАТЕЛЬ *ч.* Наставник, poradник: кнаже нашъ милыи и драгии... казателю ненаказаннымъ (1489 *Чет.* 243); Наказатель: Каручій, надчїте(л), надпоминатель, казатель (1627 *ЛБ* 69).

КАЗАТИ *дієсл. недок. 1.* (кому, що) (*говорити*) казати: кажи ми дѣмоне ѿ(т) початка о чомъ пришо(л) еси сѣмо (1489 *Чет.* 33 зв.); если дей што по животе моему мужъ мой казати буде, не вирьте ему, и все в него поберите (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); I порожене мя честують, чомъ учать науку // простыхъ людей, што люде кажутъ (XVI ст. *НС* 88-89); жыдове з ним бесѣдуют и кажут ему, называючи вѣру христіанскую ересю (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); я дей самъ там не быв, жона моя мне пришедшы казала (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); Бл(с)влѣю: Дѣбре мѣвлю, хвалю, выславляю, дѣбре кажоу (1627 *ЛБ* 9); коли хто..., ѳншыхъ [грѣховъ] замѣлчалъ для хорѣбы великое (хотажъ ѿздорѣвѣвши мѣет'са ѳсповѣдати, и з того, чога на тѣт' ча(с) не казалъ) тогды былѣ бы ѳсповѣ(д) вѣжнаа (Львів, 1645 *О тайн.* 77); **казана казати** *див. КАЗАНЄ*¹.

2. (що, кому, кому о чім і без додатка) (*віддавати наказ, розпорядження*) казати: Ино мы для того послали там дворянина нашего Ивашка Тѣра и казали есмо емѣ ѿ том гораздо достаточне довѣдатиса (Мельник, 1501 *AS* I, 146); прото(ж) казали есмо

ро(к) ва(м) положи(ти) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); Крѣль авгѣсть мѣсть оу варшавѣ на вѣслѣ казалъ бѣдовѣти (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); бы(д)ло свое и свиньи кажетъ имъ паствити и корѣмити сеномъ ихъ (1552 *ОКЗ* 45); а мы и(х) кажемо позолоти(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); Про памет казано записати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); ты в рокѣ прошломъ... дочкѣ его марѣшкѣ на(д) права и во(л)ности посполитые... по(и)мати казалъ (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 85); И тые вси речи з него,... бѣ(з)правне пограбити и побрати каза(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); Я гедѣо(н) Еписко(п) галицки(и)... для лѣпшеи пе(в)ности казале(м) то ѣ книги врядовыи стоюрскии записати (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); Повелѣ: Каза(л), ѣбо росказалъ (1627 *ЛБ* 84); чини то што тобѣ кажѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321 зв.); та(к)же ѿныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

3. (що і без додатка) (*вимагати, вважати правильним*) веліти: правило светы(х) ѿте(ц) каже(т) што не подобае(т) мѣже(м) вокупе съ женами... ѣ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); А я конѣ(ч)не на то(т) помененыи те(р)минъ,... зѣеду и то, што право посполитое и пови(н)ност уряду мое(г)[о] каже, учиню (Ржищів, 1639 *ККПС* 233); Ежели теди инъ казу хоробы, каже(т) статутъ, в ча(с) ѿзна(и)мовати, абы те(р)мину не пи(л)новано (Київ, 1643 *ДМВН* 264); Нѣша за(с) восто(ч)наа црковъ и мале(н)ки(х) дѣто(к) мѣро(м) помѣзовати каже(т) зѣраз' по крщѣніи (Львів, 1645 *О тайн.* 32).

4. (кому) (*давати згоду, дозвіл*) дозволяти: И тымъ дей слугамъ своимъ и мешчаномъ... сребщизнъ,... и местскихъ подачокъ

давати не кажете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/І, 32); я бы(л) пры томъ не каза(л) нїкомѣ иномѣ тымъ шафовати є(д)но лѣкашѣ гѣбце (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3 зв.); А потѣмъ просїли цесара абы мѣркови не каза(л) бѣлше в' синѣдѣ на мѣстѣцѣ // свѣемъ засѣдати, ани мѣвити (Острог, 1598 *Ист. фл. соб.* 41-41 зв.); Справедливаго судѣ рѣсинѣ сами не хотѣт чинити, анѣ крѣлеви и паномъ не кажѣт (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80); якъ Ігнатїа Барда кесарѣ несправесливе съ престола зогналѣ, ижѣ за гѣлесность его зѣ невѣсткою вѣ церковѣ пустити не казалѣ, такъ потомъ и Фотїя... царѣ зогналѣ зѣ престола (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

5. (*учити, наставляти*) наказувати: А предѣся Хрыстосѣ кажеть, не отдаючи зла за зло, вѣ покою заховатисе (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1057); для того не казалѣ собѣ сокровища на земли збирати, але на небесехъ, абысмо тамъ сердца нашѣ ховали, где и скарбы наши, то ест, до неба (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Живѣтъ нетрѣвалы(и), Значитѣ тѣтъ квѣтъ опѣалы(и): Кнїга, Чистѣсть сѣмнѣн'ѣ Кѣжеть мѣти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); понева(ж) вдѣчност' не повїнна старѣти, якъ мѣвить Сенѣка, ѣле зѣвше пре(з) оуста-вїчнѣю вдѣчност' ѡ(т)новлѣти и ѡ(т)рожѣти, якъ Пѣвелѣ с(т): Ап(с)лѣ кѣжеть (Київ, 1648 *МКСВ* 351); казати вѣру — проповїдувати: тамъ естѣ церковѣ, гдѣ вѣру христову..., кажуть, научають (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

6. (що перед ким) Показувати, викри-вати, виявляти: тогды, хотечи дей мѣщане то передѣ господаремъ его милостю казати и правне на него того довести, оные дейвалы и перекопы коло мѣста мною, вижемъ, обводили (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62);

(що) засвїдчувати, демонструвати: С котрѣхъ стрѣла, Кѣтвица, кѣ Црѣкви жарлївость, Мечѣ, Грѣты кѣ ѡ(т)чїзнѣ вѣшу кажѣтъ мїлостѣ (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.).

КАЗАТИСЯ, КАЗАТИСА *дієсл. недок., безос.* 1. Появлятися, показуватися: однакѣ то(т) же ап(с)лѣ к(д)ѣ для тогѣ за королѣ кнѣжѣта мѣти сѣ казалѣ абы сѣ наверноули,... ѣвне знѣти тѣ далѣ, же и(м) ѡ бѣдовѣнью чере(з) побѣжностѣ костѣла бѣжего стара(н)ѣ належати мѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 69).

2. Здаватися, сприйматися, виглядати: и такѣ, не кажучисѣ езуитами, сидѣчи на банкетѣхъ, албо вѣ напитку якомъ,... а почнуть якѣ бы езуитовѣ ганити, сѣдѣчи межѣ шляхтою, мовѣчи такѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 21).

КАЗАТИСА *див.* **КАЗАТИСЯ.**

КАЗАЦКИЙ *див.* **КОЗАЦКИЙ.**

КАЗДА *див.* **ГАЗДА.**

КАЗДУВСТВО *див.* **ГАЗДУВСТВО.**

КАЗИРОДНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кро-возмісник: межѣ простыми людьми мал-женѣствомъ казиродныхъ, не шлюбныхъ,... зѣ поваги кононовѣ святыхъ отцевѣ и на-шое, пилно абы постерегалѣ и все по кано-намъ и по закону Божому духомъ кротос-ти исправлялѣ (Київ, 1623 *КМПИ* I, дод. 267).

КАЗИРОДСТВО, КОЗИРОДСТВО *с.* Кровозмішання: Ігнатей, патрїярѣха Ца-рогородѣский,... Барѣду, преможного пана, который у цесара Михаїла..., всимѣ редилѣ, выклялѣ и до костела не пустилѣ, ѡ спрос-ное его казиродство и власное жоны опу-щенѣ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 270); *incestus, us*, казиродство, блу(д) с(ѣ) сро(д)ни-цами (1642 *ЛС* 230); Сромоты дочки жоны

твоей не о(т)крѣшь, бо ёсть козирѡдство (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

КАЗИТИ *дієсл. недок.* 1. (що) Руйнувати, нищити, псувати: в дѡбровы Ставецкии люди твои вѣжчають и дерево бортное казати (Краків, 1527 *АС III*, 310); то(т) ѡстровъ... є(ст) ѡво вжыванью пановъ нашихъ ...одно жъ мощне кгва(л)томъ пчолу намъ деру(т) дерево бо(р)тное казя(т) (1546 *ОГ* 39 зв.); Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Раствлѣваю: Погѡблѣю, псѣю, кажѡ (1627 *ЛБ* 107);

(*доводити до занепаду*) руйнувати: Грѣшатъ тоты попове, котрыи казятъ церкѡви, де могутъ держати учителя доброго (XVI ст. *НЄ* 99); казити сердца — (*позбавляти відваги*) деморалізувати: котѡрый ёсть члѡвкъ боязливый и ср(д)ца лаклівагѡ, нехай йдетъ... до дѡмѡ своего: бы не казілъ ср(д)ца братіи своей (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

2. (що, що чим) Уневажнювати: якожъ мы тыи листы симъ нинешнимъ листомъ нашимъ казим и в ни во што ѡборочаемъ (Краків, 1531 *АС III*, 389); а хотя бы сесь нинешний записъ мой в чомъ кольвекъ добре и правнымъ не был, тогды предся, водле права посполитого... никоторымъ способомъ..., казити и касовати я самъ не маю (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 417); А не толко ап(с)лскимъ преданиємъ, и отеческимъ вѡставамъ, але и самомѡ христови много спротивно, Которы(и) яко сѡтворитель,... и законодаве(ц) не пришолъ закона казити, але выполънити (Острог, 1587 *См. Кл.* 17).

КАЗИТИСЯ, КАЗИТИСА *дієсл. недок.* (чим) Руйнуватися, знищуватися, псуватися: гора тамъ почала казитиса по(д)мыва-

ньемъ отъ реки, потребѣеть тамованья (1552 *ООЗ* 47 зв.); кгды ся што в замкѡ ѡтъ ветрѡ сказитъ дощкы або мостъ або гора замковая почнетъ казитиса то мешчане и бояре ѡправовати повиньни вси (1552 *ОЧерк.* 3. 7 зв.).

КАЗИТИСА *див.* **КАЗИТИСЯ.**

КАЗКА *ж.* (*вигадка, байка*) казка: бѡснь, казка, слѡво, бѡйка (1596 *ЛЗ* 28); Понѣже..., мудрование духа святаго видити не сподобиш, толко чужимъ разумомъ казкы тые,... казати мусиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245); Бѡснь: Кѡзка, бѡйка, вѡмыслъ (1627 *ЛБ* 5).

КАЗНА *ж.* (*тур. haznâ*) (*ізолюване приміщення*) тюрма, *діал.* казня. ◊ у казну сажати — брати під арешт, арештовувати: а которые бы люди наши не хотели на осаде мешкати, и ты дей тыхъ у казны // сажашъ, и, выпускаючи ихъ з нетства, береш на нихъ по полукопью грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 196-197).

Див. ще **КАЗНЬ.**

КАЗНАДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНАЧІЙ, КАЗНОЧІЙ *ч.* (*тур. haznadžu*) скарбник: Рѡ(д) кна(з), коньстантина крощиньска(г), казначіа смоленьско(г) мѡти его, и снѣ его (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); Старець соборный. Езекииль казночій (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗНИТЕЛЪ *див.* **КАЗНИТЕЛЬ.**

КАЗНИТЕЛЬ, КАЗНИТЕЛЬ *ч.* Каратель, каральник: ёсть Бгѡ... страшний и неѡжйтый людскихъ слѡвъ, оучінковъ, и мыслій казнитель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 801); рунитор, казнител(ъ) (1642 *ЛС* 339).

Див. ще **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНИТИ *дієсл. недок.* (кого) Карати: Богъ бо такъ хотѣлъ кого онъ милуетъ,

того и казнить тоутъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); предае(м)... непокараючи(х)са истиннѣ зако(н)не обличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ѡхвалили таковы(х) бе(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣшихъ ѡ(т)цовъ патрия(р)хъ казнити и карати (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1042, 35).

КАЗНОДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДЕЙСКИЙ *прикм.* (*стп.* *kaznodziejski*) проповѣдницький: толко на казнодею и уряд казнодейский завше до рукъ кожного епископа на каждый рокъ по золотыхъ сороку полскихъ давати мають (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); на столец казнодейский до тых ста золотых придаю сорокъ золотых полских (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); Поневажъ инший урядъ игуменство, то естъ господарство монастырское, а инший уряд казнодейский (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

КАЗНОДЕЙСТВО *с.* (*стп.* *kaznodziejstwo*) проповѣдництво: А поневажъ вже властный мѡй оурадъ Еп(с)копъскѡй ка(з)нодѣйство слѡва Бжого бы бачилем' (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

КАЗНОДЕЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДИЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДІ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢА *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДѢЙ, КАЗНОДЕЙ, КАЗНОДІ, КАЗНАДЕЙ *ч.* (*стп.* *kaznodziej*) те саме, що казнодѢя: Въ той же церкви хочемъ мети двохъ казнодѢевъ, для науки и проповѣданя слова Божого (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 237); учителей, казнодеевъ добрыхъ межи ними и зъ свечькою не найдешъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); а братство множилося, школа росла, людей з неѡ ученых, // оных казнодѢевъ мудрыхъ выходит (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 35-36);

Тамъ,... гдѣ найвышший пастыръ, учителя и казнодѢи, абы слово Божое проповѣдали и по всей земли (Вильна, 1608 *Гарм.* 188); Кгды былъ одъ ойца казнадея прошоный, абы такого кгвалту и строфанованя костелови не чинилъ, але се рачей до завтрея затрималъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500); казноді *concionator* (I пол. XVII ст. *Сем.* 55).

КАЗНОДѢЯ, КАЗНОДѢА, КАЗНОДЕЯ, КАЗНОДИЯ, КАЗНОДѢА, КАЗЪНОДЕА *ч.* (*стп.* *kaznodzieja*) проповѣдник: а вжды нѣкоторый казънодеа, Который прѣво бы(л) прокѣратодѢа таковѡю штѣкѣ в обмовѣ ѡчинишъ до своихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); для цвиченья духовънымъ, пильно потреба, же быхмо мели учоные презвитери и казнодее добрые (Вильна, 1599 *Ант.* 587); Сей же глас, мню, в первых пан Виталий, казнодѢя волынський, отрыгал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Проповѣдникъ: КазнодѢа (1627 *ЛБ* 102); з листом... арештовымъ або припоручнымъ от суду земского Кременецкого, в справе велебного отца Ерого, казнодии енералного... ездилъ есми до... пана Сениуты до местечка Ляховець (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); з' едѡного // вѣршика двѡ(х) або тро(х) слѡ(в), мѡже дѡбры(и) казнодѢа кáзана повѣсти (Чернѣгѡв, 1646 *Перло* 5 зв. нenum.).

Див. ще **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢА *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОЧІЙ *див.* **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНѢ *див.* **КАЗНѢ.**

КАЗНѢ, КАЗНѢ, КАЗЪНѢ *ж.* (*цсл.* *казнь*) 1. Кара, покарання: наведѣ на та злѣю казнь (1489 *Чет.* 90); заповѣдаемъ таковымъ, под казню душевною и клятвою Божію..., абы дрѣжали единъ съ другимъ

братство сполон (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); складаем казнь церковную неблагословение на тьи сѣдлярѣ отлучаючи их от закону святого (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); Али сокотѣме ся, брата мои, што бы на насъ милостивый Бг̃ не (пу)стивъ казни злыи (XVI ст. *НС* 215); Братия, филипѣ малярѣ декрето(м) свои(м) наказали, абы бы(л) вз(л) казнь за то, же маючи ключ(ч) ѿ(т) скри(н)ки братское по двѣ сха(ж)цѣ в бра(т)ствѣ не быва(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); Пристояло такъ учинити // ...владыкомъ... которыи за свои беззаконія, не хотячи казни канонной отъ пастира своего... утерпѣти, збѣгли и передалися до папежа Римского (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 797-798); вкорѣзненъ, порбченъ: Гбдныи казни и нагаыи (1627 *ЛБ* 138); А вжды выдимо якую пнѣ ка(з)нѣ на ны(х) спустилъ (1636 *Лям. о приг.* 6); *Образно:* просачи сотворителя, я(ко) да пошле(т) серъпъ смртны(и) сер'пъ казни погибелное, якоже древле на содомланы (до 1596 *Виш. Кн.* 260).

2. Біда, нещастя: А дрѣгый телесный є(ст) такы(и) гды гѣ бѣ допѣсти(т) на тѣло члчее, нѣмо(ч), слѣпѣтоу, ... гро(м), гра(д) и иньш(и) казни розмаитїи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 24 зв.).

3. В'язниця, *діал.* казня: староста наш томѣ дворанинѣ нашомѣ... велел емѣ таких людей по именьям... моцно имати и до казни нашеє давати и казалбы еси над ними срокгоє каранє чинити (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); я... другого грека Микулу, до казни ѿсади(ти) былъ да(л) (Луцьк, 1565 *ТУ* 109); я... взявши вижа... того Станислава Скиндера поймавши въ казнь до везенья замку Жеславскаго подали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); на кож(д)ый ва(ш) празник(к) маю ва(м) поустити вазна с казни

(XVI ст. *УЄ Трост.* 65); на ва(з)на котры(и) в ка(з)ни сидѣль, выдали(х)мо золо(т) и гро(ш) кѣ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35).

Див. ще **КАЗНА**.

КАЗНАЧІЙ *дієприкм.* у знач. ім. Каратель, каральник: Казнітель: Казначі(и), карѣчій (1627 *ЛБ* 52).

Див. ще **КАЗНИТЕЛЬ**.

КАЗЬНОДЕА *див.* **КАЗНОДѢЯ**.

КАЗЬНЬ *див.* **КАЗНЬ**.

КАИНЪ *ч., перен. (зрадник, злочинець)* каїн: не розоумѣю жебы са мѣль находи(т), таковы(и) з' братїи по хѣ: не брато(м) бы таковы, але каино(м) бы(т) мѣси(л) (XVI-I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.).

КАЙДАЛЫ *див.* **КАЙДАНЫ**.

КАЙДАНЫ, КАЙДАЛЫ *мн. (тур. kajd, kajdani, араб. gaid, gaidani)* кайдани: па(н) Кова(л)ски(и)... фо(р)мана... Лукъяна Миценятя, ... кгва(л)товне взялъ // и, везе(н)емъ его укрепова(в)ши, ... в ка(и)даны заливши, при себе зоставилъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245); оучїте(л) народе поганского павель... кды смрѣдѣ в' вазеню дозналъ якъ рѣскоши якои великои доткнуоуль са кайдановъ, скоштоваль пѣворозовъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 23); мене ж самого..., до замку приведши, в кайданы оковавши, посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Пострѣн'ныхъ Погрѣзки. Знакомъ полѣнѣ, вазена, Кайдалы Поврѣзки (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); потомъ знову... до табору Хмельницького посъланий... за насъступенемъ... чаты польское... на козаковъ в Острогу до вязеня взятый, ... битый и кованый, а потом в кайданох аж до табору Хмельницького запроважоный зосътал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

2. *Перен. (те, що зв'язує людину, позбавляє її волі)* кайдани: Непребытый абѣвѣм' тамъ падоль; и мѣры не маючаа прѣпасть:

не избѣгнуе затарасована:... нерозорваные кайданы (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 273 зв.).

КАЙРА ж. (плоскодонний човен) діал. кайора: тыми разы Казаки наши, пришедчи з невести на люди его, которые шли до Москвы воевати, на кайры ѓдали и двадцати человек до смерти забили (Вільна, 1541 *AS IV*, 296).

КАК див. **КАКЪ**².

КАКБЫ спол. (цсл. какъ бы) (зв'язуе речення) (з'єднуе частини складнопірядного речення) (приєднуе пірядну з'ясувальну частину до головної) ніби: коли была поѓстала недавнаа тажкаа... ва(л)ка... зда-лоса, ка(к)бы тога ва(л)ка имѣласа велико множити (Ясси, 1510 *Cost. DB* 468);

як: *Kákoby ty bisowá doczko nie znáta Kákby opá od menie odbizáta* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.).

КАКИЙ 1. займ. (неозначений) (той чи інший, певний) якийсь: а если бы мы... не отъдавши тыхъ гроше(и) панѓ песочиньскому... тое именѣе куневъ отъняли абы... в де(р)жанью // и шкоду какую тамъ ѓделали,... ѓ права ѓного грошомъ своимъ не ѓчищали (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, 11, 4043, 25 зв.-26); мниси, взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынскомъ мощей либо тѣла, реку, какие освещенные..., и никакоже не нашли мощей или тѣло освещенное от рода латынскаго; только если бы нашли мощи какие, тѣ все из грецкие занесены земли (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

2. У ролі част. (підсилювальна) який: ѓнѣ бы(л) рыболовъ книгъ не зна(л). ни-не па(к) какоую моудро(с)ть имаєть (1489 *Чет.* 193).

КАКО¹ присл. (означальний) (яким чином) як: Никита вѣставъ на(ч)лѣ мыслити

и гл̄а к собѣ, како се мнѣ боуде(т) (1489 *Чет.* 30); Какѓво: якѓ, яковѓ, кáкѓ, я(к) (1627 *ЛБ* 52).

КАКО² спол. (цсл. како) I. (приєднувальний) (приєднуе порівняльний зворот) як: ѓказаль на(м) в' такѓ(м) прѣкладѣ спрáвоу цр(ст)вѣа своего... ктѓрое тѣ собѣ... како виногра(д) оущепи(т)и рáчилѣ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях);

(приєднуе відокремлену прикладку) як: мнѣ исакиєви недосто(и)номѣ не памято-зло(б)ствѣюще нѣшего зла аще есмо ва(м) ѓ чо(м) како чл̄кѣ согреш(и)ли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

II. (зв'язуе речення) (з'єднуе частини складнопірядного речення) 1. (приєднуе пірядну з'ясувальну частину до головної) як: Како ся Христосъ смирилѣ и уничижилѣ, мало на то потреба писма приводити: пришелѣ бо отъ Отца на свѣтъ, не для панованя земного и не да послужатъ Ему, но да послужитѣ Самъ (1582 *Посл. до лат.* 1123).

2. (приєднуе пірядну частину причини до головної) бо, оскѣльки: Человѣкѣ сы червь, а не человекѣ! како ты отца своего и всихъ насъ... отрѣкся еси, благословеніе и клятву поплевалѣ еси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалѣ еси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

3. (приєднуе пірядну частину способу дії до головної) як: ѓказаль на(м) в' такѓ(м) прѣкладѣ спрáвоу цр(ст)вѣа своего... ктѓрое тѣ собѣ... како виногра(д) оущепи(т)и рáчилѣ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях); ѓ(в) ѓ бг̄ѓ и животѣ вѣчно(м) са пооучае(т), а Гологлаве(ц) како да чл̄чко(м) са приподобает(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230 зв.); да не соблазнитє рече ни єдѣна(г) ѓ(т) малы(х) сихъ вѣрѣючи(х) во има мое, поне

са(м) сопротівенъ сы(и) заповѣде(м) г(с)нимъ, како инѣ(х) вѣѣлому(д)рыти и на по(л)зѣ наставити може(т) (Львів, 1587 ЛСБ 87); А латыню совсѣм навсѣм оставимо;... ниже их размноженію и разширенію чудимся! Да будут они како суть! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162).

КАКОБЫ част. (модальна) (уживається для заперечення чого-небудь) так-таки: Kákoby ty bisowá doczko nie znáta Kákby oná od menie odbizáta (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 2 зв.).

Див. ще **КАКЪБЫ**.

КАКОВЪ див. **КАКОВЫЙ**.

КАКОВЫЙ, КАКОВЪ займ. (цсл. каковыи) I. (питальный) який: Каково се мнѣ дарование и хто ёго посла(л) (1489 Чет. 155 зв.); Таковыи есть милыи твои любимыи, о накрашшая жь жонъ, каковыи есть любимыи твои, же еси насъ такъ заклѣла? (поч. XVI ст. Песн. п. 53).

II. У ролі спол. (зв'язує речення) I. (приєднує підрядну означальну частину до головної) який: И якъ южь выходиль онъ исъ цркви и рекль емоу единый зъ оучеников его. оучителю, каковое каменіе и каковое // боудована (1556-1561 ПС 179-179 зв.).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) який: Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ, аще воскорѣ не обратишися и насъ хотѣніемъ постигнеши (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

КАКОДОКСІЯ ж. (гр. какодоξία) (відступ від релігійних догм, ересь) какодоксія: А если зась которий християнинъ былъ бы на вѣри уломнымъ, имѣлъ бы въ собѣ якую какодоксію, то есть зле бы держалъ о вѣрѣ, и не вѣрилъ бы такъ, якъ ся годить право и зупелне? (Єгипет, 1602 Діал. 53).

КАКЪ¹ присл. I. (означальний) (яким чином) якъ: моу(ж) то(т)... рекль исцелѣв-

шимъ вы какъ призываете възливающе водоѣ на телеса ваша (1489 Чет. 7 зв.).

2. У ролі сполуч. слова (приєднує підрядну означальну частину до головної) якъ: продалъ есми имене свое..., с чинши и зыншыми поплаты, зо вѣсимъ с тымъ, какъ же есми самъ держал (Луцьк, 1505 АрхЮЗР 8/IV, 226); Ино и твоя милость ѿ томъ намъ поведил, ижъ тая речъ такъ есть, какъ онъ намъ поведал (Вільна, 1506 АЛРГ 119); имене... Черевачичи присѣдили есмо князю Андрею... со всимъ с тымъ, какъ са тые имена здавна в собе мают (Вільна, 1522 АС III, 240).

КАКЪ², **КАК**, **КАКЪ** спол. I. (зв'язує члени речення) 1. (єднальний) (зі співвідносним словом такъ, так) як... так: кѣпцом нашимъ... даем доброволенство,... на тот аръмарокъ приездчати... и торговати доброволне, как и на том ярмаркѣ, так и торговый ден и торговавши, заса доброволне ехатъ (Вільна, 1529 АС III, 342); Домовъ подъ мѣщанскимъ присудомъ замковымъ какъ христіанскихъ такъ и еврейскихъ 243 (1552 РЕА II, 26).

2. (приєднувальний) (приєднує члени речення зі знач. "у ролі кого; будучи ким") якъ: Ja kak perwszy truzelnik tobi powidáiu Iż to dilá tebe rad vdytáiu (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4).

II. (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну частину способу дії до головної) якъ: воле(н) ѿ(н) тотъ... замо(к)... продати замѣнити и розширити и къ своемѣ вжито(ч)номѣ и лѣпшомѣ ѿбернѣ(ти) ка(к) самъ налепѣи роздѣмѣючи (Межиріччя, 1503 Арх. Р. фотокоп. 50); приказѣм вам, ажбы есте... помочное, што на него приходить, емѣ бы есте давали по томѣ, как и перед тым бывало, конечно абы то инак не было (Краків, 1523 АС III, 248);

вы, как мене видели есте творяща, должнии есте творити и тую покорную добродѣтель выполняти (1608-1609 *Виш. Зач.* 228);

(із співвідносним словом такъ) так... як: Какъ жо ѿбѣдвѣ стороне широче ѿ том з собою перед нами мовили, а такъ мы речи, споровъ ихъ з обѣхъ сторонъ выслѣхавши, вырокъ нашъ господарский на то вчинили и на томъ тѣю речъ zostавили (Краків, 1538 *AS IV*, 154); а ве(д)же што было каленико(в)-ны // то тепе(р) при про(м)че(н)кохъ есть... они... ведаючи то и(ж) не ихъ не вѣступуютъса не такъ какъ ты ку (ш)коде ма припра(в)уешъ неви(н)не (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/Id, 2032, 6 зв.).

2. (приєднує підрядну частину часу до головної) як, коли: ка(к) ѿни ро(к) ва(м) положа(т) и тебѣ ѿбошлю(т) и ты бы пере(д) ними к пра(в)у ста(л) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); онъ какъ з службы наше з Орды приехалъ, билъ намъ чоломъ, абыхмо его напротивъку того инымъ чимъ осмотрели (Краків, 1512 *АрхЮЗР 8/IV*, 221); А прото, как князь староста Володимирский листы своими вас ѿбошлетъ..., приказѣмъ вамъ ажбы есте на тот рок на ѿное мѣстцо са вси..., зѣехали (Краків, 1538 *AS IV*, 152); ѿ(д)но(ж) ка(к) есми бы(л) ма(л) ма(т)ка мне малому поведила и(ж) бы в ты(х) чотыре(х) брато(в) // сестры не было (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/Id, 2032, 6-6 зв.); посланцы твои какъ ко мнѣ для вѣстей приѣзжали, и я того не знаю, для чого они..., межъ себя побранились (Полтава, 1649 *АЮЗР III*, 98).

3. (приєднує підрядну частину міри до головної) (зі співвідносним словом такъ) так... як: маеть онъ... тыи имѣнъя держати..., спокойнѣ и скромливѣ, такъ долго и широко и округло, какъ ся тыи имѣнъя

съ стародавна у своихъ границахъ мають (Вільна, 1514 *АЮЗР I*, 47); Продалъ есми имене свое влостное... с цынши и со всеми их платы и работами так долго и так широко, как са тоє имене само в собѣ здавна и в своих са границах маеть (Луцьк, 1522 *AS III*, 216).

4. (приєднує означальну підрядну частину до головної) як: мѣжеи добры(х) смѣлы(х) видимъ, ка(к) своими хоробрѣми дѣлы, чьсти великое достоини бываю(т) (1489 *Чет.* 39); которыи послове имене(м) кралѣ его мл(с)ти..., ѣзѣли бы записы, якое и ка(к) великое вино... кролева еи мл(с)тъ имала бы (Люблін, 1506 *Cost. DB 440*); Я Михайло Павша... записалъ есми... селище Климиятинъ... Макарью... со всеми входы и приходы, какъ што изстарины къ тому Климиятину тягло и прислухало (Київ, 1512 *АЮЗР I*, 45); записуемъ и заставуемъ ему все име(н)е наше куне(в) с це(р)ковью з дворомъ и зо всыми людми кгру(н)ты пожитъки какъ в себе мае(т)ся (Єсківці, 1563 *ЛНБ 5*, II 4043, 25 зв.).

5. (з'ясувальний) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) як: И домовялася заразомъ Сачковая, абы Савка Марковичъ менилъ: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 6/I*, 271).

6. (приєднує вставне речення) як: какъ(ж) реклъ иванъ евангѣлистъ ѿ дни соудномъ. тогды явитса кр̄(с)тъ на н̄бси. и силы небесныи двигноутса (1489 *Чет.* 28); привилей що имали ѿни тоты вышеписа(н)нїи села... ѿ(т) стефана воеводы а тоты и(х) привилїа загинѣли ка(к) е(ст) на(м) видо-мо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ 131*, 1, 282).

7. (приєднує порівняльну конструкцію) як: И сий кр(с)тъ... в нинешнии бо днѣ ка(к)

солнце во(з)сиялъ по всѣй земли (1489 *Чет.* 26); дозволили емѣ... ты(м) са право(м) доброво(л)но справова(ти) ка(к) и иные мѣста спра(в)уютса в корѣне и велико(м) кнѣзствѣ (Межириччя, 1503 *Арх Р.* фотокоп. 50); Нехай он тоє имене держит водле близкості своеє, а намъ з него слѣдѣтъ земьскю слѣжит, как и иншаа брата его (Краків, 1530 *AS III*, 369).

КАКЪ³ *част.* (питальна) (уживається в риторичних питаннях) як: Сволокла есми къ себѣ сукню мою, какъ ся въ нее оболочу? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); оумыла есми ноги мои, какъ ихъ измараю? (Там же).

КАКЪБЫ *част.* (цсл. какъ бы) (модальна) мабутъ, ніби: Пристѣпъ къ мѣстѣ... только какъ бы съ шостое части земьлею сѣхою (1552 *ОВол. З.* 198).

Див. ще КАКОБЫ.

КАЛАМАР *див.* **КАЛАМАРЪ.**

КАЛАМАРЪ, КАЛАМАР, КАЛЯМАРЪ *ч.* (стп. *kalamarz*, *лат.* *calamariūm*) каламар, чорнильница: панъ Борис Охлоповский руку свою подписалъ, я-м ему и каламаръ держалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 388); Іба(н)нѣ златаѣсты(и)... писа(л) кнѣги црковныи, в' то(т) ча(с) шата(н) емѣ каламаръ переверноу(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.); каламар до церкви соборное Берестейское (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); *calamariūm* каляма(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

КАЛАНДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛАСЯНЫ *див.* **КОЛАСЯНЫ.**

КАЛАТАТИ *див.* **КОЛАТАТИ.**

КАЛАЦІЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦЫЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦЬЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЧЪ *див.* **КОЛАЧЪ.**

КАЛАЧЪНИКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛАЧЪНЫКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛВАКАТОРЪ *див.* **КАВАЛКАТОРЪ.**

КАЛВИНИСТОВЕ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВИНИСТЫ, КАЛВИНИСТОВЕ, КАЛВѢНѢСТЫ *мн.* Кальвиністи: До чого ему помагають такъ Лютеранове, яко и Калвинистове (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163); нѣкды жаденъ з' ѿ(т)цовъ ѿнѣхъ инѣчей оучѣти важилиса якъ тепе(р) незбожнии оучатъ калвинисты мовачѣи ижъ ѿтворѣнными двѣр'ми и незамкнѣными оувошо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159 зв.); Азъ Іѡанъ видѣхъ мѣсто стое; Іер(с)лімъ нѡвый... zde нехай бѣдѣтъ поганбѣни геретѣци, арѣани, и понѣрци, с калвѣнѣстами, що не признавають стѣхъ, оуго(д)никѡвъ Бжїихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 145).

Див. ще КАЛВИНЪ.

КАЛВИНСКИЙ *прикм.* (який стосується кальвиніста) кальвиністський: зъ ними конверсовалъ... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на арианский обернулъ) предиковать и въ школахъ... людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя..., въ той же маетности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще КАЛЪВѢНОВЫЙ.

КАЛВИНЪ, КАЛВѢНЪ *ч.* (стп. *kalwin*) кальвиніст: исплоу ты(ж) изъ нѣми..., несторіане // и евтїхіане, ка(л)вѣни (XVI ст. *УС* № 29519, 77 зв.-78); кто, абы то смѣле оучинили, лѣтра, калвѣна и которые альбо ихъ наслѣдѣють, альбо оуживаютъ, наоучилъ, побѣдѣлъ... людѣй ѡсобливое натоуры (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 31); такїи соу(т) л'живыи евангелїкове, калвѣнове..., ариѣне, понѣрци (Устрики, I пол.

XVII ст. УЄ № 29515, 330); зъ ними кон-версоваль,... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на ари-анский обернулъ) предиковать и... зез-довъ и згромаженя..., въ той же маетнос-ти своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВѢНЪ *див.* **КАЛВИНЪ.**

КАЛВѢНЪСТЫ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛДУНЪ *ч.* (*стп.* kaldun) нутроці: Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ свовѣдне и не-встыдливѣ ѡбжѣрствѣ, и пѣанствѣ непо-гамованомѣ, засмердѣлыи скѣрбѣ чѣрева, калдѣнѣ внѣтрнѣи маючѣи сѣтость в' пов-стагнѣню не держѣлися (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 274).

КАЛЕКА *див.* **КАЛИКА.**

КАЛЕКОВАТИ *дѣсл.* *недок.* Бути ка-лікою: у Хведка Гурынчика по руках обох под лопатками, ажъ калекуеть, разов синих, спухлых, кровю набеглых, десяток шабля-ми (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 358).

КАЛЕНДАРНЫЙ *прикм.* (*який сто-суеться календаря*) календарний: Прѣчы-ны великіе кален'да(р)ного попра(в)лен'а (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Артыкѣль .і. ѡ(т)мѣна календѣрѣ, котораа... тѣрбѣцію справила, а иж в роздѣлѣхъ ви(ш)ѡписан-ных, ничто не ѡписѣлосѣ на схѣзмѣ кален-дѣрнѣю: то здѣ ѡ(т) писѣнѣа бжѣственнаѡ вкратцѣв воспоманѣ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* (Лѣв.) 27); *calendaris, calendari(us), кале(н)-да(р)ны(й)* (1642 *ЛС* 108).

Див. ще **КАЛЕНДАРОВЫЙ.**

КАЛЕНДАРОВЫЙ *прикм.* Те саме, що календарный: боимѡса абы... за тымъ ка-лендѣровымъ шноуркомъ, чѣре(з) ѡ(т)ца папѣжа оукрѣченомъ, зачѣсомъ штѡ ѣншо-го с тогѡ жъ варстѣтѣ на(м) гѡршей несмѣч-

ного на насъ вѣволочи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.).

КАЛЕНДАРЪ, КАЛЕНДАРЪ, КАЛЕНЪ-ДАРЪ, КАЛАНДАРЪ, КОЛЕНДАРЪ *ч.* (*лат.* *calendarium*) 1. (*система лічення днѣв у році*) календар: терлѣцкѣи вл(д)ка лѣцкѣи, и володѣмерскѣи всѣа ли ѣресъ призвола-ючи на нѡвыи календѣрѣ, и з'ѣздѣ бѣль оу брѣстю (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); рокъ єсми зложи(л) пну Стрыбылю на день трехъ кроле(и),... которое свято маеть быти в року при(ш)ломъ, с поправки коле(н)-дару ѡсмѣдеса(т) четѣве(р)томъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); со(з)наває(м)... и(ж) року теперешне(г)... ве(д)ле старо(г) руско(г) календарѣ выехали єсмо на (в)зна(н)є... грани(ц) межѣ име(н)ями их (Киѣв, 1592 *ЦНБ ДА/П-216, № 27, 1*); а ныне сидя(т) пя(т) ѡсобѣ... до нового Кала(н)даря на-ро(д) нашъ рѣ(с)ки(и) примѣшали (Львѣв, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Писанъ у Вилни, ро-ку 1608, марта 1, по старому календару (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 172); того ж рокѣ... ꙗѣфпз ляхове ѡ(т)мѣнили кале(н)да(р) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); Календѣрѣ. *Calendarium* (1650 *ЛК* 456).

2. (*довѣдкова таблицѣа або книга*) кален-дар: приписѣю тѣтъ слѡва дѡктора краков-ского лѣтоша, в' календарѣ такъ рѡчни(м): черезъ него напѣсаные (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); вѣдали єсте книжкѣ прѡтѣвѣ неѣкого(с) фѣлялета... и в то(и) жѣ кни(ж)це ѡ новомъ календѣдару, кѡтори(и) єсте в рѣме бѣдѣчѣ по ру(с)кѣ выдрѣковали...// ...ѡповедаєте (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.-47); Але абымъ доводѣ певный о святыхъ... по-казалъ, покладаю *ТУ* по имени ихъ, кото-рыи... межѣ святѣи до календѣара вписаны быти удостоилися (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 849).

КАЛЕНДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛЕНЄ с. Тинькування, штукатурення: Калєніє: Кале(н)є, тынкованье (1627 ЛБ 52).

КАЛЕНЪДАРЪ див. **КАЛЕНДАРЪ**.

КАЛЕЦСТВО див. **КАЛЪЦТВО**.

КАЛЕЧИТИ див. **КАЛИЧИТИ**.

КАЛИКА, КАЛЕКА, КАЛЪКА ч. і ж. (тур. kalık) 1. (людина з тяжкими пошкодженнями тіла) каліка: вы... ивана бо(н)че(н)ка... пострелили... дрдго(г) ивана ве-керами збили сто(л)кли рѣкѣ левую зламали: на што вечъны(и) калика зо(с)та(л) (Вінниця, 1634 ЛНБ 5, II 4060, 72 зв.); пострелено... Гарасима Торопа в локоть самое руки левое, зачымъ каликою на руку zostалъ (Варшава, 1641 ЧИОНЛ XIV-3, 159); Силу, Сидоренкового сына, округне... збито и шаблею въ руку правую, вышей локтя, на которую каликою будетъ (Житомир, 1643 АрхЮЗР 6/I, 537); якож одному з нихъ... правую руку выбили,... на которую руку калекою вечънымъ zostавати мусит (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465); *Образно*: А штожъ пакъ намъ, калекамъ будучы, посреде вольковъ?! (Вільна, 1599 Ант. 605).

2. (жебрак) каліка: кн̄гня... чере(з) игѣмена... семиона и чере(з) калѣки писала листы до сына своего... штобы ее по(д)ехавши выкра(л) (Володимир, 1578 ЖКК I, 98); гды чїниш' оучтѣ, в'зові оубѣгих', калѣк', нѣмочны(х),... и благословѣнъ бѣдешъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 684).

КАЛИНА ж. 1. Калина: Калина. Sa[m]-bucus sylvestris. Platanus aquatica (1650 ЛК 456).

2. Особова вл. н., ч.: у... Калины ра(н) синихъ биты(х) на плечах па(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 119); Федо(р) Калина (1649 РЗВ 101 зв.).

КАЛИНКА ж. (маленька калина) калинка. Особова вл. н., ч.: Калинка шкодъ себе шацуе на шесть копъ грошей (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 249).

КАЛИНОВЪ прикм. Калиновий. У складі мікротопонімичної вл. н. **Калиновъ Кустъ, Кустъ Калиновъ**: Будучи я выведены(и)... на ме(ст)цо урочищо пе(в)ное, у Калинова Куста лежачое,... заста(л) п̄на Ма(т)фѣа Немирича (Київщина, 1595 ККПС 68); Пото(м)..., приве(л) на(с) до врочища Куста Калинова, которы(и) куст стои(т) в долине ѿ(з)ле доро(ги) (Івниця, 1582 ККПС 79).

КАЛИТА, КАЛІТА ж. (тур. kalita, halita) 1. (мішечок для грошей) калита: и в тот дей час взято... в Романца Чоботаря..., поес с калитою, а в калите десят грошей (Луцьк, 1547 АрхЮЗР 1/VI, 48); коли еси васъ // посылалъ без' мѣха и безъ влагаллица [без мѣшка, або безъ калиты]... чи пакъ ва(м) чого недоставало (1556-1561 ПЄ 320-320 зв.); у калити... было сорокъ золотыхъ че(р)воныхъ монеты (Житомир, 1583 АЖМУ 59); Ча(г): кишѣна,... тѣрба, мошна, тобола, калита, мѣшо(к) (1627 ЛБ 157); каліта рега (I пол. XVII ст. Сем. 131); romp[h]olux, пухвица на калитѣ (1642 ЛС 321); *Образно*: сам' Сн̄ Бж̄ій... не хѣчетъ мѣти, таковѣго за прїатела, котѣрый ср(д)це свое в' шкатѣлѣ ал'бо в' калитѣ ховѣетъ (Львів, 1645 Жел. Тр. 4 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: шостого Андрея Калиту зъ сынами двома, по которомъ жита его польволокы взялъ и нажалъ копъ двадцатъ шесть (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 6/I, 493); Иванъ Калита (1649 РЗВ 135 зв.);

у складі мікротопонімичної вл. н. **Романова Калита**: жаловала намъ землянка Киевская..., штожъ дей намѣсникъ его милости Софейский... вступається и волочить

моцно квалтомъ озера наши властными имѣнья нашего Вишенского, на имя..., Миничовъ, // Романову Калиту (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38-39).

КАЛИТНИКЪ ч. Сільський листоноша, *діал.* калитник. Особова вл. н.: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичомъ,... Вацлавомъ Калитникомъ..., // ...звазнившисья..., насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 185-186).

КАЛИТЪКА, КАЛЫТКА ж. 1. Калитка: В то(м) же кѣ(т)ци и каме(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ково(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 23).

2. Особова вл. н., ч.: онъ... // ...подъданы(х) поводовъ... выкочивалъ дорошенька фе(с)ка то е(ст)... калитъку борыса романа шевъца (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

КАЛИЦИЯ *див.* КОЛАЦИЯ.

КАЛИЧИТИ, КАЛЕЧИТИ *дієсл. недок.* (кого) Калічити: особъ свецкихъ, дяковъ,... били, шарпали..., прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити и о смерть приправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); та(м) же его [небозчика] окру(т)н(е) а немилосе(р)дне... секли, каличили и забияли (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

КАЛИТА *див.* КАЛИТА.

КАЛЛИОПЕ с. (*лат.* calliope) поезія, віршування: Лѣторбсль Надкъ четвѣртаа, Калліопе Тобест, Цвиче(н)е в' писа(н)ю высѣки(х) и пова(ж)ны(х) рѣчій (Київ, 1632 *Свх.* 301).

КАЛУГАРЪ *див.* КАЛУГЕРЪ.

КАЛУГЕРСКИ *прикм.* Чернечий: и тиж на приход калѣгерски ѿт Молдавици а ѿт там на вьсход на прислѣп попов (1583 *ДВВ* I, 86).

КАЛУГЕРЪ, КАЛУГАРЪ, КАЛУГОРЪ ч. (*цсл.* калогеръ, *молд.* калугеръ, *гр.* καλόγερος) чернець: мы Стефа(н) воевода... дали и потвѣрдили есмы нашемѣ стоמוу монастирѣ..., где есть іегѣме(н) и архимандри(т)..., цигани шо калѣгери с того(ж) монастира придбали себе ѿ(т) басарабской земли (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); дае(м) ва(м) знати и(ж) послали есмо до ва(с)... в калѣгари (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); Протопопы..., калугери, слуги церковные всѣ..., до тыхъ всѣхъ абысте ниякого дѣла не мѣли, ихъ не судили, не рядили (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269); Дѣля того не чудуйте ся, братья мои, теперъ такъ постало: хотъ патріархы, владыци, калугоре и попове не кажуть слово Божіе дѣля лакумства сегосвѣтньего (XVI ст. *НС* 82); Сщен'нойноци, и Калоугери, Мніси, з' монастырѣй // своїхъ безъ воли Игоуменьское никакоже да не исхѣдаты (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18).

КАЛУГОРЪ *див.* КАЛУГЕРЪ.

КАЛУЖА *див.* КАЛЮЖА.

КАЛУМНИА, КАЛУМЪНІЯ ж. (*стп.* kalumniја, *лат.* calumnia) наклеп, неправдиве обвинувачення: до зънесенья тыхъ всихъ калумъній, поводъ тымъ позвомъ позываетъ васъ и припозываетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 278); которая то калумниа поводови ани его гонорови жаднымъ способомъ, у вшелякого права суду и уряду, и на вшелякомъ инъшомъ местъцу шкодити не маеть (Там же, 279).

КАЛУМЪНІЯ *див.* КАЛУМНИА.

КАЛЦЕДАНЪ ч. Колчедан: а кргу(н)ты (!) муру мѣста ѿ(з)доблены всаки(м) камѣнье(м) дороги(м)... третии ка(л)цеда(н) четве(р)тыйи шмаракъ (XVI ст. *КАЗ* 659).

КАЛЫТКА *див.* КАЛИТЪКА.

КАЛЪ ч. 1. (*бруд, болото*) кал: брение калъ, грязь (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); а коли тоє мѡви(л) х̄с, и пліуноу(л) на землѡ и ро(с)те(р) пѡлце(м) и с кѡло(м), и помѡза(л) ѡчи слѣпомѡ и росказа(л) емѡ, иди и оумыйса въ кѡпели (XVI ст. *УС* № 29519, 67 зв.); лѡзна лѡдѡй мыець а сѡма в' калѡ стѡбитъ (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Брѣніе: Гліна, болѡто, кѡлъ, грѡзь (1627 *ЛБ* 12); lutum, блато, тинь, калъ (1642 *ЛС* 259).

2. (*экскременти*) кал: трава аронова то(л)чена и смѣшена с кало(м) коровьи(м) ѡто(к) вытане(т) (XVI ст. *Травн.* 22).

3. *Перен. (грѣх, аморальність)* бруд: Златоустый... возбранял им тоє: ...посполу с мирскими..., жити, с ними валятися во всѣм калѣ страстей похотных (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

КАЛЪВѢНОВЫЙ *прикм.* Кальвіністський: а если тѡтъ кто выстѡпитъ, з' арїєва, и понѡрського збѡрѡ, и ѡ(т) кѡлъвѣновыхъ оучеников' оупѡрны(и) не хотачѡ дѣшъ стѣхъ признѡти,... нехѡйже спытѡеть стѡго іѡанна бѡвѡдѣца, що то за ер(с)лимъ з нѡа сходѡчѡй (Почаѡв, 1618 *Зерц.* 46).

Див. ще **КАЛВИНСКИЙ**.

КАЛЪНЫЙ, КАЛЪНЫЙ *прикм.* Брудный, *диал.* кальный: своему кальномуу и смерьдящемоу тѣлоу годити (1489 *Чет.* 280); Еремѣю завергли у одно мѣсто кальное (XVI ст. *НС* 130).

КАЛЫТКА *див.* **КАЛИТЪКА**.

КАЛЪНЫЙ *див.* **КАЛЪНЫЙ**.

КАЛЪКА *див.* **КАЛИКА**.

КАЛЪЦТВО, КАЛЕЦСТВО с. Каліцтво: онъ не звыклъ ничего иньшого тотъ-то мужъ мой чинити, кгды одно упросится до которого цнотливого пана, абы его, при его уломности и окаличнымъ здоровью, кто могъ для его калецства штукою

хлеба и чим инымъ ратовати (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); *Образно:* Тѡжъ розѡмѣй ѡ медѡ,... и ѡ горѣлцѣ, и всѡкѡй // напѡй, если без мѣры: то смѣрть а калѣцтво слѣпота, дѡши, и тѣлѡ тѡѡемѡ (Чернігѡв, 1646 *Перло* 4 зв.-5).

КАЛЮЖА, КАЛУЖА ж. 1. (*заглибина в грунті, заповнена водою або іншою рідиною*) калюжа: дѡдѣ кды некды(с) воды прѡгноу(л), с калоужѣ виѡлеемской котѡрѡю непрѡятелѣ были ѡкрѡжѡили мѡвачи. ѡ если бы ми хто дѡлъ пѡити воды з калѡжѣ котѡраа е(ст) в' виѡлеемѣ подле брѡмы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184 зв.); в Црква(х) бл(с)вѡите Бѡ, Гѡ изъ жрѡдель Ійлски(х): ѡле з' калѡ(ж) мѡтны(х) сора(т)са, на погѡбель и на зарѡзѡ оуживѡючихъ жолѡдком' (Киѡв, 1619 *Гр. Сл.* 189); Кѡлъ, тѡна: Прѡпастъ, калѡжа, болѡто, грѡзь (1627 *ЛБ* 52); Возми посохъ тѡѡй, а прѡстри рѡкъ свою на вѡды егѡпецкѡи, и на рѣки ѡхъ... и калѡжи,... абы са ѡборѡтѡили во крѡвь (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

2. *Перен. (грѣшний свѣт, грѣховне середовище)* земна нечистъ: Прѣто(ж) дѣшѣ грѣшныє, покидѡйте калоужѣ смро(д)лѡйвыє свѣта того, прѡстоупѣте до во(д) текѡчи(х) до живота вѣчно(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187); дѣша нендзнаа в' таковомъ члѡвекѡ яко в' спросной калюжи волаеть са (поч. XVII ст. *Пчела* 46).

КАЛЮЖНЫЙ, КАЛЮЖЪНЫЙ *прикм.* у знач. *ім.* Калюжный, -ого. Особова вл.н.: Степа(н) Калюжъны(и) (1649 *РЗВ* 202); Миха(и)ло Калю(ж)ны(и) (Там же, 389).

КАЛЮЖЪНЫЙ *див.* **КАЛЮЖНЫЙ**.

КАЛЯМАРЪ *див.* **КАЛАМАРЪ**.

КАЛЯТИ, КАЛАТИ *дієсл. недок.* 1. Бруднити, *диал.* каляти: bulbito, дѣти(н)ны(м) гное(м) мажу, каляю (1642 *ЛС* 106).

2. *Перен.* (що, чим) (*укривати ганьбою*) каляти, плямувати: Вы Мірáne... чéстно-но малженства одѣ(н)емъ одѣтыи, не калайте его грѣхáми нечистотъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 673); ѡстъ нáшихъ свáтости оучáстництвомъ освачены(х), кламлívыми словáми, ... и вшетéчными пѣснами не калáймо (Там же, 938).

КАЛАСЪ ч. (*нѣн.* Kalait) (*синя фарба*) калiя; индиго: побра(но)... // олово, сира, галу(н), ... каласъ, купоръвасъ, я(р) и инъшиє хва(р)бы (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

КАЛАТИ *див.* КАЛЯТИ.

КАМ *присл.*, у ролі спол. слова (*приєднує з'ясувальну частину речення до головної*) куди: жона ѡ мужи своємъ не вѣдала гдѣ пошоль и кам са дѣль (1489 Чет. 14 зв.).

КАМАЗЕЛА ч. (*стп.* kamizela, *фр.* camisole) камiзелька, безрукавка: Епендiтъ: обо(и)чи(к), камазѣла, сѣрда(к), кафта(н) (1627 ЛБ 204).

КАМАРА ж. Музичний струнный iнструмент: тестудо, же(л)въ, камара, гусли (1642 ЛС 396).

КАМАРАШЪ ч. (*мад.* камараš) придворний: камара(ш) пови(л) жесте не на ча(с) трафили са(м) то рѣкъ господа(р) видите мѡ(и) тажа(р) зо (в)сѣхъ сторо(н) (Ясси, 1627 ЛСБ 436); во(и)вода... в сове(р)шѣнiє це(р)кви пре(з) пна Фебѡра камараша своѣго, прислалъ изде во лвовѣ ѡ(т)личыль пѡлскихъ злѡты(х)... 3000 (Львiв, 1629 ЛСБ 1051, 2).

КАМАРНИЙ *прикм.* Який стосується камари: тестудiнацеус, кама(р)ни(й) (1642 ЛС 396).

КАМЕЛЕВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелева трава** — (*назва рослини*) камелiя: коре(н) же каме(л)євы травы раве(н) є(ст)

цвѣто(м)... и дѣомъ аки синолои бѣлои (XVI ст. Травн. 46).

Див. ще КАМЕЛОЄВЪ.

КАМЕЛОЄВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелоєва трава** — (*назва рослини*) камелiя: нѣкiи сѡ(т) коупци неисправе(д)ливы и ѡманываю(т) простыхъ людеи, а емлю(т) коренiє каме(л)оєвы травы (XVI ст. Травн. 46).

Див. ще КАМЕЛЕВЪ.

КАМЕНЕЦЪ ч. 1. Камiнець: кѡшочокъ, обрѡчокъ, каменѣць, хлопáтко (Львiв, 1591 Адел. 47); Камыкъ: камене(ц), опѡка, скалá (1627 ЛБ 52); lapillus, каменѣць (1642 ЛС 250).

2. (*коштовний камiнь*) камiнець: Крестъ сребрный позлотистый с каменцемъ однимъ и с пяти пуклями невеликими сребра белого (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 294).

3. Топонiмiчна вл. н.: А войско польское подъ Каменецъ на Оринино поле стягається (1630 МИВР 322).

КАМЕНЄ, КАМЕНЬЄ, КАМЕНЬА, КАМЪНЄ, КАМЪНЪЄ, КАМЪНЬЄ, КАМЪНА с. 1. (*гiрська порода як суцiльна брила*) камiння, скеля: земля потреслася. Каменьє расподолоса (!) (1489 Чет. 169 зв.); отъ того мосту зъ Домли рѣки на лѣво, въ ручай, тымъ вручаемъ въ каменьє на логу (Новгородок, 1518 АЮЗР I, 58); ина(к)шими... спѡсѡбами все камѣ(н)ѣ ро(з)мѣтано бѡде(т) (Вiльна, 1596 З. Каз. 69); заисте ма(л) бы(с) са встѣдáти, же скалы и камѣна тебе превыш'шаю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 224); И мѡцное камѣньє ѡтоса скрѣшило, з' оужаснострáшны(м) грмѡто(м) впѡлы розвалило (Львiв, 1631 Волк. 3); на-личыль ꙗѡ мѡжовъ што на раменáхъ носыли, а ꙗѡ што кáменьа в' горахъ ламáли (серед. XVII ст. Хрон. 292 зв.); У порiвн.:

Окаменѣю: Затве(р)ждѣю я(к) камѣ(н)е (1627 ЛБ 151);

перен. (тягар) страждання: твоѧ родѣ-телка... оутѣснены(х), порѣганье... камѣ-нье, пилованье, мечи, скрѣпне знѣсачихъ... сѣновъ спложала (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); $\overline{\text{ис}} \overline{\text{хс}}$ нѣкды бы в цр(с)кы(х) збро-д(х) бо(з)ства своего голѣада пеке(л)но-го не могль звѣтажити, ... если бы са не оузбрѣиль камѣнамъ бѣ(д) наші(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268 зв.);

перен. (про твердість, незламність) ка-міння: чрѣвѣное море есть покѣта... пре-краснаа, котѣраа дрѣва ѡнаа зелѣные, то есть дѣшѣ роскошныя свѣ(т)скіе в камѣ-на моци и статечности ѡборочаетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

2. (роздрѣбнені куски каменю) каміння: вели на(с) кнѣзи... до долины... менячы бы-ти знаки каменьемъ складѣные (1546 *ОГ* 79 зв.); тогда похватили камѣна и хотѣ-ли на него веречи (1556-1561 *ПС* 383 зв.); у нучъ и у день мучили ся, ... и били ся у груди свои, на камѣня, у голову (XVI ст. *НС* 101); разъ на него арѣане, посполѣты(х) лѣдѣй збѣрили, и камѣна(м) на него мѣчѣ-чи, мало его не вѣили (XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.); И вы зѣмле, каменье, гойной за-живайте Радости, гѣрки(х) смѣткѣ(в) овшѣ-ки нехайте (Львѣв, 1631 *Волк.* 25).

3. Кам'янистый грунт: але кгды припа-дут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную, и якъ межи терние, которое, кгды вырос-ло, затлумленно ест (Вѣльна, 1600 *Катех.* 73).

4. (будѣвельный материал) каміння: Ка-ме(н)а тесаного до двере(и) и до ѡконъ есть наготованого достатокъ (1552 *ОЛЗ* 158); за слѣ(п)... далисмы павлѣ мѣралу з ро-ботою, с камене(м), с привозомъ зло(т) д

(Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); оско(р)дѣ, клѣ-пец' сокира, котѣрою мѣларѣ камѣ(н)е ѡтѣсѣютъ (1596 *ЛЗ* 63); до того каменье тесаное по... сходахъ разнымъ людемъ по-роспродавалъ (Киѣв, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); на горѣ дѣмѣ на мѣстцы способно(м) склѣли каменье (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.);

перен. фундамент, основа: читаемъ, ко-тѣрый абы лѣудѣ ѡзнаймѣль, ижъ мѣжетъ бѣ оупадокъ мѣста и цркви валы и камѣна ѡ(т)новѣти и направѣти, яко тѣй, котѣрый всемо(ц)ный есть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 155); **камѣна живые** — божѣ слуги, вѣ-рующѣ: то(т) жѣзль роздѣлающѣй бы(л) хс котѣры(м) всѣ камѣна живые которые не-кды(с) в' нѣѡ възмоутса маютса ро(з)мѣ-рѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258).

5. (одне зі зрядь оборони й нападу) ка-міння: Колодинъ колья и каменья кѣ ѡбо-роне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВин.* 3. 131 зв.); На бланкахъ кѣ ѡбороне каменья з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 *ОЧерк.* 3. 5); потомъ, ... видель зна-ки въ форте шпиталной обуховые и шаб-лями тятые, камѣнье и друки, которыми добываносе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 596); начинѣль розмайтой стрѣлбы, котѣ-рѣю розложи(л) по вѣжахъ и оуглѣхъ мѣ-ровъ, абы выпѣщано стрѣлы, и велѣкое каменье (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

6. Дорогоцѣнне каміння: на том кони седло Тѣрецкое, аксамитом крытѣе, ... з ра-дом таковым, ... с каменем, тѣркѣсы, и ин-шими (1558 *АС* VI, 214); панагию нема-лую злотистую съ каменьемъ, моци, се-ребромъ оправные, ... служебникъ небож-чиковский... забравѣши, до монастыра Печерского... утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 350); **камене (каменье, каменье)** до-рогое (драгое), **дорогое каменя (камена, каменье)** — дорогоцѣнне каміння: пого-

рѣли... ку тому золото,... перстен, камене дорогое, перла (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); в которой [торбе] было... перстеней золотыхъ с каменъемъ дорогимъ чотыри (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); соломѡнъ... свѡй присѣно(к) весь кáменъемъ дорогимъ оукрасилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 295); И кто ся на том основании здѣ чим будет, златом, серебром, каменъем драгим..., там тому всему проба будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Не лакайса: бѣдеш честней ѡ бога над дорогое камена (поч. XVII ст. *Вол. В.* 79); злото, серебро и оное дорогое камѣня и книги зобрано (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 26); Престоль коштовный, дорогимъ каменъемъ высаженй (Киѡв, 1621 *Кон. Пал.* 776); **камѣнье коштовное** — дорогоценне камѣня: зъ ѡныхъ [людѣй] котѡрые на(д) злото и на(д) камѣнье коштовное, и на(д) прѡмени... соу(т) зацнѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 48); **камѣна дорогоценное** — дорогоценне камѣня: справе(д)лѣивы злото роскаленое, и серебро спробованое, и камѣна дорогоценное (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

перен. (про найцѣннише в духовному життѣ) камѣня. ◊ **камѣна дорогое** — найдорожче камѣня: Для того и(ж) ѣсти(н)на в ни(х) сѣдитъ, для тѡго и(ж) бранты злото срѣбро камѣна дорогое то е(ст) щиро(ст)... правда в ни(х) цр(с)твде(т) (1598 *Виш. Кн.* 308).

Див. ще КАМЕНИЄ.

КАМЕНИЄ, КАМЕНИЄ, КАМЕНИЄ, КАМѢНИЄ, КАМѢНИЄ с. (*цсл.* камение) 1. Те саме, що **камене** у 1 знач.: зем'ла са пот'рас'ла и каменїе са распадавало и гробове са ѡ(т)ворили (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); зát'мило(с) слнцѣ... и каменїе падалоса (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 29); оcris, гора, ка-

менїе (1642 *ЛС* 288); ѡ(т) распáтїа настѣпáетъ слáва Хвá, ѡныи чѡда затмѣна слнца,... распадѣнїе Кáменїа, и ѡтворѣнїе гробѡвъ (Чернїгѡв, 1646 *Перло* 91 зв.); *У порівн.*: Тая бовѣмъ, яко глубокость морская, геретыковъ пожерла, которые, яко каменїе, пошли въ самое дно пекелное, устати и погинути мусѣли (бл. 1626 *Кир. Н.* 26);

перен. (про твердїсть, незламнїсть) камѣня: правдїве естъ дáръ Бжїй при на(с), абѡвѣмъ еслї бысмо не были самѡвлáстныи,... тогдá бысмо бѣли абѡ Кáменїемъ, илї Желѣзомъ (Чернїгѡв, 1646 *Перло* 5 зв.).

2. Те саме, що **камене** у 2 знач.: Робѡтници пакъ поймав'ши слоугы его. иногѡ зѣбили. а иногѡ забили. а иногѡ каменїе(м) побили (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.); еслї и(х) стинаѡуть, мае(м) іѡán'на крѣсла, еслї кáменїе(м) побивáю(т), мáемо прѣвом(ч)нка стѣфана (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224); И узали каменїе, що бы метали на него (XVI ст. *НЄ* 45); А ѡни ѣдни(х) помо(р)довáли, а дрѡгы(х) кáменїемъ позабивали (XVI ст. *УЄ* № 29519, 104); е(ст) тáкожъ гѡра, гѣкла,... вѣмѣтѡе и(з) себе каменїе, лѣпанѡи скáлы поспѡлѡ съ огнѣмъ (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 29); а на остатокъ каменїемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидѡвъ (Киѡв, 1621 *Кон. Пал.* 836); слѡвамъ ихъ не вѣрили, але еше и кáменїемъ побѣша ѣхъ (Чернїгѡв, 1646 *Перло* 151).

3. Те саме, що **камене** у 3 знач.: называе(т) и(х) злы(м) и неоуроженымъ полемъ і каменїемъ на которѡ(м) са нѣколи нѣчѡго доброго не оуроди(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206).

4. Те саме, що **камене** у 4 знач.: гражáне льво(в)скїе... цр(к)ѡ(в) Бра(т)скѡю...

вы(ш)ше фѣдаме(н)товъ каменіемъ теса-ны(м) третью ча(ст)... змѣровали, не маю-чи на то жа(д)ныхъ доходовъ (1592 *ЛСБ* 218); дома для це(р)ковны(х) и школны(х) над(к) хочачи не толко каменіе(м) и желѣзо(м)... та(к) ты(м) барзѣи надками... збудовати (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422(1));

перен. фундамент, основа: рекль емоу единь зь оученико(в) его. оучителю, како-вое каменіе и каковое // боудована (1556-1561 *ПЕ* 179-179 зв.); стѣны, каменіе, самыя елемента двѣждтса (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); каменіе живое — божі слуги, ві-рующі: И напро(д) мѣсто тоє стоє заложіли, А сами са за фѣндамента его по-ложіли... яко каменіе живое многоцѣн-ное, // А не злато его бѣдовало тлѣн-ное (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.-49).

5. Те саме, що камене у 6 знач.: Крестъ сребреный позлотистый с каменіемъ и с перлами добре справеный (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 6); дрѣва насади на ней различныи, плодонбсныи: и весѣлыми гаамі и высоки-ми горамі, и каменіемъ, мно́гоцѣнны(м) и кроушъцами златими, и срѣбрными оукрасивъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); ка-мѣніе дорогое, дорогое Камѣніе — до-рогоцінне каміння: слова Пѣнскіѣ, сло-ва св(т) чїстыѣ, пожаданшыѣ на(д) злѣто и на(д) камѣніе дорогое мно́гое (Київ, 1637 *УС Кал.* 336); И до бѣдова́на старозакѣн-ногоу прибы(т)кѣ, не то́л'кѣ Сре́бро, Зла́то, дорогое Камѣніе,... але и Шѣрсть Кѣ-зюю, и скѣры червоныѣ бараніѣ,... офѣ-ровати казал': абы снать богатыѣ не хѣл-пилиса (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

КАМЕНИСТЫЙ *див.* **КАМЕНИСТЫЙ**.

КАМЕНИСТЫЙ, КАМЕНИСТЫЙ, КА-МЕНІСТИ *прикм.* Кам'янистый: Есть бо-вѣ(м) ис'сопъ зѣла якоє невелікое,... на скала(х) за(с) и мѣсца(х) каменісты(х)

росте(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174 зв.); А якъ земля бѣдѣчи о́днакою, ѣн'шаа е́ст' каменістою, а ѣн'шаа тлѣстою... такъ рѣз-ныи сѣтъ ср(д)и и здѣна лю(д)скіи (Виль-на, 1627 *Дух. б.* 232); камені(с)ти *calculosus* (I пол. XVII ст. Сем. 41); *scirpeus*, камені(с)-ти(ѣ) (1642 *ЛС* 365).

КАМЕНИЦА, КАМЕНИЦЯ, КАМЯ-НИЦЯ *ж.* 1. (*кам'яна будівля, мурований будинок*) кам'яница: особливую справу и владание половицы монастыря Зѣменска-го и каменіцу Виленскую маеть вжо по-мененый сынъ мой,... по воли своей вжи-вати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); а то стороны каменіцы в которѣ(и) голѣбь меш-каеть (Кам'янець, 1577 *ЛСБ* 1201); Сходи-лися духовенства и рыцарства послы и панове засестъ и духовенства до госпо-ды... воеводы киевского, до каменіцы па-на Раского (Берестя, 1596 *МИВР* 66); на-передъ тоє за великій выстѣпокъ и при-чинѣ до наганы кладеть, же не в' цркви албо в' костелѣ синодъ еа отправовалъ, але в' каменіцы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 83 зв.); ѣдео(р) драбикъ ставши на ри(н)-кѣ пре(д) камяницею Непре(ц)кого блюз-ни(л) слова недѣчтивыми на стѣе иконы (Львѣв, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); минали мармѣровыи свѣтлыи каменіцѣ, бо вѣш-ныхъ шѣкалі (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 300); слугу его милости отца Пузины, влады-ки Луцького,... // ...в замку околном Луц-ком пред мостом кгородовым взявши, до каменіцы его милости пана старосты..., привели (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688-689); з особѣна речей немало в камені-цы в замку околном луцком небожчика пана Войцеха Станишевського,... позаби-рали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 427).

2. Топонімічна вл. н.: Которы(и) то о́го-ро(д) лежи(т)... ко(н)це(м) такъ о́ди(н) яко

и дрѣги(и) до реки Каменицы (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 14); Признаваемъ то, ижъ есмо продали синожат свою власную,... противку Каменицы Конопови Мазнюченкови,... за суму певную копъ сорокъ личбы литовскои (Корсунь, 1649 ЧИОНЛ VIII-3, 19).

КАМЕНИЦЯ *див.* **КАМЕНИЦА.**

КАМЕНИЧКА, КАМЕНИЧЪКА *ж.* (*мала кам'яниця*) кам'яничка: П. Яни(и) Афе(н)дикови(ч) ведлѣгъ постановеня з бра(т)ство(м) кождорочне платити чы(н)шѣ ѱ(д) каменичъки ѱ(д)далѣ тера(з)... золоты(х) м̄ (Львѣв, 1634 ЛСБ 1043, 39); панъ янъ афендыкови(ч)... повинѣ(н) бывшы чиншѣ платити ѱ(т) мешканѣ в камени(ч)цѣ своѣ(и) (Львѣв, 1645 ЛСБ 1043, 73).

КАМЕНИЧНЫЙ *прикм.* (*выготовлений из камня*) кам'яничный, кам'яний: Адамъ балверъ за наемъ светлицы дому каменичного есче виненъ копъ десетъ литовскихъ (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 509).

КАМЕНИЧЪКА *див.* **КАМЕНИЧКА.**

КАМЕНИЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМЕНИСТИ *див.* **КАМЕНИСТЫЙ.**

КАМЕНИЄ *див.* **КАМЕНИЄ.**

КАМЕННИКЪ *ч.* (*робітник, що видобуває та обтісує каміння*) каменяр: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ (1642 ЛС 250); постановилъ з нихъ каменники на ламаніи и тесанье абы былъ бѣдованый домъ бжій (серед. XVII ст. Хрон. 283 зв.).

Див. ще **КАМЕННИЧИЙ.**

КАМЕННИЧИЙ *прикм.* *у знач. ім., ч.* Те саме, що каменникъ: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ (1642 ЛС 250).

КАМЕННИЙ *див.* **КАМЕННЫЙ.**

КАМЕННОСЪЧЕЦЪ *ч.* Каменяр: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ каме(н)носъчецъ (1642 ЛС 250).

КАМЕННЫЙ, КАМЕННИЙ, КАМЕНЪ-НЫЙ, КАМЕНЫЙ, КАМЪННЫЙ *прикм.*

1. (*який складається або утворений из камня*) кам'яний: воробьево сѣма... та трава расте(т) по каменымъ мѣсто(м) (XVI ст. Травн. 156); не задѣржатъ его нѣ стѣны моуро(в) каменныхъ: нѣ двѣрѣ желѣзные (Почаїв, 1618 Зерц. 2); Врѣтѣпъ: Печѣра, распалина, ро(з)сѣлина зѣмнаа, а(л)бо каме(н)наа (1627 ЛБ 15); взѣвши ѱ(т) нѣго пѣнази... дали ремесникомъ и мѣраромъ, абы накѣпили камѣнѣа з камѣнныхъ горъ (серед. XVII ст. Хрон. 349); тог(д)а мнѣгїи царїе зѣмнїи, слѣги антїхристови, начнѣтъ... в' пещѣри каменнїи крїтиса (Чернїгів, 1646 Перло 142); **каменное метание** *див.* **МЕТАНИЕ.**

2. (*зроблений из камня*) камінний, кам'яний: которы(и) крыжъ камены(и) громъ на полы росколѣлъ але самъ ѣвесь цель (1546 ОГ 84); Камѣнныхъ кѣль сто бѣ(з) ѱ(д)ное (1552 ОКЗ 36); всихъ кѣль до него каме(н)ныхъ ѣ (1552 ОЛЗ 159); образъ каме(н)ны(и) серебро(м) ѱправны(и) (Житомир, 1584 АЖМУ 79); наданя шести челоуѣковъ... // ...на монастырь Почаевскїй церковь каменнѣю заложеня Успенїя святое пречистое... сознала (Почаїв, 1597 ПВКРДА IV-1, 41-42); иныи люде... жебы са не кланали... бо(л)вано(м) золоты(м)... и камены(м) и деревены(м) (XVI ст. КАЗ 621); котрыи слова были написаны... на двохъ таблахъ каменныхъ изве(р)хъ полонины Синайское (XVI ст. НЄ 164); Гадеръ: Мѣръ, плѣт' каме(н)ны(и), а(б) плѣтъ (1627 ЛБ 197); тѣло стѣхъ бѣде и прѣдкостю подѣбно АГГлови: без' жадной заборѣни, // прѣйде всѣкое тѣло матерѣалное, и мѣры каменнїи, и врата желѣзные (Чернїгів, 1646 Перло 165 зв.-166).

3. *Перен.* Стійкий, міцний, твердий: х̄с свою единѣ ане петровѣ ц̄рковѣ дрѣгѣю ѡбеца(л), на твердо(м) и каменно(м) вы(з)наню збѣдовати (Вільна, 1596 *З. Каз.* 32); Подобаетъ же вѣдати и се, кто сѣтъ... преврѣтныи дѣти еретическїи, которїи силѣють сѣ зопсовати... вѣроу каменнѣю твѣрьдѣю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. нenum.); И на вызнаню Каменнои вѣры егѡ, Снѣ Бжїй Цр̄ковѣ свою по всѣ вѣки бѣдѣшь, Такѡвѣю власть яко Бг̄ маешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 72);

перен. бездушный, безсердечный. ◊ каменная душа *див.* ДУША; каменное (камѣнное) сердце *див.* СЕРДЦЕ; каменная хвороба *див.* ХОРОБА.

КАМЕНОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) (убивати камінням) каменувати: д̄чителю недавно т̄а жїдове хотѣлї каменуватї а ты та(м) хоцешъ ити (поч. XVII ст. УЄ № 251, 1); Х̄с з высѡкости Стеф̄ана короноуетъ, Котрѡго тѡ н̄рѡ(д) Жидѡвскїй каменує(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

КАМЕНОСЕРДЕЧНЫЙ *прикм.* Бездушный, безсердечный: прикладомъ невѣрныхъ жидовъ въ Львовѣ, невѣрный и каменосердечный твердошиинный народ, будучи отвержены от лица Божїа, ратунок своим отвсюду подали (Львів, 1608 *АрхїОЗР* 1/XII, 528).

КАМЕНОТВОРЕЦЪ *ч.* Той, хто перетворює у камінь: saxificus, каменотворец(ц) (1642 *ЛС* 362).

КАМЕНЧАНЫ *мн.* (жителї м. Кам'янець) кам'яничани: его мл̄(ст),... // мыто якоє(с) новое не(з)вы(к)лоє... ѡ(т)... купцовъ з розны(х) мѣсть коро(н)ны(х), и(з) шотовъ, с каме(н)ча(н), с купцовъ зъ Яс,.. бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246).

КАМЕНЧИКЪ *ч.* Камінчик: Якъ бы хто, кїндѣвши малїй камѣн'чи(к) на мѣрѣ, мало

бы оушкѡдил', и порѣши(л): и стрел̄ючи на чл̄вки в' карацѣнѣ оубр̄анѡгѡ желѣзѣ и тѣлѣ не шкѡдитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Двѣ с' Прѡцы трем̄а камѣнчиками побѣдїлъ Голїада (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 4 зв. нenum.).

КАМЕНЪНЫЙ *див.* КАМЕННЫЙ.

КАМЕНЪЦА *ж.* (*лат.* *saminus*) пїч; горно. ◊ каменъца огненная — пекло: прїйдутъ ангелы, и выдлучатъ злыи выдѣ посередѣ праведныхъ, и увергуть ихъ у каменъцу огненую: тамъ будетъ плакати и скрегетати зубы (XVI ст. *НЄ* 93).

КАМЕНЫЙ *див.* КАМЕННЫЙ.

КАМЕНЬ, КАМѢНЬ *ч. 1.* (*тверда гирська порода як суцільна маса*) камінь, скала: кто оупаде на тѣи каменъ розобѣ(т)са. а на кого жь онъ оупаде, зотре(т) его (1556-1561 *ПЄ* 93 зв.); ѡгнь которїй са изъ трасэнїа землѣ камѣне(м) оускрѣшетса и роздѣетъ и(з) тои причїны гѡра... бѣде(т) горѣти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28); а кто п̄аде(т) на камѣни то то(т) с̄крѣши(т)са (1645 *УЄ* № 32, 125); Каменъ lapis (*Уж.* 1645, 26 зв.);

(*скала, гора*) камінь: не боудеть горѣ, ни холма, ни камѣни (1489 *Чет.* 375); мои-сеи оуслادي(л) ты(м)же посоухѡ(м) воды морьскыа и ѡ(т) соухѡго камѣна воды великыа источи(л) и жадаючи еи наро(д)... напои(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 25); Пото(м) на п̄дци ѡнаа М̄анна, и вод̄а чѣдѡвнаа з' камѣна и хлѣбы ѡныи покладаныи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 204); Тог(д)а мо(и)сеи... ма(х)нѣлъ двакро(т), и оударилъ палицею ѡ каме(н). Тогда потекла вѣда (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 14); Тѡй же, и з' камѣне дѣревома' дївне вѡдѣ вѣвелъ, а пр̄агнѣчїй н̄рѡд' напоѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117); *Образно:* Хтокѡлвѣкъ... з' тогѡ камѣна пѣетъ, прагнѣна на вѣки мѣти не бѣдетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

2. (*шматок, кусок, брила каменю*) ка-
 мінъ: А еще... ближе(и) кѣ замѣкѣ только
 чере(з) ровъ где каме(н)емъ з рѣки можетъ
 члѣкѣ докинѣти учиненъ естѣ валъ (1552
ОКан. З. 22); панъ... Немеричъ розказати
 рачи(л) сыну своему..., еще... похва(л)-
 ки на мене чинилъ, хотечи мене заби(т),
 або з камене(м) у воду впусти(т) (*Житомир,*
 1584 *АЖМУ 123*); ѿ(т) той тѣ горѣ ка-
 менъ ѿдор'ва(л)са (*Устрики, I пол. XVII ст.*
УС № 29515, 335 зв.); а самого протес-
 тантъта до рукъ достати не могуци, теды
 за нимъ, ажъ до костела самого..., на цен-
 тар кийми и каменями и, чымъ могли, ки-
 дали (*Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309*); *У*
порівн.: то(т) же исаіа повидѣль ѿслепилъ
 ѿчи ихъ и ср(д)ца и(х) // яко камень за-
 твердилъ (1556-1561 *ПС 404 зв.-405*); оба-
 чено было тѣло надутое, якъ мѣхъ, твер-
 дое, якъ камень (*Київ, 1621 Кон. Пал. 470*);
 покрію та якѣ каменемъ, тве(р)дою вѣ-
 рою (*Чернігів, 1646 Перло 97 зв.*); *Образ-*
но: Онъ Самъ яко почаль, такъ и до конъ-
 ца в. м. стеречи будетъ, абысь не образилъ
 о тотъ камень не только сумненья своего,
 але и ноги своее (*Вільна, 1599 Ант. 611*);
 а грѣшныци... в сѣнцѣ, свои сѣвѣсти по-
 несѣтъ, три каменѣ тѣжки(х), бѣлѣзнь,
 жалость, рѣспачъ (*Чернігів, 1646 Перло*
 120); **не оставити камень на камени,**
каменя на камени не зостати — не зо-
 ставити каменя на камені: а прійде(т)
 а(н)тїхри(ст) тогды, гды в жидо(в)ско(и)
 цркви каме(н) на камені не зостане(т)
 (*Вільна, 1596 З. Каз. 68 зв.*); заправ'ды по-
 вѣдаю ва(м) не боудеть ѿставлень камень
 на камени, который бы не былъ роз'битъ
 (1556-1561 *ПС 100 зв.*); **графити яко коса**
на камень — (*зіткнутися*) натрапити як
 коса на камінь: А што доводитъ докторомъ

Краковъскимъ Лятосомъ, который ганить
 каленъдаръ новый..., и старого тежъ не
 хвалить, ино и тотъ // графитъ на свое-
 го, яко коса на камень (*Вільна, 1599 Ант.*
 771-773);

перен. (тягар на сумлінні; грїх) камінь:
 хїтрый шата(н), кгда наше злѣми оучи(н)-
 ками ѿбтажи(т) сѣмнѣ(н)е..., тогды ѿнъ
 оумysl' ѿ(т)чаанїа на(д) ѿлово та(ж)шїи
 на на(с) в'кладает', і если его прїемемо,
 коне(ч)не бываемо потѣгнени на до(л) ѿ(т)
 того тажарѣ... як'же теды ѿстѣатиса ю(ж)
 мѣже(т) оутѣплюючи (!) нен'дз'нѣю свою
 дшѣ, и ю(ж) то(т) камѣнь носїти моуси(т)
 зѣвжды (*Острог, 1607 Лѣк. 12*); Кгда мнѣз-
 ство мои(х) грѣхѣ(в) тажки(х) прекладаю,
 ѿкаанним' себе быть... знѣю: Закаменѣ-
 лость мою ра(ч) самъ зепсовѣти, Мѣчно(ст)
 каменїи мои(х) тажки(х) згрѣхотѣти (*Львїв,*
 1631 *Волк. 8*); **тажкїи камень на срѣдце**
(свое) наложити — взяти на (свою) душу
 тяжкий грїх: Нарѣ(д) Гїльскїи, сѣнъ ѿнъ
 перворождѣнный..., Тажкїи каменъ на срѣд-
 це свое наложївши, Мѣрзкою невдѣчностю
 ѿчи заслѣпївши. На(д) власны(м)... ѿ(т)-
 цем' страшнеса збы(т)кѣ(т). Іса невїнно-
 го, невинне мордѣетъ (*Львїв, 1631 Волк.*
 3 зв.);

перен. сердечний бїль, мука, тяжкі пе-
 реживаннѣ. ◊ **вложити камень (тяжкїи)**
жалю (на кого) — покласти камінь на сер-
 це (кому): ѿто лѣвцѣ половїли ва(с) яко
 шпѣако(в) дѣрмо, и оуморїли в' потѣцѣ
 жїво(т) мо(и), и вложїли на мѣне каме(н)
 ты(ж)кїи жалю (*Острог, 1599 Кл. Остр.*
 228).

3. Кам'янистый грунт: дрогое пало на
 камени, г'де не мѣло землѣ многы(и) и гне(т)
 усхло (1556-1561 *ПС 139*); Вышо(л) тѣи
 котѣрыи сѣе(т). Сѣати насѣна свое. Гды

сѣа(л) ово... // паде на камени... и зосхло (Височани, 1635 УЄ № 62, 102 зв.-103); *Образно*: Кто такового исповедания и веры не маеть, не на // камению, але на песку и на сене будуеть (Вильна, 1599 *Ант.* 607-609); А чемѣжъ са не бойшь; бо(с) естъ фундованыи На камени, не пѣскѣ: ѿ(т) Ба презраный (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

4. (*будівельний матеріал*) камінь: сто камене(и) зложено по(д) замокъ... а еще две часте(и) его не(з)вожено по гора(м) ѿтъ тѣл где его тесано (1552 *ОКр.* 3. 147 зв.); помо(ч)ники г̄ прятали каме(н) за де(н) двомъ гр(ш) ӣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 66); тесали мѣла(р)чики камѣ(н) и та(к) ѿгѣло(м) заплатиле(м) ѿны(м) fr. 27 и 11 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); Камень, в' оуглѣ бѣдована полбженный, зрѣбы двохъ стѣнъ держитъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 491); И мѣли цѣгли мѣсто камѣна (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

перен. (основа, опора, фундамент, підвалина чого-небудь) камінь: цр̄ь мыслью своею вдоволялся... доумаеть што(ж) на твердѣмъ камени вѣры стое стоитъ (1489 *Чет.* 55); самъ то(л)ко на(д) всѣми, и пере(д) всѣми, всего свѣта головою... камѣне(м) вѣры фу(н)даме(н)то(м) цр̄ковнымъ...звѣтиса смѣетъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); це(р)ковъ х(с̄)ва на камени х(с̄)е и на ѿсновании апосто(л)сте(м) крепко стояла (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); твоа матка подъ вѣнѣць съ камѣна плетѣный перво-мѣчника стефана оуродила! (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Теплѣйший во вѣри правый исповѣдник, камень вѣры и святыи миру проповѣдник (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); ты естесь Петръ, а я на семь камени збудую церковь мою, которое врата адовы не звияжатъ (1603 *Пит.* 21); Ты еси Петръ,

то естъ камень вѣры (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); каждый вѣрный чловѣкъ разумѣнъ быти маеть; и на каждомъ такомъ, якъ на камени, Церковь... Христось будовати обѣцуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); еслѣж то мѣсто не с камени и не телѣсное, але дѣбное тогда правдѣве то ѿнаа цр̄ковъ перворо(д)наа (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.);

камень живой — божий слуга, віруючий: А поневажъ церковь естъ згромажене якобы камѣний живыхъ, маеть просто и той камень, который естъ фундаментомъ, быти тежъ чловѣкъ которій, а не яка цнота (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); **камень краеугольный** — наріжний камінь: И овшемъ с того ся тѣшъ, иж наша церковь ест уфундована и основана на Христѣ, камени краеугольном (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55).

5. (*коштовний мінерал*) камінь: Образ великаго Спаса сребромъ оправеный позлотистый, каменей на немъ петнадцать (Київ, 1554 *КМПП* I, дод. 7); в тыи часы прибы(л) до це(р)кве ѿобразъ стои прч(с)-той срѣбро(м) ѿправлены(и) ис каме(н)ми (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); по(з)ваны(и) побра(л)... ро(з)но(г) начи(н)я домово(г) все(г) камень (?)... ко(ж)ды(и) каме(н) коштова(л) по семи золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); камѣни, пѣрл'ы, на мѣст'цахъ прирѣбныхъ гдѣсе рѣдять... тые рѣчы там' ихъ знашѣвшы // хто, привлащати мѣжетъ собѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 104-105); И возмѣшь два камѣни змарáгда, и вѣрѣешь на нѣхъ имена сынѣвъ Израйлевыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105); **аметистовъ камень** — аметист: то(т) аметистовъ камѣнь... дражайші естъ всѣ(х) каменеи, которые цвѣтомъ сѣтъ баграни

(XVI ст. *Травн.* 490); **камень асписовый** — яшма: а то(т)... бы(л) подобе(н) каменю асписовому (XVI ст. *КАЗ* 605); **камень бурштыновый** — бурштин: х̄с̄ е̄сть кáмень... але кáмень б̄дршт̄иновы(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **камень діамантовый** — діамант: т́еды ѿ(т)че влад̄ыка тою свою архи синаг̄огу зг̄бды не на тáблица(х) ср(д)ц̄ь плотаны(х), кот̄браа б̄ы м̄бцн̄ѣй... на камени діаме(н)тово(м)... в̄ ср(д)ц(а) в̄ѣрны(х) в̄ьпойласа (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); **камень дорогой, дорогой камень** — дорогоцінний, коштовний камінь: у... Шуровы роты козакъ умеръ Митенко, а после того козака на мене... пришли отумерлые речи: ...семнадцать камней дорогихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/1, 1); знáл' т́ежъ... з' нег̄о ланц̄ѡхъ велик̄ий золот̄ий п̄рлами и кáменьми дорог̄ими (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); В' т̄ойже т́амъ сторонѣ б̄ыло м̄ѣсто на выс̄бкой горѣ з' дорог̄ог̄о кáмена кр̄омъ вáпна зб̄дováно (серед. XVII ст. *Хрон.* 457); **достойный камень** — мрамор: мармо(р) по латы(н)ски, а по р̄ѡ(с)ски мрамор(р)... то(л)к̄детса до-стоинны камє(н) (XVI ст. *Травн.* 522); **камень многоц̄ѣнный** — дорогоцінний, коштовний камінь: В' ср(д)це и д̄ш̄ѡ твою розоумн̄ю, я́ко в н̄ѣк̄ю ска(р)бниц̄ѡ // покладáю и с̄кривáю... не кáмен̄ий мн̄о-гоц̄ѣн̄ныхъ и злáта.., л́еч̄ь та́емницы в̄ѣры стои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.-3 ненум.); **м̄ѣсячний камень** — (*різновид гіпсу рожевого, жовтого або білого кольору, який використовують для виготовлення художньо-побутових виробів*) селеніт: selonites, м̄ѣся(ч)ни(й) камє(н) (1642 *ЛС* 367); **камень рубиновый** — рубін: Пань Юре(и) Макаровичъ... // ...пограби(л)... пе(р)стенъ с камєнемъ р̄убиновымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24 зв.); **ка-**

м̄н̄ь самфировый — сапфір: ч̄л̄к̄ь до-ро(ж)ш̄ій бо́уде на(д) кам̄н̄ь сам'ф̄ировый (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); **камень сардіонскій** — сердолик: м̄ов̄ь с̄н̄ом̄ь Ізраїлевымъ, а́бы мн̄ѣ взáли... кáмена // сарді́онскіа... на оздоблєньє еф̄ѡда и под̄єра (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.-102); **камень шафировый** — сапфір: И вст̄п̄илъ Моисей, и Аар̄он̄ь ...и оузр̄ѣли м̄ѣстце гд̄ѣ стоял̄ь г(с̄)д̄ь б̄г̄ь Ізраїлевъ; а под' ногáми ег̄о я́к̄о роб̄ѡта кáмена шаф̄ировог̄о, а я́к̄о н̄бо коли под̄б̄н̄о е̄сть (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

6. (*одиниця ваги твердих і сипких тіл*) камінь: И те(ж) гостемъ доброво(л)но бы...ездити до того Єг̄о м̄ѣсте(ч)ка на има деле(в)коля и торговати в камє(н)... по(д)ле виле(н)ское ваги (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. № 50); тамъ же... шкоды и грабежы... бе(з)пра(в)но починенные то е̄сть взя(т)о... // ...порох̄ѡ по(л)бочокъ за двана(д)цать коп̄ь гроше(и) и сале(т)ри камє(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); т̄б сал̄ѣтры ѡ вазѣ л̄в̄овско(и)... ѿ(т)вáже-но 593 кáменѣ и фу(нт) 9 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); переходили... в̄оську пят камней (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160).

7. (*надмогильна плита*) камінь: иосифъ...привалиль камє(н) великий к̄ь двєра(м) гробовы(м) и ѿ(т)ишоль прочь (1556-1561 *ЛС* 121); п̄ни л̄ѡк̄іановая... взявши гр̄обо-вєц̄ь камє(н) це(р)ковны(и) на гр̄объ мужа своего положи(т) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.); Ты прєслáвный в' ч̄ѡдєсѣхъ... Гавр̄і-їле, Кáмень в̄ел̄ій ѿ(т) Гр̄ѡба Х̄в̄а ѿ(т)вa-л̄івъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43).

8. Камінна плита або таблиця з висіченим на ній написом: и щобы на ни(х) тое пи(с)мо положено было которое дали е(с)мо ва(м) на камени выби(ти) во имя наше (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); я́к̄ь б̄ь заборони(л) жел̄ѣз̄ѡ не т̄ыкатиса ѡлтарєвог̄о кáм̄н̄а,

такъ и члѡнко(в) ты(х) стѣхъ дѣвы пре-
 бл(с)венной (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275 зв.);
 и што пѣрвѣ самъ Бѣ на Горѣ Синаѣско(и)
 на камени твѣрдомъ Законъ... // якобы
 выдрѡковалъ, то тепѣръ на матѣри твѣрдой
 писма справивши дрѡкѡють кнѣги мнѡгѣи
 (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29); И бѡдѡтъ мѣли
 имена снѡвъ Израїлевыхъ .ві. именъ бѡдѡтъ
 вырѣзаны, кѡждый камень, имени кѡждо-
 го, вѡдлѡ(г) вѣ поколѣнѣа (серед. XVII ст.
Хрон. 105 зв.).

9. (верхне або нижне кам'яне коло у жор-
 нах у млині) камінь: Лѣпше бы емоу было
 абы камень жор'новый оуваза(н) былъ на
 шію его и оуврѣже(н) бы былъ въ море
 ниж'ли бы мѣль привести на соблаз'ноу
 единого и с тыхъ малы(х) (1556-1561 *ПЄ*
 295); лѣпшей было бы емоу абы былъ за-
 вѣшон камен млыннй на шію его, и
 вѣвержен въ море (Володимир, 1571 *УЄ*
Вол. 61); и по(д)не(с) нѣкоторы(и) а(н)ге(л)
 мо(ц)ны(и) каме(н) якобы млиновы(и) ве-
 лики(и) и вкину(л) ѡ море (XVI ст. *КАЗ*
 649); а на(д)то і каме(н) жо(р)новыи по-
 вѣсилесь на своѣй шіи (Острог, 1607 *Лѣк.*
 12); в' то(т) ча(с) роскѡзалъ в'веречи на мѡ-
 ре каме(н) мли(н)скѣи (Львѣв, поч. XVII ст.
Крон. 93); Жрѣновъ: Жѡрна, або млынны(и)
 камень,... камѣнь вѣрхнѣй млынѡвый (1627
ЛБ 37); *Образно:* Не бѡдешъ брѡлъ в за-
 стѡвѣ з' испѡдне(го) и вѣрхнаго каме(н)а
 млынскогѡ, то ѣсть начѣнье жѣвности егѡ
 (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

10. (хворобливе утворення в нирках, пе-
 чінці, сечовому мѣхурі) камінь: та трава
 смѣшена с травою еленьа языка в винѣ или
 со инымъ питѣе(м)... выгони(т) каме(н) ис
 почекъ и ис пѣзыра (XVI ст. *Травн.* 131 зв.);
 при тѡм же и Каме(н)а хорѡбѡ Мѡнѡха Ма-
 каріа оулѣчила (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

11. Топонімічна вл. н.: А мѣстце зѣеха-
 тис намъ дла вчинена ѡной справедливос-
 ти на границы Каменской и Воегоской...
 под Каменем (Берестя, 1544 *AS IV*, 407);
 менованые... поводове, яко люде... о пожив-
 лене собе стараючи се, в месте Каменю...
 рубѣковъ и полотенъ простое работы на-
 купивши,... до места Володимера пехотою
 пришли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV,
 465);

у складі мікротопонімів: камѣнь сути-
 чин, голый камень, Острый Камень:
 вгорѡ в лѣсѣ на слѡдѡвѡ або на камѣнь сѡ-
 тичи(н) ѡрочище(м) названы (Унів, 1581
ЛСБ 61); вели кнѣзи збаражѣские... ѡ(т)
 михновы пасеки... до врочища голого ка-
 мѣня (1546 *ОГ* 88); поминувѣши ѡ(ст)ры(и)
 Каме(н)... для выведе(н)я и(н)квизиции и
 ѡбѣжа(н)я ду(к)товъ... в справе якобы ѡ
 кгва(л)то(в)ное пося(г)не(н)е села Валу-
 вѣки... па(н) по(д)коморы(и) и судѣ земъ-
 ски(и),... ехали (Житомирщина, 1639 *ККПС*
 192).

КАМЕНЬЕ див. КАМЕНЕ.

КАМЕНЬА див. КАМЕНЕ.

КАМЕНЪТИ дієсл. недок. Кам'яніти:
 ѡлѣвное древо и иные квитноучіе дрѣва,
 скѡро и в' чрѣвоное мѡре вкидаются ка-
 менѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

КАМИКЪ див. КАМЫКЪ.

КАМИЛАВКА ж. (цсл. камилавка, сгр.
 καμηλαύκα) (головний убѣр православних
 священникѡв) камилавка: а ѡ некрасѡтѣ пѡ-
 аса, тѡю(ж) сѣлѡ має(т) што и камила(в)ка
 (п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

КАМКА, КАМЪКА ж. (тат. камка,
 тур. ketha) 1. (старовинна іранська шов-
 кова тканина з кольоровими візерунками)
 камкѡ: кнѣгиня ма(р)я... ѡ мене заставила...
 // ...ка(м)ки белѡе пищатѡе (Ковель, 1578

ЖКК I, 118-119); **камка александрійская** — (камка, виготовлена в Александрії) александрійська камка: **Отъ** корована кгды зъ ѡрды идеть старосте камка алекса(н)дры(и)ская на золоте, литра шолку, тижъмы (1552 *Очерк. З. 8 зв.*).

2. (головний жіночий убір) **ка́мка**: Шість камокъ на золоте, на трехъ кресты перловые (Київ, 1554 *КММ I*, дод. 9); **Камъка** на золоте с крестомъ перловымъ (Там же).

КАМЛЕТЪ ч. (стп. kamlot, фр. camelot) (назва тонкої вовняної тканини) камлот: камлету червоного локътей осмъ — по грш. чотырдесят (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 68).

Див. ще **ГАМЛЪТЪ**.

КАМОНАРЪ ч. (рум. samionár) візник, возій: послали есмо до ва(с) наши(х) вѣрны(х) попа тодора а тодора дора(к)сина камонара и в калѣгари (Ясси, 1565 *ЛСБ 41*).

КАМРАЦІЯ ж. (стп. kamgasja) товариство: ва(с) слѣшне гѣ бѣ преда(л) вѣ такѣвыи чоу(ж)лѡ(ж)ства и камраціи, и нечистоты (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат. 95*).

КАМФОРА, КАМѲОРА, КОМѲОРА ж. (нім. Kampfer, лат. camphora, ит. sanfora) 1. (смола) камфора: врачеве глѣють что камѲора е(ст) нѣкаа смола текѣщаа и(з)... древа (XVI ст. *Травн. 139*); сарh[u]га, древо и(н)ди(й)ское, великое, ко(м)Ѳора, живица (1642 *ЛС 111*).

2. (назва рослини *Hypersia selago L.*) ба-ранецъ звичайний, діал. камфора-зілле: selago, камфора трава (1642 *ЛС 367*).

КАМХОВЫЙ прикм. (стп. kamchowy) (виготовлений із камки) камковий: е(д)ны ризы пѣстры(и) ка(м)ховыи (Львів, 1579 *ЛСБ 1033*); поруче двое, едно камховое, а другое мухаирове (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*,

295); фело(н) ка(м)ховы(и) (Львів, 1637 *Інов. Усп. 54*).

Див. ще **КАМЧАСТЫЙ**.

КАМЧАСТЫЙ прикм. Те саме, що **камховый**: покровцовъ два: одинъ бархутовый чорный, а другій камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР III*, 20).

КАМЪКА див. **КАМКА**.

КАМЫКЪ, КАМИКЪ ч. (стп. камук) 1. Камінчик: enhydros, камикъ (1642 *ЛС 179*).

2. (коштовний камінь) камінчик: взяли... ланцушокъ золотый с крижикомъ золотымъ и с камыкомъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 1/VI*, 242); Грѣвено(к) двѣ злотѣстихъ ѡ(т) ѡбразо(в) с камыками про(с)тыми (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-2*, 259); Камыкъ lapillus (Уж. 1645, 40).

КАМЫЧОКЪ ч. (стп. камусzek) (дрібна прикраса з коштовного каменя) камінчик: ѡ п̄на зарѡ(д)ского мае(т) бы(ти)... пе(р)сти(н) злоти(и) с камы(ч)ко(м) зелено(м) (Львів, 1517 *ЛСБ 1043*, 26); камычокъ lapillus (Уж. 1645, 40).

Див. ще **КАМЪШОКЪ**.

КАМЪНЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНІЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЪНІЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЪННЫЙ див. **КАМЕННЫЙ**.

КАМЪНЪЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНЬ див. **КАМЕНЬ**.

КАМЪНЬЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНА див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪШОКЪ ч. Камінчик: На намѣсно(м) ѡбразѣ прч(с)тое ношѣна срѣбрьное злотѣстое з криштало(м) велики(м) около него камѣшко(в) .s. ро(з)ныхъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-2*, 262).

Див. ще **КАМЫЧОКЪ**.

КАМЯНИЦЯ див. **КАМЕНИЦА**.

КАМЯНЫЙ, КАМАННЫЙ *прикм.* Кам'яний: на горѣ Синайской на двохъ таблахъ написано каменныхъ мѣзилнымъ перстомъ (XVI ст. *НС* 216); зо посадзѣки кама(н)но(и) с фѣрою по г(р) 10 фг. 10 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 16).

КАМАННЫЙ *див.* **КАМЯНЫЙ.**

КАМѠРА *див.* **КАМФОРА.**

КАНАВАЦА *ж.* (*стп.* kanawaca) назва шовкової або бавовняної тканини: взяли... шубка канавацы чорное, кунами подшитая, коштовала копъ тридцать (Луцѣк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

КАНАВАЦОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kanawacowy) виготовлений із канавацы: пограбили... жупанъ канавацовый (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); суганъка канавацовая (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); жупанъ ча(р)ны(и) канавацовы(и), которы(и) коштова(л) золоты(х) соро(к) (Володимир, 1605 *ТУ* 239).

КАНАКЪ *ч.* (*тюрк.* kanak) дорогоцінна жіноча прикраса на шию: Панъ Юре(и) Макаровичъ... пограби(л)... // ...канаковъ два (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4000, 24 зв.-25); которо(и) сѣмы готовое было до сорокѣ тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю мае(т)но(ст) рѣхомѣю... канаки манеле пе(р)сте(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72).

КАНАЛЪ *ч.* (*стп.* kanal, *нім.* Kanal, *лат.* canalis) канал: Тымъ же спѣсѣсѣбомъ и ѡгорѣдъ... плѣтомъ огорожѣетъ и канѣлы для воды готѣетъ, тѣжъ: дѣны сѣдитъ, а присѣды прѣимѣютса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 164); *Образно:* Завѣлоса... вѣдъ стрѣменѣстыхъ, Жрѣдло Пѣсній, зъ Парнассѣ ѡ(т) канѣловъ чѣстыхъ (Київ, 1632 *Євх.* 300).

КАНАНЕЙЧИКЪ *ч.* Ревнитель: Канини(т): Кананѣйчи(к), жарлѣвы(и), а(б) завістный (1627 *ЛБ* 214).

КАНДИДАТЪ *ч.* (*лат.* candidatus) кандидат: кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х) ѡписованя(м) бо(л)шо(с)ти крысо(к) показалы(х), зго(д)не ѡбра(в)шы ѡпростили... абы бе(з) жа(д)нои вымовы тои працы по(д)няли ся (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 62).

КАНДЫБА *ж.* Шкапа, *діал.* кандиба. Особова вл. н., ч.: рѣкѣ вла(ст)ную по(д)писа(л)... Станисла(в) Ка(н)дыба писа(р) кгро(д)ски(и) (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 124).

КАНЕВЕЦЪ, КАНЕВЕЦЪ, КАНИВЕЦЪ *ч.* 1. (*житель м. Канева*) канѣвецъ: тамъ хода(т) ѡтчици канѣвѣци (1552 *ОКан. З.* 28 зв.); че(р)касове канѣ(в)ци, во(л)гиняне, ѡ(т) во(л)гы рѣки на(з)ваны, ѡ(т) которо(и) з мо(с)квы тѣ(т) сво(и) наро(д) где ннѣ мешкаю(т) ввели (1582 *Кр. Стр.* 60 зв.).

2. Особова вл. н.: Федо(р) Канѣвецъ (1649 *РЗВ* 328 зв.); Ра(д)ко Канѣвецъ (Там же, 424 зв.).

КАНЕВЕЦЪ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИВЕЦЪ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИЧНИКЪ *ч.* Примѣщення для качок: nes(s)otrophion, каничникъ (1642 *ЛС* 280).

КАНІЯ *ж.* Каня: Свѣ(д)чи(т) плѣнѣоушъ ижъ естъ якѣйсь рѣжай ѡрло(в) або канѣй, котѣрыє три днѣи або чѣтыри гѣла нѣохаю(т) ни(м) оумираю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 257).

Див. ще **КАНЯ.**

КАНОНИЗАЦІА *див.* **КАНОНИЗАЦІА.**

КАНОНИЗАЦІА, КАНОНИЗАЦІА, КАНОНИЗАЦІА *ж.* (*стп.* kanonizacja) (*акт визнання церквою подвижника віри святым*) канонізація: нехай са в кракове плебана жидка, мниха бѣлого ѡ(т) стоїи тройцы, што по канонізаціи сто(г)о яцка до римѣ ездил(л) сѣмнѣне(м) его обовазавши спы-

тає(т) што за тоую канонізацію выдавъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); канонізація єсть прина(т)є за стго в калє(н)да(р) (Там же).

КАНОНИЗОВАТИ *дієсл. недок. (стп. kanonizować) (кого) (визнавати святим)* канонізувати: Кто ихъ судиль, албо штрафоваль, канонизоваль, то єсть анаѳематисовал? (бл. 1626 *Кир. Н.* 25).

КАНОНИКЪ, КАНОННИКЪ *ч. (стп. kanonik) (католицький соборний священник)* канонік: а каноники вжо мають то держати къ церкви Божей, подлугъ заводу и свѣдоцтва и присеги ихъ свѣдковъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); комисію... владыка сѣди(л)... межи нами с канониками лво(в)скими, ѿ(т)сѣжаючи на(с) ѿ(т) всѣхъ грѣ(н)то(в) наши(х) це(р)ко(в)ны(х) (Львів, 1596 *ЛСБ* 352, 1); Закѡнникъ: Перестерѣгаючій прѣва,... албо ѡпростовѣный, оумѣрковѣный, порѣдний канѡнникъ (1627 *ЛБ* 41); канонікъ и офіціалъ луцький,... сведчылъ и... протестоваль се противъко робочымъ Филипенятом двом (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 95).

КАНОНИСТЪ *ч.* Знавецъ церковних канонів: лѣчь на мѣсо, яйца и мѣсло жадны(м) спѣсобо(м) Канѡністове нѣши не допѣщѣють ро(з)грѣшѣна (Київ, бл. 1619 *О обр.* 155).

КАНОНИЦКИЙ, КАНОНИЦЪКИЙ *прикм.* Який стосується каноніка: тыи судьи ...передъ нами ѡтказывали тимъ обычаемъ: ижъ они напервей опытывали свѣдковъ каноніцкихъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); Люди бискѡпие каноніцъкіє пробо(с)цкіє... которые ѿ(д)но мешаномъ помагають на по(д)воды (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

Див. ще КАНОНИЧИЙ.

КАНОНИЦЪКИЙ *див. КАНОНИЦКИЙ.*

КАНОНИЧИЙ *прикм.* Який стосується каноніка: Люди каноніцъкіє Левъко кравецъ... воеводъка канонічи(и) (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

Див. ще КАНОНИЦКИЙ.

КАНОНИЗАЦИЯ *див. КАНОНИЗАЦИЯ.*

КАНОННЕ *присл. (стп. kanonnie)* згідно з канонами, законно: А ижъ тежъ вѣдаємъ, же за недостаткомъ ѡтъ часу давного... и на порядкомъ збавеныхъ таємницъ, пре (!) отлеглость пастырей зверхнѣйшихъ, котормъ то самымъ што року отновляти канонне и до церквей отсылати належитъ мусело нешто зходити (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266); а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовати и священствовати немогучого чловѣка, за жадного епископа,... мѣти не смѣючи и не важичися,... и данины жадное его мил. ...не отдавали (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 556-557).

КАНОННИКЪ *див. КАНОНИКЪ.*

КАНОННЫЙ *прикм.* Який стосується канону: мы теж его не одступуем... и жадного увязанья не поступуемъ, аж бы был судом канонным, од двадцати владыкъ... правне переконанный (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 204); За што онъ на патріарху блюзнилъ..., а патріаршую клятву канонную и синодалную легце поважалъ. Што ему на добре не вышло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); повѣжне влѣстію оурѣдѣ нашего... прикѣздѣмъ: по(д) карѣн'емъ на непослѣдшнихъ и дѡсыть повѣнности своей нечѣначихъ, канѡннымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

КАНОНЪ¹ *ч. (цсл. канонъ, гр. κανών)*
1. (*правило чи догмат із питань віри або виконання релігійних обрядів*) канон: и канон(о)в) соборныхъ писма приводи(л) (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); Такъже те(ж) и па(т)нищѣ нѣци(и) агарѣнъски(и) в ка(ж)-дѡю се(д)мищѣ празнѡю(т), рѣгаючися неде-

лѣ воскр(с)нию х(с)ву и всѣмъ г(с)дѣскимъ празникомъ и стѣ(х) ѡтѣцъ свѣщны(м) канѡномъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); канѡны стѣхъ ѡ(т)цъ соборовые ясне то варовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49); Канѡны, и сѣды оуважаю (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 10); яко ѡ томъ свѣдчитъ канѡнъ и оухвѣла СТГО Вселѣнского шѣстого собѡра тыми слѡвы напѣсанаа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 80); ежели в справѣ црѣквно(и) пѣбли(ч)но(и) которю на свои приваты ѡборочаемъ того се важити в деѡцезіи нашо(и) взборони(т) бо ѣ Канѡна не позвалаю(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); **канѡнъ апостолскій** — (канѡн, встановлений апостолами) апостольскій канѡн: Першая [завада], ижъ ихъ милость въ церкви ориентальной, ... ведле давного порядку, канѡнами апостольскими..., мають своихъ старшихъ патрїарховъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 511); В' кѡждомъ тѣжню Сѣреду и Пѣтницѣ повѣннисмы пѡстити, ведлѡгъ Канѡнѣ ξs, Ап(с)лскогѡ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 36 зв.).

2. (пѣсня на честь святого або свята) канѡн: Тыежъ // псалми, пѣнія, антифоны, ... канѡны, параміи (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); а гды вѣчеръ настѣпитъ, пой оустановленю Пѣвечерню, и Гранеслови Каѡісмѡ ѡ(т) Псалтїра, ѡлѡ двѣ, яко смо в'про(д) повѣдѣли, и Кано(н) Пр(с)тѣ(и) Б(д)цы, а зѡвше з' Поклѡнами (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); гды ѣнии Канѡны по три(д)цати и мнѣй Тропарѡвъ мают', сѣй в' двѣстѣ се патдесѣтъ выхѡди(т) стѣхѡвъ (Київ, 1627 *Тр.* 620); была намъ потреба, абѣсмѡ еи при Канѡнахъ, и Гѣмнахъ Црѣквныхъ в'щепѣли (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

КАНОНЪ² *див.* **КАНУНЪ**.

КАНСЛЕРІА *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНСЛѢРОВЫЙ *прикм.* Який належить канцлеру: в то(м)же ча(с)у пѣна ма(р)ковъ сы(н) ба(р)тошко припа(д)ши з дрѣгыми га(и)дѣками пѣна ка(н)слѣровыми, поча(л) гони(т) по(д)воевожого (Львѣв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

КАНСЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНТАРЪ¹ *ч.* (*стп.* kantar) (*міра ваги твердих і сипких тїл*) кантар: те(ж) даемо ва(м) зна(ти) и(ж) коро(л) его м(л) до(з)воли(л) нам сто ка(н)таре(и) спижи купи(ти) ѡ зе(м)ли его мл(с)ти (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); маемо ли(ст) короля его мл(с)ти до(з)волены(и) бе(з) мыта купи(ти) ѡ земли его мл(с)ти сто ка(н)таре(и) спижи на (з)воны (Гуші, 1558 *ЛСБ* 27).

КАНТАРЪ² *ч.* (*мад.* kantar) *вездечка, діал.* кантар: але есче пограбилъ... кантаръ, который коштовалъ грошей десеть Польскихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 395); побрал... уздѣ, кантаровъ осмъ (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 316).

КАНТОРЪ, КАНЪТОРЪ *ч.* (*стп.* cantor, *нім.* Kantor, *лат.* cantor) (*солист хору в католицькій церкві*) кантор: [возный] ехалъ посполу съ протестантомъ до плебании въ нocy зъ паномъ канторомъ, который // былъ одѣ его милости ксендза Танского за стража его самого, слугъ и товариства... приданый (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 524); ксендзовъ двох, меновите ксендза Якуба и ксендза Марциана канътора, ... округне забили и замордовали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КАНТЪ *ч.* (*стп.* kant, *лат.* cantus) (*уроциста пѣсня духовного або свѣтського змісту*) кант: Мѣзы... Зѡразъ зачнѣтъ весѣлый Кѡнт' пѣсни(и) с' тобѡю (Київ, 1632 *Євх.*

303); Тѣт' мелібдіи, тѣ Кантѣ, Пѣсней тѣ(т) потреба. Бо сам' Пѣн' триѣмфѣет', котры(и) з'стѣпи(л) з' нѣа (Там же).

КАНУН *див.* **КАНУНЪ**.

КАНУНЪЙ *прикм.* Який стосується кануну: А потомъ,... наслалъ мощно кгвалтомъ слугъ своихъ,... на домъ подданого монастырскаго Евтуха, въ селе монастырскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392).

КАНУНЪ, КАНУН, КАНОНЪ *ч.* (*цсл.* канунъ, *гр.* κανών) (*мед і пиво, що варилися на великі церковні свята*) канун: приносѣли свѣчи каноунъ и темьянъ (1489 *Чет.* 93); твораше пама(т) агрикъ по вса лѣта и великомѣ николѣ каноны и свѣчи посылая (Там же, 95 зв.); мѣжи межи себе надали на церкъовъ... на канѣнъ а на свечѣ (1552 *ООЗ-1*, 53 зв.); их милости, жадного права на корчмы и шинки, на канун, также на бровары... не маючи, але еще тых то всихъ шынков и канунов,... жебы... не уживали и оные заразъ знесли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466).

КАНУТИСЯ *дієсл. док.* (кому з чого) (*про кров*) потекти, заюшити: а онъ... самъ съ посохомъ кинулъся до слугъ пана Борзобогатого и одного... въ носъ вдарилъ, ажъ ся ему зъ носа кровь // канула (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 13-14).

КАНЦЕЛЕРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЕРІЙ *ч.* (*стп.* kancelerzy, *лат.* cancellarius) те саме, що **канцлеръ**: врожоному кнзю кирику ружинскому ро(т)мистру нашому жаловали на(м) врожоны(и) Лавры(н) песочиньски(и) по(д)комори(и) брасла(в)ски(и) писа(р) и канцелерий ншое коронное также юре(и) а григоре(и) ко(р)ницкиє... ѿ томъ ижъ де(и) ты... именья в земли волынско(и)... сво(л)не забралъ (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121).

КАНЦЕЛЕРІЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЛАРЕЙНЫЙ *прикм.* Канцелярійний, канцелярський: тьи то три кондиціи московскомѣ же пере(д) всѣми были поданы, тые што канцелларейны(х) коро(н)ны(х) справъ оного часѣ свѣдоми, добре вѣдають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 201 зв.).

Див. ще **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ**.

КАНЦЕЛЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ**.

КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЕРЕЯ, КАНЦЕЛЕРІЯ, КАНЦЕЛЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЯРЫЯ, КАНЦЕЛАРИЯ, КАНЦЛЕРЕЯ, КАНЦЛЕРІЯ, КАНЦЛЕРІЯ, КАНЦЛЕРЪЯ, КАНЦЛЕРЪЯ, КАНЦЛЯРЫЯ, КАНЦЛАРИЯ, КАНЦЪЛЯРЕЯ, КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНСЛЕРІА, КАНЪЦЕЛЯРИЯ, КАНЪЦЕЛЯРЫЯ, КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ, КАНЪЦЪЛЯРИЯ, *ж.* (*стп.* cancellaria, *лат.* cancellaria) канцелярія: И ачъколвебы, въ невѣдомости сего Нашого листу, который листъ съ канцелярии Нашое противъ нихъ вышоль, абы есте во всемъ... водлѣ теперешнего розказаня Нашого заховали (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); Жаловал нам староста Житомирский, князь Дмитрей Федорович Сонкѣшко,... ѿ то(м), штож дей ты тастамент мѣжа своего, а ѿца его, небощика княза Федора писана, кгды бѣдѣчи ѿ него писаром дѣака канцелларии наше, Василя Єнковича Древинского... // ...кѣ своим рѣкамъ взела (Петрків, 1552 *AS* VI, 122-123); потом и листы комисейные пан Мышка на жалобу свою с канцлереи его кр. милости державши, паном Борзобогатым рок земский,... зложил (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 17); его наясне(и)шая мл(ст) г(с)дрь коро(л) по(л)ски(и),... рачи(л) ро(с)каза(ти) на(м)

ли(ст) г(с)др̄ски(и) с ка(н)цлер̄(и) выда(ти) (Луцьк, 1561 *ТУ* 91); Мышка... поведиль, ижъ не повинень быхъ на тотъ листъ,... ѡтповедати, кгдыжъ не водле ѡбычаю права на мене съ канцелереи Его Королевское Милости мандатъ ѡдержаль (Петрків, 1564 *AS VI*, 253); панъ во(и)те(х) во(л)ски(и)... показа(л) передо мною ли(ст) короля... еще за живота... г̄др̄ского славное памети с ка(н)цлер̄и... г̄(с)др̄ское кору(н)ное по(д) печатью ме(н)шею sprawy ...кн̄зя хвра(н)цышка (1572 *ЖКК I*, 40); яко(ж) скоро то(т) вну(к) мо(и) ѡ(т) двора г̄др̄(с)ко(г) где ся ѡстави(ч)не в ка(н)цлярые(и) г̄др̄ско(и) бавить ту(т)... приедеть тогда пови(н)на бѣдѣ до рѣкъ его вси тые листы... ѡтдати (Єсківці, 1581 *ЛНБ 5*, II 4044, 100 зв.); чер(н)цѣ... повѣдали иже тые ѡрочища мѣнование были означение и ѡписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) ...и показали на то видимѣся (!) с канцѣляре(и) королю(в)ской... листи (Унів, 1581 *ЛСБ 61*, 1 зв.); тотъ тестаментъ // ... передъ нами покладаный и вышей писаный до книгъ канцеляр̄и нашей коронное зъ розказаня нашего уписанъ есть (Краків, 1595 *АСД I*, 199-200); с чого всего якій зыскъ ри(м)скій бѣскѣпъ, его дво(р), и кан̄слѣр̄іа ѡ(т)нѣси(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.); Межы которыми послано имъ (съ канцеляр̄и) копею иньструкц̄ии посельства, съ которымъ его милость панъ воевода Киевский посылаль служебника своего (Вільна, 1599 *РИБ XIX*, 641); А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)кове мои ...баницю на себе ѡде(р)жати допу(с)тили теды жа(д)ного по(д)несе(н)я с ка(н)целяр̄іе(и) его к(р) м(л) брати не маемо (Вінниця, 1620 *ЛНБ 5*, III 4057, 32); Я, Иванъ Ходаковски(и)... // занюслъ и положи(л)

єсми мандатъ его к. м(л)сти с канце(л)яр̄ии великой выданы(и) в поведстви [?] в бози велебного его м̄лсти кс(є)н(д)за Алексан(д)ра Игнация Єлца писаны(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 190-191); тот же возный зоз̄налъ, ижъ онъ, зъ приданя моего... первой в том же замку володимерском, други раз перед замкомъ, третій — противко канцеляр̄ии перед замкомъ стоячое,... при згромаженью велю зац̄ныхъ розного стану,... голосом вынес̄лым... ижъ небож̄чикъ панъ Марцинъ... єсть тыран̄ско забитый през хлоп̄ов... ѡбволаль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 70); наказуетъ судъ нинеш̄ный, абы позванные тую суму..., в канц̄ляр̄ии готовыми пиняз̄ми одѣдали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 467); ксен̄дзъ Станиславъ Тар̄навец̄кий... своимъ... и всей брат̄и тогожъ кольлеиумъ луцького именемъ, скоро по взятю першое ведомосты о отрыманю оуб̄левации, алиясь кглейту, з канц̄ельяр̄ии его королевское милости презъ месчан̄ь луцьких на ин̄фамию... тамъ же публикованую... против̄ко... месчаномъ... // ...протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 484-485); менованый Павелъ Тетеръ, впередъ будучы реентомъ канц̄ельяр̄ии кгродское володимерское,... затыгненьный былъ до справъ... пана браслав̄ьского (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 401).

КАНЦЕЛЯРІЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛАРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕРЬ *ч. (лат. cancer) (назва хвороби)* рак: Пришолемъ ра(з) до него, и нашблемъ пре(д) кѣлією его, нѣакого з̄ мѣстечка Пре(з)вѣтера, кот̄орого голова такъ была хороб̄ю называемою К̄анцерь

з'ѣдена (Вільна, 1627 *Дух. б. 7*); Яко гагрэна жырѣ обрѣщеть: Якъ канцерѣ шйритиса бѣде(т) (1627 *ЛБ 197*).

КАНЦЛЕР *див. КАНЦЛЕРЪ.*

КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ, КАНЦЛЕРИЙСКИЙ, КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ, КАНЦЛАРЕЙСКИЙ, КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *прикм. (який стосується канцелярії)* канцелярський: за справова(н)а на то(т) часть метрикою ѿ(т) его мл(с)ти мене алекса(н)дра ко(р)вина... писара его мл(с)ти ка(н)цларе(и)ского (1552 *ОЧерк. 3. 3*); И просил Ѡдаховский именемъ княза Романовым..., абы таа жалоба и ѿповедане ихъ ѿ книги господарские, канцлерейские записано (Вільна, 1558 *AS VI, 213*); и теж выписы с книг канцлерийских (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV, 131*); жадали нас за то, абымо тые границы воеводства Браславского,... до книгъ наших канцлярейскихъ коронных вписати розказали (Краків, 1574 *АрхЮЗР 8/I, 263*); ѿбеца(л) емѣ ча(л)мѣль а(н)кгѣ(р)скии фи(л)ьковое масти на плащѣ панѣ... подъпи(с)кови ка(н)целяри(и)ско(му)... Паве(л)кови хусткѣ... тѣрецькую (Львѣв, 1617 *ЛСБ 1043, 26 зв.*).

КАНЦЛЕРЕЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРИЙСКИЙ *див. КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.*

КАНЦЛЕРИНАЯ, КАНЦЛЯРИНАЯ, КАНЦЪЛИРИНАЯ *ж.* Дружина канцлера: пнѣ Лука(ш) Модлише(в)ски(и) протѣ(с)това(л)се... на пане(н) Катарине Кгрисе(л)лю и Ба(р)бару Ко(н)ста(н)цию, цоро(к)... пна ка(н)цлера коро(н)ного,... а на пнюю Катарыну з О(с)трога Томашовую Замо(и)ску[ю], ка(н)цлериную коро(н)ную, яко ма(т)ку, ѿпеку(н)ку (Житомирщина, 1638 *ККПС 180*); ее м(л): панее Катерины з О(с)трога Замо(и)ское, канцлириное ко-

ронъное, ма(л)жо(н)ки и пото(м)ковъ не-кгда зо(ш)лого... юри(с)ди(к)цию свою, досы(т) чинили (Житомирщина, 1639 *ККПС 192*); На вряде кгро(д)ско(м)е.., славе(т)ны(и) Дмитѣ(р) Лу(ц)кевичъ,... а ве(л)можное ее млѣсти панее Катерины з Острога Томашовое Замо(и)ское, ка(н)цляриное коро(н)ное,.. противко... пану Анѣдрееви Абрамовичови Бу(р)чакови,.. све(т)чи(л) и протестовальсе (Володимир, 1640 *ТУ 317*).

КАНЦЛЕРИЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРІЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРСТВО *с.* Посада канцлера: Што(ж) ми за пожито(к), с того гблоса кроле(в)ства, ка(н)цле(р)ства, ал'бо воево(д)ства; коли а снѣвство бжѣе страчѣ, бѣ(з)см(е)ртны(и) тѣтѣль (1599-1600 *Виш. Кн. 210*).

КАНЦЛЕРЪЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРЪ, КАНЦЛЕР, КАНЦЛЪРЪ, КАНЦЦЛЕРЪ, КАНЦЦЛИРЪ *ч. (стч. kanclér, стп. kanclerz, лат. cancellarius) (хранитель печати, керівник державної канцелярії)* канцлер: А при том бѣдѣчим велебным и велможным: князю Войтѣхѣ бискѣпѣ Виленскомѣ,... канцлѣрю нашомѣ, панѣ Миколаю Радивиловичѣ (Вільна, 1507 *AS III, 43*); Мы панове рада великого князства Литовского: ...Ѡлбрахтѣ Мартиновичѣ Кгаштолтѣ, воевода Виленский, канцлер великого князства Литовского (Вільна, 1531 *AS III, 373*); поко(р)не прошѣ и(ж) бы... панѣ, яко канцлѣ(р) при бокѣ его к(р) млѣ(с)ти бѣдѣчи постеречи того рачи(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ 270, 1 зв.*); пану янови замойскому,... канцлѣрови и гетманови великому коронномѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр. 2*); Року 1595 канцлерѣ коронный изъ жолнерами полскими, до Волохѣ утягнувши, волоховѣ подѣ кро-

ля полского подвернулъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77); ω(д) по(з)ваное стороны... пана Томаша, Замо(и)ско(г)[о], канѣцлира велико(г)[о] коро(н)ного,... слуга и пленипотѣнѣтъ, урожоны(и) панѣ Прокопѣ Сови(н)ски(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); року... ахѣи ка(н)цлѣра Жо(л)ковскогѣ ѣ волосѣхъ забито (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

Див. ще **КАНЦЕЛЕРИЙ**.

КАНЦЛѢРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕ-РЕЙСКИЙ**.

КАНЦЛЯРЫНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИ-НАЯ**.

КАНЦЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЛАРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕ-РЕЙСКИЙ**.

КАНЦЛАРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЪЛИРИНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИ-НАЯ**.

КАНЦЪЛЯРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЪСЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪТОРЪ *див.* **КАНТОРЪ**.

КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЪЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪЦЛЕРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЪЦЛИРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЪЦЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЮКА *ч.* Канюка, каня; *перен.* жебрак. Особова вл. н.: Давидъ Канюка (1649 *РЗВ* 428 зв.).

КАНЯ, КАНА *ж.* Каня: Пилюкъ: Кána (1627 *ЛБ* 81); sícanea, пилю(к), каня (1642 *ЛС* 123); То сѣтъ котѣрыхъ зѣ птáства ёсти не мáете: орла... и кáни, и ястреба (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

Див. ще **КАНІЯ**.

КАНЯЧИЙ *прикм.* Який стосується ка-ні: miluin(us), канячи(й) (1642 *ЛС* 269).

КАНА *див.* **КАНЯ**.

КАПА *ж.* (*цсл.* капа, *стп.* кара, *слат.* сарра) верхній літургійний одяг католицьких священників: тамже при томже костеле на розных местцахъ, а меновите: орнаты, капы, антепендиа,... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269); тамже апараты костельные, въ скринях будучие, то есть... капы брацкіе, цааны фалендышовые,... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КАПАЛИНЪ *ч.* (*стп.* kapalin) вид шолома: капалиновъ шесть (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 13).

КАПАЛЮШ *див.* **КАПЕЛЮШЪ**.

КАПАРИСЪ *ч.* (*Capparis spinosa* L.) капарецъ: капари(с) по латы(н)... та трава расте(т) по многимъ мѣсто(м) и листвіе свое простирае(т) по земли (XVI ст. *Травн.* 152 зв.).

КАПАРРА *ж., зб.* (*пуп'янки куца* *Capparis spinosa* L.) капарці, каперси: Соломѣнъ мѣвит', Нехáй зацвитѣтъ мигдál', и оутолстѣетъ вѣрхъ, и ω(т)дѣлитса капáра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889).

Див. ще **КАППАРЪ**.

КАПАРЪ *ч.* (*пристрій для витягування води*) журавель: Водоважда: Капа(р), Смѣк' што вѣдъ вытагаѣт' в'горѣ, и тѣжъ жѣравѣль (1627 *ЛБ* 16).

КАПАТИ *дієсл. недок.* Капати: не капа-ла кровь его никакоже (1489 *Чет.* 273); я́ко крѣпѣль на видокѣ, такій по́тъ сходи́ль з не́го, ка́паючи на́ землю, высѣша́ючи несмѣлости // члѣ́ей крини́цѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.);

(*про покрівлю будинку*) капати, протікати: дае(м) ва(м) зна(ти) и(ж) слыша(ли) есмо и та(к) разумеє(м) што(ж) црѣковъ наша

недобре покрита и капле(т) на ко(л)ко мѣсце(х) (Ясси, 1566 ЛСБ 42); *Образно*: а воня мирра мастїи твоихъ надъ вси добровонны рѣчи, стѣнникъ жъ каплють оуста твоя, милая невѣсто (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

КАПЕЛЮХЪ ч. Капелюх. Особова вл.н.: Яцько Капелюхъ (1649 РЗВ 398).

КАПЕЛЮШЪ, КАПАЛЮШ ч. (*стп.* kapelusz, *слат.* capellus) капелюх: Ма(р)тинъ шлекгель... ме(л)... капелюшо(в) по(л)станы(х) и шнѣро(в) просты(х) до капелюшо(в) тѣзино(в) вѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 29); у мене Дмитрия... взяли и пограбили... шапку кунюю... капалюш, за золотых два куплений (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

КАПИТАНЪ, КАПѢТАНЪ, КОПѢТАНЪ ч. (*стп.* kapitan, *слат.* capitaneus) (*військове званя*) капитан: И опять каравъ Господь Бгъ Давыда велми тяжкими бегтегами дѣля курварства, котрое чинивъ изъ жоновъ Уріяшововъ, копѣтана своего (XVI ст. *НС* 222); и юж на ексекуцью слуга его милости панъ Станиславъ Целевич который капитаном гайдуков его милости былъ зосланымъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); шляхе(т)на(я) Пни ѡдаря яновая Ко(з)ловская... протече(с)товала... Пни(и) Катарине я(н)ко(в)ского флорияново(и) пото(ц)ко(и)... сидорови луко(м)скому Капитанови миколаеви лисо(в)скому и(н)шы(м) ме(с)чано(м)... яко помочънико(м) и того злого непри(с)то(и)ного... дчи(н)кѣ кооператоро(м) (Овруч, 1603 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); урожоный его милост панъ Вацьлав Орловский,... з плачомъ протестоваль се противъко... Кгабриелеви Кгромадъскому, капитанови, слугомъ, такъже... драгани и подданымъ... места Горохова (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 45); нѣякій капѣта(н), которы(и) ся былъ ѡженилъ ве Львовѣ... ѡбнялъса... замок мѣровати, и мѣсто ѡсадити нѣмцами, абы казаки не ходили на море (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КАПИТУЛА, КАПИТУЛЯ, КАПЫТУЛА ж. (*стп.* capitula) 1. (*колегія священників при епископі чи кафедральному соборі католицької церкви*) капитул: Ко все(и) капитуле... костела... светого Станислава, што: ...мещане места нашего Киевського жаловали намъ на вра(д)никовъ вашихъ (Вільна, 1558 *ТУ* 87); господарь корол... до всех викареев капитулы костела Луцкого писат розказати рачил (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); Которые намъ повели, ижъ дей што при его милости всего было маетности,... сребра... и фундушувъ, также и вырокъ светительскихъ, на реестръ переписали есмо, а въ тыхъ реестрахъ... и печать капытулы Луцкое (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 338); панъ во(и)те(х) Соколовски(и)... жаловаль..., и(ж) якосе ѡ(н) мянуе быть игумено(м) кири(л)ски(м) и капитѣле кири(л)ско(и) тыми словы (1608 *ЛСБ* 1203); его м(л). поменены(и) ѡте(ц) ме(т)рополита з своєю капитулою... // ...проте(с)та(н)то(в) уми(с)ли(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202-203).

2. Розділ, глава, частина твору (книги): Ты(ж) дла людїи законуу рим'ского, сире(ч) латинанъ иже в нихъ не взываю(т)са зачала едно капитуулы. // А по нашемоу языкоу главы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.); Поневажъ наша католицкая вѣра, ведлугъ Павла апостола, который до Римлянъ, въ капитулѣ першой, пишетъ (1603 *Пит.* 4); А три капитулы розумѣй становеньє о трохъ особахъ епископскихъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 547).

КАПИТУЛНЬЙ, КАПИТУЛЪНЬЙ, КАПИТУЛЬНЬЙ *прикм.* Який стосується капітули: а я того имени пискупего капитульного, которое мне на выховане до часу, яко вряднику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); А ижъ бы такихъ повинностей своихъ и того уряду капитульного пилнейшие были и верность повинную завше полнили, надалемъ имъ на тотъ урядъ капитульный... монастырь Светого Спаса (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); Ито для лепшое веры и певности тое писане мое с притисненем печаті капитульное и подписом руки моее (Дермань, 1638 *ВИАС* II, 261); **синодъ капитульный** *див.* **СИНОДЪ.**

КАПИТУЛЪНЬЙ *див.* **КАПИТУЛНЬЙ.**

КАПИТУЛЬНЬЙ *див.* **КАПИТУЛНЬЙ.**

КАПИТУЛЯ *див.* **КАПИТУЛА.**

КАПИЦА, КАПИЦЯ, КАПИЦА *ж.* Чернечий клубук: капицу черьнецкую безъ встыду боязни Божое на себе потомъ вложивши,... розными способы противко той справе, злость свою укриваючи, поступоваль (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); часо(м) прѣбѣгнеть ѿ(т) коухар'кы и капицѣ забѣвши. и беретъса кѣ мши (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 130 зв.); Ожерѣліе: По(д)гбрлокъ,... або капица, клобѣ(к) (1627 *ЛБ* 151).

КАПИЦЯ *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЦА *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЩЕ *с.* (*цсл.* капиште) (*поганський храм, божниця*) капище: падоша вси капища на землю (1489 *Чет.* 64 зв.); чтѣлище, или чтѣмое, капище, бо(ж)ница (1596 *ЛЗ* 88); и бы(л) троу(с) велѣкѣй на землѣ, и оупало капище, и побѣло множество ѿны(х) идѣлопоклѣбнико(в) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 352); delubrum, капище (1642 *ЛС* 157); Коли шли до амѣнова капища,

забѣжалъ на дорѣзѣ еленѣ, которого оуказалъ Александре(р) // оустрѣлатъ рѣцеровъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 402 зв.-403); *Образно:* еще не ѣстехъмо церковью Бжею и мѣшкан'емъ Дха стго: бо еще капищемъ ба(л)-вѣнѣвъ и гости(н)ницею дѣховъ злѣости есте(х)мо, дла навѣлности намѣтности дѣши (Вильна, 1627 *Дух. б.* 225).

КАПКАНЪЧИКЪ, КАПЪКАНЪЧИКЪ *ч.* Капканецъ. Особова вл. н.: миско капканъчи(к) (1649 *РЗВ* 148); васи(л) Капканъчикъ (Там же, 155 зв.).

Див. ще **КАПЪКАНЕЦЪ.**

КАПЛАНЕЦЪ *ч.* Молодий капелан: огонь... з'стѣпѣ(л) съ нѣбъ, спѣли(л) онѣи каплѣнцѣ новѣи, которѣи бѣли с кади(л)ницами в' ли(ч)бѣ по(л)трѣтаста (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.).

КАПЛАННЬЙ *прикм.* Який належить капелану: Тежъ естли бы хто... вѣ капла(н)не(м) попо(в)ско(м) дому кого заби(л) або рани(л) тогды... яко выше(и) ѿ кгва(л)то(в)ника(х) написа(н)но (1566 *ВЛС* 88).

Див. ще **КАПЛАНСКІЙ.**

КАПЛАНСКІЙ, КАПЛАНСКІЙ *прикм.* Який стосується капелана: и зволокши его шарпаючи зъ орнатовъ або одѣнья капланского... кгвалтомъ съ костела... вывели (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Танскаго, который, яко капланъ почтивый, и перестерегаючи уряду своего капланского, до збитого,... шоль (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 524); **капканский станъ, станъ капканский** *див.* **СТАНЪ; урядъ капканский** *див.* **УРЯДЪ.**

Див. ще **КАПЛАННЬЙ.**

КАПЛАНСКІЙ *див.* **КАПЛАНСКІЙ.**
КАПЛАНСТВО, КАПЛАНЬСТВО *с., зб.* (*стп.* kaplanstwo) 1. Духовенство католицького обряду: онъ самъ [папа Римский]

маеть моць о вере и о капланстве выпыты-
ваться (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 258); С той
єдности и тóтъ маєте пожитокъ, ѳжъ
капланство ва́ше, лѣпѳи бо́удеть при ка-
толикахъ оушанóвано (Острог, 1598-1599
Апокр. 192).

2. Жрецтво: Жрѣчество, Каплáнство
(1627 *ЛБ* 38).

КАПЛАНЪ, КАПЪЛАНЪ ч. (*стп.* karlan, *стч.* kaplan, *лат.* capellanus) (*священник католицького обряду*) капелан: Выдалъ имъ личбу, што давалъ въ тые два годы княземъ, паномъ, ... капланомъ..., зъ розказаня листовъ Короля, его милости (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); было постановлено абы першей столицы бискупъ не былъ называнъ найвышшимъ капланомъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 125 зв.); ваші каплани мóци жа(д)нои нѣ имѳють кри(ж)ма стити (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102); Тамъ прибытокъ внѳтрній и зевнѳтрній: и в' першій за(в)жды в'ходіли каплани, дла ѱ(д)правована слѳжбы Б̄жей: а в' дрѳгій самъ Архіерей рáзь в' рóкъ з'крóв'ю, (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); А кгды по(с)ла(л) до дрѳгоє го(с)поды по Каплана просечи абы до него для споведѳ пришо(лѳ) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); капълановъ, законъниковъ и католиковъ тыранъско мордовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

КАПЛАНСТВО *див.* **КАПЛАНСТВО.**

КАПЛЕВИЙ *прикм.* Крапчастий: gutta-
t(us), каплеви(й) (1642 *ЛС* 213).

КАПЛИЦА ж. (*стп.* kaplica) каплиця: збо́удовали єи по см̄рти на пáма(т)кѳ рым-
лáне кáпліцѳ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23 зв.); перѳнъ ѳдари(л) на каплицѳ где є(ст)
ѳ схованю папезкая корона (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174); *Образно:* наготѳй тобѳ в ср(д)ца

твоего покою каплицѳ (Острог, 1598-1599
Апокр. 85).

КАПЛИЧЬКА ж. Капличка: до(л)з-
ски(и) богданъ кголимо(нт)... ве(л) насъ...
ко млынѳ... где тепе(р) капличька стои(т)
(1546 *ОГ* 47); зходами до церковъки альбо
капличьки под звоницею вшедши... не яко-
гос Василковича, посторонъкомъ на долъ
в церковъ спустили (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР*
1/VI, 752).

КАПЛИТІ *дієсл. недок.* Крапати: кап-
літі зверху водом depluo (I пол. XVII ст.
Сем. 28).

КАПЛОУХЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кап-
ловухий, -ого, клаповухий, -ого. Особо-
ва вл. н.: Яцько Каплóхы(и) (1649 *РЗВ*
139 зв.).

КАПЛУНЕНЄ с. Каплуніння, кастру-
вання: по двоє ку(р) на каплѳне(н)є а восень
за да(н)ю медовою по гѳсяти также по-
ви(н)ни дати (Чорногород, 1578 *ПВКРДА*
III, 59).

КАПЛУНЕЦЪ ч. Каплунець. Особова
вл. н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ Про-
шицький, ... напротивко роботнымъ Васко-
ви Каплунъцови, Гаврылови Кнурови, ... //
...и всей громаде села Задыбъ... сведчил
се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 416-417).

КАПЛУНЪ ч. (*стп.* kapłun, *свн.* karpūn)
1. (*кастрований півень*) каплун: Кѳров де-
сатеро. Каплѳнов дватцат (Яблонь, 1551
AS VI, 111); Цена птахамъ домовымъ. Гѳсь
три гроши, каплунъ ше(ст) гроше(и) (1566
ВЛС 99 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ...
вепро(в) десе(т), ... каплуновъ ше(ст)деся(т)
(Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а податку да-
ють по шести грошей, ... по два каплуны
(Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I 205); capus,
пѳте(л), каплу(н) (1642 *ЛС* 112); у Дороша

Квенченяты, ... каплунов два (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

2. Особова вл. н.: Матвѣй Каплѣнъ (1649 *РЗВ* 436).

КАПЛЯ, КАПЛА ж. 1. Капля, капля: его... бчелы летающе питахоу ѿ(т) розни(х) цвѣтовъ собирающе росныя капла (1489 *Чет.* 272 зв.); тогда зара(з) в' препале(н)е оутрѣбы сѣтое, сластолѹбное, винолюбное, многопи(т)ное, на пра(г)не(н)е кáпли воды дости(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); Стакти: Кáпла, а(б) Кра́пла, а(б) Олѣкъ бáрзо па́хнѣчи(и) з' мѣрры вытиснены(и) (1627 *ЛБ* 233); знѡвѣ такѡвыи, стáвшиса яковѣи лáски гѡдныи, и, же тáкъ рекѡ, з' дна мѡра глѣбокогѡ, кáплами нѣакими окроплѣны найдѡють (Вильна, 1627 *Дух. б.* 323); Яко же велѣчество въ мо(р)ски(х) ра(з)но е(ст) ѿ(т) кáплѣ дож(д)евнои, тáко и мл(с)рдѣе... бжѣе, ѿ(т) мл(с)рдѣа члѣскаго (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 196).

2. Особова вл. н., ч.: тут же неподалеку... перекоп засыпан и зъровнованъ от мѣщина Василя Капли для огорода (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); маеть Єе Милость пани дадинаа моа, въ пана Василя Капли млынарство Белоберезское кѡпити (1577 *AS* VI, 78).

КАПЛА див. **КАПЛЯ**.

КАППАРЪ ч. (*стп.* kararis, *лат.* carparis) (*приправа*) каперси: принеси самъ родкви пастырнакѡ каппарѡ пода(и)же Давидѡ (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.).

Див. ще **КАПАРРА**.

КАПСА ж. (*стп.* kapsa, *лат.* capsa) гаманець, *діал.* капса, кабза: Чпа(г): кишѣна, ... бисáга, та(ш)ка, ка(п)са, тлѡмокъ, ва́цокъ (1627 *ЛБ* 157).

КАПТАН див. **КАПТАНЪ**.

КАПТАНЪ, КАПТАН, КАПЪТАНЪ ч. (*тур.* kaftan) 1. Каптан: побрали... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); каптан, котелек кухенный, ... побравши и пограбивши, его милости отцу архимандрыту и всей капитули чернцовъ монастыря Печерского оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617).

2. Особова вл. н.: Федо(р) Капъта(н) (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КАПТЕЛЛИКЪ ч. Мала капитель: ма(и)-с(т)ро(в) камен прыво(з) с тесане(м) по ѿ г(рш) ло(к)... на ка(п)те(л)лики чло(н)ковы(и), штѡ(к) .аі. (Львѣв, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

КАПТЕЛЛЪ ч. Капитель: тры грш было пры мнѣ сорока грш то(с)мы хлопомъ дали грш вѣ... ка(п)те(л)лѣвъ в̄ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 2); за слѡ(п) до попо(в)ского домѡ з базою, с ка(п)те(л)лѣмъ что межы ѡкны за то все далисмы... зло(т) д̄ (Там же, 76).

КАПТИ мн. Капці: а меновите... взяли... // ...капти за гроше(и) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

Див. ще **КАПЪЦИ**.

КАПТУРОВЫЙ¹ *прикм.* (який стосується головного убору — каптура) каптуровый: властели(н), Кро(л), или кна(з) сп(с)тѣса мѡже(т) // приложив'ши до доброго житѣа соу(д) прáв'дѡ и не на свою добродѣте(л) ...áле на ты(и) сиромахи, съ хвостами ка(п)тѡровыми хѡдачѣе (п. 1596 *Виш. Кн.* 240-240 зв.).

КАПТУРОВЫЙ², КАПЪТУРОВЫЙ *прикм.* (*стп.* karturowy) (який стосується періоду безкоролів'я) каптуровый: па(н) ко(н)дра(т) хорошко пропомневши боя(з)-ни божое... не(д)баючи ничо(г) ѿ поко(и) посполиты(и) и ѡфалѡ капътѡровѡ въ

бе(з)королевъи вчиненю... наеха(в)ши... по(д)даны(х) де(и) позбивали (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 63); даю волност каждому такому, ... себе позвати позвом правным ... до которого колвек права, суду и вряду... задворного, а часу..., безкоролевя, каптурового (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 533); шляхетный Миколай Опанасович... сознал, иж он... за жаданем и реквизициею урожного пана Томаша Сосницкого, наместника прошлого каптурового... ездил до места Олыки (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 329); **судъ каптуровый** — суд під час безкоролів'я: показа(л) надъ то листъ напомина(л)ны(и) сѣдовъ каптѣровы(х) подъ часо(м) бе(с)короля в которомъ есть достаточное сведѣцтво ѿ праве // вечномъ андрея мо(с)квитина на певные добра (Володимир, 1569 *ЖКК* 196-197); панъ Василей Масалский, ... перед наместником // суду каптурового воеводства Волынского... противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное, ... соленьнитеръ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88-89).

КАПТУРОНОСЕЦЪ ч. Той, хто носить каптур: Если бы тые ка(п)тѣроносци межи вами не бѣли; ю(ж) бы есте да(в)но погѣбли (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КАПТУРЪ¹ ч. (*стп.* kartur, тюрк. kartur) **1.** (*клубук*) каптур: для того са смѣю, и(ж) каптѣръ, ѣли страшило на головѣ носи(т): што мы зовемо клубѣкъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 228); cuculis, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); до того, ѿдѣна тое каптура тѣсного або скѣра ѡв'чаа, з'е(д)наѣли бы раче(и) по(с)мѣ(х) нѣ(ж) збѣдованіе (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.).

2. (*гальський бавовняний одяг з капюшоном*) каптур: bardocucullus, каптуръ (1642 *ЛС* 100).

КАПТУРЪ², **КАПЪТУРЪ** ч. (*стп.* kartur) конфедерация станів у межах админістративно-територіальних одиниць: Котѣрыми слѣвы яко каптѣръ кѣрчин'скій мае(т) быти розмѣный и роз'ширѣный, а в чо(м) есть оудавненный а ѿ(т)вержѣный, достатѣчне наоучѣно, в' тѣйже кон'федерации соуть и тые слова (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.); урожоный его мл. панъ Марокъ Гулевичъ, писаръ земський луцький, прыхиляючысе до манифестации своее, в каптюре воеводства Волыньского учиненое... протестацию свою передъ урядомъ... заносилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 190).

КАПУСТА ж. **1.** (*назва рослини*) капуста: ѿгоро(д) при дво(р)цѣ в которо(м) ѿзи(м)ко(в) капѣсты ба(р)зо злы(х) гря(д) три(д)ца(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 9); капусты грядъ пятьдесят (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); увъ огородехъ капуста, морквы, цебули, ... — то все поламали, порвали, покопали, ... и в нивечъ овощи зъ огородовъ обернули (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); та(м) в' ты(х) краина(х), высокаа великаа капѣста рѣсте(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.); ярины огородных, то ест: капусту, репу, морковь, ... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); **арменская капуста** — назва сорту капусты: кѣрлись ѣли спинасѣа то(л)кѣть(с) римская капѣ(с)та ѣли арме(н)ская капѣста (XVI ст. *Травн.* 171); **лѣсная капуста** — (*Lapsana L.*) празелень, *диал.* дика капуста; лісна сурѣпка: лѣснѣю капѣстѣ, котѣрѣю ѿни лапсѣнѣм' зовоу(т), сполоскавши в' водѣ, а сѣлю потрѣснѣвши братии дадѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); **немецкая капуста** — назва сорту капусты: Олѣсъ по ла(т)нски... немецкаа или синѣа капѣста (XVI ст. *Травн.* 329); **римская капуста** — те саме, що **арменская капуста**: кѣрлись или спи-

на́сія то(л)квѣть(с) рѣмскаа капѣ(с)та или арме(н)скаа капѣста (XVI ст. *Травн.* 171); **синаа капуста** — те саме, що **немецкая капуста**: олѣсъ по ла(т)нски... немецкаа или синаа капѣста (XVI ст. *Травн.* 329).

2. (*назва продукту харчування*) капуста: капѣсты шест стагвей, а свеколникѣ ѿдна бочка (Володава, 1553 *AS VI*, 13); кадей с капустою осмъ (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 12); а в погребѣ цыбули ве(н)ко(в) сто капусты солоное два кадо(л)бы (Кременець, 1571 *ЛНБ 103*, 1928, 6 зв.); у пивниці капусты двѣ стагви (Володимир, 1590 *АрхЮЗР 6/І*, 204); *Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo... w toim koropy rozpysto. W toim kárustu tustoiu* (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

3. Особова вл. н., ч.: А при том были и того добре свѣдоми и тыи рѣки Их Милост шацовали: **Отець... Острозский**, а ...кназь Андрѣй Тимофѣевич Капѣста (Несухоїже, 1550 *AS VI*, 6); Юско Капуста (1649 *РЗВ 150* зв.).

КАПУСТИНЪ ч. Топонімічна вл. н.: и теперь недавно,... кгды въ Луцку былъ,... наехавши на тое жъ село Капустинъ,... халупъ две подданымъ его въ ставъ роскидалъ, подданныхъ побилъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР 6/І*, 364).

КАПУСТНЫЙ, КАПУСТЫНЬЙ *прикм.* Капустяний: Спрягъ домовый: напередъ бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шестъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 6/І*, 93); нашли великій кочанъ капѣстынѣй, на которо(м) его распáли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

КАПУСТЫНЬЙ *див. КАПУСТНЫЙ.*

КАПЦИ, КАПЪЦИ *мн. (стп. карсе, слц. карсе) капці: Ёско Стати(в)ка... ме(л)... ка(п)ци // чо(р)ные* (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 7 зв.-8); черевики и капъци того бал-

веръчика найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 8/ІІІ*, 474).

Див. ще КАПТИ.

КАПЦІЯ ж. Перекручення. ◊ **капція софистицкія** — (*фальшивий, з перекрученням дійсності, умовивід*) софізм: Право слышати хочемо, а не капціи софистицкіи, ухвалу святыхъ отецъ, а не сны отступницкіи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 724).

КАПЩИЗНА, КАПЪЩИЗНА ж. (*стп. karszczyzna*) (*оплата, данина за право виготовлення і продажу спиртних напоїв*) чопове: вызволяемъ ихъ отъ всихъ служебъ... и тежъ отъ старостиныхъ платовъ: отъ капщизны и мыта, и городовщины, на пять годъ (Краків, 1527 *РЕА I*, 148); Капъщи(з)-на старосте ѿтъ кажъдое ко(р)чмы где ме(д) або пиво або ѿбое и ме(д) и пиво ши(н)кѣють... копа грш' (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); до скарбу нашего..., капщизнъ давати и некоторыхъ повинностей полнити до дванадцати лѣтъ воли (Варшава, 1585 *АрхЮЗР 7/ІІІ*, 283); его милость,... кгвалтовне капщизну отъ варенья пива монастырского на себе беретъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР 1/І*, 393).

Див. ще КАПЩИНА.

КАПЩИЗНЬЙ, КАПЪЩИЗНЬЙ *прикм.* Який стосується капщизни, чопового: просил насъ, абыхмо пенязи капъщизные и мыто,... ему дали (Вільна, 1541 *АрхЮЗР 8/V*, 23); мы тые пенязи капщизные з места Киевского..., емѣ дали (Вільна, 1541 *AS IV*, 269).

КАПЩИНА, КАПЪСЧИНА ж. Те саме, що **капщизна**: а которомѣ коли слузе своємѣ роскаже(т) ка(п)щинѣ брати томѣ они маю(т) дава(ти) с коръчмы по чотыри гро(ш)и (Київ, 1518 *Арх. Р. фотокоп. № 29*); то есть упередъ менуючи и кладучи въ томъ пожитки арендарские,.. капъсчины, бро-

варсчины,... иные всякие пожитки,... менованому ничого шкодити и облизати не мають (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/І, 373).

КАПЪКАНЕЦЪ ч. Капканець. Особова вл. н.: гри(ц)ко Капъкане(ц) (1649 *РЗВ* 393).

Див. ще КАПКАНЪЧИКЪ.

КАПЪКАНЪ ч. Капкан. Особова вл. н.: Игнатъ капъканъ (1649 *РЗВ* 151).

КАПЪКАНЪЧИКЪ *див. КАПКАНЪЧИКЪ.*

КАПЪЛАНЪ *див. КАПЛАНЪ.*

КАПЪСЧИНА *див. КАПЩИНА.*

КАПЪТАНЪ *див. КАПТАНЪ.*

КАПЪТУРОВЫЙ *див. КАПТУРОВЫЙ.*

КАПЪТУРЪ *див. КАПТУРЪ².*

КАПЪЦИ *див. КАПЦИ.*

КАПЪЩИЗНА *див. КАПЩИЗНА.*

КАПЪЩИЗНЫЙ *див. КАПЩИЗНЫЙ.*

КАПЫТУЛА *див. КАПИТУЛА.*

КАПЪТАЛЪ ч. (*стп.* kapital, *нім.* Kapital, *фр.* capital) (*значна сума грошей*) капитал: але самъ капъта(л) гды(ж) недо-стае(т) еще сум(м)ы 8247 и 12 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6); ежели ПП: братия... сѣммѣ R 6000 прыимете бе(з) и(н)тере(с)сы пре(з) ча(с) пре(ш)лы(и) же ся бѣдѣтъ ко(н)те(н)-товати самы(м) капъталомъ теда // П Кон-ста(н)ты(и) обецѣтъ личыти и о(д)дати (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65).

КАПЪТАНЪ *див. КАПИТАНЪ.*

КАПЪТУЛА *див. КАПИТУЛА.*

КАРА¹ ж. (*покарання*) кара: который же кусъ поля вѣчнѣ отдаю... ку тей же церк-ви нашей фолварскей... абы ся жаденъ зъ будучихъ по мнѣ не оповажилъ одбирати, ани што правотити подъ карою суду Божа-го (Фольварок, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); под час ребелии козацькое, з меноваными кон-принципалами и помочниками своими,...

розумеючы, же онымъ то на тот часъ без кары уйти мело, козаков... переховуючы, розные виоленьцы... починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 48); **кару** **приняти** — бути покараним: Тие всѣ маю(т) слѣш-но(ст) небы(т)ности своеи показати, а кто-бы не далъ слѣшное причины мае(т) карѣ **приняти** (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.).

КАРА² ж. Віз: в п̄на а(н)тонего... ка(р)̄ с̄ бе(з) коло(к) е(ст) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 11); ѡ(т) ка(р)̄ направы гр(ш)̄ по(л)̄ в̄і (Там же, 74).

КАРАБИНЪ ч. (*стп.* karabin, *нѣн.* Karabin, *фр.* carabine) (*вид ручної вогнепаль-ної зброї*) карабин: карабинъ, куплены(и) за золоты(х) пя(т)на(д)це(т) (Володимир, 1628 *ТУ* 285).

КАРАВАН-БАША ч. (*перс.* karwan + *тур.* paşa) старший у каравані: по(з)ванъ бы(л) ма(н)датомъ н̄ши(м)..., урожоны(и) Паве(л) Иванови(ч) Сопега, ... на жалобу купцо(в) цесара его м̄лти туре(ц)кого ѡ(р)манъ на (и)ма Мано(и)ла, караван-баши (Варшава, 1570 *ТУ* 145).

КАРАВАНЪ, КОРОВАНЪ ч. (*перс.* karwan) **1.** (*група підвід*) караван, валка: А што ся дотычетъ воженья коровану, в той речы бы еси ихъ по старому заховаль и тяжкости и драпежства в томъ бы имъ не было (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 12); Корова(н). Кгды кѣпъцы чѣжоземъцы идѣтъ в корованехъ с тѣ(р)ков з ѡрѣды або з москвы дають воєводе мыто головъное (1552 *ОКЗ* 38); лета бли(з)ко прошло(г) шо(л) з москвы до туро(к) ко-рова(н) дали старосте... товарѣ за десе(т) копъ гроше(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2 зв.).

2. Особова вл. н.: Ива(н) Карава(н) (1649 *РЗВ* 191).

КАРАДОМИДА ж. (*рум.* caramida) цег-ла: прото(ж) яко ѡзрите се(с) ли(ст) нашъ

абы есте знашли мистры добры(и) и (з)ед-
нали штобы покрылы карадомидою доброю
целою (Ясси, 1566 ЛСБ 42).

Див. ще КАРАМИДА.

КАРАЗЕЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЕЯ *див. КАРАЗИЯ.*

**КАРАЗИЄВЫЙ, КАРАЗЕЄВЫЙ, КА-
ЗЫЄВЫЙ, КАРАЗЪЄВЫЙ** *прикм.* Який
стосується каразіі: жупа(н)... каразыевы(и),
зь кгузиками (Житомир, 1582 АЖМУ 44);
на возе... было: ше(ст) по(с)таво(в) сук-
на муравьского... я(р)мякъ каразеевы(и)
(Житомир, 1583 АЖМУ 60); у мельника
взяли... убране каразѣевоє (Луцьк, 1590
АрхЮЗР 1/І, 283); а меновите... взели... //
...ѡбранѣ каразиевоє (Луцьк, 1595 ЛНБ 5,
II 4048, 88-88 зв.); у Стефана Столмича
курту зеленую каразиевую, которая кош-
товала два золотых полских (Володимир,
1616 АрхЮЗР 1/VI, 446).

**КАРАЗИЯ, КАРАЗЕЯ, КАРАЗІА, КА-
РАЗЫЯ, КАРАЗЪЯ** *ж. (стп. karazja, нім.*
Karsai) *(просте товсте сукно)* каразія:
Су(кна) каразии поставо(в) д̄ (Берестя, 1583
Мит. кн. 14 зв.); я... // заставил... сафянов
чотыри жолтых,... убране сукна каразѣи
белое (Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 442);
пограбили // напе(р)ве(и)... ѡ григоря че-
пелини ждпа(н) каразии зеленое за две ко-
пе гроше(и) (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048,
89-89 зв.); взяли... сукна постав каразыє
зеленое (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242);
побра(л)... с коморы су(к)на каразии(и)
ро(з)ное ма(с)ти поставо(в) чотыри (Він-
ница, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148 зв.); Писа-
реви та(м)же в рудѣ дале(м) каразіи три
ло(к)тѣ за копѣ и гро(ш) ̄ (Львів, 1613
ЛСБ 1043, 3).

КАРАЗІА *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАЗЫЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЫЯ *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАЗЪ *ч.* Вид верхнього одягу: у па-
холка моего,... покралъ речи его: копенякъ
новый, каразъ зеленый, темный, чирвонымъ
сукномъ добримъ немецкимъ подшитый
(Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/І, 273).

КАРАЗЪЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЪЯ *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАИМЪ, КАРОИМЪ (*гебр. gara'im*
(мн.), gara) караім: Жидове которые слы-
вѡ(ть) караимове (Луцьк, 1552 ОЛЗ 183);
Для тогды звыш описаного был до уряду
местьского... посланецъ Яхимъ Попько,
кароимъ Луцький, з листом... // посланный
(Луцьк, 1606 АрхЮЗР 8/III, 521-522).

КАРАКТЕРЪ *ч. (стп. karakter, гр. ка-*
рактѣр) таємний знак: То є(ст) наука гла-
соу живѡго... котѡрѡю... бѣ... мѡисеѡви
...ѡб'явилъ, пре(з) карактѣры, албо знѡки
писѡныи, в' таємниці своѣй (Львів, поч.
XVII ст. Крон. 15 зв.).

КАРАКУЛЯ, КАРАКУЛА *ж. (тюрк. кара*
+ kul) вила: кнзь Воронецки(и)... взялъ,...
пи(л)ки две, клещи а каракуля, то все кош-
товало полкопы грше(и) (Житомир, 1584
АЖМУ 76); а зѡты(м) прѣшо(л) нѣкодимъ
потаєм'ныи оучникъ хвѣ... зѡты(м) прѣшли
з (д)рабѣною и с кѡракоулами и зь вѣсѣми
прѣправами чи(м) снѣмати тѣло съ кр(с)та
(Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 15).

КАРАКУЛА *див. КАРАКУЛЯ.*

КАРАМИДА *ж. (цсл. керамида, гр. кѣра-*
моc) цегла: писали є(с)мо... абы ѡни ва(м)
на є(д)ны(м) ме(ст)цѣ поступили материи
и карамиды на будова(н)є тои це(р)кви бо-
жеи (Ясси, 1558 ЛСБ 27).

Див. ще КАРАДОМИДА.

КАРАМОЛНЫЙ *прикм.* Крамольный:
сие дѣта... карамолное писание разодрало
(1489 Чет. 137).

КАРАНЕ, КАРАНЪЕ, КАРАНЬЕ, КАРАНЯ с. (*стп.* karanie) 1. Карання, покарання, кара: а мы будемъ ведати, которое каране велимъ над ними делати (Краків, 1539 *AS IV*, 203); и камѣна(м) на него мѣчѣчи, мѣло его не вбѣли, и поймѣвши пере(д) сѣдѣями яко бѣнѣтовнѣка на карѣня поставили (XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.); и кѣро(т)ко мѣвачи, обѣчишь злы(х) людѣй карѣнѣа, а дѣбры(х) за справы дѣбрые нагорѣды (Острог, 1614 *Тест.* 173); крѣценіе водное, то естѣ ѡ(т)пѣщеніе вины, и кара(н)а за грѣхъ зѣднывѣю(т), опро(ч) характѣра албо печѣати (Львѣв, 1645 *О тайн.* 14); полковни(к) на(ш) тамо(ш)ны(и) нѣжински(и) пи(л)но постерега(т)и мае(т) по(д) сроги(м) каране(м) (Іркльїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); **каране кравое** — смертна кара: А умоцованый стороны позваное поведиль, ижѣ дей панѣ Циминский обвиниль его милость, отца владыку, въ учинку мниманымъ речей таковыхъ, которые каране кравое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 403) **караня отнѣсти** — бути покараним: за що помѣне(н)ны(и) фѣодо(р) ши(н)ка(р)... з це(р)кви пре(з) пѣблѣкѣцию ере(и)скѣю вилѣчо(н) бысти мѣ(л) ле(ч) ѡпѣкори(в)ши(с) и ле(г)шее пото(м) караня ѡ(т)нѣ(с)ти (Львѣв, 1612 *ЛСБ* 1038); **каранье отпусти**ти — звѣльнити від покарання: билѣ есми его милости чоломъ, абы его // милость... мне тое каранье... отпустиль (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 263-264).

2. Осуждення: вѣ наѣчѣнѣю брѣтїи рострѣпный, вѣ строфовѣнѣю бѣчный, вѣ карѣнѣю оуѣажный (Вильна, 1620 *См. Каз.* 21); Обличѣніе: Строфова(н)е, кара(н)е, гѣнба, лаа(н)е, поганѣе(н)е (1627 *ЛБ* 148).

Див. ще **КАРАНИЕ**.

КАРАНИЕ, КАРАНИЕ, КАРАНИЕ с. (*цсл.* карание) те саме, що каране у 1 знач. : Михаи(л)... митрополи(т) кѣвѣски(и)... вѣдомо чинимъ... ижѣ велебны(и) гедѣо(н) болобанѣ... которы(и) естѣ ннѣ по(д) карание(м) права... дѣховнаго в стане своемъ епѣ(с)кпѣскомъ, в законе и вѣре и праве нарѣшонѣ и коне(ч)номѣ зве(р)женію по(д)паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Амврѣсїй с(т). Ѡжидѣють дѣшѣ слѣшной заплѣты, е(д)ны(х) ѡжѣдае(т) карѣніе, а дрѣги(х) хвѣла (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 130); В такѣвыхъ вѣстѣпка(х)... карѣніе дѣхо(в)ное... бывѣетѣ назначѣно (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

КАРАНИЕ *див.* **КАРАНИЕ**.

КАРАНИЕ *див.* **КАРАНИЕ**.

КАРАНЪЕ *див.* **КАРАНЕ**.

КАРАНЬЕ *див.* **КАРАНЕ**.

КАРАНЯ *див.* **КАРАНЕ**.

КАРАСИКЪ ч. Карасик: линков и карасиковъ двесте (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

КАРАСЬ ч. 1. Карась: которое рыбы розное: щукъ, карасий,... было вловлено за пятдесят золотых полских (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525); сургурус, ка(р)пы, кара(с), кар(пѣ) (1642 *ЛС* 151).

2. Особова вл. н.: Ва(с)ко Кара(с) (1649 *РЗВ* 424).

КАРАТИ, КАРАТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, чим і без додатка) Карати: далѣ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); такыи отци, котрыи // дѣтїй своихъ на доброе не учили каравѣ Господѣ... велми (XVI ст. *НС* 217-218); Былѣ египтѣ тажкыи плѣками некды(с) карѣны(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 46 зв.); чи(м) бо(л)ше тѣло пре(з) ѣтраплѣ-

на быває(т) кара́но, ты(м)ъ бо(л)ше дх̄ъ пре(з) внѣтрнюю ласкѣ са ѿмо(ц)нає(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 6); Соломонъ премѣд-рый повѣдѣлъ... если кара́ешъ сына своего рѣ(з)кою, не оумрѣтъ ѿ(т) тогѡ (Київ, 1637 *УС Кал.* 129); зара(з) закажите абы ни(х)то не важи(л)ся чолнами вози(т)... право по(с)политое таковы(х) выко(т)цовъ чиле по(д)даны(х) простое конѣдыцие(и) яко потаємныхъ скрыты(х) шко(д)цовъ суворе каретъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.); за што ѡпорны(х) и непослѣдны(х) сѣрово карайте (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/П*-219, 16); карати горломъ, горломъ (на горле) карати див. ГОРЛЮ; карати сидѣнамъ (сѣдѣнамъ) див. СИДѢНС; смертью карать див. СМЕРТЬ.

КАРАТИСА дієсл. недок. Каратися: Писмѡ, абысмо са были чѣжыми пригѡдами кара́ли, свѣдчи(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Ѡба(ч) може тѡ всѣ хр(с)тіане мѣлыи и караймо(ж)са и тишій(м)са ты(м) сты(м) ѡмо́ю (поч. XVII ст. *УС* № 236, 18 зв.).

КАРАТЬ див. КАРАТИ.

КАРАЦЕНА, КАРАЦЫНА ж. (стп. *кагасуна, слат. corazina*) панцир: Якъ бы хто, ...стрелѡючи на чл̄ка вь карацѣнѣ оубраногѡ желѣзѣ и тѣлѣ не шко́дитъ, (бо ѡ(д)бѣаєть и ѡ(д)ражаєтъ стрѣл'кѣ) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Брѡна: Збрѡа, панцирь, карацѣна, брѡнь (1627 *ЛБ* 12); И вѣшолъ мѣжъ межи обѣ вѣйска... // ...в карацынѣ лѣщастѣю са оубиралъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 218-218 зв.).

КАРАЦЫНА див. КАРАЦЕНА.

КАРАЧЬ ч. (*тюрк. кагаѷи*) татарський чиновник. Особова вл. н.: А у Карача, де(и), взято пере(д) место(м) у фолва(р)ку коня рыжого (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102).

КАРАЮЧІЙ дієприкм. у знач. ім. Каратель: наказáте(л), кара́ючій (1596 *ЛЗ* 58).

КАРБОВАТИ дієсл. недок. (що) (*вирізьблювати що-небудь*) карбувати: кожѣдѡ коласѣ ка(р)бовано с пи(л)ністю великою (Львів, 1634 *ЛСБ* 1055, 8).

КАРБОНА ж. (стп. *каrbана*) скарбничка: Старшомѣ повѣсти має(т), за которого росказа(н)ємъ в реєстръ шко(л)ны(и) велики(и), давши до шко(л)нои ка(р)боны гроше(и) .д̄. (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 83).

КАРБУНКЛЪ ч. (стп. *каrbunkuł*) (*назва коштовного каменя*) карбункул, рубін: самоцвѣтныи камень... карбѣнкль є(ст) каме(н), а цвѣто(м) собою черле(н) (XVI ст. *Травн.* 503).

Див. ще **КАРБУНКУЛЮСЪ**.

КАРБУНКУЛЮСЪ ч. (*цсл. каръбънь-коулось, лат. carbunculus*) те саме, що **карбункль**: Анѡраксъ: Карбѣнкѡлюсь, каме(н) дорогі(и) на кштал(т) ѡгла горáчо(г) (1627 *ЛБ* 177).

КАРБЪ ч. (стп. *каrb, нвн. kerbe*) (*знак, позначка, насічка*) карб: не(д) ξ сре(д) еще зосо(б)на па(в)ло(в) каме(н) что с ни(х) с ка(р)бами на филиярѣ побо(ч)ные тесали (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.); чотыро(м) коласънико(м) в тѡужъ сѣботѣ подлѣ(г) ка(р)бовѣ ко(п)ры... дале(м) по два гроша (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8); Бый кильку на мой карбъ, я вамъ кажу, кгдажъ маю еше чымъ заплатитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

КАРВАНЪ ч. Храмова скарбничка: на тое вам отповѣм: добрый способ еврейского разума — общий слог в карван; кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюг,... а кто доволнѣйший или пан — золотый,... а навет и сто за обшую ползу и за свое спасение (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

КАРВАШЪ, КАРЪВАШЪ ч. (стп. karwasz, мад. karvas) металевий нараменник: а на (з)накъ вспомина(н)а приятельского ѿ(т) мене... слѣжебника его мл(с)ти кнѣжти ...Остро(з)скомѣ... зброю мою... и ка(р)вашъ бѣлатны(и) позолотисты(и) дарѣю (Милянвичі, 1581 ЖКК I, 198); взял: ...лукъ турьскій..., каръваше — золотыхъ осмь коштуючие (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 308).

КАРДАШЪ ч. (стп. kardasz, тюрк. kardasz) побратим, брат. Особова вл.н.: ксендзъ Анѣтоний Янишевскій... противъ-ко... Кардашови, кушънерови, Анѣдрееви резъникови... // ...оферовалсе правѣне чынити не занехати (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 154, 156, 157); ѿхрѣмъ Ка(р)дашъ (1649 РЗВ 181 зв.).

КАРДИМОНЪ ч. (стп. kardamon, лат. cardamonum) (східна рослина з родини імбирних) кардамон: nasturciu(m), жеруха, ка(р)димо(н) (1642 ЛС 277).

КАРДИНАЛСКІЙ прикм. Кардинальскій: с которого жерела выникнѣли ежджена до римѣ по шапки кардиналскіе (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.).

КАРДИНАЛСТВО, КАРДЫНАЛСТВО, КАРДИНАЛЬСТВО, КАРДЫНАЛЬСТВО, КАРДЫНАЛЬСТВО, КАРЪДИНАЛЬСТВО с. (стп. kardynalstwo) (посада, сан кардинала) кардинальство: передо мною... // ...панъ Иванъ Велятицкій... покладалъ привилей короля... зъ уписанемъ въ немъ листу патриарха Костентинограда... на ексархатство, то есть латынскимъ языкомъ на кардинальство... отцу владыце Луцкому (Луцьк, 1595 АрхЮЗР 1/I, 252-253); Не без причіны ѿм того своѣго висаріона яко бачѣ на доброй пѣматі маѣте, же его прикладомъ яко онъ дла кардинал'ства, такъ и ѿм дла мѣстца в' радѣ, ... по(д) тобъ

плѣщикъ згѣды тиснѣчиса лѣзете (Острог, 1598 Отп. КО 30); Але речешъ: ижъ за то кардинальство одержалъ, же своихъ Грековъ отступилъ (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1113); Бо не толко о кардинальстве, албо о митрополии не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу (Вільна, 1599 Ант. 605); Слухай же, которые слова заразы по тыхъ идутъ, што ѿилялетъ перескочыль: // “Бо не только о кардинальстве, ... не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу, частей проплакиваю на себе...” (Там же, 613-614); а сириона нѣне(и)шого митрополита ка(р)дыналствѣмъ почтилъ (1600 ЦНБ 476 П/1736, 47); И Виссаріона никейского митрополита кардинальствомъ почтилъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 45).

КАРДИНАЛЪ, КАРДЫНАЛЪ ч. (стп. kardynal, лат. cardinalis) (високий духовный сан у католикѣв нѣсля Папи римського) кардинал: И коли въ той коруне и вьншихъ коштовныхъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншиє // провадятъ его, тогды драбанты кричатъ до люду... “падайте, падайте”! (1582 Посл. до лат. 1128-1129); ѿ(т) кардинало(в) герсона и сорвоны пари(ж)ско(г) есть строфованы(и) (Острог, 1598-1599 Апокр. 64); и ка(р)диналови ѣдномоу но(с) оурезаль, а дроугомоу роукоу ѣта(л) (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о лат. 100 зв.); на который [соборъ]... папежъ своихъ пословъ послалъ... епископовъ... пресвитера, кардинала (Київ, 1621 Кон. Пал. 733).

КАРДИНАЛЬСТВО див. **КАРДИНАЛСТВО**.

КАРДОСЪ ч. Будяк⁹ cardu(us), осе(т), ка(р)до(с), те(р)нѣ (1642 ЛС 112).

КАРДЫНАЛСТВО див. **КАРДИНАЛСТВО**.

КАРДЫНАЛЪ див. **КАРДИНАЛЪ**.

КАРДЫНАЛЪСТВО *див. КАРДИНАЛСТВО.*

КАРДЫНАЛЪСТВО *див. КАРДИНАЛСТВО.*

КАРЕЛ *ч. (стч. karel, стп. karzeł)* карлик, ліліпут: А в том девка, давши Рожковскому знати, же при пану никого нимаеш, толко карел на покою, умыслне от панее споеный, спячий,... поготовю станула (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

КАРЕЛЪ *ч. (мала посудина для води)* відерце: papus, каре(л), вѣдро, умивалница (1642 *ЛС* 277).

КАРЕТА, КАРИТА, КАРЪТА, КАРЫТА *ж. (стп. kareta, ім. carreta)* карета: къ тому карета новая безъ ланцуховъ и безъ попоны, рыдванъ старый съ попоною лихою (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 55); Или не вѣдаешъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣ-а(х),... карыта(х), ко(т)чїи(х), трѣ(п) сво(и) ...вѣмѣстити не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.); Нѣхайса оучать покѣры: бо Хс бы(л) покѣрнымъ... не вѣ(ж)джалъ шѣст-ма конми, а в' карѣтахъ злоцѣсты(х) (поч. XVII ст. *Пчела* 31); ку тому,... кариту за сто золотыхъ купленую взяли (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Каретѣ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); шляхетный панъ Павел Речѣковский противъко вси громады местечка Гошчы... сведчилъ... меновании поддании з Гошчы... впадъшы... до села... // ...дворъ злупили и з кареты, рыдѣвана и кочѣчого зелиза вси подѣди-рали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 433-434).

КАРЕТКА *ж. (мала карета)* каретка: въ возовни рыдванъ новый, рыдванъ старый, каретка на пару коней,... побыли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

КАРИТА *див. КАРЕТА.*

КАРКИНЪ *ч. (гр. καρκίνος)* (назва хвороби) рак: ка(р)кїнъ, ракъ (1596 *ЛЗ* 52).

КАРКЪ, КАРКЪ, КАРЪКЪ *ч. (стп. kark)* 1. (задня часть ший) карк: алекса(н)дръ зоп'хноу(л) его на до(л), злámалъ кáркъ спадшы на долъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 71); А та(к) во(з)ны(и)... ѿ(г)леда(л) ...по(д) го(р)ломъ рану кривавую..., а (з) тылу головы чере(з) усю шию чере(з) уxo великую рану глубокую сме(р)те(л)ную ажъ до перетя(т)я каръку (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. (часть тела, що з'єднує голову з туловищем) карк: Пре(з) ѿсла значитса наро(д) поганскїй: бо якѣ ѿсла не мѣло еще на кáркѣ своѣм' ярма; такъ нарѣдъ поганскїй не мѣлъ ѿ(т) Бга даного собѣ зáконѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 30 зв.); алесь самъ собѣ залѣцѣна здобылъ, з' молоды(х) лѣтъ своѣхъ, забавлáючиса зáвше оуслѣ-гою жолнѣрскою: непоєднокрѣт' тѣпїлесь острѣ мечѣ, ѿ кáрки непрїáтелскїѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); кѣсы схилїбне, Быстро на кáркъ Варвáрскїй: нѣсишь наоштрѣне (Львѣв, 1642 *Бут.* 2).

◊ **карки (свои) до арма подкладати** — брати на себе важкий тягар, зайвий клопїт, надівати ярмо на (свою) шию: Гор'да-чи арма хвá дѣброго знѣсного, и брѣмени лѣгкого ѿ(т)стоупѣте а кáрки свои... до армá ты(х), котѣрїе вкладáю(т) на лѣде брѣмена та(ж)кїе,... по(д)кладáете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); здойняти с карку — (звільнитися від чого-небудь, позбутися чогось небажаного) скинути з плечей: Здойми одно ѿ(т)че владѣка жестоковїйство фараѣнское або егїпет'ское с каркѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); **лама-ти карки (чї)** — вбивати; поборювати

(кого): нехай... довѣдаєт'са, якъ мѣжне зѣвше мечѣми своѣми ламали кѣрки неприателскіѣ (Київ, 1637 УС Кал. 5); **лежати на каркахъ** (чиїх) — (бути предметом турботи, тяжких переживань) лежати на душі, на серці: спрѣстный бовѣмъ то(т) оумысль, якобы нѣякій тажа(р) лежи(т) на ка(р)ка(х) и(х) дшѣ (Острог, 1607 Лѣк. 10); **на каркъ наступати** — а) (про смерть) заглядати в очі, зближатися: Быякій Стѣнъ, до покѣры са тогды маєтъ, Кгды мѣ ю(ж) Сме(р)т', а(х) мнѣ а(х), на каркъ настѣпає(т) (Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.); б) брати гору (над ким): А скоро черезъ // неслиханіи Церкви... въ своей Римской кузнѣ укованіи права на каркъ спол-епископомъ наступати почаль, натихъ-мѣсть зъ едности церковной выпаль и въ схисмѣ зосталъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 719-720); Сына моего, въ гробѣ томъ жегнаючи: И зъ жалю, слова тьи простираючи... Рачилесь, до адовыхъ кгдаховъ съступити... На каркъ му, о сыну, дужо наступаешъ: И горкостю ему ся въ горлѣ ставаешъ (Львів, 1630 Траг. п. 164); **на каркъ** (чий) **наступити** — взяти гору (над ким): Кгды бовѣмъ гѣловѣ смѣковѣ, прѣчь стираєт': И тирѣнна вѣчногѣ, внѣвечъ обертѣєтъ. На каркъ нѣпріательскій, мѣцне настѣпѣвши: И в' водѣхъ го южъ Іордански(х) оутопѣвши: Днѣ же тѣтъ ннѣшній звѣта(з)ства трѣмфоуѣмо (Львів, 1616 Бер. В. 93); **твердого каркѣ** — (про людину) упертий, непоступливий: Жестоковѣйный: Запаматѣлы(и), дѣпорный, твердѣгѣ кѣркѣ, желѣзнои шіи (1627 ЛБ 37); ты есть людѣ тверда(г) каркѣ (серед. XVII ст. Хрон. 152); **на карки свои всажати див.**

ВСАЖАТИ.

КАРКЪ див. **КАРКЪ**.

КАРЛИЦА ж. Карлиця, карличка, ліліпутка: papium, ка(р)лица (1642 ЛС 277).

КАРМАЗИНОВЫЙ, КАРМАЗЫНОВЫЙ прикм. 1. (виготовлений з кармазину) кармазиновий: При которимъ збитю,... чапѣка, кгардлами подшитая, кармазыновая, за золотыхъ десетъ... въ способъ лупу взяли (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/І, 523); взял: ...шапѣку кармазыновую зъ соболцем за золотыхъ петънадцѣтъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 308).

2. (кольору кармазину, темно-червоний) кармазиновий: Чрѣвлѣнъ, чрѣвень..., кармазиноваа фа(р)ба с' чѣрвцю (1627 ЛБ 156); контушъ... з лиштвами атласовыми кармазыновое масты — золотыхъ сто (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 67).

КАРМАЗИНЪ, КАРМАЗЫНЪ ч. (стп. кармазун, іт. carmesino) 1. (сукно темно-червоного кольору) кармазин: оксамиту всякого простого отъ локѣтя грошей два; от кармазину атласу от локѣтя грошей три (Вільна, 1568-1573 ПККДА ІІ, дод. 561); не тѣл'кѣ Срѣбро,... Кармазыны, але и Шѣрсть Кѣзюю, и скѣры червѣныѣ бараніѣ,... ѡфѣровѣти казал' (Львів, 1646 Жел. Сл. 5 зв.); з' Іакѣифѣ зѣсь з шарлѣтѣ, з кармазинѣ, и бѣсерѣ почѣнилъ шѣты (серед. XVII ст. Хрон. 119 зв.).

2. Кармазиновий одяг: И видѣлемъ, мовитъ, невѣсту прыоболочоную в порпуру и кармазынъ, и узолочена золотомъ еси (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VIІ, 274).

3. (фарба темно-червоного кольору) кармазин: Чрѣвецъ, Кармазинъ, чѣрвѣнъ, кармазиноваа фа(р)ба с' чѣрвцю (1627 ЛБ 156).

4. Особова вл. н.: Ма(т)вѣ(и) Ка(р)мазинъ (1649 РЗВ 387 зв.).

КАРМАЗЫНОВЫЙ див. **КАРМАЗИНОВЫЙ**.

КАРМАЗЫНЪ *див.* **КАРМАЗИНЪ**.

КАРМЕЛИТЫ *мн.* (*смп.* karmelita) кармеліти: доминикано(в), босаковъ, ка(р)мелитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслыхнѣлемъ ѿ нѣкоторы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорыми своими на мшѣ ѿфѣрѣю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); **кармелиты босые** — кармеліти босі: для того якобы розныхъ способовъ уживаль трактованя съ іезуитами и кармелитами босыми (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116).

КАРМЕНЕ *с.* (*смп.* karmienie) годуваня: вепри надъ повинность млынаромъ для карменя подъ часъ тенути своей кгвалтовне накидали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 540).

КАРМІТІ *див.* **КОРМИТИ**.

КАРНОСТ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРНОСТЬ, КАРНОСТЬ, КАРНОСТ, КАРЪНОСТЬ, КАРЪНОСТЬ *ж.* (*смп.* карно́сь) кара, покарання, карність: А котры(и) бы бра(т) былъ каранъ... маеть по каръности заразы перепросити того комѣ былъ провинилъ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71); Ано, за того Господь Бѣгъ у старумъ и у новумъ законѣ каравъ царѣ и люди велми великыми карностями (XVI ст. *НС* 220); А вкоротцѣ рекши, то презъ листъ свой ознаймити имъ хотѣлемъ, абы утѣсненнымъ и пониженнымъ не презъ утрапеня карность была задавана (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 506); еще немнѣй исповѣдни(к) вѣзгладъ мѣти маеть,... и на часъ насто́щий, котѣрого прѣве ѿслабѣла ѿстрость старѣе ѿное каръности (Львѣв, 1645 *О тайн.* 99); А по семъ зарѣзомъ настѣпають; карности Бо(з)кѣи, на слѣгъ антѣхристовы(х) (Чернігѣв, 1646 *Перло* 140); **карность отнести** — бути покараным: [злочынца] просилъ, абы

южь, водлугъ учынку своего, карность на горле отнеслъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 461); **карность пустити** (на кого) — покарати (кого): кгда вже Пан Бог карность на мене пѣстил коло работы Вашей Милости, ижемъ часѣ теперешнего не мог Вашей Милости, своей милостивой паней вчинити (Степань, 1544 *АС* IV, 413).

КАРНЫЙ *прикм.* Присуджений (законом): Жѣдѣве вѣсерѣдинѣ мѣста Іер(с)лима жили, и закѣны принавши, ка(р)ное по(д) прѣвомъ мѣшкане мѣли (Киѣв, 1637 *УС* *Кал.* 680).

КАРОИМЪ *див.* **КАРАИМЪ**.

КАРП *див.* **КАРПЪ**.

КАРПЪ, КАРП *ч.* Короп, *діал.* карп: carpio карп (I пол. XVII ст. *Сем.* 45); curgynus,... кара(с), кар(пъ) (1642 *ЛС* 151); erythynus, язъ, ка(р)пъ (Там же, 183).

КАРТА, КАРЪТА *ж.* (*смп.* karta, *лат.* carta) 1. Аркуш, сторінка книжки, *діал.* карта: але за то не ручу, жебы се в чомъ не помылили, шукаючи в книгахъ, або жебы не толко карты, але и цилое секстерни не минули, кгдажь на помылце сила належитъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Въ той же перѣшой части (на каръте пятой, на другой страницы) прѣслухайсе, брате милый, скромности его (Вільна, 1599 *Ант.* 495); карты з' Дрѣкѣ вѣданой тепѣрь...шѣрпалисмо, доптѣлисмо... (проклинаючи и книжкѣ и Касѣана) (Киѣв, 1628 *Апол.* 8); тотъ универсалъ на местцахъ звѣкльыхъ обѣволавъши и публиковавъши, и карты зъ него попереписовавши,... о томъ правѣдиве релляцію свою,... учинилъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 3/1, 298).

2. (*офіційний документ*) лист, *діал.* карта: и ка(р)ты написа(в)ши ѿ его вивола(н)ю мае(т) поприбивати и ѿ не(м) ѿзна(и)ми-

т(и) (1566 ВЛС 88 зв.); панове послове... // ...доведалисе ижъ съ ка(р)ты читали таковыя слова, которыми митрополита ганили (Вільна, 1597 РИБ XIX, 4 зв.); нехай тобѣ не боудеть та(ж)ко самомѣ поглѣдѣти в тые мес(т)ца, дла чогомъ и карты на которыхъ што написано назначи(л) (Острог, 1598-1599 Апокр. 118); А една(к) Иле(с)мы змогли до(и)ти, На голо(и) ка(р)тѣ намъ Подано (Львів, 1609 ЛСБ 421, 2); Позывае(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича... котори(и) сме(л) и важи(л)се... // ка(р)тѣ змышлендю сфабриковандю до кни(г) пода(л) (Вінниця, 1624 ЛНБ 5, II 4058, 52-52 зв.).

3. Лише у мн. карты (про гру в карти) карти: и мае(т)ності це(р)ковные жѣна(м) и сномъ своимъ на шаблі на карты и приятеле(м) свои(м) подавали (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45 зв.); И мае(т)ностью добре своею шафоваль, Не на костки, и карты, и збитки обе(р)таль (Київ, 1622 Сак. В. 47); Хартїи и Тавліа оупотребляю(т): в' кбстки играю(т) и в' карты (1627 ЛБ 143);

гральні карти: Щастны(и) Янковичъ... ме(л) това(р) сво(и)... паперѣ ре(з) д... ножо(в) посполиты(х) и ка(р)тѣ за ко(п) г̄ (Берестя, 1583 Мит. кн. 12 зв.); **карты малыи** — вид гральних карт: побра(но)... // ка(р)ты малыи, замки, остроги (Луцьк, 1573 ТУ 154-155); **карты нолберские** — вид гральних карт: побра(но)... // ...ка(р)ты но(л)бе(р)ские (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

КАРТАНЪ див. КАРТАНЪ.

КАРТАНЪ, КАРТАНЪ ж. Кара, покарання: коли пришовъ на члѣвка який бютюгъ великий, албо яка карта нь иншая на люди великая, смирили ся и постили (XVI ст. НС 25); коли [приходила] на люди [досада], якъ мѣчь, албо другый гнѣвъ

и картанъ Божія,... Аммонъ, изъ многими незочтенными на него,... ся пустивъ на молитву и заказавъ у всюю державѣ своєю, што бы постили и молили ся Богу (Там же, 26).

КАРТАТИ дієсл. недок. (кого) Картати, лаяти, осуджувати: Не хуливъ, тай не картавъ Христа (XVI ст. НС 60); Такъ же картавъ и Давыда царя, коли убивъ Уріяша дѣля жоны его (Там же, 191).

КАРТЕЛЮШЪ ч. (смп. kartelus) (офіційний документ) лист: На которомъ картелюшу напервей ганятъ тому соборови Берестейскому, не признаваючы его за власный соборъ, а потомъ нижей выповедають митрополитови и владыкамъ послушеньство (Вільна, 1599 Ант. 535).

КАРТКА, КАРЪТКА ж. 1. Листок (паперу), діал. картка: але іс... распоро(л) собѣ скороу по(д) болѣно(м), в'ложі(л) та(м) кар'т'коу... гдѣ то са гнѣтъ загоило и не болѣло (Львів, поч. XVII ст. Крон. 92); Бгъ заплатъ, вложилъ на вагѣ з' ѡными яблками, але далѣко переважила ка(р)тка яблка ѡныи (поч. XVII ст. Пчела 2 зв.); Хартїа: Картка, листо(к), папѣ(р) (1627 ЛБ 143).

2. (аркуш паперу, на якому що-небудь записано) записка: Посланецъ мо(и) поведе(л) и(ж) отець Ва(р)сонаре(и) якую(с) ка(р)ткѣ написа(в)шы в то(т) ли(ст) што(м) я до ва(с) писала вложи(л) (Верба, 1607 ЛСБ 400, 1); кѣза(н) ему та(к) повидѣ(л). Я не бѣдѣ повѣдати те(л)ко неха(и) длѣжници повѣдаю(т) што кому бы(л) винень... // ...романови голѣбковому злоты(х) с̄ картка кѣзанова пацать (Одрехова, 1614 ЦДІАЛ 37, 16, 13-13 зв.); теде в томъ болванѣ найдена есть картка, на которой было написано такъ жидовскими словы того часу, гды народился той антихристь, теде слы-

шаный былъ страшливый голосъ з неба (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711);

(*коротенький лист*) записка, цидулка: з пѣшки глїненой... ѿ(т) п(н) грїгоро(г) рѣсіновича и ве(д)ле ка(р)тки є(г) взеле(м) злѡ(т) 99 (Львїв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

КАРТОЧКА, КАРТОЧЬКА ж. (*коротенький лист*) записка, цидулка: На то(и) же сесии... посылали ка(р)точькѡ до П.Гаврылия Ярошевича с про(з)бою ѡси(л)ною... абы(с)... складьку звича(и)нѣю принѣслъ (Львїв, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); ѡ ка(р)тку тую пытали зачимъ ѿ(т)цѣ гю(р)гни(є) (!) тую ка(р)точку намъ показаль (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); а ѿ(т)цѣ иѡсифѣ то(л)ко ка(р)точку при(с)лалъ вымовляючися слабостю (Там же, 41);

(*письмовий перелїк чого-небудь*) список: хотѣжъ хто часѣ великое // потребы мѡже(т) и чере(з) то(л)мача з ни(м) ѡбѣчно-го исповѣда(т)са, ал'бо через' кар'то(ч)кѡ, еслїбы са оустне в'стыдалъ (Львїв, 1645 *О тайн.* 75).

КАРТОЧЬКА див. **КАРТОЧКА**.

КАРТЫНА ж. Картина: У томъ же скарбу..., картынъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); а они емѡ оуказали ѡбразъ егѡ на картынѣ вымалеванный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

КАРУКЪ ч. Карук, карюк: Кару́къ. *Inchyocola* (1650 *ЛК* 457).

КАРУПЕЛЬ ч. (*Tanacetum balsamita* L.) канупер, *діал.* карупіль: ha(e)mogogon, пивония, карупе(л) (1642 *ЛС* 213).

КАРЧЕМНЫЙ прикм. (*стп.* *karczemny*) корчемний: яко кнїгы дѣювь ап(с)лскы(х) ѡпїсоуютъ ѡ то(м), и на ба карчѣмные блюзнѣрцы архиерѣи, же ты(ж) то ркѡмо добродѣйство чїнать (поч. XVII ст. *Проп. р.* 100 зв.); а сами з тых маетьностей дани медовые, пинезные и збожа вшеля-

кого, // аренды карчемные, вымеры з млыновъ,... выбираютъ и на свой пожитокъ оборочаютъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 441-442).

Див. *ще* **КОРЧЕМНЫЙ**.

КАРЧМА, КАРЬЧМА ж. (*стп.* *karczma*) корчма: тежъ воляль въ Фалимичахъ ночовати у подданого, где шинку жадного не машъ, анижъ въ Хоболтове въ карчме,... кгдыжъ тамъ и люди пьяные,... и люди люзни ночевать звыкли (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 420); в карчмѣ дом и свѣтлицю поставиль (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); отец митрополит... явный шинкъ в тых карчмахъ заложить и уживать розказал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

Див. *ще* **КОРЧМА**.

КАРЧМАРСТВО с. Пияцтво: я(к)са ѡсправедливи(ш) бѡу с того ка(р)чма(р)-ства, которое // всѣгды во адѣ чрева свбего носиши, ѣ которое сма(ч)нѣ(и)шее пиво, ме(д), ѣли вино ко(ш)тѡючи, тоє го(р)ло(м) глытѣеши (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.-255).

КАРЧМАРЪ, КАРЬЧМАРЪ ч. (*стп.* *karczmarz*) корчмар: если тотъ карчмаръ умеетнымъ былъ до отобрания сумы, певне бы и на то погледати умель, бы то такъ правдиве деятисе мело (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Если хоче(ш) идолопккло(н)нїком' сребролюбце(м)... быти, я тебе... кѡпце(м), и ка(р)чмаре(м) оучинїю (1599-1600 *Виш. Кн.* 207); А кгдысмы тых карчмаров... пытали: за чьею бы то ведомостю и позволенем тые шинки отправовали, — поведили, же з ведомостю и з розказанемъ пана Вацлава Садковского (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 470).

Див. *ще* **КОРЧМАРЪ, КОРЧМИТЬ**.

КАРЬ див. **КАРЫЙ**.

КАРЪВАШЪ *див.* **КАРВАШЪ**.
КАРЪДИНАЛЬСТВО *див.* **КАРДИНАЛ-**
СТВО.

КАРЪКЪ *див.* **КАРКЪ**.

КАРЪНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРЪТА *див.* **КАРТА**.

КАРЪТАВЫЙ *прикм.* у знач. *им.* Картавий, -ого. Особова вл. н.: Мещане замъковые: Данило карътавы(и) (Ф)лексе(и) Кравецъ (1552 *ОКЗ* 40 зв.).

КАРЪТКА *див.* **КАРТКА**.

КАРЪЧМА *див.* **КАРЧМА**.

КАРЪЧМАРЪ *див.* **КАРЧМАРЪ**.

КАРЫЙ, **КАРЪ** *прикм.* (*тур.* кара) карий: Пахоло(к) лево(н) кра(в)цови(ч)... по(д)ни(м) дрыкга(нт) ка(р) (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 85); коне(и) дво(р)ныхъ четверо... // ...други(и) кары(и) выменаны(и) ѓ цигановъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5-5 зв.); у Степана коня карого, купленого за десеть копъ грошей Литовскихъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 228).

КАРЫТА *див.* **КАРЕТА**.

КАРЪНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРЪТА *див.* **КАРЕТА**.

КАСАТИСЯ, **КАСАТИСА** *дієсл. недок.* (*цсл.* касатиса) 1. (чому) Торкатися: касаяса, дотыкаюса (1596 *ЛЗ* 52); от нашея вѣры ничто же выше, которою мы чисто мыслным славословлениям... к Христу переходим и у престола славы // ...ногам христовым касающеса, кланяемса (бл. 1610 *Виш. Посл. Лев.* бр. 233-234).

2. (чого до чего) (*звертати увагу на щонебудь*) торкатися: таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); во евангелской проповѣди мысль напасши, и до прочих книг, богословию тезоименитых, касайся и всяко писание

богодухновенное проходи (1608-1609 *Виш. Зач.* 203).

3. *Перен.* (*мати відношення до чого-небудь*) торкатися: Касаа бо са, мѡви(т) цр̄кѡвни(к) пѣклѣ очерни(т)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211).

КАСАТИСА¹ *дієсл. недок.* (*стп.* kasać się) (на що) зазіхати; претендувати: прїидеть ми... его к(р) м(л) чолѡмъ оударїти, абы са такъ спокѡйне прожило, а не якъ теперъ, же ма до ва(ш) к(ж) м(л) оудано, яко бымъ... вѣроу востѡкѡ оумного потоптати вѡжилса,... оуганѡючиса за монастыремъ печерскимъ, на котѡрый анѣ мышлю,... ачъ его к(р) м(л) въ деръжанье до часѡ порѡчїль ми его бы(л) взѡти, и на то са не кашоу, бо маю зъ собѡю што чинїти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.); митрополїть... // ...Хотачи тѡю... баламѡтнїю и невѡжность дѣпись затѣрти,... а блазѣнство прїкрое людемъ оцоукровѡти, кашетса на тѡе, абы показѡль ижъ не была повїнна рѣчь с той оунѣею або згѡдою оповѣдати з лїѡ(д)ми свѣ(т)скими (Там же, 58-58 зв.).

КАСАТИСА² *див.* **КАСАТИСЯ**.

КАСИА, **КАСІЯ**, **КАССИА** *ж.* (*стп.* kasyja, *гр.* κασία) (*рїд тропїчних та субтропїчних рослин родини бобових*) касія: Ка(с)сіа, зѣлье нѣакоє блѡгоухѡнъное (1596 *ЛЗ* 52); въ аравїи пїшѡ(т) Птѡха единого быти на свѣтѣ финїкса. котѡрїй... ѡчини(т) собѣ гнѣздо з касїи (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 44 зв.); *Образно:* Вонность арома(т) кни(ж)ного читанѡ, дѡхѡннаа касїа краснаго спѣванѡ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98).

КАСІЯ *див.* **КАСИА**.

КАСОВАНЕ *с.* (*стп.* kasowanie) касування: и рѣка ѡгнїстаа, и мѡки незбїтныѣ, и дѣкретъ касовѡнїю неподлѣглии, а

мы дрижачи стоѣти пере(д) ним' бѣдемѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 967).

Пор. **КАСОВАТИ.**

КАСОВАТИ, КАССОВАТИ, КАСЪСОВАТИ, КАСОВАТЬ *дієсл. недок. (стп. kasować, лат. cassare)* (що, чоґо) скасовувати, відміняти (що): мы и пото(м)ки наши де(р)жати не хоче(м) але справа и судѡ касовати и (в) ниво(ш)то ѡборочати буде(м) (1566 ВЛС 1 зв.); яко бы его к(р)м(л)... помнечи на присягѡ... ни в чом тоґо права и декрето(в) наши(х) дѡховныхъ касовать не рачи(л) (Новгородок, 1594 ЛСБ 270, 1 зв.); Вынесль са на(д) всѡ люде на свѣте боудѡче... твердачи же ведле воли его самого стати, або касованы быти мають (Остроґ, 1598-1599 Апокр. 176); Не мой то судѡ кладу, але синодовѡ... которыхъ неможная речъ кассовати и знести (Київ, 1621 Кон. Пал. 688); тые всѡ мемъраны записы ко(н)тра(к)ты декрета... и вшелякие проте(с)тацие касѡемо ѡморяемо и внивечѡ ѡборочаемо (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 21); шляхетны(и) пань Кґреґгорь До(л)бенъка Маръко(в)ски(и),... зозналъ, ижъ... менованы(и) запи(с) во вси(х) вшелякихъ его ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х) паракґрафа(х), артикула(х), кля(в)зула(х) и ѡбовя(з)ка(х) касъсуючи,.. квітуетъ, вызволяетъ (Володимир, 1634 ТУ 300); которы(и) акътъ на своемъ пляцу, зостати не може(т), и пре(з) декре(т) суду головъно(г)[о] трыбунальско(г)[о], може быти касованы(и) (Київщина, 1639 ККПС 246).

КАСОВАТЬ *див. КАСОВАТИ.*

КАССА *ж. (стп. kasa, нѡн. Kasse, ит. cassa, лат. cassa)* каса: Шафаро(в) ѡбрали дво(х)... до ка(с)си це(р)ковной которая завше мае(т) быти на кґрґнте в жели(з)нои скрынѡ (Львів, 1644 ЛСБ 1043, 63).

КАССИА *див. КАСИА.*

КАССОВАТИ *див. КАСОВАТИ.*

КАСТА *ж. (нім. Kasten)* (скринька для друкарського шрифту) каса: литеръ отлитыхъ и готовыхъ касть со три мне прислати (Остроґ, 1600 АЗР IV, 203); а на то(т)ча(с) и(ж) лите(р) готовы(х) кґре(ц)ки(х) не маю прошу на выдрѡкова(н)е тое малое... речи лите(р) ѡ(д)литы(х) и готовы(х) касть зо три... ѡтошлю (Остроґ, 1607 ЛСБ 372, 1).

КАСТАРІЄВЪ *прикм.* Касторовий, рициновий: кто пло(д) кастаріевъ сыро(и) часто пріемле(т) на то(м) вши многіе плода(т)са на тѣле (XVI ст. Травн. 144 зв.).

КАСТОРЪ *ч. (лат. castor)* бобер: Кастѡль, Кастѡрь (1627 ЛБ 215).

КАСЪСОВАТИ *див. КАСОВАТИ.*

КАТАВАСІА *ж. (гр. καταβάσιον)* (церковна пісня на два голоси) катавасія: Г(с)дскимъ праздникомъ, Бґорѡдичны(м),... и всѡмъ ѡбщестѡымъ — по два канѡны... со Ірмосами и катавасіами (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.), 28).

КАТАЛОґЪ, КАТАЛОґЪ, КАТАЛОКґЪ *ч. (гр. κατάλογος)* 1. Каталог, реестр: яко и самы(и) сна(т) (!) скѡто(к) ѡчи(н)ности доброе противъко црґкве(и) бґжо(и) до еди(н)а(г) каталокґа с фѡ(н)даторами самими бѡдешъ... вписа(н) (Львів, 1610 ЛСБ 427, 1); Кириль святой... о Хрисостомѡ зле розумѡль... въ диптихи и въ каталогъ mezi патріархи оноґо не поличалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 746); Каталогъ бра(ц)ки(и) в бѡло(м)... и(н)тролѡгованый (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 254); Каталогъ Речій и Повѣстій, находачи(х)са в' Бесѡдахъ Стґго Ѡ(т)ца нашего Макарія Єґіпетскаґо (Вільна, 1627 Дух. б. 387).

2. Припис, правило: А еслї ктѡ пре(д)реченый... вѡроки не держитъ... нехай бѡдетъ анаѡема, и вѡдлѡгъ... Христїанскоґо

каталогъ... ѿ(т)гáтый абы бѣлъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 143).

3. Духовний сан, чин: мовлю Патриарховъ, альбо и нижшего каталокгу Аръхиреовъ, которыи всѣ суть подъ Патриаръхами (Єгипет, 1602 *Диал.* 59); Єсли бы котѡрый Єп(с)пъ... або хтокѡльвекъ зъ каталогъ Клірикѡ(в), пѡстиль зъ Жидáми... зверечи зъ стáнд (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 275).

КАТАЛОГЪ див. **КАТАЛОГЪ**.

КАТАНКА, КАТАНЪКА ж. (стп. *katanka*) (*верхній суконний одяг*) катанка: мєновите взято... // ...Катанъка Адамашковая дзикавая кѡнами по(д)шитая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); катанъка кармазыновая с петлицами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); У Сухоносє(н)ка: ...ката(н)ка кграбринова (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

КАТАНЪКА див. **КАТАНКА**.

КАТАРАКТЪ ч. (*водяний птах*) нирок: *mergul(us)*, кноть, катарактъ птица (1642 *ЛС* 268).

КАТАХИЗМЪ див. **КАТЕХИЗМЪ**.

КАТВА ж. (*металева зв'язка для скріпювання частин кам'яної споруди*) анкер: ка(т)вы вѣ(з) по г(р) 24 з ѿ(т)крыте(м) б и 24 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

КАТЕДРА, КАӨЕДРА ж. (*гр.* *καθέδρα*, *лат.* *cathedra*) 1. (*поміст у храмі*) Казальниця, амвон: коли презвитеръ... слово Божие проповедати хотель... мусяль мовчкомъ съ катєдры злезти (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); сшовши съ катєдры, тамъ же наггле здохъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 16); Што и стѡй пáмати г(с)динъ ѿтецъ Ар'хіма(н)дритъ на(ш), чáсто крѡтъ зъ катєдры звыклъ бы(л) припоминати (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм. I), 6 зв.); в навечєрїє южъ Праз(д)-

ника зъ зєзволєньєм, на то абы са ревокація написала и Пѡблїце зъ каөєдры читáнаа бѣла (Київ, 1628 *Апол.* 3); а в єдно(м) мѣстѣ костє(л) по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся, и ксїѡ(н)дза на катєдрѣ и вши(ст)ки(х) людє(и) побило (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); **каөєдра патріаршая** — (*місце у церкві, де в певні моменти богослужіння сидить архиєрей; архиєрейський амвон*) кафедра: завше сторона правая въ церкви была и єсть учтившая и поважнѣйшая... А еже правая учтившая, для тогожъ маєстатъ царскій, каөєдры патріарїи... на ней поставлены и зъ євангелїємъ на правую до нихъ къ цѣлованью идуть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

2. Влада, посада, чин: Тобѣ ѿ ѿтче, и твоимъ працамъ бгъ черезъ на(с) тоую црковъ ѿ(т)дає ѡто тобѣ даю тѡтъ свѣты домъ, и катєдроу (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 128 зв.); Чи(м) прєславнѣйше ра(д) на высѡкы(х) катєдра(х) вѣпїти, и на оздѡбны(х) пр(с)тлѣ(х) надымáти са на(д) ово(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); црїє те(ж) нѣкоторые пѣш'ние собѣ... єроны лѣобо маєстáты коштѡвныє робїли, котѡрые катєдрами, стол'кáми сенато(р)скими, и трибоунáлами кролевствъ назывáли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300 зв.); прєсвѣтлыи княжа Василїй... // ...въ раду нечєстивыхъ не пошоль, и на дорозѣ беззакониковъ апостатовъ не стануль, а на каөєдрѣ заразы ихъ не седѣль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138); Мѡ(и)сєй и Аáронъ, зостáвши Сщєениками, мнѡго оутєрпѣли, а Каіáфа, котѡрый и(х) катєдрѣ осѣл', сáмъ прєслѣдовáль, и Г(с)да ѡсдѣиль (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

3. Кафедральний собор, кафедра: Дан в замочку при катєдри Володимєрской (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 388); выражѡ-

но: абы... // ...всѣ дѣховныи... ѡ(т) свѣихъ Парафѣй... и каѡедрѣ дла неприна(т)а оунѣи ѡ(т)дѣленни бѣдѣчи, жадныхъ дѡбрѣ Церковныхъ не держатѣ (Киѡв, 1628 *Апол.* 1-1 зв.); звичайная процесия од превелебное катедрѣ Луцкое с... пралатами... до костела подѣ титуломѣ светого Крижа... шла (Луцк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); которыхъ тумультов и самыя ихъ мл. отѣцове викарие, обавяючисе, нетолко протестантовѣ переховыватѣ не стали, але и сами в катедре не ночовали (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

4. *Перен.* Поприще, сфера дѣяльности: ѡнѣ... маѣтностѣ дочаснѣю, тѣло тлѣнѣное, и свѣтъ марѣне запродавѣши, клѣйногѣ вѣры; а пѣрло надкѣ Бѣгодѣховѣнѣныхъ: В кѡплю жѣтѣа своего набѣвѣши, Прѡповѣди слѡва Бѣжого ѡбра(л) // собѣ Катѣдрѣ: Кгрѣцѣкого и Латѣнѣского язѣки книгѣ перевѡдѣ... вѣ на(и)тажѣшой свѣей хорѡбе не занехѣлѣ (Свѣе, 1612 *Дион.* 1-1 зв. нем.).

КАТЕДРАЛИСТѢ ч. Служитель кафедрального собору: отецъ Пузына до Острога... приехалѣ, хотечи визитовати ели бы якая непилностѣ в набоженѣстве была, до пѣршого порядку такѣ катедралистовѣ, яко и инѣшихъ духовныхъ, в Острогу мешкаючихъ, привести през менованого слугу... тую погрозку (Луцк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КАТЕДРАЛНѢЙ, КАТЕДРАЛѢННѢЙ, КАТЕДРАЛѢННѢЙ, КАФЕДРАЛНѢЙ, КАѡЕДРАЛНѢЙ прикм. (смн. katedralny) кафедральный: вѣ день светого Арьсенѣя... которого тело лежитѣ вѣ костеле... катедральномѣ... тамѣ завжды... вси свѣщенници Греческие и людѣ посполитѣй сходитѣся звѣкли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.*

997); для потребы велице поважной, назначилихмо соборѣ, ... вѣ Богоспасаемом градѣ Киевѣ, при церкви нашей кафедральной (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); А на днѣ оурочистѣй, ... вѣ Цѣркѣ Катѣдральной Льѡвской, пѣршого Актѣ рѡчно ѡ(т)правовѣаню: Самѡмѣ(ж)... епископѣ при оунижѡномѣ поклѡнѣ, ѡ(т)дѣнный, и дѣдикѡваннѣй (Лѣвѣв, 1642 *Бут.* 1); Во Льѡвѣ, при Цѣркѣ наѣшей Каѡедральной стѣго Великомѣчѣника Хѣва Геѡргѣа (Лѣвѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6 зв.); и пѣвѣне южбы были забили, кгды был пѣршо разѣ до отѣцовѣ бонифратровѣ, а потомѣ до костела катедрального не утеклѣ (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

КАТЕДРАЛѢННѢЙ див. КАТЕДРАЛНѢЙ.

КАТЕДРАЛѢННѢЙ див. КАТЕДРАЛНѢЙ.

КАТЕРГА ж. Те саме, що каторга: До того тежѣ повѣдѣлѣ, ижѣ катергѣ подѣ Очаковѣ пришло зѣ людомѣ пѣтдѣсѣть бѣломорскихъ (1630 *МИВР* 322).

КАТЕХИЗА ж. (смн. katechiza) катехизис: Катехизы 5, мистакгокга мовитѣ: за всѣихъ молимосе, которые межы нами померли (Вѣльна, 1595 *Ун. гр.* 131).

Див. ще **КАТЕХИЗМѢ**.

КАТЕХИЗМѢ, КАТАХИЗМѢ, КАТИХИЗМѢ ч. (смн. katechizm, лат. catechesis) те саме, що катехиза: Катѣхи(з)мѣ латѣнѣски(и) с по(л)скимѣ (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 267); Вѣдравѣши тѣды блѣзкѡ прѣшлыхъ часѡвѣ... Трѣбникѣ, катѣхѣзмѣ... Тепѣрѣ... Пѣдѣстѣлемѣ на свѣтъ... Бѣгодѣховѣннѣю Кнѣигѣ (Лѣвѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.); **триденский катахизмѣ** — (катехизис, виданий Триденскѣм собором у 1572-1574 *рр.*) триденскѣй катехизис: Ва-

ши жé попове, поне(ж) // не имаю(т) тѣи мѣи бѣрмовати мѣро(м) а дѣтѣи кр(с)тѣтъ, то нѣ здѣлное кр(с)щеніе творятъ что сами на са свѣдѣте триденскы(м) кѣтахизмо(м) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125-125 зв.).

КАТИСКО с., *зневажл.* Катюга, *розм.* катисько: Іро(д) црѣ... послѣшавши ѿ рождествѣ іс х(с)та... всѣ(х) малѣнкы(х) отрочѣто(к)... каза(л) забѣати... ѿ(т) того чѣсоу кати(с)ка почалиса волочѣти: оулицы крѣвию плысти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 50).

КАТИХІСМЪ *див.* **КАТЕХИЗМЪ.**

КАТОВАТИ *дієсл. недок. (стп. katować)* (кого) катувати: Не холпите ж ся тым, латинници,.. як вы православных мучити, катовати, бѣду творити... имате (1598 *Виш. Кн.* 125); При Мѣрморово(м) столпѣ бѣтоса явлѣеть, И окрѣтне (ѿ оужа(с)) катѣванѣ бывѣеть (Львѣв, 1631 *Волк.* 10).

КАТОВСКИЙ *прикм. 1.* Катѣвскій, катѣв: Мышка причины докладалъ того правные ижъ безъ лица Желѣха выдати до рѣкы катовскихъ не могъ, яко слѣдѣ господарского и шляхтича почтѣвого (Петрѣв, 1564 *AS VI*, 253).

2. Нестерпный, тяжкий: мы... тую челядь, которая была з оное катовские мучки хора, не держали есмо у везеню (Луцк, 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 410); Стѣженіе болѣсное: Като(в)скаа мѣка, гризе(н)е вѣ животѣ (1627 *ЛБ* 123).

КАТОВЪ *прикм. (належный катовѣ)* катѣв: Оувый... ишоль вѣ дѣмъ кѣтовъ нѣ ѿ чемъ не знающѣ (поч. XVII ст. *Пчела 7*).

КАТОЛИКЪ, КАФОЛИКЪ, КАӨОЛИКЪ ч. (*слат. catholicus, гр. καθολικός*) католик: А ѿнѣ идѣчи и пришѣдѣ до рѣма... і ѿстѣлъ католикѣмъ и приехалъ до

дѣмѣ (1509-1633 *Остр. л.* 129); Каѣоликъ по грѣцкѣ, сѣбо(р)ны(и). по латѣнѣ оунѣверѣсѣли(с) (1596 *ЛЗ* 54); спѣвати при тѣлѣ змѣрлого катѣлицы заказѣуютъ (Острѣг, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); вперед у незнаемых питают, если Поляк, чи естѣ католикъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 50); ни еретики клеветѣ(т) ни мнѣщѣйся хр(с)тѣани каѣолицы навѣтѣютъ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); помененые мешчане... рознымъ теж католикѣмъ злости розѣмаитые виражали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 418).

КАТОЛИЦКИЙ, КАТОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКИЙ, КАӨОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКІЙ *прикм. 1.* (*який стосується католицизму*) католицкій: Але посмотримъ: хто его парѣшывыхъ декретѣвъ выконывателемъ будетъ,... коли подѣ владзу и зверхность католицкѣихъ панѣвъ прѣидетъ: познаютъ его баламутню! (Вѣльна, 1599 *Ант.* 769); А хотѣй жебы и писалъ, теде его не такъ розумѣти потреба, але такъ, яко костель католицкѣи Римскѣи розсужаетъ (1603 *Пит.* 35); А ижъ оучнемъ, и дѣбре вѣрѣ Каѣоли(ц)кой зчлѣивымъ,... згола се тѣе Кнѣги закѣзѣютъ (Сѣвѣе або Вѣльна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); Бѣвѣмъ тѣи На гѣрѣхъ высѣкѣи моу(д)рѣости лѣтѣе, Гдѣ В костѣлѣ катѣлицѣмъ Вѣрѣ правдѣвѣю мѣе (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 1); а потомъ, домы шляхѣцкѣи и католицкѣи вылупивѣши, плундрѣвали и без милосердѣя, тѣе слова што разъ з натрасанѣя мѣвѣчы: “нехай и памѣтка лѣдѣская не будетъ”, шкодыли (Луцк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 395).

2. Соборный, вселенскій: Вѣдомо чини(м) всему дѣховѣ(н)ствѣ и и(х) мл(с)тѣ(м) блгѣче(с)тивы(м) князе(м) и пано(м) и всѣ(м) православны(м) хр(с)тѣано(м) каѣоли(ц)кѣи

собо(р)ныя ст̄я ап(с)льскія ц̄ркве грецкія в̄ры народѣ наше(мѣ) рѣскому (Львѣв, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Тую в̄ру который челоуѣкъ чуетъ въ собѣ, маетъ сполечностъ со святыми апостолами и богоносными отцами и зо всею церковию католицкою, то естъ соборною (Вильна, 1600 *Катех.* 10); Великое абовѣмъ то нещасте и нендза — единой святой каѳолицкой и апостолской церкви отпасти (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 708); по(д) тѣмъ же власне часть, роблена была ѣншаа робѣта, то естъ, Зобраніе Корѣткое ѡ Артыкѣла(х) В̄ры Православноу Каѳолицкоу (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3).

Див. ще **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАТОЛИЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОЛИЦСТВО, КАѲОЛИЦСТВО *с.*

Католицизм, католицизм: азажъ ихъ побожности правдивого католицизма, а наветъ д̄шнього збавенья в самомъ праведаткѣ до роукъ своихъ идоучимъ не засадили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202); А о вашихъ Римянехъ, которіе собѣ однимъ католицизма имя привлацають, тотъ же апостоль... признавалъ, же ихъ в̄ра была оповѣдана по всемъ свѣтѣ (1603 *Пит.* 5); *Образно:* Папезове... // себе самихъ и весь костель... што-день обтяжали..., презъ што и зъ шаты каѳолицизма и зъ оздобы старожитности себе вызули и вызувають (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 787-788).

КАТОЛИЦЪКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОЛИЧЕСКИЙ, КАѲОЛИЧЕСКИЙ, КАѲОЛИЧЕСКІЙ, КАѲТОЛИЧЕСКИЙ, КАѲТОЛИЧЕСКІЙ *прикм.* 1. Те саме, що католицкий у 1 знач.: врожонный панъ Григорій Болобанъ, того... // Грека,... догнавши на добровольной дорозе, кгда онъ... до Киева зъ листами... патриарха,

светое восточное каѳтолическое... церкви..., ехаль... самъ окрутне збилъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 270-271); А так, где колвекъ и кто колвекъ бы наветъ и единъ зосталъ, а будетъ мѣти в̄ру католическую, то естъ католик (Вильна, 1600 *Катех.* 69).

2. Те саме, що **католицкий** у 2 знач.: Мы теды соборомъ... таковыѣ ереси... ѡ(т) стое наше каѳолическия сиречь соборное великое ц̄ркве истребляемъ конечно (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); во всемъ соединяемъ сему... братству... правоверно жити водлугъ вѣзаконения... каѳтолическое... церкви (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); выправили есмо до ѡ(т)ца свѣтѣ(и)шого Климентиа... послы просахи абы на(с) до свое(г) послушенства, яко на(и)вы(ш)ши(и) пасты(р) це(р)кви все(н)ское католическое приня(л) (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Ни в чомъ ся папезъ з в̄рою соборныя, то естъ, каѳолическія церкви не згажаетъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 45); Бл̄гочестіа ревнителя(м)... стои ап̄льской ѡтеческо(и) каѳолицеской... церквы... бл̄г(д)тъ ва(м) миръ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1).

КАТОЛИЧЪКА *ж.* Католичка: пани Соколова..., одвозитъ ее до пана подморого... // а просечи его милости, абы ее мель на оку, абы католичкою знову не остала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619-620).

КАТОЛИЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОРГА *ж.* (*гр.* *κάτεργον*) (*морське веслове судно, видъ галери*) каторга: са(м) Цесарь Тѣрскій былъ в' великомъ страхѣ... Каторги едины палылъ, дрѣгилъ потопилъ (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 45).

Див. ще **КАТЕРГА.**

КАТУША *ж.* (*стп.* *katusza*) катівня: они... порвавши его на цминтару збили и стлук-

ли и до церкви мощю, кгвалтом уволокли ...и с церкви Божое темницу людскую и катушу уделали (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); Нашедши там немалую громаду хлопства, ... яко и подданных панов Загоровских, которые были тую церков, якобы катушу якую, оступили, ... болшей такой соромоты и желживости церкви Божое не могучи терпити, отбилком замокъ (Там же, 310).

КАТЪ ч. (*стп.* kat) 1. Кат: $\overline{цр}$... послалъ с'пекоулятора [ката] и розказаль принес'ти главою его на мисѣ (1556-1561 *ПЕ* 149); паве(л) ка(т) вози(л) преве(т) попо(в)скіи бо(ч)кѣ по гр(ш) $\overline{і}$ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 69 зв.); той пёрвый гды ишоль по свою невѣдомю см(р)ть, пода(л) емѣ // товаришъ, егѣ простирало, абы кáтови подалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 6 зв.-7); а потомъ... его Никодимъ Силичъ з Епифаніемъ чернцемъ и з катом Киевскимъ замутили і замордовали (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216); И зáразъ посла(в)ши Крѣоль кáта, розказáль принести гбловѣ егѣ (Київ, 1637. *УС Кал.* 985); ежели его будете на горло судити, теды васъ всихъ и ката постриляю и позабиваю (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 532).

2. *Перен.* (*мучитель, деспот*) кат: Мѣг-лесь ты(ж) то слыхáти..., ижъ з' шпе(т)-ными и нев'стыдлívыми невѣстами, катѣве, оурва(н)ци, ... зале(д)во ѡбцовáти позволяю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 59); дiаволи за(с) вѣлѣ твоєи стѣбi были испо(л)нители и екзекоутори. а за(с) са(м) себѣ боуду кáто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Катъ. Carnifer. Тор[t]ог (1650 *ЛК* 457); *Образно:* пре(д) тобю смёрть стойть, лютый кáт', А по(д) тобю пѣкло (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.); сáм ти добровѣлне пошѣдъ

въ слѣдъ дiавола гдѣителя твѣгѣ; и ката душѣ твой, прѣто мѣчишъса въ плáмени сѣмъ геѣнскомъ (Там же, 158).

КАУЗА, КАВЗА ж. (*стп.* kauza, *лат.* causa) 1. Причина, основа: снѣ и дхъ ѡба сѣть ѡ(т) едiного ѡца, ѡ(т) едiной вины албо кадзы (Вильна, 1596 *З. Каз.* 101); Прѣто знáй, ижъ сáмъ $\overline{Ѡ(т)}$ цѣ естѣ кавзою, Снѣ не естѣ кáвза (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 106); Зачимъ то, абы ся початокъ або похожене и отъ Сына значити мѣло, не йдетъ. Бо хотяя ровень естѣ во истности во всемъ сынъ Отцу, але Отецъ естѣ... кавза, поводъ Сынови (1603 *Пит.* 15).

2. Судова справа: Про то(ж) И для лѣпшей вѣры, Подає(м) имъ Права Привиле(и)а, И Мунѣме(н)та вшелякие до Права того Принале(ж)ные и стату(с) кадзы (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КАУЦИЯ ж. (*стп.* каусја, *лат.* cautio) запорука: А то На(и)болѣше для того, Абы была Кадция така, Ижъ бы незнаеме(ц) яки(и) При(и)мованъ Не былъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1 зв.).

КАФАРЪ, КАФАРЪ ч. (*стп.* kafar, *нім.* Kärfer) (*пристрій для забивання паль*) кафар: за $\overline{ѣ}$ тачо(к) и за каѣа(р)... сума вчини(т) всего золоты(х) $\overline{гі}$. (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 29); $\overline{д}$. кола спiжаны(х) 8 пѣ(ш)кара данила кѣплено до кафара фѣ(н)ть по $\overline{с}$ гр(ш) з роботою важа(т) по(л) $\overline{д}$ камене (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72); 2 пановки до кафара з старо(г) желѣ(з): ѡ(т) ты(х) гро(ш) 8 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

КАФВТАНЪ *див.* **КАФТАНЪ**.

КАФЕДРАЛНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ**.

КАФИНЧАНИНЪ ч. (*житель м. Кафи*) кафинянин: Слевте(р) кафи(н)чани(н) грекъ, ѡ(т)бираючи спадо(к) по... ѡ(т)цѣ

свое(м) с чого на(с) квитова(л) пре(д) во(и)то(м) (Львів, 1627 ЛСБ 1049, 2).

Див. ще КАФИНЪЦЫ.

КАФИНЪЦЫ *мн. (жителі м. Кафи)* кафиняни: И тежъ турькове кафинъцы, и кияне,.. вси да(и)вали ѿть копы по три грошы (Берестя, 1526 ТУ 52).

Див. ще КАФИНЧАНИНЪ.

КАФЛОВЫЙ *прикм.* Кахльовый, кахляний: Келий белихъ с приборями, з защипками..., з окнами скла округлого и печами кафловыми, осмъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КАФЛЪ *див. КАХЛИ.*

КАФОЛИКЪ *див. КАТОЛИКЪ.*

КАФОЛИЧЕСКИЙ *див. КАТОЛИЧЕСКИЙ.*

КАФТАНИКЪ *ч.* Каптанецъ, каптанок: А напервое злупили у... Кгавло(в)ского... кафтани(к) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); взяли... кафтани(к) баказыевы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

КАФТАНЪ, КАФЪТАНЪ, КОФТАН, КАФВТАНЪ *ч. (тур. kaftan)* каптан: А сынъ моемъ, князю Дмитрию, ѿписью..., кофтан ѿдамашковый (Володимир, 1547 *АС IV*, 564); При томъ тежъ взято... Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); ѿста(в)уемъ... абы нихто... не сме(л) въ зброя(х) кафвтанехъ и с такими бронями... до судъ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.); а на слугахъ его милости... виделомъ... кафтанъ по конецъ бруха мало не наскрозъ пробитый, же куля одъ кафътана..., похопъ взявъши прочъ выпала (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 196); Епендѣтъ: обо(й)чи(к), камазѣла, сердца(к), кафта(н), сѣкна, ждпѣнъ (1627 *ЛБ* 204).

КАФОЛИЧЕСКИЙ *див. КАТОЛИЧЕСКИЙ.*

КАФЪТАНЪ *див. КАФТАНЪ.*

КАХЛИ, КАФЛЪ *мн. (стп. kachle, kafle, сѣн. kachel)* кахлі: печ белая, кахли простые (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); кафлѣ: 15 кафловъ до пьѣца бра(т)ско(г) ѿ рогати(н)цо(в) впра(в)лено за гро(ш) 22 1/2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); и за кафлѣ все(г) 1 и 12 1/3 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КАЦЕРОВАТИ, КАЦЪРОВАТИ *дієсл. недок., зневажл. (стп. kacerować)* (кого) називати, вважати еретиком: кто вида(л) кто слыхаль ѿ(т) вѣка на кѣторо(м) члкъ тѣлко рѣнь бѣло. а такъ бы би(т) моучень кѣцърованъ, якъ избѣвите(л) оумоучень (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15 зв.); рѣм'скіє папѣжове... // ...всѣхъ кацѣроуѣючи, всѣхъ схизматикоуѣючи,... за гѣловы костѣлныє ѿныхъ признавати не хотѣли, и не хота(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150 зв.-151);

КАЦЕРСКИЙ, КАЦЕРСКІЙ *прикм. (стп. kacerski)* (який стосується ересі) еретичный: Бо тежъ ты, яко простакъ неукій, не такъ имъ докучаешь, и не такъ ихъ кацѣрскіє блуды обличаешь, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147); которые важатся гѣрезіе брідкіе аریانскіє..., подъ бокомъ праве плѣбаниі Житомирское розсевати и велю людей ѿгъ правдивое виры... рымское отводятъ, а на свою кацѣрскую албо гѣретыцкую фалшивую виру,... наводятъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 778).

КАЦЕРСКІЙ *див. КАЦЕРСКИЙ.*

КАЦЕРСТВО, КАЦЕРЪСТВО, КАЦЕРЪСТВО *с. (стп. kacerstwo)* еретицтво: ѿсмая [причина] кгды ѿпо(р)не каце(р)ства насляду(т) (!) або ку вере по(с)полито(и) хрестия(н)ско(и) ѿпо(р)не при(с)тати не хотять (1566 *ВЛС* 77 зв.); “церковъ светая

вселенская апостольская... мусить быть або Вскодъная або Заходъная". Што такъ есть, якобы рекль, або Латинская або Кгрецькая. Бо иныхъ не найти, окромъ тыхъ, [и] суть иные окромъ тыхъ, забобонъские фалшивые сынакгокгы и качеръства польные (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 302); которіи противко науцѣ апостолской новые нѣкоторые кацерства и сны розсывали (1603 *Пит.* 24); котра́а [имармена] то са выкладаетъ практыка, або проро́цъство, якъ и йншее каце́рство, альбо е́ресь не помалѣ доуши лю́дськіе заража́етъ, а йжъ и то с' троудно́стю вы́коренити (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 442); Ересь: Выбо́ръ, бра(н)е, або рота, сѣкта, каце́рство (1627 *ЛБ* 205); Нехай те́ды поганбе́но бѣдетъ вшелакое каце́рство безѣцны(х) Геретикѡвъ (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277).

КАЦЕРЪ, КАЦЪРЪ *ч., зневажл. (стп. kacerz, свн. ketzer)* еретик: і ро(с)поу(к)са ты(ж) яко юда,... ты(ж)... зло(с)тѣвїи юдашѣ аріане... // ...ка(л)вѣни,... и иншіи незбо(ж)ніи кацѣры, гѣретици (XVI ст. *УС* № 29519, 77 зв.-78); Гласъ церкви святой противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн. н.* 51); Ерети́къ, Ге: Ка́церъ, ѡ(т)щепѣнець и ѡ(т)па́стыра своѣго и ѡ(т)вѣры правосла́внои (1627 *ЛБ* 205); *Образно*: Те́ды Пафъ ѡпѣстивши, Мѣзо, и Цитѣрѣ, При пекѣльномъ зоста́въ то, Ера́то, Каце́рѣ (Киѣв, 1632 *Свх.* 303).

КАЦЕРЪСТВО *див. КАЦЕРСТВО.*

КАЦИА, КАЦЫА, КАЦІА *ж. (гр. κάτσα, κάτσί, ит. cazza)* (кадильница з руків'ям) кація: е(д)на кациа срѣбрьнаа позлотистаа важить ·ξ· гриве(н) срѣбра (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); Фіа́ла, каціа на кшта(л)тѣ ча́шѣ, ал'бо кѣ(б)ка, сѣдіна до каджен'а (1596 *ЛЗ* 83); Каціа... трохи бо(л)шая (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 8); Кадїлниц(и) и кацыи (Там же).

КАЦІА *див. КАЦИА.*

КАЦЫА *див. КАЦИА.*

КАЦЪРОВАТИ *див. КАЦЕРОВАТИ.*

КАЦЪРЪ *див. КАЦЕРЪ.*

КАЧАНЪ, КОЧАНЪ *ч. 1.* Качан: хѣтѣли его рѣспати на древѣ. але его ни едіно отриматї не могло... а(ж) на́шли великіи кочанъ капѣстнїи, на которо(м) его распѣли (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

2. Особова вл. н.: Андрей Качанъ шкодѣ себе шацуе на две копе грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 248); Юхи(м) Коча(н) (1649 *РЗВ* 376 зв.); за таковою те́ды ведомосътю, противко роботнїмъ,... Качанови з сынами... // ...родиче протестуючого за певными правами... наступовали (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 533-534).

3. Мікротопонїмна вл. н.: ѡ(т) неведома ѡзера до великого багнѣ... до врочища качанъ (1546 *ОГ* 51 зв.).

КАЧАТИСА *дієсл. недок. (по чому)* Качатися: Венедик(т) Стѣи́й наславши те́рнїа: нагїи по нѣмъ качалса (поч. XVII ст. *Пчела* 28).

КАЧЕНЯ *с.* Каченя. Особова вл. н., ч.: Анѣдрѣи Каченя (1649 *РЗВ* 423 зв.).

КАЧЕРЪСТВО *див. КАЦЕРСТВО.*

КАЧЕСТВО *с. (цсл. качѣство)* якїсть: квалѣтате(с): качѣства або якѣсти, кгды мѡвимо: якъ тѣе чѣрное: стѣе якъ, бѣлоє смѣртное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. нenum.); ѣдѣна и пита в' рѡзны(х) качѣства(х) на тѣра на́ша прїймѣетъ (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 212).

КАЧЕЧИЙ *прикм. (який стосується качок)* качачий: anatin(us), качечи(и) (1642 *ЛС* 82).

Див. ще КАЧИННИЙ.

КАЧЕЧКА *ж.* Качечка: anaticula, качечка (1642 *ЛС* 82).

КАЧИННЫЙ *прикм.* Качиний: пограбили... заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

Див. ще КАЧЕЧИЙ.

КАЧКА, КАЧЪКА *ж.* 1. Качка: Дворъ Деречинский: напервей корова одна,... куровъ двадцеть, качокъ четверо (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); меновите взято... // ...качокъ сто (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); также у дворе: гуси, куры, качъки (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); качки, гуси..., кгвалтовне позабиравъши..., и до вуйта..., отвезти и запровадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ качъка (1649 *РЗВ* 172).

КАЧКОПАСЪ *ч.* Пастух качок: anata-ri(us), качкопа(с) (1642 *ЛС* 82).

КАЧЪКА *див. КАЧКА.*

КАША, КАШАЯ *ж.* 1. Каша: пшеница варена с молоко(м) коро(в)имъ, по подобію каши, и прията, велми тѣло питае(т) (XVI ст. *Травн.* 455); Tá bylá y kárustaiá Y horoch bylá kászáia (Яворів, 1619 *Гав.* 22); віжоу бовѣ(м)... кáшоу женцо(м) наготовáноую даниилу голбдномоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157 зв.); puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338); не всѣ(м) кáшѣ рѣдкои... ти(л)ко пбкармъ слѣжи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 64 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: Яцько Каша (1649 *РЗВ* 348 зв.).

КАШАЯ *див. КАША.*

КАШЕЛНУТИ *дієсл. док.* Кашельнути, кашлянути: а потомъ въ сына его, Станислава, виделъ есмы... рану кривавую,... съ которой, яко кашелнетъ, то ажъ духъ идетъ раною (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100).

КАШЕЛЪ *див. КАШЕЛЬ.*

КАШЕЛЬ, КАШЕЛЪ *ч.* Кашель: Корица пріата... каше(л) зиме(т) и... насморкъ (XVI ст. *Травн.* 136); Та(к)же ѿ(т) кашлю ѿзми боуквицѣ и сто(л)ци с прѣсны(м) медомъ оувари и пїи... здравъ боуде(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); tussis, кашел(ъ) (1642 *ЛС* 406); вонътроба з него кавальками кашълем и хрыпотою през усьта выпадаеть (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

КАШИЦА *ж.* Кашка: puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338).

КАШКА *ж.* Кашка. Особова вл. н., ч.: Федорашко Кашка (1649 *РЗВ* 182).

КАШЛЕВЫЙ *прикм.* (який стосується кашлю) кашльовий, *діал.* кашливий: Кáшлевый. Tussicularis (1650 *ЛК* 457).

КАШЛЮЧИЙ *дієприкм.* у знач. *ім.* Той, хто кашляе: гдѣса молѣтва ко(н)чѣтъ, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збываніе(м) // флáгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучдешъ, анѣ жебы ктб зѣваніе(м) да(л)-са чѣти побачи(ш) (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

КАШЛЯТИ, КАШЛАТИ *дієсл. недок.* Кашляти: Та(к)же кто кашле(т) навари // кропивы оу водѣ и пїи на(д)щеср(д)це (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9-9 зв.); кашлати tussio (I пол. XVII ст. *Сем.* 173); tussio, is, кашляю, кашлю (1642 *ЛС* 406).

КАШЛАТИ *див. КАШЛЯТИ.*

КАШОВАРЪ *ч.* Кашовар: на то ѿ(т)цеве рекли же з брати(и) на жа(д)ного нѣчого не знаемо, ле(ч) кашова(р), албо ли куха(р) ве(л)це иноковъ зневажае(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

КАШТАЛАНЪ *див. КАШТАЛЯНЪ.*

КАШТАЛѢНОВНА *див. КАШТАЛЯНОВНА.*

КАШТАЛѢНЪ *див. КАШТАЛЯНЪ.*

КАШТАЛЯНОВАЯ, КАШТЕЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛ-ЛЯНОВАЯ ж. Дружина каштеляна: ее милость пани кашталяновая такой отказ через мене учинити казала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 298); до которого листу ее милость, пани кашталяновая Браславская, ... говорила и оного ведле права збурила (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 166); Я княгиня Маруша Збарзская Василева Загоровская, кашталяновая Брацлавская, ознаймую нинешним листом моим фундаментальнымъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); владою моею... приказью абы(с)... передо(м)ною албо сѣдо(м)... ста(л), на жалобѣ и правное попа(р)тѣе... кашъталяновое смоленское которая велебно(ст) вашѣ позывает(т) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7); Кашъталляновая смоленская... велебно(ст) вашѣ позывает(т) (Там же, 8); другую суму... далем каштеляновой Волынской (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 83).

КАШТАЛЯНОВИЧЪ ч. (сын каштеляна) каштелянович: киру блакитного локоть семь, на которыхъ, на продъ его милость панъ Василей Загоровский, Кашталяновичъ браславский чинилъ жалобу словную (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 107).

КАШТАЛЯНОВНА, КАШТАЛЪНОВНА ж. (дочка каштеляна) каштелянівна: зложи(ли) и(х) мл(с)ть повиноватые жоны моее... вено то есть... ее мл(с)ть пани Богушова... сорокъ ко(п) гроше(и)... сто талѣро(в) ее мл(ст) пани Миха(и)лова козиньская ка(ш)талѣновна лу(ц)кая пѣ(т)-десѣ(т) копъ гроше(и) (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); велможная панна ее милость панна... Загоровская, кашталяновна Браславская, злецила моц приятелем своим (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 340);

Сча(с)ны(и) Ха(р)ли(н)ски(и), по(д)коморы(и) киевски(и), ве(л)можно(и) кнегини Александрово(и) Вишневецко(и)..., кашталяновне бра(с)ла(в)ско(и), старо(с)тя(н)це ѿ(в)руцко(и) (Житомирщина, 1600 *ККПС* 168).

КАШТАЛЯНЪ, КАШТАЛАНЪ, КАШТАЛЪНЪ, КАШТАЛАНЪ, КАШТЯЛЕНЪ, КАШТЕЛЯНЪ, КАШЪТАЛЯНЪ, КАШЪТЕЛЯНЪ, КАШЪТЕЛЯНЪ ч. (стп. *kasztelan*, сѣн. *castellan*, *ит.* *castellano*) (управитель замку ѿ административно-территориальной единицы) каштелян: По нѣмъ панова(л) снѣ его кна(з) янѣшъ кашталанъ краковскѣи (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); пнѣ(м) кашталана(м) староста(м) и по(д)старосте(м)... мы смирены(и) Арсени(и)... со бл(с)вение(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); а при то(м) бы(л)и... кня(з)... вишневе(ц)ки(и) ка(ш)таля(н) землѣ во(л)ы(н)ское па(н) га(в)рило якови(ц)ки(и) (Миляновичі, 1571 *ЖКК* I, 31); Паве(л) ивановичъ сапига кашътелянъ кие(в)ски(и)... чиню знаменито... и(ж) за принесенемъ мне... росказа(н)я ѿ(д) его ко(р) Мл(с)ти... абы(м) я кгрѣ(н)ты вла(с)ние деди(ч)нии... цило... заховати росказа(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38); Кнѣземъ, пнѣ(м)ъ, воеводамъ, кашталѣномъ, маршалко(м)... в мѣсте нашо(м) виленскомъ боудѣчи(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 29); я(с)неве(л)мо(ж)ны(и) па(н) янѣ(ш) кнѣжа ѿстро(з)ское на ѿ(с)трогѣ кашъталя(н) крако(в)ски(и)... наеха(в)ши... на... кгрѣ(нт) ...каменого(р)ски(и)... по(д)даны(х)... тамошни(х) розо(г)нати томѣ во(и)скѣ... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103); А други(и) позо(в) зе(м)ски(и)... в жалобе... Януша ѿ(з)стро(з)ского, ка(ш)тялена крако(в)ского по... пнѣ(ю) Анѣну Хо(д)кевичо(в)ну... в // довоже(н)ю справе(д)ли-

во(с)ти по(д)даным его мло(ст)и выше(и) поменены(м) (Житомир, 1609 ДМВН 169-170); послалъ до кроля, абы воевода кievски(и) завше рѣси(н) бы(л), и каштеля(н), и метрополи(т) в сенатѣ абы засѣдалъ, и ѳнѣя абы повсюдѣ знесена была (серед. XVII ст. ЛЛ 181); слуга ясневелможного..., каштьеляна Браславъского..., противко... слуге пана браславъского..., сведчилъ и соленитеръ протестовалъсе (Луцкъ, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 401).

КАШТАЛАНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТАНОВАТЫЙ, КОШЪТАНОВАТЫЙ *прикм.* (*масть коня*) каштановый: По(д) ты(м) пахо(л)ко(м) ко(н) ка(ш)тановаты(и) лысы(и) (Житомир, 1609 ДМВН 142); которые уходечи... зложили... у Олешка: клячу каштановатую (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 228); Панъ Юре(и) Макаровичъ... Кони... заграби(л) меновите... // ...коня тисаво(г) ездного... дрѣгого коня кошътановатого ездного (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 27 зв.-28).

КАШТАНОВЫЙ *прикм.* (*про колір, фарбу*) каштановый, брунатний: якои фарбы потребѣшь половой... жо(л)тои, каштановой... фiа(л)ковой? маю вшелякой фарбы и за вшелякѣю ценѣ (к. XVI ст. Розм. 50); echinus, плѣс(ъ)ка каштановая (1642 ЛС 173).

КАШТАНЪ *ч.* Каштан: castanea, ка(ш)та(н) древо (1642 ЛС 114); Каштанъ древо. Castanea (1650 ЛК 457).

КАШТЕЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШТЕЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШТЕЛАНСКИЙ *прикм.* (*стп.* kasztelański) (*який стосується каштеляна*) каштелянський: Сiе же речѣнiе мое то(л)ко ѱ имени згоды..., реклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)рѣца(ми)... прокѣра(ц)кого

каштела(н)ского, // ...и теле(с)ного м(д)рванiа ра(з)умѣ вѣра шафована бѣти не мае(т) (1598 Виш. Кн. 276 зв.-277).

КАШТЕЛАНСТВО *с.* (*стп.* kasztelaństwo) (*звання каштеляна*) каштелянство: его м(л) каштела(н) Пате(и), если и каштела(н)ства титѣ(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слѣговини, и во оде(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститиса могла, за собою волочи(л) (1598 Виш. Кн. 274 зв.).

КАШТЬ *ч.* (*стп.* kaszt) оправа дорогоцiнного камiння: ѱтдали... // ...пунтал з шмаракгом, на верху короны шафер в золоте,... нижей шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 426-427).

КАШТЯЛЕНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШУБА *ч.* (*стп.* kaszuba) Кашуб. Особова вл. н.: Макъсимъ Кашѣба (1649 РЗВ 200 зв.).

КАШУБЯНЄ *мн.* (*етнографiчна група полякiв*) кашуби: Тыє народы всѣ здавна, в то(м) положеню сѣтъ, ѱ(т) птоломѣѣ выписаные... кашѣбяне прѣ(с)сове, кѣ(р)ляньдове (1582 Кр. Стр. 60).

КАШЪТАЛЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШЪТАЛЯНОВАЯ *див.* **КАШТАЛЯНОВАЯ.**

КАШЪТАЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАШЪТЕЛЯНИЯ *ж.* Админiстративно-територiальна единица, пiдпорядкована каштеляновi: урожоный панъ Томашъ Нарбултѣ... привилей Его Королевское Милости... пана нашего Милостивого на кашътелянию Киевъскую,... пану Киселеви..., для вѣписаня до книгъ... кгроскихъ... // подалъ (Володимир, 1646 АрхЮЗР 3/I, 401-402).

КАШЪТЕЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**
КАШЬТЕЛЯНЪ *див.* **КАШТАЛЯНЪ.**

КАЮЧИЙСА дієприкм. у знач. ім. (той, хто перейнятий покаанням, каяттям) покаянный, -ого: ѡный собѡръ котѡрый вѣн'ного справедливѣ потѡпѣль, наvertsяючого и каючогоса ласкаве розвѡжетъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36); з' жрѡдла потѡки на обмыт'ѣ грѣхѡвъ каючим'са выходатъ и выплываюуть (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 26); А ѡнъ прѣймдетъ его или, каючогоса, не примовлаюучи але ѡблаплѣюучи и ѡбыймѡючи, Бо(з)скїи и оцевскїи щодроблївости ѡказдетъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

Див. ще **КАЮЩИЙСА**.

КАЮЩИЙСА, КАЮЩИЙСА дієприкм. (цсл. кающииса) 1. У знач. прикм. (сповнений каяття) покаянный: Єв(г)листа выпиосуеть, притчоу... ѡ радости аггльскои надъ єдины(м) грешникомъ кающи(м)са (1556-1561 *ПЄ* 287); и(з) седмї грѣхѡми смерте(л)ными, пре(з) трѣтїи врат(а), въ странѡ геены, грѣшныци некающииса пойдѡтъ на вѣчныи мѡки (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. У знач. ім. (той, хто перейнятий покаанням, каяттям) покаянный, -ого: кающихъ бо са бѣ покаание приємлетъ (1489 *Чет.* 308 зв.); Мѡжетъ ли хто не бѡдѡчи Іерѣемъ, але свѣцкимъ раздрѣшити кающогоса (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14 зв.); еслїбы з' ѡб'авле(н)а якѡе ѡколічности, кающемѡса, ал'бо исповѣдникѡ, ... // велїкаа якѡа шкода походїла, тогды еслїбы їн'шого исповѣдника не могъ мѣти, мѡжет'... на и(н)шы(и) часъ, в котѡрыи бы могль бе(з) того небе(з)печѣн'ства исповѣдатиса (Львів, 1645 *О тайн.* 77-78).

Див. ще **КАЮЧИЙСА**.

КАЮЩИЙСА див. **КАЮЩИЙСА**.

КАЯТИСЯ, КАЯТИСА, КААТИСА, КАЯТИСЬ дієсл. недок. 1. (о чїм, чоґо і

без додатка) (жалкувати, шкодувати за зробленим учинком) каются: к тѡмѡ прибегѡи каїса и плѣчи о согрѣшенїи свѡихъ (Заблудїв, 1568 *УЄ* № 552, 3); И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня, и отступаючи засе отъ Латинъ (1582 *Посл. до лат.* 1141); ѡмїлаюса: ѡжалѣюса, маю скрѣхѡ сердѣчнѡю, каюса з' бѡлестю (1627 *ЛБ* 139); Тогдѣ са богѡчѡ каешъ, гды оуже часѡ до покѡты не маешъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603); если каатиса не бѡдете вси погїните (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14); Но нїѣ каїса, и слезѡми ѡмывѡй грѣхи твої (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.).

2. (в чоґу, чоґо, перед ким і без додатка) (визнавати свою провину, грїх) каются: мы бра(т)я. Каимоса грехо(в) свои(х), совѣстны(х) и несовѣстны(х) (1489 *Чет.* 345 зв.); ты пане Тваровский о то маешъ: злодея абысь его сказалъ скарать такъ jako злодея, што бы ся десятыи, на тое глѣдѣчи, каяль (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/1, 64); в чо(м) твоа мл(с)ть каяти(с) и шѣкоди нагородити слово(м) с(в)тїте(л)ски(м) еси пре(д) нами бра(т)ству и сщѣннику(м) ѡкривжоны(м) ѡбеца(л)са (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Єсли бо црїе, дв(д)ъ; и и(н)шїе попело(м) головы свои посыповѡли // ...каючиса пре(д) бгмъ, я(к) да полѡча(т) мл(с)ть ѡ(т) него (п. 1596 *Виш. Кн.* 233-233 зв.); "А коли уже оставленїе нѣсть приноше(нї)я за грѣхъ", ажъ ся не будеме каяти грѣховъ своихъ постомъ, и молитвою (XVI ст. *НЄ* 29); але ю(ж) злыи дѣхъ ѡсѣни(л) его, и бы(л) в не(м), и дла тѡґо закамѣнѣль, и не хотѣль са каати (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239 зв.); А кто бы гѡрдѣ(л) црковны(м) бра(ц)ки(м) сѡдо(м),

яко преслѣдши(к) цр̄кве. А если ся того не кае(т) до четве(р)тои не(д)ли, то я(к) погане(ц) ѡ(т) цр̄кве да ѡ(т)лѣчи(т)ся (Львѣв, 1609 ЛСБ 423); ѱстѣпѣла въ ѱгол' притвѣра цр̄кѣвноѡ, и та(м) ѡбачила ѡбра(з) Пр(с)тѡи Бѣи и свойхъ грѣхѡвъ перед' нею каючиса, мѡвила (Киѣв, 1627 Тр. 698).

Див. ще КААТИСА.

КАЯТИСЬ *див. КАЯТИСЯ.*

КАЯТИСА *див. КАЯТИСЯ.*

КААТИСА *див. КАЯТИСЯ.*

КАѲАРЪ *див. КАФАРЪ.*

КАѲЕДРА *див. КАТЕДРА.*

КАѲЕДРАЛНЫЙ *див. КАТЕДРАЛНЫЙ.*

КАѲИГЕМОНЪ *ч. (гр. καυηγεμόν) ви-нахѣдник: Авторъ: Начални(к). КаѲигеѡ(н). пѣршій вына(и)дѣте(л) якѡбинь рѣчи (1627 ЛБ 171).*

КАѲИСМА *ж. (гр. κάισμα) кожна частина Псалтиря, назначена для читаннѣя чи спѣваннѣя в церкѣвѣ: И Пѡй трѣтѣй и шѣс-тый часъ з' ѡбѣдницею, и Ка(Ѳ): единѣ ѡ(т) псалтѣра, тѡе(ст), гды бѣдетъ зима, для малѡсти дна, а велѣкого дна КаѲѣсмъ двѣ (Киѣв, 1625 Кіз. Н. 199).*

КАѲОЛИКЪ *див. КАТОЛИКЪ.*

КАѲОЛИЦКИЙ *див. КАТОЛИЦКИЙ.*

КАѲОЛИЦКІЙ *див. КАТОЛИЦКИЙ.*

КАѲОЛИЦКИЙ *див. КАТОЛИЦКИЙ.*

КАѲОЛИЦСТВО *див. КАТОЛИЦСТВО.*

КАѲОЛИЧЕСКИЙ *див. КАТОЛИЧЕСКИЙ.*

КАѲОЛИЧЕСКІЙ *див. КАТОЛИЧЕСКИЙ.*

КАѲТОЛИЦКИЙ *див. КАТОЛИЦКИЙ.*

КАѲТОЛИЧЕСКИЙ *див. КАТОЛИЧЕСКИЙ.*

КВАДРАНСЪ *ч. (стп. kwadrans, лат. quadrāns) (чверть години) квадранс: Проу(д)-*

ко(ст), котѡроу два(д)ца(т)ма и чты(р)-ма годинами вѣсь нѣ(с)ный кроу(г) ѡкроу-жѣетъ, тѣкъ прѣ(д)ко, же прѣ(з) единѣ ед-ной годѣны квадрансѣ (то е(ст) чвер(т) годѣны) сто два(д)ца(т) ми(л)..., нѣ(с)-ны(х)..., ѡ(т)правоуетъ тисачѣй (поч. XVII ст. Проп. р. 263 зв.).

КВАДРАНТЬ *ч. (стп. kwadrant, сѡн. quadrant, лат. quadrāns) (чверть аса) квадрант: Кодрѣтъ, рѣнтъ: Квадрѣнтъ, Ла(т): дѣлѣтель, ѡбо мѣдница. А(с) четверѡдгѡ-ленъ, чтыри пѣназѣ (1627 ЛБ 217); до на-меншого квадранта — до йоти: есть ин-шое мѣсьце третее, межы небѡмъ и пекломъ гдѣ бывають души задерживаны ажъ бы заплатили до наменшого квадранта. А то посполите по нашѡму зовутъ — мытарства (Вѣльна, 1595 Ун. гр. 130).*

Див. ще КОДРАНТЬ.

КВАДРАТОВЫЙ *прикм. Квадратовый, квадратный: побрал... зекгарок квадрато-вый штука не малая з Норамѣбарку, за сто злотых (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 654).*

КВАДРАТЪ *ч. (лат. quadratum) (теса-ний чотиригранний камѣнь для будѡви) брус: во(и)це(х) капино(с) мѣра(л) теса(л) ква(д)-ра(т) каме(н) ло(к)тевы(и) (Львѣв, 1593-1598 ЛСБ 1039, 4 зв.); 8 ѡ(т)ца Василя за це-го(л) двѣстѣ и за квадрато(в) ки(л)ка... девѣ(т)на(и)це(т) и копѣ ла(т) (Львѣв, 1616 ЛСБ 1047, 24 зв.).*

КВАДРОВАТИ *дѣсл. недок. (стп. kwadrować, слат. quadrare) (на кого) вѣдповѣдати, пѣдходити, пасувати (кому): показѣетъ и рѣчь сѣмаѣ же на жѣдного ѣншого тѡтъ титоу(л) квадратѡвати не мѡжетъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 164 зв.).*

КВАКАТИ *дѣсл. недок. Квакати: Квачѣ graculor (Уж. 1643, 42).*

КВАЛТОВНЕ *див. ГВАЛТОВНЕ.*

КВАЛТОМЪ *див. ГВАЛТОМЪ.*

КВАЛТЪ *див. ГВАЛТЪ.*

КВАПИТИ, КВАПІТИ, КВАПІТІ *дієсл. недок.* (до чого) Те саме, що **квaпитисa**: лживы костел римский познати можешъ; — яко вси охотою до него бежат, вси до него квaпят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); квaпiти аселого (I пол. XVII ст. *Сем.* 9); квaпiтi cелого (Там же, 46).

КВАПИТИСА *дієсл. недок.* (до кого і без додатка) **1.** Квaпитися, поспішати: дла справ своих до насъ ехати не квaпил сa и до замкѣ нашего Житомира,... поспешил сa (Вільна, 1558 *АС VII*, 21); дитa мaючи при собѣ мaлое, и проу(д)ко сa квaпачи бѣгла (Дермань, 1604 *Охт.* 9); Се(д)мъ днiй бѣдешъ ѣсти бe(з) квасѣ... хлѣбѣ, iжъ квaпачисa вѣшлисте з' Єгiпта, абiсте паматали дeнь вѣста вaшого з' землѣ Єгiпe(т)ской (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 269); A дѣша... квaпигьса до Бжiихъ Аггловѣ, ѡ(т) тѣла прибѣгши (Львiв, 1642 *Час. Слово* 267 зв.); A тi зловѣрный грѣшникѣ пощѣ сa тaмо квaпишь итi прѣдше (Чернiгiв, 1646 *Перло* 156).

2. Прагнути, стрeмiти: Понѣждaюсa: Квaплюсa, оусилѣюсa,... оустремлaюсa всeдѣшнѡ (1627 *ЛБ* 88).

КВАПІТИ *див. КВАПИТИ.*

КВАПІТІ *див. КВАПИТИ.*

КВАПЛИВОСТЬ *ж.* Квaпливiсть, поспiшливiсть: мѡвчѣнъе. або квaпливiсть намовлaючiй, або горaчость ро(з)рывaнa (1627 *ЛБ* 180); котѡрое то помѣшaнiе, похѡди(т) чaстiю с квaпливiсти спѣвaючого, гдѣ ѡстaтокѣ пса(л)мо(в)... не старѣ(т)сa подaти... ро(з)дѣлне до вырѡздѣна (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

КВАПЛИВЫЙ *прикм.* Квaпливий, поспiшливий: Я тeды, комо(р)никѣ, уважaючи тѡе, абымъ с квaпливою сeнѣтeнъциею

моeю... до дня завтрешнего по(д) тою жѣ моцью делибероваломъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

КВАПНЕ *присл.* (*стп.* kwarpnie) квaпливо, поспiшливо: И мы того коротко, a квaпне не чиначи, того всего три дни есмо ждaли (Мизове, 1537 *АС IV*, 99).

КВАРДИЯ *див. ГВАРДИЯ.*

КВАРНИКЪ *ч.* (*стп.* kwartnik) (*давня дрiбна польська монета*) квaртник: ѡ(т)-роби(л) ба(р)то(ш) .кв. гро(ш) // ...чини(т) выда(т)ку .ли. и (к)ва(р)ни(к) (Львiв, 1592 *ЛСБ* 1040, 3-3 зв.); взелемъ добры(ми) злѡ(т) 190... зостало квa(р)никовѣ и злы(х) нѣцѡсь (Львiв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще КВАРТНИКЪ.

КВАРНИЧОКЪ *ч.* (*стп.* kwartniczek) (*давня дрiбна польська монета*) те саме, що **квaрникѣ**: братiя... мнѣ да(ли)... злѡ(т) 24 и 15 и те(ж) квa(р)ничка(ми) сeня(в)-ско(г) злѡ(т) 12 и 15 (Львiв, 1627 *ЛСБ* 1049, 7).

КВАРТА *ж.* (*стп.* kwarta, лат. quarta) **1.** (*мiра мiсткостi рiдких i сипких тiл*) квaрта: От квaрты горелки пенезей пят (Вільна, 1563 *ПККДА II*, дод. 556); пѣ(л)-тора грошя на вино (за) пѣ(л) квa(р)ты (Львiв, 1594-1595 *ЛСБ* 1043, 3); илiа... оучинiлъ ровѣ в' котѡро(м) бы мѡглъ двѣ мѣри, то e(ст) шѣсть квaртѣ насѣ(н)a насѣятъ ѡколо олтарa (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); у арендара челядѣ пана поручникова обрусъ, фартухъ шытый,... горилки квaртѣ шѣсть аквaвитою взяли (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. (*податок з четвертої частини доходiв королiвських земель на утримання вiйськa*) квaрта: добра Речи Посполитое безъ правне... посел, чинечи то все ку значной шкоде Речи Посполитое, ку мнейшему по-

житковъ и провентовъ скарбови коронному, с кварты належачих (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ XIV-3, 177*); въ року теперешнемъ,... припадает терминъ оддана кварты зъ староства володимерского до скарбу Речипосполитое въ Раве (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 149*).

КВАРТАЛНЬЙ *прикм. (призначений на квартал)* кварталный: п(н)и семіонова ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ 1049, 4*).

КВАРТАЛЪ *ч. (слат. quartale, нім. Quartal)* 1. (четверта частина року) квартал: Я ива(н) багатырець... маю платити на ква(р)талъ по $\bar{в}$ г(рш) польскихъ (Львів, 1586 *ЛСБ 91, 2*); Па(н) Илиа(шь) пека(р) ω(т)да(л) сына своего пре(д) ро(ж)ство(м) х̄вы(м) на ква(р)та(л) по $\bar{с}$ г(рш)... мае(т) да(ть) (Львів, 1588 *ЛСБ 91, 3 зв.*); пора(д)ки шко(л)ные и постѣпили мѣ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) $\bar{і}$ (Львів, 1604 *ЛСБ 1040, 8 зв.*).

2. Поквартальна оплата за навчання: Такъ же те(ж) и ква(р)талы ω(т) дѣте(и) не мають выбирати дидакалове (Львів, 1604 *ЛСБ 1040, 8 зв.*); е(с)либы на ча(с) ω(т) котро(и) дитины ква(р)талъ... не доходилъ маю(т) пп. братиа(м) оповѣсти, а ПП. братия маю(т) такового хлопца ω(д) школъ ексклюдовати (Львів, 1637 *ЛСБ 1043, 50*); Ква(р)талы ω(т) дѣте(и) по гроше(и) $\bar{е}$ (Там же).

КВАРТКА *ж. (кухлик місткістю у кварти)* квартка: кн̄гни... ку(р)пская рее(ст)ръ... положила которы(и) се та(к) в себе мае(т) тое(ст)... // ...ква(р)токъ чотыри невеликихъ... ко(в)шь велики(и) серебряны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК I, 130-131*); князь а(н)дре(и)... е(и) [кнегини ма(р)и] ве(р)нѣти не хоче(т)... // коно(в)ки две серебре-

ны(х)... ква(р)токъ чотыри,... ко(в)шь велики(и) (Володимир, 1578 *ЖКК I, 149-150*).

КВАРТНИКЪ, КВАРТНИКЪ, КВАРТНІКЪ *ч. (стп. kwartnik) (давня дрібна польська монета)* квартник: а пришо(д)ши едина оубогаа вдова, и оувръгла два пѣнезѣ, иже зове(т)са кондра(нт) [квар'тникъ] (1556-1561 *ПЄ 179*); пораховалися с касияно(м) поплачено емѣ все кро(м) за да(т)кѣ... за $\bar{в}$ дылѣ $\bar{з}$ ква(р)тнікъ... за гре(б)ло (Львів, 1592 *ЛСБ 1037, 33*); за одина(д)ца(т) латъ дале(м) гро(ш) $\bar{ѣ}$ и ква(р)тни(к) (Львів, 1616 *ЛСБ 1047, 6 зв.*).

Див. ще КВАРНИКЪ.

КВАРТНИКЪ *див. КВАРТНИКЪ.*

КВАРТНІКЪ *див. КВАРТНИКЪ.*

КВАРТОВЫЙ *прикм.* Квартовый: На Образѣ стой тро(и)цы, грѣве(н)ка $\bar{а}$ срѣбранаа. Флѣшка ценоваа ква(р)товаа што на вино (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1, 263*).

КВАРТЯНЪНЬЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРТАНЬЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРЦАНЫЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРЦЯНЬЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРТЯНЪНЬЙ, КВАРТАНЬЙ, КВАРТЯНЕЙ *прикм. (стп. kwarciany) (який стосується найманого війська)* кварцяний: Вспомню... Пѣвла Копистѣнского,... котѣрый... не на привѣтных' але на слѣжбах' Речи Посполитой,... в' Рѣтахъ Кварта(н)ы(х), коштовне и оказале слѣжачи (Київ, 1623 *МІКСВ 84*); панъ Вацьлав Орловский, товаришь хорогве кварцаное... пана Яна Аксака... именем сведчыль и соленигер... протестоваль се противько урожонымъ паномъ,... слугомъ, и подданымъ... пана Килияна Вельгорского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 45*); теперъ зас тыежь бунтовъники за указанемъ становиска од...

пана Анѣдрея, з Дубровицы, Фирлея, каштеляна белзкого,... хоругве кварцяное урожоного... пана Лукаша Гулевича..., немалые шкоды починивъши протестантъови в забраню речей протестантис власных (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205); **войско квартяное** (квартянъное, кварцяное, кварцаное) (*стп.* wojsko kwarciane) — (*наймане вѣйсько, утримуване з кварти*) кварцяне вѣйсько: Кгды нѣзбытъ жалоснѣю Трагѣдѣю, над' кохѣнымъ сѣномъ... Рѣтмистро(м) Вѣйска кварцѣного... ѿ(д)правѣют' (Киѣв, 1641 *МКСВ* 362); зъ войска квартяного, яко и Запорозского, для спустошеня тоей маетности... умистьне затегали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541); во(и)ско все ихъ квартянъное до ща(д)кѣ есть розбито (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); во(и)ско по(л)ское ква(р)цяное,... Богда(н) Хме(л)ницкий з реестровыми козаками..., по(д) Жо(л)тыми водами збили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КВАРЦАНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ**.

КВАРЪ, КВАРЬ *ч.* Бѣда, лихо, нещастя: Также и мы, братья, коли кто упадетъ у якую неволю,... или у кварь..., такъ чини, якъ сесѣ люде были на помучъ тому бетѣжному принесли его передъ Христа (XVI ст. *НС* 29); А вы, ище хрестяне, коли упадете у якую кошованъ дяволу, ... албо у кварь, не идѣте ико баилямъ, ... али лише учини молитву правую смиреную (Там же, 114); На тѣлѣхъ караетъ голодомъ, вуйнами, моромъ, убуствомъ, квары, ... сиренъчами и иншими непогодами (Там же, 210).

КВАРЬ *див.* **КВАРЪ**.

КВАРЪТНИКЪ *див.* **КВАРТНИКЪ**.

КВАСЕЦЪ *ч.* Щавель, *диал.* квасецъ: ква(с)ци растѣ(т) в страна(х) теплы(х)... но

наипа(ч) в тѣ(х) мѣсте(х), гдѣ земля исполнена есть сѣрою горячею (XVI ст. *Травн.* 489).

КВАСИТИ *дієсл. недок.* (що) (*піддавати бродінню*) квасити: мѣль квасъ все в'мѣщеніе квасить (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Ап(с)ль Пѣвелъ мѣви(т): Изѣли не вѣдаете яко ма(л) квасъ всю дѣжѣ квасить (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 258); якъ квасъ все тѣсто квасить: такъ квасъ грѣха, вѣсь Адѣмовъ рѣдъ перебѣгаеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 217); fermento, квашу (1642 *ЛС* 196).

КВАСКОВАТЫЙ *прикм.* Кислуватий, *диал.* квасковатий: acidulus, ква(с)коваты(й) (1642 *ЛС* 66).

КВАСНИ *див.* **КВАСНЫЙ**.

КВАСНИЙ *див.* **КВАСНЫЙ**.

КВАСНИКЪ *ч.* Посудина для заквашування, *диал.* квасник: броваръ, драницами покрытый, котель у бровари, кадей две, квасникъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205).

КВАСНОСТЬ *ж.* 1. (*кислий смак*) кислотъ: Такъ тежъ ѿсѣбами вина, называються примѣоты егѣ, якѣ квасность, солѣдность, смѣкъ, и про(ч) (Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

2. (*якість, витворена в продукті у процесі заквашування*) кислотъ: Што называється ѿсѣбами хлѣба. Ѽ(т)вѣтъ. Называються примѣоты хлѣбовы, якѣ то квасно(ст), смѣкъ, окрѣгло(ст), бѣло(ст), и про(ч) (Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

КВАСНЫЙ, КВАСНИЙ, КВАСНИ *прикм.*

1. Квасний, кислий: квасни *regacerbus* (I пол. XVII ст. *Сем.* 132).

2. (*виготовлений із дріжджового тіста*) дріжджовий: служба божественая такъ и сакрамента святыя подѣ обема особами хлебомъ кваснымъ... отпраується (Вильна,

1595 *Ун. гр.* 119); пото(м) алекса(н)дерь папе(ж) рим'скій... в'зго(р)дѣвши хлѣбомъ квасны(м), яко живоущи(м) которого... в сакраментъ гнѣ, и ри(м)скаа црковь посвещала, ѿ(т)киноу(л) (1598 *Розм. пап.* 27 зв.); што ся тыкало веры самое, въ чомъ ся Грекове зъ Римляны не згажали, а меновите: о похоженю Духа Светого,... о сакраментѣ въ обоємъ хлебе квасномъ и пресномъ, и о зверхности папежа Римьского (Вильна, 1599 *Ант.* 715); Яко и Григорій Назиянскій на двохъ мѣстцахъ воспоминаеть мовячи: “опрѣснокъ — згнилое Египетское тѣсто, а хлѣбъ квасный — живушій” (1603 *Пит.* 44); ѿ хлѣбѣ квасномъ... тѣ хочѣ вѣставити Слово (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 256); еще тогди въ уживаню былъ хлѣбъ квасный (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 824); zumites, хлѣбъ ква(с)ни(й) (1642 *ЛС* 420); гды сѣенникъ маеть ѿ(т)правовати Литѣргію стѣю... // ...маеть мѣти хлѣбъ чѣстый пшенічний квасный, вино тежъ прирощеное з' водю бѣрзоу мало змѣшаное (Львѣв, 1646 *Зобр.* 44-44 зв.).

3. *У знач. ім. с.р. квасное* — (що-небудь кисле) квасне, -ого; кисле, -ого: Томѣ неборакови... ра(з) графи(т)са напитиса и то бѣ(з) бракъ, што знайде(т), горькое ли, ѣли ква(с)ное пиво альбо ме(д), тѣе глѣще(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); Нега(и) не бѣде(т) та(к), жебы ѿ(т)цеве или ква(с)ное. А дѣте(м) и(з) збо(в) ѿ(с)коминѣ ѿтрѣли (XVI ст. *УС* № 29519, 69 зв.).

4. *Перен.* Поганий, лихий, порочный; поганський: павель стѣй ре(к), до ты(х) кѣторїи та(м) в тѣй ча(с) поймили мачехѣ свѣю и со нею блоудили, и ѿ ины(х) стары(х) квасны(х) обычае(х), и(х) жѣ тѣ каза(л) паве(л) стѣй искѣренїти (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98 зв.); Еще ли его захѣ(ш) жлѣчию и ѿцо(м) срѣги(х)

квасны(х) грѣхо(в) твои(х) напоити? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.).

КВАСНѢТИ *дієсл. недок.* Квасніти, киснути: аceso, ква(с)нѣю, ѿцтѣю (1642 *ЛС* 66); аseo, кваснѣю (Там же).

КВАСОКЪ *ч., перен.* Кислота: Дайте ему смоли напитки ся и пекелного кваскѣ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23).

КВАСЪ, КВАСЬ *ч. (стп. kwas) 1. (речовина, що викликає кисле бродіння)* закваска: чемоу оупо(до)бимо цр(с)тво бжїе. по(до)бно естѣ квасоу. которого в'зявши жона с'крыла, [або схова(ла)] в' моуцѣ три ситѣ, ажъ скисло все (1556-1561 *ПС* 281 зв.); яко тѣло бѣ(з) дшѣ роздмнои, та(к) же и тѣсто без квасѣ и соли е(ст) мертво (Вильна, 1596 *З. Каз.* 44); и малъ квасъ все в'мѣшенїе кваситъ, свѣтчитъ гблосъ бжїй (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); в че(м) са ве(л)ми мѣлишь, бѣ тое не може(т) збоутнѣти, ани согнїтї, поне(ж) раствѣренно естѣ солїю и водю квасо(м) и вино(м), и мѣжѣтъ вѣлми до(л)го трѣвати... ѿплатокъ прѣснїй без(д)вшнїй... вашъ збоутнѣеть... бо не ѣмаеть въ себѣ жадноа живѣтности (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123); Ажѣ квасъ дѣбрїй естѣ, и дѣбрю рѣ(ч) значи(т), Хс..., приподобилъ Цр(с)тво нб(с)ное квасови, котѣрый взѣвши невѣста, закрьла в' дѣжи з' трѣхъ мѣрѣ мѣкї, ажъ вса скїснѣла (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 258); ква(с) асог (I пол. XVII ст. *Сем.* 84); якъ квасъ все тѣсто кваситъ: такъ квасъ грѣха весь Адѣмовъ родъ перебѣгаеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 217); асог, ква(с) (1642 *ЛС* 67); Всѣкїй ѿбѣтъ котѣрый офѣрѣю(т) г(с)дѣ без' кваса и мѣдѣ чинѣнна бѣдетъ и з солїю (серед. XVII ст. *Хрон.* 115).

2. (*напїй, виготовлений на основї житнього хлїба*) квас: на(м) хс... ро(с)каза(л)... хлѣбовїй квасъ прѣ(д)стѣвлати на ѿфѣроу

(к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 97 зв.); у пивниці... бочокъ две и съ квасомъ, а третяя пивная бочка у спижарни (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 204);

(*напій, виготовлений на основі фруктів*) квас: в том дворе было..., // бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163-164); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневско-го струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневському зеле любьше, абы родъ ее любилъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 450).

3. *Перен.* Гріх: Очистите давный квасъ,... чомъ уже есте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193); Пирогы и аица на(д)гробъные въ // острозѣ... оупразнѣте, дася в хр(с)ті-анъствѣ то(т) квасъ поганьскіи не знаходи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259); Мѣтницѣство, естѣ якійсь старый квасъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 726)

4. Ересъ: стережитеса ѿ(т) кваса фарисейскаго што ся выкладаеть лицемѣрство (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); памтали ижъ то(т) же гѣ фалшивыхъ пр(о)рковъ выстерегатиса и квасѣ фарисейскаго, то е(ст) науки их хронитиса имъ былъ росказаль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66 зв.).

5. Оцет: acetum, оцѣ(т), ква(с) (1642 *ЛС* 66).

6. Особова вл. н.: Иванъ Ква(с) (1649 *РЗВ* 412 зв.).

КВАСЪ *див.* **КВАСЪ**.

КВАТЫРА *ж.* (*стп.* kwatera, *нім.* Quartier) 1. (*у вікні*) квартира, кватирка: На(и)прѣвъ еі гроши(и) що глины привезено, лѣпяреви еі гроши(и) ѿ(т) кватыри е гроши(и) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); Скле-рѣ, ѿ(т) пресаждѣнье кваты(р) в рогати(н)-ско(м) до(мѣ) ча(сти) бра(т)ско(и) зло(т) 1

и 10 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); за направена кватыры в банѣ ѿ(л)тарево(и) жыдови *ft.* 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

2. Комірка, гніздо, чарунка: на верху короны шафер в золоте, крыжик золотый, на верху на другой кватыре ку долу пунтал з шмаракгом, ниже шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

КВАЧЪ, КВАЧЬ, КЪВАЧЪ *ч.* Квач. Особова вл. н.: Люди подворищные: Петрань — дворище..., Иванъ Квачь — дворище (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 115); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра къвача, к Тимофею,... пишет и не глаголет (1608-1609 *Виш. Зач.* 213); Васко Квачь (1649 *РЗВ* 420).

КВАЧЪ *див.* **КВАЧЪ**.

КВАША *ж.*, *перен.* (*про нерішучу, безхарактерну людину*) кваша. Особова вл. н., *ч.*: Горо(д)ни такъ же голые... на то зо(з)нанье п̄на цатино а п̄на Кваша бере-зе(и)кого (Кременець, 1552 *ОКр. З.* 147); Миха(и)ло Кваша (1649 *РЗВ* 402).

КВАШЕНЄ, КВАШЕНЬЄ *с.* Квашеня: Въ дому и у коморахъ его,... кадокъ шесть на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/1, 241); Пивница..., а в неи до квашеня капусты кадолбувъ четыри (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); Слатѣнокъ: Квашѣнье (1627 *ЛБ* 116).

КВАШЕНІЙ *див.* **КВАШЕНІЙ**.

КВАШЕНІЙ, КВАШЕНІЙ, КВАШО-НІЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм.* (*виготовлений із дріжджового тіста*) дріжджовий: рѣвоа(м)... на трѣте(м) мѣсци пише: хлѣбы квашеные нехай бѣдѣ(т) печѣны с перво-рѣ(д)ны(х) жи(т) гѣви (Вільна, 1596 *З. Каз.* 45); Духъ светый походитъ и отъ Сына, ижъ такъ в пресномъ яко и въ квашономъ

хлебе хвалебное есть пренасвятого сакраменту посвященье и офярованье (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 272); и на третє(м) местцѣ хлѣбы квашѣнїе, нехай боудѣтъ (1598 *Розм. пап.* 28); хлѣбы квашенные нехай будутъ печены зъ первородныхъ жить Господеви (1603 *Пит.* 44); зъ двѣ десатыхъ частє(и) мѣкїи пшенїчной, нехай бѣдетъ хлѣбъ едѣнъ квашенный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 257).

2. У знач. ім. с.р. квашеное, квашоное — (те, що виготовлено з дріжджового тіста) хлїб: Седьмь дней, повѣдаеть законъ, будете поживати // опрѣсноковъ, а квашеного никако (Вільна, 1608 *Гарм.* 204-205); хто бы елъ квашоное згїнетъ дѣша его з громады Израїлскои (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

КВАШЕНЬЄ див. **КВАШЕНЄ.**

КВАШОНЫЙ див. **КВАШЕНЫЙ.**

КВЕРЕСЬ ч. (смп. *kweres*, лат. *querela*) судова скарга: на завтрее панове жолнире... оныхъ, окованыхъ въ громаде, пры бытъности... подѣданныхъ тамейшихъ, чинили квересь и инъквизицію, еслибы што были винъни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

КВЕСТИА див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТИЯ, КВЕСТИЯ, КВЕСТИЯ, **КВЕСТИА, КВЕСТИЯ** ж. (смп. *kwestia*, лат. *quaestio*) 1. Проблема, питанья: пта(х) безъ е(и)ца роди(т)се не може. По до(л)ги(х) свара(х) и кве(с)тия(х) не могѣчися ѿ я(и)ца и ѿ птахи згоди(ти) потве(р)ди(ли) све(т) и вся сотворе(н)я бы(ли) без почат(к)ѣ и вечно трвалы (1582 *Кр. Стр.* 16 зв.); Тепе(р) до тебе читѣлникѣ ласкавый..., подаю тобѣ до оуважѣнѣа тѣе жъ припомнѣные квестїи..., котѣрыє кгда оу себе розбирѣти бѣде(ш), пѣвенеми же за тѣми лѣтве того дѣйдешъ (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 113); если бы бгѣ росказа(л) тоє, жебысмы нѣба могли достоупїти, соуптѣлныи квѣстїи и довѣпныи ди(с)поутовѣали бысмо,... що за лѣка(р)ство прошѣ могли бы мѣти неочѣбныи и простыи? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222); понева(ж) тебѣдоръ квѣстїи або зага(д)ки якїсь на прѣбѣ посыла(л) къ нѣмѣ, и абы емѣ ихъ розвазѣлъ..., онъ... вѣлми мѣдре противъ того ѿ(т)писѣлъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Гды(ж) Афанасїй стѣ(и) ѿ квестїа(х) або въпросѣ(х) и ѿ(т)вѣтахъ написалъ абысмо наше(д)ши кр(с)тѣ на зе(м)ли розбѣрѣли его на двое и покидали (Скит, 1633 *ЛСБ* 458, 2).

2. Розгляд судової справи: До того, кгда на квестыях Рожковский был, признал, же ...слугу своего... до него тихо посылал, просечи его... абы сестру... отволал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 510); который тотъ то поменованный Леско Рокицкий... // ...доброволне, еще не будучы на жадных квестыяхъ, призналъ: "ижъ я тые речы... побралъ" (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 456-457).

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТЬ ч. (смп. *kwest*, лат. *quaestura*) дохїд: тѣтѣ же квѣстѣ або зыскѣ за товѣры и крѣмы дѣвѣныхъ рѣчей рїмовы прихѣдачїй пере(д) ѿчи кладе(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172).

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕТЕНЬ див. **КВѢТЕНЬ.**

КВЕТІЄ див. **КВѢТІЄ.**

КВЕТКА див. **КВѢТКА.**

КВЕТНЫЙ див. **КВѢТНЫЙ.**

КВЕТЪ див. **КВѢТЪ.**

КВИНТА ж. (смп. *kwinta*, лат. *quinta*) (мїра ваги, яка дорівнювала одній п'ятій лота) квінта: приложиле(м)... сребра, крести(к)... и нѣцо цато(к) ѿ(т) сребра

жолнеро(м) даного, котрое важи(ло) лотовъ по(л)тора и кви(нтѣ) (Львѣв, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.).

КВИНТЕЛЪ ч. (лат. quintilis) липень: о ономъ юлиоушѣ цѣсарѣ римскомъ читаемо, же... в календарѣ... частью пре(з) припадокъ, частью пре(з) названье одного м(с)ца // ѿ(т) своего имени юлиоушемъ, то есть июлемъ, которого пере(д) ты(м) квинтелемъ звано, ѿ(т)мѣнѣ оучинилъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 47-47 зв.).

КВИСТИ дієсл. недок. Цвісти, діал. квисти: цр(с)твѣ(т) Хва църковъ в посредь тиранѡвъ безбожныхъ и якобы леліа в тернію квітеть (Острог, 1598-1599 Апокр. 190 зв.).

Див. ще **КВИТНУТИ**.

КВИТ див. **КВИТЬ**.

КВИТА ж. Квит: а ѿт княза Или на то квітѣ взати, которѡуж патсот коп грошей бѣдет мѣти приписанѣ к первой сѣмѣ на томже имѣни (Неполоничі, 1531 АС III, 386).

Див. ще **КВИТЬ**.

КВИТАЦЕЯ див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТАЦИЙНИЙ прикм. Квитанційний.

♦ **квитацийний листъ** див. **ЛИСТЬ**².

КВИТАЦИЯ, КВИТАЦЕЯ, КВИТАЦЫЯ, КВИТАЦА ж. (стп. kwitacyja, слат. quitantia) квитанція: А мають они... дати намъ ѡсмъсо(т) копъ гроше(и): трыста копъ готовыми грошми, а па(т)сотъ копъ гроше(и) на квітацыи наши тымъ, кому будемо в ни(х) давати (Берестя, 1505 ТУ 45); а бояромъ Кіевскимъ на квітацеи и на иные потреби господарскіе осмъ сотъ копъ и 30 копъ грошей (Краків, 1508 АЮЗР II, 120); цырокграфъ а(л)бо квітацыа (к. XVI ст. Розм. 71 зв.); сплатилихмо дѣтемъ яремъковымъ то есть зо(л) к̄ г(рш) к̄, що

коштѡю(т) записы албо квітацыи (Львѣв, 1607 ЛСБ 1044, 5); побралаи... листов записов на розные долги... квітацыи (Бориспіль, 1615 АБМУ 9); я... ѡве(с) проце(с) ...какую...: ѡ которы(и) вже ѿ(т) даты сее моее доброво(л)ное квітацыи на мене самую дети и потомъки мое стегати, ани жадное ваги и моцы мети не маеть (Люблін, 1618 ЛНБ 5, II 4056, 61).

КВИТАЦЫЯ див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТАЦА див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТЕНЬ див. **КВѢТЕНЬ**.

КВИТКА див. **КВѢТКА**.

КВИТЛЫЙ прикм. (стп. kwitly) квітучий: Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници, бо винница наша квітла есть (поч. XVI ст. Песн. п. 51).

КВИТНУТИ, КВѢТНУТИ дієсл. недок.

1. Квітнути, цвісти, розцвітати, діал. квітнути: такѡвое тепло было, и(ж) сады квітнѣли (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 57); Виноградъ квітне(т), и грѡна принѡситъ (Київ, 1625 Злат. Н. 127 зв.); ѡдни [овочи] квітнѣтъ, дрѣгїи зрѣють, дрѣгїи зрѣлыи на зѣмлю падають (серед. XVII ст. Хрон. 5 зв.); *Образно*: Квітни жъ пѡлна лилѣю вѡнностей дѣѡвны(х), Оздоровлѣй запахомъ, розѡмы оулѡмныхъ (Львѣв, 1642 Бут. 6).

2. *Перен. (процвітати, успішно розвиватись)* квітнути: видечы бытъ писма згодные светыхъ отецъ Греческихъ, яко и Латинскихъ, а звлашча — тыхъ, которые еще передъ розерваніемъ за единосства квітнули, вси едностайне зезьволившысе, такъ свое зданье и остатнее вызнанье повѣдѣли (Вільна, 1595 Ун. гр. 129); В правдиво(и) вѣре и в побо(ж)но(ст)и квітнущи(м)... пано(м) бра(т)ству Лво(в)скому (Вишнівецъ, 1614 ЛСБ 454, 2 зв.); Въ словѣ похвал-

номъ... Богословъ Григорій мовить: “быль той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли...” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); я(к) лѣствіе смоко(в)ное цвѣтѣтъ, тѣкъ и жи-вотъ ихъ завше квѣтнѣти бѣдетъ, и нѣгды не ѡвѣне(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); квѣтнѣла и еще квѣтнетъ при Бѣкѣ Пѣн’скоумъ...Консіліа (Київ, 1648 *МІКСВ* 351);

(*досягати вищого розквіту духовних, розумових сил*) розквітати: а ты(х) тежъ часовъ герони(м) а(в)кгѣсты(н), а(м)броси(и), докторове стѣе квѣтнѣли (1582 *Кр. Стр.* 51 зв.); в тѣхъ двѣхъ вѣкѣхъ, квѣтнѣли Оучители велѣкїи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 26).

3. *Перен. (ставати відомим)* ширитися, поширюватися: кто слѣхае(т) с пи(л)ністю слова бжїа, а вѣслѣхавши его тѣкъ чїни(т) ...и повѣдае(т) и(н)ши(м)... якобы кви(т)нѣло слово бжїе проме(ж)кѣ нїми (XVI ст. УЄ № 29519, 124); самъ боудъ емоу приклѣдом’ и наоуче(н)емъ, Абы ѣслись дѣбрыи, твоа..., слава в немъ кви(т)нѣла и нѣкг(д)ы не знїкла (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Тѣкъ же слава кви(т)не Карѣла... не ти(л)ко В корбнѣ По(л)ско(и), але и в’ шве(д)скѣ(и) земли (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

4. *Перен. (чим) (виділятися)* красуватися: тепѣрь не тѣлко мѣста Блгч(с)тїе(м) и Вѣрою Хвою квѣтнѣт’, але и пѣстына в’ Имени Хвом’ славит’са (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); Здѣри ми то Пѣнъ Бгѣ: и(ж) ми на самѣй персѣнѣ... не схѣдитъ, котѣраа... надкою бо(з)кою... оукрашѣна; и побѣжно(с)тю кви(т)нѣчаа (Чернігів, 1646 *Перло* б нenum.);

(*вабити зір*) красуватися: тою травою и квѣто(ч)ками тѣми котѣры(х) оучиниль нѣ на жадноюу потрѣбѣ свою, ед’но дла потрѣбы лю(д)скои, а пре(д)ца... розмайтыми

фѣр’бами квѣтноу(т) и приодѣтими соу(т) (1645 УЄ № 32, 81 зв.).

5. *Перен. (наповнювати собою, домінувати)* панувати, царювати: На(д) всѣ йншіи бовѣмъ цѣнѣты бѣлогѣлѣвскїе..., молчѣніе свѣтлоу сїѣетъ,... и тѣкъ съвершѣнный покѣй в’ таковѣмъ домѣ квѣтнетъ и пребывае(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934).

Див. ще КВИСТИ.

КВИТНУЧИЙ, КВИТНУЧІЙ, КВѣТНУЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм. 1. (про рослини, що цвітуть)* квѣтучий: олівное древо и иные квѣтноучїе дрѣва, скѣро и в’ чрѣвоное мѣре вкидаются камѣнѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174); Злѣкъ: ...всакаа трава квѣтнѣчаа, зѣлье (1627 *ЛБ* 43); Бгѣ... знѣвши з’ нїхъ квѣтнѣчѣгоу лїста смоковноу, препоасѣніе дѣль їмъ ризы кожѣны, и ѡблече їхъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939);

(*багатий на квіти*) квѣтний: взалемъ... на себе повїнност’, абы(м) часѣ квѣтнѣчѣгоу весенноу... Писмъ стѣ(х) зобрѣвши, вам’..., в дѣръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

2. *Перен. (про людину з гарним здоровим виглядом)* квѣтучий: Нехѣй же з’ квѣтнѣчимъ Прп(д)бїемъ твоїмъ, в’ дѣлгїи прившелѣкихъ помѣсльностахъ Лѣта, квѣтнетъ южъ и в’ Цркѣви Бгѣ, чѣгоу... завше покѣрне прѣсимъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); По многїхъ днїи жѣна егѣ ѡборотила ѣчи на млѣдѣнца квѣтнѣчѣгоу (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

3. *Перен. Розкішний, пишний:* вѣшольса(м) прѣтъ съ всѣми аггѣлскоу подобѣн’ства старѣцы сѣдїнами квѣтнѣчими (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54 зв.); Вышольсамъ прѣтъ со всѣми ангелскоу подобїа старѣцами, сѣдинами квѣтнѣчими, просѣчи

...ихъ отъ писма лагодными... слова (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021).

КВИТНУЧІЙ див. **КВИТНУЧИЙ**.

КВИТНЫЙ див. **КВѢТНЫЙ**.

КВИТОВАННИЙ див. **КВИТОВАННЫЙ**.

КВИТОВАННЫЙ, КВИТОВАННИЙ прикм. Підтвердний. ◊ листъ квитованный (квитованный) див. **ЛИСТЪ**².

КВИТОВАТИ, КВИТОВАТЬ, КВѢТОВАТИ дієсл. недок. (стп. *kwitować*) (що, кого з чого) (*засвідчувати правильність, достовірність чого-небудь*) підтверджувати квитом, діал. квітувати: А ве(д)же хто не могучи або не по(с)пеючи до врадѣ по пн̄(з)и ехати хоте(л) чере(з) кого иного тые пн̄зи брати и квитовати, тогда иначе(и) не мае(т)... то(л)ко чере(з) прокуратора (1566 *ВЛС* 50 зв.); жидове проси(ли) его абы... кви(т) сво(и) по(д) печат(т)ю своею на то да(л) а и(х) с того квитова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); Ту зезнава(м) и(ж) мнѣ са досы(т) заплаты оучинило ѿ(д)... брату(в) мои(х)... и сестрѣ мою(и) С чо(г) мы ѿбое квітуемо ѿ(д) мала до вела я се-строю и во(л)ными и(х) чинимо вѣкуистѣ (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); ѳчинили рахѣно(к) вы(ш)помѣнены(и) слѣшны(и) с которого рахѣ(н)ку вчинили и(х) во(л)ными и квѣтуемо (Львів, 1607-1645 *РДВ* б); мы его м(лсти) с тоє сѣмы пинезе(и)... квітѣе(мы) и во(л)ны(мѣ) чине(мы) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.); теды за таковую то брате(р)скую мило(ст)... з опеки и з одобра(н)я ты(х) рѣхомы(х) доб(р) ...брата мое(г) квітую и во(л)ны(м) чиню (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.); даю моцѣ... каждому по особну, во всех справах стават,... сумы декретами всказанные отбирати и зѣ одобраных квитовать (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

Див. ще **КВИТОВАТИСЕ**.

КВИТОВАТИСЕ, КВѢТОВАТИСЯ дієсл. недок. Те саме, що **квитовати**: Я алекса(н)-де(р)... и я Алекса(н)дра пясочинська... явѣно чинимо и сознаваемо... Ижѣ мы... зо вси(х) по(с)тупѣко(в) правѣныхъ декрето(в)... вшеляки(х) в сѣда(х)... на яки(м) ко(л)векѣ стопню и те(р)мине зави(с)-лыхъ квітѣемо се выпѣщаемо и... во(л)-нымъ чинимо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); П. Яни(и) Афе(н)дикови(ч)... даль золоты(х) м̄ с чого ся его квѣтѣе(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КВИТОВАТЬ див. **КВИТОВАТИ**.

КВИТОВНИЙ прикм. Квитанційний, підтвердний. ◊ **квитовный записъ** див. **ЗАПИСЪ**; **квитовный листъ, листъ квитовный** див. **ЛИСТЪ**².

Див. ще **КВИТОВЫЙ, КВИТУЮЧИЙ**.

КВИТОВОЄ с. Оплата за написання, видання квіту: просимо ва(с) ѿ квити а мы ва(м) за працѣ квитово(г) што слухная дамо и дали и(м) за примуше(н)е(м) и(х) квитово(г) по чотыри гр̄ши литовски(х) (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 104).

КВИТОВЫЙ прикм. (який стосується *квита*) квитанційний: которую копию квіттовую протестуючий часу права верификуючи, примушеньє свое указати готовѣ ест (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); **записъ квитовый** див. **ЗАПИСЪ**.

Див. ще **КВИТОВНИЙ, КВИТУЮЧИЙ**.

КВИТОКЪ ч. (посвідчення особи) квиток: помененый Федор Липка,... выправивъшы себе прашпортѣ у Гуляницкого, квітѣки залогы места Луцка,... вси збераня шляхецкые... плундроваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72).

КВИТУЧИЙ прикм. (про рослины, що *цвітуть*) квітучий: винници квітучи дали суть вонность свою (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

КВИТУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Квитанційний. ◊ листъ квитуючий див. **ЛИСТЬ**².

Див. ще **КВИТОВНИЙ, КВИТОВЫЙ.**

КВИТЬ, КВИТ, КВѢТЬ ч. (письмово зобов'язання, розписка, квитанція) квит: Я Павел Нарѣшович, ... взал єсми въ слѣжебника... патнадцат копѣ грошей и на то єсми ємѣ дал квит мой под моею печатю (1534 AS III, 471); Я Федор... ѡзнаймѣю тым квитом моим (Заслав, 1544 AS IV, 376); Я Иван Гѣлевич, ... сознаваю сим моим квѣтомъ, иж єсми взал платѣ господарьского, ... ѡалєного на сойме Городенскомъ из ымени... княза Романа Санкгѣшковича (Володимир, 1568 AS VII, 266); Фило(нт) стрыбы(л)... ѡ(з)на(и)мую ты(м) мои(м) квито(м) и(ж) ми досы(т) ѡчини(л) за побо(р)... ѡфалєны(и) на доплаче(н)є пано(м) жо(л)неро(м)... па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 63); за всю [цеглѣ] дали(х)мо ве(д)лє квитовъ злѡ(т) 510 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5); На враде гродскомъ... Иванъ Водяникъ... подалъ... добровольный записъ свой квитовый на подписе нижей менованыхъ, отъ себе урожоному пану Янови Белецкому и иншимъ въ томъ квите нижей менованымъ (Житомир, 1650 ЧИОНЛ VIII-3, 20); **квитъ добровольный** — (згідний з правом) правний квит: ничего ѡблизати не маю(т) тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27); **квитъ отмытний** — квит про сплату мита: приєха(в)ши мне ту(т) до Володимера на я(р)марокъ с товаромъ... Юзефъ Абрамовичъ... поча(л) пыта(ти), є(с)ли бы(х) мє(л) квитъ ѡ(т)мы(т)ны(и) (Володимир, 1602 ТУ 236); **квитъ поборовый** — квит про сплату податку: а водле квитовъ поборовыхъ, до поборець короля его милос-

ти отъдавати мають (Полонна, 1601 АрхЮЗР 6/I, 287); где тежъ розные sprawy реєстра и квиты поборовые, ... не ведати, где поделити (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 150); **квит скарбный** — квит, виданий скарбницею: Отець Владыка маєт перед нами ѡказати... квит скарбный, естли чинил тамъ в скарбе личбѣ за тым мандатом (Луцьк, 1570 AS VII, 374); **увяжчий квитъ** — квит на офіційне введення когось у володіння: Я Юре(и) муховецки(и)... ѡзна(и)мую то на сє(м) ѡвя(ж)чо(м) квите... ижъ... пнѣ... воронє... ѡвязало(м)... в де(р)жаньє и... ѡжываньє подало(м) пляць (Київ, 1597 ЦНБ ДА/П-216, 76).

Див. ще **КВИТА.**

КВИЧАТИ дієсл. недок. Кувікати, діал. квичати: А иньи посмѣвѣю(т)са с того... єжєли мѣло до пѣмѣти прїйде и оубоитьса, оувидѣвши товѣриша своего оум'рѣшаго, и тѣ недо(л)го, нѣ подобє(н)ство вєпрѡвъ гдѣ єдинѣго забивѣю(т) тѣ иньи к'вичач(т) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 266); q̄undio, квичю (1642 ЛС 212).

КВИЧЕНИЕ с. Кувікання, діал. квичання: q̄unnitus, квичение сви(н)ное (1642 ЛС 212).

КВИТЬ див. **КВѢТЬ.**

КВОКАТИ дієсл. недок. Квоккати, кудкудакати, діал. квоккати: q̄locio, is, квокчу, квочу (1642 ЛС 210).

Див. ще **КВОКТАТИ.**

КВОКТАТИ дієсл. недок. Те саме, що квоккати: q̄locio, is, квокчу, квочу (1642 ЛС 210).

КВОКУШЪКА ж. Квочка, квоктуха. Особова вл. н., ч.: Степанъ Квокушъка (1649 РЗВ 138 зв.).

КВОЛИ, ГВОЛИ, КГВОЛИ, КЪГВУЛИ прийм. (з дав.) (чєс. kvŕli, стп. kwŕli, qwŕli) 1. (виражає об'єктні відношення)

(вказує на особу або предмети, на які спрямована дія) заради, задля (кого); для (кого): самое подобіє х̄во, пр̄(о)рковъ его древнихъ, и апостоловъ ст̄ы(х) показили, Бороды и ѱсы поголивши мѣжский образъ в женский преманаючи Не ономѣ ли то кволи папѣ который малого папезжа былъ оуродилъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); Я дей зась, не только же маю суму на именно Доросине, але и вечность имени Шкленя, ... которую вечность имени Шкленя не кгволи стороне, але дей вашей милости урядови, для зрозуменя, показую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 413); а ижъ то дв(д)ъ не кволи собѣ самомѣ чини(л) але подобно кволи затврѣдиломоу..., жидовьскому нарѣдовы (1598 *Розм. пан.* 45); а на остатокъ гай, кѣгвули рознымъ потребамъ при дворцу будущий, ночнымъ способомъ подданнымъ Зарубинскимъ высечи и до Зарубинцу спровадитъ позволилъ, — якожъ высечено и праве въневечъ той гай обернено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 540); Лѣчъ же не всѣ(м) еще лѣкнѣчы(м) сынѡ(м)... ѡногѡ Хлѣба насытитиса достѣло, для того(ж), частокрѣтномѣ ихъ жаданю кволи по трѣтее южъ въ тепѣрешне(м) Рѡкѣ, ... выдаѣтсѣ (Київ, 1648 *МИКСВ* 347).

2. (виражає відношення мети) заради: а если кволи порѣдкомъ тѣ по насъ потребовано бываѣтъ; мы корѡны пѡлскои, ... обывателѣ, ве(д)ле давной приповести нерѣдомъ стоимѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); еслижъ кволи едности костелной о томъ ачъ са южъ и вышше нѣшто припомнѣло, однакъ и в пришло(м) роздѣле ширей мовитиса боудѣтъ (Там же, 161).

КВОТА ж. (*стп.* kwota, *слат.* quota) квота, сума, частка: певъную квоту в способъ якоесь за то контенътации намо-

вивъши и ексьнункъ двесте червонныхъ золотыхъ тот же... ксенѣдзъ... од... суди земьского Луцького, взявъшы..., тое постановене межи собою скрытое и таемное мили (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КВѢЛИТИ дієсл. недок. Квилити: обуа[gl]io, is, плачу, квѣлю (1642 *ЛС* 287).

КВѢТЕНЬ, КВЕТЕНЬ, КВИТЕНЬ ч. Квітень: ꙗфѡс. квѣтна иї. крѡль стефанъ оуехалъ до кракова и докоронова(н) (1509-1633 *Остр. л.* 127); февраля назвали мартомъ, а марта кветнемъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 22); тамъ же будучи, ... видель... дня тринадцатого месеца квитня, ... великое спустошене того села Козлиничъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 424); Для того вси(м) Бѣга милѣючимъ дшамъ, то естъ правдѣвымъ хр(с)тїаномъ..., перъшимъ мѣсацемъ естъ Квѣтень, называемый Априль (Вильна, 1627 *Дух. б.* 56); Антони(и) Трубе(л)ски(и)... року тепере(ш)но(г)[о], тисеча ше(ст)со(т) сорокъ девято(г)[о], мѣ(с)ца кве(т)ня ше(ст)на(д)цато(г)[о] дня... // ...да(л) тое мое сознане с по(д)писо(м) рѣки мое(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 181-182).

КВѢТІЄ, КВЕТІЄ с., зб. Квіття, квіти: Отикайте мя кветіємъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); оуже зима поминоула, ... квѣтіє оуказалось оу нашої земли (Там же, 51).

Див. ще **КВѢТА**.

КВѢТКА, КВЕТКА, КВИТКА, КВѢТЬКА ж. 1. Квітка: Бо якось тые ново перемѣйные квѣтки и май вмѣсто зелѣное бѣрвы все бѣлоу намъ зверхѣ притрасѣютъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Провѣдили его те(ж) неви(н)нїи дѣто(ч)ки, мечѣчи по дорожѣ кви(т)ки (XVI ст. *УС* № 29519, 36); на которыхъ местцахъ застали розмаитыми кветками и зелями для окритя знаковъ душоныхъ обложоно и окрито (Луцьк, 1604

АрхЮЗР 8/III, 494); Бы(л) оу пога(н) звычай жебы полбжни(ц) з надвбра коронами и квѣ(т)ка(ми) накрывáлиса по двба (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259); Того древа нѣгде нема(ш) кро(м) тоей квѣтки которая з рау винесе(н)на, с тоей квѣ(т)ки древо виросло (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно*: свѣтъ зѣмный з' зимы са смѣть, гóры квѣтками одѣвáеть (Київ, 1632 *Свх.* 298).

2. Особова вл. н., ч.: У Федора Кветки домъ згорель зо всею маетностю (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 244); степанъ Квѣтка (1649 *РЗВ* 132 зв.).

Див. ще **КВѢТОКЪ, КВѢТЬ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТНУТИ *див.* **КВИТНУТИ.**

КВѢТНУЧИЙ *див.* **КВИТНУЧИЙ.**

КВѢТНЫЙ, КВЕТНЫЙ, КВИТНЫЙ

прикм. Квітний. ◊ квѣтная (кветная) неделя, неделя (недѣля) квѣтная (квитная) *див.* **НЕДѢЛЯ**; пятокъ квѣтний *див.* **ПЯТОКЪ**; среда квѣтная *див.* **СРЕДА.**

КВѢТОВАТИ *див.* **КВИТОВАТИ.**

КВѢТОВАТИСЯ *див.* **КВИТОВАТИСЕ.**

КВѢТОКЪ ч. 1. Квітка, квіт: Рѣкóу Держйтъ квѣтокъ, дрѣгою Книгѣ, тамъже Кадýло (Вильна, 1620 *Лям. К.* 27); Повѣдаю(т) тые которые пѣшоу(т) ѿ зѣла(х) ижъ есть квѣто(к) которомѣ има есть *Filius apterpatrem...*, котóрый то(т) маеть ди(в) и тое чоúдо з натоúры, же прѣвѣе овоцы приноситъ и пло(д) нижли еще заквѣтне(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.); Робóтничкве, котóрыѣ окóлѣ садѣ(в) и ѿгорóдѣ(в) ...робат'... квѣты... збираючи, Панóмъ... ѿхóтне принóсат'... Нѣчóго... з тых квѣткѣ(в) не маючи, тóл'кѣ..., вóнности ихъ заживáютъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 504); вдова... слѣзы горкотóчные прѣдко оусѣшветъ, Квѣтко(м) слѣчны(х) зáпахѣвъ, иж' та

пóльны(м) чѣе(т) (Львѣв, 1642 *Бут.* 5 зв.); *У порівн.*: Жалóсне тóй пóрванный яко Квѣтокъ ѿ(т)пáль (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 8).

2. *Перен.* (*найкраций из творѣв, пам'яток*) перлина: По здана(х) ѿ(т)це(в) стѣ(х) встоупѣ(м) // в ѿгоро(д) пѣсма стѣо и з нѣго нарвѣмо квѣтко(в) на вѣне(ц) мóвы нашей спосóбны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 234 зв.-235); Вáм' абóвѣ(м) влáчно и вáшим чѣстным' оучителе(м) догажáючи, Набожѣнства Прáвило понѣкоим' скоротѣвши, а бáрзѣо потрѣбными и лáтвыми Надками... и розмышла(н)ми ѿбаснѣвши, Титѣло(м) за(с) Анѣологѣа... албо зобрáнием' Квѣткѣвъ', ѿтитѣловáвши... до рѣкѣ вáшихъ подаю (Київ, 1636 *МКСВ* 317).

Див. ще **КВѢТКА, КВѢТЬ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТОЧКА ж. 1. Квіточка: Ноу(ж) што ѿныи дѣто(ч)ки мóвили, г(д)ы его стѣю мл(с)ть Потикаáli и(з) вда(ч)ними квѣто(ч)кáми (XVI ст. *УС* № 29519, 36 зв.); Зѣл'е выносýло мáккое и оквѣтоє, розмаýтого рóжаю квѣточки маючее, до пóкармѣ(в) пожѣтѣчноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); Не то(л)ко на(с) хр(с)тѣáne зав'стыдає(т) писмо, ты(х) п'тѣць с прикла(д)у кѣтóры(х) бѣ крѣми(т), áле тою травою и квѣто(ч)ками тѣми котóры(х) оучиниль нѣ на жа(д)ноую потрѣбѣ свою, ед'но дла потрѣбы лю(д)скои (1645 *УС* № 32, 81 зв.); *У порівн.*: зо всѣ(х) все щокóл'век' до дѣшного збавѣна налѣжитъ якъ квѣточки, збираючи,... над' пластръ медóвый солб(д)шѣй з' нихъ медъ цнотъ чѣнатъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 398).

2. Особова вл. н., ч.: Леско Квѣто(ч)ка (1649 *РЗВ* 401).

Див. ще **КВѢТОЧОКЪ.**

КВѢТОЧОКЪ ч. Те саме, що квѣточка: мовлю ва(м) же нѣ сълóмо(н) ве вши(ст)кой славѣ своєй не ѿболо(к)са яко еди(н)

ω(т) си(х) квѣто(ч)ко(в) (к. XVI ст. УЄ № 31, 110 зв.); Нѣчого бо(л)шь с тыхъ квѣточковъ не маючи, то(л)ко на бързо коро(т)кїи ча(с)очи нїми потѣшаючи во(н)ности заживаю(т) (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 78).

КВѢТЪ, КВЕТЪ, КВИТЪ ч. 1. Те саме, що квѣтокъ у 1 знач.: Смотриѣте на квѣты пол'ныи. якъ росту(т), не працѣют са, ани прадоу(т) (1556-1561 ПЄ 275); Ваїе, розки (з) квѣто(м), лозá, багна́та (1596 ЛЗ 32); Робѣтникѡве, котѡрыѣ ѡкѡлѡ садѡ(в) и ѡгорѡдѡ(в)... робат'... квѣты... пахнѡчіѣ ...збираючи, Пáнѡмъ... ѡхѡтне принѡсат' (Київ, 1637 УЄ Кал. 504); flos кві(т) (I пол. XVII ст. Сем. 85); Зродїла земля зѣлье зелѣное..., квѣты роско́шныи (серед. XVII ст. Хрон. 2 зв.); У порївн.: Естемъ якъ квѣтъ рожовий нѡвѣ виставленна (I пол. XVII ст. Рез. 180); *Образно:* Я квѣтъ полныи а лилия оудольняя! Яко лиліа межї тернїемъ, такъ милая моя межї дочерьми (поч. XVI ст. Песн. п. 50); **кветъ мушкатовый** — (мускатний цвіт як приправа) мацис: от фунту квету мушкатового грошей два (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 560); Свири(д) Семенови(ч)... ме(л)... // ...квету мушкатового фунто(в) ӣ (Берестя, 1583 Мит. кн. 33-33 зв.).

2. (візерунок у формі квітів) квіт, квітка: на(д) кре(с)то(м) нерѣкотворе(н)ны(и) ѡбра(з) ѡ(т)ливаны(и)... по дрѣго(и) сторѡнѣ квѣты выбитые (Львів, 1637 Инв. Усп. 4); Фело(н) злотоглавѡ бѣлого квѣты злотые (Львів, 1641 Инв. Усп. 52 зв.).

3. Те саме, що квѣтокъ у 2 знач.: Вѣнãта тѣхъ квѣтовѣ Канѡнныхъ, сама Цр̄ковѣ Х̄ва причїною ми была, котѡраа..., сѡкъ тѣлько самѣй с' Кнїгъ Б̄ж(с)твѣнныхъ выбираючи, ѡнымъ ср(д)ца лѣдскїе напаѣет' (Львів, 1640 Окт. 4 нenum.).

◊ **квѣтъ дѣвства** — цнотливїсть, невиннїсть: тоє значи(т) тобѣ, абысь захова(л) квѣ(т) дв(с)тва еи неѡувадѣемый котѡрїй ѡбїцáла г̄в̄ б̄в̄ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 379).

Див. ще **КВѢТКА, КВЯТОКЪ.**

КВѢТЪКА *див.* **КВѢТКА.**

КВѢТЫ *мн.* Квіти: смотриѣте на квѣты пол'ныи якъ росту(т) (1556-1561 ПЄ 275); Робѣтникѡве, котѡрыѣ ѡкѡлѡ садѡ(в) и ѡгорѡдѡ(в)... робат'... квѣты... пахнѡчіѣ ...збираючи Пáнѡмъ... ѡхѡтне принѡсат' (Київ, 1637 УЄ Кал. 504); Зродїла земля зѣлье зелѣное..., квѣты роско́шныи (серед. XVII ст. Хрон. 2 зв.); У порївн.: Ижъ жрѡдло Бо(з)ства Ѡцѣ єсть, а Снѣ и Дх̄ Бо(з)кого рожѣна, ели слѣшна такъ речї, ѡ(т)ростки з' Б̄а рожѡныи, якъ квѣты, и преисто(т)ныи свѣтлости, ѡ(т) ѡсвáчѡныхъ пїсмъ взалїсмо (Київ, 1619 Гр. Сл. 207); *Образно:* З злѡтыхъ са вѡдѣ стѡго ѡхоложãючи: Злѡтовїдне, и безъ Скáзы, проквїтаючи, С котрѡго золотѣхъ са квѣтовѣ позщипáло: И на пожїтокъ вáмъ, цнѣмъ дѣтемъ, зобрáло (Львів, 1609 На Злат. 3); Вѣнãта тѣхъ квѣтовѣ Канѡнныхъ самá Цр̄ковѣ Х̄ва причїною ми была, котѡраа фолкгѣючи нѣмощи лю(д)скѡй, сѡкъ тѣлько самѣй с' Кнїгъ... выбираючи, ѡнымъ ср(д)ца лѣдскїе напаѣет' (Львів, 1640 Окт. 4 нenum.).

КВѢТЪЄ *див.* **КВѢТА.**

КВѢТЪЯ *див.* **КВѢТА.**

КВѢТА, КВѢТЪЄ, КВѢТЪЯ с., зб. Квїття: сквитла ли єсть винница, расплодили ли соуть квѣтѣя ѡвощїи (поч. XVI ст. Песн. п. 56); а зау(т)ра до грѡба єго не соу(т) яко ѡноую травѡу або квѣта (к. XVI ст. УЄ № 31, 116); Якъ с' пакнои рѡжѣ квѣтамъ посыповáт Тáкъ єсть Стефá-

на, хва́лами коронова́т (Львiв, 1616 *Бер. В.* 84); Вiддѣль е́смь перед' соббю́ ви́нный щепъ, на котóромъ б́ыли три рóшчки // и зна́гла выроста́ющее квѣтье (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-65 зв.).

Див. ще **КВѢТІЄ.**

КВЯТОКЪ ч. (*стп.* kwiatek) те саме, що **квѣтокъ**: виделихмы на ши́и знак душеня и давеня сине значне, яко венцем шию обложил, которую синост душеня квятками и зелями розмаитыми открыто для знаку было (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

Див. ще **КВѢТКА.**

Слова, що починаються на “КГ” див. під літерами “Г”, “Г”.

КГОРЪ *присл.* Догори, уверх: пѣтръ... гды его́ яко́ ха́ на крестѣ́ роз'пина́ли, про-си(л) аб́ы не та(к) я́къ ха́ голово́ю кгóрѣ, а́ле к зе(м)ли оукрижова́ли (Вiльна, 1596 *З. Каз.* 32).

КДЫБЫ *див.* ГДЫБЫ.

КДЫЖЪ *див.* ГДЫЖЪ.

КДЫЖЬ *див.* ГДЫЖЬ.

КЕДВЕЗОВАТИ *дiєсл. недок.* (*мад.* kedvez) (кому) догоджати, благоволити: Ище Іюда не кедвезоваль юй (XVI ст. *НС* 40).

КЕДРОВАТЫЙ *прикм.* Кедровий: cedrat, ке(д)роваты(й) (1642 *ЛС* 116).

КЕДРОВИЙ *див.* **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРОВЪ *див.* **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРОВЫЙ, КЕДРОВИЙ, КЕДРОВЪ *прикм.* 1. (*виготовлений, зроблений із кедрa*) кедровий: огородѣмъ же ихъ порканы кедровими (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); я живѣ в' домѣ кедрово(м) (Киiв, бл. 1619 *О обр.* 5); кре(ст) древяны(и) рѣзаны(и) кедровы(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 255).

2. (*який стосується кедрa*) кедрови... кѣсто(к) невели́кы(и) езинóвый которы(и) ...межи те(р)нiе(м) рóсль, то(т) ѿ выслоухана проси(л). не идѣте мóви(т) дале(и)..., бо та́а порóда кѣдрова не та(к)... е(ст) пожiтечна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 59); cedrin, ке(д)ровый, ке(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116); кедровая смола *див.* **СМОЛА**; кедровое древо, древо кедровое (кедрово) *див.* **ДРЕВО**; дерево кедровое (кедрово) *див.* **ДЕРЕВО.**

Див. ще **КЕДРСКИЙ.**

КЕДРСКИЙ *прикм.* Кедровий: cedrin, ке(д)ровый, ке(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116).

Див. ще **КЕДРОВЫЙ.**

КЕДРЪ ч. (*цсл.* кедръ, *гр.* кѣдрoς) кедр: Нестеръ... // видитъ гордо(г)... цр̄а што(ж) са возноситъ на(д) кедры ливанскими (1489 *Чет.* 57-57 зв.); кедръ... е(ст) древо, и(з) него же нѣкаа сѣкость вытече(т) по(до)бна смолѣ (XVI ст. *Травн.* 159 зв.); Вѣтеръ выворбчаеъ древа высокiи: Тополѣ ѿказалыи... кедры лiванскiи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); на то(и) горѣ кедры барзо высѣкiи (1627 *ЛБ* 219); cedrelate e(t) cedr(us) ке(д)рѣ (1642 *ЛС* 116); вѣталъ есмь высѣкiи кѣдри егѿ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *У порiвн.*: тварность его свѣтлость Ливанова, выборныи яко кедръ, горло его пресладко, а весь възъжаданыи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); *Образно*: мы всѣ... рыдѣймо: понева́ж' оупа́ль Кѣдръ, тѣ е(ст) архимáндрiтѣ на(ш) (Киiв, 1625 *Коп. Каз.* 18); Слава Ливáнова к' тебѣ прiдетъ, Кипарiсо(м), и Пѣвго(м), и Кѣдромъ сплѣд, прослáвити мѣсто Стѣе мое! (Киiв, бл. 1619 *О обр.* 45).

КЕЙСЯКЪ ч. (*стп.* kasek) мiра довжини, 50 лiктiв: от кейсяка китайки бурьское // грошей тридцат (Вiльна, 1568-

1573 ПККДА II, дод. 559-560); от кейсяка грамухи грошей двадцать (Там же, 560).

КЕЛБЪ ч. (стп. kielb) (назва дрібної риби) пічкур, діал. келб: gobi^{us}, кє(л)бъ риба (1642 ЛС 210).

КЕЛЕЙНИКЪ ч. (служник ігумена, архієрея, ієромонаха) келійник: Сиггелъ, келійникъ Патріа(р)ші(и), и протосіггелъ, бблшій келійникъ и ч(с)тень, а(б) печáта(р) (1627 ЛБ 234).

КЕЛЕЙНИЙ прикм. Келійний: Псалтырь келейныхъ правилныхъ двадцать печатныхъ (Густин, 1638 АЮЗР III, 21).

КЕЛЕПА ж. (старовинна ручна зброя у формі молота, насадженого на довгий держак) келеп: пограбили... рожновъ чтыри железныхъ, келепъ двѣ, секачовъ два (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 137).

КЕЛЕХЪ див. **КЕЛИХЪ**.

КЕЛЕЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛИЙКА, КЕЛЛІЙКА ж. 1. (мале окреме приміщення) домик: Кгды(ж) тоє панове... ѓслышали ѱ(т) неи... хо(т) и вблю еи... позволили ю(и) и мѣстце показали на збудованя кели(и)ки (Львів, 1600 ЛСБ 1043, 10 зв.); за дозволѣня(м) ла(с)кавы(м) и(х) рачили допустити кели(и)ку збудовати для переме(ш)кованя та(к) вдо(в) а(л)бо и сиротъ (Львів, 1607 ЛСБ 1046, 2).

2. (мала келія) келійка: Великій тóтъ оцъ нашъ Іоáннъ гды в' Келліици своѣй пребываль,... в' сонъ нѣáкі(и) в'пáль бáрзо тóнкій (Київ, 1627 Тр. 556).

КЕЛИХЪ, КЕЛЕХЪ, КИЛИХЪ ч. (стп. kielich, сѳн. kelich) келих, чарка; (церковна) чаша: Кѳ томѳ теж наливки мои сребрене, ... на потреби церковные, на крестъ, на келехи, на кадилницы... мают даны быти (Володимир, 1547 АS IV, 564); были въ скарбе церковномъ... одинъ крестъ золотый... такъ тежъ килихъ сребрний (Луцьк,

1586 АрхЮЗР 1/1, 233); Бо если Иверове котбрыи з' натѳры тѣплои воды не могѳчї пїти, зїмнои и до кѣлиха оуживáли воды (Київ, бл. 1619 Аз. В. 252); Сткланїца: Склáнка, áлбо кѳбокъ, чáша, кѣлихъ (1627 ЛБ 121); rosulum, кели(х), чаша (1642 ЛС 319); подчас ребеллии козацкое, кгда ...оркганиста з речома костелными остаткомъ, то естъ келихомъ, патыною, ... уежѳдзал, помененые подданные, ... речи выжѳменованные... вси забрали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 417); Образно: ѱ(н)... смо(к) ...бного звѣ(л) котбрий... крѳвъ снá бѳжого кѣли(х) новбго тестамѣн'тѳ, спасе(н)е ѱ(т)на(л) (Вільна, 1596 З. Каз. 41); **келихъ смерти** — смертна чаша: Дла чбго Хс з' ббáзню... просиль ѱ(т)ца абы кѣлихъ смрти мїмо ѱ(т) нѣго вѣль (Київ, бл. 1619 Аз. В. 68).

КЕЛИШОКЪ ч. Келишок: Или не вѳдае(ш), и(ж) в ты(х) многи(х) миса(х)... // и келишко(х) в вина(х)... и пїва(х) ро(з)маиты(х); то(т) смѣслъ еше мѣста не имае(т) (п. 1596 Виш. Кн. 237 зв.-238); потомъ, выпивѳши, даль налить малжонѳце своей..., которая, пошедши с келишком до комнаты, всула якогосъ белого порошоку посполу с цоркою своею (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 584); syathvs, чашка, келишокъ (1642 ЛС 150).

КЕЛИЯ, КЕЛЕЯ, КЕЛИА, КЕЛИЯ, КЕЛЛІЯ, КЕЛЛЯ, КЕЛЪЯ, КЕЛЯ, КИЛИЯ, КИЛЪЯ, КИЛЯ, КЪЛИЯ ж. (цсл. келия, гр. κελλίον, лат. cella) келія: просилем о дрыва затопитъ келью, и того ми не дал (Володимир, 1567 АрхЮЗР 1/VI, 58); але потомъ... игумень Матѳфей, продавши килю, выкупилъ... крестъ и Евангелие (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/1, 184); Въ томъ манастири килий осмъ (Там же); А сь манастира... чернцовъ розогнали, келии

ихъ побрали (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 210); мене дей въ кильи моея съ полгаковъ мало не ростреляли, а жемъ ледве утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392); за печь до малое келее дале(м) чоты(р)десять гроше(и) и осмь (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); даю..., островец..., на котормъ... келю собе збудовати... // ...мает (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434-435); роздм'л' бы(м) за ре(ч) б'ыти б'арзо добр'ю..., жеб'ысь Сл'д'жб' Б'ж(ст)вн'ю... о(т)правов'аль в' К'елл'и, з' т'ыми Б'рат'ями кот'орыи з' тоб'ю в' К'елл'и мешкают' (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 203); Бо разъ в' т'ыждень хочу завше о(т)чит'ати Псалт'иръ в' К'елли (Там же, 199); милшаа ми низкая кел'я..., нижли... достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПИ* I, дод. 321); за ла(т)ны(и) и го(н)товы(и) гвозд' и за побит'я... кел'и все(г) на все вышло зло(т) 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, б); не ти(л)ко р'б(з)ны(м) стар'цо(м) соу(т) о(т)даны обадва, але те(ж) и к'ели'ами ро(з)двоено ихъ (серед. XVII ст. *Кас.* 49); Строфован'іе... стар'ца, гды до мо'ей к'елии о по(л)н'бчи приш'олъ (Там же, 84); кел'ия белая — кел'я з димарем: кел'ий белихъ с приборами..., осмь (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); кел'ия чорная — курна кел'я: По правои стороне монастир'ф кел'ий чорных..., три (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КЕЛИА див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛИЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЛ'ЙКА див. **КЕЛИЙКА**.

КЕЛЛ'ІЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛНА див. **КЕЛНЯ**.

КЕЛНЯ, КЕЛНА ж. (стп. *kielnia*, свн. *kelle*) кельня, кельма: маетность моя: ...триноговъ два, келня, рушлакъ (Луцьк, 1570

АрхЮЗР 1/І, 23); дале(м) за ке(л)ну и за молото(к) в' гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 3); рожны, келни, варехви железные,... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

КЕЛЬТОВАНЕ с. (мад. *kelt*) витрати: Никодимъ принюсю миро дорогое, изъ честю, изъ кельтованюмъ великымъ погромадили Христа (XVI ст. *НС* 55).

Пор. **КЕЛТОВАТИ**.

КЕЛТОВАТИ, КЕЛЬТОВАТИ, КЕЛЬТОВАТИ, дієсл. недок. (мад. *kelt, költeni*) (що) видавати, витрачати: Тогды, коли излишитъ сердце свое на иманіе..., albo на п'няз'ф, котрое поставивъ окреме, та не хоче его кельтовати, али день выдъ дне журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (XVI ст. *НС* 95); пупъ Игнатъ... келтова(л) 16 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223);

(що кому) жертвувати, дарувати: Багме, можетъ ся гн'ввати и покартати насъ, коли... не будеме кельтовати даръ Божій убогымъ (XVI ст. *НС* 138).

КЕЛЬТОВАТИ див. **КЕЛТОВАТИ**.

КЕЛЬЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕНТАВРИЙ ч. (*centaurium erythraea Rafn*) золототисячник, центурія звичайна (?): *limnesium*, ке(н)таври(й) трава (1642 *ЛС* 255).

КЕНЪДАКЪ ч. (тюрк. *kindan, könnäk*) (вид бавовняної тканини) киндяк: от штуки кенъдака грошъ одинъ (Вильна, 1568-1673 *ПККДА* II, дод. 560).

КЕРАСТЪ ч. (рогата змія) кераст: *serastes*, кера(ст) змія (1642 *ЛС* 118).

КЕРЕШЪКЕДОВАТИ дієсл. недок. (мад. *kereskedin*) (що) користуватися (чим): чомъ будетъ даровати и чествовати напередъ

усего свѣта тыхъ, што керешъкедовали его таланты (XVI ст. НЄ 10).

КЕРМАШЪ ч. (стп. kiermasz, сѡн. kirmesse, Kirchmesse) (храмове свято з ярмарком; ярмарок) кермеш, діал. кермаш: и по парѣ хоженіе, которое ксе(н)дзове бискѣпи на ке(р)машъ с церкви идѣчи залецаю(т) (1598 Виш. Кн. 305); оныє през килка дней продавали, купчили и торговали, и тот мниманый ярмарок в способъ кермашу отпращивали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 1/VI, 464).

КЕРОВАНЄ с. (стп. kierowanie) спрямування, настанова: слѣжебникѡв'..., за керована(н)емъ Животворѣщаго Дѣха, взалыхмо пре(д) насъ знѡвѣ прогладѣти, и Дрѣкомъ тѣтешнимъ обнови(т)и (Київ, 1639 МІКСВ 216).

Пор. **КЕРОВАТИ**.

КЕРОВАТИ, КИРОВАТИ, КІЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. kierować, сѡн. kehren, keren) 1. (чим) (спрямовувати рух чого-небудь) керувати, правити: люде кѡнїй з'прагають, возами керѣють (Вільна, 1627 Дух. б. 329);

(чим) (рухати, водити певним чином по поверхні) керувати: Знакъ то єсть добрій, мѡжемъ подолати, Тѡлко(ж) вдачности фарбъ трѣба додавати. Прѡсто пристѡбитъ пѣндзлемъ керѡвати (Львів, 1631 Волк. 29 зв.);

(посилати кого-небудь кудись) скеровувати: Вѣ... самѣмъ Бѣгомъ на то спорѣженїи,... а Рѣка всемогѣщаго Бѣга; вами, Вѣрными своїмы ннѣ слѣгами. То на нѡ: то на землю кирѣеть И през васъ Сп(с)нїе намъ справѣть (Чернігів, 1646 Перло 51 зв.);

(ким, чим) (бути на чолі кого-, чого-небудь, бути керівником) керувати: Слѣвное Вѣйско го(д)но такѡго Гетманѣ, Кѡтѡрый пїлне стерѣтъ чѣсти своѣго Пѣана. Оумѣль

мѣдре ты(м) сїлнымъ Вѣйском керѡвати (Київ, 1622 Сак В. 40); Южъ не Крѡль Маврита(н)скїи Сфѣры модерѣтъ, Лѣчь найвышшїй Монѣрха самъ нѣбомъ керѣеть (Київ, 1632 Євх. 301); Бѣгъ... в' дѣшахъ вѣшихъ столїцѣ свою мѣеть. И вами по вѡли своѣй кирѣеть (Чернігів, 1646 Перло 50); Heу, rozazaysie rozapaliaysie bo ty regimentaruiiesz, Sam buławiou wseiu Polskoiu, iak sam shoczesz, keruiiesz (1648 П. про Пот. 201);

(чим) (спрямовувати діяльність чого-небудь) керувати: два попы всѣмъ соборомъ якъ хотѣли керѡвали (Дермань, 1628 КМПП I, дод. 319); Не чинѣте... несправедливости в' сѣдѣ, и, нехайса не збирають громадами, жѣбы по своѣй вѡли сѣдомъ кирѡвали (Київ, 1637 УЄ Кал. 96).

2. (що, на що) (наставляти, повчати) скеровувати, спрямовувати: А штожъ можетъ правдивый Русинъ ведати, который Латинского писма не чытаеть, если то онъ справедливе преложылъ, и если ся до того стегаеть, на што онъ [ѡилялетъ] керуетъ? (Вільна, 1599 Ант. 901); Где шествовати, твое Сѣрце Бѣгъ керѡвалъ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 4);

(що до кого) (привертати на свїй бїк) приваблювати: Але слѣшнѣй зайсте, правда потребѣеть Спѣва(н)ѣ, гды Надки до себе керѣеть... Бо день Пѣсхи и в'стѣна ѡ(т) мѣртвыхъ спѣвѣеть (Київ, 1632 Євх. 296);

(що, чим, проти чого) (впливати на стан чого-небудь, вчинки когось) керувати (ким, проти чого): Рѡздѣмъ абѡвѣмъ єсть вознїцею запрагаючи(м) во(з) дѣшний,... и онъ вѡзъ, прѡтивъ дѣши керѣеть (Вільна, 1627 Дух. б. 329); Приналежачая то є(ст) розѣмови лю(д)скому до такового кресѣ, справы пова(ж)ные ѡмѣтно(с)ти и бѣглости

своєи керова(л) ѿ(т)коля бы ѿсилованя
своєго якобы коры(ст) и нагородѣ якую з
славою и потѣхою позыскати мogle (1636
Лям. о приг. 1 зв.); дѣвнаа реч' бѣти зда-
ѣт'са, абы так' бѣрзо Ап(с)лскимъ ср(д)-
цемъ заздрость кѣрѣвати мѣла (Київ, 1637
УЄ Кал. 159); рѣзѣм' наш' яко сѣдѣа злѣ-
го: и дѣброго, тѣи самѣвластѣемъ справѣ-
еть, и кирѣеть (Чернігів, 1646 *Перло 6*);

(чим) розпоряджати: Бо гдебысь ихъ
[листы] былъ цалѣкомъ въ книги свое
вписалъ, не потреба бы на нихъ декла-
рацый (ни кому) чынить: зъ самыхъ бы ся
то показало, ижъ слушне (и прыстойне) и
правдиве, (яко ся речъ точыла,) писано, а
не такъ, яко ты ими керуешъ (Вільна, 1599
Ант. 571);

(настійливо дотримуватися певної дум-
ки) наполягати: Але протѣвникъ керѣеть
же то ѿ збавителѣ и слѣвѣ ѿно(м) мѣвитъ,
бо има хѣво пѣнъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
145 зв.).

КЕРУНТОВАТИСА дієсл. недок. (на
кого) (визначати напрям, мету своєї діяль-
ності) орієнтуватися: Але тѣи правослѣв-
ный керѣнтѣйсѣ и полѣгай беспечнѣи на
...ѿцѣхъ Грѣцки(х), ѣко вѣшши(х) стѣпе-
немъ, и Патріаршею оучтѣны(х) достѣйнос-
тю (Київ, бл. 1619 *Аз. В. 278*).

КЕРЪ див. **КИРЪ**².

КЕСАРІЙ ч. (цсл. кесарь, гр. Καίσαρ,
лат. Caesar) кесар: Григѣрій Бесѣдѣв-
никъ... Залецѣет' тѣжъ за оумѣрлыхъ дѣт-
ки, ѣко дѣбрыи, и Бѣгословъ Григѣрій в'
Нагрѣбно(м) слѣвѣ котѣрое оучинилъ Ке-
сарѣю Брѣтѣ (Київ, 1627 *Тр. 38*).

Див. ще **КЕСАРЪ**.

КЕСАРЪ, КЕСАРЬ ч. (цсл. кесарь, гр.
Καίσαρ, лат. Caesar) кесар: павел... почаль
вчити люди ѿ вѣрѣ х(с)ве, и кр(с)тилъ...
агрипа кесара (1489 *Чет. 226 зв.*); А ѿни

рекли: не имає(м) мы цѣра, єдно кесара
(XVI ст. *УЄ Трост. 65*); злѣкшисѣ Кѣсаръ
приписалъ емѣ Дѣха стѣго (Київ, 1627 *Тр.*
291); induperator, кеса(р), ца(р), повелите(л)
(1642 *ЛС 234*).

Див. ще **КЕСАРІЙ**.

КЕСАРЪ див. **КЕСАРЪ**.

КЕЛЯГЫ мн. Кетяги. Топонімічна вл.н.:
Михалъ Кропивни(ц)ки(и)... ѿ(з)на(и)мую
...ижъ ми ѿ(т)далъ шесть поборовъ... ѿ(т)-
правованы ѿ(т) ѣжаление(и) з має(т)ности
села новоѿселого кетяговъ (Вінниця, 1614
ЦДІАЛ 181, 2, 1747 б, 2).

КЕШЕНЯ див. **КИШЕНЯ**.

КЗЕНЪДЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КЗЕНЪДЪЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КИВАНИЕ с. Кивання: маяние кивание
(II пол. XVI ст. *ЛА 186*).

Див. ще **КИВАНЬС**.

Пор. **КИВАТИ**.

КИВАНЬС с. Те саме, що кивание: Ма-
аніє, Мановѣніє,... мѣніє: кивѣнъе, дѣнъе
знѣти, покивѣнъе (1627 *ЛБ 62*).

Пор. **КИВАТИ**.

КИВАТИ, КИВАТИ, КИВАТИ дієсл. недок.

1. (чим) (жестикулювати) кивати, махати:
Тамже киваючи рѣкою Желехъ и то мовил:
“же еще не зарекамѣ и на твоємъ горле
поседѣтъ, вшак, поведа, ѣзришъ, яко ѿт-
толь выедешъ” (Петрків, 1565 *AS VI, 262*);

(кому) (виражати незгоду) заперечува-
ти: кгды есми хотелъ тѣе вси кони лич-
ковати, тогды тотъ попъ Острозский,...
самъ мне около губы почаль кивати, и до
кия порвался (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 3/1,*
100).

2. (чим) (нахилати голову, виражаючи
певні емоції) кивати, хитати: Пла(ч)те бѣго-
лю(б)ци и стогнѣте гледачи на тѣго трѣ-
па, и головами кѣва(и)те рев'но(ст) люб'ве
ср(д)чно(и) показуючи (1599 *Виш. Кн. 217*);

А котріє // переходіли гѡ мѣмо, блѣзнили, киваючи головами своїми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 103-103 зв.); пришли до негѡ вси брѣтъа и вси сестры егѡ, и вси котѡрыє егѡ перед' тѣмъ знали... Кивали над' нѣмъ головами и тѣшили егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(рухом голови виражати незгоду) заперечувати: кивати abnuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); кивати abnuo (Там же, 23);

(на кого) (кивком голови давати знак підійти) кивати: Oś v Bysa Druhy sedit w toim pekli Tá me táм stáwił pry тепли, Aż ty na мене kiwáiesz Tá słowá táki wołáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **КИВНУТИ**.

КИВАТИСЯ дієсл. недок. Киватися, хитатися: зыблюса киваюся (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); Зибѣюса: Кивѣюса, хвѣюса, ѡставѣчне кивѣюса (1627 *ЛБ* 43).

КИВЕРЪ, КИВѢРЪ ч. (стп. kiwierz, стч. kuviř) (вид чоловічого головного убору) кивер; тюрбан: кидаръ шиданы(и) киве(р) віс'соновы(и), с тонѣнького поло(т)-на (1596 *ЛЗ* 53); Кидаръ: Завѣби, кивѢръ, капелюшъ, шапка кролѣвскаа а(б) попѡвскаа оздѡбнаа (1627 *ЛБ* 216).

КИВНУТИ, КИВЪНУТИ, КІВНУТИ дієсл. док., однокр. (чим) Кивнути: ківнѣти apnuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); Теды тотъ войтовичъ, постерегши тое, не мовечи ничего, головою кивънувши, зъ хаты пошоль (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); **рукою кивнути** — (помахом руки виразити безнадійність) рукою махнути: вѣ пятницу, уже тыжденъ минуль, едучи зъ Луцка, за Окопищами надѣехаломъ того небожчика, а онъ волокся на конѣ, вельми збитый, которого, кгдымъ пыталъ хто бы его билъ, ни слова ми не отповедилъ, — бо вже не

мовилъ, — толко рукою кивнулъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256).

Див. ще **КИВАТИ**.

КИВОТЪ див. **КИОТЪ**.

КИВЪНУТИ див. **КИВНУТИ**.

КИДАНЄ, КИДАНЬЄ с. 1. (метання чого-небудь з метою влучити в ціль) кидання: Зготовалъ ѣмъ тѣжь Іозїа тарчи, и древа, и прилѣбцы, ... и опорѡки на киданье кáменїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

2. *Перен.* Підривання, руйнування: забѡрен'е и штѡрмъ, а якъ валáми кїдан'е вѡбли ѣхъ, оумыслъ нестатѣчный, боазлївости и стрáхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 293).

Пор. **КИДАТИ**.

КИДАНЬЄ див. **КИДАНЄ**.

КИДАНАСА с. (часта зміна положення тіла від болю) кидання, метання: те(р)плїве бѡль ѡны(и) бе(з) трѡбги и кїда(н)аса, гамѡючи самѡго себе зносїлъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 61).

КИДАТИ, КИДАТЫ, КІДАТИ дієсл. недок. (що, на кого, чим на кого, чим за ким) (метати що-небудь, щоб влучити в ціль, у певне місце) кидати: кды дей, его милось отецъ владыка Володимерский, зо всимъ соборомъ... съ процесїею шоль... тогды дей невѢрныє жидове... каменемъ метали... Которыежь то жидове, стоечи передо мною на вряде, до того учинку, ... абы на его милость отца владыку и на духовенство кидати мели, не знали, хотечи // присегою отъ того ся отвести (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 266-267); Ja... ydu do domu swoho Tá y z toiemy horsczkámї... Tá ná szčo ták мноho máiesz Lyboy ná зонку кydáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Сѡтъ нѣакїи гѡры ѡгнїстыи, ... а на нїхъ бѣдла ѡвцамъ подѡбныи, котѡрїхъ хѡтачи ловци поимáти, чїнатъ кѡла желѣзныи и припрá-

вивши оудици, кйдаю(т) в' оґо́нь, понева(ж) тыи быдлата за пбкармъ,... оґо́нь ма́ють (Вільна, 1627 Дух. б. 122); чернѣци, ворота до цвинтара замкновѣши, каменми на помененых студеньтовѣ кидати почали (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 584); кидати — abiicio (I пол. XVII ст. Своб. 29); самого протестанѣта до рукѣ достати не могучи, теды за нимѣ, ажѣ до костела самого катедра́льного, на цментар кийми и каменями и, чымѣ могли, кидали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309);

(що, перед ким) (випускати з рук, упускати на землю) кидати: выймеш соуец з ока не давайте свѣтоґ псом. и не кидайте перед' ваших' пред сви́нями абы их' не потпалі ногами своими (Володимир, 1571 УЄ Вол. 49); хме(л)... по(д)даны(х) нши(х) граби(т) берѣчи во́лы поживае(т) и(х) в несѣхоежо(х) а по десе(т)и грше(и) на зе(м)ли кидае(т) за вола (Ковель, 1574 ЖКК II, 277);

(що на що) (поміщати що-небудь кудись, закидати) кидати: спрять домовый пана Корсаковѣ и малжонѣки его што колвекѣ тамѣ въ тыхѣ коморахѣ было на свои подводы... кидали (Київ, 1633 КМПП I, дод. 544);

(кого) (опускати у воду) кидати: щупаки, которые отъ головы ажѣ до нерешту на пядѣ, повинни засѣ назадѣ до ставовѣ кидаты (Камениця, 1607 АрхЮЗР 6/I, 342).

Див. ще **КИНУТИ**.

КИДАТИСА дієсл. недок. 1. (стрімко наближатися до чого-небудь) кидатися: Гдѣмѣ правѣ блѣжей до ѡного грбѣд приходѣль... до семидеся́тъ бѣсовѣ... смѣли ми в' тва́рь кидати́са (Вільна, 1627 Дух. б. 5).

2. (на кого) (нападати, накидатися) кидатися: Гдыса ѡбѣздитѣ и до войны при-

вѣкнетѣ,... та́къ охѣтне на не́прия́теля кѣдае́тса, же са́мѣмъ го́лосом' стра(х) задае́тъ не́прия́телемѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); Оустремѣюса: Кѣдаюса на кого, припадаю, натираю, наѣжджаю (1627 ЛБ 141); повестми кидатися див. **ПОВѢСТЬ**.

3. (з чого на що) (змінювати рід занять) перекидатися: ѡ(д)всю́ль приспособбити и примно́жити зыскѣ оусилѣетѣ, з' сего на дрѣгѣй кѣдаючиса прѣмысль (Вільна, 1627 Дух. б. 303).

Див. ще **КИНУТИСЯ**.

КИДАТЫ див. **КИДАТИ**.

КИЄВЪ див. **КИЄВЫЙ**.

КИЄВЫЙ, КИЮВЫЙ, КИЄВЪ прикм.

(заподіляний києм) кийовий: виде(л) е(с)мы ...в тылѣ головы раны две битые киевые спѣ(х)лые (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 4); разовѣ ему немало синихѣ, а зособна у голову три раны киевых задали (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 702); а киевых, плазовых и обуховых разовѣ битых оных,... немало позадавали (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/III, 591); где я, возный, за приданемѣ того жѣ уряду,... выделемѣ пана Якуба Дембѣского збитого въ Житомеру, въ господа, знаки киеве збытые, спухлые, кровю набеглые на голове, рукахѣ,... хрибте (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/I, 528); во(з)ны(и) енера(л)... на хрибте и // по рукахѣ его разо(в) ба(р)зо сила... ѡди(н) по(д)ле дѣругого до пе(т)на(д)цати, зна(т), киевыхѣ и ѡбуха(ми) битыхѣ ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 ДМВН 199-200).

КИЙ, КІЙ, КЫЙ ч. 1. Кий, дрюк: можетѣ на некоторыхѣ местца(х) члѣвекѣ на земли стоячи бланѣкованья а подѣсябитья киємѣ досягнѣти (1552 ОЧерк.З. 4); а по(д)даного моего... такѣ же ѡкру(т)не ки(и)ми збили (Житомир, 1584 АЖМУ 86); я виде(л)... ѡ дми(т)ра сты(р)ско(г) кости

рѣки ноги плечи головѣ окрѣтне киями... побитые (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); привелі егѣ дѣ каиафы... тоу(ж) егѣ бѣли поли(ч)ковѣли пхѣли кѣими (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 67); Абѣвѣмъ ѣкѣ пѣсъ кгды кѣй котѣрымъ оударѣнымъ бѣлъ заво(н)хѣетъ, ѣкѣ найпрѣдшей и надѣлей оутѣкаетъ: Та(к) дѣаволь кгды знѣкъ Кр(с)та Хѣа... вѣдитъ, трепѣшетъ и бои(т)са (Київ, 1632 *МКСВ* 275); оно(г)[о] по[и]ма(в)ши, бѣ(з)ви(н)не на зе(м)ли покину(в)ши, киями и ѣбухами ѣ(д) головы ажѣ до стопы ногѣ... росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **кий на собѣ понести** — занати покарання побиттям кием: Врядник ...поведил: "...а не хочеш ли по доброй воли ехати, тогды з непочтивостю з двора поедешъ и кий на себе понесешъ..." (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92);

палиця, посох: Жѣзль: Пѣсохъ, пѣлцать, лѣска, пѣлица, кѣй (1627 *ЛБ* 36); потомъ по помазанью, кажетъ к' вѣчерѣ ѣсти бара(н)ка, и ѣпрѣсноки з' жо(л)ченѣцею, ѣпоадѣвшиса, ѣбѣвши бѣты, и кѣй ѣлбо пѣсохъ в' рѣкахъ маючи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 367); **за еднымъ кѣемъ** — (*відразу, дуже швидко*) за однимъ махом: якъ то(т) Пѣтрѣрха за едны(м) кѣе(м) перошо(л) (!) вѣды іерда(н)скѣе, и в далѣкѣю крайнѣ заше(д)ши, богѣты(и) са до ѣ(т)чѣзны вернѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201).

2. (*вид вогнепальної ручної зброї*) кий: киевъ до стреланья ѣ (1552 *ОЛЗ* 160); Киевъ ѣ што стрѣлають с нихъ железныхъ стары(х) негодныхъ кѣ стрѣльбе мають быти перекованы в гаковѣницы (!) (1552 *Овол. З.* 194 зв.); Кѣль до гаковѣницъ и до киевъ две сте и пѣть, а фѣ(р)мъ только в железныхъ (1552 *ОЛЗ* 160);

(*вид холодної зброї*) кий: Дрекѣль, Алѣбѣрта, галабѣрд(а), ѣлбо кѣй, сокѣира, рогѣтина (1627 *ЛБ* 33).

3. Особова вл. н.: яковъ ки(и) (1649 *РЗВ* 176).

КИКОТЬ ж. Кукса, *диал.* кикоть, кѣкоть. Особова вл. н., ч.: Миско Кико(т) (1649 *РЗВ* 141).

КИЛА ж. Кила, грижа: Тако(ж) кого кила нападе(т) ѣецъ ѣзми ско(л)ко коурѣчи(х), и выбери з ни(х) жо(л)тки, и... на во(л)номъ ѣгни... вари та(к) до(л)го а(ж) з ни(х) выиде(т) вода чѣ(р)вонаа (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); bubonocela, кила, про(р)ва (1642 *ЛС* 105); hernia, кила (Там же, 217).

КИЛЕФЪ ч. (*нім.* kilof, *гр.* кѣлофа) (*бойова сокира*) кайло: тѣды выше(и) помененые при(н)ципалове с помо(ч)никами своими, ... на ска(р)жачи(х)се, ... кгва(л)товне и поту(ж)не в ки(л)кадѣся(т) чоловека з ро(з)ными бронями, шпадами и рапирами, и килефами напа(д)ши, ѣны(х) бѣ(з)ви(н)не..., побили (Володимир, 1638 *ТУ* 309).

КИЛИМЪ ч. (*тур.* kilim) килим: Кѣлимо(в) два. Коверцовъ два (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 260); кили(м) пѣ(р)ский пѣстрый долги(и), до стѣны запрестолной (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1052, 3); Килимо(в) просты(х) ѣсмъ кѣпованые по золоты(х) девѣти (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); меновите взято... // ...Килимо(в)... черѣвоны(х) шесть кѣпленыхъ по золотыхъ десять (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)шако(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а потомъ зробивши тѣе поихали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КИЛИХЪ *див.* **КЕЛИХЪ**.

КИЛИЯ *див.* **КЕЛИЯ**.

КИЛКА, КИЛЪКА, КИЛЬКА *числ.* Кѣлька: в барѣновци знашли вѣдмъ кѣлка и боѣлиса пѣлѣти ѣбы не гѣрѣи было (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Люди народѣ шляхѣ(т)ского котѣрые име(н)я попродали а (в) месте мешкаю(т) и(з) ли(х)вы живу(т) по

ки(л)ка тисаче(и) золоты(х) маючи (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 120 зв.); другихъ килька гуфовъ заразь до Колодезей... вьскокъ пославши, тамъ великие збытки, кгвалтъ починили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 230); втекаючи килка човеко(в) в стырѣ потонѣли (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); панове Трипо(л)ские... указали у лисе на само(и) границы ки(л)ка дубо(в) велики(х) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 62); мѣль при сѣдлѣ торбочку,... в которой килька червоных было (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 36); в которо(и) то аренде мениле(м) себе кри(в)дѣ килька мети отъ его м(ст) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31); кѣлка кнажа(т) Четвертѣнски(х) живѣтъ свѣй за Ѡ(т)чѣзнѣ положило (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); А з вѣсть тогѣ Конѣ, ѡгнь сѣрчаний выходить, далѣко на кѣлка лѣктѣй (Чернігѣв, 1646 *Перло* 141); которѣе жита и пшеници... пана Кгавловьского менованые попы на продажѣ до Лвова килка подводами воковали, пива робляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО, КИЛКУ. КИЛКАДЕСЯТ** *див.* **КИЛКАДЕСЯТЬ. КИЛКАДЕСЯТЬ, КИЛКАДЕСЯТ, КИЛКАДЕСАТЬ, КИЛЬКАДЕСЯТЬ** *числ.* Кѣлкадесѣят: па(н)... Немеричь,... принявши козаковъ для ѡбороны че(р)ниховское ки(л)кадесѣя(т) члвка, бавиль ихъ при себе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); тамъ же въ писеци (!) щепы... яблуневыхъ добрыхъ о килька десѣятъ полмили, попсовали (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); такѣй прѣпыхъ з великою жѣлостью принѣвши до слоуханѣа посѣлствѣ з рѣзныхъ сторѣнѣ пристѣпѣлисмь, котѣры(х) же было до килкадесѣтъ, чѣсѣ немѣло взѣти моуѣсли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); брат их... // ...с килкадесѣят

слуг... до Любча... приехал и гаковниц полных возов три... привез (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509-510); Кита(и)ки простои... ки(л)кадесѣя(т) локо(т) (Львѣв, 1642 *Инв. Усп.* 68 зв.); место Хорол..., слободѣ и осадѣ новых килкадесѣят выбудовалѣ и осадиль (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177).

Див. ще **КИЛКУДЕСЯТЬ.**

КИЛКАДЕСАТЬ *див.* **КИЛКАДЕСЯТЬ.**

КИЛКАКРОТЬ, КИЛЬКАКРОТЬ, КИЛКАКРОТЬ *присл.* Кѣлкакратно: Родѣвшѣи его килкакрѣтъ посылали в зѣмлю тѣрѣцкѣю довѣдоваючисѣ где ѣсть, чи стрѣченѣ (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); А та(к) ра(з) и ки(л)какро(тъ) Мелеха Барана пыта(л), е(ст)ли бы якое право а(л)бо листы на то(т) ѡ(б)ру(б) сво(и) ме(л), же бы то у права показа(л) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 64); Колькрѣты: Килкакрѣтъ (1627 *ЛБ* 54); то(т) же пленипотенѣтъ... протестова(л)се ѡ то, ижѣ онѣ по ки(л)какрѣтъ вырекѣшисе усихъ справѣ... до акту теперешнего вдира(л)се и вдираетѣ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); а дворѣника звезавѣши килькакрѣтъ били, а на остаток и утопити хотели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

Див. ще **КИЛКУКРОТЬ.**

КИЛКАКРОТЬ *див.* **КИЛКАКРОТЬ. КИЛКАНАДЦАТ** *див.* **КИЛКАНАДЦАТЬ.**

КИЛКАНАДЦАТЬ, КИЛКАНАДЦАТЬ, КИЛКАНАДЦАТ, КИЛКАНАДЦЕТЪ, КИЛКАНАДЦЯТЬ, КИЛКАНАДЪЦАТЬ, КИЛКАНАДЪЦАТЬ, КИЛЬКАНАДЪЦЕТЪ *числ.* Кѣлканадцѣятъ: отправованѣ пенезей где бы потреба была, теде их давати мают до десѣти, альбо до килканадцѣят

(Локачі, 1591 ПККДА I-2, 163); мнóго пѣ-
незей готóвы(х) ро(з)сы́павъ, зличи же тóе
обáчишь, ижъ сама сто́го яцка новóтнаа
его ѿ(т) па́пѣжа на́данаа стóсть, с по(л)-
щи до килкана́дцати т́сачей золоты(х)
вы́черпнѣла (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
172 зв.); а Никиѳору Турови, архимандри-
ту Печерскому,... вольно было у митропо-
лита килканадыцать сель..., побрати (Віль-
на, 1599 *Ант.* 859); бѣдѣчи мѣдры(м)... //
...и дѣовны(м) повине(н) бѣде(т) и братии
подобныхъ собѣ ховати звлаща семѣ мѣ(с)-
цѣ потребныхъ, а меновите ѿсобѣ ки(л)ка-
на(д)це(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61);
за которыми килканадцать миль посыла-
ючы не ведаючи што за инструкцію отъ
войска мають,... штомъ на прудце розумель
онымъ написавшы (Корсунь, 1625 *КМПП*
I, дод. 274); В' дрѣго(м) ѳзелци перель се-
ре(д)нихъ бе(з) нити(и)... Але з ни(х) вы-
нято е(ст) ки(л)кана(д)ця(т) пере(л) (Львів,
1637 *Инв. Усп.* 18 зв.); онъ... мешькаючи
пре(з) лѣтъ кильканадыце(т) в месте(ч)ку
и(р)гачеве... заживаючи добре(и)ствѣ не-
малыхъ // Такъ ѿдѣ поводовъ яко и анѣте-
цесоровъ и(х)... прочъ пошолъ (Київ, 1643
ЛНБ 5, II 4064, 125); панъ Києвськи(и)
сѣмьмѣ певнѣю... ѿ(т)далъ а пятисотъ зо-
лотыхъ... до тыхъ часъ презъ лѣтъ ки(л)-
кана(д)цать 8 себе трымалъ (Люблін, 1647
ЛНБ 5, II 4069, 147 зв.).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКУ-
НАДЦАТЬ.**

КИЛКАНАДЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЦЕТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЦЯТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАСЕТЪ *числ. (стп. kilkaset) киль-
касот: Той Палемон'..., зебрáвшиса скýлкѣ
товáришовъ, ма́ючи при собѣ кýлкасе(т)
члѣвка, зайхаль ѿкрѣтами, В т́и по(л)нѿ(ч)-
ны(и) кра́е (Чернігів, 1646 *Перло* 3).*

Див. ще **КИЛКАСОТЬ, КИЛКУСЕТЪ,
КИЛКУСОТЬ.**

КИЛКАСОТЬ, КИЛЬКАСОТЬ *числ.*
Кількасот: в т́ыхъ кра́ахъ кѣда ишла бѣ-
ра... кýлка со(т) кóпъ рознеслѣ не знáти
где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); гроше(и)
готовы(х) ки(л)касотъ копъ... вziali (Вар-
шава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); те́ди-
сми писали до пана бо(г)дана аби на(м)
позичи(л) ки(л)ка со(т)... золоты(х) (Су-
чава, 1599 *ЛСБ* 335); Другіе явне мовили,
же то вадит, же у Янего взяли килька сот
червоныхъ золотыхъ, и за здрайцу поличе-
но (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); Па(н)
Стражъникъ... тыхъ то слѣгъ и Помочъ-
никовъ свои(х)..., човека до ки(л)касотъ
...наслалъ на... село дрѣжнью (Київ, 1635
ЛНБ 5, II 4060, 103); панъ янъ афенды-
кови(ч)... хотѣ(л) аби му ...еще... ки(л)ка
со(т) золо(т) опустили (Львів, 1645 *ЛСБ*
1043, 73).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКУСЕТЪ,
КИЛКУСОТЬ.**

КИЛКАСЬ *числ.* Килька, скількисъ: То
пакъ дей, кгда съ тымъ деревомъ подводы
мои приехали, сегожъ месеца мая,... у сере-
ду, возовъ килкась дерева у замокъ упро-
вадили (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1,
100).

Див. ще **КИЛКА, КИЛКО, КИЛКУ.**

КИЛКО *числ.* Те само, що килка: По-
вѣтра неслыхáное кýлко лѣтъ было (1509-
1633 *Остр. л.* 127 зв.); слуха(и) члове́че
дочасни(и), килко било царе(и), князе(и),

прости(х) люде(и)... почавши ѿ(т) Адама і до сего дне (XVI ст. *Сл. о см.* 335); по(з)вы даны чере(з) того во(з)но(г)[о] за килко неде(л) пере(д) заданье(м) того, яко ѿни меня(т) якии(с) фа(л)шъ (Клочки, 1600 *ККПС* 164); нехъ ко(н)те(н)тѣе(т) хо(ч) и волами ки(л)ко (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1); Слѣжѣбни(к)... пре(д) кѣлкома лѣтми, ѿный с' тѣкстѣ Грѣцкогѡ спорадѣвши, з' дрѣкарнѣ тѣтѣшнеи... подѣлисмѡ (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКУ.**

КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКОНАДЪЦАТЬ *присл.* Те саме, що килканадцать: Того-же часу Витовтъ,... стершись съ татары и килконадцать гухвовъ татарскихъ уворвавши, поймалъ и привелъ ихъ у Литву (поч. XVII ст. *КЛ* 74); отецъ зъ сыном, в килконадъцать коней, наехавъшы на подворе протестующого,... оногѡ... забиты хотели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 121).

Див. ще **КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКОНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКОНАДЦАТЬ.*

КИЛКОРО *числ.* Кѣлкорѡ: коля и хвосту никгды дармо на огорожене урубати не позволено, ажъ мусель килкорѡ куръ дати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410); помеченый его милость отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкорѡ бенефицые духовъные..., противко вшелякой слушности, зъ войскомъ... на преречоный монастырь Никольский кгвалтъовне наехалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726); панъ Єремѣи(ш) Тыша Быко(в)ски(и)... протестова(л) противко... пнѡ по(д)коморѡму кие(в)скому и урадови его, яко су(д)ям, же юри(с)дицию (!) не на то(м) ме(ст)цу... на ки(л)корѡ з луку стреле(н)е

по(д)ле гребѣ(л)ки... на вла(с)но(м) кгру(н)те дѣди(ч)номъ... пнѡвъ Тышо(в) Копачо(в)скы(и) уфунъдовали (Київщина, 1639 *ККПС* 254).

КИЛКУ, КИЛЬКУ *числ.* Те саме, що килка: видел есми знаки кгвалтовныи: в килку домех окны и дѣри повибываныи (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 422); ранъныхъ слѣгъ помененогѡ... княза кѣрпского килкѣ видиль есми (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 236); яко на човека... никому ничого невинного,... проломивши въ кильку мѣстьцахъ острогъ,... отбивши фортки ув обоухъ воротъ, въпадши оступили домъ, гдемъ перемешкивалъ и сховане свое мелъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158); проси(л) ѡного моужа абы его за(м)кноуль в' ѡсѡбной халоупцѣ,... хлѣба и воды абы емоу давалъ по ки(л)кѣ днѣ(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); видели... же в каждом теле по килку пострѣлов кулями нам, возным, оказовали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); видечи конъкурентѡвъ килку и спо(р) межѣ ними самыи ѡ тѣе кгрунъты, тѣды(м) с пови(н)ности моеѣ за стороною поводѡвою ехалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 262); в то(м) же селѣ будучи(х) протѣ(с)тующи(х)ся по ки(л)ку ра(з)... року тепере(ш)негѡ... ро(з)ныхъ днѣ(и) и мѣе(и)... по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО.**

КИЛКУДЕСЯТЬ, КИЛЬКУДЕСЯТЬ *числ.* Те саме, що килкадесять: ѡв(ц)ѣ и (с)ви(н)ѣ зимѡва(т) по(з)воли(л) и ѡ(д) то(г)[о] золоты(х) до ки(л)кудеся(т) на себѣ ѡ(д) ни(х) узя(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 144); вамъ самымъ имени лепѣ(и) ведомы(м)... члѣвка до ки(л)кудеся(т)... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); тѣе добра “Ѡ(л)шанъка”, для то(г)[о] суть

на(з)ваные, же... границы ѿ(д) ки(л)куде-ся(т) летъ, зъ Обуховомъ,... выра(з)не су(т) обьясненые, и давъностью летъ стве(р)жонные (Київщина, 1639 *ККПС* 240); по килкудесять воезов в гае городиськие ездъжачы, дерева на семь тысячей... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118); едучи въ ки(л)кудесять коне(и) чере(з) село Станишо(в)ку... та(м) же на(д)еха(в)ши,... працовитого небо(з)чика Конъдрата Кошеля (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КИЛКУКРОТЬ *присл.* Те саме, що килкакротъ: Южъ то и по килкукро(т) до вм(с)... пре(з) шкриптъ на(ш) ѿсвѣдчаючи: проси(м), абысте з ласки своее ведлѣгъ наши(х)... прозбъ... не рачили перебачати (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

КИЛКУНАДЦАТЬ, КИЛКУНАДЦАТЬ *присл.* Те саме, що килканадцать: есмо пере(д) килкѣнадцатми лѣтъ однакѣй зъ собѣю календаръ мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); та(к)же и и(н)шие кри(в)ды... зыскали на не(м) до ки(л)куна(д)цать тисече(и) золоты(х) (Київщина, 1600 *ККПС* 133); А права, которые ме(л) родичъ проте(с)туючыхъ з малжонъкою своею на мае(т)ность певную часть по(д)данныхъ килкуна(д)ца(т) в селе Липово(и) з дворо(м),... // яко та(м)тые права шыреи и посесыя ѿпевала (Житомир, 1649 *ДМВН* 185-186).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ.**

КИЛКУНАДЦАТЬ *див.* **КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКУНАСТУ *числ. (стп. kilkunastu)* килканадцать: Мартинъ Кудравецъ,... из иншими гултайми до килкунасту чоловіка... пограбили властное маетности малжонка моего (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 283).

Див. ще **КИЛЬКАНАСТУ.**

КИЛКУСЕТ *див.* **КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛКУСЕТЪ, КИЛКУСЕТ *числ. (стп. kilkuset)* те саме, що килкасетъ: Стефан Прилипич, сам от себе и именем... // от килкусет людей в мѣсте Михайлове... оселых, жаловал и оповедал з великим утяженем на их млтъ (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 149-150); если намъ килку сетъ золотыхъ не даси и коня, теды мы тое и домови твоему учинимо, што и местечку (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251).

Див. ще **КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСОТЪ. КИЛКУСОТ** *див.* **КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКУСОТЪ, КИЛКУСОТ *числ.* Килкасот: Тѣми и(х) бе(з)чѣста(т), а хота бѣ было въстѣчны(х) дѣбѣчны(х) до кѣ(л)кѣсѣтъ и до ки(л)кѣ тѣсаче(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); вы... зобра(в)ши(с) кѣпою немалою... члѣвка до ки(л)кудесе(т) а(л)бо до ки(л)кѣсотъ з оружье(м)... Поменены(х) Поводовъ... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); А ѿсобливе протестова(л)се ѿ то, ижъ они... важылисе добра и кгрунъты, до Кошылова ѿ(д) ки(л)кусотъ ле(т) належачие, котори(х) анѣтеце(с)сорове пѣна протестуючо(г)[о]се зъ еналоие(и) пановъ Кошыловски(х), по ни(х) пановъ Козаровъ, с Кошыловски(х) походячи(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236); в тотже часъ..., березъ до килкусот,... выпятившы, до помененого местечька Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛОВАТИЙ *див.* **КИЛОВАТЫЙ.**

КИЛОВАТЫЙ, КИЛОВАТИЙ *прикм.*
1. (*хворий на килу*) грижовий, *діал.* килавий: herniosus, киловати(й), препу(к)ли(й) (1642 *ЛС* 217).

2. *У знач. ім.* Килавецъ: та трава велми пристои(т) пріати киловаты(м) (XVI ст. *Травн.* 351 зв.).

КИЛЧИБОГЪ ч. (стп. *kilczyber*) (на-
сіння чилибухи — *Strychnos nuxvomica* L.
— тропічного куща, з якого виготовляють
стрихнін) блювотний горіх: от фунту гвоз-
диков грошей два; от фунту килчибогу
грош оден (Вільна, 1568-1573 ПККДА II,
дод. 560); Иванъ ма(р)тиновичъ... мель...
ки(л)чибогу фунто(в) к̄ (Берестя, 1583 *Мит.*
кн. 34).

КИЛЪКА див. **КИЛКА**.

КИЛЪКАКРОТЬ див. **КИЛКАКРОТЬ**.

КИЛЪКАНАДЪЦЕТЪ див. **КИЛКА-**
НАДЦАТЬ.

КИЛЬКА див. **КИЛКА**.

КИЛЬКАДЕСЯТЬ див. **КИЛКАДЕ-**
СЯТЬ.

КИЛЬКАНАСТУ числ. (стп. *kilkanastu*)
кільканадцять: тую справу духовную
отправовати мѣлъ и дидаскаломъ быти у
Острогу еще от кильканасту лѣтъ, не хотѣлъ
того учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.*
34).

Див. ще **КИЛКУНАСТУ**.

КИЛЬКАСОТЬ див. **КИЛКАСОТЬ**.

КИЛЬКУ див. **КИЛКУ**.

КИЛЬКУДЕСЯТЬ див. **КИЛКУДЕ-**
СЯТЬ.

КИЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КИЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КИМВАЛЪ ч. (гр. *κίμβαλον*) (ударний
музичний інструмент) кимвал, кімвал: Яко
нашъ Вбж' и Пастырь при Х̄ѣ Гетмане
Кимвалъ оударъ дх̄овный, Начни нбо пѣ-
ти Нбого дне(с) звитѣжцѣ пѣсньми вы-
носіти (Київ, 1630 *Имнол.* 5); *pavlium*,
ки(м)валь (1642 *ЛС* 277); *Образно*: Хва-
лѣте его [б̄га] в' стрѣнах и оргѣнѣхъ и
кимвалѣхъ, сирѣ(ч): біюще в' пе(р)си с
плѣче(м) // велїи(м) поюще б̄га и про(ч)
(Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29).

КИМИНЪ див. **КМИНЪ**.

КИНЕНЬЄ див. **КИНЕНА**.

КИНЕНА, КИНЕНЬЄ с. Жест, помах:
все згбла створѣна мѣло бы ѡра(з) не згй-
нѣло, кды еслїбы на кр(с)тѣ трѣпѣчого
кинѣна(м) задѣржано не было (поч. XVII ст.
Проп. р. 105);

(*порух голови*) кивок: Вѣзникѣю: Пов-
стаю, ѡкѣзѣюса, кинѣньем' закарѣю, по-
кива(н)емъ ѡ(т)мовлѣю, скинѣньемъ значѣ
(1627 *ЛБ* 19).

КИНОВАРЕНЪ прикм. Киноварний: *mi-*
niatus, киноваре(н), ѡче(р)вле(н) (1642 *ЛС*
269).

КИНОВАРЬ ж. (цсл. киноварь, гр. *κιν-
νάρια*) киновар: побра(но)... // киновари
два фу(н)ты (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); А
на годъ польтораста тетрадей папери на
то, киновари,... Єе Милость пани,... емѣ
давати маєть (1577 *АС* VI, 78); *minium*,
кинова(р) (1642 *ЛС* 269).

КИНОВИОНЪ ч. (цсл. киновіа, гр. *κοι-
νόβιον*) те саме, що **киновія**: киновионъ
тоє(ст) ѡбще житие зако(н)никовъ регѣ-
лы ст̄го Василя Великого,... при цркви
ншо(и) Бра(т)ско(и) фѣ(н)довати пи(л)ная
є(ст) и гва(л)товнаѣ потреба (Луцьк, 1624
ПВКРДА I-1, 56).

КИНОВИТА, КІНОВИТА ч. Чернець
монастиря особливого уставу: Зоставѣючи
теды в цалости пови(н)но(ст) ихъ зако(н)-
ничѣю, в которо(и) ѡбовязалися истощати
себе праве в слѣ(ж)бѣ Божо(и) всѣ исти(н)-
ныи Киновитове, и стокро(т) боле(и) на
ѡписанїе наше доброго мнити пови(н)ни
бѣдѣтъ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 60); Со-
фронїй Почаскїй Гимнастєсь Кїновїта Мо-
на(х): Печѣр: Рєтѣрики Профѣссоръ (Київ,
1632 *Євх.* 293).

КИНОВИЯ, КИНОВІЯ, КІНОВІА ж.
(цсл. киновіа, гр. *κοινόβιον*) монастир особ-
ливого уставу, за яким ченці не можуть

мати особистої власності: людей // при ни(х) дѣховъны(х) дла по(д)поры веры светое... и дла цвичена и наоуки писмъ... б̄жои монастирь которы(и) се называетъ кино-вия... надали zaloжили и ѳндовали (Дермань, 1602 ПВКРДА IV, 34-35); На що и манастырь свѣой называемый дер'мань, зо в'сѣми достат'ками ѳ(т)лѣчылъ, на кинѣ-вию его оуфн'довалъ, и йнокомъ ѳ(т)даль (Дермань, 1604 Охт. 12); Община, Кинѣвѣа, монастирь: Посполитое мѣстце где с' по-сполитого добра живѣтъ (1627 ЛБ 150).

Див. ще КИНОВИОНЪ.

КИНОВІЯ *див. КИНОВІЯ.*

КИНСОНЪ, КИНСОНЪ, КИНЬСОНЪ

ч. (гр. κῆνος, лат. census) чинш, податок: егда в'шелъ в до(м), упередилъ его іс ре-коучи. ш'то са тобѣ види(т) симоне. црїе земьсти, ѳ(т) которы(х) дани беру(т), или ки(н)сонъ [грец(к)и слово киньсонъ, а по-нанемоу (!) чин'шь.] ѳ(т) свои(х) ли сновъ или пакъ ѳ(т) чюжихъ (1556-1561 ПЄ 78); Напервей... даль хотъ поганина, але об-оронцу, который хочай то взявши свой кин-сонъ, не только духовным, але и свѣцким православным без даня причины жадное кривды не чинит (Львѣв, 1605-1606 Перест. 55).

КИНСОНЪ *див. КИНСОНЪ.*

КИНУТИ *дієсл. док.* (кого, що к кому, чим) Кинути, шпурнути: старе(ц) де(и) взд(в)ши в мене ли(ст) до рукъ свои(х) и ...ко мне кину(л) и поведилъ ли(ст) то(т) не до мене писа(н) я его слуха(т) не хочу (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 78); При котором священю Господь Богъ чуд показалъ, же при звоженю на службе божей порвал его духъ нечистый и кинулъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 30); кг(д)ы кїноуль ро(з)скбю, рушилїса ѳкроуты восковыи

из лю(д)ми (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 69); потомъ егб на долъ кинѣло: бб Седекїю по(и)мал' Навходонѳсоръ Црѣ Вавїлон-скїй: и вылѣпивши емѣ ѳчи до Вавїлонѣ в' неволю запровадилъ (поч. XVII ст. Пчела 29 зв.); Дѣрево те(ж) кедрѣво, и ис-сѣпъ, и кармазїнъ два крѣтъ фарбованый сщѣнникъ кїнетъ в пѣломе, котѣрый ко-рѣвѣ жрѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 139 зв.); **кинути окомъ див. ОКО; руки кинути див. РУКА.**

Див. ще КИДАТИ.

КИНУТИСЕ *див. КИНУТИСЯ.*

КИНУТИСЬ *див. КИНУТИСЯ.*

КИНУТИСЯ, КИНУТИСЕ, КИНУТИСЬ, КИНУТИСА, КИНУТИСЯ *дієсл. док. 1.* (до кого, до чого) (*швидко попрямувати до кого-, чого-небудь*) кинутися, метнутися: а князь дей Ярославъ гаркабѣзомъ Желеха межѣ ѳчи на головѣ вдарилъ, потомъ слѣдги его до него са кинѣли (Петр-кѣв, 1564 АС VI, 250); я ѳ(т) двере(и) за(с) до ѳ(к)на кинѣлася и кгды ѳ(к)но ѳ(т)во-рила з лѣка до мене стрелено (Володимир, 1588 ЖКК I, 301); тые людѣ, которые стояли в справе перед манастыром... кинутисе до брони съ сокирѣками, обухами,... // выбїяти почали (Луцьк, 1627 Арх ЮЗР 1/VI, 588-589); там, тот же насла-ный люд позваного,... розные кгвалты... над обывателями тамошними доказую-чи,... до замьку... кинулись (Варшава, 1646 ЧИОНЛ XIV-3, 182).

2. (на кого) Напасти, накинутися: Слѣ-зи тои пнѣи и всѣ дворанѣ Видячы же не жа(р)тъ кинѣлися на ны(х) еднѣста(и)не Шабе(л) добывшы (1636 Лям. о приг. 9); **рукою кинутисе див. РУКА;**

(на кого, на кого чим) (*раптово почати лаяти кого-небудь, докоряти комуся*) на-

кинутися: Диоскоръ,... за то само былъ осужонъ..., ижъ ся на старъшего своего кинулъ, и того, подъ которого владзою... самъ былъ,... выклинати важылъся (Вильна, 1599 *Ант.* 563); А потомъ объмовившы двохъ поганскихъ цесаровъ..., кинулся невстыдливе (ї яко встеклый,) на пастыра вселенского церкви Хрыстовы, и яко тамъ справы его шацуетъ, не потреба ми повтарати того блюзнерства (Там же, 771); Небожчикъ, постерегши в горелце порошокъ,... тое горелъки пит не хотел... А менованая пани Чуриловая, упевняючи его, же цукром ест приправлена и присоложена, примусила посполу зъ малъжонкомъ своимъ, который, офенъсе с того на небожъчика взявъши, слова се уразливыми на небожъчика кинувши, примусиль его (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584).

3. (до чого) (*поспішно із завзяттям взятися за що-небудь*) кинутися, вдатися: То пакъ потомъ, ижъ обачили, же мы стережемо пильно, кинулися до злого, спросного фортелю (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 410); тые ото вси слова вилялетъ прескочившы, до тыхъ се нижей писаныхъ кинулъ (Вильна, 1599 *Ант.* 723); невѣстѣ шпѣтнаа е(ст) рѣчь до повѣн'ности моужа прилоучатиса, и коудѣ(л) покынѣвши нерострѣпне кѣноутиса до меча (поч. XVII ст. *Проп. р.* 43); Ѡ котѣромъ ѡдѣстью Царскомъ довѣдавшиса Скѣйскѣй Хаганъ, заразъ кинѣ(л)са до справы, и мѣре в'правдѣ Окрѣтами наблниль (Київ, 1627 *Тр.* 659); чемѣ жъ не слѣхаль голосѣ г(с)днего але са кинѣ(л) до користѣи и оучинилесъ зле пре(д) г(с)демъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 215 зв.).

4. (*пролягти згори вниз, стрѣмко звернути вниз*) упасти, спуститися: то(т) кгрѣ(н)тъ лишѣтви(н)ски(и) при граници моско(в)-

ско(и) ѡ(д) веко(в) в таки(м) положеню лежи(т), то естъ идѣчи за сло(н)цемъ якъ сло(н)це иде(т) взя(в)ши ѡ(д) рѣчки белоѣса кинѣ(в)ши(с) влево в глѣбокие зѣбра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

5. (*про воду*) Сколихнутися, захвилюватися, збуритися: Было у Ерусалимѣ на Овчумъ купели,... лежало множество слѣпыхъ, хромыхъ, сухыхъ, и ждали, што бы ся кинула вода, чомъ на каждый // гудъ приходивъ ангель, та избивавъ воду (XVI ст. *НЄ* 57).

◊ до розуму кинутися *див.* РОЗУМЪ.

Див. ще КИДАТИСА.

КИНУТИСА *див.* КИНУТИСЯ.

КИНЬСОНЪ *див.* КИНСОНЪ.

КИОТЕЦЪ, КІОТЕЦЪ ч. 1. Скринька: riscus, сі, киотець, су(н)дучокъ (1642 *ЛС* 355).

2. (*церковна шафка для зберігання коштовних речей*) скринька, шкатулка: Киоте(ц) албо шкатул'ка гебановая з' шѣфля(т)ками внутрѣ еѣ пу(ш)ка... в ко(т)ро(и) мощы розны(х) стѣ(х) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); Киоте(ц) мале(н)ки(и) албо скрино(ч)ка, в котро(и) е(ст) якая(с) стѣ(ст) не по(д)писаная... Там же... пу(н)талико(в) нѣцо и и(н)шиѣ дробя(з)ки (Там же); В то(м) же кѣѡ(т)ци и каме(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ковой (Там же, 23).

КИОТНИЙ *прикм.* (*який стосується кіота*) скриньовий: рухидат(us), киотни(й) (1642 *ЛС* 340).

КИОТЪ, КИВОТЪ, КІОТЪ, КІВОТЪ, КІВОТЪ ч. (*цсл.* кивотъ, *гр.* κιβωτός) 1. Скриня: enethesa, киотъ, сундукъ (1642 *ЛС* 179).

2. (*скриня, шафка для зберігання ікон, священних предметів і цінностей*) кіот: кѣпилиса два свѣти(л)ники... срибра вы-

сокого и кио(т) (Львів, 1635 ЛСБ 1054, 1 зв.); Киотъ... запечатаны(и) з ро(з)ными святостями (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14).

3. Кивот, дарохранильница: Киотъ на(и)-бо(л)шы(и) о пя(т)и вежа(х) на ве(р)хѣ и з'боку двѣма на каждо(и) кре(ст) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); телесный кивотъ — Богородица: иди ко преч(с)той ложьниці. моего пороженья. и говори разоумно во оуши телесного кивота (1489 *Чет.* 159 зв.).

4. (скриня зі старозавітними скрижалями) ковчег: двѣ пр(о)ркѣ. имѣлъ законъ бжии написанъ на каманы(х) дощка(х). в кивотѣ какъ бы оу скрыни (1489 *Чет.* 115 зв.); Чуешь ли, жидовине, какое теперь у васъ благословенство? где святая святыхъ,... где киотъ,... где скрижали, где всеоживленія? (1580 *Спис.* 2); Абѡвѣ(м) явне тѡ показа(л) Гѣ... кгда Црѣ Дв(д)ѣ, яко о томъ пѣшетъ // ...идѡчї пре(д) кїѡтомъ... игра(л), спѣвалъ и скакалъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 39-40); Если Кро(л) и Пр(о)рѡк' Бжїй Двѣдъ Кїѡт' ал'ѡ скрїню примѣра, котѡраа была тоѣи тѡйны фѣгѡрою, оу себе держати бо алса (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914); херѡвїмы золотыи около кїѡта (серед. XVII ст. *Хрон.* 102, на полях); киотъ завѣта — ковчег завітѡ: Кгда везли на возе киотъ завѣта Господня, тогды Жидь... виделъ то, ижъ киотъ слонится зъ воза, хотячи пасти на землю (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 117); кїѡтъ господнїй мати въ собѣ — дотримуватися завітѡв Бога, вести благочестиве життя: И зѡли(ж) не гойнѣйшее бл(с)вѣнїе дарѡвано бѡдетъ ты(м), котѡрыи Кїѡтъ Гнїй живїй и нѡ(с)ный,... маюють в' собѣ перебуваючїй (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 308); кїѡтъ свѣдѣнїа — те саме, що киотъ завѣта: Не терпѣлъ Гдѣ тогѡ, котѡрый без' блгословѣнїа и на(д) заказь,

доткнѣлса Кїѡта свѣдѣнїа але зѡразъ егѡ в' очахъ всѣхъ скарѡлъ смѣртю (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

КИПА ж. Кипа: то(т) же семе(н) ме(л) ...сукна кге(р)лицы ѡ в кипа(х) поста(в)н̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 36 зв.); кипа рославская — різновид пакувальної міри товару: еще фу(р)манъ его... ве(з) то ва(р) его Сукна кге(р)лицы ѡ кипе ро(с)лавско(и) поставовъ кѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 30 зв.).

КИПАРИСНЫЙ *прикм.* Кипарисний, кипарисовий: орѣхи кипари(с)ные то(л)ченны вмѣсте с виннѣми ягодами... бѡде(т) аки масть (XVI ст. *Травн.* 135); кипари(с)ное <дере>во (Там же).

Див. ще **КИПАРISOVЪ**.

КИПАРISOVЪ *прикм.* Кипарисовий, кипарисний: покрытие домовъ нашихъ кедрово, склепове наши кипарисовы (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

Див. ще **КИПАРИСНЫЙ**.

КИПАРИСЪ, КИПARIССЪ ч. (*цсл.* кипарисъ, *гр.* κυλάρισσος) кипарис: Тѡтъ Стѣй Хрѡмъ..., вѣставленный ѣсть..., на мѣстѣ бѡрзо слѣчномъ, где гѡстїи и великїи Кипарїсси (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); chata(e)ciparissus, кипари(с) (1642 *ЛС* 119); вѣталъ есмь высѡкїи кѣдри егѡ, и вѣборныи кипарїсы егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *Образно:* кгда хс прїйде(т)... ро(з)сыпле(т)са кипари(с), го ѣсть, высѡкове(р)хїе заѡнопрестѡпници розѡ(г)наны // бѡдѡ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75-75 зв.); Слава Ливѡнова к' тебѣ прїйдетъ, Кипарїсо(м), и Пѣвго(м), и Кѣдромъ спѡлѡ, прослѡвити мѣсто Стѡе мое (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45).

Див. ще **КАПARIСЪ**.

КИПARIССЪ *див.* **КИПARIСЪ**.

КИПЛЕНІЄ с. (цсл. кипение) кипіння: корень дикого галганѣ пріато, кипленіє твори(т) (XVI ст. *Травн.* 134).

Див. ще **КИПЪНІЄ**.

Пор. **КИПЪТИ**.

КИПРЪ ч. (лат. *Epilobium* L.) (висока трав'яниста рослина) кипр, зніт: выпуканія твоа рай зернятыхъ яблѣкъ со овощомъ яблоннымъ кипрове съ нардомъ, нардь съ сахаромъ (XVI ст. *Песн. п.* 53).

КИПЪНІЄ с. Кипіння. ◊ **кипънїа Велїарские** — пекельні муки: справедлївіи в' сполѣчности з' Авраїмо(м), а грѣшнїи в' кипънїа(х) Велїарски(х), або злослївца (Львїв, 1642 *Час. Слово* 272).

Див. ще **КИПЛЕНІЄ**.

Пор. **КИПЪТИ**.

КИПЪТИ, КІПТИ дієсл. недок. 1. (варитися) кипіти: во огни геє(н)ско(м) вѣчно(м), кѣпно ис Папа(ми) ваши(ми) клоко-тати и кипѣти будете (1598 *Виш. Кн.* 276); кипіти сопсогоу (I пол. XVII ст. *Своб.* 17); ferbeo, кипю, врю, варюся (1642 *ЛС* 195); той црѣ ѡсоудиль егѣ на моукоу. и вѣврѣгли егѣ в' котѣль кипѣчїй ѡлѣе(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352 зв.).

2. **Закипати**: на Єгїѣнскомъ мѣри, ... градъ з' нба з'палъ з'нагла, и якъ желѣзо до огна зблїживши розвараєт' стѣдень, такъ и камѣн'е бное градовое в' вѣдѣ мѣрскѣю в'пѣдши, справдетъ то, же натых'мѣсть кипѣти бѣдетъ: и гды такъ мѣре закипѣло... смолѣ кораблѣй сарачѣнскихъ розтопїло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

3. **Перен.** (вирувати, бушувати, буяти) кипіти: коли мы то(л)ко вѣры своеє ѡ(т)-стѣпимо, то(т) кнѣзь мирскїй папа, ... нше прагнена ненасычо(н)ное оутоли(т). то(т) нши похоти бе(з)престѣни кипѣчїе оустанови(т) и за(га)мѣе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); Потрѣба же и тоє вѣдати. яко...

вавїлонъ... всѣми нечїстѣтами кипѣль полѣмене(м) бѣсѣвс'ски(м) распалѣль са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 412); даї ми вѣдомост' ѡ кипѣчи(х) в' тобѣ ѡ(д) пора(н)кѣ дѣ вечера мысла(х) (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 110); Опановавши, абовѣм' грѣхъ дшѣ стѣльса члѣнкомъ еи, ... зачїмъ мнѣгїи нечїстыи мѣсли кипѣтъ в' ср(д)ци (Там же, 149).

4. **Перен.** (бурхливо виявлятися) випромїнюватися, струменитися: зъ всего егѣ Тѣла, кипѣла слава Бо(з)ства егѣ: и зъ всѣ(х) члѣнкѣ(в) егѣ засвѣтїласа свѣтлост' егѣ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124).

КИПЯЧИЙ, КИПАЧИЙ, КИПАЧІЙ дієприкм. у знач. прикм. (про посуд, у якому щось кипить) кип'ячий: Єретицкїй Сакрамѣнтъ в' досвѣ(д)ченю пре(з) єдинѣго Стѣлпника, влѣжений в' кипѣчїй горнѣць распѣстїльса и в' небытїе пришо(л) (Київ, 1619 *Аз. В.* 248); такѣжъ // іѣ стѣй... з' иными ап(с)лы мнѣго трѣпѣ(л) за правдѣ бї то егѣ и в' котѣль кипѣчїй оуврѣжено... бѣло оу рїмѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 47-47 зв.); Іѣанъ стѣй прїтерпѣш(и) мѣки: ѡ(т) нечѣстївогѣ Тїрана... // ...в' котлѣ ѡлѣю кипѣчѣгѣ; мѣчїмъ бѣ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 131-131 зв.);

у складї мїкротопонїмїчної назви доли-на **Кипячая**: потомъ дорогою, ... до долины и ру(д)ки, на которо(и) сугъ ставѣки, деремезенскїе менуючѣе Кипячѣю (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

КИР див. **КИРЪ**¹.

КИРИЛОВСКИЙ, КИРІЛОВСКИЙ прикм. (писаний кирилицею) кирилівскїй: и псалты(р) кирїло(в)скую лво(в)ско (!) дрѣкѣ: продадемъ му(н)таномъ за зло(т) 28 и 15 (Львїв, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); пса(л)ты(р) кирило(в)скую продаде(м) за зло(т) 3 и 20

(Львів, 1629 ЛСБ 1049, 8); **киріловский друкъ** див. **ДРУКЪ**.

КИРИСЪ ч. (стп. kirys, свн. kūraß, фр. cuirasse) (металевий панцир на груди й спину для захисту від холодної зброї) кіраса: При́вздоблѧют' егѡ [кона] брѡн'ю, тѡ ёсть збрѡею и кирѡсомъ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); *Образно*: кірисо(м) справедливости, шишакѡм' збавѣн'а, тѧрчею вѣри, и мечѣмъ дѧа оузбрѡена, оучитѣса [дѧа] воевѧти з' неприяте(л)ми своїми (Вільна, 1627 Дух. б. 216).

КИРІЛОВСКИЙ див. **КИРИЛОВСКИЙ**.

КИРОВАТИ див. **КЕРОВАТИ**.

КИРОВЫЙ прикм. (сукняний) кировий: зъ собою повезъ до Крупое Иванъ Дирбакъ: чарку срѣбръную..., плащъ кировый, чорный, лисами подшитый (Володимир, 1625 АрхЮЗР 6/1, 459).

КИРЪ¹, **КИР**, **КИРЬ** ч. (гр. κύριος) (титул особи вищого священицького сану православного віросповідання) кир: яко да утврѣдим и оукрѣпимъ тотъ свѣтѡи вишеписанній нашъ монастирь... где есть іегѡмень, молебникъ нашъ, киръ попь пахоміе (Сучава, 1503 Cost. S. 260); А при томъ были..., кир Феѡдосей; а староста Ковельский, панъ Богданъ... Семашко (Луцьк, 1545 AS IV, 419); зачи(м) показа(ли) на(м) привилѣя... ѡ(т) вселенскаго патриарха ки(р) Іереме(и) (Львів, 1591 ЛСБ 154); бл(с)вение Киръ Михаила епископа Премьшла и са(м)бора (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Въ року 1620,... светейший патриархъ Ерусалимский, киръ Феѡфанъ, черезъ землю Московскую до Киева прибыль (поч. XVII ст. КЛ 87); Вдѧчность, Ясне Превелебнѣишомѡ... Г(с)днѡ ѡ(т)цѡ Ки(р) Петрѡ Могѡлѣ..., ѡдѡ Спѡдѡѡвѡ... повѡнне ѡ(т)дѧнаѡ (Київ, 1632 Євх. 291).

КИРЪ², **КЕРЪ** ч. (стп. kier) (гатунок сукна) кир: Данило ми(л)ковичъ... ме(л)... кирѡ и быко(в)ского и кглокго(в)ского сукна яко кгѣ(р)лицѡ поставо(в) ӣ (Берестя, 1583 Мит. кн. 56 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное, керомъ червонымъ подшитый (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242); взяли... кѡртѡ фалю(н)дышовѡю б(р)ѡна(т)нѡю по(д)шитѡю киро(м) жо(л)ты(м) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 7 зв.); пограбили... у Александра Рытеровского... делюру брунатную, фалендышовую, зеленымъ киромъ подшитую (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/1, 357).

КИРѡВАШЪ див. **КАРВАШЪ**.

КИРЬ див. **КИРЪ¹**.

КИСЕЛИКЪ ч. Киселик. Особова вл.н.: повторе томѡжъ федеви киселикови на вапъно дале(м) fr. 104 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 7 зв.); малжонка позосталая, также урожоный панъ Александер Турский,... жалосне се протестовали напротивко pracowитым Васъкови Гуньце... Остапови Киселикови (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 261).

КИСЕЛЪ, **КИСЕЛЬ**, **КИСИЛЪ**, **КИСИЛЬ**, **КИСЪЛЬ** ч. Кисіль. Особова вл.н.: а при то(м) были люди добрые кнѡзь мѡха(и)ло иванови(ч) ружи(н)ски(и)... а па(н) тимкѡ кисель (1517 або 1520 Арх. Р. фоток. 42); А при томъ были... пан Тишко Кисиль, а панъ Костюшко Иванович Хоболтовский (1520 AS III, 199); А при томъ были... пан Тихно Кисиль... пан Андрей Коровай (Сокіл, 1538 АрхЮЗР 8/III, 11); на прывитана... п(н). Кисела выдалоса fr. 11 и 3 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 3); Иванъ Кисѣль (1649 РЗВ 417 зв.); Па(н) Даниель... для вѡписанѣя... подалѡ дниверѣсал ...Пна Адама з Брѣсилова Киселя (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 74).

КИСЕЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСЛИЙ *див.* **КИСЛЫЙ.**

КИСЛИЦА *ж.* Кислиця. Особова вл. н., ч.: Мещане... гринець золота(р)... сасиновъ кислица... кле(ц)кого за(ть) (1552 *ОВин.З.* 135); Микита Кислица (1649 *РЗВ* 194 зв.).

КИСЛИЧКА *ж.* Кисличка. Особова вл. н., ч.: Леско Кисли(ч)ка (1649 *РЗВ* 154).

КИСЛО, КИСЛО *присл.* Кисло: Кисѣло: Кѣсло (1627 *ЛБ* 52); кѣ(с)ло acidus (I пол. XVII ст. *Сем.* 10).

КИСЛЫЙ, КИСЛИЙ *прикм.* 1. (*який утворився внаслідок бродіння*) кислий: А меды прѣсные, мяса в бочках солоные и старые, и мед кислый, тымъ всимъ поручил есми обходы и памет чинити по души моей сыну моему Григорию (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ V-3*, 159); **кислое вино** *див.* **ВИНО**; **кислый хлѣбъ** (хлебъ), **хлѣбъ** (хлебъ) **кислый** *див.* **ХЛѣБЪ.**

2. *У знач. ім.* Кислий, -ого. Особова вл.н.: Иванъ Кисли(и) (1649 *РЗВ* 390); Гришъко Кислы(и) (Там же, 435 зв.).

КИСЛЯКЪ *ч.* Кисляк. Особова вл. н.: У Романа Кисляка въ дому взято, розбивши бодню, плахотъ напoлныхъ двадцать (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/1, 176); **Ониско Кисля(к)** (1642 *РЗВ* 151); **Омелянь Кислякъ** (Там же, 332 зв.).

КИСНУТИ *дієсл. недок.* Киснути: fermentescere, ки(с)нути (1642 *ЛС* 196).

КИСТЕНЬ *ч.* (*коротка палка з причепленою до кінця гирею*) дрючок: огледалъ есми, на возехъ привезеныхъ изъ Шершеневъ, раннихъ... старыхъ и молодыхъ людей,... побитыхъ кистенями, шаблями (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 164).

КИСТКА *ж.* Пензлик: Стрѣчець: Стрѣчѣкъ, кѣстка, пѣндзликъ (1627 *ЛБ* 123).

КИСЪЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИТА¹ *ж.* (*гр.* κῆτος) (*морський ссавець*) кит: ѡте(ц) и(х) бы(л) іѡа́(н), не то(т)-котрого бѣла кѣта пожрѣла. Але дроугы(и), котрого знашо(л) іс, рѣбы лѡвачи (XVI ст. УЄ № 29519, 86); Хтѡ бы вѣдалъ якъ звѣно Кѣты вѡдѣ глѣбѡкихъ, На повѣтрѣ и землѣ мешкѡнцовъ ширѡкихъ (Київ, 1632 *Свх.* 294).

Див. ще **КИТЪ.**

КИТА² *ж.* Зв'язка, пакунок: па(н) Хо(р)-ли(н)ски(и)... ро(з)везавши киты моѣ, взя(л) у мене соболе(и) праве добрыхъ пя(т)деся(т) и два (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

КИТАЙКА *ж.* (*різновид легкої шовкової або бавовняної тканини*) китайка: от шести локот китайки грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА II*, дод. 561); взято... жупанъ оксамиту чо(р)ного, рытого, кита(и)кою чо(р)ною по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взяли... жупанъ и делия фалюндышу брунатного, китайкою дуплею подшитые (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); по(з)ваны(и) побра(л)... жѣпа(н) кита(и)ки бу(р)на(т)ное з кгузиками сребрными (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); цекглас-тая кита(и)ка а́ (Львів, 1643 *Инв. Усп.* 79).

КИТАЙКОВИЙ *див.* **КИТАЙКОВЫЙ.**

КИТАЙКОВЫЙ, КИТАЙКОВИЙ *прикм.* (*який стосується китайки*) китайковий: Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); Поя(с) кита(и)ковы(и) бѣлы(и) туре(ц)ки(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 68); килка завѣсь кита(и)ковы(х)... побрѣканныхъ (Там же, 69); взял: ...лукъ турський з лубем гавѣтованымъ за золотыхъ тридцать и шест и з тафтоем китайковим белымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

Див. ще **КИТАЙЧАНЫЙ.**

КИТАЙЧАНЫЙ, КИТАЙЧЕНЫЙ *прикм.* Китайковий, *діал.* китайчаний: Саянь ки-

тайчаний съ кнафлями позолотистыми (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); прибыли дрѣгии ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); пограбили ризы китаиченые з оксамитом (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР 1/VI*, 332); побрали... пояс китаичаний, куплений за мешокъ з грошми (Бориспѣль, 1615 *АБМУ 9*); Стихарико(в) два жо(л)тогорячихъ. А два мѣхаеровыхъ кита(и)чаныхъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1*, 257).

Див. ще КИТАЙКОВЫЙ.

КИТАЙЧЕНЫЙ *див. КИТАЙЧАНЫЙ.*

КИТИЦА *ж. (прикраса для одягу із жмутка ниток, з'єднаних з одного кінця)* китиця: Поясо(к) чи(р)воны(и) едwabны(и) ис китицами га(ѳ)тованы(ми) (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033).

КИТЛИКЪ *ч.* Верхній жіночий короткий сукняний одяг: побрати велелъ:... китликовъ женськихъ два, одинъ мухояровый чирвоный, а другий чемлѣтовый чирвоный (Володимир, 1588 *АрхЮЗР 1/I*, 240).

КИТОВЪ *прикм.* Китовий: іона въ чрѣвѣ кѣтовѣ также три дни трва(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189).

КИТЬ, КИТЬ, КЫТЬ *ч. (гр. κῆτος) (морський ссавець)* кит: ѿца и(х) звано іоною, але не то(т) которо(г) бы(л) пожеръ кы(т) риба (к. XVI ст. *УС № 31*, 102 зв.); тоу бѣсѣве поткѣютса з мешкѣнцы вавѣло(н)скѣми и въсплѣшутъ,... възрадѣютса, с погѣбели... грѣшныхъ... людѣй, кгдѣ... впадѣтъ въ море ѿгне(н)ное..., ни пожрѣніе... дѣшлѣннѣомѣ кѣтѣ, алѣбо велорѣбовы, яко єсть писано (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Отѣць ихъ былъ Іона не оный ѿ(т) Китѣ пожертый..., але инѣшій (Київ, 1637 *УС Кал.* 350); рѣса, ки(т) мо(р)ски(й) (1642 *ЛС* 315); и такъ впадѣтъ въ море гѣены..., въ пожрѣніе душлѣннѣомѣ Кѣтѣ, алѣбо Велорѣбови (Чер-

нігѣв, 1646 *Перло* 155); Днѣ пѣтѣи ѿ створѣню Кѣто(в) пѣахо(в) и ѣныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 4).

Див. ще КИТА¹.

КИХАВЕЦЪ *ч.* (Ptarmica) чихавка: ptarmica, кихавецъ трава (1642 *ЛС* 337).

КИХАНІЄ *с. (стп. kichanie)* чханья: ptarmon, киханіе (1642 *ЛС* 337).

КИЦУЛЯ *ж.* Кицуня, *діал.* кицуля. Особова вл. н., *ч.:* Жаданъ Кицѣля (1649 *РЗВ* 177).

КИЧЕНИЄ, КИЧЕНІЄ *с.* Пиха, зарозумѣлѣсть; гордия: а коли са(м) црѣ нѣси и зе(м)ли,... са(м) собою показа(л),... яко да са гное(м) тѣла не во(з)носи(т), надчи(л): тѣе кичѣніе и надѣто(ст) пыхи ми(р)скои ѿ(т)сѣкл чи(м) же са вы ксе(н)дзове бискѣпи, на(д) братю свою лѣпши(ми) чините (1598 *Виш. Кн.* 288); Мнози бо — и нынѣ видим — философское учение (паче же свойственнѣе рещи — кичение) постизают и языки глаголати различно умѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 199); Пѣмпа: Кичѣніе, гордѣнѣса (1627 *ЛБ* 87); Превѣзношѣніе: Кичѣніе, надѣтость, пыха (Там же, 92).

КИЧЕНІЄ *див. КИЧЕНИЄ.*

КИЧИТИСЯ *дієсл. недок.* Пишатися. ◊ **кичитися до неба** — виявляти надмірну пиху, гордѣсть, надмірне зазнайство: О гордая горѣдини, кичишѣся до неба, але во глубину снѣдеши до ада (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

КИЧКА *ж.* Кибалка, *діал.* кичка: побралъ... пятнадцѣ (!) перстенковъ золотыхъ. Кичка перловая, цатками золотыми осажованая, котрая коштовала осмѣдесять копѣ грошей литовскихъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 126).

КИЧЛИВИЙ, КИЧЛИВЪ *прикм.* Чванливый, пихатый: fastosus, кичливъ, го(р)-

дєливъ (1642 ЛС 194); *turgid(us)*, надути(й), ки(ч)ливи(й) (Там же, 405).

КИЧЛИВЪ див. **КИЧЛИВИЙ**.

КИШЕНЯ, КЕШЕНЯ, КИШЕНА ж.

Кишеня: в тойже курте в кишени было осмъ грошей полских (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 446); Чпа(г): Кишѣна, ... шабе(л)та(с), бисага, та(ш)ка, капса, тлѣмокъ (1627 ЛБ 157); *capsa e(t) capsula*, чпа(г), тоболи, тоболець, мошна, кишеня (1642 ЛС 112); тамже протестантови, ... зъ кешени червоныхъ золотыхъ петнацать выпало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309); готовы(х) Пнѣзе(и) в кишени золоты(х) два(д)ца(т) в способъ лупу взяли (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.); томужъ готовыхъ пинязей, што уторговаль былъ, золотыхъ тринацетъ з мишъкомъ з кишени взялисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465); *Образно*: Тыє ходотае, ... за вами свѣдчили, яко есте го(д)ни на сво(л)ное жѣтѣ селъ еп(с)пѣски(х) свѣдчи(л) за(с) поклонъ, нѣкотораа тисеча чирвоны(х), в' кишѣню кролѣвскѣю (1598 *Виш. Кн.* 293).

КИШЕНА див. **КИШЕНЯ**.

КИШЕЧЪКА ж. Кишечка. Особова вл. н., ч.: Петро Кишечъка (1649 *РЗВ* 205).

КИШКА, КИШЪКА, КШКА ж. 1. (*частина травного тракту у людини і тварини*) кишка: не ср(д)це ли чрѣво... ки(ш)ки, и прохо(д) в тобѣ са знаходи(т), та(к)же яко и в' оубого(м) (к. 1596 *Виш. Кн.* 256 зв.); *kiška uenter* (I пол. XVII ст. *Сем.* 175); *longano, onis*, повро(з) ятрени(й), кишка (1642 ЛС 257).

2. *Лише у мн. кишки* — кишкѣвник: ктому оповедаль передо мною рану в пасе ноги левое, с которое кишки по-за скорю на долъ пошли (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277); Сажавка Овчею называѣт'са, ѣж в' ней овѣць, на офѣрѣ вылѣчѣны(х) и по-

рѣзаныхъ видѣтрности, ѣлѣта и кѣшки полоканы бываѣли (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 239).

3. Особова вл. н., ч.: Выпис с книг пана Петра Петровича Кишки, маршалка Волинское земли (Володимир, 1540 *AS VI*, 4); Ива(н) Кишъка (1649 *РЗВ* 14).

КИШЪКА див. **КИШКА**.

КИЮВЫЙ див. **КИЄВЫЙ**.

КИЯНЕ, КИАНЕ, КІЯНЕ мн. (*мешканці м. Києва*) кияни: и кияне, и мосѣквичы — тыи вси да(и)вали шѣтъ копы по тры грошы (Берестя, 1526 *ТУ* 52); Сего годѣ ходили тамъ кияне (1552 *ОКан.З.* 28); дали есмо мѣщанамъ... Луцкимъ... вызволенъе от даванъя мытъ отъ всякихъ товаровъ..., заховываючи ихъ при такомъ правѣ и вольностяхъ, яко и мѣщанъ Виленскихъ и Кіянъ (Вільна, 1556 *РЕА II*, 52); иншіе пишоу(т) ѡ(т) роуси, тѣ естѣ ѡ(т) кіянъ смѣртъю покѣнанъ, и такъ вѣдле заслоуѣ згінѣлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.).

КИЯНЪ, КИЯНЪ, КЫАНЪ ж. 1. Ковальскій молот, *діал.* киян: за киянъ желѣзнѣю гр(ш) $\bar{з}$ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 34); за $\bar{д}$ и шынѣ желѣза $\bar{д}$ гро(ш) за кыя(н) $\bar{е}$ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1040, 5).

2. Особова вл. н., ч.: Федоръ Киянъ (1649 *РЗВ* 400).

КИЯНЪ див. **КИЯНЪ**.

КИАНЕ див. **КИЯНЕ**.

КІВАТИ див. **КІВАТИ**.

КІВАТІ див. **КІВАТИ**.

КІВОТЬ див. **КІОТЬ**.

КІВЪРЪ див. **КІВЕРЪ**.

КІДАТИ див. **КІДАТИ**.

КІЕРОВАТИ див. **КІЕРОВАТИ**.

КІЙ див. **КІЙ**.

КІНОВІА див. **КІНОВІА**.

КІОТЬ див. **КІОТЬ**.

КІСЛО див. **КІСЛО**.

КІТЬ *див. КИТЬ.*

КІХНУТИ *дієсл. док., однокр. (стп. kichnǫć) чхнути: ki(x)h̄nti sternuo (I пол. XVII ст. Сем. 165).*

КІШКА *див. КИШКА.*

КІЯНЕ *див. КИЯНЕ.*

КІВНУТИ *див. КИВНУТИ.*

КІВОТЬ *див. КИОТЬ.*

КІЙСКО *с. (великий кий) кияка: кїско baculus magnus (Уж. 1645, 22 зв.).*

Див. ще КІЙЩЕ.

КІЙЩЕ *с. Те саме, що кїско: Кїще (Уж. 1645, 22 зв.).*

КІНОВИТА *див. КИНОВИТА.*

КІОТЕЦЬ *див. КИОТЕЦЬ.*

КЛАВЗУЛА *див. КЛЯВЗУЛА.*

КЛАДАТИ *дієсл. недок. (що перед ким) Класти, складати: онь повелѣль нарѡдомь сѣсти на зем'ли. а в'зав'ши семеро хлѣбовь... ламаль и даваль оученикомь своимь абы прѣ(д) кладали. а они клали прѣдь народомь (1556-1561 ПЄ 156).*

Див. ще КЛАСТИ.

КЛАДЕНЄ, КЛАДЕНЬЄ, КЛАДЕНЬЄ *с. Подання; учинення. ◊ кладене (кладенѣе, кладенѣе) позву див. ПОЗОВЬ; кладене (на себе) креста святого знаку — кладення (на себе) креста: И якѡ начастѣ(и)шимъ кладе(н)емъ на себе... Кр(с)та ст҃го знáкѡ, въ всѣхъ спрáвахъ нáшихъ ѡкѡ начастѣй мѡкѡ добровѡлнѡю... собѣ припомина́ли (Київ, 1632 МКСВ 275).*

КЛАДЕНЕЦЬ *ч. (цсл. кладеньць) колодязь; джерело: puteus, кладенець, студенець (1642 ЛС 339); Образно: Зоставѣте теды кладѣнцы ѡныи сѣкрѡшен'ныи а ба въ(з)любѣте (поч. XVII ст. Проп. р. 225).*

Див. ще КЛАДАЗЬ.

КЛАДЕНЬЄ *див. КЛАДЕНЄ.*

КЛАДЕНЬЄ *див. КЛАДЕНЄ.*

КЛАДКА, КЛАДЪКА *ж. 1. Кладка: тыежъ гультае,... до тоежъ церкви Божое брацкое Луцькое зъ-за Глушъца презъ кладьки идучие,... зъ стрелъбы огньистое стреляли (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 798).*

2. Особова вл. н., ч.: Павелъ Кла(д)ка (1649 РЗВ 434).

КЛАДОВИЩЕ *с. Кладовище, цвинтар: кгды южъ неподалеку села нашего было, недоходечи кладовищъ, тедыхмося и з тыми суседмы,... з которыми есмо з домовъ своихъ и заровно вышли, зась на томъ местцу,... тамъжехмося вси въ купу зышли (Овруч, 1623 АрхЮЗР 4/I, 81).*

КЛАДЪКА *див. КЛАДКА.*

КЛАДЯЖНИЙ *прикм. (цсл. кладажь-ныи) колодязний: tollenon, pis, водовожда, жораве(л) кладяжни(й) (1642 ЛС 399).*

КЛАДЯЖНИКЪ *ч. (цсл. кладажьникъ) колодязник: puteari(us), кладяжникъ (1642 ЛС 339).*

КЛАДАЗЬ *ч. (цсл. кладазь) колодязь: царъ макидо(н)ски(и)... дѡволо(в) кд ѡ сѡхій клада(з) загнав' бы(л), которіе муча(т)са тамъ до страшного сѡда Хва (XVI ст. Сл. о см. 335).*

Див. ще КЛАДЕНЕЦЬ.

КЛАМАНА *с. (стп. kłamanie) брехливість: ондáкъ ѡжъ ѡхъ [слова] за щѣрдю правдѡ оудáетъ, што не вѣдаю если емѡ и(з) омѣлки, если з невстыдлѣвости и налѡгѡ кламáн'а прихѡдитъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 143 зв.).*

КЛАМАТИ *дієсл. недок. (стп. kłamać) (чим і без додатка) брехати, обдурювати, обманювати: ща(ст)ливые будете кгды вамъ ѡрѡгати бѡдѡ(т) и преследовати мовячи всякое слово злое противко вамъ кламаючи для справедливости (Хорошів, 1581*

Є. Нег. 5 зв.); Не буди ж нам сіє мѣтку оставляти, вѣсточную церков, и богом кламати (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Якожь те-ды не явне кламать и бчи замыдлають котбрыи повѣдають, же намнѣи не нарѣшили з' Бо(з)кои Єв(г)лскои надки (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 199); Присмотрѣса ж' ѣжъ сѣмнѣн'е не поблажаєт' таковѣмъ мысламъ которѣи грѣхѣмъ покараютьса, але натыхъ-мѣсть штрофѣетъ, бо не кламаетъ: Поне-важ' што колвек' речет', то са в' днѣ сѣда пре(д) Бгѣмъ освѣдчитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 149).

КЛАМАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Обманник, брехун: тѣды Бгѣ всѣхъ кламаячихъ гѣбитъ, хотѣй бы Дхѣ стого явне мѣвачого видѣли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 9).

КЛАМЛИВЕ *присл. (стп. kłamliwie)* брехливо, неправдиво, фальшиво: Прожно теда въ той // мѣрѣ отступникове на святого Фотіа клеветчуть и кламливе въ томъ схизму задають ему! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736-737); Не бѣдеш' чѣжолѣжити, не оубѣеш', не оукраде(ш), не посвѣдчиш' кламливе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 699).

КЛАМЛИВЫЙ *прикм. (стп. kłamliwy)*
1. Брехливый, неправдивый, фальшивый: Але я для своее неукое Руси, которые, явныхъ геретиковъ въ томъ наслѣдуючы, а их кламливому писанію вѣручы, также смѣють называти папежа антихристомъ! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 145); И изъ самого Христа Господа... словъ оныхъ, которіе до учениковъ своихъ о фарисеяхъ и кламливыхъ капланахъ мовиль: "оставте ихъ,... вожеве слѣпїи слѣпцемъ суть, слѣпецъ же слѣпца // если ведеть, обадва въ яму впа- (1603 *Пит.* 36); кламливые уста

2. У знач. ім. Брехун, неправдивецъ: Ахїмъ,... Кламца, кламливы(и), лгѣрь (1627 *ЛБ* 184).

Див. ще **КЛАМНЫЙ**.

КЛАМНЫЙ *прикм. (стп. kłamny)* несправжній, оманливый, брехливый, фальшивый: небожата... башомъ кламнымъ, и царови пышномъ роуки намазѣють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); Вспомнимъ и мы, Лечъ невчасъ его напомена. Поднебѣно нѣшемъ гѣркїи з' збрїдзѣна Аппетїтѣ кламного (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11).

Див. ще **КЛАМЛИВЫЙ**.

КЛАМСТВО, КЛАМЪСТВО *с. (стп. kłamstwo)* брехня, облуда: пытаю што розмѣетъ о ѣныхъ иерѣохъ и прорѣкахъ иер(с)лїмскихъ, на котѣрыхъ... нарекаєтъ, хвалшъ, блоу(д), кла(м)ство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); Караєт бог грѣшныхъ до-частью и вѣчно, а такіи кламства дяволу прилїчно (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); не вѣдаю яковѣмъ спѣсобомъ, але зайсте не безъ знѣчного кламства измѣшлено и вѣдрѣквано яко бы патрїархъ александрїйскїй... мѣл'са презъ послы... по(д) влѣдзѣ твою по(д)давати (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.); Анѣ зась хїтростю и кламство(м) всѣкой прѣвды проповѣдача и наоучїтєла помѣвити (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294); Таа лжа: Кламство, блѣдь, лганье, баламѣтна (1627 *ЛБ* 59); Ѡ(т) кѣрени зло(г), Лѣко(м)ства вѣтвїє, Скѣпость,... лїхва, здрада, ошѣ-ка(н)є,... кла(м)ство (Львїв, 1645 *О тайн.* 55); Прѣто стѣй Пѣвель,... розбивѣє(т) кламство геретїцкое (Чернїгїв, 1646 *Перло* 137); **задавати кламство** *див. ЗАДАВАТИ; задати кламство* *див. ЗАДАТИ; чинити кламство* *див. ЧИНИТИ.*

КЛАМЦА *ч. (стп. kłamca)* брехун, ошуканецъ, обманник: Мелѣтїй Смотрїцкїи...

потомъ паки солгавъ дх̄ѡ стом̄ѡ, и бысть... хвалца папешскїи, кламца на ст̄ы(х) бж̄їи(х) (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); той костель есть кламцею спочаткѡ и чачкою показаню, которою людеѣ до себе звикль вабити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); И якъ... хтѡ бы штѡ змышлалъ, албо оучиль, кламцею и бш̄ѡсто(м) называти звыкли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 231); Бѣда томѡ домѡ, Где Господарь кламца, Злѡдѣи (Вильна, 1620 *Лям. К.* 24); Агглюве всѣ сдѣтъ створени добрыми и ст̄ыми, ѡ(т) Г(с)да Б̄га, лечь Люциферъ з' своїми единомыслными з' власной волѣ своѣи сталса злымъ и кламцею, ведлѡдгъ надки Хр(с)тѡвои (Львѣв, 1646 *Зобр.* 9).

КЛАМЪ ч. (стп. klam) глум, посмѣх: А они емоу яко на кла(м) ре(к)ли, дамо ти л̄ ...сребрникъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 47).

КЛАМЪСТВО див. **КЛАМСТВО**.

КЛАНЯТИ дієсл. недок. Схиляти. ◊ главу кланяти (перед ким) див. **ГЛАВА**¹.

КЛАНЯТИСЯ див. **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ дієсл. недок. 1. (кому, чому перед чим) (*шанувати кого-, що-небудь як божество, святиню*) поклонятися: Слушна и пристоина есть речь челоуѣка чтити,... але ѡбраза Хрїстова не опускати, молитися и кланятися ему (Супрасльскый монастыр, 1580 *Пис. пр. лют.* 79); на(д) всѣ(х) бо(л)ванѡ(в) бы(л) еде(н)... котѡромѡ кро(л) всѣ(м) росказа(в) // кланатиса (Вильна, 1596 *З. Каз.* 64-64 зв.); Май перше каралъ жида, коли собѣ были учили теля золотое и кланялися ему, переступивши (*в рук. переступши. — Прим. вид.*) заказъ Божїй (XVI ст. *НЄ* 210); И что(ж) тѡ, и(ж) кр(с)та хва вѣлико(г) пос-

тоу на пр(с)тѡлѣ не дрѣжите, ани(с) емоу кланаете (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); ѡ(н) его(ж) тѣло ю(ж) погребѣнное з пїлностью закры(л), жебы са емоу жїдове яко бѣ не кланали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 285); кланятисе osguipisco (I пол. XVII ст. *Сем.* 123); евангеликъ на то речеть, же то есть балвохвальство — кланятися предъ хлѣбомъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 207); Маѣмѡ тѣды то вѣдати, ижъ кланяючиса Образомъ... хвалѡ и поклѡн'... тѡл'кѡ Б̄гѡ... ѡ(т)даемѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 80); Не дѣчинишь собѣ балвана, албо рѣтогѡ ѡбразѡ... // ...не бѣдешъ са їмъ кланати (Львѣв, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.).

2. (кому, перед ким і без додатка) (*кланятися кому-, чому-небудь у знак поваги, подяки, покори, привітання*) поклонятися: иванъ... прибѣгъ, припадъ кланаяса, сагаючи за ст̄ыи его нози (1489 *Чет.* 126); Єгда же изышель изъ горы... тог'ды прокаженыи пришоль кланаяса емоу (1556-1561 *ПЄ* 41 зв.); перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здымают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105); тая унѣя трубит силно крыкомъ таковымъ: “папѣ, папѣ, папѣ кланяйтеся”! (бл. 1626 *Кир. Н.* 18); гиїѣна зхилѣвши гѡловѡ на землю, кланаласа, а скѡрѡ клала до нѡгъ стом̄ѡ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 8); А коли се все згромажѣнье кланало, Спѣваки и тѣи котѡрыи держали трѣбы, чинїли свой вѣрадъ, ажъ се докончїло все(ж)жѣнїе (серед. XVII ст. *Хрон.* 341); не з пыхи якої, ани з гордости кланатѣсе аманови не хочѡ (Там же, 380).

КЛАНЯТИСЯ див. **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ див. **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ див. **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАСТИ, КЛАСТЬ *дієсл. недок. 1.* (що) (*поміщати куди-небудь*) класти: А кгда павель назбераль прудо(в) ви(н)ныхъ. И клалъ на ого(н) вырвавшися змея с тепла дхватилася рѣки его (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144); то все в̄ша м̄(л)... подела(в)-ши... коморы и и(н)шое будова(н)є и ѿ(с)трогъ ро(з)бираючи а на то(т) ого(н) в купѣ кладѣчи всю ѿную ѿсадѣ огнюмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); Філадѣлфъ Крѣлѣ Єгипетскій бы на смертъ памяталъ: Ѽбраз ей при свѣомъ столѣ завше мѣвалъ: При котѣромъ гѣловѣ якого мертвѣго Кладено, и волано на Крѣля живѣго (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); Марцинъ Ясинъскій... небожчкѣ Куявинъскую, у столу седячую, заставшы, почаль ее руками займоваты и руку на шыи кладучы, до небожъки тие слова мовилъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); клалъ Іаковъ прѣты в корита водѣ передѣ очи барановѣ и овецѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 47); **класти скло** (на душу) *див. СКЛО*;

(що на що) (*складати, навантажувати*) класти: кгда... есмо та(м) приехали знашли немалое во(и)ско люде(и) збро(и)ныхъ...жито... его мл̄(ст)и берѣчи на возы клали (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); па(н) микола(и) макарови(ч)... з клете(и) такъже из обо(р) бы(д)ло, конє бра(л) и на возы кла(ст) поча(л) (Київ, 1591 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 1, 133, 73);

(що) (*поміщати всередину чого-небудь*) класти, вкладати: Мають они тьи платы збирати... и въ одну скринку класти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А зышедшися в братство, мають класти до скрынкы по грошику (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); іѡсиф(ф) и нїкоди(м). и с̄ты(и) іѡан'нь... соударѣ на главоу его стоую вложїли...

и почали клáсти въ нѣвыи грѣбѣ иссѣченъ ис кáмене кѣторыи да(л) бы(л) іѡсифъ сѣбѣ в'чїнити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 13); тѣй дѣв'цѣ котѣраа идеть зáмоу(ж), не дáдоу(т) ей ничь исти своими ѡсты... є(д)на(к)же абы не зомлѣла, котѣраа ей наблїж'шаа в рѣдѣ, тѣта ей боуде(т) масо ж'вала, а клáла въ оуста ей (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.);

(кого) (*розміщати горизонтально*) клас-ти: нѣмо(ц)ны(х) выношовали на длицу и клали и(х) на ло(ж)ка(х) и на по(с)тела(х) абы хота то(л)ко тѣ(н) петро(в) зашо(л) котрого з ни(х) (II пол. XVI ст. *КА* 24); Похвáлы гѣдннй звѣчай в нѣкоторыхъ нáродехъ споминáють Гистѣрики, їжъ скѣрѣ дита народїлоса на свѣ(т), зáразъ ѣное клáдено на землю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); **класти лечи** — укладати до сну: радуїме ся, коли лѣгаеме, такъже не буйме ся и смерти, чомъ есме сынове дурннй, коли кладуть ихъ лечи, што бы спали (XVI ст. *НЄ* 156);

(що) (*укрїпляти вертикально*) ставити: запалю(т) свечи и кладѣ(т) ее по(д) коре(ц) але в свечни(к) и свети(т) всимъ которые сѣ(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.);

(кого) (*допомагати кому-небудь сїсти*) садити: нѣкоторы(и) члвкѣ хромы(и) еще зъ живота ма(т)ки своєи ношо(н) которого завсєгда клали о(у) дворе(и) дому... просити а(л)му(ж)ны (II пол. XVI ст. *КА* 12);

(що на кого, що на що, що перед чим) (*поміщати що-небудь з певною метою*) покладати: коли кому царь што дасть черезъ листь свои, тотъ листь на главу кладеть, печать целуеть, и предѣ листомъ его уставають, шапки снемши (Супрасль-

ський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 59); не бы(л) межи ними жаде(н) ѿбоги(и) бо ко(л)ко и(х) ко(л)ве(к) мели села або пола продавали и приносили п(ѣ)нзи... и клали пере(д) ноги апо(с)то(л)скии (II пол. XVI ст. *КА* 21); Царіца Елѣна... кгда // хотѣла щіре вѣдати, котѳрый [кѣ(с)тѣ] бы власне тѳтъ былъ, на котѳро(м)... Гѣ ...вѳлею оутѣрпѣ(л), казала клѣсти... на мертвѳю дѣвицѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 60-61); Потрѣба... Сщеникови ѿфѣры рѣзати, и забивати, тѳжъ посѣкши соліти, а потѳм' на огѳнь клѣсти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); **класти руки** (на кого) *див.* **РУКА**;

(що перед ким, що перед чим, що перед кого) (*розкладати, роздавати*) класти: а в'зав'ши патеро хлѣба... поламалъ хлѣбы. и дава(л) оученикѳ(м) свои(м), абы клали пере(д) ними (1556-1561 *ПС* 150 зв.); онъ повелѣлъ народомъ сѣсти на зем'ли. а в'зав'ши семеро хлѣбовъ хвалоу в'здавъ ламалъ и давалъ оученикомъ своимъ... а ѿни клали прѣзь народомъ (Там же, 156); Имѣлѣ тыж и рыбѣ мало, и тыи блѣвилъ, ѳ казал перед них класти (Володимир, 1571 *УС Вол.* 56).

2. (що) (*розміщуючи в певному порядку частини, утворювати щось ціле*) складати: Вѣплчѣюса: Ѡбѳз' кладѣ (1627 *ЛБ* 21).

3. (що) (*про сѣть*) розкладати, закидати: А записалъ есми ихъ святому Миколи... с озеры, и на Припети со ѣзы и лѣкы, што сѣсти на осетри кладутъ, и з рѣчками, и с криницами (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11).

4. (що, що кому, що перед ким) (*показувати документ*) пред'являти: кнагини Мара... также клала перед нами листѣ брата нашего, щастное памети Александра, корола и великого кназа (Вільна, 1507 *AS* III, 42); Билъ намъ чолом кназь... и

клал перед нами листы записные (Краків, 1518 *AS* III, 169); гетман нашъ... клал перед нами привилей (Краків, 1519 *AS* III, 191); а што дей тут тестаментъ кладет небожчика Бориса Охлоповского... котѳрый дей я тестаментъ,... яко неслушный и неправный, тутъ на уряде арестую (Луцк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 378); тепе(р) нѳвый тестаментъ кладе(т) на(м) пре(д) ѿчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247); жалобу класти *див.* **ЖАЛОБА**, позы класти *див.* **ПОЗОВЪ**.

5. *Перен.* (кого) (*доручати кому-небудь щось робити*) ставити, назначати: К тому тежъ маю(т) ѿни положити для сторожи мы(т) служебнико(в) свои(х)..., яко кнѣзь бискупъ луцки(и) служебнико(в) своихъ по коморамъ клалъ, и мыта стере(г) (Вільна, 1547 *ТУ* 74).

6. (що) (*мурувати*) класти: видале(м) хлопу що кла(в) камѣня гро(ш) .з̄. (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35 зв.).

7. (що) Одягати, надягати, *діал.* клас-ти: отецъ протопопа киевский заручилъ тому попу Филипу,... абы патрахиля на свою шию не клалъ и жадныхъ справъ духовныхъ абы ся не важилъ и не справовал (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); и тѣи за(с), в то(и) ча(с) волосаніцѣ на себе клѣли, и ѳвне еи носіли (серед. XVII ст. *Кас.* 5);

(що на кого) накладати, закладати: Сѣпѣзника двѣ: Щѳ на волѣ кладѣтѣ (1627 *ЛБ* 128).

8. (кого) (*кваліфікувати певним чином*) ставити: Напервѣй на всихъ семи соборахъ вселенскихъ у головахъ на початку папу Римского, а не толко самыхъ, але намѣстниковъ его напервѣй писано, котѳры на мѣстцу его бывали на синодахъ въ небытности самого папы... На першомъ синодѣ Никейскомъ кладетъ у головахъ Се-

ливестра папу Римского (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); Бовѣмъ не взглядомъ влады, але взглядомъ женихъ его цнотъ персональныхъ впредь его покладають. Лечь и то не завше и не всюды, абовѣмъ и другихъ упередъ, а Петра послѣди кладуть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 530); кто(ж) з ва(с) не вѣдаетъ братіа, же пісмо стое на прѣво(м) мѣсцѣ кладе(т) авраама пото(м) ісаака, а на трѣте(м) ісаака іакова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 143); Єдинъ многи(х) звітажи(л) знѣчне и ясне пісмо на прѣшо(м) мѣсцѣ кладе(т) (Там же, 150);

(що кому) (*відводити певну роль*) вважа-ти (за кого), визнавати (ким): А Светому Духу рабьскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоворцомъ, кладуть (1582 *Посл. до лат.* 1137); што се ткне(т) рацые(и) стороны по(з)ваное, же есть въ акцие(и) его м(л) па(н) Єремияшъ, теды его яко тугоро(м) кладу(т) (Люблін, 1643 *ДМВН* 228).

9. (що) (*поміщати в тексті, вписувати*) наводити: Пото(м) кладѣ слова такі и(ж) с привилею привроче(н)а кнѣзства кїевского, до короуны пѣлской (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); Кладеть потомъ вилялетъ на каръте 43 слова зъ листу папезьско-го (Вільна, 1599 *Ант.* 765); ѿ(т)пісь на... листъ, що былъ полны(и) аrostи и гнѣва, щобы са прочыи не съблзнали для того-мъ тѣ его не клалъ (Манява, 1614 *Прим. Кн.* 171); Межи іншими рѣзницами єднѣ для довѣдѣ кладѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 132); Тѣи слѣвка чѣсомъ єдинѣ в'мѣсто дрѣгѣгѣв клѣдены бывають (1627 *ЛБ* 93); На Мѣргѣне(с) нѣкоторыѣ нѣты и Прои(з)-волнїки клѣлисы, не для тѣгѣ, абы в'тѣкстѣ злѣ мѣло бѣти; але абыса тоєю нѣтою, або Прои(з)вѣлникѣм', тамтѣе вѣдѣтръ

тѣкстѣ бѣдѣчѣе ѿбаснїло (Львїв, 1639 *Ап.* 12 зв. нenum.);

(що) (*включати у список*) вносити: ѿ(д) П геѿ(р)гего за ли(ж)ки и коновѣкѣ срѣб-нѣю ѿдобрале(м) золоты(х) двѣстѣ тые зара(з) ѿ(д)дале(м) за лѣ(х)тарѣ пнѣ янѣ золо(т)никѣ для того не кладѣ сѣмы (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1054, 1);

(до чого) (*доповнювати що-небудь, до-кладати*) додавати: “Што емъ заказавъ (в рук. заказвѣ. — *Прим. вид.*), лише тото чини, нѣ изъгуби изъ него, нѣ клади бурше икъ нему” (XVI ст. *НС* 141);

(що) (*відображати на карті*) наносити: мнѣшка не вѣрить... птоломеѣсѣ, которы(и) ве(с) свѣтъ я(к) на таблицы вымалова(л)... кашѣбѣяне прѣ(с)сове, кѣ(р)ляньдове... а(ч) ро(з)ны(х) языко(в), за(с) вишеволо(с)киє зе(м)ли, которѣю датю ведлѣ(г) старо(г) про(з)ви(с)ка, ры(м)ского зове(т), тые народы кладе(т) (1582 *Кр. Стр.* 60).

10. (що) (*проводити розрахунок*) сплачу-вати, вкладати: нимъ еще тоє веселье до-йдетъ..., маеть ѿправѣ венѣвнѣю противъ внесена єе, або // посагѣ менованого вчинити... на третей части зъ совитостью зо-лото, серебро и пенези готовые кладѣчи або тѣю всю сѣмѣ того такового внесена єе и совитости на которых именѣх своих певнѣнымъ долгомъ ѿписавѣши (Берестя, 1558 *AS VII*, 34-35);

(*визначати суму*) лічити: панове Алек-са(н)де(р) и якубъ пѣсочи(н)скиє // ...до шко(д) его немалы(х) приправили которы(х) себе енералите(р) кладѣчы по(д)няты(х) три(д)ца(т) тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) шацѣетъ (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 13-13 зв.);

(що) враховувати, захищувати: в чом мы особливе от их милостей шкодуемо на

тисечу золотых полскихъ, першое таксы шкод наших и закладу в декрете его королевское милости заложеного в то не кладучи (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466); наемный люд... // ...до шкод..., которые себе на пяткротъ сто тисечей золотыхъ, добръ самых не кладучи, рахуеть деляторъ,... привели (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182-183).

11. (що) (*використовувати, зачитувати під час богослуження*) читати: наостáтокъ тою ω(т)м̄нюю и давного рахднк̄ костѣлно помешанье(м), вже и влáснымъ костѣла рѣм'ского звѣздочѣтцω(м), што календари пѣшдѣтъ, такъ фантазїи соуть помѣшаны, же..., на однѣ недѣлю, рѣзные рѣзне ева(н)гѣлїи кладоу(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.).

12. (що за кого, що за що) (*жертвувати, офірувати*) класти: ямь є(с) па(с)тырь добрїй теды д̄шоу свою кладоу за ωвца своа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 181 зв.); протестантьтись, который в обозе з инъшыми ихъ мил. паны..., под Зборовомъ, кладучи здорове за отъчызну, яко зацный цивис патрие, зоставал, выжей менованый панъ Каменьский,... на Волынь нападъшы, маетности розные... пусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 367-368); горло класти *див. ГОРЛО.*

13. (що) (*сприймати органами чуття, нагромаджувати що-небудь*) вбирати: Нesyтымъ былъ ихъ надк̄ъ... ихъ бесѣды, Слова, Шкрипта,... В м̄сли, в д̄шѣ, и ср(д)це, клалъ во дни и в' нѣчи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 7).

14. (що) (*робити ритуальний жест рукою при хрещенні*) класти: Кг(д)ы на чоло рѣк̄д̄ кладемо значимо ты(м) пре(д)вѣчно(ст)сна б̄жїа (1598 *Розм. пап.* 50 зв.); для того

перв̄й на лѣвое раме руку кладемо, а зъ лѣвого на правое, ижъ Панъ христось зъ лѣвицы на правицу, то естъ съ пекла до неба привести рачиль (1603 *Пит.* 92); Такъ теды зложївши п̄лцы, п̄рв̄й кладѣмъ рѣк̄д̄ на головѣ, або на чолѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69); Знáменїе кр̄(с)та на себѣ из'ображають развраще(н)но патма п̄рсти, и п̄рвїе на лѣвое плечо, пото(м) на прáвое кладѣтъ (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30); знáкъ Кр̄(с)та ст̄бгω зачинай на челѣ... пото(м) т̄йижъ п̄лцѣ на п̄рси... потѣмъ на прáвое рáм'е... потѣм' на лѣвое рáме, кладѣчи мовъ (Львїв, 1646 *Зобр.* 23 зв.); класти **знакъ креста, знакъ креста (крижа) класти** *див. ЗНАКЪ.*

15. *Перен.* (що на кого) (*безпідставно звинувачувати когось у чому-небудь*) наговорювати, зводити: а потѣмъ на болшую взгарду права посполитого и волность шляхетскую, бы якихъ злочинцовъ повезавши,... до везеня... // кладучи на насъ и на его милость пана нашего речи не былые и потварные, отослалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 140); Tá szco ty ná mene kładesz Sczom sia tut nátrapił radieś Nemáiu kim oświadczytu Szcoś śmieł to ná mene włożyty (Яворів, 1619 *Гав.* 18); тера(з) ω(т)пáли ω(т) б̄а длá мнѣги(х) грѣхѣвъ своихъ // ...клáли не прáвдѣ на б̄а саваѣѣа, иже его самаранїно(м) и чаров'нико(м) и бѣсновáтымъ назывáли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158-159); класти **злую славу** (на кому) — неславити, ганьбити (кого): Дочкѣ мою дáль есми томѣ за женѣ, котѣрѣю йжъ мáеть в' нѣнависти, кладѣтъ на нѣй злѣю слáвѣ, // же повѣда не нашблѣ есмь дочки твоѣй пáнною (серед. XVII ст. *Хрон.* 156-156 зв.); класти **потвары, потварь (потварь) класти** (на кого) — зводити наклеп

(наклепи): Не бѣдешъ клáлъ потвáры на блѣжнаго твоего (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.); Кири́ль, на́про(д) повѣдае(т): же́ на(м) тѣю потварь кладѣ(т), пѣшѣчи до Єп̄(с)копа Євѣнѣа, и же́ ѳеодори(т) то ѱ нѣмъ змысли(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 124); на на(с) потварь кладешъ, и(ж) бы мы имѣли за далекую дорѣгу до патрїарха (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 128 зв.).

16. *Перен.* (що на кого) (*поширювати що-небудь на іншу особу*) переносити, перекладати: нѣкоторые слова х̄вы, и ап̄(с)ловъ его св̄ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїй крїво опачиною натага(л),... превѣчнѣю б̄ж(с)твенѣю власть и силѣ бе(з) бачена и страхѣ зъ Х̄а дереть, да на своего папѣ кладеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.);

класти огонь (огнь), огонь класти — розпалювати багаття: пото(м) слоуги жидовскїи клали ѱгнь впосре(д)коу двора грѣтиса (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); слѣгы жидовскїи клáли ѱгнь сере(д) двора (XVI ст. *УЄ № 29519*, 244); та(м) же виде(л) е(с)ми недалеко то(и) со(с)ны ѱ(г)ни(с)че где ѱго(н) кладе(н) по(д)ле колоды сухое (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); люди твои... быдло и ѱвцы свои ѱ тѣю пѣщѣ его ѱгонают и ѱгни там кладѣть и зве(р) ѱттоль выпѣживают (Краків, 1539 *AS IV*, 194); **в (на) личбѣ (личбе) класти див. ЛИЧБА; границу класти див. ГРАНИЦЯ; клятбу класти див. КЛЯТБА; между класти див. МЕЖА; надѣю (свою) класти див. НАДѢЯ; палець класти на уста (свои) див. УСТА; предѣ очима класти див. ОКО; подданство класти див. ПОДДАНСТВО.**

КЛАСТИСЯ, КЛАСТИСА *дієсл. недок.*
1. (*розміщатися де-небудь*) кластися: Хлѣбъ, вино, и ѱліва, и бѣдло, кладѣтсa на ѱфѣрѣвника(х) ѱхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 94).

2. (*вкладатися спати*) лягати, *діал.* клас-тися: Цáрь... Рáно вставáль, пѣзно са клáль, а з' лѣжка са порывáль зáвжды, ѱ добрѣ посполітомя мѣслачи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175);

(з ким) вступати у статеви зносини: а то тые суть, которые са зъ мужатками лучать, албо сами, жоны маючи, з ынѣшими са кладутъ,... однаково мають быти караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

3. (*вноситися на збереження*) вкладатися: Якъ монѣта золотáа бе(з) набѣт'а гѣрбѣ кролѣвского в' гáндлю кѣпѣцства не заживáетсa, до скар'бѣ кролѣвского не кладѣтсa, и ѱ(д)кидаѣетсa: тákъ и д̄ша, не бѣдетъ ли мѣти ѱбразá нб(с)ного д̄ха... ѱ(д)кїненою зостáнетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284).

4. (*застосовуватися, використовуватися*) уживатися: армѣнѣа хвалы котѣраа бѣоу ѱ(т)давáна бѣти маѣть не попсѣуетсa коли вмѣсто имѣнъ стѣе тр(о)йци, хотáй прѣше хотáй вѣторѣе хотáй трѣтѣе кладѣтсa (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142 зв.).

5. **Вважатися, визнаватися:** ѱна [Марїа] покинѣвши все, сѣдѣла при ногáхъ Г(с)днихъ, и Б̄га пре(з) вѣсь днѣ хвалїла. **ѱто сѣдѣн'е за оумилован'е кладѣтсa, áле же́ бы тымъ яснѣй слѣво Б̄жее ѱказáлосa** (Вільна, 1627 *Дух. б.* 114);

(*кваліфікуватися певним чином*) ставитися: А такъ и бѣскупъ Римскїй гдѣ са первымъ вѣ писмѣ кладеть, почестъ и пошанованье словное толко презъ тѣе слово “первый” розумѣетсa мѣти, а не и болшую владзу, любѣ удѣлную зверхность прїимовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 534).

6. (*визначатися у певній сумі*) лічитися: речи стравные, огородные..., татарове насланные..., подданные воляне съ татарами посполу побрали, одно поили, иншое по-

продали по торгахъ..., — чого всего огуломъ кладеться шацунокъ на золотыхъ Полскихъ пятьсотъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/1, 508).

7. (клястися на папір) писатися: пословѣн'скѣ са клáли слова б̄гослѣв'цоувъ ѣ довѣды писмá ст̄го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 нenum.).

8. *Перен.* Виявлятися, проявлятися: Намѣтност' за правды повѣдь ли быти, мысль прѣстѣю, áлбо кштáлтъ рѣчи котѣраа са притрáфитъ, и нѣво са оуказáвши рѣдитъ в' срѣдцѣ, и прѣ(д) рѣзѣмом' кладѣт'са (Київ, 1625 *Кіз. о степ.* 204).

КЛАСТИСА *див.* **КЛАСТИСЯ.**

КЛАСТЬ *див.* **КЛАСТИ.**

КЛАСЬ *ч.* (*цсл.* класъ) колос: ишоль черезъ з'божа [черезъ паш'ню] и вытрѣгали оученици его класы и или (1556-1561 *ЛС* 232); салама, кла(с) жита (1642 *ЛС* 108); loba(e), кла(с) и(н)ди(й)ския пшеници (Там же, 256).

Див. ще **КОЛОСЬ.**

КЛЕБАНЬ *ч.* (*стп.* kleban) плебан: и на ко(ж)ды(и) годъ в клебано(в) свои(х) на исповеди бывали (1566 *ВЛС* 78 зв.); в ри(м)скомъ костелѣ... барзо пыха клебано(в) горѣ вынесла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); кгдѣсте служѣли с клебанами вкѣпе..., то ва(м) вашъ хлебъ и вино погѣбло с келѣха, жестѣ нѣ мѣлѣ чѣмъ дѣкѣнчитъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.).

Див. ще **ПЛЕБАНЬ.**

КЛЕВЕРЬ *ч.* (*нн.* clever) конюшина: триѣолию(м) по ла(т)нѣ... клѣверъ по немѣ(ц)ки петро(в) кр(с)тѣ по рѣ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 447).

КЛЕВЕТА *ж.* (*цсл.* клевета) обмова, наклеп: инымъ пѣтемъ по(д)мо. а не тымъ што есмо шли на злыи дѣла. на лъжи. и на клеветы (1489 *Чет.* 119 зв.); в манастирѣхъ

гспдрских... межѣ чернѣцами порядного житѣя чернѣческого постерегати,... от сваров, клевет их манастирских и их неотступно карати (Берестя, 1591 *ПФ* 105); Тото такыи суть люде, што слушають повѣсти свѣтыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ,... у клеветахъ, у усякуй злости (XVI ст. *НС* 146); О прехвалныхъ же плодехъ,... ими же велможа Юрий похвалися, се есть злымъ мнѣманямъ, поносомъ, клеветою и отчаяниемъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); а нападе(т) ли на та потва(р), напа(ст), втискъ, клевета бе(з) твѣей вины, Бѣа ра(ди) те(р)пи зноси (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 66); calumpnia, клевета (1642 *ЛС* 109); Ѡ(т) Кѣрени зло(г), За(з)рости вѣтвѣ // Ненáвисть, клеветá (Львів, 1645 *О тайн.* 56-57).

КЛЕВЕТАТИ *дѣсл.* *недок.* (*цсл.* клеветати) (на кого, кого і без додатка) обмовляти (кого), наговорювати (на кого): а ты его хдѣли(ш) и клеветѣ(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.); если то ест правда, што на мене неприѣтель клеветѣт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Прожно теде въ той // мѣрѣ отступникове на свѣтого Фотѣа клеветѣт и кламливе въ томъ схизму задають ему! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736-737); Ѡглагѣлдѣю : Ѡскаржáю, обмовлáю. То(ж) и клеветѣт (1627 *ЛБ* 150); Бѣда клеветѣчимъ едѣнъ на дрѣгѣго (Львів, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЕВЕТНИКЪ, КЛЕВѢТНИКЪ *ч.* (*цсл.* клеветникъ) обмовник, наклепник: разбоиници и клевет(н)ици осуж(д)ѣни в червь невсыпающѣи (1489 *Чет.* 279 зв.); и(х) же зако(н) не повелѣвае(т), но обѣче и прѣти(т), сирѣчь, блѣдникъ, пьяница,... клеветникъ,... таково(г)о не толико вѣчителе(м), но нѣже жителе(м) здѣ Ѡ(т)иню(д)ь да не

бѣдѣть (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 646, 8); Але нѣ ди(в) клеветнико(м), якій кѣре(н), тѣкѣи вѣтви (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Усякій несправедливый, клеветникъ, и курвашь,... и пѣница царства Божого не наслѣдятъ (XVI ст. *НС* 224); благословеніемъ святѣйшого престола Митрополіи Киевское от Іерусалима благословляем, и всякого противника... и лукаваго клеветника,... вѣчной анаѣмѣ и проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 222); **Оклеветни(к):** Тѣжъ и клеветни(к) (1627 *ЛБ* 151); *planus*, ле(с)тець, клевет(т)никъ (1642 *ЛС* 318).

КЛЕВЕТНИЦА ж. Обмовница, наклепница: Навѣдница: Клеветница, двоесловница, звѣдница, дѣдчица (1627 *ЛБ* 68).

КЛЕВЕТНЫЙ *прикм.* Наклепнический: Ви(ди)те ли я(к) ѡ(т) ва(с) дѣ(х) антихристо(в) хѣлножѣвы(и) и клеветны(и) дѣше(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); *Бл̄ги(и) чл̄къ*, ѡ(т) бл̄гаго сокрѣвѣща ср(д)ца своего изнасятъ бл̄гая. Лѣкавы(и) же злаяхѣлнымъ и клеветнымъ языкомъ своимъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44).

КЛЕВЗОРЬКА ж. Клямрочка: у церкви книг: евангелие на престолное, на немъ бляшокъ серебряныхъ пят..., клевзорьки малые и зацепки (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

КЛЕВЗУРА ж. (*стп.* *klauzura*, *лат.* *clauzura*) (*металева пластинка для скріплення і оздоби чогось*) клямра: наверху бляхъ пят, посродку распятіе Господне, а по рогохъ евангелисты, клевзуры (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294).

Див. ще **КЛЕЗОРА**.

КЛЕВѢТНИКЪ *див.* **КЛЕВЕТНИКЪ**.

КЛЕЄВАТИЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕЄВАТЫЙ, КЛЕЄВАТИЙ, КЛИЄВАТИЙ, КЛИЄВАТЫЙ, КЛЕІОВАТИЙ,

КЛЕІОВАТЫЙ, КЛЕОВАТЫЙ *прикм.* Клейкий, в'язкий, липкий: Вѣверна: Клеовѣтое вапнѣстое мѣстце (1627 *ЛБ* 196); Маѣтъ бовѣмъ тѣе дѣрево нѣакоесь и до грѣха подобѣнство. Гдѣ напередъ е(ст) оусоложѣющее, потѣмъ ѡ(т) листа бѣстрое и бѣдѣщее, наконецъ клеіовѣтое для молака (Киѣв, 1627 *Тр.* 148); *bitumineus*, клеовати[й] (1642 *ЛС* 103); *glut[i]nosus*, клеіовати(й) (Там же, 210); *lentor, ris*, влага клиеватая, кли(й), лепъ (Там же, 253); *тепах*, клиевати(й), крѣпки(й) (Там же, 394); И мѣли цѣглы мѣсто камена, а иль клеєвѣтый мѣсто вапна (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

КЛЕЗОРА ж. Те саме, що клевзура: ѡ(т)ць его григоріи... своего срѣбра причинил и жбы его порадне ѡправил, и дал на него оправити блахоу срѣбрнѣ на срединѣ и д̄ евлисты и пат пукліи и клезоры (Вильче, XVI ст. *Свенц.* 73).

КЛЕИТИ, КЛИИТИ, КЛІИТИ, КЛѢИТИ *дієсл. недок.* Клеіти: ѡ(т) ѡхтая це(р)ковного що клиили и перевязовали г(рш) .м̄. (1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); *glutino*, клѣю, лѣплю (1642 *ЛС* 210); Клею *glutino* (*Уж.* 1645, 59); Клію *glutino* (Там же).

КЛЕІОВАТИЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕІОВАТЫЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕЙ ч. 1. Клей: миско столаръ вз(л) клею до древецъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); *acesis*, кле(й) злата(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66); *Образно:* ѡ(д) нѣвостей... ѡ(д)стѣпѣймо, абы Црковъ Х(с)ва на земли ѡ(д)на была, доконѣлои згѣды клѣемъ споѣнаѣ (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 19 зв.).

2. Глей, живица: *bitumen*, кле(й), живица (1642 *ЛС* 103); А кгда оуже тайтъ не могли, з жалостью великою оуплели въ рогѣзѣ плетѣннѣ и намазали ѣй клеємъ и

смолою, и вложѣли в него дигѣтко (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

КЛЕЙМО с. (*стп.* klejmo, klejno, снн. kleinoe) 1. (*особливий знак*) клеймо: Якъ же и знакъ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское (Володимир, 1608 *Ив.* 289).

2. (*знаряддя, яким ставлять спеціальний знак*) клеймо: а в немъ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презъ бортника панее Василевоє Верѣбское положоное, знашли есмо и оноє тыми жъ возными освѣтчили и шляхтою менованою (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

КЛЕЙНОТИКЪ ч. Клейнодик: К томѣ тежъ взал есми ѳ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей:... двѣ брамки малыхъ с перлы за десат коп грошей, ... два клейнотики за десат коп грошей (Несухойже, 1550 *AS* VI, 5).

Див. ще **КЛЕЙНОТОКЪ**.

КЛЕЙНОТОКЪ ч. (*коштовність*) клейнодик: а в томъ рыдване узято скринку невеликую, в которой были ланцухи золотые, клейнотки (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

Див. ще **КЛЕЙНОТИКЪ**.

КЛЕЙНОТЪ ч. (*свн.* kleinot) 1. *Лише у мн. клейноты (дорогоцінності, коштовності)* клейноди: Я князь Костентин... вызнаваю... Штож з воли Божее понал есми был за себе жону, ... и взал есми по ней посагѣ не мало, яко имѣней, такъ готовизны, скарбов, клейнотов (Острог, 1522 *AS* III, 236); в камени и въ ланцѣгохъ, в шатахъ и в клейнотахъ, ... тогомъ ошачовал деват тисач золотыхъ (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Я маю Его Милости за девѣкою своєю посагѣ дати... клейнотовъ, серебра, перель, шать и иныхъ рѣхомыхъ речей (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); не то(л)ко сама корона и с центромъ але все злото сребро кле(и)ноты

пнзи при короне... на ѳ(д)но(м) ме(ст)цѣ ховано (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 5 зв.); Увы, священнии образы безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); Хме(л)ни(ц)ки(и) зо всею потѣгою, ... ажъ по(д) Львовъ прятягнулъ... вышневе(ц)кого гонячи, которы(и)... всѣ кле(и)ноты и золото и сребро ѳ(т)... кляштровъ и костеловъ... поѳ(т)-бираль на во(и)ско (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179);

(*виріб із коштовного каменю і металу*) прикраса, самоцвіт: в то(и) же скрине бы(л) ла(н)цѣхъ золоты(и)... кле(и)нот(в) чотыри з ро(з)маитыми каме(н)ми // дыяме(н)то(м) шафѣромъ рѣбино(м) и ту(р)кѣсомъ (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 24-25); оувѣсло, кле(й)нот(т) ношѣне (1596 *ЛЗ* 66); На ѳбразѣ намѣсномъ кле(й)нот(т) або ношена сребръное злоти(с)тое с каме(н)ми и с пе(р)лами (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 269); кле(и)ноты канаки манеле пе(р)сте(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); *Образно*: То слѣшностъ, а потреба, и таа не где йндей трѣдомъ нашимъ оуказала дорѣгѣ, давши такъ важню причинѣ, яко бы жаденъ лѣпшей Клейнотѣ ѳныхъ не мѣгль оукшталтовати, яко Трызанскаа Лиліа за цѣнты Нѣба гѣдныє (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

2. *Перен.* Оздоба, скарб: тѣрци... гѣловоу и клейнотѣ всего хр(с)тїанства зневолили, сте(р)ли, ворота до всеї европы ѳтворили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); ѳ томъ ты, клейноте мой, втратила, дорогой, Бже творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Преслїчнаа Кролѣвно, Рѣйскихъ Сѣдѣвъ Цвѣте, Выборнѣйшїй Клейнотѣ зъ людїй на томъ свѣте (Київ, 1632 *Свх.* 304).

3. Герб: Щаслївый дѣмъ ѳкгинъски(х), котѣры(й) то(т) мае(т) кле(й)нотѣ с про(д)-

ковъ поданы(й) и в' ним' са кохає(т) (Єв'є, 1611 *На г. Ог. 2*); На старожитны(й) Клэйно(т) и(х) м(л) Пáно(в) Балабан(в) (Київ, 1627 *МІКСВ 186*); Валéчны(х) Богатыр(в) Клэйно(т) знаменитый, В дѣлности, мóци, слáвѣ, чдлости обфíты(и) (Львів, 1642 *Час. На. г. Льв. тит. зв.*); кле(и)нотъ который Хме(л)ницькихъ до(м) прыоздобляє(т) в мѣжньности, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ моцно дтвержає(т) (1649 *На г. Хм. 1 зв. нenum.*); *Образно*: Позволяю (бось гóдень) про(д)кдй в' тóмъ Клеинотѣ, Пристои(т) абысь слдѣжылъ ихъ тákъ свѣтлой цнóтѣ (Київ, 1632 *Євх. 292*).

4. Символ влады: поверило(м)... пре(з) че(р)нцовъ до мене посланы(х) которые... повѣда(ли) и(ж)... ты(х) книгъ скорыкгова(н)е и вся готово(ст) была о(т)правлена, кле(и)нотѣ своего певност на него сдмы взяти позволивши (Вишнiвець, 1614 *ЛСБ 454, 1*) Также Справы записы Привилея Кле(и)ноты Пророкгадие субълевацые... все А все... погорело (Київ, 1640 *ЛНБ 5, III 4063, 21*).

КЛЕКАТИ, КЛЕЧАТИ *дієсл. недок.* (на що, перед ким) Клякати: а потомъ и сама устне и очевисте оного намавяючи,... // ...на коляна перед ним клекаючи и руки складаючи, жебы ее мужа а пана своего горла позбавил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР 8/III, 497-498*); Клечѣ genuflecto (*Уж. 1645, 67 зв.*).

Див. ще КЛЕКНУТИ.

КЛЕКНУТИ *дієсл. док.* Клякнути: слуга его... Третьакъ... презъ его милость пана подсудка Браславского, клекнув и присяг, же мѣлъ в короткомъ часе наехать, подданыхъ навѣшати и настинати, а мѣсто спалити (Житомир, 1629 *АрхЮЗР 1/VI, 603*).

Див. ще КЛЕКАТИ.

КЛЕКОВЩИНА *ж.* Податок, данина від невеликої ділянки земельного угіддя: Klekowszczyzna у storozowszczyzna tak jako w Wenpicy, у sefa samkowyi, у wsi jnszyi pożytki mohut znaytisia у wyiskany byty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР 6/I, 23*).

КЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* Клекотати, клекотити: Хлохошѣ: клокошѣ: Клекочѣ якъ в' гóрлѣ, в' горщкѣ в' котлѣ (1627 *ЛБ 144*); клекочѣ serpito (*Уж. 1645, 68*).

КЛЕКОТЬ *ч. (стп. glekot)* балакун: Обрѣтослóвецъ: Вымóвный, роспрáвный свáгот', лгá(р), клéко(т) (1627 *ЛБ 149*).

КЛЕКОЧКА *ж.* (*Pistacia vera L.*) фіс-ташка: staphilodendros, клеко(ч)ка древо (1642 *ЛС 379*).

КЛЕМЕНЦИЯ *ж. (лат. clementia)* по-блажливiсть, співчутливiсть, прихильнiсть: судъ однакъ головный, модеруючи тую вину и склоняючисе зъ клеменциеи своеи до мнейшихъ винъ на укаране такового въ позванемъ поступьку... наказуетъ (Люблiн, 1544 *АрхЮЗР 1/VI, 795*).

КЛЕНОВЫЙ *прикм.* Кленовий: а столь кленовый долгий в синех (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР 8/VI, 161*); Кленóвый. Асегнус (1650 *ЛК 458*).

КЛЕНЬ *ч.* Клен: асег, егiс, кле(н) (1642 *ЛС 66*); molluscu(m), губа на древѣ кленѣ (Там же, 272); Клéнь. Асег (1650 *ЛК 458*).

КЛЕОВАТЫЙ *див. КЛЕЄВАТЫЙ.*

КЛЕПАВКА *ж.* Повiка, *діал.* кліпавка. Особова вл. н., ч.: Васи(л) Клепа(в)ка (1649 *РЗВ 13*).

КЛЕПАЛО *с.* Клепало, калатало, било: В том селѣ церков зложено Светое Пречистое зо всеми потребами, кѣ ней належачими, одно звонѣ при ней нет, а клепало есть (Сушично, 1569 *AS VII, 327*); клепало

одно (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 268); А напръвѣй церковь из звоницею, на которой звонов два и третее клепало желѣзное (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294); Брацало: Бра(з)ка(л)це, тѣе што бра(з)-чи(т), якѡ клепало, цѣтра, фѣстѣл(а) оу органѡвъ, цимбáл', гáрфа (1627 *ЛБ* 12).

КЛЕПАТИ *дієсл. недок.* (кого) Вдаряти, товкти: помененые Бокгуцкие... на... помочники свои крикънули,... Которые небожъчика Миколая Кренътовъского,... на земли лежачого... кийми, обухами били и клепали перси зъгнетли и ледве што живого... zostавили (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); **нендзу клепати** — (*бѣдувати*) бѣду пхати; **вѣк калатати**: Если же **вѣм(л)** опатрилъ каплана, Потреба еще ѣ на прачкѣ, а ты бѣдъный попе рѣский мѣсишь и(з) законъною не(н)дзѣ клепати неборачъкѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20).

КЛЕПАЧЪ *ч.* Клепальник, *діал.* клепач. Особова вл. н.: Ми(с)ко Клепачъ (1649 *РЗВ* 19).

КЛЕПЕЦЪ *ч.* Молоток, *діал.* клепецъ: оско(р)дѣ, клѣпец', сокира, котѡрою мѣларѣ камѣ(н)е ѡтесѣють (1596 *ЛЗ* 63); **Оскѡрдѣ**: Клепѣцъ, сокира (1627 *ЛБ* 153).

КЛЕПКА, КЛЕПЪКА *ж.* Клепка: Аврамъ Шмойловичъ,... мѣлъ до Кгданска..., дерево ужиковъ 11, то есть // клепокъ сотъ 12 а ванчосу сотъ 6 (Берестя, 1583 *ТУ* 193-194); Которы(и) то Крѣ(п)ски(и) поведи(л)... же Ян Забло(ц)ки(и) взялъ... и побра(л)... и клепкѣ и начи(н)е бѣ(д)ное сокеры пилы (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); тые то насланъцы... // ...рѣдни з начи(н)ями вшелякими... и всѣми достатъками бѣдницъкими с фа(л)бою клепъкою с поташемъ готовымъ... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); менованы(и) кнежа Его м(л)... по(д)даны(х) свои(х)... до се-

ла **ѡ(л)бля Ру(с)кого на(с)лавши**, клепокъ шестъсотъ нѣме(ц)ки(х),... его м(л). пану протѣ(с)туючогосе (!)... (*замѣсть* протестуючомусе. — *Прим. вид.*) належачи(х), кгва(л)-товне и бѣ(з)правне побра(л), пограби(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 311).

Див. ще **КЛЕПОКЪ**.

КЛЕПОКЪ *ч.* Клепка: а и(н)ши(х) де(и) повезавши з собою пове(л) и клепъковъ што де(и) было ѡроблено за по(л)тора рока польтора за(х)цыка то де(и) все попали(л) (1577 *ЖКК* I, 86); Панъ Андре(и) По(д)городе(н)-ски(и) мелъ клепко(в) со(т) кз̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68 зв.).

Див. ще **КЛЕПКА**.

КЛЕПЪКА *див.* **КЛЕПКА**.

КЛЕРИКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.

КЛЕРИТСТВО *с.* Належнѣсть до дувхивництва: ѡрѡщáлемъ ѡ(д) пѣршихъ Клерит(т)ства моѣго лѣтъ в' себе природное пожада(н)е вѣдети еднѡсть всѣхъ це(р)квей хвѣхъ (Ев'е або Вильна, п. 1616 *Прич.* *отех.* 5).

КЛЕРИЦКИЙ *прикм.* Який належить духовнѣй особѣ: Ро(з)мовлáю теды ѡ десетинах', ѡ добродѣйства(х)..., ѡ ци(н)шахъ áлѡ заплáтахъ, и Клерѣцкихъ тестамѣнтахъ (Ев'е або Вильна, п. 1616 *Прич.* *отех.* 11).

КЛЕРОСЪ *див.* **КЛИРОСЪ**¹.

КЛЕРОШАНИНЪ *див.* **КЛИРОШАНИНЪ**.

КЛЕРЪ *див.* **КЛИРЪ**.

КЛЕСКАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kleskać) плескати, ляскати, бити в долоні: Клещѣ complodo (Уж. 1645, 69 зв.).

Див. ще **ПЛЕСКАТИ**.

КЛЕСТИ *див.* **КЛЯСТИ**.

КЛЕСТИСА *див.* **КЛЯСТИСА**.

КЛЕТВА *див.* **КЛЯТВА**.

КЛЕТКА *див.* **КЛѢТКА**.

КЛЕТЬ *див. КЛѢТЬ.*

КЛЕЦОКЪ *ч. (нѣн. Klotz)* каблук, підбор: александръ папѣ(ж)... нада(л) имъ чръною капицѣ, и потѣ(м) и инши(х) немало, кѣторѣи то хода(т) на клѣцко(х), и с чръными крыжиками (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 96).

Пор. КЛЕЦЪ¹.

КЛЕЦЪ¹ *ч. (нѣн. Klotz)* (колода) клец: виде(л) есми в за(м)кѣ... ѡкно на бокѣ што было клеце(м) зачинено и шинами // железными перебито ѡто(д)рано (Володимир, 1578 ЖКК I, 95-96).

КЛЕЦЪ² *ч. Галушка, діал. кльоцка: Васкаѣѡ: Тѣсто, росчїна, а́бо клѣцъ, надѣто(ст), а(б) в' дѣтскѣ (1627 ЛБ 192).*

КЛЕЧАТИ *див. КЛЕКАТИ.*

КЛЕЩИ *див. КЛѢЩИ.*

КЛЕЩОВИНА *ж.* Назва певної рослини: тура, а(е), клещовина трава (1642 ЛС 259).

КЛИВЪ *ч. (лат. clivus)* *перен.* досконалість, вивершеність: та(м) вивѣдо(в) потреба где са што ча(с)то пременяеть и поправлае(т) а што въ свое(м) клїве, не ѡ(т)мѣнно стойть, выводу(в) жадныхъ не требѣеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.).

КЛИЄВАТИЙ *див. КЛЕЄВАТЫЙ.*

КЛИЄВАТЫЙ *див. КЛЕЄВАТЫЙ.*

КЛИИТЕЛЬ *ч.* Клеїльник: glutinator, кли(и)те(л), лѣпите(л) (1642 ЛС 210).

КЛИИТИ *див. КЛЕИТИ.*

КЛИЙ, КЛІЙ *ч.* Тягуча липка речовина: а та(м) ѡколо гѣры // вѣды горѣчїи, выпѣщаю(т) и(з) себе клїй кг(д)ы скѣла горїть (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); icht[h][hyo]colla, кли(й) рибни(й) (1642 ЛС 223); petreleum, кли(й) ѡ(т) камене текущи(й) (Там же, 313);

КЛИКАНЯ *с.* Волання, голос: а сами постите, та не постите такъ, якъ постили

святїи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17).

КЛИКАТИ *дієсл. недок. 1.* (на кого) Кликати, гукати, волати: жидове больше почали на него кликати (1489 *Чет.* 262); кня(з)... булыга поча(л) двери ѣ то(и) го(с)-поде выломыва(т)... поча(л) и с то(г) дому кгвал(т) клика(т)и (Володимир, 1572 ЖКК II, 31); И мовить евангелистъ, ажь ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати, и у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали (XVI ст. *НЄ* 101); Дроузїи Жидове, стоачи за ворота, кличоу(т): не меш'кай, пане Пилате... але расп'ни его (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); венѣдїктъ анагниноу(с) хитры(и)... велѣлъ са скрїти хлѣпцеви по(д) лѣже его где лѣгѣлъ Папе(ж). а вночи кликати (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 124 зв.).

2. (кого) (*просити наблизитися*) кликати: ива(н) крѣпко и борз(д)о погналъ кличючи его (1489 *Чет.* 45); онъ немалый часъ стоячы у ворота толкалъ и кликалъ, абы хто до него вышолъ и ему тые ворота отворилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 165); душа моя расплылася естъ, коли мовиль къ мнѣ милыи мои, глядала есми, а не нашла есми его, кликала есми, а не озвалъ ми ся (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); А ѡкан'ныи Жидове тое заслышав'ши, и ре(к)-ли: то мови(т), и Ілїи кличе(т) на помо(ч) (XVI ст. *УЄ Трост.* 72);

(*пристрасно прохати*) волати: а царь, котрый бывъ у Невевїи... закликавъ..., що бы ся одѣлы у мѣхы люде и добытокъ и кликали ко Богу вытъ усей силы (XVI ст. *НЄ* 26); Кли(ч) же и ты хр(с)тїанскїй члѣче до своѣго створїтеля, чо(м) вїди(ш) и(ж) на(д) тобою, ни(ч) и(н)шого не вїси(т) ѣдно съмрѣть и помста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 27); А если бы еси (нє) мо(г) са(м) обѣчи-

ти, а огорнѣти вѣрою то́го мѣсїю пытаи-
са... сѣенико(в)... А допытавшиса о не(м)
...Кли(ч) же къ немѣ та́ко(ж) бѣспе(ч)не
(к. XVI ст. УЄ № 77, 96).

3. (до кого) (*запрошувати з певною ме-
тою*) кликати: тамъ же на тотъ часъ ви-
диль есми слѣдъ и ступы человечіе...,
идучи на который слѣдъ зъ Рожицкое
стороны, гды громада кликала и пытала,
а жаденъ челоуѣкъ... къ нему выйти... не
озвался (Луцьк, 1583 *Ив.* 278); Czy znáie-
te iż nászá Juhá pirohi rádá ieřá A dawno ná
nie smotryřá. Tych sobie будем pożywáty Koli
iey k nam budemo klikáty (Раків, поч. XVII ст.
Траг. фотокоп. 5).

4. Сповіщати, повідомляти, оголошувати:
вси стороны кличють, што(ж) родилъса
какъ самъ восхотѣль (1489 *Чет.* 112 зв.);
посылал слугу своего и кликати ему ве-
лѣль у мѣстѣ, абы пенези серебщизные зъ
сох давали (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); Въз-
глашáю: Ѡповѣдѣю, ѡбволывáю, волáю,
клѣчѣ, ѡголбшѣю (1627 *ЛБ* 19); perstrepo,
ощукаю, плищу, кличу (1642 *ЛС* 311);

(про кого) пророкувати, провіщати, ві-
щувати: ра(д)уиса мрїе. про тебе(ж) вси
пр(о)рци кликали (1489 *Чет.* 262).

5. (*давати знати про себе один одному
окликами*) перекликатися: jedno podstaros-
ty naimajet dwoch sľuh..., kotoryi worot ste-
rehut y uzwodu osmotrajut a ne kľuczut, na
szto potreba jest osmotrenyja (Вінниця, 1545
АрхЮЗР 6/1, 20); Нижли теперь драби зам-
кѣ стерегѣтъ и кличѣтъ за тотъ датокъ ко-
торы(и) съ скарбѣ... берѣтъ (1552 *О Черк.*
3. 7 зв.); В замѣкѣ сторожа кликѣны г̄
вде(н) послѣдѣють а вночи кличѣтъ (1552
ОЖЗ 120 зв.).

6. (кого) Називати, звати: ѡнѣ... ба оца
за пазѣхою х(с)а во плоти кличе(т) (1489
Чет. 43 зв.); Али тоты слѣпѣцеве... кли-

кали и звали Исуса сыномъ Давыдовымъ
(XVI ст. *НЄ* 110).

Див. ще **КЛИКИВАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКАТИСА *дієсл. недок.* (на кого)

Покладатися: тымько са кличе(т) на твою
мл(с)ть, пане галъкоу и на громадоу твою
оуши(т)коу иже есть такъ, а гриць пове(д)тъ
иже не такъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦІАЛ*
37, 14, 17).

КЛИКИВАТИ *дієсл. недок., многокр.*

1. Оголошувати, ознаймляти, повідомляти:
А што ся дотычеть роботы городовой,
передъ тымъ дей здавна на замокъ дрова
воживали, и воду ношивали и кликивали
особые есочники, на имя Шашко и Бебей
(1536 *АрхЮЗР* 8/V, 10).

2. (*про сторожу*) перегукуватися: А што
они пере(д) тымъ не кликивали нижѣли
староста виненъ на(и)мовати (1552 *ОЛЗ*
169 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКНУТИ *дієсл. док.* 1. Крикнути,
закричати, вигукнути: вси людїе, кликнѣ-
ли велики(м) голосо(м) (1489 *Чет.* 20 зв.);
А ото невѣста Хананейская зъ границѣ ѡныхъ
выше(д)ши, кликнѣла на него, мовачи (Ки-
їв, 1637 *УЄ Кал.* 592).

2. (кому о чім і без додатка) Повідоми-
ти (кому), сповістити (кого): хочю клик-
ноути, штожь ми дано с нѣба (1489 *Чет.*
191 зв.); ѡ томъ бо страшно(м) сѣдѣ ап(с)ли
и пр(о)рци по всѣи зѣмли кликнѣли лю-
де(м) (Там же, 281 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКИВАТИ.**

КЛИКОВЩИНА *ж.* Податок, данина на
кликуна, нічного сторожа: а перед тымъ
здавна старостове замкѣ нашего Веницко-
го до именей ихъ слугъ своихъ не всылали
и ѡное кликовщины не бирали (Вільна, 1546
AS IV, 455); Сторожовѣщи(з)на. А ѡсобно

на сторожи замковыи сторожовъщи(з)ны або клико(в)щины з дымѣжъ по два гроши (1552 *ОЧерк.З.* 9).

КЛИКУНЪ ч. 1. Нічний сторож: А што жаловали намъ, ижъ воротные и слуги твои кликуновъ ихъ, которыхъ они на замокъ наймуютъ бьютъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Сторожи и кликѣны до замкѣ бывали пе(р)во съ сель... а потомъ на(и)мовано ихъ з доходоу замкѣвы(х) (1552 *ОБрац. З.* 144 зв.); ѿ замкѣ сторожа вденъ ѿ воротъ замкѣвыхъ стерегу(ть) по члѣвкѣ... а наночъ и кликѣна на(и)мѣю(ть) вса волость... складають на него семъдесать гроше(и) (1552 *ООвр.З.* 102); вои(т) володиме(р)ски(и)... при(с)лавши // слу(г) свои(х)..., Гри(ц)ка Кичиня, Вои(т)ка кликуна,... на(с) самыхъ посоромотили, по(з)бивали (Володимир, 1569 *ТУ* 136).

2. Кликун, оповісник: и Кликѣнъ ихъ влѣзши на высѣкое дѣрево, жѣбы обволалъ мерзѣнѣю и плюгавѣю ихъ молітвѣ, такъ спадши на доль... бе(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вѣрыгнѣлъ и вѣкинѣ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

КЛИКЪ ч. Клик. ◊ на кликъ — (відстань, на яку можна почути людський голос) вид шляхової міри: панъ светицки(и)... // ...поведи(л) якобы мели то(т) дѣбъ называти кѣдрявымъ, ѿ(т) того дѣба якобы на кликъ и поведи(л) межы двѣ сосонъ копецъ (1546 *ОГ* 46-46 зв.).

КЛИНОКЪ ч. (частина земельного угіддя) клинок: а кли(н)ки на замокъ старосте дають... по г̄ грш' (1552 *О Вин. З.* 141).

КЛИНЪ ч. 1. (загострений шматок дерева чи металу) клин: Євагрій С̄тій за едѣнъ грѣхъ телесный: забіл' кліномъ // рѣкѣ свои до стоачого пнѣ, и поты тамъ стоалъ, покалъ (!) ѿный пнѣкъ самъ согнилъ и розвалѣлъ са (поч. XVII ст. *Пчела* 28-28 зв.); Клінь. *Cuneus* (1650 *ЛК* 458).

2. (частина земельного угіддя) клин: А петро емоу записоуетъ павлови ролѣ кава(л)цоууь два еде(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вер(х)ь села (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 30).

3. У ролі присл. клином: А ѿт того мѣста, где са Нѣнскаа граница з Козлиницкого зъела, ѿдолжъ границоу клином пошло, есть на милю (Сушично, 1569 *AS* VII, 330).

КЛИНЯСТЫЙ *прикм.* Клинуватий, клиноподібний: Клинястый. *Cuneatus* (1650 *ЛК* 458).

КЛИНА с., *зб.* Клинья: если хоцемо и(ж)бы есмо ѿдръжали(с) у па(н)стве своемъ замкнѣмоса гораз(д)ь... ворота и дроуки желѣ(з)ными позакла(д)уймо и клинамы и(х) позабѣваимо (к. XVI ст. *УС* № 31, 50).

КЛИРИКЪ, КЛИРЫКЪ, КЛИРКЪ, КЛИРІКЪ, КЛЕРИКЪ ч. (*цсл.* клирікъ, *лат.* clericus) (духовна особа нижчого чину) клірик, причетник: его милость, панъ староста... слугъ церковныхъ и клериковъ, за отцемъ владыкою... до замку... не пустилъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 324); урядник Степанский, з немалымъ оршаком людей и стрелцовъ... припадъши мощно... на тот двор презвиторовъ... того клирика нашего церковного Демяна... порвавши... уехалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); прото, абы хрестіянскій чоловікъ вѣдалъ, на якій листъ епископови Володимерскому тотъ-тамъ клірыкъ отпись учынилъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); если который клиркъ знайдется въ недѣлный день або въ субботу постечися... нехай скиненъ будетъ (1603 *Пит.* 70); Приствѣпте Кліріцы и Пѣвцы Дѣвѣ псалмопѣвцѣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41); маеть црковъ тѣю повагѣ не тылко прѣбстыхъ людѣи и Кліриковъ, але еп(с)копо(в) (Львів, 1646 *Зобр.* 34 зв.).

КЛИРІКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.

КЛИРКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.

КЛИРОСЪ¹, **КЛЕРОСЪ** *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλήρος) **1.** (*сукупність церковнослужителів*) клір: зачѣмъ, кгды̄ выпѣщены былы̄ і до свои(х) століць верноулисѣ, покладѣли роӯкы свои пере(д) патріархами... кліросомъ, и... просѣли абѣ и(м) оутѣна-но рѣуки, котѣрыми тоӯю оунѣю понево̀лне по(д)пѣсовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51); Року б̄жїя а̄хи Сталосѣ певное постанове(н)е ӣ ѡхвала ѡ(т) всѣхъ зго(д)-не, при... зебра(н)юся сѣпо(л)номъ всего клеросѣ клерико(в) Львовскихъ (Львѣв, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); Несѣдѣлнымъ за̄сѣ назвѣли [Прѣз(д)никъ] ижъ тѣи Пѣсни подакова(н)ѣ полныи Пр(с)тѣой Б̄цы не сѣдачѣ але стѣачи кліросъ ц̄ркѣвный и лѣудъ вѣсѣ мѣсцкѣй ѡ(т)правовѣли (Киѣв, 1627 *Тр.* 682); з тыхъ причынъ мы митрополитъ з велебными епископами православными,... и з клиросомъ церковнымъ нарядившись и прихилившись до права духовного... узнали и усудилисмо, абѣ тотъ священникъ Илія отъ священства воздержался (Львѣв, 1633 *КМПМ* II, дод. 19).

КЛИРОСЪ² *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλήρος) (*у церкві — підвищене місце для хору*) крилас: Выхоженя іерейскїи полночными дверми на церковь ко сторонѣ правой полуденной и восточной бывають, а не ко заходу, ани ко полночи и не на лѣвый клиросъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

КЛИРОШАНИНЪ, КЛЕРОШАНИНЪ *ч.* Крилошанин, причетник: А ижъ Іосифъ Веляминъ Рутскїй... просил, жебы и третїй позовъ братїи монастырское... Генадїя и Игнатїя клирошанъ того монастыра, былъ читаный (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Клірикъ: Причѣтникъ, слугѣ ц̄ркѣвный,... клирошанинъ (1627 *ЛБ* 53); Б̄гом(л)цомъ н̄ши(м) че(ст)ны(м) г(с)дно(м) ѡ(т)це(м)

клерошано(м)... бл̄гословенїе наше (Путятинци, 1636 *ЛСБ* 532); А тося дѣяло в дому вы(ш) рече(н)номъ при бы(т)ности... клироша(н) Хол(м)ски(х) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

КЛИРЪ, КЛЕРЪ *ч., зб.* (*цсл.* клиръ) (*церковнослужителі; церковный причет*) клір: в̄ Четвѣртой Рѣмской ц̄ркѣви рострасѣю приви(л)ѣ, и оукѣзую жѣ онѣ ани в̄ собѣ, ани в̄ своемъ Єп(с)копѣ, ани в̄ своемъ прѣчте клерѣ... жадной... вынеслости не мѣла (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 9 зв.); Дїакономъ, и всемѣ Ѡсщенномѣ Митрополїи нашѣѣ Клірови, смиренїѣ нашеѣѣ С̄слѣжителемъ братїи... Бл̄венства ѡ(т) Ха Б̄га... зычимъ (Киѣв, 1639 *МКСВ* 214); Превелебнѣши(м) Архїеп(с)помъ... и всемѣ осщенномѣ Клірови... Бл̄(с)венства... оупрїеме зычѣ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 2).

КЛИРЫКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.**КЛИСТИСА** *див.* **КЛЯСТИСЯ**.**КЛИСЧЫКЪ** *див.* **КЛѢЩИКЪ**.

КЛИЧЪ *ч.* Крик: клічъ, крѣкъ (1596 *ЛЗ* 52); ннѣ же ѡвѣдѣхъ пристанище... идеже... ни ласканїемъ и да(р)ми не ѡтве(р)-жены(х) прелѣщають... здѣ ѡбрѣтають ни въплю ни кличѣ на це(р)квѣ х̄ву (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); Пліщъ: Гѣкъ, крѣкъ. Тѣмѣлтъ, рѣзрѣхъ, звѣда, Трѣвѣга, кли(ч) (1627 *ЛБ* 82).

КЛИШЧЫКИ *див.* **КЛѢЩИКИ**.**КЛІЙ** *див.* **КЛИЙ**.**КЛІИТИ** *див.* **КЛЕИТИ**.

КЛНУЩИЙ *дієприкм.* Який кляне, проклинає: я ва(м) г̄лю, любѣте ворогы ваша. и бл(с)вите, к'лноущи(х) ва(с) (1556-1561 *ЛС* 34).

КЛОБА *ж.* (*стп.* klob) рѣвновага, незмінність: а любо(в) бра(т)ская она(ж) все лѣгчи(т) трѣвати во свое(и) клобѣ все ни-

жачи пановати бы могла (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1).

Див. ще КЛЮБЪ.

КЛОБОКЪ *див. КЛОБУКЪ.*

КЛОБУКЪ, КЛОБОКЪ, КЛУБУКЪ

ч. 1. (чернечий головний убір) клобук: и повезлі егб ѡббл(к)ши в чѡрныи рѣзы, и клобѡ(к) зложѣли на негѡ до манастыра (1509-1633 *Остр. л.* 129); который [звонникъ] допытуючисе, якое бы был релии, зъшарпал, зсоромотил, и клобокъ, которы на голове с повинности своее законное мель, знял (Луцьк, 1628 *АрхЮЗР* 1/VI, 597); *suculis*, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); клобѡко(в) бѡрзо малы(х) ѡживаю(т), бѣ(з)пре(ст)ѡнно вде(н) и вночі (серед. XVII ст. *Кас.* 5); *Образно:* и сами вл(д)ки люде(и) забѣвають... свое маѣтности з блу(д)ницами пѡпрѡпѣвали, и такъ прикрѣвшися плащѣмъ пѡкорѣ клѡбѡка, не знаѣтъ што диѣтъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.);

(символ чернецтва) клобук: Наконецъ и чернцы побѣсилися: покинувши клобукъ, жоны поймуютъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 212).

2. Перен. Ченці, що носили клобук: не надѣ(и)теса, не надѣ(и)те спсѣніѡ, ѣсли сѡ до ты(х) клобѡко(в) з любѡвію не ѡбратите я ва(с) оупевнаю (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КЛОБУЧНЫЙ *прикм.* Який стосується клобука як символу чернецтва. *Образно:* што дѡво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобѡчны(и) ѡ(т)на(л) емѡ пожито(к) пыхы голо(в)ное (1596 *Виш. Кн.* 229).

КЛОДКА *ж. (стп. klódka) (висячий замок)* колодка: васи(л) мель клодокъ тканинъ иго(л) и ины(х) дробъны(х) крамны(х) рече(и) за копу *а̄* и *л̄с* (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.); Пивницъ 2, въ нихъ двери зъ

защепками, съ приборями и клодками железными (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 369); хлопѡ(м) за ѡпре(т)ненье ѡ(р)цлевъ на(д)ри(н)ко(м) и клодкою з(л) 2 и 6 (Львѣв, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КЛОКОТАНѢ *с.* Клекотання, булькотіння: Хлохотѡніѣ: клокота(н)ѣ в' го(р)лѣ, в' котлѣ, або в' чи(м) кѡлвекъ (1627 *ЛБ* 144).

КЛОКОТАТИ *дієсл. недок. (нестримно рухатися, вирувати)* клекотати: во ѡгни геѣ(н)ско(м) вѣчно(м), кѡпно и с Папа(ми) ваши(ми) клекотати и кипѣти бѡдете (1598 *Виш. Кн.* 276).

КЛОНИТИ *дієсл. недок. (що) (використовувати певним чином)* обертати: За бѣстрымъ злоторѡгимъ, ктѡ еленемъ гѡнитъ, И з' Надкъ в' свѡй пожитокъ, дорогѣй чѡсъ клѡни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298).

КЛОНИТИСА *дієсл. недок.* Гнутися, згинатися: Колѣно: ѡ(т) ѣже клѡни(т)са речеѡ (1627 *ЛБ* 54).

КЛОНЪ *ч.* Різновид ятера, *діал.* клоня: Доходъ ѡтъ ѡходнико(в). Староста... беретъ ѡтъ нихъ наперве(и) пѡскаючи ихъ въ ѡходы по клонѡ з ватаги (1552 *ОЧерк.* 3. 10 зв.); А бобровъ даивали... бобрѣ ѡдинъ по клонѡ а дрѡги(и) городовы(и) (Там же).

КЛОПОТАНѢ *с.* Клопѣт, журба: якъ мѡкъ ѡныхъ срокгихъ оуйдемо; тѣмности ѡстатнеѣ... ѡгна не оугасѡющего, смѡткѡ, клопотѡ(н)ѡ, гѡркости, тѡжкости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 968).

Пор. КЛОПОТАТИ.

КЛОПОТАТИ *дієсл. недок. (кого чим, що чим)* Клопотати, турбувати: але тѣсчачами трѡск'... себе клопѡчемо, трѡщемо, и ѡ грѣхъ приправѡемо? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 667); И теперъ я тимъ клопочѡ головѡ: Боюся, жебы мнѣ не бѡти в неволи с тобою (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17).

КЛОПОТАТИСЕ *див.* **КЛОПОТАТИСА.**

КЛОПОТАТИСА, КЛОПОТАТИСЕ *дієсл. недок.* (о що, для чого і без додатка) Клопотатися (чим), турбуватися (про що): скрбмност' ва́ша неха́й зна́на бѣдет' всѣми лю(д)мі́. Гдѣ́ поблі́зѣ, нѣ́ о што са не клопочѣ́те (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 197); Кто собѣ́ на сем' свѣ́тѣ́ мешка́не оустила́етъ, и ѿ тѣ́ла своего доста́тках' клопо́че(т)са; а мнѣ́мае(т), же дѣ́шѣ́ свою позыскѣ́етъ (Там же, 344); На́што те́ды, ѿ ла́комый бога́чѣ́, так' клопочеш'са: и надарѣ́мне працѣ́ешъ (Там же, 654); Працѣ́ючи, и рѣ́бачи, и клопотачи́са, на́мнѣ́й рѣ́зѣ́момъ не поймова́лем' и не помышла́ль: яковѣ́й страхъ, и држе́на... бѣ́дет' мѣ́ти и ви́дѣ́ти дѣ́ша, кгды ѿ(т) тѣ́ла ро(з)лѣ́чатиса ей прѣ́идетъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 267); А гѣ́лодь для кото́рого се́ вы клопо́чете, прилне до ва́съ вѣ́ егѣ́птѣ́, и та́мъ помре́те ѿ(т) мечá, ѿ(т) гѣ́лодь и ѿ(т) мѣ́рѣ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 356).

КЛОПОТЛИВЫЙ *прикм. (який спричинює клопоти)* клопѣ́тливый, клопѣ́тний: Справедли́выи абовѣ́м' вси, тѣ́сною и клопотли́вою дорѣ́гою ходѣ́ли, терпачѣ́ преслѣ́дована (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105); Штож' за конѣ́ць... ла́комцѣ́мъ, и... их' бры(д)комѣ́ бѣ́гѣ́; по такъ вели́ких' працахъ... по так' клопотли́вых' невча́сах' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69).

КЛОПОТОВАТИ *дієсл. недок. (виявляти ніклування)* клопотатися: для тѣ́го те́ды клопото́уе(т) Х̄с̄ якъ сердовѣ́дець, а опа́чное и(х) оученика(х) его розѣ́мнѣ́е строфѣ́етъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 122).

КЛОПОТЬ *ч.* 1. Клопѣ́т, неспо́кій, хвилювання; турбота: жона моя Олена просила... жебы по животе моем от диверей своих... клопоту якого не мела, абых ей

на которых именьях... зоставил (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 10); Не смуща(и)те(с) в то(м) анѣ́ злоре(ч)те ипатию в ро(с)пачи его наго(р)ше́е приводачи с чего во(з)ра(с)тае(т) яро(ст) гнѣ́въ и клопо(т) безвре́ме(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6); А наветѣ́ и велю суседомъ е́е м(л): ѿбыватело(м) тамо́шньнимъ жа́дного роська́заня себе на то не маючи нехѣ́ти давалъ, презѣ́ што... до шко(д) немалыхъ яко и клопотъ приправилъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.); панѣ́ Прокопѣ́... // ...на Украину до Киева до монастыра Софѣ́йского засѣ́ланный, зоставал в усѣ́тавичным клопѣ́те и штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); *Образно:* И если дѣ́ша не оубѣ́лит'са,... и не оуснѣ́жит'са кло́пѣ́тами... и до ѿ(т)но́вы... прѣ́йтѣ́ нѣ́кѣ́ли мѣ́чи не бѣ́детъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153).

2. (*справи, пов'язані з певними труднощами*) клопѣ́т: Е́стесь и Діамѣ́н'томъ гды перешкѣ́ды и кло́пѣ́ты за шко́лы терпли́ве знѣ́сишь (Київ, 1632 *Євх.* 292);

(*ніклування про кого-небудь*) клопѣ́т: дае́ ей г(с)дѣ́ бгѣ́ покѣ́тѣ́, болѣ́зни и та́жкое рожѣ́нье. и кло́пѣ́ты вели́ки ѡ́коло дѣ́токъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); **безъ клопоту** — без клопоту, без труднощѣ́в: маю́чий ска́рбы, якъ са рекло, снадне якѣ́и хочѣ́тъ ѿсѣ́лости кѣ́пѣ́етъ, и бе(з) клопотѣ́ осѣ́дае́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

3. Розлад, незгода. ◊ **межисобный клопотъ** — міжусобиця, розбрат: вчинѣ́мъ хвалу бѣ́жеи мѣ́ри, што ѿна покрывае(т) на(с)... ѿ(т) межисобно(г) клопотѣ́ (1489 *Чет.* 47).

КЛОПЪ *ч.* Клоп, блощиця: ѿ(т) тоѣ́ травы клопы из храмины во(н) бѣ́гаю(т) (XVI ст. *Травн.* 429 зв.).

КЛОСОВКА ж. (*Holcus* L.) медова трава: *holc(us)* клосовка трава (1642 *ЛС* 219).

КЛОЧКИ, КЛОЧЬКИ *мн.* Клочки. Топонімічна вл. н.: село Клочьки... подачьки... медѣ є каде(и) (1552 *ООвр. З.* 112); в жалобе брата и(х)... моло(д)шого п̄на федора // ...ω розделокъ ро(в)ны(и) и вечны(и) во(и)мену и(х) милости... в селе кло(ч)кохъ (Київ, 1600 *ЦДІАК* 4, 1, 1, 96-97).

КЛОЧОКЪ ч. *Диал.* клочок “прядиво з клочья”. Особова вл. н.: у Прокопа Клочка — ...куръ осмеро (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 404).

КЛОЧЬКИ *див.* **КЛОЧКИ.**

КЛУБОКЪ ч. (*кулястий моток ниток*) клубок: пряжи кужелное клубков чотыри (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); клубковъ волняныхъ шесть (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); ◊ **прервати клубокъ живота** — обірвати життя: Тыр̄анскаа атропо, чомдсь прер'вала Клд̄ббк̄ вък̄д̄ живота: яко бысь не знала Же намъ мно́го на егб житлѣ залежало (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); **по нити клубька доходити див. НИТЬ.**

КЛУБОЧОК ч. (*малый клубок*) клубочок: один клубочок // суконный пряжи тонкое серпанковое (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350-351).

КЛУБУКЪ *див.* **КЛОБУКЪ.**

КЛУБЪ ч. Клуб, стегно: ла(д)в̄іа, клд̄бы (1596 *ЛЗ* 55); на клуби рана битая, синяя (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 229); Лад̄в̄іа; клд̄бы, ладви, бѣдра (1627 *ЛБ* 61);

(*верхня частина ноги у тварини*) клуб: а кони... слд̄жебнико(в)... виде(л) есми поранены // в коня пле(с)нивого виде(л) есми ...на клд̄бе в ноги за(д)нее левое раны з лд̄ка стрелены (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60-61).

КЛУМОКЪ, КЛУНОКЪ ч. Клумак, клунок: на том же возе знашли клумокъ с посте(л)ю, в которомъ было двѣ подушки а ковере(ц) стары(и) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); и ключи, которые были от тое скрыни и от клунка... пограбилъ (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58).

КЛУНОКЪ *див.* **КЛУМОКЪ.**

КЛУНЯ, КЛУНА, КЛЮНЯ ж. (*лит.* *kluonas*) клуня, стодола: 8 клд̄ни молочное гречиخي деват бочок (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); жи(т)н̄ица, стод̄бла клд̄на (1596 *ЛЗ* 46); Гумно оплотомъ жердми огорожено, а другая клюня на селѣ пошитая (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); клуня на томъ же городыщу дворная, лѣсеная безъ верха (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 464); жйт̄ница: гд̄мнб̄, шп̄хл̄р̄ь, сп̄ж̄ар̄на, стод̄бла, клд̄на (1627 *ЛБ* 38); тамъ же тотъ непріятель за наступенемъ на замокъ,... клуни, стодолы, фольфарки... при тымъ замку будучие... попалилъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

КЛУНА *див.* **КЛУНЯ.**

КЛУЧНИК *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЪКОКРОТЪ *див.* **КОЛКОКРОТЪ.**

КЛЪБИТИ *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛѢТ *див.* **КЛѢТЬ.**

КЛѢТИТИ *дієсл. недок. (стп. kleśić)*

1. (що) Засновувати: што са тыче(т) свѣдоштвѣ, котѣрыє з' б̄гословцовъ приточаетъ, хотачи показати, же и они на тыхъ през' него приточены(х) слѣвѣхъ единачалство // цр̄ковное стого петра клѣтили юж са выше(и) проти(в) томд̄ припомнили и писмо(м) стымъ потвердили противные разд̄мы ѿ(т)цевъ стыхъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 101 зв.-102); Зачимъ до такой марности пришли, же южъ зъ тыхъ назвыскъ, котѣрыи въ похвалныхъ словахъ каждому... святителеви пристойно належать, одному

то все приписуючи, монархію свою клѣтити не встыдаются! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505);

(з трудом доходити, добиватися) досягати: згода ни(м) клѣченаа ро(з)валитиса поневоли мѣсла (1598 *Виш. Кн.* 277); и покои // ...зроушаєте, а рогатѣю нѣакѣю(с)... мо(н)стран'цію, мнѣманои збѣды клѣтите (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213-214).

2. (кого на чому) Базувати, основувати: Мѣсаць звѣзды, на небѣ слічные, такъ в томъ домоу, цнѣты ѡблічные. Котѣрыми, яснѣй слнца свѣтитъ, а з'влѣща к'гды на вѣрѣ ихъ клѣтитъ (Дермань, 1605 *Нал. на г. Остр.* 6).

КЛѢТКА, КЛЕТКА ж. 1. (невелика споруда для господарських потреб) будка, комірка: напервей двор,... на дворе клетка, погреб (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 98); стайня ошарпана и обожена;... клетка и подле клетки светлочка из сенми (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); а тепе(р) кгды рокѣ про(ш)лого мо(ст) и кле(т)ка збѣдована... ѡ(н). [Надмъ климовичъ] дня ѡногда(ш)него... по(д)мѣкнѣ(л)се ближе(и) по(д) мо(и) зава(л) выше(и) мо(с)тѣ езокъ заби(л) и мо(и) за(с)лони(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.); *Образно:* А то че(му); для тѣго понеже основаніа дѣа стѣго прем(д)рости не мѣла, бе(з) которого фѣндаме(н)тѣ клѣтка, ѡ(т) леда вѣтрѣца ро(з)валитиса мѣси(т) (1598 *Виш. Кн.* 277).

2. (спеціальне закрите приміщення із стінками з металевих чи дерев'яних прутів для перевезення злочинців) клітка: Року 1394. Баязитъ, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманный и въ клѣтце замкнѣнный и завжды былъ вожонъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

3. (невелика легка будівля для роздрібної торгівлі) кіоск, будка: А для лѣпшого потверженъя и помноженъя мѣста... дароваль... вси клѣтки и ятки мясные (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); я є(му) да(л) вижа, слугу своего Єремея Руби(ц)кого, с которымъ ѡ(н) арестоваль то(т) ло(и) в клетце Мо(ш)ка По(д)ставки (Володимир, 1571 *ТУ* 148); гости и купцы зъ иныхъ земель... здавна mezi ними на клѣткахъ не сѣживали, и на локоть и фунтъ и золотникъ не продавали (Торунь, 1576 *АЗР* III, 197).

4. Майстерня, діал. робітня: Дѣлѣтелница: Клѣтка, варста(т) (1627 *ЛБ* 34).

5. (про зображення на папері) клітина, кратка: маючи тѣды в' пѣмѣти кроу(г) лѣнѣ... въ(з)ми ѡ(т) крѣга́ ни(з)ше ки(л)ка клѣто(к), врѣ(ц)лѣто, и проти(в) не(г) ли-тѣрѣ пасха(л)нѣю, и число в' котрѣе Па(с)ха боуде(т), оувѣдае(ш) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 311); смотри в клѣ(т)цѣ настѣте або те(ж) оущѣрѣд лѣнѣ, та(м)же знайде(ш) в' кѣждой клѣ(т)цѣ по три литерѣ (Там же, 315 зв.).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ, КЛѢТ ж. 1. (комора) кліть: боар его побили и помордовали и в клетки замки поѡдбиали и не мало рѣчей побрали (1541 *АС* IV, 277); пасынка... его, Яцка, збили и змордовали и в клетей замки поѡтбивали и побрали,... // ...ждпицѣ Лунскѣю (Вільна, 1546 *АС* IV, 473-474); клетѣ(и) зема(н)скихъ д̄ (1552 *ОВол.* 3. 128 зв.); в клетки взято с кубло(м) жупа(н) сини(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); Камѣра: Комѣра, клѣть (1627 *ЛБ* 52).

2. Кімната: оувойдї въ клѣт твою и затвори дверї твоя и помолїся ѡ(т)цю твоєму (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); ты коли са мѣлишъ, во(и)ди в клѣть твою, и затвори(в)ши двери твоя, помолїса ѡ(т)-

цѣ твоємѣ в та(и)не (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); *Образно*: памать смертнѹю всѣгда вѣ клѣти сердечной видѣти и бе(з)престанно поминати (1599-1600 *КС ХХІХ*, 115).

3. (*закрите приміщення для тварин*) клітка: две кле(ти)... на бы(д)ло своимъ же накладомъ староста збудоваль (1552 *ООвр. З.* 101); в до(мѣ) е(г) в селе че(р)ниці... видело(м) ѣ дворе кле(ти) пощ(д)бияны и обора ро(з)ломана бы(д)ло вы(г)нано (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31 зв.).

КЛѢЩИ, КЛЕЩИ *мн.* (*металевий інструмент у вигляді щипців*) кліщі: ѡка(н)нии велѣша ю клещами желѣзными горящими жечи за перси еѣ (1489 *Чет.* 186); Форма кѣлямъ до него медяна ѣ клещахъ железныхъ (1552 *ОЧерк. З.* 6 зв.); кнзъ Воронѣчки(и)... взялъ..., пи(л)ки две, клещи а каракуля (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); вѣ рѣцѣ мѣ(л) оуго(л)... котѡрый клѣщами вза(л)... и доткнѣлса оустъ мои(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 255); fo[r]ex, ножиці, клѣщи (1642 *ЛС* 201); начинішъ кѣ потрѣбамъ егѡ... клещи и вѣлъ, и вси начинѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

КЛѢЩИКИ, КЛИШЧЫКИ *мн.* Кліщики: Щіпцы: Клѣщики (1627 *ЛБ* 159); за кли(ш)чыки до гашѣна сви(ч)... *фр.*: 1:15 (Львів, *ЛСБ* 1054, 19); forpicula, ножиці, клѣщики (1642 *ЛС* 201).

КЛѢЩИКЪ, КЛИСЧЫКЪ *ч.* Кліщик. Особова *вл. н.*: Степа(н) Клисчыкъ (1649 *РЗВ* 4); Ничипоръ клѣщикъ (Там же, 134).

КЛѢЩЪ *ч.* 1. Кліщ: rediui (us) клѣщъ че(р)въ (1642 *ЛС* 348).

2. Особова *вл. н.*: Гараси(м) Клѣщъ (1649 *РЗВ* 165).

КЛЮБА¹ *ж.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) 1. (*слюсарний прилад*) лещата: кнзъ Воронѣчки(и)... взялъ то естъ: ...по(д)ковъ ко(н)скихъ... железа плуговые... клуб а

стру(г), коштовали два(д)ца(т) гроше(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); *Образно*: або ю(ж) наза(д) троудно запрѣгши са алеинѣши(х) шій... вѣ поневоленое ѡрмо, и в самыѣ прѣсы а клубы неволенѣ, совѣты(х) небе(з)печѣнѣствъ шрѣбоуете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218).

2. (*знаряддя для тортур*) дѣба, *діал.* клуба: онѣ... помененую Анѣнушу на далшюю квестію розказаль подати кату вѣ руки, которую взявши мистрѣ на клубы, тягнулъ разовѣ два, пытаючи (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 450).

КЛЮБА² *ж.*, *перен.* Одностайність, едність: Владыцтва и церкви рускіѣ, и все духовенство, вѣ клубѣ своей абы на вѣки вѣ-цалѣ зоставали, водлѣ стародавнього обычаю (Новгородок, 1594 *MCSL* 1/2, 555); Жітїѣ ѡбщее ѡновѣл и до клубы давной пѣршеи привѣлѣ бы былѣ гды бы емѣ смѣртѣ нїти живота не перервѣла (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31); Дла порожней славы и // Ц(р)ко(в)ныѣ спрѣвы, и преложѡны(х) зѣмысли мѣшаютса, и сѣ клубы своей выстѣпѡють (Київ, 1637 *УС Кал.* 4-5).

КЛЮБА³ *див.* ХЛЮБА.

КЛЮБЪ *ч.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) норма, рѣвновага: также прикладомъ инѣшихъ великихъ цесарей, королей, монарѣховъ потресѣныхъ, которые колкокротъ тыхъ костеловъ одность зѣ собою розорваную, завжды, зѣ великою пилностью и старанѣемъ, оные згоды до клубу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 501).

Див. ще КЛОБА.

КЛЮВАТИСА *дієсл. недок.* Ключвати-ся: пелека(н)... клѣе(т)са в пе(р)сї свои и кро(в) испѣщѣе(т) на ни(х), и та(к) ѡживѣють (1596 *ЛЗ* 61).

КЛЮКА ч. (*ломака з сучком*) ковінька, костур, *діал.* клюка. Особова вл. н.: у Гаврила Клюки телять двоє (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/І, 379).

КЛЮКЪ ч. (*дерев'яний гак, дерев'яний гвіздок*) *діал.* клюк. Особова вл. н.: Ла(с)ко Клюкъ (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КЛЮНЯ *див.* **КЛУНЯ**.

КЛЮСЯ ж. Кінь: *egvus*, конь, клюся (1642 *ЛС* 182).

КЛЮЧ *див.* **КЛЮЧЬ**¹.

КЛЮЧАРСТВО с. Обов'язки ключаря: та мусь // овунь чудо, та знакы (чынити), якъ и другыи апостола, чомъ было положено на него ключарство, а лакумство закраде (XVI ст. *НС* 42-43).

КЛЮЧАРЪ, КЛЮЧАРЬ ч. (*той, хто зберігає ключі від чого-небудь*) ключар, ключник: Ключару до аду, Петра не потваряй и собѣ до Христа врата не затворяй (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); Петръ... ключаремъ царства небесного естъ, якъ кождый зъ дванадцати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 414); ключа(р) (Львів, 1642 *Жел. П.* 6).

КЛЮЧАРЬ *див.* **КЛЮЧАРЬ**.

КЛЮЧАТИСА *дієсл. недок.* Траплятися: ключаюса, трафлаюса (1596 *ЛЗ* 53).

КЛЮЧЕВЫЙ *див.* **КЛЮЧОВЫЙ**.

КЛЮЧИКЪ ч. (*малий ключ*) ключик: ω(т)дали намъ скоро по митрополити ω(т) пушо(к) ключики три ω(т) скрынѣ ска(р)бнои не ω(т)дали (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162).

КЛЮЧИМИЙ *див.* **КЛЮЧИМЫЙ**.

КЛЮЧИМЫЙ, КЛЮЧИМИЙ *прикм.* Придатний, пригожий: Потрѣбны(и): Достѣйны(и), ключимы(и) (1627 *ЛБ* 90); *regidone(us)*, ключими(й) (1642 *ЛС* 308).

КЛЮЧИНОСТВО с. Обов'язки ключаря: Тогда же... голосити почал, яко... естъ папа всемирный голова, яко намесник

христов и приемник власти и ключиности до царства небеснаго апостола Петра (1608-1609 *Виш. Зач.* 216).

КЛЮЧИСЧЕ *див.* **КЛЮЧИЩЕ**.

КЛЮЧИЩЕ, КЛЮЧИСЧЕ с. (*велика, груба клюка*) жердина: до которого дворисча маеть и повинень пань Бялостоцкий заразы сини зъ хижою заплесты зъ своего хвосту, колья и ключисча зо всимъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 394); а потомъ // видилемъ запусъ Охматковский,... дерева дубового и березового на будованье, на сохи, ключища и на пали згожого (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 445-446).

КЛЮЧКА ж. 1. (*гак для витягування чого-небудь*) ключка: хто нестыдливость достаточне выразить,... нѣвыи клѣчки и вѣдра до черпанья зблота што днѣ // вынайдычи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

2. *Перен.* Зачіпка, привід: але хтѣ жъ не роздѣветъ, же // то одно клѣчка подѣбна оной, баране колѣтишь водѣю, але знайдеть тежъ сила такѣхъ, котѣрые пытаючогоса тыми словы ω(т)правоуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178); Винѣ: Ємлѣнїе,... клѣчка, извѣтъ, или пово(д) (1627 *ЛБ* 15).

КЛЮЧНИК *див.* **КЛЮЧНИКЪ**.

КЛЮЧНИКОВА ж. Дружина ключника: Чи естъ въ Луцку бѣлоглава, Якъ та пани ключникова? (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧЬНИКЪ, КЛЮЧНИК, КЛУЧНИК ч. 1. (*той, кому довірено ключі і нагляд над міськими об'єктами, коморами, маєтками*) ключник: А Юрий... Монтовтовичъ..., а Богдан Сенкович... ключник лѣцкий... а Немира... Толпыжинский подѣлили есмо кошерскую воклость

на полы (Кошир, 1502 *AS I*, 147); Про памет намъ, сѣдамъ з рѣки княза Васи́ла... ковельского: Петрѣ... Загоровскомѣ ключникѣ, городничомѣ, мостовничомѣ Лѣцкомѣ (Ковель, 1539 *AS IV*, 182); Панъ сѣ(д)я... живѣши немало Приятѣ(л) и Сѣсе(д) околи(ч)ны(х) а меновите злецив'ши тѣю справѣ... Пано(м) Янови бо(л)баюви... ключникови воля(н)скомѣ... абы постеригали и(х) м(л) инѣдемънитате кавъзе (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ 765*, 1, 11, 1).

2. (той, хто зберігав ключі від комори і розпоряджався продуктивими запасами) ключник: я(к) обрала це(х)ми(с)тра и ключ(ч)ника то(с)мо заплатили за бо(ч)ку пива г(рш) пе(д)деся(т) лито(в)ски(х) (*XVI ст. ЦНБ II*, 22644, 3); И потом в середу..., князь Буремский въехал в двор Обзирский, в котором дворе также есмо никого не знашли, ключника, а ни рыкуни не было; двор пусть стоит (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР 8/VI*, 111); федѣ(р) лецевя зозна(л) ...иже прода(л) ролю ѿчизнѣ свою котороу бы(л) ѿте(ц) ижъ кѣпи(л) в ключ(ч)ника я(ц)ка прода(л) доброво(л)не ма(р)кови и фе(д)кови (Одрехова, 1605 *ЦДІАЛ 37*, 1, 32 зв.); пімічар, клучнік cellarius (*I пол. XVII ст. Своб. 41*); **ключникъ дворный** — (особа, яка відала ключами від відповідних об'єктів у панському дворі) двірський ключник: Ключникъ дворный Савка Соловевич поведил, иж дей от тых скрын ключи при панеи (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР 8/VI*, 350);

(особа, яка відала ключами від церковного майна) ризничий, ключник: отдаю и дарую... отцу Исаи священноиноку грошей копу одну,... Хвеску панамару золотый полский, Грицку ключнику золотый полский, Лукашу кухару золотый полский, хлопцом

церковным всим золотый полский (Пересопница, 1612 *АрхЮЗР 1/VI*, 404).

3. *Перен.* (той, хто дає доступ до неба) ключар: зверхѣ са имъ такъ здало, а на долѣ не вѣдали што са дѣало, а(ч) единъ мѣсель вѣдати, але не сказаль никомѣ... Боачиса клатвы якъ намѣстника божого, а ключ(ч)ника високихъ воротъ, бо бы его не пѣстиль до неба (Острог, 1587 *См. Кл. 20*); такъ до папы па(с)халеа // пишеть и мовить слѣха(и) голова апосто(л)скаа ѿ(т) бога выбранаа пастырѣ ѿвецъ христовыхъ ключникѣ короле(в)ства небесного (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 33-33 зв.).

КЛЮЧОВЫЙ, КЛЮЧЕВЫЙ *прикм.* (який належить до окремої адміністративно-територіальної одиниці) ключовой: Быдѣло рогатое малое и великое ѣсе тамъ корѣмлевано вса волость ключеваа тамъ сено кошивали на быдѣло королевское (1552 *ОЛЗ 190* зв.); вже от давныхъ часовъ немалые розницы, заштѣя в посегающую землю с подданными господарскими ключовыми подгайчаны мѣли есмо (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР 8/VI*, 367); **имене ключовое див. ИМѢНС.**

КЛЮЧЬ¹, КЛЮЧЬ, КЛЮЧ *ч. 1.* (знаряддя для замикання та відмикання замка) ключ: А тая Житка въ нее скрыню порожную позычила, которая скрыня безъ ключа руками ся отпиралася (Краків, 1518 *РЕА I*, 93); А скрынька маеть быти справне у цехмистра, а ключъ по каждого брата рядомъ дрѣжати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР 1/VI*, 52); И той манасты(р) бѣлъ приписанъ подѣ оборонѣ манастырѣ... к праву дневскому а розказова(н)е и ключи завжды сѣтъ при поменѣны(х) фѣндатарехъ мещане(х) лѣвбвскихъ (Берестя, 1590 *ЛСБ 143*); комѣ ѿ(т) мѣста ключи ѿ(т)даютъ, за наибольшого

оурадника признавають его (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 96); Гостеви не до сну, але до господарской жупицы, зъ которой вынявши ключѣ, до шкатулы, а зъ ней жартъ оный, который его за сердце былъ взялъ, то есть листъ... взявши за пазуху, ключи зась тамъ, гдѣ были, а самъ южь тогди до сну беспечнѣй (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); ω(т)дано п̄ андрееви стреле(ц)кому и ма(т)рице(с)... в склепѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ω(т) него (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); *Образно:* аза(ж) невысѣки(м) спѣсобо(м) и чоудѣвны(м) кре(ст) ст̄ый ёсть по(д)вы(ш)шѣбный, гды раю ключѣмъ ста(л)са, и штворітеле(м) живота вѣчно(г)го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303); Кр(с)тъ... Ключъ ёсть Рѣйскій, по(д)пора недолжнѣмъ... постѣпѣючимъ досконалость, ... всѣхъ дѣбръ дѣвца (Київ, 1632 *МІКСВ* 280).

2. (*пристрій для розбирання і складання замка вогнепальної зброї*) ключ: Ключи штъ... рече(и) бро(н)ныхъ... ъ ротмистра (1552 *ОКан.* 3. 21); а меновите... взели..., // ъ васка ковалевича аре(н)дара... шоломъ з о(л)стромъ с пороховницею и с ключѣмъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

3. *Перен. (засіб для розуміння, оволодіння чимось)* ключ: горе вамъ законови оучены(м) иже есте взали ключѣ розоуменію сами жъ не вѣходите а ты(м) которыи бы войти хотѣли заборонаете (1556-1561 *ПС* 272); она́ [кграмматика] ёсть ключе(м) выроздѣнню... и свѣ(т)лыи чѣначи рѣз(м) чл(в)чій (Вільна, 1596 *Грам.* 3. 3); и дамъ ти ключи царствія небесного: кого ты звяжешъ на земли, будетъ звязанъ на небесѣхъ, а кого розвяжешъ на земли, будетъ розвзанъ на небесѣхъ (1603 *Пит.* 20); Станови свѣцкому ся не дивуемо, але дивуемося станови духовному, который, ключъ

чѣ вѣдомости маючи и сами не входятъ, и другимъ не отворяють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504); В' ты(х) словахъ Хс Панъ даётъ моць Ключей Петрови, а в' ѡсѣбѣ егѡ всѣмъ Ап(с)ломъ... абы замыка́ли и ω(т)мыка́ли Вѣрнымъ Б̄жимъ Кролѣвство Н̄б(с)ное (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

4. *Перен. (кожна буква у пасхаліі — таблиці для визначення дня пасхи)* ключ: ω(т)цы... пасхалнѣю наоукѣ в' цркви постановили пѣвными писме(в)цами, тѣ ё(ст) ли́тѣрами спорадѣвши, ключѣмъ тѣ назва́ли (Острог, 1612 *Час. Туп.* 310); **ключъ пасхалный** — код, яким користуються для визначення дня пасхи: Знать, ижъ ѳилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхалного и не бачить того: коли кольвекъ ключъ пасхалный на А, альбо на Б стоить, завжды Великъ день мусить зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

5. *Перен. (система позначення букв, цифр для правильного читання, розуміння тексту)* ключ: Што есмо мели впрѣдь (!) писа(н)но(м) ключи а постановлен'но(м) в сеи книзе, пре(д) сты(м) ев(г)лісто(м) ма(т)ѳеёмъ по(д) дѣш'кою врѣхнею на ко(то)рой то ёсть вышбражен'но распатіе га̄ ба̄ (1556-1561 *ПС* 443); Ключъ сія книги зри листъ смѣ (XVI ст. *НС* 3); Не бо аз хулю грамотичное учение и ключъ к познанию складов и речей, яко же нѣцый мнят и подобно глаголют (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестие задержали и християнство своей виры не стратили: в первых, ключ или... грамматику, да учат (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

♦ **ключъ дѣвы** — дѣвоча цнота: Тѣтъ бовѣмъ прошо(л) оутрѣбѣ ей, яко прѣмѣнъ слнчный шклѣ // не нарѣшивши ключа дѣвы

рожествомъ своимъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69-70).

КЛЮЧЬ² *ч.* (адміністративно-територіальна одиниця) ключ: Тежъ дей ключа Кієвского которая дань имъ на манастирь прихоживала, того дей имъ тепере ничего не выдають (Краків, 1511 *АЮЗР* II, 126); Стацею ви(н)ни давати посломъ и го(н)цомъ... и(з) сель которые тагнѣтъ кѣ ключѣ зѣ зводѣ с по(д)гає(ц) (1552 *ОЛЗ* 180); далем... местечко Белювъ... тут въ повете Луцком, а въ ключу Клеванском, лежачие (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 83); Возны(и) // енераль... былъ... в ключу, за(с), Махъновскимъ лежачимъ, в маетьносьти... его милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

КЛЮЧЬНИКОВЫЙ *прикм.* (який належить ключникові) ключників: Толоки слѣжать на жито две толоки на овесь однѣ толокѣ жати а де(н) косать на ключьниковомъ хлебе (1552 *ОЛЗ* 185 зв.).

КЛЮЧЬНИКЪ *див.* **КЛЮЧНИКЪ**.

КЛЯВЗУЛА, КЛАВЗУЛА, КЛЯВЗУЛЯ, КЛЯВЗУРА *ж.* (стп. *klauzula*, лат. *clausula*) 1. (параграф, пункт офіційного документа, якого необхідно виконати) клаузула: во(и)тѣ и присяжникѣ(м) за вы(и)стя ѳрядѣ в домъ янего Афендика и малженьки его и за ѣ(т)данье стопніовъ правны(х), вед(л)є клявзу(л) ме(м)рамовы(х) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); шляхетъны(и) панъ Кгрекгоръ До(л)бенъка..., менованы(и) запи(с) во вси(х)... его ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х), паракграф(а)(х), актикула(х), кля(в)зула(х)... квитиуетъ, вызволяетъ (Володимир, 1634 *ТУ* 300); Теды я яко сы(н) вла(с)ны(и) потомокъ єє мл(с)... то(т) то запи(с) рѣ(ч)ны(и)... во (в)сихъ его пу(н)ктахъ клявзѣля(х)... во все(м) апрѣбѣю ѳмо(ц)-

няю (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19).

2. (металева пластинка для скріплювання книги) клямра: интре(л)гаторѣ за ѳвезане помѣнника и ѣ(т) кля(в)зу(р) зло(т)нікови до євге(ліа) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); Єв(г)ліє писаное зѣ обѣма до(ш)ками, и(з) двѣма клявзѣла(ми) изѣ наро(ж)никами... все... зе срѣбра (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); Єв(г)ліє дрѣкованое... є(д)на сторона... бляхою ѣкрыта, клав(з)улы крѣчено(и) роботи (Там же).

КЛЯВЗУЛЯ *див.* **КЛЯВЗУЛА**.

КЛЯВЗУРА *див.* **КЛЯВЗУЛА**.

КЛЯМЕРКА *ж.* (стп. *klamerka*) (металева пластинка для скріплювання книги) невелика клямра: кгды прысла(л) .П. грыгоры(и) папѣ(р)... выдале(м) fr. 24: 1 1/2 за клямеро(к) 12 до дрѣка(р)нѣ г(р) єї (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

КЛЯМКА, КЛАМКА *ж.* (стп. *klamka*, свн. *klamt*) (ручка в замку до дверей) клямка: За кля(м)кѣ далє(м) гро(ш) .Г. До шпіталя (Львів, 1607-1645 *РДВ* 33); Вєриа: Завѣра,... колѣдка, клѣмка (1627 *ЛБ* 15); до дрѣка(р)нѣ до двере(и) на блашє (!) кла(м)ки за то далє(м) fr. 1:18 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

КЛЯМРА, КЛАМРА *ж.* (свн. *klamer*, *klamere*) (залізна скоба для скріплення чого-небудь) клямра, скріпа: ѣ(т) л̄ кляме(р) г(рш) ѳ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1032, 8 зв.); ѣ(д) работы кламе(р) до заде(р)жена дахѣ пры старо(и) церкви томѣжъ фе(р)є(н)цѣ fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.).

КЛЯНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛЯПЪ *ч.* Кляп. Особова вл. н.: и пытале(м) ѣного Петра, вря(д)ника, и атамана Васи(л)я Кляпа, для чого бы того по(д)даного пана ѣ(т)ца моего, збивши... до ве-

зе(н)я ѡсади(ли) (Житомир, 1584 АЖМУ 103).

КЛЯСТИ, КЛАСТИ, КЛАТИ, КЛЕС-ТИ *дієсл. недок.* (кого, кого чим) Клясти, проклинати: не погѣби великий михайле, вже бо не клати идѣ изрла (1489 *Чет.* 71); тому де(и) твоя м(л) неви(н)не и(х) не бл(с)вляє(ш) и кла(т)ву на ни(х) вскладає(ш) и на соборе(х) де(и) клене(ш) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); и прика(з)ує(м)... а(ж) бы твоя м(л) чере(з) тоє и(х) неви(н)не не клалъ (Там же); Любѣте ворогы ваша... и ты(х) которы васъ класти боудоутъ (1556-1561 *ПС* 235); гедешне болѣбане... твоя мл(с)ть... мещанъ лво(в)скихъ... клятвами и лѣсты свои(ми) безъсу(д)не клялѣ, ѡ(т) цркви ѡ(т)лучалъ (Вильна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); (егда с предѣло(в) зако(н)ны(х) выстѣпите...) ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клати (1598 *Виш. Кн.* 291); Злослѣвиль: клалъ (1627 *ЛБ* 39); Кленѣ ехесгог (*Уж.* 1645, 66).

КЛЯСТИСЯ, КЛАСТИСА, КЛЯТИСЯ, КЛЯТИСА, КЛАТИСА, КЛЕСТИСА, КЛИСТИСА *дієсл. недок.* (ким, чим і без додатка) (*давати клятву*) клястися, присягатися: великъ бо є(с) грѣ(х) клятиса бгѡ(м) (1489 *Чет.* 5 зв.); горе ва(м) вожеве слѣпїи который вы мовите кто бы коли к'лал'са црквию ничего не є(ст) але к'то бы к'лал'са з'лото(м) цркны(м) винень є(ст) (1556-1561 *ПС* 98 зв.); гедеш(н) болоба(н)... кля(л)ся заховыва(ти) прономию зве(р)хности ншое (Берестя, 1594 *ЛСБ* 269, 1 зв.); явне пре(д) всѣми почал'са бы(л) клати і оузнавати а ѡ(т) тои оунѣи ѡ(т)стѣповалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв.); И взя(л) мя с те(м)ницѣ до цркви... И мусѣ(л) емъ ся кляти и по(д)писа(л) є(м) ся на его рѣкописа(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ*

1136, 35, 1 зв.); кленѣса: Кленѣса, присагаю (1627 *ЛБ* 53); Бѣдѣ кленѣчимса для роскошована (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЯТБА *ж.* Клятьба. ◊ клятбу клас-ти (на кого) — проклинати (кого): и овшемъ показуетъ то письмомъ, ижъ церковь християнская такового блуду, ожененя другою жоною, забороняетъ, и хто бы таковой былъ, абы такового ожененя позволяхъ, клятбу на такового кладетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* I/1, 178).

Див. ще **КЛЯТВА.**

КЛЯТВА, КЛАТВА, КЛЕТВА *ж.*
1. Клятва, присяга, обітница: блаженная пелагии... клатвами страшными оумолила є(г) (1489 *Чет.* 67 зв.); А то я записую под клатвою сватых ѡтец триста и ѡсмъ на десат, иже въ Никеи (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); гедешонъ Болобанъ... на што изо всѣми єп(с)кпы на собѣрѣ первомъ берестійскомъ... по(д)писа(л)ся по(д) клятвою зо всего вырѣкаючиса... пѣкой заховати (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); бо и уморено все тое и кассовано естъ и подъ клятвою соборне заказано, абы того не взновляти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 744); Софію дочкѣ Григория ѡбвинє(н)ного Феѡдора Яневича яко законо(м) прыпряже(н)ндою во совершєнии сою(з) бра(ч)ны(и) по(д) кля(т)вою ѡ(т)дати... Феѡдорови (Пуятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); Когда мя Гдѣ Бгѣ избере(т) с того свѣта, по(д) клятвою моею о(т)цевскою обовязую, и росказую, абы жаденъ зя(т), ани дочка моя, моєи воли остатней не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

2. Прокляття, осуждення, анафема: вноуци євѣжины не боятса клатвы (1489 *Чет.* 162); а естли бы еще ѡслышалоса яко ты заборонаешъ доброго а та(к) напре(д) бѣ-

де(ш) гва(л)товникъ ѡ(т)лѣченію и клатва(м) симъ в наше(м) ѡбъявле(н)номъ писаню (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 89); придана быс сиа книга... кѣ храму божию... и ниhto ее не мает порушити ѡ(т) того стго храма... а хто бы смел ее... тацкою рукою ѡкрасти на томъ да будет клетва стых ѡтец (Збараж, 1598 *Свенц.* 73); тоут не толко о зверженъе з' оурадоу... але і о кла(т)вѣ // або ѡ(т)лѣченъе ѡ(т) причастіа... естъ споръ з дѣписо(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 75 зв.-76); ты(м) кленѣмо люде(и) котори на подобе(н)ство бжее створены су(т) с ты(х) же ѡстъ выходи(т) блг(с)вѣ(н)ство и клатва... не маю(т) быти тыи рѣчи та(к) чинѣны (II пол. XVI ст. *КА* 168); А нась вѣрныхъ твоихъ Хѣ Бжѣ на(ш) мл(с)тивый; заховай ѡ(т) таковой клѣтвы (Чернігів, 1646 *Перло* 154); **клатву вкладати** (на кого) — піддавати анафемі (кого): А бѣдете ли в то(м) свое(м) ѡпорѣ стояті и зачатые слѣджебники дрѣковаті кла(т)ву стѣ(х) ѡ(т)ць и нашѣ вкладае(м) на ва(с) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); **клатву (клатву) вскладати** (на кого, кого) — те саме, що **клатву вкладати**: тому де(и) твоя м(л) неви(н)не и(х) не бл(с)влае(ш) и кла(т)ву на ни(х) вскладае(ш) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); Прото(ж) мы... за такую и(х) де(р)зость... ѡ(т) цркве божое и(х) ѡ(т)лучае(м) и клатву стѣ(х) апосто(л)... си(м) листо(м) наши(м) и(х) вскладаемъ (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **клатву давати** (на кого) — проголошувати анафему (кому): тогды тѣмъ... лістомъ варѣемѡ... и(ж) хотя би на тыхъ ...еп(с)повъ... якіе кѣлвекъ причѣны кѣ неблагословѣнствоу бѣли на нѣхъ вынайдованы и кла(т)вы выношены абы даваны ижъ то имъ... нікгды ни в чомъ шкѣдити не маеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.*

36); **клатву накладати** (на що) — заклясти: сщѣнникъ бѣде держаль вѣдѣ обличѣніа на котѣрѣю зо злоречѣніемъ клѣтвъ накладаль; и заклѣне(т) ѣй сщѣнникъ, и речѣтъ жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 130 зв.); **клатву наложити** (на кого) — проклясти (кого): То бовѣмъ іжъ блг(с)вѣнъ бѣдетъ когѣ ты // блг(с)вѣшъ: А проклѣтый на когѣ тѣ клѣтвѣ налѣжишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.); **клатвами насылати** (кого) — проклинати: То пакъ твоя м(л) по запреще(н)и нашо(м)... зново клатвы и застановѣніе вѣзде бра(т)ствѣ чини(л)... по па... миха(и)ла... клатвами свои(ми) насыла(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.); **клатву положити, положити клатву** (на кого) — проклясти (кого): а хтобы вѣ томъ переказу якую церкви Божей надѣ запись его чинити хотѣль, на таковыхъ всихъ клатву звыклую вѣ костелѣ Греческомъ положиль (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); святѣйший патріархъ, положиль клатву на Рудского, митрополита Киевскаго,... а вмѣсто его поставиль... Іова Борецкого (поч. XVII ст. *КЛ* 86); **клатвѣ (клатвѣ) предавати** (кого, що) — піддавати анафемі: ересъ ѡ(т) црквѣй наші(х) изганѣемъ, и клѣтвѣ предае(м) (Львѣв, 1590 *Гр. Роз.* 1); Самойла Сенгыла, яко турбатора церкви Божое и клеветника оттинаемъ и клатвѣ предаемъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); **клатву складати** (з кого) — скасовувати анафему: а мы... и(х) бл(с)влае(м) и прощае(м) и тую кла(т)ву з ни(х) складае(м) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); **быти в клатвѣ** (від кого) — бути підданим анафемі (ким): вы... бѣдѣчи во отлученіи ѡ(т) цркве и в клатвѣ ѡ(т) его млсти свѣтѣ(и)шаго патріарха вселенского киръ иеремея за выступокъ сво(и)... не допѣстили

есте совершити ѿ(т)пѣсту ѡчинити (Львѣв, 1588 ЛСБ 103); в клятву (клатву) вкладати, вкладати в клятву (кого) — піддавати анафемі: тебе ѿ(т) свѣще(н)ства ѿ(т)лучає(м)... и в кля(т)ву стѣ(х) ѿ(т)цѣ вкладає(м) (Стрятин, 1591 ЛСБ 160); в клатву вкладаємъ... Семейна луцкого. Ивана Билѣдагу. ивана Минцовича... мешчаны лвовские (Берестя, 1590 ЛСБ 142); Ино тебе яко противника закону божого и непослушника по пе(р)шему небл(с)вению тебе вкладає(м) в клятву свѣты(х) ап(с)ль и бѣгосны(х) стѣ(х) ѿ(т)цѣ (Стрятин, 1591 ЛСБ 165); вложити у клятву, у клятву вложити (кого) — піддати анафемі (кого): Блг(с)вение гедиона... та(к) якомо вложили в неблг(с)вние и в клятвѣ миха(и)ла попа преч(с)тъцкого... за его своволе(н)ство (Львѣв, 1591 ЛСБ 374); оных отступниковъ от церкви божей яко члонки гнилые отгяли и у клятву вложили (Львѣв, 1605-1606 Перест. 34); имѣти клятву — бути проклятим: па(к)ли... судови нѣшему гедѣонѣ болобанѣ спротиви(т)ся... да бѣде(т) ѿ(т)лученѣ ѿ(т) ѿ(т)ца и сѣна и стѣго дѣха прокля(т), непроще(н) и по смѣрти не ра(з)рѣшенѣ и да имѣетъ клатву (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 2); подѣ клатву поддавати (кого) — проголошувати анафему (кому), проклинати (кого): Мѣ инѣчей тримаѣющихъ и вѣрѣющихъ, по(д) клѣтвѣ по(д)даемѣ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 145); клятву высылати див. **ВЫСЫЛАТИ**.

◊ листѣ клатва див. **ЛИСТѢ**².

Див. ще **КЛѢТБА**.

КЛѢТВОПРЕСТУПЛЕНІЄ с. Клятвѣпорущенія: Гедіоне Болобане... Принѣса к на(м)... твоѣ нестроѣніѣ и Бѣ(з)чи(н)ства, Пачеже и клѣ(т)вопрестѣпленіє и(м) же еси клѣ(л)са пре(д) нами на съборе (Берестя, 1594 ЛСБ 264).

Див. ще **КЛѢТВОПРЕСТУПСТВО**.

КЛѢТОВНЫЙ прикм. (який містить прокляття) клятий: до вѣдомости тоє доношу... же бысте... за попа его не мѣли... и с ни(м) ѡбщеванія абысте не мѣли яко с трекляты(м)... не припущаючи себе ку такому небезпече(н)ству клятовному (Львѣв, 1594 ЛСБ 250); **клятовный листѣ** див. **ЛИСТѢ**²; слово клятовное див. **СЛОВО**.

Див. ще **КЛѢТВЕННЫЙ**.

КЛѢТЫЙ, КЛѢТЫЙ, КЛѢТ прикм. (такий, якого кленуть, проклинають) клятий: задержѣ(л) ли десѣтинѣ, али бѣ(з)божнымъ, али клѣты(м), али шѣтанови ѿ(т)данымъ каждый такой заразѣ зосталѣ (Острог, 1598-1599 Апокр. 202 зв.); Трафѣлися не толко межѣ Игнатіємъ и Фотіємъ, але и межѣ перед ними пожилыми свѣтыми неснаски и споры: не южѣ еднакѣ за тымъ заразѣ шло, абысмо таковыхъ за клятіи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 Коп. Пал. 745); а хтобы смѣ(л) сию книгѣ ѿ(т)далити ѿ(т) прѣ(с)тла ракове(ц)кои цркви клѣт прокля(т) анаѣема маранафа в си(и) вѣ(к) и во бѣдущи амин (Раковецѣ Великий, 1645 Паньк. I, 159).

КЛѢЧА, КЛѢЧА ж. 1. Кобыла: а воблы(и)... конѣ вѣзалѣ чѣлого... клѣчѣ местѣцкѣю взѣвѣши и не ве(р)нѣли (1552 ОЖЗ 122 зв.); за тоту клѣчу... жере(б)ца дарова(л) (Одрехова, 1578 ЦДІАЛ 37, 16, 7); взято... // ...ѣ тараса микитичѣ воло(в) чѣтыри... клѣча ѿ(д)на зрижа стракатѣя (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 72 зв.-74); пограбили... // ...у гри(ц)ка пѣчки... клѣчу воронѣю за чѣтыри копы гроше(и) (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 90-90 зв.); По(д)яремни(к): ...Мѣринѣ // конѣ прѣбсты(и). лѣша(д) сѣмка, прѣстаѣ клѣча (1627 ЛБ 85-86); суд наказѣл, абы Миско отдал клѣчу сивую (Бориспіль, 1638 АБМУ 25); па(н) Амѣбрози(и) Во(и)цехо(в)[с]ки(и),

презе(н)това(л) ту(т), на враде, коне(и) девятеро... третяя кляча половая (Житомир, 1650 ДМВН 192).

2. Особова вл. н., ч.: Ива(н) Кляча (1649 РЗВ 25 зв.).

Див. ще **КЛАЧЬ**.

КЛЯШТОР *див.* **КЛЯШТОРЪ**.

КЛЯШТОРНЫЙ, КЛЯШЪТОРНЫЙ, КЛАШТОРНЫЙ *прикм. (стп. klasztorny)*

1. (*який стосується кляштору*) кляшторний: У того листу печатей чотыри, а подъпись рукъ тыми словы: Иванъ Нагай, войтъ кляшъторный (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 524); кгда ксендзъ президентъ з ыншою братею своею, уходечы с конъвенъту своего луцького перед козаками з Луцька на тот час, яко сынъдыкови // своему кляшторному, небосчыкови Янови кухареви некоторые речы... переходили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 159-160).

2. (*який належить кляштору*) кляшторний: Плебанъскихъ члвковъ в месте и на пере(д)местьи всихъ г̄ӣ кла(ш)то(р)ныхъ прешоровыхъ д̄ (1552 *ОВол. З.* 200 зв.); во(д)ле пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного... в то(т) до(м)... во вшелакое будова(н)е и в пла(ц)... // ...пдстили и постдпили есмо на вси потомные и вечные часы. Недерыгуючы една(к) тымъ двеза(н)емъ ничего части плацд... клашто(р)номд Конвентд Киевского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); гды хто прійдетъ до кляшторныхъ воротъ, теда заразъ воротный испытаетъ, хто тамъ есть преде вроты? (бл. 1626 *Кир. Н.* 21); збожа, быдло кляшторное и въвесь спрятъ кляшторный ...забравъши, межи себе поделили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КЛЯШТОРЪ, КЛЯШТОР, КЛАШТОРЪ, КЛАШЪТОРЪ *ч. (стп. klasztor, свн. kloster, лат. clausrum) (католицький монастир)* кляштор: знашли оу трд-

мы тылкъ (!) кбсти бо ю(ж) лѣтъ л̄д. яко оумерь, а трдма цѣнбваа и помысли (!) до клаштора (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); А въ десаты(и) день меръки вси з мына (!) того беретъ прешоръ тамошньни(и) клашътора свтое тро(и)цы (1552 *ОВол. З.* 196); де(р)жавца того домд кгда ее (!) вжыва(т) буде(т) в ко(ж)ды(и) рокъ на клашто(р) ...кдници плати(т) повине(н) по золотомд по(л)скомд (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); подчас тое несчастливое инъкурсый... и кляштор внивечъ спустошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157); за(м)ку високкого добили, и лю(д) выстинали, такъ же по кляштора(х) все побрали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

КЛЯШЪТОРНЫЙ *див.* **КЛЯШТОРНЫЙ**.

КЛАМКА *див.* **КЛЯМКА**.

КЛАМРА *див.* **КЛЯМРА**.

КЛАНАТИ *див.* **КЛАНЯТИ**.

КЛАПЫШЪ *ч. (Amygdalus para) (нн. Klarre)* бобівник, мигдаль степовий: а якъ тбл'кбвники повѣдаю(т). Клапышъ цвѣ(т) значи(т). котбрий в' зимд зе(м)ла в сббѣ скрывае(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75).

КЛАРОВНЫЙ *прикм. (стп. klawny)* чистий, ясный: Гдѣ есть мѣстце Планѣтом', и звѣздам' грднтбвны(м), Ѡ(т)кбль свѣтлость прбмене(м) спадае(т) кларбвным', Тамъ мысль таа Надка люд'скдо занбситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

КЛАСКА *ж. (стп. klaszka)* поразка: Вреждаюса: Шкоддо, оукрывжѣнный, класкд, поражкд маю (1627 *ЛБ* 18); сынбве Іаковбвы Симѣонъ и Лѣвви квалтд сестры своѣи на(д) княжатемъ // Сикемскимъ Сихемом мстачйса великдо класкд в' Сикѣмчикахъ оучинили, и мѣсто ихъ спдстошили (Київ, 1637 *УС Кал.* 131 зв.-132).

КЛАСТИ *див.* **КЛЯСТИ**.

КЛАСТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАТВА *див.* **КЛЯТВА.**

КЛАТВЕННЫЙ *прикм.* Клятвенный, присяжный: и длá тогѡ назвáли стѡденецъ клáтвенный ѡжъ тáмъ присáгли (серед. XVII ст. *Хрон.* 34 зв.); встѡпѡль з' ѡногѡ мѣстца до вирсавѡи до колѡдѡза к'латвѡннагѡ, и тáмъ бѡль з нимъ бг̃ъ (Там же, 41).

Див. ще **КЛЯТОВНЫЙ.**

КЛАТВОПРЕСТУПСТВО *с.* Те саме, що клятвѡпреступленѡе: Кѡждѡе бо мѡйтництво ѡсоблѡвыи грѣхѡи принѡситъ ей: ѡвое ѡбмѡвиска, щѡкѡлве(к) оустáми, и áзѡико(м), ѡ(т) клáмства, и прѡсаги, и клатвѡпрестѡпства (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 268).

КЛАТИ *див.* **КЛЯСТИ.**

КЛАТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТЫЙ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАЧА *див.* **КЛЯЧА.**

КЛАЧЬ *ж.* Кобыла: небо(ж)чи(к) ѡбѣца(л) дарѡва(ти) матери мою(и) кла(ч) дала мнѣ за ню жѡна ва(с)ковá жере(б)ца (Од-рехѡва, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7).

Див. ще **КЛЯЧА.**

КЛАШТОРНЫЙ *див.* **КЛЯШТОР-НЫЙ.**

КЛАШТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КЛАШЪТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КМАХЪ *див.* **ГМАХЪ.**

КМЕНЪ *див.* **КМИНЪ.**

КМЕТОКЪ *ч. (стп. kmiotek) (наймит)* кмет, кметъ: тако(ж) то о ни(х) проклáтаа ре(ч) кг(д)ы вѡда(т) к'мѡт'ка, а ѡ(н) запрáже(т) вѡлы пре(д) конѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КМЕТЬ, КЪМЕТЬ *ч. (наймит)* кмет, кметъ: ти(ж), тако(ж) лю(дѡи) поимани, ко-

торыи соу(т) поимани ѡ битѡва(х) и на сторожа(х)... панѡве землѣне, кмети и ѡбѡзѡи лю(дѡи) абы са вернѡбли с ѡбѡдѡвѡ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. DB* 470); яко кметъ старѡсты, вѡеѡѡда бискѡпа, бисѡѡу(п) патрѡархи, патрѡарха папѣжа выклинати не могѡтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); Али тотъ день не(д)лный имаеме называти свѡтымъ ...чѡмъ такъ приходитъ, што бы ся и нашѣ дѣти того научили, и слугы, и роботы, кѡметѣ... усѣ у тотъ день лишили роботу (XVI ст. *НЄ* 214); *Образно:* Естѣ кто, на кштáлтъ в' тѣлѣ головы, на высѡком' оурáдѣ поставлѡный: нехай же оурáдѡ своѡго пил'нѡдетъ; а ногѡю, рѣкѡю, áл'бо котѡрымъ з' ѡнны(х) члѡнкѡвѡ, то естѣ, пони-жѡнымъ кмѡтемъ, áл'бо прѡстымъ якимъ ремесл'никѡмъ нехайса нечѡинитъ (Львѡв, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.).

КМЕЦКИЙ *прикм. (який належить кметѡѡи)* кметський, наймитський: они ѣдѡтъ з великѡю пыхѡю, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конѡ(х) а хс на хѡдо(и) и ярмо(м) зрѡблено(и) кмѡцѡкой ослицѡи (Висѡчани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.).

КМИНОЛЮБЕЦЪ *ч.* Любитель страв, приправлених кмѡном: ещѡ еси пе(р)цѡлюбець... // ...к'минолюбѡецъ, цѡкролюбѡецъ и дрѡги(х) брѡденъ гор'ко и сла(д)колѡубѡецъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249-240 зв.).

КМИНЪ, КИМИНЪ, КМЕНЪ *ч. (стѡн. kumīn, лат. cumīnum)* 1. (*трав'яниста рослина*) кмѡин, тмин: dra[b]a[e] кими(н) польны(й) (1642 *ЛС* 171).

2. (*насѡння тмину*) кмѡин: Горѡ вамъ к'ниж'ници и фарисѡеѡ лицѡмѣр'ници. иже даѡте десатиноу з' маты, и копроу, и к'миноу (1556-1561 *ЛЄ* 99); кимѡинъ... мѣлко толченъ и смѣше(н) з бе(л)ко(м) яичнымъ и прикладываѡ(м) ко отѡкѡ очномѡ (XVI ст.

Травн. 137); з воза моего речи па(н)ские... кмину чотыри ѳу(н)ты родзино(к) по(л)-трета ѳу(н)та... взали (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 50); зотко миха(и)ловичъ могилевецъ ме(л)... кмену по(л)камена (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.).

КНАФЕЛЬ, КНАХВЕЛЬ ч. (*стп.* knafel, *свн.* knoufel) (*прикраса переважно круглої форми, яка служить застібною в одязі*) гудзик: Она за прозбою моею... повторе позычила мне... // ...шубу окъсамиту чорного, кунами подшиту, с тканицами золотыми и с кнафлями сребными позлотистыми (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 14-15); в мене побрала... // ...же(н)ская шубка ли(с)я сукно(м) сини(м)... крыта на не(и) де(и) было кна(х)вле(и) сребраны(х) велики(х) ѱ(с)мъ (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 24-25); взято... // ...два... ермяковъ чотыри... трети(и) ѳте(р)финовы(и) чорныи с кнафлями сребръными великими з петлицами (Київ, 1591 ЦДІА *Лен.* 823, 1, 133, 81-81 зв.); кнафель *particula adversantis* (*Уж.* 1645, 26 зв.).

КНАФЛИКЪ ч. (*стп.* knaflik) гудзичок: дрѳги(и) ептрахи(л) злотоглавовы(и) и на то(м) та(к)же па(т) кнафлико(в) срѳбръны(х) позлотисты(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); А напервое злупили у... Кгавло(в)ского та(м) же, в дуброве, делию и жупа(н) з кнафликами серебряными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120).

КНАФНИКЪ ч. (*Verbascum blattaria*) дивина тарганяча, *діал.* кнафлик: blatteria, кнафни(к) зелие (1642 *ЛС* 103).

КНАХВЕЛЬ *див.* **КНАФЕЛЬ.**

КНЕБЕЛЬ, КНЫПЕЛЬ ч. (*стп.* knebel, *свн.* knebel) 1. Вид гудзика: кназь... побра(л)... жѳпанъ ѱксамитны(и) чорьны(и) с кнеблями сребраными (1582 *ЖКК* II, 129).

2. Кілок, кіл: юрюю роготи(н)цѳ... за ѱбрѳ(ч) ше(л) а̄ кны(п)ле(в) гр(ш) в̄ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72).

КНЕГИНИ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕГИНИНЪ, КЪНЕГИНИНЪ *прикм.* (*який стосується княгині*) княгинин: а бра(т)... захова(в)шисе за (к)неги(н)ины(м) ро(с)каза(н)е(м) лежа(л) до ночи ѳ сане(х) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 97).

КНЕГИНЯ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕГИНА *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНЕЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНЕЖАЦКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЕЖАЦЪКИЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЕЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНЕЖИЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНЕЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЖЪНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЖЪНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНЕЗЪ *див.* **КНЯЗЪ.**

КНИГА, КНІГА, КНЫГА, КЪНИГА ж.

1. (*оправлені в один зшиток аркуші з рукописним або друкованим текстом*) книга: А што са тѳкнет монастыра сватого Николы у Мельцох... в недостаткѳ сватостей, ѱобразов, книг и риз... тое все водлуг потребы жона и дети... кѳ той церкви мають справит (Володимир, 1547 *AS* IV, 563); а и(ж) ѱ(н) са(м) тепе(р) естѳ хоры(и) злецае(т) его мл(ст) ѱ(т)цѳ димитрию Лариѳновичѳ тамошнего мана(ст)ыра братѳ абы тые книги ѱ(т)иска(л) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); хѳдѳбѳжество оѳмное: хѳтростъ ремеслѳ ѳмѳѳтно(ст), надка кни(г) (1627 *ЛБ* 145); Кнѳга таа, Читѳлникѳ мѳлыи, вѳры, и читанъа годнаа (Київ, 1628 *Лим.* 2 нунум.); Тепѳрѳ я(к)наѳоро(т)ше(и) ти(л)-ко рѳчи(и) ты(х) до(т)кнѳлоса, бы... вѳли-костю кнѳги, чите(л)никови прѳци... не задалисмо (серед. XVII ст. *Кас.* 22 зв.); **книга ветхаа** — стародавня, древня кни-

га: Кни́гы вѣтхїа и Икони построиваи: на стои трапезѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.); **книга кормчая** — збірник церковних і світських законів: Книга кормчая (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 10); **книга Моисеова** — П'ятикнижжя: Першая наука: дѣля того, чомъ зака(за)но было Бытіа у а̄ книзѣ Моисеовуй, гл. ̄ѣ, што бы мужейского фелю дѣтину у осмый день обрѣзати (XVI ст. *НС* 197); **книги апостольские** — Євангеліє: Повине(н) буде(т) даска(л) вчїти, и на пи(с)мѣ имѣ подавати. ѿ(т) ст̄го єв(г)ліа, ѿ(т) книгъ ап̄(с)льски(х) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5); **книги бытєйские** — (*перша книга П'ятикнижжя*) Буття: Котóрого [кр(с)та] фѣгоура // была онаа драбина котóрую іаковъ обáчилъ в книга(х) бытєйски(х) стоачоую на(д) землєю, котóрой врѣхъ ѿболоковъ са дотыкаль и самого нба̄ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295-295 зв.); Іосифъ зоста́вши в' Єгїптѣ Па́но(м), ѿтвирáет' на́полнєныє Жїтници, ... я́къ чита́емо в' Кни́га(х) Бытєйски(х) (Київ, 1648 *МКСВ* 347); **книги примирья** — Божї заповіді: Моисей... взаль кни́ги примирья читаль, а лю́дь слѣхаль (серед. XVII ст. *Хрон.* 101); **святая книга** — Євангеліє: К(ѿ) ты(м) ст̄ы(м) книга(м) събор(ѿ) чотыре(м) єв(г)листв(м). придана єсть наука чита́на (1556-1561 *ПС* 3 зв.); **книги царские, царские книги** — (*книги Старого Завіту*) Книги царів: Авторъ Трѣтихъ Книгъ Царскихъ, тѣлько тѣє лѣта Соломóна спомина́етъ, котóрые в' сохранєніи зàкона и вóлѣ Б̄жеи та(к)же побóжности прожи(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Читáемо вправдѣ в' цр̄(с)кы(х) книга(х), ижъ кóсти оумр̄лóго елисѣа єди́ного оусопшого з' мрт̄вы(х) в'збѣдїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 154);

(*текст, викладений у творі*) книга: Аристóте(л) мѿви(т) в книга(х) где ѿ жив(т)ны(х) пише(т), тѿй рѿ(д) пелекán'скїй (1596 *ЛЗ* 61); Дух рече: “Ямь, — молвит, — во Оригене еретицѣ действовал, и моим художеством и злокозньством тѣ книги лживые Ориген составил” (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161); О томъ и таковомъ чистцовымъ огню пуркгуячомъ // церковь Христова першая не слыхала, ани тежъ во книгахъ докторовъ святыхъ найдуемо (1603 *Пит.* 54-55); Хвала тобѣ, Г̄и Б̄е, вседержителю и ѿ(т)к̄дпителю, иже ми да(л) дописати сеа книги, свободителю (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); Вѣ пилно́й а уважно́й ховайся, правѣрны́й, осторожности, абы ся яко не захвѣяти вѣ вѣрѣ, венцъ и о правдѣ, ту вѣ той книзѣ описаной, не вонпити (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1148); Трѣсть: Тростина́, пищáлка, перѿ котрымъ пїшѿ(т) кни́ги (1627 *ЛБ* 134); рѣкъ бы дрѣгїй сѣнь чл̄вчєскїй, за́втра днѣ сѣдны́й настѣпа́етъ, я бѣдѣ дáрмо працю́ат(и) бѣдо́вати, Кни́ги писáти, Дрѣкова(т), а щѿ ми пѿтимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

2. *Перев. у мн. книги* — (*зшиті в одну справу аркуші для ділових записів, реєстрації чого-небудь*) книги: Я Федор Чорто́рыйскїй... Про памєт казали єсмо в кни́ги записати (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); Во има ѿ(т)ца и с̄на и ст̄го д̄ха почи́наю(т)ся кни́ги бра(т)ства лвовьского ѿ бѣдо́ванню цр̄кве (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 1); на ѿ(н)ча(с) созна(н)є(м) возного с кни(г) на писме не доводили (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); кни́ги пїсаровъ назывáютсá тымъ імене́(м) пáматкою (1627 *ЛБ* 114); я ба(р)тошъ ѿмети(н)ски(и)... кѣ записанью до к̄нигъ нинеш̄ни(х) созна́вамъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 136); тепе(р)

теды подаючи, за у(с)покоєнє(м) ся того небе(з)пече(н)ства, проси(л), абы бы(л) приня(т) и до кни(г) уписа(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 217); **книги братские, книга братская** — (*ділові записи братства*) братські книги: але ѿ(н) имъ дале(и), ты(м) бо(л)ше прикрости противко бра(т)ствѣ выражалъ, которого зара(з) с книгъ бра(т)-ски(х) вымазано, яко ѿ(т)щепе(н)ца бра(т)-ства х̄ва (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); дѡ(м)на а(н)на могїле(н)ка рефере(н)дарова ко̀ру(н)ная бывши в ц̄ркви и в книгѣ бра(т)скѣю рѣкою по(д)писавши дала на церкѡвъ... таларѡ(в) левковы(х) 3 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); **книги врядовые (врядовые)** — (*записи урядових юридичних документів*) урядові книги: которое к̄гва(л)товъное насланье чо(л)ганьского и жоны его... ѡнъ на вrade за(м)ку н̄шго кремане(ц)кого ѡповеда(л)... а до книгъ вядовы(х) то записа(ти) давши и выпишь з нихъ... пере(д) нами поклада(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); Видиму(с) С кни(г) вядовы(х) за(м)ку гдрь(с)ко(г) ѡвру(ц)кого (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); **книги городовые (гродские, кгродские, кгродъские)** — (*записи справ гродських судів*) гродські, міські книги: выпи(с) с кни(г) городовы(х) креманецки(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1813, 9); возный повету Луцкого... оповедилъ и до книгъ гродскихъ тыми словы созналъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 265); Выпи(с) с кни(г) кгро(д)скихъ замку г(с)рдъского (!) лу(ц)кого (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); Па(н) Микола(и) з брусилова... для вписаня до книгъ нинешънихъ кгродъскихъ Житомеръскихъ подалъ Лявъдѣмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50); **книги духовные** — (*ділові записи, реєстровані в церкві*) церковні кни-

ги: а болшей дей тоее справы у нас и у книгах наших духовныхъ не было (Володимир, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 337); вша(к)же па(н) Кѣрило то(т) декре(т) прине(м)ши ѡбеца(л) ся яко напру(д)ше всему чинити досы(т) што е(ст) до кни(г) дѣховны(х) записано (Львів, 1612 *ЦДИАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); **книги замковые** — (*ділові записи, реєстровані в замку*) замкові книги: во(л)-номъ (!) вчини(л) пна Кошко(в)ского ѿ(т) тое присеги што па(н) Кошко(в)ски(и) для памяти лепшее да(л) записати до кни(г) за(м)ковы(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); **книги земские (земъские, зѣмские)** — (*записи актів земської канцелярїв*) земські книги: а кгдаж есми тое справы до рѣкъ своих достала, тогдым тепер с тым выпишемъ... посылала до... пана Гаврила Босеа ...хотечи тотъ выпишь перенести до книг земских Лѣцких (Луцьк, 1572 *АС VII*, 408); и то(т) ре(и)(с)стръ... мае(т) ѡвести до кни(г) земъскихъ (1566 *ВЛС* 67 зв.); того еще и книга(ми) зѣмскими перемыскими да(с) б̄гъ здравіе ма (!) ѡтве(р)дити (Топольниця, 1616 *ЦДИАЛ* 14, 1, 96, 646); **книги канцлерейские** — (*записи королївської канцелярїї*) господарські книги: И просил Ѡдаховский именемъ княза Романовым..., абы таа жалоба и ѡповедане ихъ ѡ книги господарские, канцлерейские записано (Вільна, 1558 *АС VI*, 213); **книги магдбурские** — (*записи справ канцелярїв міста, що мало магдебурзьке право*) гродські, міські книги: книгами ма(г)дибѣрскими, глиня(н)скими роборѣю (!) реферѣючи запи(с) до и(н)те(р)цизи, а и(н)те(р)цизѣ, до записѣ (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416); **книги месткие (меские)** — те саме, що **книги городовые**: Выпи(с) с кни(г) месткихъ права ма(и)дебо(р)ского ратѣша ки-

евьского (1608 *ЛСБ* 1203); Што мы, уряд, видечи устное сознане... панаса Черняховца, казали до книг меских записати (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 23); **книги поминные** — поминальні книги: совершенно отвергли... всѣхъ Латинниковъ отъ церкве... и южъ болшъ въ книги свои поминные ихъ не вписовали, и при литургіяхъ споминати перестали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); **книги подкоморские** — (*записи справ підкоморських судів*) підкоморські книги: Те-ды поводовая сторона для вписаня в книги по(д)комо(р)ские пе(р)ве листъ одрочоны(и) о(д) его м(л)... подала (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); **книги соборные** — (*збірка постанов і канонів собору*) соборні книги: А тотъ листъ найдуется въ Книгахъ 1 Соборныхъ, страницы 900 семъдесять шостое (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 985); **книги судовые** — судові книги: па(н) олексе(и) гаврилови(ч) холоне(в)ски(и) до книгъ судовы(х) вы(з)на(л) и(ж) де(и) для велики(х) и пи(л)ны(х) потребъ мои(х) прода(л) есми... ча(ст)ки свои (Кременецъ, 1558 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 65); тѣлко хваліте... то(и)... календа(р)... кѣтѣри(и) протівъ новогѣ календарѣ міндѣцѣй вѣдаеть в книга(х) сѣдовы(х) о(п)овѣдаете (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); **книги трибунальские** (**трибунальские**) — (*записи трибунальських справ*) трибунальські книги: Выпи(с) кни(г) головны(х) трибѣна(л)ски(х) воево(д)ства киевского (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); то са цѣлий вписалъ искриптъ, на синодѣ берестейскомъ, о(т) дѣховны(х) и свѣтскы(х) старожитной греческой релѣи, о(т) митрополита и его таваришества розрознены(х) о(с)объ о ихъ та(м) постоу(п)коу в^б берестю списаный и засвѣжа до книгъ трибунальски(х) великого кна(з)ства ли-

то(в)ского о(т)данный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5 зв.); **книги церковные** — те саме, що **книги духовные**: на що мы ему даемо се(и) нашъ листъ с кни(г) це(р)ковны(х) по(д) нашею печатю (Львів, 1596 *Юр.* 17); Книги це(р)ковные розные до ужыване в це(р)кви о(т)дано п̄ андрееви стреле(ц)кому (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); **до книгъ дойти** — зареєструвати юридичну справу: Петръ Куровски(и)... манифестова(л)се и о(п)оведа(л), перестерегаючи во все(м) целости свое(и) ако и брати(и) своихъ ако о(д)но до кни(г) мо(г) до(и)ти... в справахъ ниже(и) менованы(х) (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); **чорные книги** — судові записи злочинів: в(с)та(в)уемъ бы повола(н)а злоде(и)ские пере(д) право(м) о(п)оведа(н)ны и я(в)не высве(т)чоны и были до кни(г) вра(д)у ко(ж)дого записова(н)ны. Которые книги яко передъ ты(м) та(к) и тепе(р) зовуть чорными книгами (1566 *ВЛС* 104 зв.); **книги живота** — історія: Я, яко пастыръ и отецъ, напоминаю и прошу, не отступуйте ваша милость отъ того святого // братства и заслугъ своихъ которые суть вписаные въ книги живота (Київ, 1644 *КМІМ* II, дод. 288-289); **книги животны** — те саме, що **книга живота**: вѣрныи ты(ж) его весполо(к) и(з) ни(м) мешкаю(т), але справедливы(х) лю(д)и(и) оу книга(х) живо(т)ны(х) напѣсан'ныи имена и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208 зв.); **книги сумнѣна, книга сумнена** — сумлѣння, совѣсть: іли не слыхали е(с)те того, яко православные скѣргѣ всѣгды пи(л)нѣю(т), а о(т) ска(р)ги о правдѣ никѣли слыхати не могѣ(т), а то же(му); для того и(ж) тѣе великіе кнѣги сѣмнѣна своѣго пере(д) нѣми затвори(л) (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Прочтѣте пи(л)но в то(и) кнѣзѣ сѣмнена своѣ-

го, и ви(д)те не сопроти(в)ное ли шкблы
ѡченїа ты(м) плбдо(м) исти(н)ны(м) про-
хо(ди)ли е(с)те (Там же, 278 зв.); **выгла-
дители зъ книги** — позбавити життя: Мои-
сей... мови(л) до Б̄га, если ѡ(т)п̄скаешъ
имъ гр̄хъ, ѡ(т)п̄сти; а если не ѡ(т)п̄с-
каешъ, и мене выгладъ зъ книги которю
еси написалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153 зв.);
отворити книги совѣсти (кого) — спра-
ведливо оцінити діяння: за(с) отворити
кнїги совѣсти в̄шее, на показа(н)е ва(м)
мнбю рече(н)но(г) м̄шв̄ (1598 *Виш. Кн.* 280);
розгнути книги совѣстные — те саме,
що **отворити книги совѣсти**: Розгни
книги совѣстные и узриши, иж во угото-
ванных чину не коснел и ни чернец ани
страдалец не был (Унів, 1605 *Виш. Домн.*
192); **с книгъ живота выгладити** (що)
— згладити зі світу: Пытаемо... // чому
ты(х) ц̄рквей ц̄рквами признати не х̄оче-
те... чому з нїхъ... чистые ш̄аты здира-
ете, чому имъ тои г̄дности з̄зрите, чо-
моу ихъ ймена с книгъ живота в̄ыглади-
ти оусылдете (Острог, 1598 *Отп. КО* 25 зв.-
26).

КНИГАРНЬЕ с. Книгарня: Сапфїра:
Пов̄д̄аючаа, а(б) лїчачаа, а(б) книг̄арнье,
а(б) над̄чєнаа (1627 *ЛБ* 230).

КНИГОГРОБНИЦА ж. Книгосхови-
ще: bibliot[a]phi, книгогробницы (1642 *ЛС*
102).

КНИГООЧЪ ч. Те саме, що **книгочїй**:
tabulari(us), городови(й) писа(р), книгоѡ(ч)
(1642 *ЛС* 392).

КНИГОПАЛЕНСТВО с. Спалення кни-
жок: Да пытал бых теб̄ тут на том м̄ст̄ѣ,
пропов̄дниче науки христовы, которая бо-
гатшая Русь, выкупивши, папалила (!) т̄ѣ
книжки... Кто т̄ѣ возбраняет правду мови-
ти, чесну их таиш таковий злый учинок,

то есть книгопаленство его составления
(1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

КНИГОПИСЕЦЪ ч. Автор книг: bibli-
ographus, книгописец(ц) (1642 *ЛС* 102).

КНИГОПРОДАВЕЦЪ ч. Книгопрода-
вецъ: bibellio, opis, книгопродавецъ (1642
ЛС 254).

КНИГОПРОДАЛИЩЕ с. Книгарня:
bibragia, а(е), книгопродалище (1642 *ЛС*
254).

КНИГОТВОРЕЦЪ ч. Автор книг: Лечъ
Б̄гъ Еп(с)па своєго Прав̄рнаго Мїхайла
...прославл̄е(т), гды якомъ р̄екл'̄ оного
Ѡв̄ечки П̄астырни посватїль и Оучїтел-
ми и Книготв̄орцами пост̄авилъ гды ста-
т̄ечне в'̄ В̄р̄ѣ Еп̄архїа таа стоить (Київ,
1623 *МКСВ* 83).

КНИГОХРАНИТЕЛНИЦА ж. Книгосхо-
вище: grammatophilatium, книгохраните(л)-
ница (1642 *ЛС* 211).

КНИГОЧІЙ ч. (*цсл.* книгочїй) писар:
кнїгочїа тако(ж) в кб(ж)домъ полк̄в в
оушахъ в̄ойска обвал̄аю(т) (серед. XVII ст.
Хрон. 154 зв.).

Див. ще **КНИГООЧЪ**.

КНИЖЕЧКА ж. Книжечка: в которую
над̄бю те(ж) по(д) заслоною зацного име-
ни в̄м мл(с)тивога пана, яко за н̄ѡакимъ
щїто(м) межи люде здало ми са п̄стити
тоую книжечк̄в (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
3 зв.); За Коладоу и Щодрый д̄нь, Кнїжеч-
коу тоую, Празника зацного на паматк̄в
стоую. Котраа то пр̄езъ д̄ѣт̄окъ есть
декламована, И дла оут̄ѣхи на д̄нь т̄отъ,
з Дроук̄в выдана (Львів, 1616 *Бер.* В. 66);
два студеньтов (!)... без жадных брони,
только корон̄ки а книжечки в̄ руках
маючи, приступили, приятелско их пыта-
ючи (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); Те-
п̄рь зась повт̄оре таа сам̄аа Кнїжечка ѡ

Вѣрѣ Православнокаѳолической... трѳа
ѡбшїрне исправлена Дїалѣктомъ Рѣскимъ
// пре(з) Дрѣкъ свѣтѣ пѣбликѣтса (Київ,
1645 *Собр.* 1 зв.-2).

КНИЖИЦА, КНИЖИЦЯ ж. Те саме,
що книжка: любимый прочитателю... але
вѣруй и власне как зо уст божих прими...
бо самая кривда божия мовила тое в той
книжицѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); кост-
тѣль рїмскїй... не знаѣ(т) и иных ѡбшир-
ныхъ ѡ(т)пра(в) црковных, котѳрых подро-
нѣ ѡпїсовати не знесетъ кнїжица сїа (Ки-
їв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Маєте и тепе(р)
книжицѣ великого и чюдовного ста(р)ца
Макарїа з Грецкоѡ на простѣю рѣскѣю
мовѣ преложени бесѣды, албо каза(н)а
(Вїльна, 1627 *Дух. б.* (передм. I) 9); сщєн-
ника до бныхъ ѡ(т)сылаѣмъ, на тѳтъ чась
нїмъ достатнѣйшѣю кнїжицѣ ѡ се(д)мї
тѣйнахъ вїдати сподобїтъ насъ г(с)дѣ
(Львїв, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.).

КНИЖИЦЯ див. **КНИЖИЦА.**

КНИЖКА, КНИЖЪКА, КНЫЖКА
ж. (*окреми друкований твїр, праця*) книж-
ка: псалтырь, полькопы грошей дано, книж-
ка правилная (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1,
34); Але тутъ теперъ обачишь... зъ якого
листу тые штучки выбираль, которые дру-
гимъ листомъ въ своихъ книжъкахъ поло-
жилъ (Вїльна, 1599 *Ант.* 601); Далє(м)...
деся(т) граматы(к) и к̄ книжо(к) ѡ во(с)пи-
тани ча(д)... до ро(с)проданя... за(с) да-
лє(м)... книгѣ... ди(к)циѡна(р) (Львїв, 1616
ЛСБ 1047, 10 зв.); Бгѣ стѳмѣ та порѣчаю
ласкавы(и) чїте(л)никѣ а до ты(х) книжо(к)
нелѣнивого ѡ(т)силѣю (Київ, 1623 *Мог. Кн.*
3 зв.); а(ч) вѣдаю пє(в)не же вм(с) моему
м(с) пнѣ нетрѣ(д)но ѡ кны(ж)ки ро(з)ны(х)
авторовъ лати(н)ски(х) и Грецки(х) (1636
Лям. о приг. 2 зв.); а кто будетъ читати то

много м(д)рости в тихъ книжокъ набѣде
(серед. XVII ст. *Луц.* 523).

Див. ще **КНИЖИЦА.**

КНИЖНИЙ див. **КНИЖНЫЙ.**

**КНИЖНИКЪ, КНИЖНИКЪ, КНИЖ-
НІКЪ** ч. 1. (*знавецъ церковних книг, уче-
ний*) книжник: фарисѣи книжници жи-
довьстїи почали книги перекладывати (1489
Чет. 111); Кождый книж'никъ наоучѣны
цр(с)твїю нѣсномоу. подобень есть члѣко-
ви господарномуу. который выноси(т) ѡ(т)
схована своего, // новаа и ветхаа (1556-
1561 *ПЄ* 64 зв.-65); Ото мы вѣходимо до
їерл'ма, а снѣ члѣккїй продан' будет' архї-
ереѡм', и книжнїком', и ѡсудят' его на смрть
(Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 64); Глоупы(и)
и нерозѣмны(и) є(ст) книжни(к) бє(з) цнѳ-
ты, и мѣ(ч) гѳлый нѳсїтъ,... котѳрый з
боѣми бѣглости... самѳго себе и ин'ши(х)
мнѳгы(х) псоуетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
211 зв.); Погоршѣлиса Кнїжниковѣ и трѳвѳ-
жили, и зѣздностю, и ненѣвїстю бѣдѣчи
ропѣлєны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 401);

(*літератор*) книжник: literator, пи(с)мен-
(н)икъ, книжникъ, грамо(т)никъ (1642 *ЛС*
256).

КНИЖНИКЪ див. **КНИЖНИКЪ.**

КНИЖНИЦА ж. Книгосховище: bib-
liotheca,... книгохранїте(л)ница, книжница
(1642 *ЛС* 102).

КНИЖНІКЪ див. **КНИЖНИКЪ.**

КНИЖНЫЙ, КНИЖНИЙ прикм. 1. (*по-
в'язаний із написанням, виданням книги*)
книжный: и на друкования работы книжное
увєс наклад... всї єпископовѣ... дати по-
винни (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Игнатко
Поповичъ, слѣга пово(л)ный и робо(т)ни(к)
кни(ж)ный. Сынѣ, оучїса из молодости, не
встыда(л)са и до старости (1591 *Яв. ИЗ* 12);
Игна(т)ко Попови(ч), слу(г) пово(л)ный и

дѣлате(л) кни(ж)ный. Ро(к) [*ѣф*]чѣ (1599 *Яв. ИЗ* 13).

2. (який міститься у книзі; почерпнутий із книги) книжний: коли хоче(ш) разоумѣти силоу книжноую, то и двократъ почитані слова (1489 *Чет.* 284 зв.); Был' бо ѿ(т)ць его рыбитвомъ. а ѿнь пакъ до кон'ца ремесла ѿцѣв'ского не оумѣль. и не наоучень былъ, ани жидов'скои, ани грецькои мудрости. Ани книж'ного писаніа, ѿ(т)иноу(д) не разоумѣль (1556-1561 *ПС* 336 зв.); Вл(д)ки безъбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтеніа, и поученіа в Закони гдни днѣ и ноцъ на(д) статѣтами ѡ лжею оувесь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); на жертву давно рѣзовали волю и давали: слова сугъ свѣтыи изъ весѣля книжного (XVI ст. *НС* 130); Вонность арома(т) кни(ж)ного читанья, дѣховнаа касиа красного спѣванья. Нынѣ блгодѣаю(т) якъ ра(и)скии цвѣты (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); Кто тѣды хѣче(т) оумѣти тѣи Кроуги водѣти, вѣдай то ѡжъ звѣрхѣ пор(д)ко(м) напѣсаны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цей (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315 зв.); дѣль ѡмъ Бгъ // смѣслъ и мудрость во всѣй кнѣжной м(д)рости (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173-174); **ворожбитъ книжний** — чорнокнижник: А естли бы былъ которы(и) попъ чаровѣникъ или ворожби(т) книжны(и)... или бы самъ до ворожокъ ходилъ... ѿповедати его епископѣ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71).

3. Освѣчений, грамотный: братнимъ политованьемъ порушонный мужъ подобный, книжный, именовъ Сімеонъ Горбачевскій, працы ся поднялъ, до Константинополя шоль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470); лепѣ(и) бовѣ(м) е(ст) бѣти дѣбры(м) и пилны(м) нѣ(ж) оучѣны(м) и кнѣжны(м) (поч. XVII ст.

Проп. р. 211 зв.); Кнѣги штѣбы значѣли, лѣтвый дѣмыслъ: же сдѣа не кнѣжный и не оучѣный, влѣсныи Осѣлъ Коронованныи (Львѣв, 1646 *Ном.* 6).

КНИЖЪКА *див.* **КНИЖКА.**

КНИШЪ *ч.* Книш. Особова вл. н.: Ми(с)-ко Книшъ (1649 *РЗВ* 336).

КНИГА *див.* **КНИГА.**

КНОВАНЕ *с.* (*стп.* knowanie) замѣр, злий намѣр: Бѣдѣ грѣшникомъ: яко в' нагости зоставаю(т) справы ѡхъ, и кнована ср(д)цѣ явными ставаю(т)са (Львѣв, 1642 *Час.* 273).

Пор. **КНОВАТИ.**

КНОВАТИ *дѣсл. недок.* (*стп.* knować) (о чѣм і без додатка) снувати замѣри, замишляти зло, *діал.* кнувати (проти чого): а впро(д) з нѣмалы(м) подиве(н)емъ ѡ себе ѡважаю и(ж) бачно(ст) тм(ст) мѣсца николи да(ти) не хотѣчи... и ѡпри(и)ме нехо(т) и нелѣску ѡ славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); ѡни таємницѣ тоую ѿ(т)данья папѣжови римскому послѣшенства, кноуючи пожитковъ свои(х) и оуростенья шѣкали (Острог, 1598-1699 *Апокр.* 35 зв.).

Див. ще **КНУТИ.**

КНОВАТИСА *дѣсл. недок.* (*стп.* knować się) підступно замишлятися, замѣряться: пре(д)мова... припоминаеть о тыхъ таємница(х) неправости, яко са кновала, и чере(з) которыи дѣ(в)ныи межи тыми, которыи о ѿ(т)дан'ю емѣ того послѣше(н)ства и прилѣчен'юса до костела ри(м)ского мыслили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 40 зв.).

КНОРОЗЪ, КНУРОЗЪ *ч.* Кнур, *діал.* кнорос: взято... двадцат кнорозов (Луцьк, 1562 *AS* VI, 63); на кошаре... пе(т)на(д)це(т) кнорозо(в) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1921, 7); кнурозовъ три — по сороку грошей (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

КНОТЬ¹ ч. (стп. knot, свн. knoten) (шнур для горіння) гніт: за кноты fr. 10 (Львів, 1635 ЛСБ 1054, 16); тогд́а сты(х) тѣла нѣкотѣрыи лѣмь ѡблывано... кнѣты пре(з) нѣ проволѣковали и запалали, и яко сто(л)пы огне(м) горѣли (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 148 зв.);

факел: ихъ милость... зъ... кнотами запалеными... на село... наехали (Житомир, 1643 АрхЮЗР 6/I, 535).

Див. ще **ГНОТЬ**.

КНОТЬ² ч. (назва птаха) нирок: megul(us), кноть, катарактъ птица (1642 ЛС 268).

КНУРОЗЪ див. **КНОРОЗЪ**.

КНУРЪ ч. Кнур. Особова вл.н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ... напротивъко роботнымъ Васкови Каплуцьови, Гаврылови Кнурови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 416-417).

КНУТЕЛЬ ч. (нім. Knüttel) палиця, тичка, кий: 1 возъ парою кони(и) грабины для кнутлевъ кѣплено зъ топори(с)ко(м) до соки(р) за гро(ш) 26 1/2 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5 зв.).

КНУТИ дієсл. недок. (пол. knuć) (що) снувати заміри, замишляти зло, діал. кнувати: и вызнал дей тот мѣщенин, иж за дозволенемъ войтовым тот дом свой на валѣ томъ кнулъ и вал скопал, а дал войтови от того подарку пол золотого (Луцьк, 1566 СИМКЦА 63).

Див. ще **КНОВАТИ**.

КНУТЬ ч. Батіг, пуга: fragum кнѣ(т) (I пол. XVII ст. Сем. 85).

КНЫБЛИКЪ ч. (стп. knebel, свн. knebel) маленький гудзик: жупа(н) че(р)воны(и) фа(и)лю(н)дышовы(и) с кныбликами сребреными позлотистыми (Володимир, 1578

ТУ 169); взяли 8 слѣги 8 себестияна кныблицовъ серебряны(х) два(д)ца(т) чотыри (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88).

КНЫГА див. **КНИГА**.

КНЫЖКА див. **КНИЖКА**.

КНЫПЕЛЬ див. **КНЕБЕЛЬ**.

КНЫШИКЪ ч. (невеличкий книш) книшик. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противъко... Васкови Булбе Прилуцкому, Грицови Кнышикови (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 203).

КНѢГИНѢ див. **КНЯГИНЯ**.

КНѢЖА див. **КНЯЖА**.

КНѢЖНА див. **КНЯЖНА**.

КНЯГИНЯ, КНЯГИНА, КНЕГИНЯ, КНЕГИНА, КНЕГИНИ, КНѢГИНѢ, КНАГИНЯ, КНАГИНИ, КНАГИНА ж. 1. (титул дружини князя) княгиня: И кн(а)-г(и)ни Михайловаа рекла перед нами кн(а)-зю Андрѣю, штож сорокъ дворищъ болши [емѣ достало са...] трех а пол колоды медѣ (Кошир, 1502 АС I, 147); и по смерти мѣжа ей Милости... кнегина Ѡлена тьи земли... в покои держала (Луцьк, 1520 АС III, 197); Воленъ... княз Андрей и... кнегини ...тьи части мои отчизные держати (Горохів, 1538 АС IV, 162); матка наша кнагина Ѡлена волна на тых именах вѣна своего нам, дѣтем своими ѡписати (!) (Володимир, 1542 АС IV, 311); Кнѣземъ Пано(м) воеводамъ Кашталано(м) староста(м) кнгина(м) пнамъ вдова(м)... ра(д)цамъ и всимъ вра(д)никомъ наши(м)... велико(г) кнѣзства ли(т)ского (Варшава, 1570 ЛНБ 4, II 1136, 27); кнегиня тежъ... сознала ижъ то(и) то се(с)тре и(х) не додано (Київ, 1615 ЦНБ II 23261, 1 зв.); Мѣсяць іюль... 11. Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елена наречена; бабка великого князя Володимера (Київ,

1621 *Коп. Пал.* 854); Кóситъ ѡна и Княжа(т), спóльз з' и(х) Княгíнами, Громáди(т) Кашталáно(в), í з' Воєводами (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); великаа кнегиня (кнагини) — (титул дружини великого князя) велика княгиня: за славное памети королевое еє мл(с)ти нав(ш)шое великое кн̄гни боты (!) и за и(н)ши(х) арє(н)даро(в) прє(д)ковъ мо-и(х) мыто замковое... везде... выбирано (1561 *ПИ* № 23); Бѣдѣчи ѿ Кракове припоминала Єго Милости господарѣ королевее Єе Милость и великаа кнагини... Бона ѿ томъ, ижъ Єго Милость господарь... // даль Єй... имене Коврин (!) (Краків, 1523 *AS* III, 251-252).

2. Дружина, жінка, супруга: ѿт нас есмы дали и потврьдили Андшки, дочки Пѣтра Литѣна, кнагини Андреика чашника и племеником еи... тоє прѣдреченное село на има Милинещи (Хуші, 1528 *МЭФ* 40); приидошѣ прѣд нами... нашъ вѣрніи болѣринъ панъ Дань портар соучавскіи и кнѣгинѣ єго Тѡдѡсія дочка Мориева,... та дали... одно село оу волости Карлигатури (Васлуй, 1555 *ДВВ* I, 48); Василіє Вартик... и Нас-тасія... сьзнаваем... како... если сѣ поток-мили по доброй воли, аби кнѣгинѣ Нѣста-сія испѣстила став и рибѣ себе изловила (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378); Сáра, í: Пáни моа, а(б) кнагíна моа (1627 *ЛБ* 230).

КНЯГИНА див. **КНЯГИНА**.

КНЯЖА, КНАЖА, КНАЖА, КНѢЖА, КНАЖЕ, КНЕЖА с. 1. (правитель князівства або області з родовим князівським титулом) князь: Я, Александеръ Федоровичъ княжа на Чарторыйску, воєвода земли Волынское, визнаваю и даю ведати тымъ моимъ тестаментомъ (Чорторыйськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/1, 17); костє(н)ти(н) кн̄жа ѡ(ст)ро(з)ское воєвода киевський

ма(р)шало(к) зе(м)ли воли(н)ское наме(ст)-нику н̄шому кие(в)скому ѡрожомѣ кн̄зю ѡстафию ружинскому (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1); Паматайте жєсте с кн̄жать роуських ѡстрѡзськихъ вѣшли, ихъ вѣрѣ дѣльность, и набѡжность мѣйте на мýсли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 13); Кýлка кнажа(т) Четвертєнски(х) живѡтъ своіи за Ѡ(т)чízнѣ положýло (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); На Гербъ Прєсвѣтлый яснє ѡсвєцѡныхъ ихъ Мл(ст): Кнажáтъ Корибѣтѡвъ Вишневѣцкихъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 270); Лвоѡ мѣсто таки(х) сѡбѣ про(д)кѡ(в) бýти знáє(т): ѡ(т) Кнажáти Лвá има и гербъ влáсны(и) маєтъ (Львів, 1642 *Час. На. г. Лв.*); маючи при себе... люде(и) добри(х)... с которими езд(л) до места Ви(л)ска, має(т)ности... аренѣдовъне(и), а дєдичьно(и) ясьнєѡ(с)-вєцѡного... княжати єго м̄сти Владислава Домѣника на Острогу (Житомир, 1659 *ДМВН* 195).

2. (титул бояр, вельмож) князь: Єго Милость братъ наш ѡзревши на пилное заслѣгованє, а вѣрнѣю... слѣжбѣ и справєдливѣю... порадѣ велєможного кнажати... дал... емѣ... имѣне на има Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); ѡзна(и)мѣю ва(м) и(ж) кнаже єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)ди(л) по(д) лво(в) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Яснєвелмо(ж)-ны(м) и(х) м(л) княжáто(м), кашталяно(м), Староста(м)... И всѣ(м) посполиты(м) мєщано(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 2); по збѣрєнѣю и (с)палєнѣю мє(с)та и замькѣ немало люде(и) и подѣданыхъ княжати и(х) мл(с)ти корєцькихъ... ѡкрутєне... повєзавъши... до домовъ своихъ ѡ(т)прѡвадили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5); Ѡто тоу(т) кнажáта(м) и велмѡжа(м) мѣсце, в которы(х) неєманъ си(р)скіи былъ ѡцѣщє-

ный ω(т) свбихъ стрѣповъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); бнѣ рѣклъ: ты Поличылъ тѣды пахолѣта княжѣтъ повѣтовыхъ, и нашолъ сл̄в (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

3. (*глава держави, князівства*) князь: Александръ божаю м<и>л<о>стью корол полский, великий кн<а>зь лит<о>вский рѣский, кн<а>жа прѣское, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS I*, 146); мы... послы... г(с)п(д)ра земли мо(л)давской, посла(н)ныи коу наияснѣшомѣ кнѣжатию... панѣ алекса(н)дрѣ... кралю по(л)скомѣ (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); кѣ вѣкдистой тоє рѣчи памети, мы... корол Полский... княжа Прѣское чинимъ знаменито (Городно, 1507 *AS III*, 49); Але една(к) стараюся ω тоє жебы до смаку вдячно(ст) припадаючи(и) о пера свои ростропне и мудре написано княжатоми и мона(р)хо(м) ωфѣрова(л) (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); княжа великое — великий князь: звычай естъ... абы знамѣнитые, а охотные послѣдги, которые ж маеста тѣ панскомѣ напротивкѣ неприятелей его вѣрными бываючие заса щедростливостью королевъ, або княжат великих имъ отдаваны были (Львѣв, 1509 *AS III*, 69).

4. *Лише у мн. княжата (дѣти князя)* княжата: ω здорови Вашей Милости госпожи... милой и Вашей Милости княжати ради — быхмо слышали завжды (Полонне, бл. 1520 *AS III*, 203).

5. Старѣйшина, зверхник, провідник: Єв(г)листа выписоує, якъ х̄с... иде коу княжати ш(к)олы жидов̄ской. дѣщерь его ѣздоровлати (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); Епиѣаней (ереси 51): “петра, поведѣ, обралъ, абы былъ вожомъ учневъ” // ...Кирилъ Ерзолимъский [въ] катехизме Петра светого “княжатеми апостольскимъ” зоветъ (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 247-248); зайсте Авра-

а(м) Патріархомъ першимъ ω(т)цѣмъ стѣлъ, И княжѣтеми настаршимъ, и почѣтко(м) вѣры и любви (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 272); Аминадѣвъ... поспо(л)ство слюбдуючее, або людѣ княжа (1627 *ЛБ* 175); княжа темности — князь тѣми: Княжати темности, на каркъ наступуешъ: И вѣрныхъ своихъ, зъ горсти му одыймуешъ (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 165); княжа тми — те саме, що княжа темности: Дрѣгаа [причина], абѣсмо чере(з) припомина(н)е и самѣю рѣчью выраже(н)е, знѣкѣ сп(с)сѣтелной мѣки Г̄а..., пре(з) котѣрѣю насъ, ω(т) вѣчнои невѣли княжѣти тмѣ вызволилъ (Київ, 1632 *МКСВ* 272); княжа шатанское — князь тѣми: На егѣ тоутъ и бнде вѣчное згинѣнѣе, И рѣды княжѣте шѣтанского зганбѣнѣе (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 93); княжата темностѣй — духи тѣми: Подѣбне тѣжъ и сатана, и мѣцы, и княжѣта тѣмностѣй, по престѣпленьи заповѣди, оусѣли в' ср(д)цу и в' смѣслѣ и в' тѣлѣ Адамовомъ, ѣкъ на свѣбемъ влѣсномъ столци (Вильна, 1622 *Дух. б.* 64).

КНЯЖАТСКИЙ див. КНЯЖАЦКИЙ. КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЦКІЙ, КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАТСКИЙ, КНЯЖАТСКІЙ, КНЕЖАЦКИЙ, КНЕЖАЦКІЙ *прикм. (який належить княжатию)* князівський: мы хотачи Єго Милости в том некотѣрѣю часть ωтплати вчинити, а к томѣ бачачи на Єго Милости знаменитый, а високий дом княжацкий... дозволаем... князю... ωстрозскомѣ воском черленым всѣкии листы свои печатовати (Вильна, 1522 *AS III*, 235); Паматѣйтеса абѣсте егѣ заживѣли бѣчне станъ вѣш кнѣжацкѣй оучтѣвостью ѣздѣбачи знѣчне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12); Проси(м) тѣды и в. М. всѣхъ Посполѣте дѣховны(х) и Княжа(ц)ки(х),

Па(н)ски(х) и свѣ(ц)ки(х) вла(с)тей... ѿ мѣлостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможеня (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422); его кнежацкая милость... смель при велю людей...слова неучтивыми... лжити (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 537); радъ Четвертѣнскихъ ѣст' рѣд' кнажатскѣй (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 71); ѿ(т)пѣстилъ подато(к) всим' земла(м), и роздавалъ // дары водлѣгъ велможности кнажацко(и) (серед. XVII ст. *Хрон.* 378-378 зв.); его (ваша) княжатская (кнежацкая) милость *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖАЦКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЯЖАЧИЙ, КНЕЖАЧИЙ, КНАЖАЧИЙ, КНАЖАЧИЙ *прикм.* Те саме, що княжацкий: Перед его велможною княжачою милостью Костентиномъ Костентиновичомъ княжатемъ Острозскимъ... возный земський... до книг кгородских вызнал тыми слова (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 312); воитомъ бѣрмистромъ радцамъ лавникомъ в' мѣстехъ нашихъ господарскихъ, кнажачихъ панскихъ и земанских... и всѣмъ вобецъ комѣ бы то належало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 32 зв.); Касимъ: Годѣна, а(б) ча(с) кнажачі(и) або тепѣръ Кнажа (1627 *ЛБ* 215); **ваша кнежачая милость** *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖЕНІЄ, КНАЖЕНІЄ, *с.* Князю ваня: О, Боже, въ Троици единый! Тыхъ, которыи дѣдицтво княженя Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестію востоднему... рачъ зрядити сердце, якое предреченный княжата мѣли (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1140); **на великомъ кнаженіи сѣсти** — посісти трон правителя Великого князівства: на Велико(м) Кнаженіи

сѣдши Великій Владімеръ Всеволодовичъ воевалъ ѳракію (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 70);

Див. ще **КНАЖАНІЄ, КНАЖАТСТВО.**

КНЯЖЕСКИЙ *див.* **КНЯЖЕЦКИЙ.**

КНЯЖЕЦКИЙ, КНАЖЕЦКИЙ, КНЯЖЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що княжацкий: князь... Кошерский, пропомневши доброго а почтивога княжеского приреченя своего...наше постановене... розрывает (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49); скрыню и(з) све(т)-лицы небо(ж)чико(в)скую взяли в которо(и) было мно(г)о рече(и) кнѣжецки(х) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 29); (его) княжецкая милость *див.* **МИЛОСТЬ**; особа кнажецкая *див.* **ОСОБА.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖИЙ, КНАЖИЙ, КНЕЖИЙ, КНАЖИЙ *прикм.* 1. Княжий: прочитаю вамъ, оу толковании, якоже хто грамотѣ црвоу, или кнаждю принесетъ в' городъ (1489 *Чет.* 344); А што <люди> Роговицкого кназа посѣдали собѣ жита на которыхъ коли кнажих поляхъ (Краків, 1510 *AS* III, 73); Нижли поп Гораин... поведил, иж пограбил их шафар княжий пан Николай (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194); коли приеде до ни(х) кнѣзь... або слуга кнежи(и)... повинъни они вси живности давати (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 48); Филархѣнъ, с: любіте(л) кнажі(и) (1627 *ЛБ* 238); его (ваша) княжая милость *див.* **МИЛОСТЬ.**

2. У складі мікротопонімічної назви **Княжая гора**: Име(н)я бѣремьского почо(н)ши ѿ(т) врочища кнѣее горы до перехрестья дороги... запалили... и ѿгнемъ высушили (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖНА, КНАЖНА, КНЕЖНА, КНЕЖЪНА, КНЕЖЪНА, КНѢЖНА ж.

1. (дочка князя) княжна, князівна: мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ кн̄зю лито(в)скомѣ... ѡпросити и ѡднати (!) наияснѣишю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу,... абы ей мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); а потом ѡтдаючи ми кнажнѣ мою, Ганнѣ за кназа Юрьа... взалъ есми ѡ нее... двѣсте коп грошей сребромѣ (Рогачі, 1542 *AS IV*, 307); а доч ей кнежна, без воли матки своей, трикrotь по него слала хлопца своего, абы там кѣ ней ехал (1564 *AS VI*, 245); а я..., водле обычаю права, оправити дѣвце ее милости кнежне Катерине обовязуюся (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207); писа(л) и присыла(л) до врьдѣ... его м(л) пн̄ѣ Ко(н)дра(г) дрѣчини(ч) Кнеги(н)ски(и) ѡповедаю(чи) на... кня(ж)нѣ Катеринѣ збара(з)скю и(ж) де(и) яко мне ее м(л) ви(н)на до(л)гѣ пе(в)но(г) рѣкода(и)но(г) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); Ве(л)мо(ж)но(и) е(и) м(с)ти пане(и) Кры(с)тыне Корубутовичо(в)не кн̄жне ви(ш)неве(ц)ко(и) (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 271, 18).

2. (дружина князя) княгиня: кнежна Анѣна Матѣфиевѣна Четвертенѣская... сходечи с того света, ужыла помененого малжонѣка своего, абы... в монастыри... тело ее положилъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 233); вычистилъ вси плюгавства балванскіи которыхъ были начинили оцѣве егѡ, над'то и Ан(н)ѣ маткѣ свою зложилъ, абы не была кнажною, прето же была ѡчинила бал(в)ана в' гаю (серед. XVII ст. *Хрон.* 307).

КНЯЖСТВО див. КНЯЗСТВО.

КНЯЖЪСКИЙ див. КНЯЗСКИЙ.

КНЯЗИКЪ ч. Князик, князьок. Особова вл. н.: огородники: Ляпа огородникъ... // ...Князикъ огородникъ... — робити по два дни въ тыйдень (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115-116).

КНЯЗКИЙ див. КНЯЗСКИЙ.

КНЯЗСКИЙ, КНАЗСКИЙ, КНЯЗЬСКИЙ, КНАЗСКИЙ, КНАЗЬКИЙ, КНАЗЬСКИЙ, КНЯЗЪСКИЙ, КНЯЗКИЙ, КНАЗСКІЙ, КНАЗКИЙ, КНЯЖЪСКИЙ прикм. (належащий князеви) князівський: мы тежъ въ томѣ мѣщаномѣ очивисте росказали, ажъбы какъ наши мѣщане, такъ князскіе... — вси посполу стерегли, естлибы коли Богъ помочъ твоей милости Татаръ поразити (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а где бы инде въ местехъ князьскихъ и панскихъ новыи мыта были встановлены, и они... не мають платити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); коли... ѡт земан тамошних на чих подданных, кназьких и панских ѡб оное злочинство жалобы до вас,... приходат и вы... до тых кназей... листы свои пишете, абы они з ѡными винными справедливость чинили (Петрків, 1538 *AS IV*, 129); ѡт подданных наших господарских, ѡт кназских и паньских... людей положили серебщинѣ, ѡт сохи по дванадцати грошей (Вільна, 1541 *AS IV*, 302); пота(и)никъ... ви(н)ны бы(ли) робити... люди кн̄зьскіе и па(н)скіе (1552 *ООвр.* 3. 100 зв.); тотъ податокъ маеть быти даван: напервей з мещан, такъ наших господарских, яко теж кназких, панских,... и дѡховных (Вільна, 1566 *AS VII*, 88); а при(м)не была шля(х)та... па(н) ѡедо(р) кня(з)ки(и) земени(н) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А кто бы томѣ былъ противенъ... или ѡ(т) княжъскихъ или ѡ(т) ми(р)ски(х) на такомѣ бѣди неблагословение (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); я дави(д) жидъ ара(н)да(р)... вы-

знаваю... ижъ што па(н)... линевски(и)... ара(н)дова(л) бы(л) мне чопове... водле ѓниве(р)салу з мествъ из се(л) кн̄зки(х) (Кременець, 1586 ЛНБ 103, 46/Id, 3752, 15); Властѣтелскій: Кн̄зскій (1627 ЛБ 16).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ.**

КНЯЗСКИЙ *див. КНЯЗСКИЙ.*

КНЯЗСТВО, КНЯЗЪСТВО, КНЯЗЬСТВО, КНАЗСТВО, КНЯЖСТВО, КНАЗТВО, КНАЗЪСТВО, КНАЖЪСТВО, КНАЖЕСТВО с. 1. Панування, зверхність: Єстли з низкого родѣ посполитый чело-векъ приходит для своих цнот кѣ вышшей чти... заправдѣ достойна ест ѡсвеценостыи княжества для мѣжства высоких заслѣг чтам и розмноженьемъ заплаты ѓвнит (Городно, 1507 АS III, 49); Началство: Панство, кн̄зство, старши(н)ство, владычество, вла(ст) (1627 ЛБ 72); Прето дарѣмне гордѣшъса и хвалѣшь; с твѣгѡ цар(с)тва; и кназтва, с твои сѣлы и красѡты, самъ бѣдѣчи сосѣдѣ нечистоты (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); албѡвѣмъ пре(з) него всѣ речи сѣтъ сотворѣныи... хо(ч) маестаты, хѡчѣ панства, хо(ч) кн̄зства, хо(ч) звѣрхности (Львѣв, 1646 *Зобр.* 4);

(підвладна територія) володіння: Хоть зъ Риму... многократъ былъ жаданый, абы княжество свое подѣ унію... поддалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140); **небесное кназство** — Царство небесне: А за таковѣ послѣшенство и звѣтѣзтво, Взалѣсте за ѡ(т)чѣзнѣ; нб(с)ное кн̄зство (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.).

2. *(територія, підвладна князеві)* князівство: мы жикгимо(нт) авгу(ст)... бѣдѣчи мы напомниманы абы(с)мы съемъ ва(л)ны(и) таковы(и) зложили на которо(м) ѡ зъедночѣ(н)ю давно кня(з)ства... с корѣ-

ною... справа была бы скончона (Люблін, 1563 *Пр. ВЗ* 111 зв.); Пото(м) кладѣ слова такѣ и(ж) с привилѣю привроче(н)а кн̄зства Кѣевского, до короуны пѡлскои (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); А съ королемъ его милостю... примире учинили на четырнадцать летѣ, поступивши княжество Смоленское и черниговское зо всеми местами приналежными (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Именемъ тѣмъ с початкѣ Льѡвѣ, с княжѣтъ названый, и в' кн̄зствѣ тѡмъ Головою мѣствомъ поданый (Львѣв, 1614 *На г. Льв. бр.* тит. зв.); **великое княжество (князьство, князьство, кнажѣство, кназство, кназьство) Литовское** — Велике князівство Литовське: мы то отложили ему до нашего..., приѣханья кѣ великому князству Литовскому (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); Алекса(н)де(р) про(н)ски(и) сто(л)ни(к) великого Князьства литовского (Луцьк, 1585 ЛНБ 5, II 4043, 118); Року 1516. У Полщи и у великомъ князствѣ Литовскомъ лютарня почалась (поч. XVII ст. *КЛ* 75); выгнали были есмо их с панства нашего з великого кн̄а>жства литовского (Вильна, 1506 АS I, 133); Мы г(с)дрѣ ѡбецуе(м) розмножати великое кна(з)ство лито(в)ское (1566 *ВЛС* 1); Приехали до мене,... ѡдѣнь ѡт Корѣны Полское, панъ Якѣбъ Пенковский, а дрѣгий ѡт великого кназьства Литовского, пан Василей Верига (Луцьк, 1564 АS VI, 259); **великое княжество (князьство, кназство)** — Велике князівство Литовське: тыи подданыи мои повѣдили, же они ...Великого Князьства земли ничимъ не зачепали (1537 *РЕА* I, 209); дозволили емѣ... ты(м) са право(м) доброво(л)но справова(ти)... в корѣне и велико(м) кн̄зствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); Пересѣ(д) беретъ староста и декованьє

во(д)лѣгъ статѣтѣ велико(го) кна(з)ства (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); **великое князство московское** — Московське Велике князівство: ѿ(ч)тивые люди... идѣтъ до... великого кнѣзства мо(с)ко(в)ского маючи за собою... листы (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241); **кназство (кназьство) Литовское** — Велике князівство Литовське: кнѣзи и паноуе кна(з)ства лито(в)ского... боры и лесе мощно кгва(л)то(м) посадаю(т) (1566 *ЖКК I*, 1); листы... ест розданы по всемѣ кназьствѣ Литовскомѣ (Вінниця, 1569 *АС VII*, 323); **кназство Руское** — (*колишне Руське королѣвство*) Руське воеводство: Якъ Левъ Срѣкгїи надѣ всѣми звѣрати паноуе: Такъ Львовѣ, надѣ всѣ мѣста в кнѣзствѣ Роуско(м) продкоуе(т) (Львѣв, 1609 *Наз. Льв.* тит. зв.).

КНЯЗЬ *див. КНЯЗЬ.*

КНЯЗЬСКИЙ *див. КНЯЗСКИЙ.*

КНЯЗЬСТВО *див. КНЯЗСТВО.*

КНЯЗЬ, КНЯЗЬ, КНАЗЬ, КНЕЗЬ ч.

1. Провідник, старійшина: разбоиници по(с)тавилі его межі собою. кназемъ стареишиною (1489 *Чет.* 194); и пришлоу моужь которому то было има иаирь. былъ бо онъ кнѣземъ ись ш'колы жидовьской [або науку] и паль оу ногъ ісвѣхъ (1556-1561 *ПЄ* 250); Въ оный ча(с) члѣкъ нѣкоторїй прішо(л) до ха... которомѣ было іма іаірїи. а то(т) члѣкъ бы(л) кназе(м). або ра(д)цею мѣста того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50 зв.); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетман", "воевода" албо "князь" и "вожь" не толко Петрѣ тые тытулы мае, але и другїи всѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 458); Началникъ: Старшїй в'радни(к), панъ, кнѣзь (1627 *ЛБ* 72); дух, княз(ъ), началникъ (1642 *ЛС* 172); **кназь смиренїа** — провідник, апологет покїрливості: На остаткоу же повѣдаеъ

пр(о)ркѣ иже то боудеть оць и кназь смиренїа, або вѣ(м) кто станеть по(д) тоу хороговю звитажства его тѣи прїидеть на оныи вдачныи процвитающїи вѣкъ за коу новѣго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); **кназь събора** — старїйшина еврейської релїгїйної общини: Архїсиноаѣг: Кна(з) събора (1627 *ЛБ* 181).

2. (*правитель князївства, краю, держави*) князь; володар: кр(с)тъ кнѣземъ держава, воино(м) помочни(к), епїспомъ и сїчнїко(м) слава (1489 *Чет.* 27 зв); мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ кнѣзю лито(в)скомѣ, рѣ(с)комѣ, прѣ(с)комѣ,... впросити и в'днати (!) наияснѣшїю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу,... абы еи мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(д)а (Льоблїн, 1506 *Cost. DB* 440); Такѣвыи кроулѣве и кнѣзѣ, станѣтъ з немалымъ пѣчтомъ людѣ своеѣго, предъ маїстатомъ бѣжимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71); Естѣли бы згрѣшилъ кнѣзь а оучинїлъ невѣдомо пре(з) законъ: а потѣмъ бы обачилъ грѣхъ свѣой,... и бѣдетъ са сїчѣнникъ молїлъ за неѣго и за грѣхъ его а бѣде емѣ ѡ(т)пѣщѣно (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.); **великий (великїй) князь (кназь, кнезь), кназь великий** — великий князь: А(р)тыкулы поправы статутѣвое которые з волею и ведомо(ст)ю г(с)дря короля его мл(с)ти великого кнѣзя Жикгимо(н)та авгу(с)та... на со(и)ме велико(м) ва(л)номъ берестѣ(и)скомъ попра(в)леные (1566 *ВЛС* 80); мы... король Польский, великий кназь Литовский, Рѣский, кнажа Прѣское..., чинимъ знамѣнито сим нашим листѣомъ (Львѣв, 1509 *АС III*, 69); Тогожь року великїй князь Московскїй Смоленскѣ облегалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); великий кнезь Витовтъ далъ якомусъ жиду на имя Шаню тое именье Калусово (Кра-

ків, 1511 *АЛРГ* 147); кна(з) велики(и) литовъски(и) кгедиминъ звоевавъши на(д) моремъ кафѣ... и приве(д)ши че(р)касцовъ часть с кнагинею ихъ посадилъ ихъ на снопороде (1552 *ОКан. З.* 29 зв.).

3. (особа княжого роду та її титул) князь: А при том были: пан Петръ Боговитинович, а кна(з)ъ Иван Полубенский, а пан Немира Хрѣнницкий, и иных людей добрых при том было не мало (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); кназь Михайло и кназь Иван и кназь Василей... обьявляли намъ, штожъ кназь Андрѣй заставил былъ братѣ своемѣ, кназю Федорѣ... имене свое отчизное (Краків, 1539 *AS IV*, 212); небо(ж)чикъ кня(з) бѣремъски(и)... бы(л) з брата // теперешны(х) поводо(в) рожного спложны(и) сынове(ц) их (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26-26 зв.); Бѣжиею мѣтию великаго Гѣра цара... Алексея Миха(и)ловича... блѣгочестивомѣ и блѣгородномѣ князю Иванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ столникѣ... здравия... блѣгоде(н)ствия... препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

4. (титул католицьких епископів) князь: При том был кназь Ян, бискуп Виленский, кназь Павел, бискуп Луцкий (Вильна, 1522 *AS III*, 240); маеть кназь бискупъ... и по немъ будучіе бискупове Луцкіе ты села вышеймененые... къ тому костелу Божьему Луцкому мѣти (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Платѣ з нихъ идетъ кнзю бискупѣ два(д)цать копѣ и ѿднѣ копѣ гроше(и) мѣс (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

5. Сатана, диявол, нечиста сила: Пане Аде... ознаймю вамъ, ижъ Хр(с)тосъ идетъ до насъ просто... Нехай собѣ в неби сидитъ, А воевати ся з нами и пекломъ нехай не идетъ... Г(сп)дѣ силенъ во брани! Возмѣте врата, князи, ваша, и возмѣте ся

врата вѣчная, внидетъ въ васъ црѣ слави (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28-29); князь вѣка сего — князь тѣми, диявол: ѡже пастыре // ведлѣ(г) свѣта сего пе(л)гримю(т) ѡже пастыре кнзю вѣка сего, на слѣ(ж)бѣ ѡго приказали сѣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.-289); князь мира сего — те саме, що князь вѣка сего: диявол, князь мира сего, со своими войски,... на православных восточной вѣры так нагло и гвалтовне борет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175); князь (кназь) тмы (тмѣ) — те саме, що князь вѣка сего: нынѣ костел... по премудрости власти воздушнаго князя тмы вѣка сего живет (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); Са(м) наконѣ(ц) дѣваво(л) ѡчи тѣмнотю накрываѣеть, котѣры(и) дла того кна(з) тмѣ называѣетса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); кназь бѣсовский (бѣсовскій) — те саме, що князь вѣка сего: и выгналъ бѣса // іс але закон'ници мовили. кназе(м) бѣсов'скимъ выганае(т) бѣсы (1556-1561 *ПС* 47-48); ѡ семъ ннѣ кназь бѣсовскій и адѣ, Болѣзндетъ и гѣрко рыдаѣеть (Чернігів, 1646 *Перло* 61); кназь сего свѣта — Святей Дух: годѣлоса тобѣ оупѣредѣ положѣти Єв(г)лскіи слова, котѣрыи Збавѣтель мѣви(т) ѡ собѣ, где хотачи оуказати протѣвко ѡца своѣго повѣлность,... мѣви(т), Приходи(т)... кназь сего свѣта, и во мнѣ нѣчѣго не маеть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 301); князи тмы — духи тѣми: се не власт петрова, но прелест бѣсовская и власт князей въздушных тмы вѣка сего, темных, мрачных, скорбных и нечистых духов (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); князи (кназы) пекелныи (пекелнїи) — те саме, що князи тмы: Вы страхъ кназемъ пекѣльнымъ принѣсите (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); Кр(с)тѣмъ и смртю своѣю; звѣлъ бѣтвѣ

съ кнѣзы пеке(л)нѣм(и), и въ тѣй бѣтвѣ;
Рѣза егѡ всѧ Крѡвѣю скрѡпленна (Там
же, 132 зв.).

КНЯЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАГИНИ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАГИНЯ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАГИНА *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНАЖАНІЄ *с.* Князювання. ◊ **поставити на великое княжаніе** — (кого) наділити владою правителя Великого князівства: ѡ(т) тогѡ часѣ тѡею Корѡною царскою Коронѣют'са Великіи Кназѣ гдѣ поставлѧни бываѣют' на Великое княжаніе Россійское (Киѡв, 1623 *МІКСВ* 70).

Див. ще **КНАЖАТСТВО.**

КНАЖАТСКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКІЙ.**

КНАЖАТСТВО *с.* Князювання: Якѡ едѣнъ з' стародавнихъ Оучителей мѡвѣтъ, Чогѡса боѧтъ дѣаволи когѡ трепѣщѣтъ! Без' вонтпѣна Креста Хѡа, котѡрымъ звѣтажены сѣтъ, котѡрымъ вѣзды сѣтъ з' Кнажатства своѡго, и з' влѧдзы (Киѡв, 1632 *МІКСВ* 275).

Див. ще **КНЯЖЕНІЄ, КНАЖАНІЄ.**

КНАЖАЦКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКІЙ.**

КНАЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНАЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНАЖЕНІЄ *див.* **КНЯЖЕНІЄ.**

КНАЖЕ *див.* **КНЯЖА.**

КНАЖЕСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЖЕЦКІЙ *див.* **КНЯЖЕЦКІЙ.**

КНАЖИЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНАЖІЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНАЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНАЖЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНАЗКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЗТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЗЬ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНАЗЬКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КО *див.* **КЪ.**

КОАГДЕРЕНЪТЪ *ч.* (*слат.* coadhaerent) товариш, компаньон: якож менованый дякъ из своими коагдерењтами, волю и розказанье менованыхъ их мил. отцовъ,... полнячы, до менованого костела прышедши, шукал, копал по всем костеле (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

КОАДЮТОРЪ, КОАДЪЮТОРЪ *ч.* (*стп.* koadjutor, *слат.* coadjutor) помічник чи намісник епископа: и овшемъ розне будучи трапеный въ Виленском монастыри присветой Троици, примушоный былъ за наравою его милости отца владыки Луцкого... коадьютора митрополии Киевское...на протестацию пана Яна Шибиньского (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); ксендзъ Анѣтоний Янишевский... // ...противко...подданым... его мил. пана подкоморого браславьского о спустошенье костела Светого Крижа, весьпол з другими коадьюторами, о порубанье олгара в костеле (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154-156).

КОАДЪЮТОРЪ *див.* **КОАДЮТОРЪ.**

КОАТИНЪ *ч.* (*лат.* co-atyrus) чужоземець: Коестранъ: Коатинъ, чѣйчич', или з' котѡрои крайны (1627 *ЛБ* 54).

КОБЕЛЪ *ч.* (*стп.* kobiel) кошик, кобеля: Рокѣ ѡахкв. Была драгота... великий ме(д)жи лю(д)ми, та(к) а(ж) спи(с)кы(и) кобель бы(л) по г̄ зла(т) (Пітрова, I пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 5).

КОБЕНЯКЪ, КОПЕНЕКЪ, КОПЕНЯКЪ, КОПЕНАКЪ *ч.* (*мад.* kőpönyeg, *тюрк.* керепек) (*каптан, кирея*) кобеняк,

діал. копеняк: взели..., // ...Ѹ хомецкого з скрини... копенякъ каразии зеленои с пе(т)-лицами (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); Что та по(л)зѣе(т) злотоглавоваа дѣлѣа, ко(ли) а(д) та с нею пожре(т). Что та по(л)зѣе(т) ал'те(м)басовы(и) копена(к) ко(ли) геен'на та в надра своа та с ни(м) прїиме(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); а у пахолка моего... покралъ речи его: копенякъ новый (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273); тот сын мой Стефан веспол из маткою своею... выбрали и выкрали... плащъ... кобенякъ мой люньскій барщовый (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493); Хламйсь: Жолнѣрскаа шáта, копенáкъ (1627 *ЛБ* 143).

КОБЕРЕЦЪ, КОБЕРЕЦЪ, КОВЕРЕЦЪ ч. (*стп.* kobierzec) килим, *діал.* коверецъ: боарин твой, Яцко Потрикѣевич... зо всѣми людьми... в коморе взали... два коверцы, полавочники, сагайдакъ (Вільна, 1546 *AS* IV, 474); кобе(р)цы оучинѣнны оу фландрїи дѣбры соу(т) ижебы ри(х)ло ѱ(т) гво(з)да не проривáлиса ве двое полотно(м) грѣбы(м) ѱбкладáють (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215 зв.); по(па)дя и снѣ его ѱ(т)дали дива(н)ски(х) кобе(р)цо(в) бѣлы(х) два (Львїв, 1632 *ЛСБ* 1055, 3); межы которыми достатками протестуючыи теперешный мелскрын осмѣ... з розными речами,... коберцами, футрами (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 472); (*назва килима за місцем виготовлення*) **коберецъ аджамскій (адзямескїй)**: менованы(и) па(н)... // ...речи его пограби(л) а то є(ст) меновите: ла(н)цѣ(х) золоты(и) зъ шма(л)цем... кобе(р)цо(в) два аджа(м)ски(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13 зв.-14); меновите взято... // ...Коберцьовъ Адзямескихъ дванадцать кожь-

ды(и) кѣплены(и) по золотыхъ сорокъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); **мелѣкгаскїй коберецъ**: Четыры новые мелѣкга(с)кїе кобе(р)ци и еды(н) стары(и) в рожѣ (Львїв, 1637 *Інав. Усп.* 77 зв.); **коберецъ перскїй**: Кобе(р)цовъ пе(р)скихъ шесть (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); **коберецъ салѣгацкїй (салгацкїй, солѣгацкїй, солгацкїй, сѣлгацскїй)**: дал есми зятю моему милому... три коберци солѣгацких (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 158); и коберецъ великїй солгацкїй съ подѣтрумны украдено (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/I, 364); сѣ(л)га(ц)ски(х) кобе(р)цо(в) шесть (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); **коберецъ турецкїй (турецкїй), коверецъ турскїй**: в то(и) же скрыне было... // ...кобе(р)цовъ тѣре(ц)кихъ два (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); меновите взято... // ...Коберцьовъ тѣрецькихъ пя(т)на(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); къ тому два коверцы турецкїе (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127).

КОБЕРЕЦЪ *див.* **КОБЕРЕЦЪ**.

КОБЕЦЪ ч. (*стп.* kobiec) кібець. Особова вл.н.: Кобець Козьма (1649 *РЗВ* 208 зв.); Иванъ Кобець (Там же, 158 зв.).

КОБЗА ж. (*тур.* kobuz) 1. Кобза: в шкатуле было... капелюшъ... кобзу позлотистую, которуюмъ везъ дитяти панскому (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 230); Pro dawala... babusienka kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

2. Особова вл. н., ч.: Ю(с)ко Кобза (1649 *РЗВ* 201 зв.).

КОБЗАРЪ, КОБЪЗАРЪ ч. Кобзар. Особова вл. н.: Федоръ Кобзаръ (1649 *РЗВ* 152 зв.); васи(л) Кобъза(р) (Там же, 172).

КОБЗИСТЫЙ *прикм.* у ролі ім. (*стп.* kobzisty) кобзар. Особова вл. н.: Грицко Кобзисты(и) (1649 *РЗВ* 374).

КОБИЛА *див.* **КОБЫЛА**.

КОБИЛКА *див.* **КОБЫЛКА**.

КОБЛИКЪ *ч.* Коблик, пічкур, бичок. Особова вл. н.: Яцько Кобликъ (1649 *РЗВ* 192).

КОБРИНЕЦЪ, КОБРЫНЕЦЪ *ч. 1.* (*житель м. Кобрина*) кобринець: Павель частопѣанъ кобрыне(ц) ме(л) това(р)... шапокъ посполиты(х) копъ ѿ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.).

2. Особова вл. н.: Игнатъ Кобринець (1649 *РЗВ* 438 зв.).

КОБРЫНЕЦЪ *див.* **КОБРИНЕЦЪ**.

КОБЪЗАРЪ *див.* **КОБЗАРЪ**.

КОБЫ *спол. 1.* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) коби, якби: нехай на старо(ст) боудса каати, а чемоу са на то не прісмотр(т) кобы все старыи ме(р)ли а молодыи нѣ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 113).

2. *У ролі част.* коли б: Dypnis Os koby sia z kim trápiŕo Iczoby nas chot ze try byŕo Isoŕbyum na flis (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

КОБЫЛА, КОБИЛА *ж. 1.* (*самка жеребця*) кобила: ѿ митка ра(д)ковича кобылѣ взалъ (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); ѿ артема взято воловъ чотыри... кобылу вороную (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82 зв.); а іс прото и(х) дале(и) кобы(л) вывѣ(л) абы(с) блъшаа слава ѿ не(м) ро(с)слынѣла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91 зв.).

2. (*знаряддя тортур*) кобила: Панъ Жолковский былъ гетманомъ полнымъ; взялъ тогды Наливайка, славного козака, и рицера, которого у Варшавѣ кроль казалъ на мѣдянуѣ кобылѣ возити (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

3. (*вид вогнепальної зброї*) кобила: На завтре знову нѣмцѣ шту(р)мовали... кулѣ с кобыль на црковъ падали (серед. XVII ст.

ЛЛ 169); теды тые насланцы... // ...ударивши въ бубонъ, учинивши окрикъ, съ кобыль стрелятъ и волатъ: "бый, забудь!" почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/І, 535-536).

КОБЫЛИЙ *прикм.* Кобилячий. ◊ **щавъ кобылий** *див.* **ЩАВЪ**.

КОБЫЛИНА *ж.* Дерев'яна колода з гострими палями: ино кгдыж есмо к тому имену приехали, знашли есмо у воротех кобылины запущоны, // и людей мнозство з мечи, з рогатинами стоят (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85-86).

КОБЫЛИЦА *ж.* Різновид дерев'яного кріплення: а къ дошка(м) слоны поприставъливаны и повазаны кобылицами з дощо(к) тыхъ же со(с)новыхъ нето(л)стыхъ (1552 *ОЧерк.* 3. 16).

КОБЫЛКА, КОБИЛКА, КОБЫЛЪКА *ж. 1.* *Перев. мн.* кобылки (*рослиноїдна комаха родини саранових*) кобилки: Прѣзи, Прѣжіе: Кѣнички, кобылки, саранча (1627 *ЛБ* 103).

2. Особова вл. н.; *ч.:* <Мыщане...> кѣ(з)-ма воро(т)никъ... ми(н)ко кобы(л)ка (1552 *ОВін.* 3. 136); ва(с)ко Коби(л)ка (1649 *РЗВ* 23);

мікротопонімічна вл. н., *ж.:* Павель чо(р)-ностовъски(и) поведи(л) то естъ врочыщъско кобылѣка (1546 *ОГ* 16).

КОБЫЛЪКА *див.* **КОБЫЛКА**.

КОВАЛЕВАЯ *ж.* Дружина коваля: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичемъ... зъ седляромъ, затемъ (!) Филиповое ковалевое... // ...насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/І, 185-186); пани пелагия семишнова, ковалевая (Львів, 1611 *ЛСБ* 1043, 16 зв.).

Див. ще **КОВАЛИХА**.

КОВАЛЕВЪ, КОВАЛОВЪ *прикм.* Ковалів: А писалъ дьячо(к) нестере(ц) а ковалевъ... сы(н), лѣкьяновъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); Коваловому сыну руку утятю (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 262); до мене... пришедши... панъ Вацлавъ Юрьевичъ протестовалсе... и жалобливе оповедалъ на славетныхъ и працовитыхъ: Андрея Асавулку Ковалевого сына Валкового, Антона Шипилика (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 565).

КОВАЛЕНЬКО *ч. (син коваля)* коваленко. Особова вл. н.: одного Герасима Тимьковича а Фадея Коваленька..., мещанъ Черемускихъ, которые нетъ ведома — если живыхъ zostавили (Житомир, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 352).

КОВАЛИХА, КОВАЛІ́ХА *ж. (дружина коваля)* ковалиха: п(н)и семіонова ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4); цо(р)ка панє(н) се(н)ково(и) ковалі́хі з ѿ(т)казу петрово(и) пса(л)тырыноѣ, ѿ(т)дала зло(т) 3 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.).

Див. ще КОВАЛЕВАЯ.

КОВАЛІ́ХА *див. КОВАЛИХА.*

КОВАЛО *с.* Ковадло: астон, ковало (1642 *ЛС* 66).

КОВАЛОВЪ *див. КОВАЛЕВЪ.*

КОВАЛОКЪ *див. КАВАЛОКЪ.*

КОВАЛСКИЙ *див. КОВАЛЬСКИЙ.*

КОВАЛСТВО *с. (ремесло, фах коваля)* ковалство: Каинове... сынове... вынашли... кова(л)ство, слоса(р)ство, зло(т)ництво (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.).

КОВАЛЧИКЪ *ч. (нідмайстер коваля)* ковальчук: Стефанъ Добрынский... месяца декабра тринадцатого дня... упросивши з собою ковалчика тутошнего мѣсткого Павла... пошолъ дей сполечне з нимъ до дому своего (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 200).

Див. ще КОВАЛЧУКЪ.

КОВАЛЧУКЪ *ч. (нідмайстер коваля)* ковальчук. Особова вл. н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицький... напротивко роботнымъ Васкови Каплунъцови... Васкови Ковалчукови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 416-417).

Див. ще КОВАЛЧИКЪ.

КОВАЛЬ *ч. 1.* Коваль: и ка(к) и(х) права ма(д)иборъское несетъ кра(в)ци... ковали прадовники... г(с)дръ на(м) на замо(к) свои вына(л) по два ремесники мѣ(ти) к за(м)кѣ (Київ, 1518 *Арх.Р.* фотокоп. 29); ковалеви ѿ(т) возѣ и ко(л) за(д)нїх и кованя и кляме(р) з̄ гр(ш) м̄з (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 43); Найдешъ оу васъ што днѣ ковалѣ з' мѣлотомъ, тѣсло з' сокѣроу (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм.) 3 зв. нenum.); Пото(м) ѿстровъ естъ якъ свѣ(д)чатъ пога(н)скіе книгї ижъ та(м) ковалѣ естъ тий кую(т) громовий стрѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 536); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко славетнимъ Федорови Кузменяти войтови... Иванови Доброму Васюти ковалеви (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

2. Особова вл. н.: пан ѿщовский з тых ѿсминадцати свѣтковъ шести чоловѣковъ обрал: з Божева Демана, а Мирона..., с Холонева Петра Ковала, а Савкѣ (Звиняча, 1549 *AS* VI, 97); вси кѣпно... братия... дали(с)мы квитъ Захарии Ковалеви, ижъ ѿ(т)дал чи(н)шъ з домѣ братского на пре(д)мѣстѣ краковско(м) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); урожоный пан Иван Кевлич оповедал и соленитеръ се протестовал противко поданым велможного его милости пана Ерога Немирича... Андрею Вовчому Зубу бурмистру,... Васку Ковалю сотнику Козьловскому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

Див. ще КОВАЧЪ.

КОВАЛЬСКИЙ, КОВАЛСКИЙ *прикм.*

1. (який стосується об'єднання, цеху ковалів) ковальський: З цеховъ на ключъ лѣцъки(и) приходитъ с ковальского краве(ц)-кого... которые цехи сами по(д) правомъ мѣстцкимъ суть (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); славе(т)ны(и) па(н) Янъ Мае(в)ски(и)... це(х)-мистръ теперешъны(и) цеху кова(л)ского туто(ш)ны(и) володѣ(р)ски(и), све(т)чи(л)-се (Володимир, 1646 *ТУ* 330).

2. (який стосується ковальства, застоковується у кузнi) ковальський: узяли — ...начине пушкарское и ковалское (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 25); Ковалское начинье все и слесарское вкупѣ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); яко мѣшокъ ковалский див. МѢШОКЪ.

3. (який належить ковалевi) ковальський: тотъже павель кѣ(з)нець мае(ть) ѿ собе землю кова(ль)скѣю с которею повиненъ робити на замокъ службѣ ковальскѣю (1552 *ООвр.З.* 105 зв.); заставила есми... // ...село Руда Носачевичи з ставом, з млыном и с кузницами ковалскими (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 63-64).

4. У знач. ім. Особова вл. н.: Степанъ Кова(л)ски(и) (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КОВАНЄ, КОВАНА *с. 1.* (виготовлення чого-небудь з металу способом кування, виковування) кування: Свѣдки стали у очі: признали о двоженствѣ,... о кованю фальшивых червоных золотых и проч. (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Коване *cusio* (*Уж.* 1645, 46).

обковування: сидорѣ ковалевѣ ѿ(т) коване звонѣ мона(с)ты(р)ского г(рш) нѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65).

КОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

1. (виготовлений куванням) кований: давы(д) пчо(л)чичъ... мель... поесо(в) тимъ-

цовы(х) кованы(х) п̄н (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 57); И рѣкль г(с)дѣ до Мѿ(и)сѣа мѿва-чи: Оучини собѣ двѣ трѣбѣ сребренныхъ кованыхъ, котѣрыми бысѣ мѿгль з'ызывать людѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 132).

2. (обкований металом) кований: побралъ... котѣчик зо всимъ нарядомъ кований, справлений за золотых десет (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); пограбили... клячу воронѣю за чотыри копы гроше(и) во(з) бошованы(и) кованы(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90 зв.); коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586); кола кованые, которых было осмъ, моздырь спижовый... побрала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

КОВАНА *див. КОВАНЄ.*

КОВАРНО *присл.* Підступно, тонко: *sagaciter*, хитро, разумно, кова(р)но (1642 *ЛС* 359).

КОВАРСТВО *с.* Підступність, хитрість: Крамолá, ро(з)рѣхъ, кова(р)ство, хи(т)ро(ст) дѣвтѣпъ (1596 *ЛЗ* 52); нѣсть мѣста цѣлаго, ѿ(т) грѣховного недѣга все стру(п), все рани... все грѣхъ, все неправ(д)а, все лѣкавѣство... все ковар'ство (до 1596 *Виш. Кн.* 266 зв.).

КОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що, що з чого) (обробляючи метал молотом, виготовляти що-небудь) виковувати: стрелець з дель добры(и) порохи робить дела ѿправдѣть и зновѣ рѣ(ч)ниці ковати дмееть (1552 *ОЧерк. З.* 7); захотѣлоса емѣ самомѣ по(д)-нести століцѣ свою на заходѣ сл̄нца. и ро(в)натиса б̄гѣ вышънемѣ... где ю(ж) тепе(р) оу во(л)нои кѣзници свое(и) кдѣтъ собѣ што хѣчетъ, ни на кѣго са не о(в)зираючи (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); той рекгалъ з' подлого злота кованы(и) е(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); та(м) ковалѣ естѣ

тии кую(т) громовии стрѣли (серед. XVII ст. Луц. 536); *Образно*: Припоасанъ по бедрѣ твоє(м) мѣчь бгословіє(м) кован'ный тм(с)... дѣбрый вѣине (Львѣв, 1591 *Просф.* 66).

2. (чим) Обковувати: узял... воз сукном крытый, кованый железом, который коштовал из сукном десет коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

3. (що на що) Перековувати: И серпы и косы ковали на оружие (1636-1650 *ХЛ* 78).

4. (*заковувати у кайдани*) кувати: до вязеня взятый, на пляць для стятя, такъ великротъ вывоженный, вязаный, битый и кованый, а потом в кайданок аж до табору Хмельницкого запроважоный зосѣтал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

КОВАЧЬ ч. 1. Ковач, коваль: панѣ іоанѣ красно(в)скому... панѣ стефанѣ сока(л)скому ковачѣ въ гнѣя и(х) рѣки врѣчити ѡ(т) стои афо(н)ско(и) гори (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); excusor, печата(р), ко(т)-ляръ, ковачъ мѣди (1642 *ЛС* 187).

2. Особова вл. н.: Алекса(н)дръ кова(ч) много ми злого вчини(л) (II пол. XVI ст. *КА* 531).

Див. ще **КОВАЛЬ**.

КОВБАСКА ж. Ковбаска. Особова вл. н., ч.: Иванюта Ко(в)ба(с)ка (1649 *РЗВ* 134 зв.); Кос(т) Ковбаска (Там же).

КОВДОШЬ ч. (*мад.* koldus, koldos) злидар, старецъ: Чомъ люде усюгды, коли видятъ // якого ковдоша хромого, або слѣпого... а они его осужають (XVI ст. *НЄ* 67-68).

КОВЕРЕЦЬ *див.* **КОБЕРЕЦЬ**.

КОВЕРНИКЪ ч. Килимар: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарѣ,... гафта(р)-це кове(р)нику, тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); кна(з) ку(р)пски(и) вз(л)... дрѣгѣю...гафта(р)кѣ... и(з) до(ч)кою... тата(р)кѣ

хрыщенѣю ѡ(в)до(т)ю... кове(р)ника ю(р)-ка дрѣгого кове(р)ника федора (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133).

КОВЕРЦОВЫЙ *прикм.* Килимовий: и кгды замок горель, штучок привилевых паркгаменовых, знаковъ золота, серебра и шатных ополко(в) (?) коверцовых, солгацких, также и церковных уберов престолных (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133).

КОВЕРЬ ч. (*тур.* köwer) килим: К томѣ теж вѣзал есми в Их Милости рѣхомах рѣчей:... // ...а малых запон шест, а ковров 12 (Несухѣже, 1550 *AS* VI, 5-6); Иванъ филиповичъ... ме(л)... // ...ковро(в) и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); tapetum, кове(р), ѡпона (1642 *ЛС* 393); **коверь солгацкий** — (*килим, виготовлений у Солхати*) солхацький килим: ковры солгацкие (Тороканѣв, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); коверъ солгацкий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

2. Особова вл. н.: Ѡтро(ш)ко Кове(р) (1649 *РЗВ* 310).

КОВНАТА *див.* **КОМНАТА**.

КОВНАТКА *див.* **КОМНАТКА**.

КОВНЕРЕЦЬ ч. Комірець: побра(но)... // ковне(р)цовъ белью вышиваныхъ деса(т) за копу гроше(и) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КОВНЕРЬ *див.* **КОЛНѢРЬ**.

КОВНИЙ *прикм.* Підбурливий, підбурювальний: pertumultuos(us), ковни(й), смущаючи(й) (1642 *ЛС* 312).

КОВНИКЪ ч. Підбурювач: Раскѣлникъ: Звѣдца, бѣнтовникъ, кѣвникъ, тѣежъ (1627 *ЛБ* 106); rebellator, сопе(р)никъ, супо(с)та(т), ко(в)никъ (1642 *ЛС* 345).

КОВНИРЬ *див.* **КОЛНѢРЬ**.

КОВПАКЪ *див.* **КОЛПАКЪ**.

КОВРНИКЪ ч. Килимар, килимник: plumari(us), пероткате(л), ков(р)никъ (1642 *ЛС* 319).

КОВРОТКАЧЬ ч. Килимар, килимник: barbaricarij, ковроткачи (1642 ЛС 100).

КОВТАТИ дієсл. недок. Стукати: И дастъ имъ Господь Бг̃ъ за такое заплачу правую, котрую самъ обицаетъ намъ дати, тулко просѣли и приймеме, ковтайме, отворить ся намъ, чомъ каждый, кто просить царства небесного, прийметъ его (XVI ст. НЄ 221).

КОВТУНЪ, КОВЪТУНЪ ч. Ковтун. Особова вл. н.: Остап Ковтун зознал доброволне, иж продал нив двѣ своих власных (Бориспіль, 1638 АБМУ 24); Иванъ Ковтънъ (1649 РЗВ 331).

КОВЧАНЪ ч. (лат. kolčan) колчан, сагайдак: Тѣлъ: Сагайдакъ, ковчанъ для стрѣль (1627 ЛБ 134).

КОВЧЕГЪ, КОВЧЕГЪ, КОВЪЧЕГЪ ч. (цсл. ковъчегъ) 1. (скриня зі старозавітними скрижалями) ковчег: И было, кгда по(д)носѣли ковче(г), мѣвилъ мѣисей: Повстанъ Г̃и да расыплю(т)са // врази твой (Київ, бл. 1619 О обр. 87-88).

2. (судно, в якому, за біблійним переказом, врятувався Ной) ковчег: и такъ же было въ дни прежд(е) потопа или и пили... аж до то(г)[о] дн̃а которого вшольное в' ковчегъ (1556-1561 ПЄ 103 зв.); Али сокотѣмъ ся братья мои, такихъ карностей, которыми каравъ Господь Бг̃ъ при потопѣ, што увесь свѣтъ погыбъ... дѣля нечистоты, тулько Ной оставъ само осмъ у ковчезѣ (XVI ст. НЄ 222); Но(и) ѡсмого дн̃я, гѣлуба с ковчеза сѣши ѡглядатѣ выпдстѣль (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 53); Казалъ ем̃ г(с)дѣ бг̃ъ ковчегъ то есть корабль бѣдоватъ (серед. XVII ст. Хрон. 14); Образно: оупроси на(м) ласкы параклити истинного, дода(и) ратѣнкѣ нб(с)ного справоу(и) ты(м) ковчезо(м) наши(м), жебысмы бѣ(з)-

печнѣй и снаднѣй ѡ ѡколичностѣ(х) твоѣго всеч(с)тного оуспенѣа могли мѣвити (поч. XVII ст. Проп. р. 272 зв.).

♦ **ковчегъ освященѣа** — Богоматір: тѣлко са(м) едѣнъ іс̃ х̃с̃ ное нашъ правдѣвый, и ковчегъ ѡсщенѣа его, то е(ст) пр(с)таа бѣа тыми вѣдами не затопѣласа (поч. XVII ст. Проп. р. 192).

КОВЧЕГЪ див. **КОВЧЕГЪ**.

КОВЧЕЖЕЦЪ ч. Ковчежець, кіотець: тое ре(к) ней жьбы ѡ нѣщи(х) старѣ(л)са але абы сховаль, бо и ковчеже(ц) при собѣ има(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 34); arcella, arcellula, ковчежець (1642 ЛС 90); cadiscus, ковчежець или кио(т), жреби(й) (Там же, 107).

КОВШ див. **КОВШЪ**.

КОВШИКЪ, КОВЪШИКЪ ч. 1. (малый ківш) ківшик: По Василіи кривымъ ковшикъ сребреный съ финикомъ (Київ, 1554 КММ I, дод. 14); маетность моя: ...ковшикъ сребреный, цыну мисъ великихъ шесть, полумисковъ десеть (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/I, 23).

2. (міра сипких тѣл) ківшик: вси дають сторожѣ на го(д) з долѣ кожъдого... по пати плитокъ соли по ковъшикѣ крѣпъ (1552 ОЧорн. З. 56).

КОВШЪ, КОВШ, КОВЪШЪ ч. (кругла посудина з ручкою для черпання чого-небудь) ківш; чаша: А тыхъ часов позычил есми в княза Или... сто гривен сребра... в лижках и в ковшохъ (Луцьк, 1534 АС III, 572); меновите дей згинуло: ...ковшовъ яворовых, сребромъ оправныхъ дванадцат, на которых дей было сребра гривенъ осмъ (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 149); ко(в)шо(в) ме(н)шихъ три в которыхъ... было в ко(ж)до(м) по по(л)чва(р)ти гри(в)ны (Володимир, 1578 ЖКК I, 131); Потѣрь:

Ча́ша, кѣбо(к), кели(х), дере́ваны(и) ко́вш^ь, пога(р), ѿго(р)ски (1627 *ЛБ* 90); Почерпа́ло: Ка́ждаа ре(ч) шчо́ черпаю(т) не́ю: я́ко вѣдро, ко́но(в), ко́вш^ь (Там же, 91); ковш, *patena* (I пол. XVII ст. *Сем.* 139).

КОВЪ ч. Замішання, збентеження, розгубленість: ковъ, пата, зрада (1596 *ЛЗ* 53); *perturbatio*, смятеніє, ковъ (1642 *ЛС* 312).

КОВЪБАСА див. **КОЛБАСА**.

КОВЪНЪРЪ див. **КОЛНЪРЪ**.

КОВЪПАКЪ див. **КОЛПАКЪ**.

КОВЪТУНЪ див. **КОВТУНЪ**.

КОВЪШИКЪ див. **КОВШИКЪ**.

КОВЪШЪ див. **КОВШЪ**.

КОВЪЧЕГЪ див. **КОВЧЕГЪ**.

КОГДА спол. (цсл. когды) (з'єднує частини складнопірядного речення) **1.** (приєднує пірядне речення часу до головного) **а)** (уживається для окреслення одночасності дії) коли, в той час як: Когда тѣло з' собою працѣтъ, не роздѣмѣй, жебы те(ж) дѣша не тя(ж)шей працювати мѣла (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268);

б) (уживається для окреслення послідовності дії) коли, після того як: яко и того коня помененого на врьдѣ отдалѣ, которого зась зѣ уряду выручилѣ и на рукоемство взялъ, оферуючи се его ставитѣ // когда того часѣ будетѣ (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11-12); Тот бовѣм нас тое глупости научил, ... который сам, когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся..., зараз учинився глупым по розсуждению мудрости свѣта сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 205); але згола здихале(с) в'зираючи на тое, когда пріятелевѣ твоємѣ (в *рук.* албо пріятелевѣ. — *Прим. вид.*) на має(т)ности и добромѣ імѣннїи не сходило (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Когда мя Гдѣ Бгѣ избере(т) с того свѣта, по(д) клятвою моею о(т)цевскою

обовязую, и росказую, абы жаденѣ зя(т), ани дочка моя, моеи воли остатнеи не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471);

(із співвідносним словом **тогда** у головному реченні) коли, після того як: А когда их в том неприклонных и гордых увидели, тогда их от соборной церкви, яко гнили уд от здорового тѣла, отсекли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); А когда от восточных отпали, ... тогда и мученики и чудотворства между папами погибли (Там же, 187); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

2. (приєднує пірядне речення умови до головного) коли, якщо: когда тебѣ случится или другое писание, от латынских мудрецов выданное против православных, читати, роздѣли мысль свою надвое (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); Добре нам на том, любимы прочитателю, вѣдати, когда на лживом фундаментѣ тая книжка основанна есть (Там же, 187); когда комѣ добре поводилося, се(р)дце твое ѿ(т) зависти схло (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273);

(із співвідносним словом **то** у головному реченні) коли, якщо: а когда не могль еси вшетечной своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(ль) еси иными играми, до нечистости способными (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

3. (приєднує пірядні означальні речення) коли: прійдоу(т) днѣве. ког'да ѿ(т)име(т)-са ѿ(т) ни(х). жени(х) тогда боудоу(т) са постити (1556-1561 *ПС* 46); а латынский род давно уже с своим костелом адовыми враты затворен... есть, еще от того часу, когда, ... князю вѣка сего поклонился (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

КОГЕРЕСЬ ч. (*лат. coheres*) спадко-
емець: пан воевода Че(р)ниговски(и) єсть
комъпетито(р) и когересь доб(р) Ко(р)шы-
ловски(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239).

КОГУТЬ, КОГУТЬ, КУГУТЬ ч. 1. Пі-
вень, *діал.* когут: єще не въз'гласить алек-
торь. [не запоеть, когоуть. або п'вень.] а
ты са три разы мене запришь (1556-1561
ПС 410 зв.); п'те(л), ког(т), п'ве(н), пет'хъ
(1596 *ЛЗ* 67); П'тель: Чєски и р'ски, ког'т.
Вол'нски. П'вень (1627 *ЛБ* 104).

2. Особова вл. н.: Иоа(н) кова(л) когу(т)
ω(т)да(л) сы(н) є(г) ко наџе (Льв'в, 1588
ЛСБ 91, 2 зв.); яско к'г'т (Житомир, 1609
ЦДІАК 11, 1, 5, 20); шляхетный панъ Са-
муель Радоловичъ... протыв'кко славетъ-
нымъ... Самуелови Лебедеви, Иванови Ярынъ-
цы (алиасъ Когутови) крав'цови... под'час
казачызъны заров'но с казаками кграсъ-
суючымъ... // именами и назвисками декля-
ровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 424-425).

КОГУТЬ *див.* **КОГУТЬ**.

КОГНИЦИЯ, КОКГНИЦИЯ ж. (*стп.*
когнісуја, лат. cognitio) слідство; допит:
то(т) же... све(т)чилъса протывко с'дови
ω то ижъ мимо ко(н)трове(р)сыи є(г) дек-
ре(т) џчинили кгда(ж)... пе(р)во было тре-
ба кокгницию џчинити (Київ, 1607 *ЛНБ* 5,
II 4052, 30); справа при(н)ципальная чере(з)
мене є(ст) децидована, [ωвъшемъ на] инъ-
шыи [ча]съ,... ωтложена, безъ которое з
ихъ м(с)тями п'ны стенъниками кокгни-
ция жадная быти не можетъ (Соکیلча,
1638 *ККПС* 178); я тую справу зо в'симв
ее ефек'то(м), въ жа(д)ную кокгницию є(и)
не в'даючисе ωвъшемъ,... на де(н) два(д)-
ца(т) трети(и) м(с)ца мая... ω(д)кладаю
(Київщина, 1639 *ККПС* 235).

КОДЕНЪЧАНЕ *мн.* (*жителі м. Кодни*)
коденчани: Коденъчане... приводили к'џ

ωстаточно(и) стене грани(ц) свои(х) жа-
дова ве(р)х'џ (1546 *ОГ* 11 зв.).

КОДРАНТЬ, КОНДРАНТЬ ч. (*лат.*
quadrāns) (*чверть аса, давньоримської гро-*
шовой одиниці) квадрант: а пришо(д)ши
єдина оубогаа вдова. и оувр'гла два п'н-
нез'џ. Иже зове(т)са кондра(нт). [квар'т-
никъ] (1556-1561 *ПС* 179); в'верженъ б'д-
де(т) в темниц'џ, и не зы(и)де(т) ω(т)тола
а(ж) ω(т)дасть посл'днии кодрантъ (Віль-
на, 1596 *З. Каз.* 14 зв.); Святыи вс'џ и пат-
риарси церковныи тоє м'стце... розумъ-
ють, гды зъ декрету выданъ будетъ до
в'чныхъ мукъ, и не можетъ ся ничимъ
оттамтоль выкупити, бы далъ и остатній
кодрантъ (1603 *Пит.* 56).

Див. ще **КВАДРАНТЬ**.

КОДРЪ ч. (*стара назва жителя Афін*)
афінянин: были, межи мн'огими таков'и
сл'авы ш'к'аюк'и (!) Лик'г'рк'г'с'ове, К'бд-
р'ове, џемист'оклеве (Єв'е, 1616 *УЄ Єв.* 1
ненум.); Що послыш'авши д'брєсъ розказ'а-
ли св'бимъ абы ж'адєнь кодра не заб'аълъ
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 162).

КОЖА ж. 1. (*зовнішній покрив тіла*)
шкіра, *діал.* кожа: Рем'џ(н)ны(и) за(с) по-
асъ дла т'џо ино(к) носи(т): я(ко) да оуб'ї-
є(т) і (џ)мори(т) по(д) ремење(м) телесное
// к'џи вн'тръ кр'іюч'єса стр(с)ти, п'хо-
ти. и всак'іа прагн'єна гр'џхолоб'ивоє, при-
давл'аючи кож'џ кожею (п. 1596 *Виш. Кн.*
233 зв.-234); Подземніи мученики..., по-
стом и пр'ацами т'џла избужали. Преже
см'єр'џти т'џла земли предавали, кожи их
до к'бстей в ж'ивых присыхали (к. XVI ст.
Укр. н. 88); Сєго рады тепл'џ молилися,...
из'ганяєми бывали, пос'џкаєми, попаляє-
ми, камен'ємъ побиваєми, с кожи живо
совл'џкаєми, даби со(з)датєля своего не
ωбразили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276);
tergu(m), хребєтъ, кожа (1642 *ЛС* 335); такъ

сна(д)не ему тѣло о пятихъ днехъ ростеть емѣ кожа (серед. XVII ст. *Луц.* 544); в' тѣй часѣ по(д)вѣгнетъса прѣхъ свѣщій въ грѣбѣ; и розсыпаны кѣсти,... покрѣютъса кѣжею (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); *У порівн.*: Чорна есмь, але красна дцереи Іерусалимскихъ; яко станы кедрѣ, якоже то кожа Соломонова (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

2. (*вичинена шкура вбитої тварини*) шкіра: по ко(л)кѣ гроше(и) за кѣницѣ хто ѣловить... ѡтѣ кожи всакоє по грошѣ (1552 *ОВін. З.* 133); А тому сѣченику... платили... такъ грѣши яко сукно и кожу до року даючи по пяти копѣ грѣше литовски(х) на мешка(н)є (Острог, 1603 *ПИ* № 26); У Дешка: вола, вепра кормного,... готовыхъ грошей золотыхъ два, кожу, сермягу, сокиру (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 218);

(*виріб зі шкури*) шкіра: побра(л)... поставь сукна шебеди(н)ского, блаки(т)ного... // ...кожа возова, ... и и(н)ны(х)... рече(и) немало дробныхъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122-123); Ремѣ(н)ны(и) за(с) поасъ для тогѣ ино(к) носи(т): я(ко) да оубіє(т) і (ѣ)мори(т) по(д) ремене(м) телесное // кѣжи видѣтръ крѣючієса стѣр(с)ти, пѣхоти. и всакіа прагнѣна грѣхолюбѣвое, придавлѣючи кожѣ кожей (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.-234); Справедлѣвыи абовѣм' вси, тѣсною и клопотлѣвою дорѣгою ходѣли,... в' кѣзихъ кѣжа(х) в' яскѣнахъ, и лѣбахъ земли живѣчи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105).

3. (*оболонка, зовнішній покрив плода рослини*) шкіра: *У порівн.*: яко кожа раискаго яблока, такъ ягодики лица твоего (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54).

4. Особова вл. н., ч.: Прокопѣ кожа (1649 *РЗВ* 41 зв.).

КОЖАНИЙ *див.* **КОЖАНЫЙ.**

КОЖАНЪ *див.* **КОЖАНЫЙ.**

КОЖАНЫЙ, КОЖАНИЙ, КОЖАНЪ *прикм.* Шкіряний: И былъ іѡан'нь одѣанъ вѣлосами велѣбудовыми. а поясъ кожаный на бедрѣ(х) его (1556-1561 *ПС* 120 зв.); Ремѣнный, кожанный, скоранный (1627 *ЛБ* 141); pelliceus, pellif(us), кожани(й) (1642 *ЛС* 304); Бгѣ... далѣ ѣмъ ризы кожаны (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

Див. ще **КОЖНИЙ.**

КОЖАРЪ *ч.* Кушнір: Милотарѣ: Кожарѣ, кожѣшникѣ, гѣнка (1627 *ЛБ* 63); pellio, pis, кожарѣ, милота(р) (1642 *ЛС* 304).

КОЖДИЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЖДОДЕННЫЙ *прикм.* Щоденный: А нѣкоторый... до праці кождодѣнной и до пѣдвигѣвъ забавѣнныхъ дѣжими бѣли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); боѣзни пѣлно,... стогнана. На кождѣде(н)ный потѣпѣ, на Смерѣтъ ождана (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); Панамарѣ, ѣбѣ, Панимѣрїи... ѡ(т) слѣва грѣцкогѣ, Панимѣрїѡсъ, такъ названыи, ѣкобы, кождѣдѣнный: для кождѣдѣнногѣ бывана и працювана въ Цркви (Львѣв, 1642 *Жел. П.* 8).

КОЖДОНОЩНЫЙ *прикм.* Щѣнічний: мѣжъ велѣкои бѣлъ статѣчности и набожный Црковногѣ правила особлѣве кождѣнощногѣ постерѣгѣтель (Київ, 1625 *Кол. Каз.* 30).

КОЖДОРОЧНЕ *присл.* Щѣрѣчно: П. Яни(и) Афѣ(н)дикѣви(ч) ведлѣгѣ постановѣ з бра(т)ство(м) кождѣорѣчне платити чы(н)шѣ ѡ(д) каменичѣки ѡ(д)далѣ тера(з) за рокѣ прѣшлы(и)... золоты(х) мѣ (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КОЖДЫ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЖДЫЙ, КОЖЪДЫЙ, КОЖДИЙ, КУЖДИЙ, КОЖДЫ *займ.* (*будь-який, всякий*) кожний, кожен: Я, Масина Ива-

новичъ Шулжин, воита вѣницкого, землянина брянскаго, вызнаваю сим моим листом каждому доброму, кому будет потреб того вѣдати (Винница, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); ко(ж)дому де(р)жачому де(р)жачи тую ча(ст)... ро(з)ширити и всакие пожи(т)ки прибавлати... волно... вделати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); янъчарекъ добрих под серебромъ по две, а по пет ручницъ куждому сину (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); би(м) за ко(ж)ди(м) писание(м) ва(м) мл̄(с)ти до послѣ(г) стого храма показати са пи(л)ни(м) (Устя, 1600 *ЛСБ* 353); А зше(д)ши ся до бра(т)ства повинень кожды бра(т) полгроша дати до скрынки бра(т)скои (Львѣв, 1602 *ЛСБ* 369); я возъны(и)... тые вси лисьты з подъписомъ рѣки мое(и) на кожъдо(и) Копие(и) лисьтѣ зарѣчного... ихъ мл̄(с)ти Паномъ Трипольскимъ ѡдѣдалъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 137); Которые тые всѣ пчолы кождо(г)о по(д)даного, рахуючи по (д)ве копе гроше(и) лито(в)скихъ... доще(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208); на (вѣ) каждый годъ *див.* ГОДЪ; на кож-дый часъ *див.* ЧАСЪ;

у знач. *им.* (будь-яка людина) кожний, -ого, кожен, -ого: Васѣлеи кнѣзь ѡстрѣзкѣи... бѣлъ бѣобѣйныи нищелюбѣвыи смиренныи пристѣпныи кѣждомѣ и наоубѣгшемѣ жилъ лѣ(т) пѣд (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); Ѡ Войскѣ Запорозкомѣ, кѣждый мѣжетъ знѣти, Якъ ѡнѣ Ѡйчѣзнѣ естъ потребно, оуважѣти (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 39); По погрѣбѣ виненъ са кож(д)ы(и) оумѣти (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 95 зв.); Закѣнъ... Мѡ(и)сѣѡвъ // кѣждого, котѣрый бы блюзнѣрство на Бѣга мѣвил, не кѣжетъ живѣти, але оубивѣти прикѣзетъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 110-111); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... Всѣм вѡбе(ц) и Каждому Зособна... си(м) Лис-

томъ мои(м) Гетманским ѡзнаймуем (Киѣв, 1648 *ЛОИИ* 68, 1); Я, Алексѣса(н)де(р)... Счениевѣски(и), ведомо чиню и ѡ(з)на(и)-мую си(м) моимъ доброво(л)ны(м)... те(с)-таменъто(м) ко(ж)дому, кому бы кольвекъ ѡ томъ вѣдати належало (Тригорск, 1650 *ДМВН* 211).

Див. ще **КАЖДЫЙ, КОЖНЫЙ.**

КОЖЕМЯКА *ч.* Кожум'яка: якъ Іере-мѣа ѣчини(л), то(л)ко хлопо(в) про(с)ты(х), шевцо(в), седе(л)нико(в), и кожемако(в), на(д) еп(с)повъ преложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 278); поповъ небожатъ за простые хлопы и горей (нижъ за хлопы) оборочано, межы кожемяки и шевцы, а снѣть последней всихъ на универсалехъ кладено (Вѣльна, 1599 *Ант.* 677).

КОЖЕМАКАТИ *дѣсл. недок.* Прозивати кожум'якою: Я(к) же са вѣ... // ...вѣрны(ми) звѣти можете, колѣ брѣта своѣго... подлѣши(м) ѡ(т) себе чините, ѣничижѣете, и ни за што бѣти вмѣнаете, хлапаєте кожемакаете, сѣде(л)никаете, ше(в)цами на порѣга(н)ѣ прозываете (1598 *Виш. Кн.* 286-286 зв.).

КОЖЕМАЧИНЪ *прикм.* Який стосується кожум'яки: дла того са тесе(л)ски(м) снѣ(м) зове(т), абы тые которые сѣ(т) кроле(в)ские и кнежа(ц)кие снѣ(в)е, на(д) кожемачины(х) снѣ(в)ъ не во(з)носѣли, и лѣпши(ми) не чинѣлиса (1598 *Виш. Кн.* 288).

КОЖЕРѢЗАТЕЛЬ *ч.* Той, хто рѣже шкуру: ѣсморѣзѣтель: Кожерѣзѣтель, шкѣрокрѣдѣчъ (1627 *ЛБ* 140).

КОЖИЦА *ж.* Шкѣрка: (было) до ты(х) всѣхъ седе(л) воилоковъ // с кожицами чи(р)вонными семъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111-112); pellicula, кожица (1642 *ЛС* 304).

КОЖНИЙ *прикм.* Шкѣрянний: follitus, мѣховати(ѣ), кожни(ѣ) (1642 *ЛС* 200).

Див. ще **КОЖАНЫЙ.**

КОЖНЫЙ *займ.* (*будь-який, всякий*) кожний: Якож кожний сѣд врадникъ памети маєт собе записати, а дѣакѣ записаного пол гроша (1567 *AS VII*, 119).

Див. ще КАЖДЫЙ, КОЖДЫЙ.

КОЖУХ *див.* **КОЖУХЪ.**

КОЖУХОВЕЦЪ *ч.* (*мешканець Кожухова*) кожуховець. Особова вл. н.: Ма(т)-вѣ(и) Кождѣхове(ц) (1649 *РЗВ* 302).

КОЖУХОВЫЙ *прикм.* (*який стосується кожуха*) кожуховий: Авра(м) Хаксимови(ч)... на огледа(н)є зби(т)я... брал... Степана Климовича, которы(и)... ра(н) значны(х) на не(м) не виде(л), ѿдно то(л)-ко в кожуха его виде(л) колне(р) кожуховы(и) зѣ шмато(м) кожуха ѿтодрано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96).

КОЖУХЪ, КОЖУХ *ч.* Кожух: кожу(х) смушковы(и) чо(р)ны(и) (Київ, 1501 *ЦНБ II*, 21039, 1); Яковъ Аврамовичъ... ме(л)... // ...кожухо(в) баранѣи(х) по(д)лхъ \bar{s} (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 66); а меновите... взели ѣ слѣги ѣ себестияна... // ...ѣ маска наго(р)никовича боярина аре(н)дара... кождѣховъ серѣмягъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); У Бакия Высо(ц)кого: ...коро(в) две... кожухо(в) пя(т) (два же(н)-скихъ) (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОЖУШАНЫЙ *прикм.* (*який стосується кожуха*) кожушаний: взяли(с)мо ѿ(т) дѣда шпита(л)ного нѣмо(г) вины за преступо(к) его зло(т) ѣ за и(н)дера(к) кождѣшаны(и) зло(т) \bar{v} гро(ш) \bar{s} (Львів, 1607-1645 *РДВ* 18 зв.).

КОЖУШНИКЪ *ч.* Кожушник: Милотаръ: Кожаръ, кождѣшникъ, гѣнка (1627 *ЛБ* 63).

КОЖУШНЫЙ *прикм.* у знач. *ім.* Кожушник. Особова вл. н.: Васко Кождѣшны(и) (1649 *РЗВ* 361 зв.).

КОЖУШОКЪ *ч.* Кожушок: будутъ падати съ тебе, возный, кожушѣки и колпачки (sic!) (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); и тыє єє мл(ст) менила же... и(х) не ѿ(т) князя маю але ѿ(т) дочки своєє зголо(в)є скѣраное ѿ(д)но кождѣшокъ белины(и) стары(и) (1578 *ЖКК I*, 122); И на(м) не само(м) взяли... кошѣшокъ невелики(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7).

КОЖЪДЫЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЗА¹, КУЗА *ж.* (*невелика рогата жуйна тварина*) коза: У загороде быдла. Коров дватцат и деват... Телат лонских ѿдинатцат. Козъ сорокъ (Яблонь, 1551 *AS VI*, 111); на кошарѣ ѿве(ц) двесте ко(з) па(т)-деса(т) ко(з)ло(в) цапо(в) пе(т)на(д)це(т) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); Пигмеи... на баранѣ(х), або кѣза(х) изда(т) стрѣлаю(т) з лѣко(в) на жѣравлѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); пограбили... ѣ иванѣка ѿвецъ ше(ст)деся(т) Ко(з)деся(т) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33); сарга, сарalla, коза, ко(з)ка (1642 *ЛС* 111); драниц в гумне будучых коп семѣдесять; овецъ сто шестдесять девять, кузъ чотырнадцять (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

КОЗА² *ж.* (*вид вогнепальної зброї*) коза: Гаковѣницъ \bar{li} две с нихъ бе(з) кѣрѣковъ а \bar{li} межи ними побо(л)ши(х) козами зовѣтъ (1552 *ООЗ-1*, 48 зв.); гако(в)ни(ц) три(д)ца(т) ѿсмъ две с ни(х) бе(з) кѣ(р)-ко(в), а три(д)ца(т) межи ними побо(л)-ши(х) козами зову(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗА³ *ж.* Рибальська снасть: По(д)старости(и) бересте(и)ски(и)... // ...прывелъ насъ к воде которая єсть вода ѣ ровѣ... на которо(м) ровѣ козы ѿказывалъ (1546 *ОГ* 23-23 зв.).

КОЗАКОВАТИ дієсл. недок. (*займатися грабіжництвом*) козакувати: позваний по зрайцы нашом и речы посполитое не-яком Андрею козаку, змовившисе з слугою своимъ ниякимъ Стефаномъ Родкевичом, который з ыными зрайцами нашими козаковал, многие речи в позве менованные... себе на пожитокъ свой обернулъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 29).

КОЗАКЪ, КАЗАКЪ ч. (*тур. kazak*) 1. (*представник запорізького війська*) козак: Господаръ... казалъ записати, што Сенко Полозовичъ его милости речей далъ, што у Козаковъ Черкаскихъ побралъ (Вильна, 1503 *АрхЮЗР 3/1*, 1); По(ч)шты козако(в) Товарышъ тома(с)... на не(м) па(н)це(р)... сага(и)да(к) рогати(н)ка (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 91 зв.); Р(о) Бж(о) ꙗхми. По см̄рти ве(л) кроля имене(м) Владислава по(л)ского и(з)воевали козаки по(л)щу (Кум'ята, 1648 *Паньк. I*, 157); Львовъ боронячися пере(д)м̄стя са(ми) спалили всѣ ѡкруго(м), водѣ ѡ(т)няли были козаки рѣры поперегинали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **козаки запорожские, казаки запорозские** — запорізькі козаки, запорожці: гетманъ козаковъ Запорожскихъ и зъ иншими козаками, товарышми своими Запорожскими прислали черезъ посланцовъ своихъ... козаковъ одиннадцать Запорожскихъ, окovanýchъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР 3/1*, 16); добра его дедичные... // ...частью через татари и Москву, частью через казаки Запорожские до великого знищеня и опустошеня пришли (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ XIV-3*, 113-114); **козаки низовые, низовые козаки** — низові козаки, низовики: Тогó же рѣкѣ богданъ рѣжин'скіи с козаки низовыми впáдши за переко(п) бързо велікїи шкѣды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127);

Ознаймуемъ тым листомъ, иж кгда ся приточила справа перед нас... комисаровъ нашихъ, которие на узнане шкодъ вшелякихъ... особамъ которымъ колвекъ украинным через козаки низовые починенныхъ,... якобы тые то мещане... козаковъ... побити... мели (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); Подкова, воевода Волошскій, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); **козакъ реестровый** — реестровый козак: козаки реестровии що позостали, ски(л)ка со(т) до ни(х) же па(н)ге(т)ма(н) приточи(л) бо(л)ше (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); Иванъ Водяникъ, козакъ войска его королевской милости Запорожского реестровый, для вписания до книгъ нынешнихъ гродскихъ житомерскихъ подалъ... листъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ VIII-3*, 20).

2. Особова вл. н.: бо(г)да(н) коза(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Савка Козакъ (1649 *РЗВ* 301 зв.).

КОЗАРНЯ, КОЗЯРНЯ ж. Приміщення для кіз: аегоп, козя(р)ня (1642 *ЛС* 72); саргиле, коза(р)ня, козо(с)тоялище (Там же, 111).

КОЗАРЪ, КОЗЯРЪ ч. 1. Козар: аегопомус, козя(р), козопасъ (1642 *ЛС* 72); саргари, коза(р) козопас(с) (Там же, 111).

2. Особова вл. н.: Kostia Kozar (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР 6/1*, 19); Ма(р)ко Козаръ (1649 *РЗВ* 181).

КОЗАЦКИЙ, КОЗАЦКІЙ, КАЗАЦКИЙ, КОЗАЦЪКИЙ прикм. 1. (*який стосується козаків; який є власністю козака*) козацкїй: Каза(ц)каа городна (1552 *ООвр.* 3. 97 зв.); седло зъ рядомъ срѣбрнымъ позлотистымъ козацкое (Володимир, 1597 *АрхЮЗР 1/VI*, 136); чоботы коза(ц)кие ко(з)ловые (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7); ме-

новите взято... // ...Седелъ Козацькихъ з во(и)локами з ря(д)ками ременьными Кѣпленіе по золотыхъ деся(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 105 зв.); Па(н) лащъ лю(д) постере(г)ши коза(ц)кїи, котры(и) на чату иха(л) ф̄ со(т) коней... взявши жо(л)нѣрѡвъ шту(р)мѡ... ѡчинилъ (серед. XVII ст. ЛЛ 168).

2. У знач. ім. Особова вл. н.: Омелянъ Коза(ц)ки(и) (1649 РЗВ 388).

КОЗАЦКІЙ див. **КОЗАЦКІЙ**.

КОЗАЦСТВО див. **КОЗАЦСТВО**.

КОЗАЦТВО, КОЗАЦСТВО, КОЗАЦТВО с. 1. зб. (гурт козаків) козацтво: вшакъ же пото(м) кгды ся змо(ц)нили а ѡбачили и з неволѣ ся рѣсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шѣкали (1582 Кр. Стр. 65 зв.); року теперъ идучого... // подѣ часть своволенства, кгды гултае козацтво,... своволѣне купы збирали, и безѣ дозволенѣя Его Королевское Милости... землю Его Королевское Милости власную... сплюндровали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 210-211); козацтво розѣное из немалою ватагою люду... акѣта кгроду кременецкого и замку,... посикли, другие пошарпали и попалили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 98); кони у подданных, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 62).

2. (служба в козацькому з'єднанні) козакування: А которыи козаки не ѡтѣходячи ѡ коза(ц)ство на поле ани рекою ѡ ни(з) слѣждать в местехъ в на(и)мехъ... сена косити не повинѣни (1552 ОЧерк. 3. 8 зв.); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... всѣм... Листомъ... ѡзнаймуем... абысте Так ви По(д)даные, яко, которыи з ѡхоты под тот час въ Коза(ц)тво не хотячи до Монастыра рабо(т) и Повинности ѡ(т)правляти, уда-

листеса, Че(ст)ной Зако(н)ницы... Игуменѣ Печерской... Послушни были (Київ, 1648 ЛОИИ 68, 1).

КОЗАЦЧИЗНА див. **КОЗАЧИЗНА**.

КОЗАЦКІЙ див. **КОЗАЦКІЙ**.

КОЗАЦТВО див. **КОЗАЦТВО**.

КОЗАЧЕЙКО ч. Козаченько: Ной, Козачеіку, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? — Pry Bereży, pry Dunaiu, Tam ia swoiu chyżu maiu (1625 П. про Кул. 22).

КОЗАЧИЗНА, КОЗАЦЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА ж. (козацькі заворушення) козачина: скаржачая з дитками своими... мало не презъ всю козацьсчизну, в том лесе zostавала (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 66); тотъ же именем малжоньки своее протестовалъсе напротивъко месчаном володимерским..., ижъ такъже въ козацчизну... лясы островецкие пустошили (Там же, 393); Подданные его мл. пана Гелияша Еловицкого..., штос збожа остало розѣного..., под час тоежъ козацсчизны, взяли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 175 а); Которыи подданные..., под час тое козацсчизны, тые маетности вси опановавши и там мешкаючы, розѣные шкоды выражали (Там же, 176); быдло од подданных на замок Бродский два разы того року южъ по козацчизне выбирано (Там же, 214); подданные грушѣвицкие, в надею козацьчизны, быдло оповедаючогос, взяли (Там же, 282); помененые мешчане... в самую козацчизну, рознымъ теж католикомъ злости розѣмаитые виражали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 418).

Див. ще **КОЗАЧИНА**.

КОЗАЧИНА ж. Те саме, що козацчизна: помененые мешчане... въ самую козачину, року прошлого... розные ексьцесьса

посполу зъ козаками, рознымъ тежъ католикомъ злости розмаитые выражали, до веры своее приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 563).

КОЗАЧИТИ *дiесл. недок. (служити козаком)* козакувати: тамъ же вы тых подданных, поводовъ,... запровадивши и причиньку онымъ давши, якобы мели под часъ ребельгии козацкое козачити, первой оных обухами били и мордовалисте постороньками звезаных зкрепованых трималисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

КОЗАЧОКЪ *ч. 1. (молодий слуга)* козачок: а тых шляхтичов з козачками, до его милости отца архимандрита и всей капитулы приведши до монастыря // Печерского, слугъ пана Лишчиныхъ... втрымавши дни килка в везеню, оных самых выпустили (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616-617); Кото[ро]го потимъ небо(з)чика забито(г)[о] тело въ воду в поло(н)ку по(д) лю(д) свое(и) челяди и коза(ч)комъ вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противько... Васкови Булбе Прилуцкому... Яськови козачькови... Юськови Олейникови... оные подданные подчасъ безкролевя... // ...в тыхъ всихъ добрахъ розные кривьди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

КОЗАЧСЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧСЧИЗЪНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪСЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪЧЫЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗЕЛЕКЪ *ч.* Те саме, що козелокъ¹: козелекъ *hadulus* (*Уж.* 1645, 23 зв.).

КОЗЕЛОКЪ¹ *ч. (малый козел)* козлик, цапок: и послалъ Іуда козелка презъ пас-

тыра своегѡ одоломѣтѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Див. ще КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛЧИКЪ.

КОЗЕЛОКЪ² *ч.* Назва певної рослини: *eripha*, козелок(к) трава (1642 *ЛС* 182); *saturion*, козелокъ трава (Там же, 362).

КОЗЕЛЧИКЪ *ч. (малый козел)* козлик: Рѣклъ: пошлю тобѣ козелчика з черѣдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

Див. ще КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛОКЪ¹.

КОЗЕЛЪ¹ *ч. 1. (невелика рогата жуйна тварина, самецъ кози)* козел, цап: за ко(з)ла по(л)копы гроше(и) за козѣ два(д)ца(т) гроше(и) (1566 *ВЛС* 99); У Дороша: клячу, яловицу, козловъ два (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 219); Іѡпитѣ(р)... оу звѣрскопѣ премѣни(л)... апѡлло ѡ кроука, бѡхоу(с), ѡ козла дѡанѡа оу ланѡа (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); а на тѡй вѡводѣ и же в' старо(м) закѡнѣ мѡзѣки были, то биты(м) спѡсобом' и ѡфѣрѣ старозакѡнних держѡти са, воло(в) и козло(в) ѡфѣровѡти и палѡты (Киѡв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); *sargiolus* дѡкі козе(л) (I пол. XVII ст. *Сем.* 43); Авесалѡмъ тѣды Єгѡпте всѡкомѣ створѣнѡ немѡмѣ вѣровали... Коркодѡлѡмъ, Волѡмъ, козлѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); Єстьли бы згрѣшилъ кнѡзь... а потѡмъ бы обѡчилъ грѣхъ свои оферѡю офѣрѣ г(с)дѣ козла ѡ(т) кѡзъ без нагѡны (Там же, 115 зв.); *Образно (про грѣшникѡв, єретикѡв):* тѡй и // здалека ѡбѡчатъ, и познѡють прѡведного, и нечестѡвого: и снѡдне почѡють смердѡщего козлѡ єретѡчествомъ и грѣшника смердѡщего грѣхам' мнѡгими (Почаѡв, 1618 *Зерц.* 69 зв.-70); Козлѡми назывѡеть грѣшны(х) з' котѡрыхъ... жѡдного... блѡжнимъ пожѡткѣ нѣ мѡшѣ (Киѡв, 1637 *УЄ Кал.* 46); А за кого(ж) то ты ѡ сла(д)кѡй мѡй Іисѡ; под(н)ѡле(с) тѡжкѡю Рѡнѣ, и бѡлезнѣ Ци за тѡхъ то козлѡвѣ сме(р)да-

щикъ, и псѡвъ з'гнѣлых' (Чернігів, 1646 *Перло* 99).

2. Особова вл. н.: томасъ козелъ (1552 *Очерк. З. 4*); Ко(н)дра(т) Козель (1649 *РЗВ* 308 зв.).

КОЗЕЛЪ² ч. (*дерев'яна підставка*) козел, кбзла, козлі: Серъпа(н)тынъ вдо(л)жъ по(л)десати пати кдла до него побольшъ гвсиного я(и)ца ложе шково на козле стоить (1552 *ООЗ-1*, 45 зв.); ложе шковано на ко(з)ле стои(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗЕНЯ с. Козеня: за козеня пя(т) гроше(и) (1566 *ВЛС* 99); егъня(т) и козенягъ сеголетнихъ сто три(д)цать (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 51); а козенягъ семнадцать — по грошей дванадцать (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

Див. ще КОЗЛА.

КОЗИЙ, КОЗІЙ, КОЗЪЙ, КУЗЪЙ
*прикм. 1. (який стосується кози, кіз) козячий, козлий, козлячий: онъ..., зміслилъ себе брата пръвѣнца ісава бѣти, и рѣцѣ козіями скоуркамі, жебы лѣпѣй брати вырази(л), приодѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 262); Справедливый абовѣм' всѣ, тѣсноу и клопотливоу дорѡгоу ходѣли... в' кбзихъ кбжа(х) в' яскѣнахъ... живѣчи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 105); Рѣгъ: якѡ кѡзѣй, баранѣй, корѡвѣй, еленѣй (1627 *ЛБ* 109); Рѣклъ г(с)дѣ до Моисѣа мѡвачи: мѡвъ снѡмъ Израїлевымъ абы мнѣ взяли первостъ ш(т) ко(ж)дого члѡвка... и бѣсеръ, и шерсть кбзью, и шкѡры синіи, и дѣрево негнѣючое (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); **козий парскъ** — (*Allium* сера L.) цибуля: сера(е)а кози(й) па(р)скъ зело (1642 *ЛС* 117); **козия (козя) рутка** — назва певної рослини: *iosinalis* козия рутка трава (1642 *ЛС* 246); *lorpa* козя рутка трава (Там же, 257); **козѣй рогъ** — (*назва зодіакально-**

го сузир'я) Козоріг: Зодіакъ е(ст) шкroudъ. Або кѡло нѡ нѣ. нѡ кѡторых' сѣтъ, дванѡдеса(т) знѡмень в'кroud(г),... скорѡпіа. двѡ. стрѣле(ц). лѣвъ. // козѣй рѡгъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

2. У складі мікротопонімічної вл. н.: **Козий Бродъ**: а от того озера лугом до леска, который лесокъ и долина впала в речку Котовку, которое место зовется врочищомъ Козий Брод (Киѡв, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); **козий рогъ**: вели насъ смѡжалиною черезъ бѡгъ ажъ до каменое Лозы отъ лозы дѡбровоу ѡ кози(и) рогъ (1546 *ОГ* 56 зв.).

Див. ще КОЗЛИЙ, КОЗЛАЧІЙ.

КОЗИКЪ¹ ч. (*стп. kozik*) нѣж для зніманья шкіри, *діал.* козик: Смотрижъ, хрестиянський брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаетъ? (Вильна, 1599 *Ант.* 805).

КОЗИКЪ² ч. Гедзь: *asilus*, кози(к), муха (1642 *ЛС* 93).

КОЗИЛЕПОВИЙ *прикм.* Ладанний, ладановий: *ladanum*, козилепови(и) сокъ (1642 *ЛС* 249).

КОЗИНЦЫ *мн. (жителі м. Козина)* козинці: которыхъ Козинцовъ вся копа чекала, почавши съ поранку ажъ до вечера (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 281).

КОЗИРОДСТВО *див. КАЗИРОДСТВО.*

КОЗИРОДЪ ч. Кровозмішник, блудник: *incestifilus*, козиродъ, блудникъ (1642 *ЛС* 230).

КОЗИРЪ ч. (*цсл. козырь*) чепурун, франтъ; спритник. Особова вл. н.: Федо(р) Кози(р) (1649 *РЗВ* 389).

КОЗИЧОКЪ ч. (*стп. koziczek*) ножичок: Лебъ Саніловичъ... ме(л) това(р) сво(и) поеско(в) козичко(в) рл (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9 зв.).

КОЗІЙ *див. КОЗИЙ.*

КОЗКА, КОЗЪКА *ж. 1.* Кізка: сарга, capella, коза, ко(з)ка (1642 ЛС 111).

2. Особова вл. н., ч.: Продали есмо мыто ншо Лу(ц)коє... Нисану Ко(з)це на два годы за ше(ст)на(д)цать сотъ копъ гроше(и) (Краків, 1507 ТУ 47); ю(с)ко Козъка (1649 РЗВ 436).

КОЗЛИЙ, КОЗЛІЙ *прикм.* Те саме, що **козий**: ω(н)... якобы оулови(л) дш̄в члч(с)-кою до затраты и в̄(ч)нои котраа // е(ст) выбавленаа не кровію те(л)чєю ан̄ ты(ж) ко(з)лію. але т̄ломь и кровію х̄а и(з)бавитела (к. XVI ст. УС № 31, 23-23 зв.); М̄ойсей вз̄авши кр̄овъ т̄лч̄ю и к̄озлію з̄ водою... и вс̄ н̄ачина сл̄д̄ж̄б̄ный кропилъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 210); ha(e)dinus, ко(з)-ли(й) (1642 ЛС 213).

Див. ще КОЗЛАЧІЙ.

КОЗЛИКИ *мн. (назва рослини)* козлики: рhu козлики трава (1642 ЛС 315).

КОЗЛИКЪ *ч.* Козлик: hirculus, козликъ (1642 ЛС 218).

КОЗЛИНА *ж. (козляча шкіра)* козлинка: Юда шилимовичъ... ме(л) това(р) сво(и)... ко(з)линъ велики(х) р̄... а малы(х) ко(з)-линъ т̄п̄в (Берестя, 1583 Мит. кн. 2 зв.).

КОЗЛИНКА, КОЗЛИНЪКА *ж. 1. (невелика козлинка)* козлинка: ко(з)линокъ малы(х) г̄ (Берестя, 1583 Мит. кн. 19).

2. Особова вл. н., ч.: Федоръ Козлинъка (1649 РЗВ 329).

КОЗЛИНЦЫ *мн. (жителі м. Козлина)* козлинци: а Песочнанае через тыеж границы ходат... в остров посполитый а з ынших дворищъ не волно ходити, ни Козлинцом, ани Песочнаною (Пісочне, 1541 АС IV, 282).

КОЗЛИНЪКА *див. КОЗЛИНКА.*

КОЗЛИСЧЕ *див. КОЗЛИЩЕ.*

КОЗЛИЩЕ, КОЗЛИСЧЕ, КОЗЬЛИЩЕ *с. 1.* Козлище, цапище: и боудоу(т). зобрани в̄с̄ народове пре(д) него. и роз'д̄ли(т) и(х) д̄роугъ ω(т) д̄роуга. я(к) (ж) розлоучае(т) пас'тырь ов'ц̄ ω(т) коз'лищъ. и постави(т) ов'ц̄ по правоуи себе. а коз'лы по л̄воуи (1556-1561 ПЄ 107 зв.); ha(e)dus, ha(e)dulus, козелъ, ко(з)лище (1642 ЛС 213).

2. *Перен.* Гріх, гріховність: а що(ж) то съб̄б̄ розоум̄ешъ ч̄л̄че що соу(т) козлища. козлища соу(т) пожа(д)ливости теле(с)ныи коу гр̄хоу // мысли зазо(р)ливыи (к. XVI ст. УС № 31, 6-6 зв.);

перен. грішник: Который бы колвекъ свою фун̄дацыю мою важил се нарушати... таковой каждый на страшном суде ... часть свою приметъ с козлисчы ошуюю поставленными (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 1/VI, 747).

КОЗЛИЦА *ж.* Козлиця, коза: caprinus козлица (I пол. XVII ст. Сем. 43).

КОЗЛІЙ *див. КОЗИЙ.*

КОЗЛОВЫЙ *прикм. 1. (який стосується козла, цапа)* козлячий, козлячий: Отъ скуръ козловыхъ, отъ каждое пнз. 3 (Берестечко, 1566 РИБ XXX, 397); мо(и)се(и)... // ...вза(в)ши кро(в) телачую и ко(з)ловою (!) з водою и во(л)ною чирвною и исофо(м) по(с)полу и самыи книги и ве(с)лю(д) покропи(в) (II пол. XVI ст. КА 568-569); розд̄м̄ете же а оуживаю ма̄съ волб̄выхъ, и пю кр̄овъ козл̄ов̄ (Дермань, 1604 Охт. (передм.) 5); Адам̄ант̄ е̄сть таково̄й твердости, й̄жъ ани ω(т) жел̄за... не м̄ожє б̄ыть покр̄ш̄он̄ъ, х̄йба бы пол̄ит̄ б̄ыл̄ кр̄ов̄ю козл̄ов̄ою (серед. XVII ст. Хрон. 428 зв.).

2. *(пошитий із козячої шкіри)* козловий, козлячий: побрала... боты козловые новые (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 113); И на (м)не

само(м) взяли... чоботы коза(ц)киє ко(з)ловые (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 7); у Овдухи Скрипки отбивши скрыню... крайки, боты новые козловые (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 142).

КОЗЛОГЛАСОВАТИ дієсл. недок., зневажл. (що) Співати козлячим голосом: ксе(н)дзове би(с)кдпи... тдю пѣснь козлогла(с)уєте, // которое нотѣ е(с)те са и(з)-ѣчїли и ннѣ ѣчите (1598 Виш. Кн. 278 зв.-279).

КОЗЛЯТКО, КОЗЛАТКО с. Козлятко, козеня: козлятко hadulus (Уж. 1643, 12 зв.); Прѣшѣ тебе абысь зезвѣлилѣ на про(с)бѣ мою, ѣже бысмо мы тобѣ оучинїли козлѣтко з кѣзѣ (серед. XVII ст. Хрон. 184); У порївн.: Напѣлѣ лѣвѣ и ро(з)шарпа(л) [сампсѣнѣ] лва якѣ козлатко (поч. XVII ст. Проп. р. 150).

Див. ще **КОЗЛА, КОЗЯ.**

КОЗЛА, КОЗЬЛА с. Козля, козеня: а ѡнѣ ѡ(т)повѣдаючи ѡ(т)цєви своємоу. я тол'ко лѣ(т) роблю тобѣ... а мнѣ // николи не даль еси ни козлѣте. абыхѣ с прїател'ми моими повеселил'са (1556-1561 ПЄ 290 зв.); а мнѣ нѣкг(д)ы не далєсь козлѣти, // абы(м) с товаришами моїми повеселїв'са (Острог, 1607 Лѣк. 29-30); О(т)чє мой,... а тѣсь мнѣ, жебѣмѣ са з' товѣриши своѣми повеселїл', и єднѣго ко(з)лѣти не даль (Київ, 1637 УЄ Кал. 35); Козла Naedus (Уж. 1645, 26); поткѣють тебе тѣмѣ трї мѣжеве... одїнѣ несѣчї троє козлѣтѣ, а дрѣгїи трї бохоны хлѣба, а їншїи несѣчї мѣхѣ винѣ (серед. XVII ст. Хрон. 208).

Див. ще **КОЗЛЯТКО, КОЗЯ.**

КОЗЛАТКО див. **КОЗЛЯТКО.**

КОЗЛАЧІЙ прикм. (який стосується козла) козлячий: скѣрки козлѣчїи ѡбвинѣла ѡколо рѣкѣ и гѣлотѣ шїи єгѣ ѡкрїла.

И далѣ потрѣвѣ и хлѣбѣ котѣрогѣ ѡпеклѣ (серед. XVII ст. Хрон. 41 зв.).

Див. ще **КОЗИЙ, КОЗЛИЙ.**

КОЗНОПЛѢТЕННЫЙ прикм. (який ґрунтуєтьса на обманї, ошуканствї) інтриганський: бо и дїявол учит, и проповѣдаєт, и ангелом ся чинит... — а всѣ лжєт и всѣх прєлщєт, и зводит, и змалит, да в свою козноплѣтєнную пленницю всѣх засилит и увяжєт (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 244).

КОЗНЬ ж. (цсл. кѣзнѣ) (прихованє ошуканство) пїдступ, лихо: Се єст, остало єще папѣ римскому и царству єго отрыгнути хулу на вышнего,... православных томити и мучити и антихриста, царя всѣх исполнений злоб и козней дїаволских, породити (1588-1596 Виш. Кн. 140); Але ты, правѣвѣрнїй, познавши нєпрїятєля душного козни, вѣруй (Київ, 1621 Кон. Пал. 744); Триѣмфѣвалѣ на(д) дїаволо(м) и єго кѣзнѣми, гдѣ з' гѣрдѣсти начѣлникомѣ наглѣбшєю вѣлчила покѣроу (Київ, 1625 МІКСВ 129).

КОЗОДИКЪ ч. Дикий козел: tragon, козодикѣ (1642 ЛС 400).

КОЗОДОЙ ч. (назва птаха) дрїмлюга, діал. козодїй: ама, ає, козодо(й) птица, ви(н)ны(й) сосу(д) (1642 ЛС 79).

КОЗОПАСЪ ч. (настух, доглядяч кїз) козопас: саргагї, коза(р), козопас(с) (1642 ЛС 111); ксендзѣ Анѣтонїй Янишевскїй... // ...прѣтивѣко... Остапови пекарови,... Семенови козопасови... // ...ѡферовалєсє правѣне чынити не занєхати (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 156-157).

КОЗОРОЖЕЦЪ ч. (стп. Kozorożec) (назва зодїакального сузір'я) Козорїг: Алексѣндєрѣ... прїѣхалѣ до мѣра... и ѣхалѣ над' бѣрегомѣ мѣра прѣтивѣ сторонѣ гдѣ слнцє оуставѣєтѣ в' козорѣжцѣ знаменю нб(с)-номѣ (серед. XVII ст. Хрон. 463).

КОЗОРЪЗЪ ч., *діал.* Козоріз. Особова вл. н.: Іванъ Козоръзъ (1649 *РЗВ* 431).

КОЗЪКА *див.* КОЗКА.

КОЗЬЛИЩЕ *див.* КОЗЛИЩЕ.

КОЗЬЛА *див.* КОЗЛА.

КОЗЬЙ¹ ч. (*пастух кіз; назва вола з рогами, що розходяться назовні*) козий. Особова вл. н.: Федоръ Козьй (1649 *РЗВ* 431 зв.).

КОЗЬЙ² *див.* КОЗИЙ.

КОЗЯ с. Козеня, *діал.* козя: до двора своего побрати казалъ... коз с козяты дойними, — коза по золотому (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97).

Див. ще КОЗЛЯТКО, КОЗЛА.

КОЗАРНЯ *див.* КОЗАРНЯ.

КОЗАРЬ *див.* КОЗАРЬ.

КОЙ *займ.* 1. Який: И слалъ послы избранны да оувѣдаты явѣ в коей цркви оуставы къ бжїені славѣ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Петр рече: “но образи бывайте стаду”, ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); скажѣте мї тое пе(р)вое гблое слово // павло(м) рече(н)ное, что е(ст) внима(и)те себѣ; и кдю силѣ тое внима(н)е мае(т) (1598 *Виш. Кн.* 290-290 зв.); ѿ дчтѣлю мби сла(д)кій, якѿ прикосндса; нетлѣнномѣ тѣлѣ твѣмѣ; или коєю Плащенїцею ѿ(б)вїю Тѣло твоѣ; ѿдѣанное свѣтомъ Бж(с)тва, или койма Рѣками; положѣ та в' темномъ грѣбѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

2. Хто: Покажѣте ми ѿ згодѣ важдчїе, где кой з ва(с) мира са ѿ(т)рѣкъ (1598 *Виш. Кн.* 274); нѣкоторы(и) ѿ(т) сты(х) рече, ѿ не(м) же бо кой внѣтръ подчае(т)са рече, ѿ се(м) и язы(к) движи(м) иматы (Там же, 278 зв.).

3. У ролі спол. слова (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну означальну частину до головної) який:

Волно ест и самовластїе челѡвѣку кой хошет спастїся или погїбнути, умерти или живѣ быти (1598 *Виш. Кн.* 125); пото(м) того(ж) рокѣ... па(н)ѣ Васи(л)ю... ѣ ворота дво(р)ные дво(т)кнѣ(л) и воро(т)номѣ ѡповѣда(л) и слѣга(м) дво(р)нымъ ко(и) на то(т) ча(с) видети моглѣ и ѡказа(л) есми дрѣгѣю таково(ж) копѣю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7).

КОИ-ЛИБО *займ.* Який-небудь: Вопросы латинника, папу, или кардынала, или арцибискупа, бискупа и коего-либо латинского рода челѡвѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрей (1588-1596 *Виш. Кн.* 129).

КОИЛОГРИВЫЙ *прикм.* Який має сплетену гриву: трети(и) ко(н) рыжи(и) ко(и)-логривы(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 117).

КОИТИ *дієсл. недок.* 1. (кому що) Чинити: Бѣдешъ жїть: тѡлко жъ намъ гѡркїй бѡлѣ кѡишь, гѡркїи слѣзы, з' зренїць нашіхъ рѡишь (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19).

2. Заспокоювати: Кою gurito (*Уж.* 1645, 59 зв.).

КОИТИСА *дієсл. недок.* (виявлятися в якому-небудь становищі) опинятися: Хтѡ вѣмовитъ, якїи терпѣтъ мѣтки мѣки. гдѣ са з' плодомъ в' оутрѡбахъ недозрѣлымъ кѡбаты (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3).

КОІНОВИТЬ ч. (*гр.* κοινός) (*той, хто проживає, мешкає разом із кимось*) співмешканець: О выхованю тыхъ бра(т)скихъ Коїновитовъ, то е(ст) ѡбщежителей (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73).

КОКОЛЬ *див.* КУКОЛЬ.

КОКОРИЧКА ж. 1. (*Poligonatum multiflorum*) купина, *діал.* кокоричка: polyganaton кокори(ч)ка трава (1642 *ЛС* 320).

2. (назва певної рослини) діал. кокоричка, кукорічка: teuthalis, dis, кокори(ч)ка трава (1642 ЛС 397).

КОКОРИЧЪ ч. (назва рослини) чистотіл: carnos, ды(м), рута, кокори(ч) (1642 ЛС 111).

КОКОРКАНЪ ч. Назва певної рослини: les(t)it is, коко(р)канъ трава (1642 ЛС 253).

КОКОРНАКЪ ч. 1. (Aristolochia clematis) хвилівник звичайний, діал. кукорник: aristolochia, коко(р)на(к) или ра(ст) зелие (1642 ЛС 91).

2. (Chamaemelum nobile L.) римський роман: chama(e)melon, руме(н) и маруна и коко(р)на(к) трава (1642 ЛС 119).

КОКОРНЯКЪ ч. Назва певної рослини: malum terra(e), коко(р)някъ трава (1642 ЛС 262).

КОКОША, КЪКОША ж. 1. Курка, діал. кокошка: и принесѣ(т) очіщен'номѣ двѣ кокоши живы(х) чысты(х) (к. XVI ст. УЄ № 77, 171 зв.); тѣды роскаже(т) сщни(к) абы принесли емѣ двѣ къкоши або коу(р)кы, и древо кѣдрово (1645 УЄ № 32, 191); кокоша котбраа несла яйца золотыи сталасе неплодна (серед. XVII ст. Хрон. 401).

2. Особова вл. н., ч.: Степа(н) Кокоша (1649 РЗВ 28 зв.).

Див. ще **КОКОШЪ**.

КОКОШЕНЕ с., перен. Пиха, зарозумілість: На тое кокошене, панове бискупы, вам отповѣм так (1598 Виш. Кн. 105).

КОКОШИЙ, КОКОШІЙ прикм. Курячий. ◊ **кокошая война** — (повстання шляхти у Львові 1536 р.) Куряча війна: Того же рѣкѣ роко(ш) былъ по(д) Илво(м) назвали егѣ кокошию войною йже дома сидѣли (1509-1633 ОЛ 126 зв.); Року 1536 Кокошая война была, а ничего не справили ни гдѣ (поч. XVII ст. КЛ 75).

КОКОШІЙ див. **КОКОШИЙ**.

КОКОШНИКЪ ч. Курник: gallinarium, коко(ш)никъ, ку(р)никъ (1642 ЛС 206).

КОКОШЪ, КОКОШЬ, КЪКОШЪ ж. Те саме, що **кокоша**: коли кро(т) хотѣлъ есми съобрати сны твои. яко и кокошь избирае(т) коур'чата свои по(д) крилѣ. и не въсхотѣли есте (1556-1561 ПЄ 100 зв.); хотѣлъ есми зобрати дѣти твои. такъ якъ же събирае къкошь. [або коурица.] свои коур'чата, по(д) свои крыла. але вы не хотѣли (Там же, 283); позрѣ ено на коко(ш), яко она п'те(н)ца по(д) крылѣ свой събирае(т) и грѣе(т) и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 240 зв.); кокошь Zallina (Уж. 1645, 28 зв.).

КОКОШЪ див. **КОКОШЪ**.

КОКОШѢТИСЯ дієсл. недок., перен. Хизуватися, чванитися: а вы ю(ж) та(м)... яко хѣчете, та(к) ся дмѣте, напинайте, кокошѣте, вгору возносѣте и вылета(и)те (1598 Виш. Кн. 308).

КОЛАСА див. **КОЛЯСА**.

КОЛАСЯНЫ, КАЛАСЯНЫ мн. (жителі м. Колоси) колосяни: То подобно и на святаго Павла апостола нанесут хулу клеветницы, яко от зависти Павел остерегает коласяны (Унів, 1605 Виш. Домн. 190); вѣдаючи мы, глупая Русь, тое, иж ваша милость ухватилися за мирскую... премудрость, которую Павел ганит каласяном (1608-1609 Виш. Зач. 205).

Див. ще **КОЛОСЕНЧИКИ**.

КОЛАТАНЕ с. Стукання, грюкання: гды кто в' двѣри заколачат, опѣстити робѣты... // ...то(и) котѣрїса писанїе(м) забавлае(т) зача(в)ши в то(м) колатаню писати лѣтѣрѣ, дописати еи до ко(н)ца не смѣе (серед. XVII ст. Кас. 38 зв.-39).

Пор. **КОЛАТАТИ**.

КОЛАТАТИ, КАЛАТАТИ *дієсл. недок.*

1. (у шо, чим) (*гучно стукати*) калатати: кто колатаєть в^д двѣри R. Приятель ѡтвори двери (к. XVI ст. *Розм.* 10); Бѡ якъ ѡнъ ѡблюбѣне(ц) в пѣснахъ гды мѣ(л) до дѡмѡ... внѣйти, всѣ двери затворѣныє знѣидеть же а́жъ моу́сѣль колáтати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 160); а тѡмѡ што калатáет^с, бѡдет^с ѡтврѣно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 372); колатаю pulso (*Уж.* 1643, 31 зв.).

2. *Перен. (зчиняти переполох)* колотити: Идижъ, иди за своимъ Хр̄(с)томъ, а тѡтъ не бѡвай, И пекломъ нашимъ ѣ нами болше не колатай! (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 31).

Див. ще КОЛОТАТИ.

КОЛАТЕРАЛЪ, КОЛЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЯТЕРАЛЪ *ч.* (*лат. collateralis*) пайовик, суміжник: за которы(м) позвомъ по доведе(н)ю рокѡ и(х) его м(л) пн̄ чашни(к) во(л)ы(н)ски(и) яко колатера(л) // стандѡвши ѡчевисто при своемъ нарѡжнѡ паше(в)скомъ... призна(л) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.-102); теды было треба радомыского посесора по(з)вати яко колятерала и мети з нимъ ремисѡ жебы ему при(з)на(л) пету (Там же, 102); копъцы... бе(з) ведомости другихъ ко(л)лятерало(в) а бе(з) припо(з)ваня ѡны(х) // до зе(м)ства... не мо(г)ли быти, сыпаные (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212-213); панъ по(д)комори(и)... не погледаючи ани на докуме(н)та я(с)ные грани(ч)ные..., ани на ретрузию колълятераловъ,... зъехалъ на уб(л)иженъе // паравъ диспозици(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 243-244); Которы(и) ве(р) твою яко ко(л)лятерала и суграни(ч)ника позывае(т) // до пи(л)нованъя стѡны (Горошки 1643 *ДМВН* 231-232).

КОЛАЦИЯ, КОЛАЦЯ, КОЛАЦѢ, КАЛАЦІЯ, КАЛАЦЯ, КАЛАЦѢ, КА-

ЛИЦИЯ *ж.* (*лат. collatio*) бенкет: Єв(г)-листа выписоуе, якъ х̄с... наоучаетъ. абы на оучта(х), або на калацѣяхъ подлѣишее мѣсце. посѣдати (1556-1561 *ПЄ* 283); если чинишь пиръ. [чѣсть, або калицию,] зови оубогыи. маломожныи. хромыи, и слѣпыи (Там же, 284 зв.); ѡставуемъ кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и)... ходи(л) по калацыя(х) по то(р)гахъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на беседа(х) сада(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ѡме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); колацыи и бесяды непотребныє з мужемъ твоимъ теперешнимъ... маючи часто, дом дей еси увес спуштошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); Такъ тежъ ѡ при(и)мова(н)ю до цеховъ Брата, Сѡмы на(д) Постанове(н)є И фѡндыши свои ѡбтя(ж)ливые Ба(р)зо вкладаютъ. И колациями до знищеня Брата И Скри(н)ку Приводатъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); Пѣръ: ѡчта чѣсть, пированъе, бѣсѣда, колацѣа (1627 *ЛБ* 81); тѣй люде... ззовутъ приятеле(и) и ѡчинятъ калацѣю (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

КОЛАЦЯ *див. КОЛАЦИЯ.*

КОЛАЦѢА *див. КОЛАЦИЯ.*

КОЛАЧНИКЪ, КОЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНЫКЪ *ч.* Печкар. Особова вл. н.: Мещане которые по(д)местьскимъ правомъ седать дома своими ...богда(н) то(л)ка(ч)... иванъ чо(р)ны(и) ...машѡ(н) кола(ч)ни(к)... степанъ рагѡ(л)кинъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); люди монастыра пѡсты(н)ского семенъ колоша... пе(т)рѣ Колачъни(к) (1552 *ООвр.* 3. 108); Иванъ Калачъныкъ (1649 *РЗВ* 131 зв.); Иванъ Калачъникъ (Там же, 447).

КОЛАЧЪ, КОЛАЧЪ, КАЛАЧЪ *ч.*

1. Калач: В Чо(р)торы(и)ску князе(и) ста-

ростичовъ луцки(х) ѿтъ комяги берутъ... по кола(ч)у, по шестидесять головаже(н) соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); дають вра(д)-никѣ колады з дымѣ по колачѣ хлеба а по кѣрати (1552 *ОВол. З.* 197 зв.); пришли до мене панове мещане лво(в)ские... желуючи на мене пере(д) посла(н)цемъ митрополи-та... а(ж) бы(х) и(х) кла(л)... и колачо(в) свѣтити не каза(л) и споведи слухати не каза(л) (Львѣв, 1552 *ЛСБ* 17); не каждомѣ волно было и колачи до костела сватити отослати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); col-lyga, колачъ, пирогъ (1642 *ЛС* 129); farge-um, колачъ, гумно (Там же, 194).

2. Особова вл. н.: Микита Калачъ (1649 *РЗВ* 43 зв.).

КОЛАЧЪНИКЪ див. **КОЛАЧНИКЪ**.

КОЛАЧЪ див. **КОЛАЧЪ**.

КОЛБАСА, КОЛЪБАСА, КОВЪБА-СА ж. 1. Ковбаса: Полоть маса, а колбас $\bar{д}$ (Володава, 1553 *AS* VI, 13); I Юва овса чертъ, куръ трое, колбасъ три (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 408); farsimen, ятръ натканы(й), ко(л)баса (1642 *ЛС* 194).

2. Особова вл. н., ч.: Иевъ Ковъбаса (1649 *РЗВ* 335 зв.); шляхетный панъ Самуель Радоловичъ... противъко славетнымъ... Василони Колъбасе, Самуелони Лебедеви... подъчасъ козачызны заровно с козаками кграсъсуючымъ... // именами и назвисками декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОЛБЪ ч. Коблик, пичкур: собіо, колбъ рыба (1642 *ЛС* 127).

КОЛДОВАНІЄ с. Чаклунство: которыи члвкъ на манисте кралки носи(т), того колдованіе, и иное всакоє ведовство не име(т) (XVI ст. *Травн.* 503).

КОЛДРА, КОЛЪДРА ж. (*стп.* kołdra, *лат.* culcita) 1. Ковдра: Ко(л)дра кита(и)-ковая че(р)пленая (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс,

1855, 1 зв.); плотенокъ до ко(л)дръ $\bar{с}$... колдръ тафтаны(х) $\bar{д}$ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 28); пограбили... постѣль съ колдрою (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); то па(к) менованы(и) па(н)... речи его пограби(л) а то е(ст) меновите: ...посте(л) подѣшо(к) атласовы(х) три престира(д)ло... ко(л)дрѣ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 14); Колъдра злотоглавовая ѿдна кита(и)-кою зеленою по(д)шитая (Київ, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); ко(л)дра туре(ц)кая, мате-раць атъласовы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Білизна для спання: и ко(л)дрѣ твою, что ся ѿдѣваль в' своей хоробѣ, насилѣ тебѣ зоставя(т) (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 268).

3. Простирадло: ма(х)рама, махѣва(р), кѣлдра, альбо простира(л)о (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **КОЛДРО**.

КОЛДРО, КОЛРО с. Те саме, що колдра у 1 знач.: К томѣ теж ѳзал есми ѳ Их Милости рѣхомых рѣчей:... // ...пѣгвиц ѳсемь, колдро ѳдамашки на золоти злотоглавом ѳбложены краи (Несухѣже, 1550 *AS* VI, 5-6); твоа мл(ст)... то все побра(л)... // ...пери(н) двѣ зголове(и) чотыри ко(л)ро кита(и)чанѣе з баво(л)ною (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 105, 1921, 6-6 зв.).

КОЛЕ, КОЛЬЕ, КЮЛЯ с., зб. Кілля: На бланкахъ кѣ ѳбороне каменья з созъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5); Каменья Колья коло(д) коры(т) з водою на за(м)кѣ... досыть (1552 *ООвр. З.* 99 зв.); Дали(с)мо за кюля и за по(д)поры кѣ (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); а хворосту, коля для огороженя дворища и поправеня... давать, што треба (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

КОЛЕБАНЕ с. Сумнів, вагання: Чого и вшѣ к(н) м(л) ги полѣчѣти сподоби, а колеба(н)а оу вѣре неѳуставичного или

пременена ги сохрани (Острог, 1587 *См. Кл. 2*).

КОЛЕБАТИСА див. **КОЛЪБАТИСА**.

КОЛЕБКА див. **КОЛЪБКА**.

КОЛЕБЛЕМЪ *дієприкм.* Хитаний, гойданий, колисаний: чо(го) // приш'ли есте на поущоу видѣти. трости ли вѣтрω(м) кблблемы (1556-1561 *ПЄ 52 зв.-53*).

КОЛЕБОЧКА див. **КОЛЪБОЧКА**.

КОЛЕГИУМЪ, КОЛЕИУМЪ, КОЛЕКУМЪ, КОЛЕЮМЪ, КОЛЛЕКУМЪ, КОЛЪЛЕИУМЪ ч. (*лат. collegium*) (*закритий середній або вищий навчальний заклад; езуїтська школа*) колегіум, колегія: Доносили те(ж) про(з)бы свои ω заложє(н)є колеїδ(м) δ ви(л)ни... то ся ста(ти) може(т)... по(д) покоє(м) (1566 *ВЛС 133 зв.*); Два епископы Грекове, а колекумъ при тойже церкве есть, съ петьдесять особъ, што се учать все по грецку (Рим, 1595 *АрхЮЗР 1/І, 484*); тое збите без причины сталое улапленому на улици Троецкой в бурсе от студенътовъ за ведомостю, намовоу и росказанемъ власнымъ ксендза ректора, префекта и вѣсее брати отцовъ езуитовъ колеюмъ Луцкого (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР 1/VI, 591*); звичайная процесія од превелебное катедры Луцкое... зо всими паны студенътами колегиумъ Луцкого... до костела... шла (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР 1/VI, 681*); мы ре(ч) ωсѣжонѣю до скѣткѣδ... приводечы... межы δрожною пнею марѣшоу балакиро(в)ною... и пото(м)ками... пна панътко(в)ско(г) а δрожны(м) пно(м)... ωлекъшычо(м) фєрованы(м) зарсквирова(н)є(м) стороны поводовое... станислава броно(в)ско(г) ректора кол(л)єкѣδ(м) переясла(в)ско(г) (Борожняк, 1638 *ЦДІАЛ 190, 1, 125, 1*); передо мною, Гелияшомъ Малюшицкимъ... становъшы... ксенѣдзъ Станиславъ Тарънавецкій... своимъ и велебного в Богу ксен-

дѣза Войцеха Мѣревъского ректора и всей братьи тогожъ кольлеиумъ луцького именемъ... // ...сведчылъ и протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV, 484-485*).

Див. ще **КОЛЛЕЙ**.

КОЛЕГА, КОЛЕКГА, КОЛЛЕГА, КОЛЛЕКГА, КОЛЯКГА ч. (*лат. collega*) 1. (*співробітник*) колега: Приходили на вря(д) кгро(д)ски(и)... славетные пнове Кирило Де(м)яновичъ, бу(р)мистръ, Ма(т)фє(и) Де(м)кови(ч), ра(и)ца стары(и), сами ω(т) себе и имене(м) колекго(в) своихъ, це(х)-мистро(в) и всего поспо(л)ства мѣста... Луцкого, жалобливе ся уска(р)жаючи... напотивко... пна Миколая Сема(ш)ка (Володимир, 1608 *ТУ 245*); Наследѣймо теды ω(т)че нащаслѣвший, и вы ω(т)цѣве и бра(т)а, и колѣгове сватѣйшыє, Киприана (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех. 18 зв.*); взале(м) ω(д) п(н) грыгорыа колегї своего на выда(т)ки пѣнази(и) с кни(г) проданы(х) це(р)ковъны(х) fr. 500 (Львів, 1633 *ЛСБ 1054, 1*); урожоный Его мл. панъ Крыштофъ зъ Линева Линевський... веспол зъ... паномъ Костантымъ Броницькимъ... своимъ и выжей менованого... коллекги своего, именемъ, свечил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 249*).

2. (*виборна особа, делегат; депутат*) колега: Придалисмы при томъ и напомианье, абы тыхъ такихъ намъ жалосныхъ поступковъ и съ колекгами своими занехаль, а въ часъ се церкви светой, черезъ покуту, взглядомъ прошлыхъ, усправедливилъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/І, 523*); обывателе повету Пинского, обравши мене на сеймику посломъ, зъ другимъ колекгою моимъ, на теперешний сеймъ Варшавский, якожъ я, Миколай Левъ Соломирецкий, кгдымъ уже праве выезджалъ на сеймъ, заехали мя Козаковъ до пяти тисечей (Во-

лодимир, 1613 *АрхЮЗР* 3/І, 188); вряды вшелакиє (!) яко... в злоте, в срибре... в печате(х), ро(з)ходы и прыходы ѿ(т)дали ...пано(м) колякго(м) свои(м) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23);

(особа, відряджена з яким-небудь дорученням) посланець, гонець: такъ писанямъ яко тежъ и пре(з) ѿсобъ нѣкаторы(х) з межи вм̄сте(и)... до на(с) присланы(х)... велице дякѣмо... Маючы тежъ нѣкаторое в̄стное злече(н)е ѿ(т) вм̄сте(и) и ѿсобливе для докоче(н) (!) прѣ(д)шого зачатое роботы цркви божое ѿ(т)несли то намъ вши(т)-ко в̄стныє ро(з)мовы ѿ томъ всемъ шире(и) пре(з) ѿ(т)ца Василия и пановъ колеговъ ваши(х) злещилисмо до вм̄сте(и) (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); П. Александре(р) Прокопови(ч) мае(т) з мило(с)тивою промоціи своєї таковыє схаци ате(н)товати и обсылати... колегами своими, абы пре(з) тые зхадзки и рады бѣдовалася межи братиями завше згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60).

КОЛЕДА див. **КОЛЯДА**.

КОЛЕЙНИКЪ ч. Колісник. Особова вл.н.: Иванъ Колейникъ (1649 *РЗВ* 37).

Див. ще **КОЛЕСНИКЪ**.

КОЛЕИУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕКУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕНДАРЪ див. **КАЛЕНДАРЪ**.

КОЛЕНЕ, КОЛѢНЬЕ с. Колення: Колѣніє: Колѣнье (1627 *ЛБ* 54); Трѣбище; трѣбникъ: Олтаръ, жертѣвникъ, ѿфѣрѣвникъ. Мѣстце до коле(н)а або рѣза(н)а любѣ палѣна ѿфѣрѣ (Там же, 133).

КОЛЕНКО, КОЛИНКО с. 1. Колінко: А панъ нашъ на коленка почалъ былъ зводитисе зъ земли, вставаючи (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 482); ажъ всѣ, боронячи здоровья, на коленкахъ по кутехъ седили (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 11).

2. Особова вл. н., ч.: Андрей Колинко (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/І, 216); Степанъ Коле(н)ко (1649 *РЗВ* 142).

КОЛЕНО див. **КОЛѢНО**.

КОЛЕРА див. **ХОЛЕРА**.

КОЛЕСНИКЪ, КОЛЕСНЫКЪ ч. 1. Колісник, діал. колесник: hama[x]icus, коле(с)-никъ (1642 *ЛС* 214).

2. Особова вл. н.: Фе(д)ко колесникъ (1552 *ООвр. З.* 108); Терешко коле(с)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Анѣдрѣй Колесны(к) (1649 *РЗВ* 202).

Див. ще **КОЛЕЙНИКЪ**.

КОЛЕСНИЦА, КОЛЕСНИЦЯ ж. 1. (двоколісний віз) колісниця: їже е(ст) сѣгубъ, еди(н) на колесніци, а дрѣгі(и) в зе(м)ли ископанъ (1596 *ЛЗ* 53); вѣстѣчныє дѣховны(є)... не поезѣжаю(т), а на колѣсниця(х) златокѣванъны(х), и не нѣса(т)са на лѣктица(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); plostrus, plostrari(us), коле(с)ниця, возъ (1642 *ЛС* 319); *Образно*: Чи(м)же маю(т) вѣстѣчныє дѣховны(є)... малодѣшествовати, їжъ коне(и) не маю(т) срѣбро оуздны(х)..., и не нѣса(т)са на лѣктица(х), але маю(т) нѣги домѣвоюю колѣсницѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Въ перѣвѣхъ, ѿ(т) пр(о)рокѣвъ называѣт'са [церковъ], виноградомъ... стражницею и вежѣю; колесницею мнѣго ѿчѣтою, херѣвѣмъскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.).

2. *Перен. (знак Божої сили)* колісниця: дѣвны(и) ѣны(и) ѣздець ѿгнѣнъной колѣсницѣ крѣкнѣ(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); дѣвнаа рѣчь, якѣми словесы пѣсмо или пр(о)рка на ѿгнѣнъны(х) колесниця(х) пре(з) ѿболоки порѣвана выражаѣть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198 зв.); пѣвне е(ст) же триоу(м)фѣлны(и) во(з) ба нашего ѿ(т) аггльса тагне(т), колесніца бжѣа тмами то(м) (Там же, 199 зв.).

3. *Перен. (життєвий шлях)* доля: Кгды(ж) и телесные силы и дшевные та(к)же смбслы в таково(м) юнотско(м) вбз'растѣ, што дáleй то бблше ростѣт' мнбжат'са, и кб горѣ постбпдють, а якъ хто в таковы(х) лѣтєхъ оуправитѣ, а накерѣтѣ тбю свыше спраженбю колесницѣ свою, котбраа нѣкгды не стойтѣ, але до крѣсд на(з)начбного точи(т)се... и до вѣчны(х) прибытѣко(в)... вѣжджчасть (Острог, 1587 *См. Кл.* 2).

КОЛЕСНИЦЯ *див.* **КОЛЕСНИЦА.**

КОЛЕСНИЧКА *ж. (невелика колісниця)* візочок: *plostellum*, коле(с)ни(ч)ка, возокъ (1642 *ЛС* 319).

КОЛЕСНИЧНИЙ *див.* **КОЛЕСНИЧНИЙ.**

КОЛЕСНИЧНИЙ, КОЛЕСНИЧНИЙ *прикм. (пов'язаний із колісницею)* колісничний: *ghedari(us)*, коле(с)ни(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 354); **колесничный конь** *див.* **КОНЬ.**

КОЛЕСНИЙ *прикм.* Коловий. ◊ *среда колеснаа* *див.* **СРЕДА.**

КОЛЕСНИКЪ *див.* **КОЛЕСНИКЪ.**

КОЛЕСО *с. 1. (пристрій у вигляді круга на осі, що використовується для пересування)* колесо: и слуга... злама(л) колесо и мусѣ(л) помалу ехати (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); у томъ свирце ничего нитъ одно две колеса звенчастые шины ободраны з нихъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); А з него самого знято су(к)ма(н) лу(н)ски(и),... на гумне... колеса... хому(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); Олегъ, сильный монарха Роскій, дивной дѣлности зажилъ: же, половицу чолновъ на сушу вытягнувши, колеса подъ нихъ приправиль и парусы распустивши за вѣтромъ пожимъ... поплилы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1106); коло, колеса, *gota* (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а особливе одъ хлоповъ праве

всихъ же великую суму колєсь, возовъ, саны... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

2. *Перев. мн. колеса.* Віз, *діал.* колеса: А што жаловали намъ на твою милость о мыто дровяное и о сѣно и о колесо и о сани (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Мыто... на то(р)гѣ берѣтъ... ѡтъ сани(и) ѡтъ колєсь ѡтъ сена и ѡтъ яринъ ѡгородныхъ (1552 *ОВол.З.* 199); марыѣ(с), не ме(н)шую мѣ(л) во(и)нѣ з жонами и(х), якъ з оними самыми, бо кгды ся возами и колесами ѡ(т)-вселя мощно ѡ(б)варовалы... може ся боронили (1582 *Кр. Стр.* 45 зв.); од хлоповъ праве всихъ же великую суму колєсь, возовъ, саны,... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

3. (*деталь механізму для руху*) колесо: на реце чольницы ѣ кожѣдомѣ ставѣ по колесе (1552 *ОЛЗ* 189 зв.); А комаги, де(и) в то(т) ча(с) до млына пришли,... ѡдна кома(г)а пришла по(д) колесо и стонула (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); аре(н)дарѣ чернеховски(и) жаловалъ... ѡ то(м), што(ж) ...па(н)... Немировичъ... запродалъ мнє... зо вси(м), на все, з колесами му(ч)ными и сту(п)ными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 121); Христїна Сѣа... дївнаа; стоала нагаа в водѣ по шбю по(д) колесомъ млїнски(м) пать Мїѣй (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.).

4. (*знаряддя тортур*) колесо: всбды вѣрны(х) х'вы(х) забивано без' мл(с)ти // ...и на кблєса(х) кбсти и(х) ламано (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148-148 зв.).

Див. ще **КОЛО**¹.

КОЛЕСЦЕ *с. 1. (мале колесо)* колісце: *gotula*, коле(с)це (1642 *ЛС* 356).

2. Те саме, що колесо у 3 знач.: стависко на диком болоте у колєсца, где може

се збудоватъ ставъ... которое тымъ способомъ розделити се мають на три части... Што се тежъ припущаєть до узнаня пановъ учасниковъ на часть Василевъскую — у колесца будовати ставъ,... а на часть Ивановъскую ставъ готовъ и млынъ подъ Локошемъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 336).

КОЛЕШНЯ ж. Повітка, дровітня, *діал.* колешня: сѣна колешня и стирта (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); а при немъ дей в тотъ час былъ сестринець его Кожуховъский, который ся тогож часу скрылъ и аж его назавтрее в колешни, межи корчовьемъ нашли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 381); из колешневъ, и пи(в) на тото алдомашъ оу Керестешовуи хижии и хлопци, и дѣвки Кересташови (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

КОЛЕЮМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕЯ *див.* **КОЛѢЯ**.

КОЛИ¹, **КОЛІ** *присл.* 1. (*часу*) коли: Укажетежъ ми: где, коли костель Римский, альбо бискупство човекови инъшое релиией дано, такъ яко ся то нашимъ Рускимъ за вашоюжъ недѣбалостью дѣяло? (Вільна, 1599 *Ант.* 855); Повинни теды отступникове показати первѣй: гдѣ коли... Христось обѣтницу тую зыйстиль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354); Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то естъ будовати Церковъ, и гдѣ, и коли, и якимъ способомъ обѣтница // овая... “збудую Церковъ мою” зъистилася (Там же, 368-369); **не было коли** (кому) — (*бракувало часу, було ніколи*) не було коли: было бо много ты(х) которые приходили и ѡ(т)ходили. А не было имъ коли и ясѣти (1556-1561 *ПС* 149 зв.).

2. (*питально-відносний*) коли: Ци выдали есте, егоже милоуетъ душа моя малень-

ко? Коли жъ есми проминула есми? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Айно, коли мы хрестяне, жити меме иманкомъ нашимъ? (XVI ст. *НЄ* 95); Не назвалъ его тогды, але толко назвати обѣцалъ. Коли жъ сполнилъ ему тую обѣтницу? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354).

3. (*неозначений*) (*коли-небудь, будь-коли; хоч би коли*) коли, колись: я... хочу то твоє(и) мл̄(с)ти таковою(ж) мѣрою приязню и послѣгою бра(т)скою заслѣгова(ти) в чо(м) са коли бѣдѣ по(т)реби(з)не твоєи мл̄(с)ти ...годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); а кѣто бы колі к'лал'са ол'таремъ, ничого не е(ст). але кѣто бы к'лал'са дарѡ(м) которые е(ст) на немъ, виненъ е(ст) (1556-1561 *ПС* 98 зв.); Не читаємо и(ж) бы коли йзди(л) єдно ра(з) и то на спросно(м) ѡслати до ір̄(с)ліма (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Не роздѣю жебы коли яки(и) пожитокъ зъ его чита(н)я ѡ(т)нести мель (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 4); если кого рѣскоши як' вѣзна поволокаю(т), не позволі(т) бг̄во(л)ністю звѣта(з)ства таковогю почтїти коли (Острог, 1614 *Тест.* 141); О проклаты(и) юдо повѣже ми в чи(м) ти вади(л) албо ти коли што злого оучиниль (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7 зв.); Если(с) коли бы(л) Петромъ: тепѣрь Петре славы Доказй (Київ, 1633 *Евфон.* 307); А ярина была зродила, тилко жъ щепъ знесла. Неподобная речъ, жебъ коли мышей было болше (1636-1650 *ХЛ* 81).

КОЛИ², **КОЛІ**, **КЪЛИ** *спол.* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) 1. (*приєднує підрядну частину часу до головної*) коли: коли дей тых жидов выгнано было зъ земли, и ѡт<е>ць дей его кн<а>зь Юрьи бил нам чолом, абыхмо половинѣ того мыта... вернѣли емѣ (Вільна, 1506 *AS I*, 133); душа моя расплылася естъ, коли мовиль къ мнѣ милый мой (поч.

XVI ст. *Песн. п.* 53); Вс'паматайте, якъ естъ вамъ повѣдѣль, коли еше былъ въ галїлеи (1556-1561 *ПС* 330 зв.); Коли ся дей тое проминетъ, по святе Недѣли ся тыми грошми зъ вами подѣлю (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); и вкаменовали стефана коли са моли(л) // и погребли стефана мужѣ богобо(и)нины и вчинили на(д) ни(м) велики(и) пла(ч) (II пол. XVI ст. *КА* 38-39); Мартинъ Нага(и)ски(и) а Ивашко Крупчанка со(з)нали и(ж) де(и) е(с)мо видили его с̄на, коли ве(з) сено поле(м), и... ѿ(с)ветѣчы(лъ)ши (!) нами и то(т) сле(д), куды сено повезено, поби(г), ты(м) следомъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горить, анижли коли до твоего даху прийдетъ! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147); Коли ми ся хотѣло исти, нагодовали есте мя, и пити, напоили есте мя (XVI ст. *НС* 218); Коли Тироха оуме(р) даль мнѣ попови на горбѣ фоклолаикъ (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222); Того Кирилъ, коли на стан черторызкїй в Володимеру при княжати пану кїевском ставиль, по обычаю нагого приоблекши кошулею, на то уготованною, приодѣвали, у олтар вводиль (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 30); з' Іаквифѣ засъ з шарлѣтѣ з кармазїнѣ, и бїсерѣ почїнилъ шѣты в котѣрыи бы са оболокаль Ааронъ коли слѣдѣиль въ стѣни (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.);

(із співвідносним словом у головному реченні) коли: коли гневош по тым врочищам завел, тогды на том... и право поднести хотел (Острог, 1538 *AS* IV, 140); коли пер(д) ты(м) мостъ в куневе... быва(л)... тогды тежъ сполне и мыто брати могли (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); коли вже выеде на послѣдѣ речи посполитое теды причины проси(л) пово(д) (Вінниця, 1601

ЛНБ 5, II 4050, 4 зв.); коли моя хижа згорѣла нижеи села, тогды не зна(л) е(м) ся ка(м) ся дѣти (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); коли матъка наша мене заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубъку кунною голуу музъкѣю (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.); Не тѣлкѣ тогды, коли мїлѣетъ и дарѣетъ, дѣбрь естъ Богъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 114); Передо... бурмистрами и присежными, зуполною лавою, ставши очевисто Федор Хороший... сознал доброволе..., иж што на моего пасинка отчизны его при мнѣ было, коли матку его брал, теды отдаю корову и вола, овец осмеро (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24);

(у сполуч. а коли, а колї) а коли: а коли са надо мною вола Божѣа станет, а Богъ дѣшѣ мою с того света зберет и ѿн са мает дѣшею моею печаловати (Острог, 1508 *AS* III, 55); А коли былъ ю(ж) вечеръ. п'ришоль єдинъ члѣкъ богатыи ѿ(т) аримаѣеи. именемъ иосифъ (1556-1561 *ПС* 121); а колї ю(ж) немалыи ча(с) миноуль, пристоупили к немоу оученици его и рек'ли. поустрое то естъ мѣсце (Там же, 150); А коли тое дѣтя летъ доростетъ ино мы а по на(с) потомъки наши пови(н)ны буде(м) тые пинези ему ѿ(т)дати (Єскївці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); а коли почне(т) с̄щеникъ читати албо // спѣвати, а ти мовишь нехай читаєтъ і спѣваєтъ, на тое са вчилъ (XVI ст. *Сл. о см.* 335-336); А коли того на них не могли перемочи, не припустили их до отправованя того посельства (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 35); аггль б̄жїи из нѣба в'хѣдиль в' тоую вѣдоу а кѣли са таа вѣда изроуошовала а скоро ед'но аггль вышоль їзь тои вѣды (поч. XVII ст. *Проп.* 4);

(у сполуч. а коли зі співвідносним словом у головному реченні) а коли: а коли

наместникъ володимерскій на войну поедеть, тогда они, безъ бытности его, мають на замку нашомъ зъ наместникомъ его для обороны быти, подлугъ давности (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 30); а коли прѣходили пѣганїи народы з войска пѣчрѣпати воды тѣг(д)а вода пѣгібала прѣ(д) ними (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 60); А коли очиститъ стѣню и намѣтъ, и олтарь, тогдѣ нехай приведе козла живѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 121);

(у *сполуч.* и **коли**) і коли: и коли к намъ прїидете а вы до на(с) принесите и то(т) ли(ст) привилны(и) шо(ж) имаете ѿ(т) наши(х) пра(д)ко(в) (Сучава, 1522 *ЦДИАЛ* 131, 1, 335); и ко(ли) буде(т) гото(в) а мы его заплати(ти) ро(с)кажемо (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); ты маю(т) мо(и) замыкати небо абы до(ж)чь не шо(л)... и коли доко(н)ча(т) сведе(ц)тва своего звера выходачи с пропа(с)ти по(д)несе(т) вальку противъ ни(х) ...и подобье(т) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 625);

(у *сполуч.* и **коли** зі співвідносним словом у головному реченні) і коли: И коли в той коруне и в ыншихъ коштовнихъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие // провадятъ его, тогды драбанты кричатъ до люду... “падайте, падайте!” (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129);

(у *сполуч.* **але коли**) але коли: ѿпра(в)цы прише(д)ши не нашли и(х) в те(м)ниці и ве(р)ну(в)шиса ѿповѣдили мовечи те(м)ниці е(с)мо нашли за(м)кненую... и сторожо(в) столчи(х) пере(д) две(р)ми але коли е(с)мо ѿтворили ни ѿ(д)ного внутрѣ не нашли (II пол. XVI ст. *КА* 25); Але коли бнѣ [Івда] зъсь втагнѣл рѣкѣ, вышо(л) дрѣгїй, и рекла невѣста: Чемѣ перервана для тебе перегода (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

2. (*приєднує підрядну частину умови до головної*) коли, якщо: коли са видить тобѣ <моя дѣлница болша, то возми собѣ дворъ Кошоръ ис тыми селы без жеребѣа (Кошир, 1502 *AS I*, 147); коро(л) полски его мл(с)тъ коли вѣде(т) нѣкоторое зло, ѿ(т) нѣкатори(х) непрїятеле(в)... богдана воеводы его... да имает(т) дати знати богданѣ воеводѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); мрїа пакъ рекла къ агглоу. и яко жъ тое боуде къли а моужа не з'наю (1556-1561 *ПЄ* 207 зв.); Коли чинишь милостыню, нагай не знаетъ лѣвая твоя, што чинить правая твоя (XVI ст. *НЄ* 12); Коли комоу из изѿ(р)та (!) вѣнае(т) гризи мату на(д)ще ср(д)це порану (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8); Ino ták byty bráte nádobi Koli domá nie iest Porády (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.); Koli ne budet pyrohá Budež plakaty na Bohá (Яворів, 1619 *Гав.* 22); коли маеть злодѣй прїйти и покрасти его стерюгль бы, и не да(л) бы по(д)копати храмины своѣй (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 4); Колї попѣлни(т) члѣкѣ што смѣртью карано бытъ маеть, и завѣшоный бѣдетъ на дрѣвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156).

3. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) коли: И мы и(м) положили ро(к) коли мае(мъ) ты(и) сеножати вѣхати И в тѣ(м) межи ими расправити (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); И оу прѣвы(и) днѣ ѿпрѣсочныи. коли пасхоу пожирали. и мовили емоу оученици его. гдѣ хочешь зготовимо тобѣ ясти пасхоу (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); але приде(т) година, коли южь не в' при(т)ча(х) боудоу мовити // вамъ. але яв(н)е ѿ ѿци моемъ повѣмъ вамъ (Там же, 420-420 зв.); Оставьте(ж) теды православны(м) дорѣгѣ до велики(х) книгъ скар'жинны(х) показовати, коли в ни(х) и на(и)-

ме(н)шее правды нѣмашь (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Отожь въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вильна, 1599 *Ант.* 855); Нѣтъ такого утыця, коли просить сынъ хлѣба, щобъ даль ему камѣнь (XVI ст. *НЄ* 31); вм(с)... в день ше(с)на(д)цатого февраля... коли ся пово(д) ѓложы(л) абы(с) стороне кубли(ц)кому ничого ѓ того судѣ твоего не (с)тало своимъ слугамъ (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19).

4. (*приєднує підрядну частину причини до головної*) оскільки, тому що, через те що: коли не хотѣвъ дати славу Богу, покаралъ его ангель Господень (XVI ст. *НЄ* 3).

КОЛИБА ж. (*легка невелика будова*) хатина, повітка, *діал.* колиба: але са вда(л) на поушоу и постави(л) собѣ та(м) колибоу (XVI ст. *УЄ* 29519, 153); колы́ба: кѣчка з' форостѣ (1627 *ЛБ* 54); *maralia: oyu(m)*, кущи, колибы (1642 *ЛС* 263).

КОЛИБАТИСЬ *див.* **КОЛѢБАТИСА.**

КОЛИБАТИСА *див.* **КОЛѢБАТИСА.**

КОЛИБКА¹ ж. Хатинка, *діал.* колибка: *casula* колибка (1642 *ЛС* 113).

КОЛИБКА² *див.* **КОЛѢБКА.**

КОЛИ БУДѢ *присл.* Коли-будѣ: е(с)ли бы(х) а которѣю кри(в)дѣ вчини(л) пани скепоревои о чо(м) коли бѣ(д) ино што провознайдѣ(т) и в чо(м) бѣдѣ вино(н) тое ра(з) хочю в тепе(р) и поплатити хочю тое все бѣ(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5).

КОЛИ БЫ, КОЛІ БЫ *спол.* (*зв'язує речення*) 1. (*приєднує підрядну частину умови до головної*) якщо б, коли б: ино тое имене колибы ѡный ѡтчичъ не продалъ, ни на кого бы не мѣло прийти, ѡдно на нас спадкомъ (Володимир, 1533 *АС* III, 448); есть тыжь бол'ше и ины(х) // речіи их же оучиниль іс. которыи коли бы были писа-

ны. ни единой не ѡпоущаючи. дов'нѣмаю иже бы в'весь свѣ(т) не могль в'мѣстити написан'ны(х) (1556-1561 *ПС* 442-442 зв.).

2. (*приєднує підрядну частину умови з часовим значенням до головної*) (*із співвідносним словом*) якщо б, коли б: А такъ коли бы папежь антихристомъ онымъ головнымъ былъ, николи бы геретикове... такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, ани штурмовали (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 161);

(*із співвідносним словом тогды (тогда)*) якщо б, коли б: Коли бы которы(и) с по(д)даны(х)... // будучи то(г) име(н)я в де(р)жанью... а потомъ хоте(л) бы про(ч), то(г)ды во(л)но буде(т) ему... ѡто(и)ти про(ч) куды хочычы... зо всѣмъ набытемъ своимъ (1566 *ВЛС* 8-8 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитых розширяти... бо коли бы были науку мѣли, тогда бы за невѣдомостю и глупством... не пришли до таковоѣ погибели (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

3. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) коли б, якщо б: А ѡтъ тое вежи пошла стена мѣрованаа... и покрытъа жа(д)ного нетъ. И гребени на немъ са порысовали и памети нетъ коли бы были на немъ ѡбъла(н)ки (1552 *ОЛЗ* 168).

КОЛИВА, КОЛЮВА ж. Те саме, що **коливо**: а ѡ(ни) да имаю(т) сѣтворити... на ка(ж)дїи гѡ(д) прѣз вьсего лѣта на каждїи сѣбота(х) вече(р) пара(с)та(с) и коливѣ (Сучава, 1551 *DIR* "А" XVI, т. II, фотокоп. № 7); В сѣй днѣ, в' сѣбѣтѣ первѣю постоѡвъ, чѣдо вѣлце знаменї тое, котѡроеса пре(з) коливы, тѣ ест' пшенїцѣ варѣнѣю стѣло (Київ, 1627 *Тр.* 273); Кѡливо: Кѣтѣ, Колѣова, пшени(ца) (1627 *ЛБ* 54).

КОЛИВО, КОЛІВО с. Коливо: братське коливо гро(ш) ке (1607 ЛСБ 1044, 4 зв.); Кбіливо ты(ж), тó естѣ пшеніцѣ варѣндю, з' приправою розмайти(х) овоцѣ(в), на пáматѣ оумѣрлы(х) поставлáемо з' причѣ(н) кíl'кѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); кбіливо и свѣчá брацѣкаа и ро(з)давáна я(л)мѣжны быти має(т) (1623 ПВКРДА I-1, 51); коліво в памѣ(т) ѣсобши(х) коштова(ло) зло(т) 1 и 20 (Львів, 1632 ЛСБ 1052, 6 зв.); вѣ блтарѣ не вносѣ ни кбілива, ни пѣва, ни йно чтѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

Див. ще КОЛИВА.

КОЛИКІЙ займ. Який: Помысли колікій свѣтъ дáвный и многѣви(д)ный, стѣи бѣдѣтъ мѣти вѣ цр(с)твѣ Нб(с)номѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.).

Див. ще КОЛКІЙ.

КОЛИКО (цсл. колико) 1. займ. (питальний) скільки: колико есте кошоувѣ полны(х) зобрали ѣкроуховѣ. повидѣли емѣ, вѣ (1556-1561 ПС 157).

2. У знач. присл. Наскільки, як, у якій мірі: И колико лучше притуплѣнейшу тебѣ быти и иных приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. У ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) а) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) скільки: тог'ды реклѣ ємоу пила(т). не с'лышиш' ли колико на та высвѣ(д)чаю(т) (1556-1561 ПС 117);

б) (приєднує підрядну означальну частину до головної) скільки: на каждое лѣто,... да имаю(т) слѣжити ч(с)тны паракли(с), а за утра летургію, сѣ всѣми попми и дїяконми, колико и(х) бѣде(т), у монастирѣ (Суцава, 1514 *Cost. DB* 327);

в) (приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної) скільки: Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиренного и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

4. част. (обмежувально-видільна) (уживається для логічного виділення слова, якого вона стосується) тільки, лише: Андшка... дала и лишила сѣ внѣкоу своємоу слѣзѣ нашємоу вѣрномуу паноу Гаврилоу вистѣрникоу сѣ всѣми своїми правими ѣтнинами що колико имал дѣдь єи Михаило Мисич (1517 *ДВВ I*, 7); Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиренного и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще КОЛКО².

КОЛИКОВИДНЫЙ прикм. Багатоманітний, різноманітний: так' што є(ст) грѣх', и коликovidный, албо велиорáкій естѣ: якѣ те(ж) што сѣуть єгѣ за ѣколічности, и яковѣ на нѣго лѣкарство? (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

КОЛИКОЛВЕК див. **КОЛИКОЛВЕКЪ**.

КОЛИКОЛВЕКЪ, КОЛИКОЛЪВЕКЪ, КОЛИКОЛВЕК присл. 1. Коли-небудь: И естли того потреба вказывати коликолвек бѣдет и як княз Федор... мене ѣбошлѣт, а я, гдеколвек бѣдѣ, маю я до єго Милости єхати (Пісочне, 1541 *AS IV*, 285); тákъ же би(р)чимѣ которые платы на на(с) приходячие коли ко(л)векѣ выбирать буду(т) ро(с)ка(з)уемѣ ва(м) конє(ч)не мети (Острог, 1577 *ЛОИИК* 52, 1, 1); Где радость якои анѣ око видало: Анѣ наветѣ коли-

колвекъ ухо слыхало (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); ово згбла коли колвекъ нааснѣйшій корбль Пблскій ѡбиралъ заслѣжбныхъ... и мѣдрыхъ мѣжей на столци Сенаторскіѣ, завше находилъ в' домѣ ПП: Стеткевичовѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал. 5*); маю коли колвекъ тую тилко сто копъ оддати, а не болшей (Луцьк, 1641 *ПККДА I-1, 74*).

2. Як: Нижли естли бы мѣла волю королева... за тое имене тыи пѣнязи... намъ отложити и коли колвек... господарини наше на то воля будет пѣнязи намъ оддати (Шумбар, 1538 *АрхЮЗР 8/III, 12*); и(ж) коли ко(л)векъ похотят(т), ѡ мене... тѣю маетно(ст) свою... кѣпити, то и(х) мл(с)тя(м) завжды волно (Вінниця, 1604 *ЛНБ 5, II 4051, 38*); коликолвекъ Коло Рыцѣрское, жадало бѣглы(х), в' справа(х) Речи посполитоѣ пбслѡ(в) мѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал. 5*); вжды коли колвек Бгъ ѡмѣсл твѣи стали примет, в терпливостях, и вѣрѣ с(т), трвалы (Венеція, 1641 *Анаф. 22*).

КОЛИКОЛЬВЕКЪ *див. КОЛИКОЛ-ВЕКЪ.*

КОЛИКОТОРЫЙ *займ.* Хто-небудь: а если бы те(ж) коликоторы(и) з ни(х) похотель инде(и) где по(и)ти жи(ти),... тогды некто ины(и),... толко фѣндаторы, мещане Лво(в)ские маю(т)... и(х) бѣдова(н)е ѡплатити... грошми (Львів, 1591 *ЛСБ 154*).

КОЛИНКО *див. КОЛЕНКО.*

КОЛИНО *див. КОЛѢНО.*

КОЛИСАТЕЛНИЦА *ж.* Знаряд для гимнастичних вправ: *petaurum*, колисате(л)ница, ѡбручъ (1642 *ЛС 313*).

КОЛИСАЧЪ *ч.* Гимнаст, акробат: *petaurista(e)*, повразобѣгунъ, колисачъ (1642 *ЛС 313*).

КОЛИСЬ, КОЛЫСЬ *присл. 1.* (у якийсь час у минулому) колись: синанъ баша колись в константинополю о нѣмъ пыта(л)

(Острог, 1598-1599 *Апокр. 89 зв.*); нашли въ неи горщикъ ни щимъ а болшей ничего, и написано на стѣнѣ имя: "павел"; знать же то колись, былъ пустелникъ (поч. XVII ст. *КЛ 85*); **Ѡ** што та твои коханы(и) Пр(о)ркъ... Просилъ колись (Вільна, 1620 *Лям. К. 6*); **д̄** (сыгнхтѣ) стары(и) чо(р)-ны(и) пона(д)ламаны(и) в котро(м) колы(с) бы(л) камѣнь (Львів, 1637 *Инв. Усп. 18 зв.*).

2. (у якийсь час у майбутньому) колись: не бѣдете ли коли(с) чинит(и) лѣчбы ведле тала(н)то(в) ка(ж)домѣ з ва(с) свыше повѣренныхъ (Острог, 1587 *См. Кл. 4*); мае(м) мѣти надѣю, и(ж) мы колись та(м) же прѣйдемъ (поч. XVII ст. *Проп. р. 206 зв.*); зачим и проси(л) **п̄** феду(р) абысь му вшець сѣму тую пан колись и ѡ(т)давь (1600 *ЛСБ 840, 1*); нападающаго квалтом не на правѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждет (1608-1609 *Виш. Зач. 204*);

(у якийсь визначений час) якость: а инших мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под дакою старою писмом старым, якобы колись тая згода трвати мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест. 49*); И колись ми тую книжку, силою принудивши себѣ... есми от страха и ужаса в забвение и наступление мыслное пришол (1608-1609 *Виш. Зач. 209*).

КОЛИТВА *ж.* Кількість: Колѣчество: Колѣкость, колѣтва (1627 *ЛБ 54*).

КОЛИХАТИ *дієсл. недок.* (кого) Колихати, колисати: тии братї(я) мѣли еднѡ се(с)трѣ, именемъ неѡмея тая найпе(р)вѣй вими(с)лила якъ дѣти колихати (серед. XVII ст. *Луц. 529*).

КОЛІСКА *див. КОЛЫСКА.*

КОЛІ¹ *див. КОЛІ¹.*

КОЛІ² *див. КОЛІ².*

КОЛІ БЫ *див.* КОЛИ БЫ.

КОЛІВО *див.* КОЛИВО.

КОЛІЯНДРОВЫЙ *прикм.* Коріандровий: насѣнье коліяндровое бѣло, а смáкъ егѡ ѡкъ бѣлого хлѣба з мѣдомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КОЛКА *ж.* (*різкий, гострий бѣль*) колька. Особова вл. н., ч.: Федо(р) Ко(л)ка (1649 *РЗВ* 420).

КОЛКАДЕСЯТЬ, КОЛКАДЕСАТЬ, КОЛЬКАДЕСАТЬ *числ.* Кількадесят: Я Михайло... // держаль есми ѡтъ колькадесятъ летъ сѣпокойне, гдежъ шѣра мои ...в мене жаднымъ правомъ тоє части не выискали и николи ѡ то со мною в праве не стоали (Миркѣв, 1539 *AS IV*, 191-192); А тотъ манасты(р) з вечисты(х) часовъ за пре(д)ко(в) нѣши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать летъ и за на(с) сами(х)... бл(с)вниемъ нѣшимъ и послуше(н)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское є(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); пнѣ Ки(р)де(и)... на томъ полю пашню похава(л) и вшелякое збо(ж)є скла(л)... ѡ колкадєся(т) лє(т) дє(р)жалъ, и спокое(м) вживаль, и ниhto єму того не забороня(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64).

Див. ще КОЛКОДЕСЯТЬ.

КОЛКАС *див.* КОЛКАСЬ.

КОЛКАСЬ, КОЛКАС *числ.* Кілька, декілька: а князь Иван Юрєвич... ѡных людей из ихъ землами ѡт колкас лѣт во в покои держал (Луцьк, 1520 *AS III*, 197); жаловала... Настасья,... на митрополита..., в том, яко бы, з розказаня его милости, врядник ...Пацкевичъ мѣлъ шесть озеръ ихъ власныхъ отчизныхъ..., от колкась лѣтъ отняти и держати три озера... на церковъ светого Софея, а други три озера,... на манастыр светого Михаила Выдубицкого (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38).

КОЛКИЙ, КОЛЬКИЙ, КОЛЬКІЙ, КУЛКИЙ, КУЛКЫЙ, КУЛЬКЫЙ 1. *займ.*

(*відносний*) який: чули есте ызъ сеи причты у сѡмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бѣгъ изъ яковъ любустю, изъ кулкымъ весѣлюмъ пріавъ его (XVI ст. *НС* 8); елико, кѡлкѡе (1596 *ЛЗ* 45).

2. *У знач. присл.* Наскільки: Ажъ казду (!) хыжного дяволомъ назвали, кулкымъ бурше ище дѣти его (XVI ст. *НС* 205).

3. *У ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) а) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) який:* У сѡмъ евангеліи указуєтъ намъ Христосъ правый путь и образъ приходу его, указуєтъ, изъ кулковъ великовъ славовъ прійдетъ судити (XVI ст. *НС* 9); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявуль имаєтъ надъ члѣвкомъ и кулкый глумъ избиваєтъ (Там же, 34);

б) (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) який: и кѡлькаа єсть межи ѡлованѡю и золотѡю ѡсностю рѡзность, тáкъ на(д) тепѣрѣшнюю влáсность тáмъ тáа лѣпшаа боудєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 45); кгды мáєтъ сто, оудвоити прáгне(т), а оудвоивши, вдєсатєро нá собѣ ро(з)мнѡжити стáрає(т)са, и ко(л)каа соўма и ѡсто, тѡлькій изыскъ привлáцити стáрає(т)са (Там же, 127);

в) (*приєднує підрядну допустову частину до головної*) який: и кѡлькій вѣкъ хотѣлъ бысь положити... // нехáй вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто, нехáй и дроугѡе только, áле щѡ(ж) то єсть проти(в)ко вѣко(м)... ко(н)ца нѣ мáючи(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42).

Див. ще КОЛИКІЙ.

КОЛКО¹ *с.* Колісце, кільце: рєє(ст)рѣ меновите писаны(ѡ) што... ко(л)вєкъ кня(з)

ку(р)пски(и) у неє побра(л)... скрына же-
ле(з)наа... дрѣги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и)
ко(л)ко за ко(л)ко шо(р)ны(м) шма(л)цо(м)
(Володимир, 1578 ЖКК I, 129); тачокъ д̄
едны с ко(л)комъ (Львѣв, 1592 ЛСБ 1037,
11); Притокъ: Кѣлко (1627 ЛБ 100).

**КОЛКО², КОЛЬКО, КУЛКО, КУЛЬ-
КО 1. числ. (неозначено-кількисний)** киль-
ка: тыи именѣа первой ей Милости даны
ѡт колкѣ лет, нижли князь Андрей з бра-
тьєю своею... тых именей искали (Кракѣв,
1523 АS III, 252); То пакъ дей, будучи тамъ
у Берестечку через колко дней, никоторо-
го постановленѣя зо мѣною не вчинивши,
самъ з Берестечѣка проч поехал (Луцк,
1573 АрхЮЗР 8/III, 269); еще же и пре(з)
а(р)мены по пе(р)вому... звычайу убогое
братѣство знапастовивши до те(м)ниці
ѡкру(т)ное на ко(л)ко м(с)цеи посажа(л)
(Супрасльскый монастыр, 1593 ЛСБ 233);
За колко дни оснуется дитя в матери(н)-
ско(и) оутробѣ (серед. XVII ст. Луц. 544);
скільки, як багато: сесѣ рыбареве, Петръ
и Аиздрей, коли пуслушали слово Христо-
во, потумъ кулько рыбы имили (XVI ст. НС
141).

2. (питальный) скільки: и рекль имь
їс колко хлѣбовъ имаєте (1556-1561 ПС
71 зв.); а се ко(л)ко кни(г) и шо за кни-
ги (Львѣв, 1579 ЛСБ 1033); дѣля кулько
дѣль треба намъ гораздѣ чинити? Дѣля
пять (XVI ст. НС 141); Скажи ми вперед,
на колко се частей они роздѣляютъ? (Виль-
на, 1600 Катех. 9).

**3. займ. (відносний) у ролі сполуч. слова
(зв'язує речення) (з'єднує частини складно-
підрядного речення) а) (приєднує підрядну
частину міри і ступеня до головної)** скіль-
ки: абы есте, взявши Бога на помоч, по-
слуги свои ѡхотне в том намъ ѡказыва-

ли и тым людем неприателскимъ ѡтпор-
чинили, колько вам Бог допоможе(т) (Кра-
кѣв, 1539 АS IV, 198); маю(т) ѡбрати по-
сло(в) свои(х) то е(ст) ѡ(т) ко(ж)дого суду
земьского ко(л)ко и(х) в то(м) воеводст-
ве буде(т) по две ѡсобе и послати ихъ на
сье(м) (1566 ВЛС 2); а мы напишемо дѣ-
рева з ливану, кѣлько тобѣ егѡ бѣдетъ
потреба, и спусти(м) егѡ плитѣми по мѣ-
рю (серед. XVII ст. Хрон. 293 зв.);

*(зі співвідносним словом у головному ре-
ченні)* скільки: А маєть онъ тамъ з своее
руки корчомъ роздати столко, колко бы
могъ выбирати в каждый годъ по пяти-
десять копъ грошей себе на поживене
(Вильна, 1507 АСРГ 128); Мелники колко
цѣх на каждый тыжден принесут, толко
полугрошковъ маю(т) дати (Кременецъ, 1569
ПККДА II, дод. 558); абы кѣждый инокъ
только працювалъ кѣлко мѣль силъ телѣс-
ныхъ (Киѣв, 1625 Кіз. Н. 196);

**б) (приєднує підрядну з'ясувальну части-
ну до головної)** скільки: ношеней коштов-
ных старосведских бѣлых голов — напи-
сати колко шацунком кожда (1558 АS VI,
213); Гораздѣ дознавайте, кулко фелю на-
ходиме пѣсту святого (XVI ст. НС 25); так
теж колко са быдла приплодит має(т) то
врадник на реєстръ списати и на личбе
ѡказати (1567 АS VII, 120);

**в) (приєднує підрядну означальну части-
ну до головної)** скільки: Если хочъ испов-
нити, пуйди и усе, кулко маєшь, продай и
роздай убогимъ (XVI ст. НС 21); Кулко
ихъ духомъ Божимъ водить ся, сесѣ суть
сынове Божїи (Там же, 182);

**г) (приєднує підрядну допустову части-
ну до головної)** скільки: а кѣлько бѣсь те(ж)
собѣ лѣтъ тоуши(в) на се(м) свѣтѣ зажи-
вати роскоши. я не сподѣваюса тобѣ бѣль-

ше на(д) патьдеса(т) лѣтъ потривавши (Острог, 1607 Лѣк. 38).

Див. ще КОЛИКО.

КОЛКО³ *спол.* (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної) оскільки, бо: але тепе(р) до(с)та(л) лѣпшого послугова(н)а ко(л)ко е(ст) по(с)реднико(м) лѣ(п)шо(го) переми(р)а (II пол. XVI ст. КА 564).

КОЛКОДЕСЯТЬ, КОЛКОДЕСАТ, КОЛКОДЕСАТЬ, КОЛКУДЕСАТЬ *числ.* Те саме, що **колкадесять**: але предса ставили шапкѣ на колкодесат светков, ѡбаполных сѣседов своих, которыи томѣ розездѣ и тым границам,... были сведоми (Чернче Городок, 1543 AS IV, 354); вше(д)ши новосе(л)цы... сами сена ко(л)кодеса(т) стого(в) покосили (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 3); едїны в' едїномѣ окрѣгоу лѣта, дрѣгїе в' ко(л)кѣ, їные в' ко(л)кѣ десатъ а(ж) и до ста, и далей (Острог, 1587 *См. Кл.* 1); со(з)навае(т) па(н) по(д)судо(к), яко вла(ст)но(ст) свою ѡ(т) ча(с)у немало(г)[о] де(р)жа(л) чере(з) ко(л)кодеса(т) го(д) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 65); Гдыжъ покой той церковный и еднѡсть вѣры... трѣвалъ презъ лѣтъ // колкодесять надъ сто (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747-748); А приходїли до тогѡ ижъ са ѡ однѣ невѣстѣ колкодесатъ // мѣжѣй забивало (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.-14).

КОЛКОДЕСАТ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОДЕСАТЬ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОДЕСАТЬ *див.* **КОЛКОДЕСЯТЬ.**

КОЛКОКОЛВЕКЪ, КОЛЬКОКОЛВЕКЪ *числ.* Скїльки-небудь: А кгды черкашени(н) зъ ѡрды ѡтечетъ а колько колвекъ коне(и) выведетъ то ему не маеть быти ѡтѣнимано (1552 *ОЧерк.* 3. 9 зв.); бо са

ва(м) таа ѡбе(т)ница стала и дѣ(т)ка(м) ваши(м) и всѣ(м) которыи далеко су(т) а ко(л)ко ко(л)ве(к) и(х) призове(т) пнѣ бо(г) на(ш) (II пол. XVI ст. КА 11).

КОЛКОКРОТ *див.* **КОЛКОКРОТЬ.**

КОЛКОКРОТНЫЙ *прикм.* Кїлькаразовий: Яко(ж) за ко(л)ко кро(т)ны(м) упомина(н)емъ умоцованы(и) пна по(д)судко(в) моцы до права не указа(л) (Житомирщина, 1599 *ККПС* 183).

КОЛКОКРОТЬ, КОЛЬКОКРОТЬ, КОЛКОКРОТ, КЛѢКОКРОТЬ *присл.* (кїлька разів) неодноразово: коли перво сего рѣшане кѣ слѣдѣ земской за врадѣ твоего Волынцамъ было, тогды то, рекѣчи, завжды было з волею корола... и нашою и колкокрот (Краків, 1542 AS IV, 320); клѣкокро(т) хотѣль есми зобрати дѣти твои. такъ якъ же събирае кѣкошь... свои коур'чата, по(д) свои крыла. але вы не хотѣли (1556-1561 *ЛЄ* 282 зв.-283); Кнегини Матѡеиваа Четвертенскаа..., слала по него слѣдѣ своего просечи колкокротъ, абы кѣ ней на Яровицѣ, на вечерѣ ехал (1564 AS VI, 245); также прикладомъ..., монарѣховъ потужныхъ, которые колкокротъ тыхъ костеловъ однѡсть,... зъ великою пилнѡстью и стараньемъ, оные згоды до клюбу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 501); кѡлькокрѡтъ хотѣле(м) з'громадити дѣточкї твое, я(к) кѡкошь збирае(т) пташата свои по(д) крыла, и не хотѣлисте (Острог, 1607 Лѣк. 61).

КОЛКОНАДЦАТ *див.* **КОЛКОНАДЦАТЬ.**

КОЛКОНАДЦАТЬ, КОЛКОНАДЦАТ, КОЛКОНАДЦАТЬ, КОЛКОНАДЦЕТЪ, КОЛКОНАДЪЦАТЬ, КОЛЬКОНАДЦАТЬ, КОЛЬКОНАДЦАТЬ, КОЛЬКОНАЙЦАТЬ *числ.* Кїльканадцять: А к томѣ теж ѡный

поп повѣдил, иж которыи Татарове, колконадцат тисач, хотели через его землю до Вгер пойти (Краків, 1543 *AS IV*, 351); было... въ гумъне(х) зъбожъя на ко(л)кона(д)цать тисече(и) копъ (Варковичі, 1572 *ЛНБ 5*, III 4071, 32 зв.); сторожи... до мене яко до вра(д)ника зна(т) дали бо(м) бы(л) приеха(л) до (д)во(р)ца заче(р)нецъкого... та(к) те(ж) и ко(л)кона(д)це(т) товаришо(в) моихъ (Володимир, 1575 *ЖКК I*, 58); велебный Феодосий..., будучи на епископство Володимирскомъ отъ кольконадцати летъ, вжо до старости пришо(л)ъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР 1/1*, 120); яну(ш) остро(з)ки(и)... наславши... бря(д)ника своего... з слѣгами... дерева дѣбовъ ѿ ко(л)кона(д)цать тисече(и)... порѣбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ 5*, II 4049, 122); и трвало то такъ лѣтъ колькона(д)цать, кгды (ж) роки зе(м)ские не доходили (Київщина, 1600 *ККПС 133*); але же его въ томъ сторона заразъ зознанъе оное не реквизиовала, а потомъ зась... хоруючи черезъ неделъ колконадъцать, прийти не мог(л)ъ, ажъ допюро, пришедши трохи до лепшого здоровъя, ... просилъ, абы его... зознанъе принято и до книгъ нинешънихъ записано было (Володимир, 1625 *АрхЮЗР 3/1*, 283); та(к) заразо(м) оны(и) члѣкъ... вз(л) ложе свое на которо(м) ноше(н) бы(л) кольконайцать лѣ(т), и пошо(л)ъ додомѣ своего (Височани, 1635 *УС № 62*, 10).

КОЛКОНАДЦАТЬ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ.*

КОЛКОНАДЦЕТЪ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ.*

КОЛКОНАДЪЦАТЬ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ.*

КОЛКОРИОНЪ *ч. Назва птаха: collugio, ко(л)корио(н) птица (1642 ЛС 123).*

КОЛКОСОТ *див. КОЛКОСОТЬ.*

КОЛКОСОТЬ, КОЛКОСОТ, КОЛКУСОТ, КУЛКУСОТЬ, КОЛЬКОСОТЬ *числ. Кількасот: после ѿного еднана пана Горностаева большии кривды... емѣ поделал и земли его властныи // кгвалтом поштнимал и дерева бортного ѿ колкосот почерти и порѣбати казал (Львів, 1537 *AS IV*, 90-91); И к томѣ... людей его ѿ колкосотъ чоловѣков до именеі твоих зашли (Краків, 1543 *AS IV*, 328); коней моих, Иониних, двое... з межи колкусот коней покрадено (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 410); панъ владыка Луцкий, ... въ тыхъ именахъ моихъ немалые почты людей, по кулкусотъ челоуковъ, зъ розными стрелбами, положилъ и зоставилъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/1*, 226); волощане немировские в дѣброве(х) и леса(х) дерево вшелякое рѣбаю(т) това(р) пасу(т) и сена робятъ ѿ ко(л)косо(т) члѣвка (Жорнища, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 18 зв.).*

КОЛКОСТЬ *ж. Кількість: количество, ко(л)кѣ(ст) (1596 ЛЗ 52); Кѣлкость, колѣт-ва (1627 ЛБ 54).*

КОЛКОСЬ, КОЛЬКОСЪ, КОЛЬКОСЬ, КОЛЬКУСЬ *числ. Кілька: и они дей колькосъ недѣль тое корчмы не варили для переказы поганства Татаръ (Краків, 1507 *АЮЗР II*, 117); князь Федор... колькосъ копъ грошей к ономѣ имену былъ придалъ (Краків, 1539 *AS IV*, 180); А в то(и) мили на колькѣсь ме(ст)цахъ репы насеяны и поля ново выроблены (1546 *ОГ 41*); зъ середи на четвергъ, могло быти о пульночи, передъ тымъ колкосъ дней... умыслне приехавши... до замку Луцкого... зъ... помочниками... своими... староста Луцкий... // ...маетность мою... грабити... казалъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР 1/VI*, 157-158); Не ѿ(д)ну давность земъскую, але и ко(л)ко(с) дав-*

носте(и) земських замовчали (Київщина, 1600 ККПС 151).

КОЛКОСЪДЕСАТ числ. Кількадесят: небожчик кн(а)зь Юрьи заставил был отцѣ его... половинѣ мыта своего... на колкось десат лѣтъ в пѣназех (Вільна, 1566 AS I, 135).

КОЛКУДЕСАТЪ див. **КОЛКОДЕСЯТЬ**.

КОЛКУСОТ див. **КОЛКОСОТЬ**.

КОЛЛЕГА див. **КОЛЕГА**.

КОЛЛЕЙ ч. Те саме, що колегиумъ: Пойді рѣзѣмо(м) до шкѣль до академіи и коллѣевъ Влѣски(х), Латїнски(х), и тамъ обѣчишь на кштѣлтъ жрѣдѣль... // ...по-топлѣючи(х) Аристѣла и Платѣна (Київ, 1619 Гр. Сл. 201-202).

КОЛЛЕКГА див. **КОЛЕГА**.

КОЛЛЕКУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЛИГОВАТИ дієсл. недок. (стп. *colligować*, лат. *colligere*) (що) робити висновок (про що): Мы зъ того поровнаня любве Петровы зъ любовью иншихъ // апостоловъ — не владзу и зверхность над апостолами коллигуемо, але то напродъ, же Петръ... любити Христа похлюбился (Київ, 1621 Коп. Пал. 429-430).

КОЛЛОКОВАНЫЙ дієприкм. (який відділений, відгороджений від чогось) обмежений: протестова(л)се ѿ то, ижъ они... пре(з)рыку Субъ перешовши, которая село Копиєвъци старожи(т)ную засобомъ ко(л)локованую граничить, важилисе добра и кгрунъты (Ісаїки, 1643 ДМВН 236).

КОЛЛЯТЕРАЛНЫЙ прикм. Суміжний: просиль, абы тутъ, на то(м) ме(ст)цу, где есть коньку(р)еньция кгрунътовъ ко(л)лятера(л)ны(х)... до припатрєня се... ди(с)-позици(и) правны(х) приступиль (Ісаїки, 1643 ДМВН 238).

КОЛЛЯТЕРАЛЪ див. **КОЛАТЕРАЛЪ**.

КОЛНЕРЪ див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНИРЪ див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНѢР див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНѢРЪ, **КОЛНѢР**, **КОЛНЕРЪ**, **КОЛНИРЪ**, **КОЛѢНЕРЪ**, **КОЛЪНЕРЪ**, **КОВНЕРЪ**, **КОВНИРЪ**, **КОВЪНѢРЪ** ч. (стп. *kołnierz*, свн. *kolner*, *koller*, слат. *collare*, *collarium*) 1. (деталь одягу) ковнѣр, комѣр: Хамья и Мошко принесли скрыню..., въ которой, коли открыли видѣль есми трупъ: тѣла не было, толко кости челоуичїи, и кошулю на тыхъ костехъ всю цѣлюю, толко колнеръ надодранъ (Луцьк, 1566 РЕА II, 162); князь... побра(л)... // лисицъ выправны(х) двана(д)цать кѣницъ шесть кольне(р) лиси(и) сѣкня блакитная (1582 ЖЖК II, 129-130); фе(д)ко кравецъ взялъ бакгази(и) на ко(л)ни(р) по(л)локтя (Володимир, 1590 ЖЖК I, 312); копенякъ новый,... чирвонымъ сукномъ добримъ немецкимъ подшитый, безъ ковнира (Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/1, 237); манѣты,... такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими,... яко ихъ самъ аутог-антихристъ научивъ (бл. 1626 Кир. Н. 19); фerezия чо(р)-ная... хрибътами лисими по(д)шитая с ко(л)неремъ великы(м) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 25 зв.).

2. (прикраса на шию) комѣр: побраль... кольнеръ перловый, цатками золотыми осажованный (Луцьк, 1563 РЕА II, 126); Монїсто: Клѣйнѣт' котѣрого на шїи носатъ, ѿхендѣзство вколошїнее, ѿко ѿбрѣчка, колнѣръ, пѣрла, корѣлѣ (1627 ЛБ 65); ѿбшлѣг': Кѣлнѣр', ноше(н)е (Там же, 149).

3. Особова вл. н.: Иванъ Ко(л)нѣръ (1642 РЗВ 149 зв.); Кѣзма Ковнѣръ (Там же, 332 зв.).

КОЛО¹ с. 1. (пристрїй у вигляді круга на осї, що використовується для пересу-

вання) колесо: Дела две спижные(ж) о(д)-ное фо(р)мы старосецевские в колода(х) приправлены на простых колахъ (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); Дело спижаемое... старо опещено выстрелялося вжо безъ коль и ложе лихо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); ковалевы о(т) возд и ко(л) за(д)них и кованя и кляме(р) з гр(ш) мс (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 44 зв.); ложе и кола окованы добре (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.); коло, колеса, rota (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а той гмахъ бы(л) поставленъ на колахъ презъ чернокнижство, и о(т) два(т)цеті слоновъ зъ камена ритыхъ былъ вожонъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 459 зв.); кола кованые, которыхъ было осемь,... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154); *Образно*: чтыри кола во томъ вожѣ сѣтъ, чтыри цноты знакомиты: Первое коло мдрость (поч. XVII ст. *Пчела* 52); *У порівн.*: Всѣ бовѣ(м) рѣчи с часо(м) са о(т) мѣняють, и власне са я(к) кболо тбча(т), высбкѣ на долъ са оуніжоую(т), а нѣзкѣ на гороу са по(д)носатъ (Острог, 1614 *Тест.* 153); *поглядати на заднее кола* — озиратися на задні колеса: Heu, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam zhoła jeszcze rametati i pohladati na zadneie kola (1648 *П. про Пот.* 201).

2. Перев. мн. кола. Віз, *діал.* колеса: видели // есмо... по стертахъ слѣди и колеи великие, што до тяхъ... гумень дворныхъ... тые збожа поотвожоно, и гумно якъ у Киверцахъ, такъ и у Вишневи въ стоги поскладано, которые гумна, за оказанемъ ихъ тыми колями (!) приехавши, намъ... осведчено (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161-162); воѣнныи инструмента, которыи на колахъ привезли были варвари на взѣтьѣ мѣста, всѣ огню на спалѣнье о(т)-дали (Київ, 1627 *Тр.* 662).

3. (деталь механизма для передачи руху) коло: Млынъ замковы(и) по(д) местомъ на реце лдгѣ з двема колы направенъ добре (1552 *ОВол. З.* 196); И того жъ дей часу, приехавши до млына ихъ Микулинского, греблю роскопали, млынъ порубали, кола поломали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); видилемъ млынъ тамошний Охматковский барзо спустошальный, въ которомъ коль три (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 445); **коло валное** — пристрій у млині для валяння сукна: Фило(нъ) стрыбы(л)... о(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) дчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)рине(ц)... о(д) кола ва(л)но(г) о(д) ступно(г) одно(г) золоты(х) по(л)ски(х) два и гроше(и) два(д)ца(т) по(л)ски(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); **коло вѣтрное** — лопаті вітряка, крила: не мина(и) скорого(н)це(м), яко пѣстое коло вѣтрное, оцѣма пробѣгаючи о(т) мѣста // на мѣсто в'пѣре(д), писа(н)ного але застановла(и)-са... о лъжи и йстинѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.-203); **коло мельное** — жорновий камінь у млині: Млынъ дво(р)ца кокоревьского две коле а въ дѣнаеве три кола мельчихъ а четве(р)тое стѣпное (1552 *ОКр. З.* 151); **коло млынное** — (*вертикальне коло-привод у млині*) млинове коло: че(м) са ты смѣ(ш) зъ інока, и(ж) онъ не оумѣ(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѣстое коло млы(н)ное крѣтачи а выворочаючи бѣ(з)пожито(ч)ный то(т) язык(п. 1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.); **коло млыновое** — те саме, що **коло млынное**: взяли... косъ до кошени травы две по грошей десети, оскордовъ до млына два, веретено до кола млынового, серповъ два (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); **коло мучное** — жорновий камінь для помелу зерна на муку: При тяхъ людехъ и при корьчме бро-

варь, зъ форошту роблений, солодовня, озница и виньница, ставокъ и млынокъ нижный, въ немъ коло одно мучное (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 6/1, 202); **коло солодовое** — жорновий камінь для помолу солоду: А половицѣ того млына два кола солодовыя г(с)дрѣ его мл(с)ть на томъ со(и)ме прошѣломъ на место отъдати рачиль (1552 *ОЛЗ* 180); **коло ступное** — пристрій у млині для очищення зерна: на ме(ст)це светое Манасты(р) Густы(н)ский в селе Ва(л)ках пре(д)нейший Ко(л) две млыновы(х) о(д)но ступное, а другое мучное, с которы(х) вымеры на пожито(к) Мана(с)ти(р)ский маю(т) ити (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

4. (*замкнена крива*) коло: цыркель о(т) кропки албо о(т) тѣчки, или о(т) пѣнкта починаючи, и ѿколо обѣрненъ коло досконалое чіни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); На чѣмъ и ты шванкѣючи вымыслѣешъ, ѡжъ если з' Ѡца похѣди(т), тѣды к' Снѣд перехѣдитъ, и о(т)тѣла знѣвѣ к' Ѡцѣ, и тѣкъ вкрѣгъ рѣшаючися, досконалѣю чіни(т) Стѣю Тр(о)цѣ, котѣрѣю и кѣлѣ цырклевомѣ прировнѣти не лакѣеся (Там же, 280); припомни себѣ кола ѡныя, котѣрѣе видѣ(л) езеке(л) пр(о)ркѣ тѣкъ звѣзѣныя з собѣю, же ѡдно бѣ(з) дрѣгого не было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.); Ѡкружѣнїе: ѡколе(н)е, ѡчеркне(н)е, в' кѣлѣ ѡколе(н)е, кѣла в' кѣло учине(н)е (1627 *ЛБ* 151);

(*шлях руху небесного тіла*) орбіта: Зодїакъ е(ст) ѡкроугъ, або коло на нѣбѣ, на котѣрыхъ сѣтъ, дванѣдеса(т) знѣмень в'кроу(г) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.).

5. (*частина площини, обмежена кривою у формі кола*) коло, круг: Рїмлане ѡкрѣгло, ѡко коло свѣтъ... и до тыхъ часѣ такъ малюю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 29);

нїмб, ореол: оубирь его бѣлый ѡкъ снѣгъ, а вѣлосы головы его ѡкъ вѣлна чїстаа... кѣла его ѡгѣнь палаючїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 52).

6. (*диск небесного тіла*) круг: Алѣ и слнчне горѣче кѣло прѣмен'ми бли(и)стаѣтъ, заты(м) и самѣго ѡсѣщающаго свѣтъ бѣвѣтъ (Львів, 1591 *Просф.* 65); бо(з)скїй нѣ то бѣ(л) рѣска(з)... абѣ незмордовѣн'нымъ прѣдкы(м) бѣго(м) ѡ(т) бѣ лин'їи половїцѣ с'фѣры албо кѣла прѣтївѣ солнѣчномуу вѣдѣчи ѡпартюса: котрїй мѣсацъ на тры цѣлыя годїны по(д)па(д)ши по(д) слнце спѣкѣмъ моу почѣкѣти спрѣвїль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

7. (*ззаряддя тортур*) колесо: заставляѣтъ дїаво(л) пѣршѣю стѣнѣ на хр(с)тїаны, и(з) мкї хвѣ ѡкъ // вымыслїти бѣды. сажѣна до те(м)ницѣ желѣза ѡстрый кѣсы, нѣгты до драпана... кѣла до ламѣна кѣстїй (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 146-146 зв.); **на коло бити** — колесувати: Далѣ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стїнати, и на кола бити (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); **на коло всадити** — те саме, що на **коло бити**: тѣды прѣречѣный панѣ Бѣкгуцкїй... намовївшїсе еднѣстѣйне съ товаришами своїми,... прѣзѣ чтыри дни, ѡко ѡкихъ злочїнцѣвъ на коло всадївши, въ подошвы кїями бїли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 233).

8. (*прикраса у вигляді круга*) кїльце: Коло сребренѣе позлотїстѣе (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); Коло великѣе золотѣе до поѣса с каменѣм дорогїм и з шмалцы розмаїтїми (1558 *AS* VI, 214).

9. З'їзд, зїбрання, зборї: Такъ же деѣло на день звѣзду... Туѣ обмову его милость, кѣды княжа въ коле поведїль, тѣмъ всї бѣли ображѣни людскїмъ повожѣнѣмъ (1596 *МИВР* 66); Затымъ жаловатїсе (па-

нове послове) на его милость почали, ижъ ...собе противные сажки чинить, заказанные правомъ посполитымъ, кгдажъ кола жадного и маршалъковъ въ нихъ чинить се не годить (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 192); озна(и)мдемъ же(с)мо самы... в' Галичу на се(и)микѣ не были, але на мѣсце свое слали(с)мо его м(л) П: Анѣдрея... и ѿ(т)-ца Негребе(ц)кого, абыса пи(л)не прислѣхали препосиции по(с)ла... Если ѿ то(м) змѣнку бѣдѣ(т) чинити в колѣ (Путятинці, 1636 *ЛСБ 532*); **коло духовное** — збори депутатів духовенства: Въ чимъ се,... обывателемъ соленигеръ осветчами и оповедами,... Нестеръ Козминичъ, екзарха митрополии Киевское, именовъ всего кола духовного, рукою (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1*, 528); **коло енеральное** — спільне засідання сенатського і земського урядів: Обещал его поставити до даня sprawy о собѣ, але не приватне, только до кола енерального, где бы сенат и послове земськіе всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест. 37*); **коло рыцарское (рыцарское), рыцарское коло** — збір послів на сеймі: в инъструкци ихъ милостямъ // паномъ посломъ, якобы о знесенъе инъфамии на панах поборцахъ о ретенъта отрыманое старатися злецоно, на што отъ всихъ их милостей в коли рыцарскомъ позволенъя не было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 92-93); Староста Маршалекъ Кола Рыцарского... подалъ... Лявдѣмъ зъго(д)не ѿ(д)... Обыватело(в)... на Се(и)микѣ Елекъцые Депѣтацы(и) ѡхвалоное (Житомир, 1650 *ЛВКРДА II-3*, 42); нехай кинет окомъ на Рыцарское кѣло, многимъ та(м) прислѣхаетъса ПП: Стеткѣвичомъ (Київ, 1637 *УС Кал. 5*); **коло сенаторское** — сенатський уряд: на (з)ѣезде ншо(м) виленьско(м)...

яко его мл(ст) ѿтець а(р)хиепископъ... такъ те(ж) и мы с кола ншого сенато(р)ского и с кола рыце(р)ского шля(х)ты бра(ть)и ншое немало до то(г) бра(т)ства це(р)ковного ѡписалисе есмо (Оліта, 1591 *ЛСБ 185*, 1).

10. Перен. Плеяда, когорта: Завитайте южъ до насъ на Тридмфѣ весѣло: Вы ѿ Мѣзы, з' Парнасѣ пресвѣтлоє кѣло (Київ, 1632 *Євх. 303*); Тамъ едностайне, прѣдко завитайте; Архїерѣа на ѿрѣнѣ витайте: Где засѣлъ в' кѣлѣ споражати своѣ Дѣховѣнства рѣѣ (Львів, 1642 *Бут. 7 зв.*); теѡліогїа... в кѣлѣ филиозѣфско(м) вакѣе, А поѣтати; и выбѣрними бракѣе (Чернігів, 1646 *Перло 9 зв. нenum.*).

11. Перен. Доля, життєвий шлях: Хтѣжбы мене щасливимъ, намѣнилъ в' тои мѣрѣ. Бы... мѣзъкою трѣбѣ, бѣбновъ, хѣти додавано: А на томъ бы сходило, жеса рѣшитъ згѣла Страшно было, достатъса несмертныи кѣла (Вильна, 1620 *Лям. К. 19*); Не хотѣлемъ помнѣти по всѣ мои часы, На тѣи ѡстатнїи кола, и невчасы (Київ, 1622 *Сак. В. 49 зв.*); Взыйдѣте всѣ днѣсь Сїѡнскїи зѣри, ѡмѣвши тѣмность в' Роксоланскомъ мѣри... // ...Тѣа вамъ бѣдетъ тѣхою пристаню: В бѣстрымъ плыва(н)ю. Тѣа вамъ кѣло ѡбѣрнетъ до нѣа Емпирийского. и приведѣтъ до Фѣба (Львів, 1642 *Бут. 8 зв.-9*); **коло щаста** — колесо щастя: тоутъ за(с) всѣ(х) црѣй цра іс х(с)та вїдимо котѣрий... тепе(р) в та(к) велїкы(х) гѣнора(х) боачїса абы кѣло щаста не переверноулоса, и его до ѡстатней зневаги не привело (поч. XVII ст. *Проп. р. 84*); **фортуны кола** — колесо фортуны: Так са проудко фортоуны кола обертают сѣптры в ярмо, достатки в не(д)зоу ѿ(т)мѣняю(т) (Венеція, 1641 *Анаф. 22*).

12. У знач. присл. Колом; по колу, кругом: Теперъ те(ж) философове видимо правдѣе оное слнце, котброе всхдитъ, коло(м) ходи(т), котброе заходи(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 202 зв.); и для того, жебы ве (з)божу шко(д) не чинили, ѡбъе(ж)-джають коломъ (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

♦ **пойти своимъ колом** — відбутися своєю чергою: то собѣ кѣ воли... нехай бу(д)то поправѣли што пре(д)са пошло яко бы свои(м) колом кромъ тыхъ дню(в) де-сати (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.).

КОЛО² *прийм.* (з род.) 1. (виражає просторові відношення) (вказує на об'єкт, поблизу якого що-небудь чи хто-небудь знаходиться або щось відбувається) коло, біля: Поченши ѡт край Дѣброви... прости къ селоу на еднѣ грѣшѣ знаменанѣ... коло тои грѣши могила, ѡттолѣ... на копанѣ могилѣ (Ясси, 1508 *ДВВ* I, 3); Нижъли коло замъ-кѣ слоновъ жа(д)ного не(т) и воды на обла(н)ка(х) нетъ ѡ(д)но в корыта невелики(х) (1552 *ОЖЗ* 118); А коли былъ са(м) единь. пытали его тыи которыи коло него были... ѡ при(т)чи (1556-1561 *ПС* 139 зв.); тотъ зацный мужъ..., Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Якубъ Пе(т)ро(в)-ски(и)... зе(з)налъ и(ж) ѡ(н)... былъ в леса(х) и бѣда(х)... Коло реки де(с)ны (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 112); в ты(м) же року... новинѣ было принесено ѡ(т) заходѣ же... коло Рыму много мѣст... позападало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(вказує на об'єкт, з усіх сторін якого що-небудь відбувається) коло, навколо: Кроўжи(т) яко ль(в) коло всего свѣта. кого бы могль поглотити и привести в неволю свою (XVI ст. *УС* № 29519, 37); завше ѡб-

зирайса кболо себе (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 301).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, на який спрямована дія) коло: Хрисбсто(м)... Пйшѣчи... ѡ забобна(х)... ѡ шѣптахъ коло дѣтѣй,... мѡвить: Потрѣбенъ єсть дитати крѣсть кѣ стереженю его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); потомъ, видячи южъ подпилого пана, теды коло него штукаю зайдуть, попытають, яко ся вашмосцъ, мосцѣ пане, подпѣсуешъ, и заразомъ каламаръ подставятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 20);

щодо, стосовно: што са дотычет такое ѡбмовы и прычин, которые нам коло того через лист свой даеш, // ино княже старосто, того Твоей Милости не потребдо нас писати (Краків, 1538 *AS* IV, 163-164); ты зволившиса з нимъ ѣчинили есте бы(ли) певное постанове(н)е межи собою коло ро(з)делу ты(х) имене(и) (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); мѣли поведае(т) тые люде кролики а(л)бо старо(с)ти свои, которы(х) ѣставо(м) были послушни, ролю справовали, и коло купе(ц)ства роздѣли (1582 *Кр. Стр.* 57); Коло чого в мл(с)ть вси намовившисе того посла(н)ца мое(г) з ведомо(ст)ю и писане(м) ѡ(т)правити ра(ч)те (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213);

(вказує на об'єкт чийого-небудь заняття) коло, при: тогдым мѣсил за тою чєладю ехати и до леса их ѡтвести ижбы са вже таа работа не мешкала, // кгды вже Пан Бог карност на мене пѣстил коло работы Вашей Милости (Степань, 1544 *AS* IV, 412-413); напмнѣ(л) и(х) до робо(т) се(л)-ски(х), абы едны зе(м)лю справовали,... дрѣгыє коло бчо(л) абы ся бавили (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.); хлопу(м) що коло вина робили дале(м) к̄ и д(в)а гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5 зв.); Анѣбнинъ...

вѣдѣлъ вдовѣ з трѣма цѣрками пѣннами, а всѣ бѣли ѡдѣртыи, и бѣсы, а пилно коло кѣдѣлѣ дла поживлѣна своѣго рѣбили (поч. XVII ст. *Пчела* 2); тесли що направла(л) коло ры(н)ны г. 28 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

3. (*виражає кѣлькѣсні вѣдношення*) (*вказує на приблизну кѣлькѣсть чого-небудь*) бѣля, близько: А кѣдѣ такѣ по... гора(м) чернцѣвъ находачѣ бѣючѣ, мордоуѣчи, коло пѣти тѣсачѣй и бѣлшей дѣшѣ невѣнны(х) вѣгубили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55); панѣ Чесѣковѣски(и),... вѣперед(д) вѣ бубонѣ на фѣлисы, которыхѣ подѣ его реименѣтомѣ было коло двохѣсотѣ, ударити росѣказавѣши... на шѣкуту... панее Зофѣи (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

4. (*виражає часовѣ вѣдношення*) (*вказує на неточний час подѣи*) напередоднѣ: якосѣ коло светого Михала прошлого,... почали о собе вси люде радити (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

КОЛОВОРОТЪ¹ ч. (*вантажопѣдѣймальный пристрѣй*) коловорот: Колодезѣ в замкѣ с коловоротомѣ глѣбини иѣ сажонѣ (1552 *Очерк.* 3. 4).

КОЛОВОРОТЪ² ч. (*ворота*) коловорот: Того жѣ дня скоро с того се(л)ца у коловорота вѣежѣдчаючы по(т)кали насѣ люди великого кня(з)ства... и насѣ вели (1546 *ОГ* 44 зв.).

КОЛОВРОТОКЪ ч. Прядка, *діал.* коливорот, коливорѣт: и тѣе еѣ мл(ст) мѣнила жѣ... и(х) не ѡ(т) княза маю але ѡ(т) дочки своѣе... го(р)шо(к) мѣдены(и) ѡди(н) коловрото(к) ѡде(н) (1578 *ЖКК* I, 122).

КОЛОДА¹ ж. 1. (*стовбур зрубаного дерева*) колода: колко будѣтъ в суднѣ колодѣ, або осмаковѣ, тогды онѣ подлѣ ихѣ повѣданѣя маѣтъ в нихѣ мыто поколодное братѣ отѣ колоды по грошу (Кракѣв, 1511 *АЛРГ*

148); а три коло(ди) по(б)раны ѡ(д)но мѣ(ст)ца зна(т) гдѣ лежали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); ножѣ дей тот жонка Олена у сеняхѣ за колодою нашла крѣвавый (Луцѣк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); А пото(м) е(г)... ѡкру(т)не ки(и)ми... били мордовали... видѣчи жѣ ю(ж) тѣхѣ в не(м) не(с)лиха(т) было зволо(к)шы з дороги в ли(с) межѣ колоды ѡкинули (Овруч, 1645 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); *У порѣвн.*: якѣ колода увес опух и кровѣю сплыноул,... жупанѣ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немѣ кѣями побѣили (Луцѣк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537);

перен. перешкода: А тутѣ маѣмѣ тую нещастливую колоду, которая завалила дорогу до того синоду, которого былѣ его королевѣская милость зѣ добротливое ласки своеѣ позволити рачилѣ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 653).

2. (*обрубана частина товстої деревини з видовбаною серединою, який використовують як вулик*) колода: Якѣ же и знакѣ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское, а вѣ немѣ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презѣ бортника панее Василевоѣ Вѣрѣбское положоное, знашли есмо и оноѣ тѣми жѣ возными освѣтчили (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

3. (*станок для ствола гармати*) лафѣт: Дѣла (дѣе) спижѣные(ж) ѡ(д)ное фо(р)мы старосѣвецѣкие в колода(х) приправѣлены на простыхѣ колахѣ (1552 *ОЛЗ* 157 зв.).

4. (*дерев'яні кайдани*) колодки: Елтухова сына безвинне збили и в колоде его час немалый держали (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); в колоду посадити (кого) — забити в колодки: Внѣ(т) мѣща(н) зацны(х) в колодѣ посажоно (1636 *Лям. о приг.* 11).

5. Особова вл. н., ч.: колода а(н)дре(и) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5. 11).

6. Мікротопонімічна вл. н. Колода: тая река привела на... плесо на то(и) же реце нареченоє колода (1546 ОГ 27).

Див. ще КОЛОДИНА, КОЛОДКА.

КОЛОДА² ж. (міра місткості рідких і сипучих тіл) колода: И кн(а)г(и)ни Михайловаа рекла пере(д) нами князю Андрѣю, штож сорокъ дворищъ болши (ємѣ достало са) трех а пол колоды медѣ (Кошир, 1502 AS I, 147); коли котории мешчане киевский привезуть жита рекою або сухимъ путемъ, тогда бырано на кляшторъ отъ колоды по грошу (Краків, 1511 АЛРГ 148); Листъ князя Федора Андреевича Володимирского о две колоде меду (Київ, 1554 КМПИ I, дод. 13); овса за сеси год семьдесят колод (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 8/III, 62); панъ Радог(ст)ски(и) тые по(д)воды, на которы(х) было пшеници коло(д) лво(в)-ски(х) двана(д)це(т), заграбивши,... на пожито(к) сво(и) ѿбе(р)ну(л) (Володимир, 1613 ТУ 254); а жыта колода по золоты(х) кд (серед. XVII ст. ЛЛ 167).

КОЛОДЕ с., зб. Колоддя: На све(р)нахъ и горо(д)нахъ коля и каме(н)а и коло(д)я достатокъ (1552 ОЖЗ 116); и проси(л) мене па(н) гнево(ш)... ѿ при(д)а(н)є возно(г) на ѿ(г)леда(н)є поруба(н)я тое со(с)ны и побра(н)я коло(д)я на лучину (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 19).

КОЛОДЕЖНЫЙ див. КОЛОДЯЖНЫЙ.

КОЛОДЕЗЪ див. КОЛОДЯЗЪ.

КОЛОДЕЗЬ див. КОЛОДЯЗЬ.

КОЛОДИНА ж. (стовбур зрубаного дерева) колода: Каме(н)є слоны а колодины кѣ ѿбороне на бланъкахъ и вежахъ (1552 ОКЗ 34 зв.); Колодинъ коля и каменя кѣ

ѿбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 ОВін. З. 131 зв.).

Див. ще КОЛОДА¹, КОЛОДКА.

КОЛОДКА, КОЛОДЪКА, КОЛОТКА ж. 1. (висячий металевий замок) колодка: Видилисьмы... двери // розламано и розрубано, завѣсы и ретязи, прибой съ колодками, тое выдерто и взято (Луцьк, 1557 АрхЮЗР 1/I, 160-161); за коло(д)ку до ма-настыра по(л)сема грѣша (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 5 зв.); За коло(дкѣ) дале(м) гро(ш) ѿ (Львів, 1607-1645 РДВ 33); Колодъки, замъки... пограбили (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103 зв.); замок. колотка claustrum (I пол. XVII ст. Сем. 26); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару банъдолетовъ ...колодокъ двадцать (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/I, 569).

2. Те саме, що колодина: На бланкахъ кѣ ѿбороне каменя з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы колодки чотыри слонковъ ѿколо замкѣ при стенахъ осмѣдеся(т) (1552 ОЧерк. З. 5).

3. (дерев'яні кайдани) колодки: Я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала і чула есми крыкъ же там // когос на рынку перле колодками (Бориспіль, 1615 АБМУ 11-12).

4. Особова вл. н., ч.: Кирило коло(д)ка (1649 РЗВ 65 зв.).

Див. ще КОЛОДА¹.

КОЛОДЪКА див. КОЛОДКА.

КОЛОДЪЗЬ див. КОЛОДЯЗЬ.

КОЛОДЪЙ ч. Колісник, діал. колодій: сї по(л)мѣ(р)ко(в) ѿ(в)са гр(ш) м̄ по(л) ӣ ...сте(л)махѣ и колодѣю (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 10); vehiculari(us), возота(й), колодѣй (1642 ЛС 408).

КОЛОДЯЖНЫЙ, КОЛОДЕЖНЫЙ прикм. у знач. ім. Колодязник. Особова

вл.н.: Андрѣй Колодя(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 420); Иванъ Колоде(ж)ны(и) (Там же, 402 зв.).

КОЛОДЯЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЪ.**

КОЛОДЯЗЪ, КОЛОДЯЗЪ, КОЛОДАЗЪ, КОЛОДЕЗЪ, КОЛОДЕЗЪ, КОЛОДЪЗЪ
ч. 1. Колодязь: Шинъ двесте и сорокъ... ла(н)цѣхъ до колодеза сажонъ лѣв (1552 *ОКЗ* 34); колодезь в замкѣ с коловоротомъ (1552 *ОЧерк. З.* 4); Быль тыжь тамъ и колодазь (1556-1561 *ПЄ* 353); колодязь, домокъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 206); выйшовъ Иисусъ измежи жидувъ и пришовъ ико колодязи (XVI ст. *НЄ* 62); Если бы хтѣ ѿ(т)ворилъ колодезь и выкопалъ, а не накрылъ бы егѡ а впалъ бы в негѡ вѣль а́бо осель: пѡнъ колѣдеза ѿ(т)дасть заплѣтѣ быдлате, а што здѡхло егѡ бѣде (серед. XVII ст. *Хрон.* 99); *Образно:* таа вода котороую я да(м) емоу боуде(т) в немъ колодазь живои воды текоучои в' живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 354 зв.); ѡтвори(л) колоде(з) пропа(с)ти и вышо(л) // ды(м) с колодеза якобы с печи великое и затмилося солныце и повѣтре (XVI ст. *КАЗ* 618-619).

2. (*джерело зі зрубом із колод*) колодязь: а там дубровою до колодеза, едучи теж дубровою аж до Лисихъ Язвин, где ест граница (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 13); у складі мікротопонімічної вл. н. **Витовтовъ колодезь** — назва джерела: усыпали есмо копцовъ четыре, мимо Витовтовъ колодезь, над которымъ копецъ усыпали есмо (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

3. Глибока яма з тунелем: присылал до нас слѣжебника своего..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѣхни нашое на колодазищи, гдѣ старый колодазь был для вбежища ѿт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100); И трѣ(д)но вельми ѿ

водѣ з великимъ коштомъ можетъ бы(т) колоде(з) або пота(и)никъ до речъки (1552 *ОЖЗ* 117).

4. Мікротопонімічна вл. н.: от того врочища колодеза повели нас дубровою к горѣ Псам (!) аж до врочища Лисихъ Язвин (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); И держу то о немъ, ижъ помнили на иншіе ласки и добродѣйства мое... даньемъ до уживанья добръ церковныхъ... Жабка, Колодеза и Губина, которые... держачи вшелякіе пожитки зъ нихъ спокойне оубиралъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232).

КОЛОДАЗИЩЕ *с.* Місце від глибокої ями з тунелем: присылал до нас слѣжебника своего..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѣхни нашое на колодазищи, гдѣ старый колодазь был для вбежища ѿт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100).

КОЛОДАЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЪ.**

КОЛОКОЛЬ *ч.* Дзвін: чого если самъ не слышалъ Филялете, не тверди того, жебы потомъ на (таковые) повести твое хто не зазвонилъ въ такой колоколь, што на баламуты звонягъ (Вільна, 1599 *Ант.* 933); *Kolokol: dzwonek: cymbal* (Жовква, 1641 *Dict.* 63); *persica...* мѣдянь звонецъ, колоколь (1642 *ЛС* 311).

КОЛОКЪ *ч.* Кілок: и оповедал перед ними, ижъ дей его в дому его, сплячого... ножемъ его власнымъ голелным, который уставичне у светлице на колку... вишывалъ, у горло сколото (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); *Образно:* оутврѣжбный завѣшу коло(к) ѡный або пѡлікъ на мѣсцѣ вѣрны(м), и завѣса(т) нѡ не(м) всѣ вшелѡкю слѡвѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 293).

КОЛОМУТНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **коломутное перен.** скандальне, -ого, пікантне, -ого: *Skázemo wam mnoho dobroho*

Wilmi smácznoho y kolomutnoho. O Mikity popu borodatóm! (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 1).

КОЛОМУТЪ ч. Каламутъ: в которо(м) ты(ж) то мори оуганаемоса яко рыбы в коломѣтъ една дрѣгоую имаючи и пожираючи (XVI ст. *УИ* 1911/10, 96).

КОЛОМЫЄЦЪ ч. (солевар або житель м. Коломиї) коломиецъ. Особова вл. н.: по(д)даные... арте(м) коломыє(ц) трофи(м) чорны(и) ста(с) ма(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27); слѣги... // ...кгва(л)товъне пограбили... ъ Яцъка Коломы(и)ца... ѡвъса чоты(р)надъца(т) копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); Ю(с)ко Коломыецъ (1649 *РЗВ* 193).

КОЛОМЫЙЧИКЪ ч. Помічник солева-ра. Особова вл. н.: Процикъ коломы(и)чикъ (1649 *РЗВ* 202).

КОЛОНИЯ ж. (стп. kolonia, лат. colonia) (поселення людей на певній території) колонія: панъ Каменацьки(и)... протес-това(л)се ѡ то, ижъ... панъ Прилуцьки(и) ...пре(з) реку Собъ переше(д)ши, которая кгрунъты христановские з добра кошыловскими граничить, важылисе... // габиле(м) рационемъ мети не могучи,... колоние садити и леси пустошити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252).

КОЛОСЕНЧИКИ мн. (жителі м. Колоси) колосяни: и Пáвель Ст̄ый... // ...мáтици вѣнной кѣбокъ ѡживлáючій пѣлный испѣвши, и Б̄жю волю познавши по достáткѣ, до Колосѣнчи(к)о(в) пѣшѣчи прика-зде(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 200-201).

Див. ще **КОЛАСЯНЫ**.

КОЛОСОКЪ ч. Колосок: Бѣршти(н) прирожоны(х) рѣчи писари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ коло(с)ко(в) рожаѣ до себе та(г)не(т), ѡпро(ч) василѡ(к) зѣла (поч. XVII ст. *Проп.*

р. 58 зв.); Сѣчець: сѣчѡкъ, запорѡшка, колосокъ, порошокъ, или галѣзка, голцá (1627 *ЛБ* 125); *У порівн.*: Стáвитимьса оумѣслили пре(д) персѡнѣ цнѣю Твою, ѡ ѡ(т)че, и прáцѣ тѣю тѣ малѣю, якъ пѣршій мѡй Колосокъ, неро(д)ного жнѣва, Котрѡго в' невмѣѣтность ѡбфѣита є(ст) нива (Київ, 1618 *МІКСВ* 16).

КОЛОСЪ ч. 1. (злакові суцвіття) колос: Вѣ ѡно то время, ше(л) іс в' соуботы сквозѣ сѣянїа. оученици же єго были голод'ны. и почали трѣгати колосы, и ясти (1556-1561 *ПЄ* 55); зѣрно пшенїчное впа(д)ши в' зѣмлю, кгды обѣмре(т), многій ѡвоць чїнитъ. многозѣрный и оздѡбный колосъ оурастѣвши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); и якъ з' пѡль и з' збѡжъ дойзрѣлыхъ гды кто зобрáвши кѡлосы Б̄гѣ на офѣрѣ при-нѡситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292); вѣдѣль єсмь сѡнъ. Сѣмъ кѡлосо(в) выростáло и з стѣбла одногѡ, пѡлныхъ и велмї ѡздѡбныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

2. *Перен.* Духовна пожива: Нива гды пожáта бѣдетъ, зпорожнѣт'са... а Пѣсмо хо(т) на кѡжды(и) днѣ пожинáе(т)са, кѡлосы выкладáючихъ єгѡ не оуставáю(т) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123); Пристѣпѣм' тѣды до тои Нѣвы: и тѣи бѡрозны живот' чїначїи, прїйемъ, и пѡжнем' ѡ(т) нѣи кѡлосы живота, слова Гá н̄шегѡ Іс Хá (Там же).

3. *Перен.* Здобуток, доробок: Не взгор-жáючи прáцею слѣгї твоѣго, Малый кѡлос оубѡгого жнѣва моѣго: Прїйми ѡ(с) Архі-ерѣю Великій знáчный (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); Тебѣ вѣр̄номѣ, и ро(с)сѣдномѣ пнѣ и добродѣви моѣмѣ ѡфѣрѣю и полецаю; с пѣрвои сѣáтвы моѣи жнѣва д̄хов'ного малый кѡлосъ чїстои пшенїци посылаю (По-чаїв, 1618 *Зерц.* 3 нenum.).

4. *Перен.* Справжній християнин, вірний: на(с) плѣвы, и кѡлосы, то(т) кáмень тепе(р) на нѣса возне(с)шиса..., до себе тагне(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **недозрѣлый колось** — молоде життя: Смотри(ж) енѡ якъ надаре(м)но іро(д) гнѣ(в) свѡй на мл(д)нцѣ ѡбер'ноу(л): еще невѣнны(х) гнѣвомъ. яко сер'по(м) недозрѣлыи кѡлосы пожинаешъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 416); **недозрелый колось молодости** — те саме, що **недозрѣлый колось**: тоу(т) зара(з) неприате(л) дѡшній сѣти свои заставѣвши... недо(з)релый коло(с) молодѡсти и(х) без'времѣнно пожинае(т) (1598 *Розм. пан.* 4).

5. Особова вл. н.: Ва(с)ко Колось (1649 *РЗВ* 417 зв.).

КОЛОСА с., *зб.* Колосся: И придалоса емоу ити въ соуботы через сѣянїа [черезъ збожа] а оученицы его идоучи дорогоу почали зривати колоса (1556-1561 *ПЄ* 135 зв.); И знѡвѣ з' самѡго коло(с)а однѣ сѣт' бѡлшими а дрѣгїи ме(н)шими (Вільна, 1627 *Дух. б.* 311).

КОЛОТАТИ *дієсл. недок.* (в що) Калатати, стукати: колї юж встанет дому влѣдка и затворит дверї. почалї бы есте на двѡрѣ стояти. и колотати въ двери. рекоучї. гї гї. ѡ(т)ворї и нам (Володимир, 1571 УЄ *Вол.* 80).

Див. ще КОЛАТАТИ, КОЛТАТИ.

КОЛОТЕ с. Біль, колька: ѡмилѣнїе: Скрѣха сердѣчнаа, коло(т)е, албо бѡлестъ сердце(ч)наа (1627 *ЛБ* 138).

КОЛОТИ *дієсл. недок.* 1. (кого, що) (*забивати ударами ножа*) колоти, рїзати: а иж я и с тою челядю своею не была причинцею и не ест до того морду мужа своего, а ни колола, а ни skutкомъ, а ни ведомостю... о томъ не вѣдаю (Луцьк, 1583

АрхЮЗР 8/III, 415); всюды... ѡбáчишь... жертѡв'ни(к), на котѡро(м)... офѣрѡ(в)ницы барá(н)ки живѣе офѣрѡючи колѡли, кро(в) выливаючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 42); Не бѣдло колѡти и мáса офѣрѡвати, дѡхѡвнаа естъ офѣра, але злѣѣ пѡмысли ѡ(т)вертáти (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 268); la-пїо, as, рїжу, колю (1642 *ЛС* 250); колю rungo (*Уж.* 1645, 62 зв.).

2. (що і без додатка) (*проколювати чим-небудь гострим*) колоти: Оухаплáю: оугрызáю, бодѡ, колю, кѣсáю (1627 *ЛБ* 142).

3. (*уражати колючою зброєю кого-небудь*) колоти: тамъ же, будучи розгнѣваны... на месчанѣ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ... копиями попробияли, другихъ ганебне поранили... колючи, стреляючи (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); **очи колоти** — ослїплювати: тое ты чїнишь дѣши, що нѣкды филистїны са(м)псонови. ѡчи ей ѡты(и)моуешъ, ѡчи кѡлешъ и живо(т) вырываешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.).

4. *Перен.* (кого) (*дражнити, сердити, викликати незадоволення*) колоти: Тѡе писмо... Арїанове, жѣ и(х) колѡло, вымѣтовали, и тепѣрь не въ всѣ(х) найдѣ(т)са екземплáрѣхъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 10); Нѣх' в'зрѡкъ тѣрн'е мѡдрости тепѣрь кѡлетъ смѡтных' // Базилїшкѡвъ Оунѣтских', Аспїѡвъ ѡкрѣтных' (Київ, 1632 *Євх.* 295-296); **колоти очи, колоти у-въ очи** (кого, кому) — а) викликати роздратування: Тѣе то слова бѣжїе живѣе явне кѡлю(т) ѡбѣдвѣ оцѣ ты(м) всѣмъ которые та(к) велїкѡ а ва(ж)нѡю справѣ его на едїно(и) ѡсѡбѣ проти(в) вѡли его завешáють (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); б) дорїкати кому-небудь: право постави(в)ши емѡ самомѡ бе(з)-сты(д)ные очи колѡти бѣдѣтъ (Острог, 1587

См. Кл. 6 зв.); Подобно тебе (соборы все-ленские) колють у-въ очы, же ихъ не держишь! Знать, ижесь потомокъ и наследовца оныхъ проклятыхъ предъковъ своихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 759).

КОЛОТИТИ *дієсл. недок.* 1. *Перен.* (ким) (*викликати замішання між ким-небудь*) баламутити (кого): и яко ми подданые того села повелили, же дей южь тотъ жидъ Песахъ, отъ килка дний въ томъ селе мешкаючи, людми колотити, грабити яжаеть, выбираючи зъ нихъ съ каждого гроши (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/1, 218); И то тежь ему покововаль (!), же патріархове, маючи дорогу отвартую до землѣ московское... не схотят пороженевати, але нами колотити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32).

2. *Перен.* (без додатка) (*викликати незгоду, зчиняти заколот*) колотити: Пакошѣ: Перешкажаю, ... мѣшаю, страшѣ, мѣчѣ, колочѣ (1627 *ЛБ* 80); **КОЛОТИТИ ВОДОЮ** — (*вносити розлад*) каламутити воду: але хтѣ жъ не роздѣветъ, же // то одно клѣчка подобна оной, баране колѣтишь водою, але знайдеть тежь сила такѣхъ, котѣрые пытаючогоса тымѣ словы ѿ(т)правоують, а што тоуть кгаоурове... мѣли чинѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

КОЛОТИТИС *див.* **КОЛОТИТИСА.**

КОЛОТИТИСА, КОЛОТИТИС *дієсл. недок.* 1. *Перен.* (*бешкетувати, колобродити, товктися*) колотитися: Которая то протестация и возного релляция, иж не могла быт такъ прудко по першомъ оповеданю до актѣ... подана, а то за великим небезпеченствомъ... од неприятеля коронного, орды татарское и гултайства козацкого, которые, в тыи край впадшы, час немалый колотилис (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

2. *Перен.* (*порушувати нормальный спосіб життя*) колотитися, вирувати: великаа а праве жалостнаа в' орієнталныхъ сторонахъ в тотъ часъ са колотила траєдіа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 119 зв.).

КОЛОТКА *див.* **КОЛОДКА.**

КОЛОТЛИВЫЙ *прикм.* Нестійкий, ненадійний: Власне тепѣрешнаа ваша мѣшанаа колотліваа згѣда ѿномѣ бабелю подобна, же ее своєю дѣмою в' нѣбо выставити оусилдетеса (Острог, 1598 *Отп.* КО 7).

КОЛОТНИКЪ *ч.* Заколотник, бунтівник: Матѣжникъ: Бѣнтѣвникъ, справца трѣвѣги, колотникъ' (1627 *ЛБ* 67); Бѣдѣ ѿшѣквиваючимъ, и раскѣблы чѣначимъ, и колотникѣмъ' (Львів, 1642 *Час. Слово* 275);

(*той, хто тривожить, спричиняє душевний неспокій*) колотник: Смѣщаай: Смѣщѣникъ, трѣвѣжачѣй, колотникъ (1627 *ЛБ* 118).

КОЛОТНЯ *ж.* 1. Колотнеча, незгода: на такѣй прикладѣ згѣды ничего не мѣвачи, до пѣлногю оуважѣнья и стосованья с тепѣрешнею колотнею, кѣждомѣ пѣщѣаю (Острог, 1598 *Отп.* КО 10); Бо если ся маеть за такъ мудрого, же постановенье пастыра... штроѣуетъ нехай жебы тамъ ехаль тыхъ штрофовати, откуль тая поправа вышла, не дома седечи, колотню строити (Вільна, 1599 *Ант.* 773); то ѣчинили за доброго здоро(в)я и памяти бо бы по смѣ(р)ти могла ѣрости колотня якаа (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.).

2. Заворушення, бунт: тые-то преречонные подданые, подчас тых несчасных инъкурсий козацѣких, ... од зачатя се тои колотни року прошлого, ... розѣные и розмайтые кривѣды и шкоды некоторим людем, ... чинили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176).

КОЛОТЫЙ *дієприкм.* 1. Колотий: он сам до свижее раны ездил и пана Охловского оправовал; а рана дей была колотая ножемъ // у горли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 401-402); пан Крыштофъ Харлинский... налязлъ на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавения синости, а на иншихъ местцахъ раны колотые ножиками белоголовскими (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

2. У знач. *прикм.* Колотий: видел... у Станислава Романовского рану колотую на твари под лѣвым оком (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); виде(л) есми... на то(и) же руце лево(и) ниже(и) локтѣ ра(н)у колотую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29).

КОЛОША *ж. (лат. calceus) холоша, діал.* колоша. Особова вл. н., ч.: люди монастыра пѣсты(н)ского семень колоша яковъ семеновичъ ходо(р) (1552 *ООвр.* 3. 108); Ива(н) Колоша (1649 *РЗВ* 3).

КОЛПАК *див.* **КОЛПАКЪ.**

КОЛПАКЪ, КОЛПАК, КОЛЪПАКЪ, КОВПАКЪ, КОВЪПАКЪ *ч. (тур. kalpak)* 1. (*вид головного убору*) ковпак: побрали // ...седло и зброю Черкаскъю, колпак оксамитный и иншии многии рѣчи (Вільна, 1546 *AS* IV, 473-474); ъ степана а(н)дросовича взято // ...ѡбра(н)є лу(н)ское блаки(т)ное ...ко(л)пакъ чи(р)воны(и) лисицею по(д)шиты(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73 зв.-74); они... злѣпили де(и) з ме(р)твого жѡпа(н) люньски(и)... кольпакъ лиси(и) за три золоты(х) кѡплены(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); по(з)ваны(и) побра(л) ...су(к)mano(в) два лу(н)ски(х)... ко(л)пако(в) фале(н)дышо(м) криты(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 150); у Яна Томковича, ... челядь взяла полотна локтей тридцать, ... и колпакъ, за который далъ золо-

тыхъ три (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. *Перен. (про людину, яка носить на голові ковпак)* ковпак: Или не вѣдає(ш) я(к) многопре(д)стоащи(м) гологлавы(м) трепѣ(р)ны(м), ... макгероносце(м), шлыко(м) ко(в)пако(м) кѡ(ч)ма(м), високоноги(м) и ни(з)косыты(м) слѣга(м), дворанино(м), воино(м), ... смрътоносцо(м) ра(д)уючійса, ѡц(р)ствїи бѡ(м) не то(л)ко мыслити, но и поме(ч)тати // не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.-239).

3. Особова вл. н.: Гринь Ковѡпакъ (1649 *РЗВ* 140).

КОЛПАЧОКЪ, КОЛЪПАЧОКЪ *ч. (вид головного убору)* ковпачок, ковпак: а коли ся не вгамуете, а грабити подданныхъ Троецкого, бо дей которыхъ вы повидаете, будете, тогда ся дей вѣнетъ же будутъ падати съ тебе, возный, кожушъкий (!) колпачки (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); побрал ...кольпачокъ акъсамиту не стрыжоного, соболцемъ подшытый, за золотых тридцет (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

КОЛПРО *див.* **КОЛДРО.**

КОЛТАТИ *дієсл. недок.* (у що) Калатати, стукати, *діал.* кѡвтати: и почали бысте на дѡврѣ сѡтяти // и колтати вѣ дверѣ рекоучи гѣ гѣ ѡ(т)вори намъ (1556-1561 *ЛЄ* 281 зв.-282); Слышавѣши ѡ(н) таковою радоу жидовскоую // ишо(л) до и(х) домоу, где са они зышьли радити, И поча(л) смѣле ко(л)тати оу дверѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 46-47); Соломо(н) глѣ(т) премоу(д)рый, вѣ прїповѣсте(х) свои(х): Ктѡ ко(л)тає(т) вѣ по(л)нощи вѣ чоужїи дверѣ кѡмѡ гѡбѡ прѣтѡто... кто вѣ розодраной шѡтѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 41 зв.).

Див. ще **КОЛАТАТИ, КОЛОТАТИ.**

КОЛТОКЪ *ч. (стп. kołtek)* сережка: ѡсерага, оусерѡзь: нѡдшница, сѣрга, колтѡкъ (1627 *ЛБ* 140).

КОЛТРИНА ж. (стп. kołtryna) (покривало для коней) опона: богатыи... дороги шаты на себе справляю(т), б(е)з(с)лове(с)ныи конь по(д) ко(л)тринами, и злото(м) обложоныи... а оуббогмѣ не дасть... окрѣха хлѣба (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 202).

КОЛТРЫШОВЫЙ прикм. (выготовлений из грубого простого сукна) колтришовый: ино на пришлыи Громници маю... дати первѣю сорок и пат коп гроши, тыми речами,... то // ест сѣкны Лѣвскими, колтрышовыми, цвиковскими (Краків, 1539 AS IV, 214-215); двѣ сѣкны колтрышовыи, а чотыри сермаги взали (Вильна, 1546 AS IV, 474).

Див. ще **КОЛТРЫШСКИЙ**.

КОЛТРЫШСКИЙ прикм. Те саме, що колтрышовый: А к тому казалъ его милость господарь давати ему изъ скарбу своего на выхованье въ каждый годь... // ...по шести поставовъ лунскихъ а по десети колтрышскихъ къ воеводству Киевскому (Вильна, 1542 АрхЮЗР 8/V, 462-463).

КОЛТРЫШЪ, КОЛЪТРЫШЪ ч. (стп. kołtrysz) (грубе простое сукно) колтриш: От сукна колътрышу мышенского и цвиковского от локтя по два пенези (Вильна, 1563 ПККДА II, дод. 556); от поставу колтрышу грошей дванадцат (Вильна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 560).

КОЛТРЫШОКЪ ч. (стп. kołtryszek) те саме, що колтрышъ: Пану Остафью Дашковичу сто копъ грошей, а два поставы сукна луньского, а два колтрышки (1532 АрхЮЗР 8/V, 454).

КОЛТУНЪ ч. (жмут збитого волосся, шерсти) ковтун. Особова вл. н.: У Дорошка Ко(л)туна пограблено: кобы(л) — де-

се(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 113); Анъдрѣй Ко(л)тунъ (1649 РЗВ 135 зв.).

КОЛХОВЕ мн. (назва корінного населення Колхиди) колхи: Авхацесь Гетманъ Перскій, звитѣживши войска колховъ: справиль собѣ шатѣ бѣлѣю (поч. XVII ст. Пчела 52 зв.).

КОЛЦЕ див. **КОЛЬЦЕ**.

КОЛЦО див. **КОЛЬЦЕ**.

КОЛЧАТЫЙ прикм. Кільчатый, кільчастый: дрѣги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и) (Володимир, 1578 ЖКК I, 129).

КОЛЧИСТЫЙ прикм. Конічний, конусовидный: Але в того дитяте есть такая твар и постава: напрод маеть короткую шию, колчистую голову, и долгие уха (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710).

КОЛЪ, КУЛЪ ч. (груба палиця, загострена з одного кінця) кілок, паля, гострокіл: тамже видиломъ всѣ кгрунъты..., помереные... колами и навертями означене... одъ всихъ участниковъ, што на которого належитъ (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 314); па(л) ко(л) palus (I пол. XVII ст. Сем. 128); palus, же(л)ди, тичь, колъ (1642 ЛС 298); а навет коло двору плоты вси розобрали, же и кола не zostавили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 393); **на кулъ бити** — на палю садовити (садити): чомъ злодѣя про то вѣшаютъ, тай розбуйника на кулъ бють, што бы ся другѣ бояли выть такого дѣла (XVI ст. НЄ 71); **кулъ на кулу се не остало** — каменя на камені не залишилося, знищено доценту: И указалъ намъ дворъ спаленый... до сченту — кулъ на кулу се не осталь (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 6/I, 436).

КОЛЪБАСА див. **КОЛБАСА**.

КОЛЪВЕКЪ див. **КОЛВЕКЪ**.

КОЛЪДРА див. **КОЛДРА**.

КОЛЪКОНАДЦАТЬ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ*.

КОЛЪКОСОТЪ *див. КОЛКОСОТЪ*.

КОЛЪЛЕИУМЪ *див. КОЛЕГИУМЪ*.

КОЛЪНЕРЪ *див. КОЛНЪРЪ*.

КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ *див. КОЛАТЕРАЛЪ*.

КОЛЪПАКЪ *див. КОЛПАКЪ*.

КОЛЪПАЧОКЪ *див. КОЛПАЧОКЪ*.

КОЛЪТРЫШЪ *див. КОЛТРЫШЪ*.

КОЛЫ *див. КОЛИ*.

КОЛЫБНИКЪ *ч.* Той, хто живе в колибі: Каливи(т): Кѡщникъ. Колыбни(к) (1627 *ЛБ* 214).

КОЛЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Колоти, розколювати: мешчане и волощане... ле(д) тежъ на весне колывали кухню и ста(и)ню замъковѡю робливали (1552 *ООвр. З.* 101 зв.).

КОЛЫСАТИ *дієсл. недок.* (чим) Колисати, колихати: пара окрѣтнаа и заразливая выхѡдитъ, а до мѡзгѡ по(д)нѣсшиса колышетъ егѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451); Ибо свѣ(т) тѡй пра(в)диве подѡбенъ є(ст) мѡрю, яко та(м) всѣгдѣ премѣни и стра(х) вѣтры мѡре(м) колышоутъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234 зв.); *Образно:* такъ мѡць нѣприятє(л)скаа, лѡмитъ, нѡситъ мѡсли, и колышетъ глѡбѡкостами срѡ(д)ца, вѣдлѡгъ оуподѡбанъа своѡго, и на своѡ послѡгѡ завѡдитъ мѡсли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 343).

КОЛЫСАТИСА *дієсл. недок.* (од чоґо) Хитатися, розхитуватися: Замокъ канєвъски(и) ѡтъ польчєтвє(р)та(д)цати лєтъ... робленъ але вже ветохъ погнило и пошпадало бѡдованъа много... што не ѡпадало ино и то леда ѡтъ витрѡ колышетъса (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); **въ колысцѣ роскоши колисатиса** *див. КОЛЫСКА;*

дрижати, трястися: того часу сталосє трєсє(н)є землѣ великоє та(к) и(ж) са колысали фудамє(н)ты тє(м)ницы и ѡтвори- лиса вси двє(ри) (II пол. XVI ст. *КА* 89); Зѣбаюса: Колѣблюса, рѡшаюса, хвѣюса, колышѡса (1627 *ЛБ* 44);

(*про серце*) битися, калататися, здригатися: и та(к) оу велико(м) смоу(т)кѡ колыше(т)са срѡ(д)це и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 187).

КОЛЫСКА, КОЛІСКА *ж. 1.* (*невелике ліжко для колисання дитини*) колиска: Слыха(л) ли єси нѣко(ли) в то(и) колысцѣ ро(с)кошно(и) колышѡчиса ѡ(т) мамы, или ѡ(т) тата, или па(к) ѡ(т) попа, ѡ то(м) слѡвѣ павло(м) рєчє(н)но(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); Свѣ(д)ча(т) нѣкотѡрыє ижъ кдыса ѡмвросѣй стѣй оуроди(л), и положѡный в колысцѣ, прилетѣли пчѡлы и колыскоу ѡсѣли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); колі(с)-ка, дєдїні (!) — синеус (I пол. XVII ст. *Сем.* 63); у Решутника — самого зранили, збили, домъ спалили, дитину малую въ колысцє спалили (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 433); **въ колысцѣ роскоши колисатиса** — жити, проживати в роскошах: Видиши ли, дєтїно рѡскїй, вѣ колысцѣ рѡскоши колишѡчїйса, и(ж) ты не знає(ш), я(к) са ѡно(к) зѣ черево(м) бьє(т), то(в)чє(т). мѡтѣ... ты єго хѡли(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.).

2. Мікротопонїмїчна вл. н. **колыска:** а граници того нада(н)я ншо(г) имаю(т) быти... ѡ(т) прислопа слюжо(н)ско(г) на шипу(т) и(з) шипо(та) на колыскѡ (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

КОЛЫСЬ *див. КОЛИСЬ*.

КОЛЬ *присл. (цсл. коль)* як: Коль красны суть ходы и ступанїа твоя увѣ обуви, дщєро княжати! (поч. XVI ст. *Пєсн. п.* 55); коль много жилъ єси, скорѣйше той часъ,

нѣжели мгновеніе ока, переминетъ, а ты(х) грѣховъ, которіе за тобою ити муть, зѣло ѡстрашатися бѣдеши (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); **Ѡ** добротлївий Б̄же м̄бй; дивѣтєса рабѣ, твбй. Кб̄ль ч̄днїи нб̄выи дѣла твої (Чернїгів, 1646 *Перло* 27).

КОЛЬЄ див. **КОЛЄ**.

КОЛЬКАДЕСАТЬ див. **КОЛКАДЕСЯТЬ**.

КОЛЬКИ числ. Скільки: С ко(р)чомъ кольки ихъ бѣдѣ... н̄ копъ грш(и) (1552 *Обрац.* 3. 144).

КОЛЬКИЙ див. **КОЛКИЙ**.

КОЛЬКІЙ див. **КОЛКІЙ**.

КОЛЬКО див. **КОЛКО**³.

КОЛЬКОКОЛВЕКЪ див. **КОЛКОКОЛВЕКЪ**.

КОЛЬКОКРОТЬ див. **КОЛКОКРОТЬ**.

КОЛЬКОНАДЦАТЬ див. **КОЛКОНАДЦАТЬ**.

КОЛЬКОНАЙЦАТЬ див. **КОЛКОНАДЦАТЬ**.

КОЛЬКОСЪ див. **КОЛКОСЪ**.

КОЛЬКОСЪ див. **КОЛКОСЪ**.

КОЛЬКУСЪ див. **КОЛКОСЪ**.

КОЛЬМИ присл. (цсл. кольми) скільки: то ко(л)ми ѡ нб(с)ны(х) дарє(х), ѡ(т) бж(с)т-ва исходащи(х), не бє(з) заслѣгъ и пора(д)-кѣ зако(н)ного дарованы бываю(т), роздѣ-ти маємо (1598 *Виш. Кн.* 269 зв.); если оубо свѣ(т) и(ж) в тебѣ тма є(ст) то тма ко(л)-ми (к. ХVІ ст. *УС* № 31, 110); кольми паче если кто не єсть во церкви и не єсть об-щей любви, единости, братства,... // ...та-ковой во истинну живо и вѣчне умер (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168-169).

КОЛЬНЕРЪ див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛЬЦЕ, КОЛЦЕ, КОЛЬЦО, КОЛЦО, КУЛЦЕ с. 1. (невеликий предмет у формі кола) кільце: на вежи... вылиты... две го-

лове левъковыє нижѣли ѡтѣбита ѡ(д)на голова и кольцо вынато, а дрѣгаа и тепє(р) еще с кольцемъ єсть (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); тогда и сия икона... предѣ всимъ народомъ снемшися съ колѣца, по воздуху вышла и,... поплынула... до Цариграда (Супральський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67); тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованья кольца выбияные мое (Луцьк, 1596 *Арх ЮЗР* 3/І, 109); Зготѣешъ тѣжъ четѣре колца золотѣи и припрѣвишъ ихъ до четѣрехъ оугловъ тогб жь стола кб̄ждой нб̄ги (серед. ХVІІ ст. *Хрон.* 102 зв.).

2. Прикраса у формі кільця: голубъ среб-ренный позлотистый, на немъ ланцушковъ 3 и колце сребренное // непозлотистое (Ло-качі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 365-366); напер-вѣй отдал..., гаплы штуцки, тимец жовтый, пугвици, колца (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); fibula, гачо(к), ко(л)це у ризъ, петє(л) (1642 *ЛС* 196);

частина прикриси: ѡ є(д)ного на головѣ корѣна з трома ту(р)кусїками на ве(р)ху ланцѣшокъ з ку(л)цемъ (Львїв, 1637 *Инв. Усп.* 20).

КОЛЬЦО див. **КОЛЬЦЕ**.

КОЛѢЯ див. **КОЛЄ**.

КОЛѢБАТИСА, КОЛЕБАТИСА, КО-ЛИБАТИСА, КОЛИБАТИСЪ дієсл. недок. (цсл. колѣбатиса) І. (од чого і без додат-ка) (злегка гойдатися під дією чого-небудь) коливатися: Чого єсте вышѣли видѣтї на поустыни тростиноу ли котораа то ѡ(т) вѣтра колѣблє(т)са (1556-1561 *ЛС* 242); Зѣбаюса: Колѣблюса, рѣшаюса, хвѣюса, колышѣса (1627 *ЛБ* 44); titubo, колибаю(с), зибаю(с) (1642 *ЛС* 398);

гойдатися, колихатися: то(т) корабль не (з)начи(т) нѣчого и(н)шого є(д)но цр̄ко(в) котораа є(ст) оу свѣтѣ // то(м), а плава-

теліє в ню(м) с̄щенікове и в̄р̄ньни лю-де... а(ж) бы(л) тотъ корабль б̄р̄ею ѡб-таже(н) же са колиба(л) и мало не пото-н̄(л) (к. XVI ст. УЄ № 31, 216-216 зв.);

трястися, дрижати: Трєпещ̄: Б̄юса, колѣбл̄юса (1627 ЛБ 133).

2. *Перен. (виявляти нерішучість у чо-му-небудь)* вагати́ся: е́діныхъ, же ѡ(т) неє ѡ(т)ст̄пають, др̄в̄ги(х) же о тоє не дба-ють, и вси вобецъ на пови(н)ность свою ма́ло паматаю(т), колѣбл̄ючиса д̄в̄ными сп̄собы оу в̄ре. Єди(н) з др̄в̄гого бо(л)-ш̄ю сла́бость и згоршенє бер̄в̄чи (Острог, 1587 См. Кл. 5 зв.); Молвл̄ю: Зам̄ша(н)є р̄б̄стыркъ чин̄ю, тр̄ощ̄са, фрас̄юса, зако-л̄ч̄ю, колѣбл̄юса ѓмо(м) (1627 ЛБ 65).

КОЛѢБКА, КОЛѢБЪКА, КОЛЕБКА, КОЛИБКА ж. (*стп. kolebka*) критий кін-ний повіз на ресорах: маєтность моя: ...ша-покъ аксамитныхъ подшитыхъ две,... воз-никовъ вороныхъ два, а колебка старая на два кони (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/І, 23); кна(з) ку(р)пски(и) вз(л)... колѣб̄ька з с̄кно(м)... ры(д)ванъ с̄кно(м) че(р)лєнымъ крыты(и) (Володимир, 1578 ЖКК І, 133); и конє(и) и колѣбо(к) и ду(ш) лю(д)ски(х)... и ку(п)ци ты(х) рече(и) збогатившиса ѡ(т) неи здалєка буду(т) стоати (XVI ст. КАЗ 648); записую... // сребра позлотистого и белого... колибки, кареты (Володимир, 1583 АрхЮЗР 8/ІІІ, 351); Колєсн̄ца: Кол̄ьбка, в̄б̄зъ, яждєніє (1627 ЛБ 54); такъже возы, лектики и колибки пе(р)лами, з̄лотогла-вомъ и дорогими матеряцами (*sic!*) и во(з)-главиям слати, ѡбивати (Чорна, 1629 Діал. о см. 272).

КОЛѢБЛЕМЪ дієприкм. Який хита-ється, хилиться, коливається: если слов̄а та(к) л̄єдаако, неро(з)мысл̄не, и р̄ыхло не к̄аже(т) в̄носити, в̄ м̄, кот̄орые сам̄ый

скоуток р̄ечи по в̄тр̄б̄ с̄ючи я́кій ѡвоць ст̄алости а не тростиноу в̄тро(м) колѣб-лемоу пож̄ати (Острог, 1599 Кл. Остр. 212); а тр̄б̄бы м̄сто стл̄дповъ ма̄єтъ, абы ѡ(т)-толь єго статечно(ст) показалася, же іѡ-а(н) не бы(л), тро(ст) в̄тро(м) колѣблема, а́ле слоу(п) як̄ійсь доскон̄алы(и) спинаю-ч̄йса на ф̄ндамент̄ъ (поч. XVII ст. Проп. р. 247 зв.).

КОЛѢБОЧКА, КОЛЕБОЧКА ж. Ма-лий коч: А што ся дотычетъ остатка речей моихъ рухомыхъ, ты имъ самъ роздалъ... служебникомъ моимъ... // ...пану Григо-рю... пuzдерко, фляшу а колебочку свою (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/І, 25-26); кна(з) ку(р)пски(и) вз(л)... колѣбо(ч)ка ме(н)-шая та(к)же з с̄кно(м) (Володимир, 1578 ЖКК І, 133).

КОЛѢБЪКА див. **КОЛѢБКА**.

КОЛѢНКО с. 1. Колінко, колінце. ◊ на колѣнкахъ упадати (перед ким) — (*про-славляти, вшановувати кого-небудь*) ста-вати на коліна: И на колѣнкахъ предъ ва-ми оупада̄ємо. ђч̄т̄ивость пристойн̄ю вамъ выража̄ючи (Львів, 1616 Бер. В. 75).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ Колѣнко (1649 РЗВ 187 зв.).

КОЛѢНО, КОЛєНО, КОЛИНО с. 1. (*суглоб, що з'єднує стегнову і гомілкову кістки*) коліно: и били // по глав̄ъ єго трост-т̄ю... и пригыбаючи колѣна, оуклакали перед нимъ (1556-1561 ПЄ 192 зв.-193); виде(л) єсми въ яна ме(ш)ко(в)ско(г) два-на(д)ца(т) ра(н) в голове кривавы(х) р̄ба-ны(х)... на нозє лево(и) на колєне татую (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 31); В которо(м) стреля(н)ю мнє, де(и), мало не забито, а пахо(л)ка мое(г)[о] Ти(ш)ка... в ногу лєвую выше(и) колєна з ру(ч)ниці по(ст)рєлено (Житомир, 1609 ДМВН 142);

у Степана на ливой нозе рана надъ колиномъ, съ пулгаку пробытая (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/1, 385); тамъ теды жидове поклакаючи на колѣна, плювали на преч(с)тое Лице его (поч. XVII ст. *Пчела* 38 зв.); Иоахима Гузоровича янъчарына в ногу правую пострелено ниже колена (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158); *Образно*: Тут Д̄ша припавши на колѣна изъ Т̄ѣлом грѣшним, обернѣвши ѡчи до неба волают (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); **до колѣнъ припадати** (кому) — (клякаючи, просити про що-небудь) падати до нѣг: И пришьошь до него троудоваты(и) просиль его и до колѣнъ емѣ припадаючи такъ мовиль. Г̄и ес̄ли бы еси хотѣль, могль бы ма еси ѡчистити (1556-1561 *ПЄ* 132 зв.); **колѣна поклонати** (перед ким, чим) — (схилятися перед величию кого-, чого-небудь) преклоняти коліна: тѣло(м) могѣ пѣстити молѣтиса, плакати за грѣхи, милостиню подавати, колѣн(а) поклонати предъ майстато(м) б̄ж̄имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.); всѣ рѣдѣве н̄б̄(с)ныи, и зе(м)ныи, и по(д)зе(м)ныи; Колѣна свой поклонают(т), а Им̄а егѡ стѣе прославляю(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.); **на колѣна падати** — те саме, що **колѣна поклонати**: Фараонъ кды іѡсифа выви(ш)шити и оучтѣти хотѣ(л) посади(л) егѡ на возѣ... и възнѣмоу пре(д)возѡ(м) расказа(л) волати, абы всѣ на колѣна пѣдали и кланѣлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); **на колѣна упадана** — колінопреклоніння: заховаймо молѣтвѣ спокѣйнѣю, роздм' бачный, мѣсль чѣлѣю... на колѣна оупадана ненадѣтое (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277 зв.); **поклонати колѣна** (ко кому) — те саме, що **до колѣнъ припадати**: поклонают колѣнѣ мои ко ѡ(т)цѣ га н̄шего іс̄ ха... абы вамъ далъ по богатствѣ славы своеа сілою оумоцнѣтиса д̄хомъ

его (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); **поклоненіе колѣнъ** — те саме, що **на колѣна упадана**: Вше(д)ши комѣ на поклоненіе колѣнъ, натѣхѣмѣсть ср(д)це его наполнѣетса сілы Б̄жеи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 72); **прекланати колѣна** — (клякаючи, виражати покору, смирення) преклоняти коліна: твѣрець твѣри прекланает(т) колѣна оумываетъ рѣками и слѣжитъ раболепно (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); **преклонити колѣна** — а) (кому) (*визнати що-небудь божеством*) преклонити коліна (перед чим): Волаи: и оупоминаючи(и): чѣмъ бы воланье мое, з' ѡны(х) вола(н)емъ // з'лѣчѣное, котѣры не преклонѣли колѣнъ свойх' Ваалови лѣпей вѣслѣхано было (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.-14); б) те саме, що **упадати на колѣна**: и преклонѣвши колѣна Савватѣй поча(л) плакати (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); **упадати на колѣна** — клякати: Абѣвѣмъ такѣвыѣ подобны сѣтъ ѡнымъ Жолнѣрѡ(м), котѣры оупадали пре(д) Хр(с)тѣмъ на колѣна, а почелѣост'ки мѣ вытинѣли (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 5).

2. **мн. колѣна** (ноги від колінного суглоба до таза) коліна: Пр(с)таа Б̄ца сѣдаци на ѡрѣнѣ, и держи(т) Ха... на колѣнѣхъ свои(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 27); чемѣ есмь в' животѣ не оумерль... длѣ чоѡ принѣтый на колѣна; чемѣ кормлѣный пѣрсами (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.).

3. Рід, плем'я: всако колѣно несрамлѣйса (Львѣв, 1591 *Просф.* 71); пада(в)ши ѡ ймени іс̄вѣ всако колѣно поклони(т)са, чи(м) естѣ лѣп'ший титоу(л) а(л)бо назвыско (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); ка(ж)дое колѣно и всаки(и) азы(к) да(ст) хвалу богу (II пол. XVI ст. *КА* 237); trib(us), us, колѣно, племя, страна (1642 *ЛС* 402); и плѣчь сѣтвѣратѣ вѣлѣй на са, всѣ колѣна

зѣмнаа; невѣрны(и) жидѣве и зловѣрныи погани (Чернігів, 1646 *Перло* 150).

4. (покоління в родоводі) коліно: была анна пр(о)рчица, дочка фаноуилова, ѿ(т) колѣна сирова (1489 *Чет.* 138); абы есте, или, и пили за столомь моимь, въ цр(с)твіи моємь. А абы // есте сѣдѣли на стольцохъ, соудачи дванадесатемь колѣномь ѿлевымь (1556-1561 *ПЄ* 319-319 зв.); Знаю я, Аде, ѿ томъ Хр(с)тѣ много причинъ, Ижъ ѿнѣ есть ѿ(т) колѣна Давидова Марїинъ синъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13); Лѣтве снѣове Рѣвїимовы... и полъ колѣна Манасїина не прїателей звѣтажили (Київ, 1625 *МКСВ* 128); А Іовъ живъ по блѣсти бной лѣ(т) рѣ... и оглѣда(л) снѣ снѣовъ своихъ ажъ до четвѣртогѣ колѣна (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

5. Особова вл. н., ч.: степанъ колѣно (1649 *РЗВ* 178 зв.).

КОЛѢНОПОКЛОНЕНЄ с. Колінопреклоніння: Варахай... Доброречє(н)є, бл(с)вє(н)ство, а(б) колѣнопоклонє(н)є (1627 *ЛБ* 191).

КОЛѢНОПОКЛОННЫЙ *прикм.* Колінопреклонений: Дѣсы(т) вѣсела заживѣли з' потѣхъ дѣховныхъ: и за колѣнопоклонныхъ прѣацы, и за иншіѣ живота тѣжкости, в' постѣ, и ѿншими часы по(д)нѣагыи, досытъ покѣю в' Празничныхъ дны Воскресѣнїа Хва...заживѣлис'мѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 334).

Див. ще КОЛѢНОПРИКЛОННЫЙ.

КОЛѢНОПРИКЛОННЫЙ *прикм.* Те саме, що **колѣнопоклонный**: подьмо на троуднѣишій поу(т); и бѣаго возмѣмъ и радостно // и колѣноприклонныи трѣды (1489 *Чет.* 217 зв.-218).

КОЛѢНЦЕ с. (невна частина стебла, згин на стебли) колінце: podul(us), сучецъ, колѣнце, узеле(ц) (1642 *ЛС* 281).

КОЛѢНЬЄ *див.* КОЛЕНЄ.

КОЛѢСНИЦКИЙ *прикм.* (який використовується у колісництві) колісницький: колѣсницкихъ свердловъ шесть (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КОЛѢЯ, КОЛѢА, КОЛЕЯ ж. (*стп.* koleja) 1. Коля, слід, тор: такъ же и съ приселку манастыру Жидичинского видели есмо колеи великие з Опчаръ дворною пашнею повожено, жита, пшеницы, до Красного (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 162).

2. Черга: Напередъ до дозорѣ(в) робо(т)никѣ(в) по два в ты(ж)дє(н), поки колѣа ѿбы(и)дє(т) кромѣ тыхъ ко(т)рии су(т) дорогами затрѣ(д)нен(н)ыи (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 43); Чрѣда: Чє(р)га, перемѣн(а), колѣа, череда (1627 *ЛБ* 157); **колѣєю** (колеєю) — почергово: сторожу, которую передъ тымъ загородники,... одправовали, и то колеєю, а коли одправовали, теда дни не робили, а панове арендарове погнали, и подданныхъ потягли колеєю, за чимъ хошь пансчизна припала, предсе стеречы казано по два сторожи (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410); на ка(ж)ды(и) ты(ж)дєнь є(д)нѣ по дрѣги(х) до послѣдгъ ѿбщи(х) кѣлѣєю настѣпѣють (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.).

КОЛѢА *див.* КОЛѢЯ.

КОЛЮВА *див.* КОЛИВА.

КОЛЮМНА ж. (*стп.* kolumna) 1. (частина архітектурної споруди у вигляді стовпа) колона: еще зосо(б)на вѣ штѣ(к) на колю(м)ны внѣтръ цркви (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.).

2. *Перен.* (видатний діяч) стовп: А хтожъ зъ святыхъ вжды вамъ о то прымовлялъ, чытай теофилакта, колюмну церкви святое греческое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 270).

КОЛЮЧІЙ *прикм.* 1. (який може коло-ти) колючий: Бодлівий: Кблүчій (1627 ЛБ 11).

2. У знач. ім. с. р. колючее — (те, що коле) колюче, -ого: Лёвнъ тóтъ... на чл̄ка Сл̄п̄пого... тра́филь... р̄вк̄ю его прова́дилъ, става́ючи ем̄ вм̄сто оч̄й,... если што на дорóзѣ тёрна албо што кблүчее было,... ѿ(т)далилъ (Київ, 1631 Син. Тр. 813).

Див. ще КОЛЮЩИЙ.

КОЛЮЩИЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* Колючий. ◊ **повой колючий див. ПОВОЙ.**

Див. ще КОЛЮЧІЙ.

КОЛЯДА, КОЛАДА, КОЛЕДА *ж.* (лат. Calendae) 1. (язичницьке обрядове свято) коляда: Пра(з)дни(к) бо є(ст) тво(и) таковий не хр̄стіа(н)скій, але діаво(л)скіи Колады з м̄(ст), // изъ с̄л̄въ оученіє(м) в̄ыжен̄те (п. 1596 Виш. Кн. 258-258 зв.).

2. (переддень Різдва Христового) коляда: Колада. Кбждый в̄ърный сего дна д̄хомъ веселіса: А на прист̄ье Х̄ви п̄илне готовіса (Київ, 1618 В̄ззер. 16);

(пора від Різдва Христового до Водохре-ща) святки: Село ж̄дни(н) чл̄вко(в) было одина(д)ца(т), але пя(т) ихъ с̄є зими по-сле коля(д) пошли про(ч) (Варшава, 1616 ООЗ-2, 3 зв.).

3. (різдвяний подарунок) коляда: Пр̄йми ѿ(с) Архієр̄єю Велік̄ій... за Коладоу́ и Щодрый дн̄ь, Кн̄жечкоу тоу́ю, Пра́зника за́цного на паматк̄в стоу́ю (Львів, 1616 Бер. В. 66); Ста́витим̄са оум̄бслили пре(д) персónн̄ цндю Твою, ѿ ѿ(т)че, и пра́цд̄ т̄ю тó мал̄ю,... за Колад̄в т̄ь ѿ(т)да́ти М̄лос-тивный Пáне... И ты, прош̄в оусілне,... При-на́ти рач̄ь то(т) дар̄в(н)к̄ь (!) (Київ, 1618 В̄ззер. 16); strepa колада (I пол. XVII ст. Сем. 165).

4. (данина з нагоди Різдва Христового) коляда: старосте Л̄вцком̄в и его потомком, старостам Л̄вцким, против тых имене́й да-ли єсмо войтовство Л̄вцкое..., // ...а вино гор̄ѣлоє, а колада и великоноцное (Берес-тя, 1544 AS IV, 401-402); Велико(д)ного и кола(ды) дають з дворища ключ̄ньник̄в по грош̄в и по к̄дрыцы (1552 ОЛЗ 184 зв.); И данин̄в на ратуш̄ь ѿ(т) попо(в), а пото(м) коляды ко(ж)дого ро(з)ства, И велико(г) дне давати... по два грош̄в ка(ж)до(м̄) ра(д)ци в до(м) носити примушаю(т) (Львів, 1595 ЛСБ 277, 1); Повинность подданных̄ ...зим̄в — по три лок̄ъти... пради́ва, кур̄ь по двое и третее по коледе, яец̄ь по шес-надцати (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/1, 337).

5. Молитва: едно еще ѿ рат̄влах̄ь (!) ро-жества х̄(ст)ва... ѿ котóры(х) спомі́наю(т) п̄та́хы, г̄всы,... і кол̄ад̄в ст̄го стефа́на на гóр̄ѣ ієр̄(с)лима (Львів, поч. XVII ст. Крон. 161 зв.).

6. Особова вл. н., ч.: для ѿ(т)правы на на(с) тоє сумы п̄н̄зе(и) дворени(н)... васи-ле(и) колада за росказа(н)є(м) и листы его мл(сти) г(с)дрскими є(ст) посла(н) (Воло-димир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 63); Колада Сем̄є(н) (1649 РЗВ 209).

Див. ще КОЛЯДКА.

КОЛЯДКА, КОЛЯДЪКА, КОЛАДКА *ж.* Те саме, що коляда у 4 знач.: Дають старосте мещане ѿ бож̄ьем̄ нароже(н)и кола(д)ки по в̄ колачи пшенич̄ньных̄ (1552 ОВін. З. 133 зв.); Тыє люди стародав̄ного плат̄в... // ...колядки дають .s. грш(и) (1552 ОЛЗ 185-185 зв.); Доходы старостины ко-ля(д)ка Дають мещане на год̄ь старосте ѿ бо(з)жем̄в нарожен̄ьи коляд̄ьки з дым̄в каждого по шести гроше(и) (1552 ОЧерк. З. 8).

КОЛЯДЪКА *див. КОЛЯДКА.*

КОЛЯКГА *див.* **КОЛЕГА.****КОЛЯСА, КОЛАСА, КОЛАСА** *ж. (стп.*

kolasa) 1. (*чотириколісний екіпаж*) коляса, карета: А речи тые, которые при на(с) видите, то є(ст) меновите кони(и) двое,... коляса и хому(т) (Володимир, 1608 *ТУ* 244); нѣро до рѣмоу не звѣкль бы(л) в'єждати тѣлко коли тѣсача пре(д) ни(м) кола(с) албо карѣ(т) пошѣстны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 83); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите:... //...коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); Пань Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Каретѣ... коля(с) три кованы(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); а потом и другие хлопи, котории при них были, з киями припали и протестанта и челядника его з колясы зтягнувъши, на землю положивъши,... мордовали (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

2. (*віз господарського призначення*) коляса, кара, віз: на которой колясе было тузинъ ложокъ сребрныхъ, за сорокъ золотыхъ купленые (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите: ...// клячу гнедую с колясою поедыньковою (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); за 12 коласъ пѣскѣ зо(л) 2 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); такъже коней сивыхъ монастырскихъ чотыри и пятого боярского, з колясою и з велю книг, яко законникъ и старшимъ будучи... з собою побрал (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

Див. ще **КОЛЯСКА.**

КОЛЯСКА *ж.* Те саме, що коляса у 2 знач.: тот отец Касиян, казавъши з места и коляску з речами сведчаго привезти до монастыра, оного зо всимъ в монастыру

своемъ затримал и выпускътити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730).

КОЛЯТЕРАЛЪ *див.* **КОЛАТЕРАЛЪ.****КОЛАДА** *див.* **КОЛЯДА.****КОЛАДКА** *див.* **КОЛЯДКА.****КОЛАСА** *див.* **КОЛЯСА.**

КОЛАСЪНИКЪ *ч.* Майстер, що виготовляв коляси: чотыро(м) коласънико(м) в тѣужъ сѣботѣ подлѣ(г) ка(р)бовъ ко(т)ры на кожѣдѣю коласѣ ка(р)бовано с пи(л)ностью великою далѣ(м) по два гроша ѿ(д) кожѣдо(и) коласы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА.****КОМАЖНЫЙ** *див.* **КОМЯЖНЫЙ.**

КОМАРИЦЯ *ж.* Комар, *диал.* комариця. Особова вл. н., ч.: Кѣрило Комариця (1649 *РЗВ* 55 зв.).

КОМАРЪ, КОМАРЪ *ч.* 1. Комар: то(т) камень аще кто носи(т) в рѣцѣ, то(г) мѣхи, и комары, и слепли, не кѣсаю(т) (XVI ст. *Травн.* 515 зв.); скны(п), комаръ (1596 *ЛЗ* 79); Макарий Сѣтый... нагій сѣдилъ на(д) еднымъ болотомъ; где великѣю страсть ѿ(т) ось, и ѿ(т) комаровъ терпѣль (поч. XVII ст. *Пчела* 28); Тако(ж) и григорій сѣтый... // ...пра прѣскаго комарѣми и моухами моучиль (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 133-133 зв.); *culex*, комаръ (1642 *ЛС* 149); *У порівн.*: Але зрозѣмѣвши якъ великаа рѣзность єсть межи недостѣгненою и невѣсловеною Бо(з)скою велмѣжностю, и межи нашою слабостю, котѣрыи на кштѣлтѣ мѣрашкѣвъ по земли ворѣшимоса, и якъ комари пищимо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 281); **комара оцѣжати (процѣжати, цедити)** — розмѣноватися на дрібниці: Вѣжди слѣпїи оцѣжѣющїи комара, велѣдѣ же пожирѣющїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945); а што болшого въ законѣ. то есте опоустили...

комары процѣжаєте. А вел'боуда пожираете (1556-1561 ПС 99); а на насъ (указуете и) всю вину ск(ладае)те, и правила противъ насъ ростегаете, а себе самыхъ и поступковъ вашихъ не бачите, "комара цедите, а вельблюда полькаете"! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1121).

2. Особова вл. н.: *piatuju horodnju urobujy zemiane...* Komar Borys,... Kostia Kozar (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 19); Писаль и присылалъ... до мене Яна Галчиновъско-го..., урожоный панъ Петръ Стрыбыль... жалуючи... на Комара Сотъника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 238); Тимо(ш) Кома(р) (1649 *РЗВ* 416).

КОМАРЪ *див.* КОМАРЪ.

КОМАСТЫЙ *прикм.* (*ap. gadaması, фр. gamache*) шкіряный: А инъшіе вси товары, яко отъ речей едwabныхъ, комастыхъ, такъ отъ железныхъ,... которіе кольвекъ гандлевые суть, маеть быти брань поборъ (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

КОМЕГА *див.* КОМЯГА.

КОМЕДЕЙНЫЙ, КОМЕДИЙНЫЙ *прикм.*

1. Комедійный: И видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшия въ коштовную одежду, носетъ на себе особу царьскую,... и готуются, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1043).

2. Кумедный, глумливый: а тѣжъ притѣмни соутъ в рѣмѣ инъшихъ століць ап(с)льскихъ патріархове, фортѣльне оутвореные, абы не вѣдаю якимсь комедійнымъ приформованьемъ, кѣстюль повшѣхнымъ бѣль вѣставленъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 41 зв.).

Див. ще КОМЕДИНСКИЙ, КОМЕДИЙСКИЙ.

КОМЕДИНСКИЙ *прикм.* Те саме, що комедейный у 2 знач.: А когда неподвиж-

но правдивы костел римский,... все уставы, законы и учреждения..., згвалтовал и в шидерскую, машкарскую и комединскую игру хвалу божию претворил? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181).

Див. ще КОМЕДИЙСКИЙ.

КОМЕДИЯ, КОМЕДИА, КОМЕДИЯ, КОМЕДИА *ж.* (*стп. komedija, лат. cōmōdia, гр. κωμῳδία*) 1. (*вистава зі смішним сатиричним сюжетом*) комедія: И видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшия въ коштовную одежду, носетъ на себе особу царьскую,... и готуются, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1599 *Відп. ПО* 1043); *Zámknienie Komedyeu. Już wam wszim diákuiemo hospodynowe Sztostese prysmotrowáli tuy nászuy rozmowi* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.); *Зъ особъ людскихъ особы бѣсовскіи на игрищахъ строятъ, тако жъ и на комедіахъ* (1626 *Кир. Н.* 27); *Игралище: Игриско, мѣсце где гонѣтвы бывають, и поединки, и комедіи* (1627 *ЛБ* 44); *Комедіи, абѣ оубираниє са въ Машкары, яко то Тѣры и тѣмъ подобны* (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); *Также в' школа(х) бѣдѣчи стѣде(н)ти, могѣт' собѣ с то(и) кни́ги сто(и) выбиратьи вѣрши на свою потребу, и творѣти з ни(х) ора́ции розмайти(и) часѣ потребы свои, хочъ и на комедіа(х) дѣ́вны(х)* (1646 *Перло* 5 зв. нenum.).

2. (*драматична подія*) дѣйство: *Прѣшій актъ тои комедіи на триоу(м)фѣ ха ба нашего, кды до Єр(с)лімоу триоу(м)фѣючи вѣждает забавитса* (поч. XVII ст. *Проп. р.* 80 зв.).

КОМЕДИЙНИКЪ, КОМИДИЙНИКЪ

ч. Комедиант, лицемір: Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслѣное прострѣти, дондеже сего разума машкар-

ского ся не свободит и в простотѣ и смиреннии не станет (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); ннѣ пога(н)скіе оучители, аристотели, платоны, и дрѣгіе ты(м) подобные ма(ш)каръники, и комидійники, в дворе(х) х̄а б̄а владѣю(т) (1596 *Виш. Кн.* 261 зв.).

КОМЕДИА *див.* КОМЕДИЯ.

КОМЕДИЙНЫЙ *див.* КОМЕДЕЙНЫЙ.

КОМЕДИЙСКИЙ *прикм.* Те саме, що

комедейный у 2 знач.: але речеши дрѣгіи и тоє слово; ω(т) несмыслѣства мѡвачи. А то ли са латинѣ щасті(т) и ша(н)цѣе(т), в' славѣ, в' мо(ж)ности, в' ро(з)ширеню, ма(ш)каръского, и комедійского набоже(н)ства, четверорогатыми, исѣсорѣгате(л)ми ро(з)тагненого (п. 1596 *Виш. Кн.* 242); Чи не лѣ(п)ше было в' прѡстотѣ ср(д)ца хвалачи б̄га з нами посполѣ здоровы(м) быти, ни(ж)ли ннѣ ω(т)лѣчи(в)шиса ω(т) на(с) комедійски(м), и (ма)шка(р)ски(м) набоже(н)ство(м) ωболѣти і оумрѣти (1599 *Виш. Кн.* 217 зв.).

Див. ще КОМЕДИНСКИЙ.

КОМЕДИЯ *див.* КОМЕДИЯ.

КОМЕДИА *див.* КОМЕДИЯ.

КОМЕЖКА *ж.* (*стп.* komežka, *лат.* samisia) (*різновид священничої одежі*) стихар: тамже при томже костеле на розных местцахъ... орнаты, капы,... комежки, обитя,... товалне, ручники, албы, дзвоны,... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

Див. ще КОМЖА.

КОМЕНДАР *ч.* (*стп.* komendor, *лат.* commendare) (*мирянин, який одержує прибутки з парафії*) комендатор: А при справованю сего... тестаментѣ были... сведоми:... пан Өронць Жѣкѣ,... писар Өго Кролевское Милости полный,... а комендар костела Рожанского, княз Бальтромей (Рожана, 1571 *AS* VII, 400).

КОМЕТА, КОМИТА *ж.* (*лат.* comēta, *гр.* κομήτης) комета: ро(к) ꙗ̄а̄ф̄ла. Бѣтва была з волѡхи по(д) ωбертѣно(м). // Комета пре(з) .и. днѣи трѣвѣала (1509-1633 *Остр. л.* 126-126 зв.); о Полши ниже напишу, якъ се то по той комете стало (поч. XVII ст. *КЛ* 87); Того часѣ кометы бѣли велики на (г)ла(д) и на мо(р) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52 зв.); В Өеοфάνіи Х̄вовмѣ, Крѡлеве пришлі: И вѣдлѣгѣ кометы в Вертѣпѣ Цр̄а нашлі (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 78); kometes, комита (1642 *ЛС* 130); disceus, мѣтла на н̄бси, комета (Там же, 166); Учень. Повѣж ми ѡ звѣздѣ кометѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

КОМЖА *ж.* (*стп.* komža, *лат.* samisia) (*різновид священничої одежі*) комжа: тамже при томже костеле на розных местцахъ,... орнаты, капы... комже... дзвоньки... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

Див. ще КОМЕЖКА.

КОМИДИЙНИКЪ *див.* КОМЕДИЙНИКЪ.

КОМИНОКЪ *ч.* (*стп.* kominek) комин, димар: А напротивъ ее светлочѣка с печью ис коми(н)комѣ кромѣ ωболонѣ (1552 *ОКр.* 3. 149); комино(к) подле печи мѣрованы(и) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 2); великіи рыбы балѣны. тѡты на глѣвѣ маю(т) якобы два коми(н)ки, котѡрыми вѡдоу оузгѡрѣ вымѣтѣю(т) бы гром', а пероу(н) гоуѣи(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); 6 а(р)шыновѣ поло(т)на на комино(к) по 5 г(р) и по шелеговѣ 2 fr. 1 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

КОМИНЪ, КОМІНЪ *ч.* (*стп.* komin, *свн.* Kamin, *лат.* saminus, *гр.* κάμινος) 1. Піч: вѣ сенахѣ коминѣ, дла вареньѣ есть, сѣ цеглы змѣровать (1577 *AS* VI, 77); Мѡисѣй, і аѡро(н) в'зали по го(р)сти попѣлѣ с

коміна, а врьгли в нб̄ω пре(д) фараоно(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); 46 ла(т) и теслѣ(м) дво(м) за ѓробеньє коміна ѓ дрѣ-ка(р)нѣ... все(г) з(лт) 6 и 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

2. Димохід, комин: светлица с коминомъ глинянымъ выведенымъ з дахѓ (1552 *ОЧерк.* 3. 4 зв.); зизанію даскала... тогосте ѡбе(з)-честїли и на егѓ здѡровье настѡяли, а(ж) пре(з) кѡми(н) утѣ(к) з вїлна (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И Стефана Зизане-го... обещестилисте и на его здоровья такъ есте важили, ажъ през комин вытиснув-шися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); *Образно*: По ско(н)чѣнїю то-гѓ свѣта, тѡе бѡде(т) крещѣнїе, кгды пре(з) кѡминъ огнїстый злѡсть будетъ вѣпале-наа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 139); гонѣча-ри местѣские мають чергою послугова-ти до монастыра, то ест печи и комины робити и направляти (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235).

КОМИСАРСКИЙ, КОМЫСАРСКИЙ, КОМИСАРЪСКИЙ *прикм.* (який стосу-ється комісара) комісарський: И они, до розсудку комисарского, на моей рукоймѣ мають быти у готовой заплатѣ (1537 *РЕА* I, 209); В далшомъ поступку умоцованые ме-щанѣ переяславских, выведечи кгвалтов-ный и примушоный сказ комисарский, про-сили, абы з них знесен былѣ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); свички... по ко-торомъ декрете презъ летъ две водлугъ наказаня комисарского цехи вси давали, а теперь..., не ведати для чого, знову свич-ки до церкви Воскресенское, в унией бу-дучое, поминувъши декретъ вышпомене-ный, ... давати зезволили (Луцьк, 1638 *Арх ЮЗР* 1/VI, 736); Але на то(м) ту(т) ме(ст)-цу... жа(д)ны(х) приле(г)лосте(и)... добрь

и деди(н) не ма(ш)..., доведечи того... // ...докуме(н)тами комыса(р)скими (Жито-мирщина, 1639 *ККПС* 195-196); комисар-ский листѣ, листѣ комисарский *див.* ЛИСТЪ²; комисарский судѣ, судѣ ко-мисарский (комисарський) *див.* СУДЪ.

КОМИСАРЪ, КОМЪСАРЪ, КОММИ-САРЪ, КОММИССАРЪ *ч.* (*смп.* komisarz, *нім.* Kommissar, *слат.* commissarius) *юр.* (уповноважена особа) комісар: а ты meli tam komisarmi z koruny polskoie kotorych panow rad naszym polskich wysłati maiut (Краків, 1523 *ЅД* VI, 149); прото абы(с)те са ведлу(г) росказа(н)я в томъ заховали а суму пнѣ(и) два(д)ца(т) и па(т) копѣ гро-ше(и) на ва(с) люде(х) смеди(н)ски(х) ѡ(т) комисаре(и)... кнѣзю анѣдрею... ку(р)пско-му всказаную заплатили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); чр(н)цѣ... и то повѣ-дали иже тѣ ѓрочища мѣнование были означение и ѡписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) королѡвски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); выведе(н)я комисаро(в) потреб-на где естѣ ро(з)ница межи добрами зе(м)-скими... а добрами ко(р) его м(л) (Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102 зв.); кгды тая справа з реестрѣ на розсѣдокъ и(х) м(л): Пано(в) Ко(м)мисаровѣ припа(с)ти мела, теды Па(н) Пенѣски(и) с... ма(л)жо(н)кою своею тѣю справѣ на ѓгодѣ ѓзяли (Черні-гів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); протестансѣ..., веспол з инѣшими обывателями з воевод-ства Киевского... уходячи до войска ко-ронного, а потомъ зѣхавшысе зѣ их ми-лостью паны комиссарами... на комѣмис-сию з ребельлизанѣтами запорозкими за-значоные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403); *Образно (про диявола)*: ѡ вели-кій неприятелю наро(до)ви лю(д)скомѣ, ѡ

хотачи в томъ з нами себе справедливости довести (Володимир, 1544 AS IV, 389); за комисѣами корола... в жалобе свое(и) с ка(н)цлерей г(с)дрѣско(и)... мнѣ то ѿ(б)яви-ли (Володимир, 1544 ЛНБ 103, 22/Id, 2032, 4); Того... приви(л)ами, листы, комисыа-ми суды полюбовными... показыва(л) (Го-родно, 1555 ЛНБ 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); еп(с)пъ... змышлены(м) правомъ справи(в) собѣ комисию... на всѣ добра црковные (Львѣв, к. XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 2, 31).

КОМИСИА див. КОМИСИЯ.

КОМИСИЯ див. КОМИСИЯ.

КОМИСЪ ч. (молд. комис, цсл. комисъ, гр. κόμης) (титул боярина, що видав кін-ним господарством молдавського воєво-ди) конюший: а на то е(ст) вѣра нашего г(с)д(а) вышеписаннаго, мы стефана вое-води... и вѣра... пана петрика комиса... и всѣ(х) боя(р)... велики(х) и мали(х) (Ба-девці, 1503 Cost. S. 256); А на то ест... вѣ-ра бояр наших: вѣра пана... дворника,... в.п. ...столника, в.п. ...комиса (Хуші, 1528 МЭФ 40).

КОМИСЫА див. КОМИСИЯ.

КОМИСЬА див. КОМИСИЯ.

КОМИСЫА див. КОМИСИЯ.

КОМИСЪЙНЫЙ див. КОМИСЕЙ-НЫЙ.

КОМИСЪЯ див. КОМИСИЯ.

КОМИСЪА див. КОМИСИЯ.

КОМИТА див. КОМЕТА.

КОМІНЪ див. КОМИНЪ.

КОММЕНТАТОРЪ ч. (стп. kommentator, лат. commentator) коментатор: Уважай, православный, сего такъ давныхъ // вѣковъ пожилого писемъ коментатора, выкла-дача, который то намъ еще отъ своихъ часовъ ознаймуешь,... же обѣтници о ключахъ... не самому Петрови обѣданы были,

але всѣмъ... и зысщены (Київ, 1621 Кол. Пал. 400-401).

КОММЕНТЪ ч. (стп. koment, лат. commentarius) коментар, роз'яснення: Бо што ся ихъ // иле до Петра... дотычетъ, тая ся... натыхъмѣсть окажетъ марная, бовѣмъ не съ писма Божого, поважности, анѣ зъ науки учителей церковныхъ взята, але влас-ный головъ ихъ коментъ (Київ, 1621 Кол. Пал. 370-371).

Див. ще КОММОНТАРИЙ.

КОММИЗЕРАЦИЯ ж. (стп. kommisera-суја, лат. commiseratio) милосердя, спів-чуття, жаль: убогихъ людей, досыт юж през неприятели Крыжа святого и гултайство козацкое року прошлого зничоных, не за-жываючы над ними жадное коммизерации, темезыли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 350).

КОММИСАРЪ див. КОМИСАРЪ.

КОММИСИЯ див. КОМИСИЯ.

КОММИССАРЪ див. КОМИСАРЪ.

КОММИССИЯ див. КОМИСИЯ.

КОММИССЫА див. КОМИСИЯ.

КОММОНТАРИЙ ч. (лат. commenta-rium) коментар, роз'яснення: Нигдехмо не читали в' никейско(м) соборѣ в' ри(м)ски(х) книга(х) якъ то в томъ реченомъ коммон-тарий, што ѿ(т)тола намъ посланы были (Острог, 1598-1599 Апокр. 188).

Див. ще КОММЕНТЪ.

КОММУНЪКОВАТИ див. КОМУНИ-КОВАТИ.

КОММУНЪКУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Який приймає причастя: Сѣтъ тѣды егб причіны а рачей взгла(д) припадковъ похѣдаци(х), яко тѣ не самово(л)ного про-(л)лѣна, оуса оумбченіе, на бѣрѣды кап-лѣніе мнѣ(з)ство людій коммунѣквѣючи(х) по(д) еднѣмъ каплѣно(м), недолѣжность

стары(х)... глѣпство // прѣсты(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251-252).

КОМНАТА, КОМЪНАТА, КУМНАТА, КУВНАТА, КОВНАТА ж. (*стп.* komnata, *слат.* sam(i)nata) (*частина будинку, призначена для проживання*) кімната: Комната в тыхъ же сенехъ с коминомъ мурованымъ и(з) двема шоболонами склаными и(з) выходомъ (1552 *ОКр. З.* 150); А маючи у себе двор, то ест пекарню, сѣни, светлицу, комнату в тыле, комору,... дом наш власныи...на пляцу волном... в месте Киевѣ межи двох улиц..., лежачии... // ...пану Тимофееви... уступили (Київ, 1625 *ПФ* 147-148); Клѣтъ: Комбра, кѣвна́та (1627 *ЛБ* 53); и такъ тоєю трутизною, ядомъ велце заразливимъ, тую горельку приправивъши, с комнати вышедши, дала небожчикови (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); Федоръ шафарь и(з) сыно(м) своимъ... зєзнали доброво(л)нѣ же продали... домъ и свѣтлицѣ с кѣмнатою и сѣни половинѣ... за сѣмѣ злоты(х) пя(д)деся(т) (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); мовѣли емоу, иже не оутапѣешъ, але естес' в' коумнатѣ свѣей (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 384 зв.); анектанавъ през чернокнѣжство пѣчалъ се переменѣтъ в' особѣд смокѣвую а шѣкаючи протѣвъ кѣвнаты алимпѣады пѣчалъ летѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396 зв.).

КОМНАТКА, КОВНАТКА ж. Кімнатка: На(д) тою светлочькою ковнатка малла (1552 *ОКр. З.* 149); Па(н)у Василию Кра(в)цеви по(з)волили(с)мо за ве(р)но(ст) послѣ(г) его на крѣ(н)те ме(ш)кана и(з)бѣ с ко(м)на(т)кою подла школы ты(л)ко... абы(с) и(з) челядю ремесла своего во все(м) скро(м)не захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.).

КОМНАТНЫЙ *прикм.* (*який стосується кімнати*) кімнатный: Такъже есмо... ви-

дели домъ..., и видели есмо въ томъ двери якъ сѣньные, такъ и трапезные и светличные, комнатные, побито, пощепано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

КОМОДІА ж. (*лат.* cōmoedia, *гр.* κομφοδία) вереск, крик: Клічь: Комодїа, крик', вѣплъ, гукъ, вѣрескъ (1627 *ЛБ* 53).

КОМОНИКОВАТИ *див.* КОМУНИКОВАТИ.

КОМОНИЦА ж. (*Menta* L.) м'ята, *діал.* команичка, кінська м'ята: menianthes, комоница бл̄гово(н)ная (1642 *ЛС* 267).

КОМОРА ж. (*лат.* camera, *гр.* καμάρα) 1. (*господарське приміщення для продуктів, хатніх речей*) комора: Выдала есми жонѣ Михеля адамашекъ сховати, изъ скрини своее вынемши, которая скриня моя на замку въ коморѣ Михелевой стоитъ (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); ты... в комо(р) замки ѡ(т)бивши ска(р)бы має(т)но(ст)... шаты гроши готовые золотые... кгва(л)то(м) зъ собою взя(л) (Кременець, 1560 *ЛНБ* 5, 4043, 21); В коморе, де(и) рече(и) стра(в)ны(х): мясь, му(к) гороху, пшона, кру(п) и соли побрали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); врожоному кнзю Кирику... жаловали на(м) Лаври(н) песочиньски(и)... ижъ де(и) ты... именья,... зъ збожьемъ засеянымъ, в коморахъ зложоны(и)... забрали (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121); побрати велель... въ той же коморе, полтей вепровыхъ дванадцать, салъ шесть, масла горшковъ шесть (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241); да(л) гри(в)нѣ те(с)ли ѡ(т) дво(х) комо(р) що на горо(х) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 9); храни(л)нїца, комбра, спѣжа(р)на (1596 *ЛЗ* 83); коморѣ емѣ ты(м)ко має збѣдовати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); С коморы па(н)ско(и) взяли меновите: ру(ч)ниц пе(т)на(д)ца(т)..., кожухо(в) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); на-

гого въ оборѣ и коморѣ учинити див. **НАГИЙ**.

2. Кімната: И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня (1582 *Посл. до лат.* 1141); Клѣтъ: Комбра, кѣвна́та (1627 *ЛБ* 53); вдова... приправи́ла собѣ комбру таёмную на вы(ж)шо(м) пѣ́тре дѣмѣ своего, в' котѣрой з па(н)нами своїми мѣшкала (серед. XVII ст. *Хрон.* 373 зв.).

3. (*приміщення, яке винаймали для житла*) квартира: которы(и)... дома свои маю(т) ъ месте виле(н)ско(м)... а на(и)мовали бы в доме(х) свои(х) коморы имели шинкѣ або пожито(к) яки(и) (1566 *ВЛС* 46); **коморою жити** — квартирувати: Рыболове. Дымы ихъ чотыри а два ъ нихъ коморами живѣтъ (1552 *ОВол.* 3. 198).

4. Митница: лечь они шли зъ Волохъ на места Коруну Полское, на комору Львовскую, и мыто тежъ Корунное заплатили (Краків, 1537 *РЕА* I, 210); продали є(с)мо комору нѣшу Луцкую... восковую и соляную..., купьцомъ нѣшимъ красноставскимъ... за пять тысячъ копѣ (Вільна, 1547 *ТУ* 73); Коморы ку отмыченью вшелякихъ товаровъ мають быти на границахъ // въ местехъ такъ господарьскихъ, яко тежъ князьскихъ, и панскихъ... допущоны (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 399-400); левко Бендетовичъ... мель... тимцо(в) с̄... Го(р)ностає(в) сороко(в) з̄... Єще онъ же ме(л) воску камене(и) к̄е на то оказалъ квитѣ с коморы пи(н)ское (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 1 зв.); **комора мытная (мытницкая, мытничая)** — митница: за ѣчиненъемъ присели его на коморе мы(т)но(и) бересте(и)ско(и) ѡ(т) того збо(ж)я его властного мыто // ново(д)вышное не пришлось (Берестя, 1583

Мит. кн. 98-98 зв.); на прикладъ на Комбрахъ мытницкихъ, мытникомъе доброго и вѣльного члѣка гамѣють, и тѣрбѣють, такъ и Діаволи злѣи дѣхове... чинатъ трѣдность (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); ѡво вѣдишь шнѣръ... до нѣба досагѣючій: где и діаволи при грѣхѣ каждомъ присѣдѣтъ, яко мытницы на комбрахъ мытнич(и) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125).

5. Крамница: все тое мѣсто Володимірское, што въ парканѣ было, дома ихъ всею маетностью а нѣкоторымъ коморы на местѣ съ крамами, и тежъ одно предмѣстье — Засмочье, погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 131); Мы... ѡве(с) ма(и)ста(т) Места Єго К(р) млсти Києва зе(з)навамы... ижъ што ѡедо(р) Юшковичъ Месчани(н) Кие(в)ски(и) мѣлъ ъ себе Коморѣ ѡ(т)цовскѣю в ри(н)ку киевскомъ на пляцѣ волномъ... стоачую (Київ, 1638 *ПИ* № 30); **комора крамная** — (*приміщення для зберігання або продажу мануфактури*) крамница: А с комо(р) крамныхъ зо вѣсихъ што сидитъ на го(д) з властивы(х) своихъ по полькопы (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

6. Критий підхід: ча(с)у єдиноґо вше(л) іс̄ во ієр(с)лими г(д)є до на(с) была ѡвчаа коупе(л) а жидовский называє(т) са виѣза(д) в котромъ были по патъ прѣтворо(в) або коморѣ, в котрыхъ лежало мно(ж)ство болящихъ слѣпыхъ хромых(и) и соухых(и) чекаючи к(д)ы са онаа вода замоутитъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62 зв.).

◊ **комора пострыгальная** — цирульня, перукарня: подѣ которымъ жо ратушомъ будутъ мѣти суконницу и иные крамници и ятки хлѣбные, и комору пострыгальную (Краків, 1510 *АЗР* II, 78).

КОМОРКА, КОМОРЪКА ж. 1. (*господарське приміщення*) комірка, комірчина:

Комо(р)ка куха(р)скаа в не(и) двери на за-
весахъ (1552 *Окр. З.* 149 зв.); против того
хлева коморка зрубленая, в той коморце
молоко бывает (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
351); сѣней въ бокъ на полтори сажна попе-
рекъ переперити, то естъ загородити, абы
две коморки на схованье были (1577 *АС* VI,
77); подле стайни коморокъ две соломою
накрыты (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I,
204); двѡ(м) теслю(м) ѡ(т) комо(р)ки на(д)
тра(н)сито(м)... дадемъ зло(т) 3 и 14 (Львѣв,
1633 *ЛСБ* 1052, 7).

2. Кімнатка: ѡ броне комо(р)ка где во-
ро(т)ны(и) мешъкаеть (1552 *Окр. З.* 148 зв.);
пѣтое [явленіе]: которы(м) деса(т) оучни-
ко(м), в комо(р)цѣ дла страхѡ замкнѣны(м)
явѣлса або показа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
156); если хо(ч) бѣти се(р)дечне скрушб-
ный внѣйди в комо(р)ку твою, а ѡ(т) жени
ѡ(т) себе гѡ(к) свѣта (Киѣв, 1623 *Мог. Кн.*
19 зв.);

келія: а черевѣчище невѣтерътое ѣно-
ково не та(к)... стои(т), и бѣсы ѡ(т) тое
комѡрѣки где са мѣли(т) далѣко ѡ(т)га-
нае(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); Сѣвши
ка(ж)ды(и) в комѡрцѣ свое(и), а прѣцею и
богомѣслнстю бѣвачиса, гды оуслѣша(т)
же вѣ ворота, або вѣ дѡврѣ до котрѡи кѣлїи
заколѣче(т)... прѣдко... выхѡди(т) (серед.
XVII ст. *Кас.* 39).

3. (анатомічне) матка: каждая жена ма-
еть коморку... а тая коморка маеть се(д)мѣ
печати в собѣ и не видно би и то било ко-
ли би яка(я) невѣста се(д)мѣ дѣтей разомъ
породила (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

4. *Перен.* Закуток, закомірок, закапе-
лок: тотъ же самый оужь ве внѣтрныхъ
ср(д)ца коморкахъ криючиса, пре(з) пыхѡ
и гордость обалаеть и псѣеть родъ хр(с)ті-
аньскїй (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 254); Глѡбѡ-
ку сѣтъ бѣрзо комѡрки дѣши, котѡраа злѣгѣ-

ка вѣ лѣскѡ ѡлбо вѣ вѣстѡпки по(д)ростаеть
(Там же, 332).

♦ **коморка потребная, потребнаа ко-
морка** — убиральня, туалет: тот Валентый
Желѣхъ ни ѡт кого непрошоный... //...,
таемне подышедшы под коморку потреб-
ную, з долу того княза Ярослава... зрад-
ливе в нocy дирею з гаркабѡза чотырма
кѡлами пострелилъ (Вѣльна, 1565 *АС* VI,
275-276); Афѣдрѡ(н): Выхѡдо(к), закре(т),...
потрѣбна(а) комѡрка (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще КОМУРКА.

КОМОРНИКОВЪ *прикм.* Який стосу-
ється коморника як придворного урядов-
ця: ѡ(т)носи(л) есми ли(ст) ѡ(т)вороны(и)
пѣна комо(р)никовъ с печа(т)ю и с по(д)пи-
со(м) руки его (Киѣвщина, 1599 *ККПС* 108);
по(з)ванная сторона... те(р)мину мети не мо-
же, бо тые листы ѡ(д)рочоны пре(з) су(д)
комо(р)никовъ суть на(д)во(нт)лоны (Ки-
ѣвщина, 1639 *ККПС* 246).

*Див. ще КОМОРНИЦКІЙ, КОМОРНИ-
ЧІЙ.*

**КОМОРНИКЪ¹, КОМОРНИК, КОМОР-
НИЦКЪ** *ч. (стч. komorník, стп. komornik)*
1. (придворний посланецъ зі спеціальними
дорученнями) коморник: Принесены листы
до нас Его Кролевский Милости, под спра-
вою короны (!) Польское, даны ест намъ
...через коморника Его Кролевский Ми-
лости, которые ест розданы по всемѡ князь-
ствѡ Литовскомѡ (Вѣнниця, 1569 *АС* VII,
323); Предѣ килка месецей далисмы листь
нашѣ до велебности вашей... и для тое
самое причины коморника нашего, абы ве-
лебность ваша тымъ безпечней презъ кро-
левства нашего панства пожаданный пре-
ездѣ одержалѣ (поч. XVII ст. *КЛ* 88).

2. (судовий виконавець) коморник: а для
лепшого // утверженя того моего листу
просилемъ о приложене печатей ихъ ми-

лость пановъ а добродеевъ моихъ: ...пана Стефана Русина, коморника его королевское милости, а пана Федора Калусовского (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207-208); комо(р)никъ воеводства браславского шповеда(л) и(ж)... пани... песочи(н)ская... ма(л)жо(н)ку... право свое ѿ(т)чизное... на вишню... записала (Брацлавль, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122); При бытности мене, Щасного Харлинскаго, подкоморого воеводства Киевского, а при той справе при мне былъ коморникъ мой киевский, панъ Семень Уруцкій (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262); Я Лео(н)те(и) По(д)гаецки(и) Комо(р)никъ по(д)комо(р)ства брасла(в)ского визнаваю... што ...па(н) Ливри(н) Песочи(н)ски(и)... име(н)е свое дедичное... продалъ мне... за сто золоты(х) по(л)скихъ (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); **коморникъ граничный (граничъный)** — заступник межового судді: А што по(з)ваны(и) показуе(т) яко є(ст) сведе(ц)тво комо(р)ника грани(ч)но(г) теды... тѣ(т) жа(д)ны(х) грани(ц) николи не чыни(л) комо(р)никъ межи свищовомъ а бѣ(к)о(и)мою (Луцкъ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); пере(д) нами... вря(д)никами судовыми... и мною иоаномъ грузевичомъ комо(р)никомъ грани(ч)нымъ воево(д)ства Кие(в)ско(г)... пісарь... для вписанья до кни(г)... земьски(х) Киевьски(х) пе(р)ѿблятомъ подалъ выпи(с) (Київ, 1639 *ЦНБ* II, 23254, 1); мене,... комо(р)ника граничъного... пленипотенътъ ѿсвецоного кнежати ...для ро(з)граниченя доб(р) дедичъны(х) кнежати его м(л.), актора... проси(л) и домава(л)се (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 250).

3. (*охоронецъ; слуга*) коморник: Яко єсть рѣчь добраа нѣзбытъ, абы была ве(д)лѣгъ бѣ(а) стерѣжена ѿсбба кролѣвская и ѿ(т) комѣрниковъ пѣлны(х) (Острог, 1614 *Тест.* 161); Потомъ въ четвертокъ рано прѣха-

ли до Лвова коморнѣцы отъ князя Острожского Василя, воеводы кѣевского, шпѣгуючи того Патѣа але южъ его во Лвовѣ не застали... и съ тымъ оныя слуги поѣхали до Галича (бл. 1626 *Кир. Н.* 12); комо(р)ник *cosmeta* (I пол. XVII ст. *Сем.* 60); Але коли пришли гетманы и тысачники, и вси преложѣныи вѣйска цѣ(а) ассѣрѣйскаго, рекли комѣрникомъ: войдѣте и обдѣйте его (серед. XVII ст. *Хрон.* 376).

КОМОРНИКЪ², КОМОРЪНИКЪ *ч.* (*стч.* *komornik*, *стп.* *komornik*) (*винаймач житла*) *комірник*: Ремесники Кравцѣовъ в месте г(с)дре(и) домовыхъ є̄ коморъниковъ *к̄* (1552 *ОВол.* 3. 201 зв.); А со всех волостных и селских людей тот податокъ выбирать тымъ обычаемъ, то ест с каждое головы мѣжское и женское и теж коморниковъ, або сѣсѣдовъ, наймитов, найминокъ и детей их по два гроши (Вильна, 1566 *AS* VI, 89); домо(в) рѣски(х) во Лвовѣ єсть ӣ комо(р)никовъ єсть в ты(х) же дома(х) ѿ̄ (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 1046, 7 зв.); члѣвкъ... котѣрый... не бѣде єль з тѣхъ рѣчѣй, котѣрыи мнѣ сѣтъ посвачоны, ажъ бѣде оуздорѣвленъ... // ...Коморникъ... и наѣмникъ єсти з нѣхъ не бѣдѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.-124).

КОМОРНИЦКІЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: я... узна(в)ши, и(ж) выро(к) ком[ор]ни(ц)ки(и) не во(д)лу(г) статуту... по(д)комо(р)ского бы(л), вчине(н), ѿтсла(л), есми бы(л) ва(с),... на у(з)на(н)е его короле(в)ско(и) м(л). (Хабне, 1584 *ККПС* 58); А што са дотыче(т) спра(в)... шповеда(н)я ѿ(б)воже(н)а возны(х), выписо(в), декрето(в) комо(р)ни(ц)ки(х),... тые вси(и) справы,... покасова(ли), умори(ли) и (в)ниче(ч) ѿбе(р)нули (Житомирщина, 1584 *ККПС* 60).

Див. ще КОМОРНИЧИЙ.

КОМОРНИЧИЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: Зачи(м) се и повѣторе репроте(с)товаль, и(ж) проти(в)ко праву, слушности, и урядови своему комо(р)ничому ничого не выкочилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 289).

Див. ще КОМОРНИЦКИЙ.

КОМОРНИК *див. КОМОРНИКЪ*¹.

КОМОРНЫЙ *прикм.* 1. (який стосується комори як приміщення для зберігання різних речей) *комірний*: въ дому его видель есми знаки кгвалту на дверяхъ сѣнныхъ и коморныхъ (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/1, 100); желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гаки черезъ одверьки, ... ижъ двери коморные, пазъ верхъхний у въ одверьковъ минули (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 316).

2. *У знач. ім. (княжий придворний слуга)* *комірник*, *комірний*, -ого: при бокѣ его самого было жидовъ на преложенствахъ и в коморныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 393).

КОМОРНѢКЪ *див. КОМОРНИКЪ*¹.

КОМОРОЧКА *ж.* *Комірчина*: х̄с бы(л) ω(т) ωчю ихъ порв́аныи: и дла тогѣжъ дла страхѣ жидѣвского в̄ еднѣй коморо(ч)цѣ, двѣрѣ замкно́вши... // ...бавилиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152-152 зв.).

КОМОРЪКА *див. КОМОРКА.*

КОМОРЪНИКЪ *див. КОМОРНИКЪ*².

КОМПАНИЯ, КОМПАНИЯ, КОМПАНИ́Я, КОМЪПАНИЯ *ж. (стп. kompanija, слат. compania)* 1. Військовий загін: панове поручники оденъ козацкое а другий дракганское компании, тотъ зъ хорогвою Польскою, а овъ зъ корнетомъ Немецкимъ, скочивши до брамы и браму выбившы, вуйшли (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/1, 392); сотникови, и его компании, такъ же Джаджалому, пулковникови, з семью тысячей

будучому, Сави Самченкови, сотникови..., и его ватазе... протестоваль се (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); весьполь з небожчыком, (братом) рожонимъ, и компанією своею видячи, а хотечи оныхъ уникънути, кгда з месѣта пречъ за хорогъвою, дорогою добровольною, ... уезджаты почоль (!) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); челядъ протесѣтанѣтись од тогѣжъ пана Енича и его компании способомъ, емужъ самому лепей ведомымъ, ... позабияные... zostали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

2. Товариство, компанія: Хто в̄ нѣмъ живѣтъ по тѣлѣ, Компаніи з̄ нѣмъ склѣдѣ не мѣваѣтъ справы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); тѣкъ еднѣкъ мнѣго злѣго принѣси(ш), же на(с) з раю выганѣшъ, агглской ко(м)паніи мѣлого оутѣшѣнїа ω(т)лоучѣшъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); панъ Дроботъ, ... // сътамтолъ, прибравъши себе большей компании, до Шепетовки, державы тогѣжъ пана Томъковъского, приехавши, попови рускому шлюбъ себе казалъ дат (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 588-589); панъ Григорый... протестовальсе противъко... неякомусъ Соломеевы Волошиновы, слuze покоевому... и иншим компании и помочником его (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, дод. 267).

КОМПАНИ́Я *див. КОМПАНИЯ.*

КОМПАНИ́Я *див. КОМПАНИЯ.*

КОМПАРОВАТИ *дієсл. недок. (стп. komparować, лат. comparare)* (кого, що до чого, чому) порівнювати, прирівнювати: Ча́стокро(т) са дивова́ле(м), чемѣ его пса(л)мистѣ ко(м)па́рѣтъ ба бо поровна́е(т) совѣ або крѣкоу нѣчномуу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 45 зв.); Зо всѣ(х) на́йстаршій оригѣнъ... днѣ то(т) пресвѣтлыи и триоу(м)-

фáлны(и) дн̄ю старого зáконѸ ко(м)парѸеть (Там же, 201); нѣчого еднáкъ знайти не мóгла, чемоу бы могла го(р)та(н) або го(р)ло его ко(м)паровáти, або зровнáти, то(л)ко оное сладбóстю назывáючи (Там же, 235 зв.); Тымъ всѣмъ фѣгѸдрамъ лѣчбы Двана(д)цаторáкои дѸхóвнесе присмотрѣвши, и ихъ до тѣхъ поздоровлѣнїй Ісе Сладкїй, або, Радѣса компаровáвши, ВеликѸю ТаѣмницѸ в' тѣхъ Акаѳїсте(х) зрѣтелно и оумно млтвенникъ // оувáжный обáчити мóже(т) (Київ, 1625 МКСВ 130-131).

КОМПЕТИТОРЪ, КОМЪПЕТИТОРЪ ч. (стп. kompetytor, лат. competitor) суперник, конкурент: Жикгимонт третїй... ознаймуемо... ижъ... приточиласе перед насъ... справа... межї сторонами поменеными, яко компетиторами, до тестаменту зошлого... каштеляна... належачими (Варшава, 1629 ЧИОНЛ XIV-3, 146); панъ воевода Че(р)ниговски(и) естъ комъпетито(р) и когересъ доб(р) Ко(р)шыловски(х) (Ісаїки, 1643 ДМВН 239).

КОМПЛЕКСИЯ, КОМПЛЕКСІЯ ж. (стп. kompleksja, лат. complexio) 1. (особливості складу організму) комплекція, статура: Бó нѣкаторыи мають вѣдомость б́коло живіблшвъ, яко філосóфове дрѣгїи вѣдомость Комплѣксїи, яко лѣкаршве (Київ, 1625 Коп. Ом. 168); Не могѸтъ всѣ едноста(и)ны(х) п́сто(в) заховáти... // та(к)же и сп́собъ не є(д)нáки(и), ве(д)лѣгъ нерóвности оуложѣня тѣль, лѣтъ, ко(м)плѣк'си(и) и стáну (серед. XVII ст. Кас. 64-64 зв.).

2. (натура, вдача) характер: чолове(к), самовто(р), которого... не по(з)нали,... такогo стану и ко(м)плексии є(ст)... зросту велики(и), бялокуроваты(и), бороду поческу пристрыгає(т) (Володимир, 1599 ТУ 230).

КОМПЛЕКСІЯ див. КОМПЛЕКСИЯ.
КОМПОЗИТОРЪ ч. (ит. compositore, лат. compositor) (той, хто komponує, створює що-небудь) творець: Ком'позиторъ або складáчъ сїхъ вѣршовъ; Кирилó старїй Тран'квілю(с) Ставровѣцкїй, Проповѣдни(к) слóва Бжого, и архімáндритъ Чернѣго(в)-скїй (Чернігів, 1646 Перло 1).

КОМПОЗЫЦЫЯ ж. (стп. kompozycja, лат. compositio) план: Напротивъ того... поведáю, жесмы мы с паномъ комо(р)никомъ жадное ко(м)позыцы(и) и станове(н)я року не чынили (Київ, 1599 ККПС 115).

КОМПОНОВАНЫЙ дієприкм. Компонований, творений: Показаль бымъ ти многіе мѣстца у вашихъ теперешнихъ тлумачовъ, што книги выдають компонованые зъ фалшомъ, але продолженя уходячи для чительника, опускаю (1603 Пут. 19).

КОМПРИНЦИПАЛЬ, КОМПРИНЦЫПАЛЬ, КОМЪПРИНЦИПАЛЬ, КОМЪПРИНЪЦИПАЛЬ, КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЬ, КОНПРИНЦИПАЛЬ, КОНЪПРИНЦИПАЛЬ ч. (стп. kompryncypaľ, лат. com + principium) співучасник: звышъ менованый, Ярошъ Сума,... полкъ людей немалый съ тыми своими компринцыпалами зобравши,... тутешние места, села... пустошилъ и плендроваль (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 260); неоселымъ комъпринъципаломъ... приказую... абысте... на рочкахъ кгородскихъ... завите стали (Київ, 1633 КМПМ І, дод. 540); панове Макаръские... з своими приятели, // комъпринъципалами,... хуть и приязнь свою оному оказуючи, затрымали, а кгда се вже смерѣкло, челядю... тое инътеръцызы у осведчаючого упоминатися почали, абы была верънена (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/ІІІ, 596-597); жаловаль... противъко... При(н)ципалови и комъпри(н)ципаламъ... проте(с)та(н)тъ теперешъны(и) (Житомир,

1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 91); панъ Янъ-Ка-
 зимеръ... // ...противко всимъ иншимъ его
 адгерентамъ, яко спольникомъ и конприн-
 ципаломъ... протестоваль се (Кременець,
 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 137-138); шляхетный
 Григорий Селецький сведчыл се и протес-
 товал противъко... Мисъкови шевъцовии
 инъшымъ подданнымъ... прынципаломъ и конъ-
 прынципаломъ, в тот нижей описаный спо-
 соб (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176); с теми
 жъ всѣми свои(ми) при(н)ципала(ми) и
 компри(н)ципала(ми) и з бо(р)тниками...
 вехавши в бо(р)... где ѿ(д)но пчолы знашли
 ...доще(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650
ДМВН 208).

КОМПРИНЦЫПАЛЪ *див.* **КОМПРИН-
 ЦИПАЛЪ.**

**КОМПРОБОВАТИ, КОМЪПРОБОВА-
 ТИ** *дієсл. недок.* (*стп.* *komprobować, лат.*
comprobare) (про що, що, що чим) підтвер-
 джувати, схвалювати: А поводовая Сто-
 рона хочеть, комъпробовати, про тожь,
 близъшдью Сторонѣ, поводовдью // ...до при-
 сеги быти зна(и)дѣть и наказдѣть (Київ,
 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.-142); Панъ Ты-
 ша... ѿповеда(л)се и протес(с)товаль, и(ж)
 ...готовъ будучи при таковы(х) докуменъ-
 тахъ я(с)ны(х), пра(в)ны(х) ко(м)пробова-
 ти, яко такъ е(ст), а не иначе(и) (Київщи-
 на, 1639 *ККПС* 261); Лукашъ... А ѿни(с)ко
 ...до ведомости доносили и(ж) ѿни бѣдѣ-
 чы ѿбраными выбранѣ поды(м)ного... з
 ве(р)бня целого має(т)но(с)те(и) дедичъ-
 ны(х) пана своего выбравши до ска(р)бѣ
 речи посполитое приве(з)ли што хочечи
 телесною... комъпробовати присегою про-
 си... (!) (Луцьк, 1649 *ПИ* № 45).

КОМПРОМИС *див.* **КОМПРОМИСЪ.**

**КОМПРОМИСАРСКИЙ, КОМПРО-
 МІСАРСКИЙ** *прикм.* (*стп.* *kompromisar-
 ski*) який стосується компромисара, полю-

бовного судді: зѣмни(ц)кому за екстрактъ
 ко(м)проміса(р)ско(г) декре(тѣ) strony ка(м)-
 пѣана (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); **ком-
 промисарский листъ, листъ компроми-
 сарский див.** **ЛИСТЪ**²; **судъ компромисар-
 ский див.** **СУДЪ.**

**КОМПРОМИСАРЪ, КОМЪПРОМИ-
 САРЪ** *ч.* (*стп.* *kompromisarz, лат.* *compro-
 missarius*) полюбовный судья, еднач, арбітр:
 лист... яко компромисаров и едначов о по-
 мененые зайштъя межи паномъ Мышкою
 а паны Борзобогатыми (Галичани, 1553
АрхЮЗР 8/VI, 10); с которыхъ ре(и)стро(в)
 ѿбу(д)вѣхъ панове ко(м)промисары сѣдили
 ее с паномъ ки(р)деемъ и зъ ма(л)жо(н)-
 кою его (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 155);
 И за то в. м(л)., пнѣ по(д)коморы(и) и пнѣ
 комо(р)нику, яко суде(и) свои(х) полюбов-
 ны(х) и комъпромисаровъ,... просимъ (Ки-
 ївщина, 1600 *ККПС* 145).

**КОМПРОМИСЪ, КОМПРОМИС, КОМЪ-
 ПРОМИСЪ** *ч.* (*стп.* *kompromis, лат.* *compro-
 missum*) (*письмова угода*) компроміс:
 Другий лист то ест компроміс пана Мыш-
 чина съ печатю и с подписом властное ру-
 ки его (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10);
 па(н) ки(р)де(и) з небо(ж)чико(м)... да(л)и
 потве(р)же(н)е того делѣ... князя воево-
 ды кие(в)ского два ко(м)промисы созна(н)а
 пна ки(р)деева и небо(ж)чика... кози(н)ско-
 го (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 94); А его м(л)
 па(н) сѣ(д)я поведи(л)... абы(м) собе тые
 ѿбороны которы(х) тепе(р) ѿживаю ѿпѣ-
 тити ме(л) и комъпромисо(м) то(г) по(д)-
 пе(р)ти хочеть (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052,
 16); **листъ компромисъ див.** **ЛИСТЪ**².

КОМПРОМІСАРСКИЙ *див.* **КОМПРО-
 МИСАРСКИЙ.**

КОМПУТОВАТИ, КОМЪПУТОВАТИ
дієсл. недок. (*стп.* *komputować, лат.* *com-
 putāre*) **1.** (що) (*встановлювати кількість*)

перераховувати, лічити: а на трибнале пре(з) ставене небожъчици матъки то в ро-кѣ прошломъ... ѡтъправовано(м) сутъ по-званому лета комъпѣтованы где толко ѡ(д) ѡроженя его летъ чотыри судъ емѣ ѡзналь теды тую присегѣ до летъ зѣпелны(х) вы-стя... завешаеъ (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 2 зв.);

(що) (згадувати, відтворювати в пам'яті) перебирати: всѣ бовѣ(м) старозакон'ные ко(м)поутоу(и) видѣна, але немного зна(и)дешъ. ноє вправѣдѣ видѣль ковчѣгъ,... моисеи кѣупинѣ неѡпалѣмѣю (поч. XVII ст. Проп. р. 32).

2. (укладати список) реєструвати: зби-рати, записувати: брѣтѣ(м)... по дорѣчно(м) выслѣхѣнѣю рахѣнкѡ(в) с прихѣдовъ и росхѣдовъ ѡ(т)... Романа Стреле(ц)кого; и ѡспо-коєнѣю пѣвны(х) з ѡны(м) рѣзни(ц) яко ѡ томъ сѣмарѣдше реєстро(в) пре(з) нѣго... компѣтованые ѡбшырне свѣдчатъ (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 29).

КОМПУТЬ ч. (лат. computio) рахунок, лічба, число: Сѣгладѣнѣє: Пораховѣнѣє, кѡмпутъ, шпѣговѣнѣє (1627 ЛБ 126).

КОМУНИКОВАТИ, КОМОНИКОВАТИ, КОММУНѢКОВАТИ дієсл. недок. (стп. komunikować, лат. communicare) (кого) причащати: И злучивши Тѣло сѣ Кровѣю, комоникують; и благодаривши, отпусть чинятъ (1603 Пит. 77); Для того жѣ вы,... вѣ часъ самое мши комуникуючи постъ розвѣзаете (Там же, 75);

причащатися: Сѣтъ тѣды егѣ причѣны а рачей взгла(д) припѣдкѡвѣ похѣдачи(х), яко то не самово(л)ного про(л)лана, оуса оумѣченѣє, на бѣрѣды каплѣнѣє мнѡ(з)ст-во людѣй коммѣнѣкѣючи(х) по(д) еднѣмъ каплѣно(м), недолѣжность стары(х)... глѣп-ство // прѣсты(х) (Київ, бл. 1619 Аз. В. 251-252).

КОМУНІЯ ж. (стп. komunija, лат. communiō) сакрамент, причастя. ◊ **отъ комуніи отлучатиса** — заборонѣти давѣти причастя, причащати: Костѣль рѣмскѣй... плебѣно(м), заборонѣеъ жѣнѣ имѣти, а подлѣжници позволѣеъ... которѣй не мѣеъ жены, в'мѣсто еѣ подлѣжницѣ, ѡ(т) комѣнѣй да не ѡ(т)лѣчѣаетсѣ, ты(л)ко жебы з' ѡсторожностью (Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.) 32).

КОМУРКА, КОМУРЬКА ж. (стп. komirka) (господарське примѣщення) комѣрка, комѣрчина: Если бы якая была межи ними незгода строны сѣнеи. теды тимѣко позво-ля(т) емѣ собѣ в сѣня(х) комѣрѣкѣ зѣдѣ-вати (Одрехова, 1630 ЦДІАЛ 37, 2, 45); **комурка потребная** — убиральня, туалет: сѣ той светлицы комора, а сѣ комори ко-мурка потребная; пивница, а вѣ пивницы капуста двѣ стагвы (Володимир, 1590 Арх ЮЗР 6/1, 206).

Див. ще **КОМОРКА**.

КОМУРЬКА див. **КОМУРКА**.

КОМѢНАТА див. **КОМНАТА**.

КОМѢПАНИЯ див. **КОМПАНИЯ**.

КОМѢПАРАЦИЯ ж. (стп. komparacija, лат. comparatio) вступна частина подання у суд: В комѢпарацѣє(и) пленипотенѣта записано есче дня вчѣра(и)шого прѣтес-тѣции (и) такъ велѣ занѣшено (Київ, 1643 ДМВН 246).

КОМѢПЕТИТОРѢ див. **КОМПЕТИТОРѢ**.

КОМѢПРОБАЦИЯ ж. (лат. comprobatio) пѣдтвердження, схвалення: А поводи-вая Сторѣна... просила абы была, е(и) при-сега наказана и близѣшого до комѢпрѣба-ции, ѡзѣнана пре(з) сѣ(д) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141 зв.).

КОМѢПРОБОВАТИ див. **КОМПРОБОВАТИ**.

КОМЪПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРОМИСАРЪ *див.* **КОМПРО-МИСАРЪ.**

КОМЪПРОМИСЪ *див.* **КОМПРО-МИСЪ.**

КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПУТОВАТИ *див.* **КОМПУТО-ВАТИ.**

КОМЫСАРСКИЙ *див.* **КОМИСАР-СКИЙ.**

КОМЫСЪЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМЪЛА *ж.* (*гр.* κάμηλος, *лат.* camelus) верблюд: Дѣтоньки, видите, ажъ не добро, надѣючися на богатство, увыйти у царство небесное, чомъ лехъче, мовить, “комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо”, нѣжъ бога-тому у царство небесное увыйти (XVI ст. НС 123).

КОМЪСАРЪ *див.* **КОМИСАРЪ.**

КОМЪССІЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМЯГА, КОМАГА, КОМЕГА, КОМА-ГА *ж.* (*стп.* komiega, *тат.* кама) 1. (*судно для сплаву товарів*) барка, *діал.* ком'яга: отъ дубаса дей беретъ по копе грошей, а отъ комяги по полукопе (Краків, 1511 АЛРГ 148); А мает он собѣ тотъ попел браковати, на берези берѣчи на комагу (Городище, 1551 АS VI, 108); па(н) Кози(н)ски(и)... то-вары... до Кгда(н)ска продавати и(х) не ме(л) на чо(м). И в то(м) себе шкоды не-мало бы(ти) мени(т) за невывезе(н)емъ ко-ме(г) ѿ(т) п̄на Ивана Колусо(в)ского (Луцьк, 1562 ТУ 97); оказыва(л) те(ж) мне возно-му то(т) ѿле(х)но на бе(н)дюзе дерево же в комазе убудованое две лаве и два по-

лубортки (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 71); якожъ они тотъ погребѣ въ Доросыне выпустили..., и вывезли на Красное, а Богушъ комагою перевезѣ съ Красно-го до места (Клевань, 1571 АрхЮЗР 1/І, 38); trabica nauis, комяга, ладия (1642 ЛС 400); *Образно (про черево):* и за(с) дла того пра(ж)кою замыкае(т) черево, стагнувши мо(ц)но, да в' мѣру наладуе(т) тую шку-ту, или комагу оутрѣбную; бо кг(д)ы се перела(д)уе(т), тогда оу(м) сно(м) и лѣнос-тію погружае(т)са, и оутапае(т) (п. 1596 Виш. Кн. 234).

2. Велика бочка: княз... продал им двѣс-те лаштов попелѣ и десат комаг без мыт господарских (Володава, 1536 АS IV, 56); ино я з розказана пана моего на тот рок с комагами триста и патдесат и шест лаш-товъ попелѣ выготовал и справци пана Рѣбиновѣ,... тот попел з рѣк своих здал (Володимир, 1545 АS IV, 420); Ганусъ брынкѣ ме(л)... комагъ ѣ а семья кама(ж)ка малая ...попеломъ наладованые (Берестя, 1583 Мит. кн. 100).

КОМЯЗНЫЙ *див.* **КОМАЖНЫЙ.**

КОМЯЖНЫЙ, КОМАЖНЫЙ, КО-МАЖНЫЙ, КОМЯЗНЫЙ *прикм.* (*який стосується судна для сплаву товарів*) ко-мяжний: приходи(л) до мене... ѿле(х)но воронови(ч) просечи ѿ прида(н)е возно(г) ку опыта(н)ю те(с)ли раѣала и ковала... чие дерево кома(ж)ное (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 70); И виде(л), де(и), есми на то(м) городищу лавы комя(ж)ные, на ѿ(д)ну громаду звозоные (Володимир, 1575 ТУ 160); и тежъ млынъ... будовати есми былъ почаль коштомъ и накладомъ сво-имъ власнымъ,... за властный грошъ свой грабари наймующи, для пущеня воды зъ реки и для преходу комязного (Луцьк, 1585 АрхЮЗР 1/І, 195); на противко комора

рубленая на столпи, кгонтами побита, въ которой свердловъ комажныхъ три, пила и винчакъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 204).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА**.

КОМАЖНЫЙ *див.* **КОМЯЖНЫЙ**.

КОМѠРА *див.* **КАМФОРА**.

КОМАЖКА *ж.* Невелика бочка: Де(м)ко лавришо(в) любомецъ мель з любомла соли малое то(л)пастое комажо(к) в̄ в ни(х) тисаче(и) сто (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 8 зв.); Ганусъ брынкъ ме(л)... комагъ̄ а семая кома(ж)ка малая... попеломъ наладованые (Там само, 100).

КОНАТИ *дієсл. недок. (помирати, бути в агонії)* конати: панове Оранские, не ведати для которое причины, мя поймавши, збили,... и приведши до Оранъ, до тогожъ трупа постреленого, который южъ былъ кональ, приковали и тутъ... до везеня дали (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 433); небожчикъ Слуцкий, Сотникъ нашъ, кгды былъ забить на кгвалте и кональ,... и нарекалъ на Ганского, атамана, ижъ его до того привелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 111); а ты еще не конаешъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 268); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Таманскаго, который, яко капланъ почтивый... до збитого, а праве конаючого пана Хмеловского, шоль (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 524).

КОНВА, КОНЪВА *ж. (стп. konew, нѣн. Kappe) (посудина для набирання і пиття рідини)* кінва, *діал.* конов: На кожѣ(х) кѣха(р)цѣ копѣ да(л) я(м) за двѣ ко(н)ви д̄ грошѣ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); взяли... стуги, коробки,... конвы, ведра (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); Амфбра: Флѣша, кѣнва (1627 *ЛБ* 175); ѱ(д) направи ко(н)ви це(р)ковъно(и) цыново(и) для

свачено(и) воды fr. 25 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); кадовѣбы, ведра, конѣви, цебрики и все начинѣя... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

Див. ще **КОНЕВЪ, КОНОВЪ**.

КОНВЕНТЬ, КОНЪВЕНТЬ, КОНЪВЕНТЬ *ч. (стп. konwent, лат. conventus)*
1. (*чернеча спільнота монастиря*) чернецтво: во(д)ле пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного мо(ц)ю врадо(в) свои(х) в то(т) до(м)... во вшелакое будова(н)є и в пла(ц) которы(и) є(ст) волны(и) // ...постѣпили єсмо на вси... часы... клашто(р)номѣ Конвентѣ Киевского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); ксендзъ Анѣтоний Янишевский, президентъ конѣвенту отѣцовъ бернарѣдыновъ, Луцкого костела... противко подданным, на кгрунѣте монастиря Светое Пречистое мешкаючимъ,... // ...оферовалсе... правѣне чинити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 157); передо мною... становши ...ксендзъ Кгеладзий, субѣприор кляштору и Конѣвенту Затурецкого закону пустельничого... протестовалсе... на противко всеє громаде затурецкое (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. Монастир: панъ Киевѣски(й)... сѣмьмѣ певнѣю... золотыхъ по(л)скихъ двѣ тисечи пятьсотъ лекгованѣю ихъ милости... доминиканомъ конѣвентѣ вѣницкого ѱ(т)дати належаую... конѣвентови вѣницкомѣ ѱ(т)далъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); теды протестансъ, уприсивѣшы себе у сторожа сермяги,... ледѣво живѣ, з конѣвенту вышоль и, до лозъ се добравѣши, в оных ноч и день... лежалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

КОНВЕНЦИЯ *ж. (лат. conventio)* умова: пререченые ихъ милости панове Пясецкие, неведати для чого, и овшемъ зъ

якоесь конвенции, а меновите панъ Янъ Пясецкий дня девятого августа, приехавши до Кошара... не заставши есче всее громады... и съ тымъ одехаль (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 532).

КОНВЕРСАЦИЯ, КОНВЕРСАЦІА, КОНВЕРСАЦЫЯ ж. (*стп.* konwersacyja, *лат.* conversatio) контакти, взаємні стосунки: бо яко(с)мо са мало знáли пере(д)ты(м) и тепе(р) з' ве(л): твоего ко(н)ве(р)сацыи жа(д)ное мѣть не хочу, и не пра(г)ну (к. ХVІ — І пол. ХVІІ ст. *ЦНБ* 74 П/20, 23); вся православнаа ц̄(р)ковъ россійскаа ...не могла при(и)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ны(х) ѡ(т)далити ѡ(т) себе яко бы прáвославныи... з ними жа(д)ное конве(р)сацийи взглядо(м) релѣе(и) не мѣли (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1); тѣ тежъ конвєрсáцiа áл'бо ѡбцѡвáніе, дла цвѣчѣнаса, не оумѣѣтног з' оумѣетнѣйши(м), снадне покажетъ и надчї(т) (Львїв, 1646 *Ном.* 6).

КОНВЕРСАЦІА *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСАЦЫЯ *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСОВАТИ, КОНЪВЕРСОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konwersować, *лат.* conversare) (з ким і без додатка) підтримувати зв'язки, стосунки; контактувати: зь ними конвєрсоваль, блюзнирскою арианскою профєсiєю въ зборе своемъ Киселинскомъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795); ксендзъ Анѣтоний Янишевский... противъко... месъчаном места его кор. мил. луцким кгрецькое релии, на тотъ часъ при бытъности козацькое в Луцьку конъверсуючим,... // ... оферовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156, 157).

КОНВИКЦИЯ ж. (*стп.* konwicyja, *лат.* convictio) судовий доказ, судовє підтвердження: А Пово(д) Па(н) Алекса(н)де(р)

Песочи(н)ски(и) те(ж)... поведи(л)... кгды(ж) мае(т) я(с)ные докуме(н)та на по(з)вано(м) такъ ко(н)викцие(и) декрето(м) трибѣна(л)ски(м) наказанъ в справе кримина(л)но(и) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.).

КОНВИНКОВАНЫЙ *дієпримк.* Оскаржений, обвинувачений: А пленипоте(н)тове... поведили же жаде(н) таковымъ способомъ и(н) конъди(к)тамине ко(н)ви(н)кованы(и) быти не може(т), кгды еде(н) юри(с)та ѡд двухъ сторонъ, то е(ст) ѡ(д) сте(н)ника, ѡ(д)правує (Київщина, 1639 *ККПС* 277).

КОНВИСАРЪ ч. (*стп.* konwisarz, konwisarz) ремісник-ливарник: при мне возномъ купьци места Лво(в)ского Маты(с), абтика(р), Маты(и), ко(н)виса(р),... мною, возны(м), и шляхътичомъ ѡ(с)ве(т)чили, абы было записано (Луцьк, 1570 *ТУ* 148).

КОНВОКАЦІЯ, КОНВОКАЦІА, КОНВОКАЦЫЯ, КОНЪВОКАЦЫЯ ж. (*стп.* konwokasuja, *лат.* convocatio) сейм, що збирався у часи безкоролів'я: ꙗфѡг. Конвокацiа илѣкцiа варшавска (1509-1633 *Остр. л.* 127); ча(с) якосмы се протєстєвали на ѡказова(н)ю в лу(ц)ку, же не на(в)шы(т)ки а(р)тикѣли на конъвокацые(и) въ ва(р)шаве ѣчинєные зе(з)волялисмы то(л)ко вынявши то(т) напере(д)не(и)шы(и) (Володимир, 1587 *ПИ* № 22); моцью судовъ каптуровыхъ... на конвокацыи апробованыхъ, приказуємъ, абы в. м. передъ судомъ ...сталъ (Житомир, 1632 *ТУ* 297); просиль... ѡ приве(р)нєньє во(л)ности(ѣ) давны(х) во(ѣ)ску запорозкому, посли на ко(н)вокацiю выправивши до ва(р)шавы (серед. ХVІІ ст. *ЛЛ* 179).

КОНВОКАЦІА *див.* **КОНВОКАЦІЯ.**

КОНВОКАЦЫЯ *див.* **КОНВОКАЦІЯ.**

КОНДАКЪ, КОНТАКЪ ч. (*гр.* κοντάκιον) (*коротка хвалебна пісня церковного*

2. (соціальна група людей) стан: Мы церкви ориенталное Кгрецкое сынове набоженства хрестиянского, презъ нихъ продомъ нашимъ поданого, статечни наслядовницы, вшелякого достоенства и кондыцей, такъ духовного, яко и свецкого стану люде, которые есмо ся... тутъ до Берестя Литовского // зъехали (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 519-520); На що ѿ(т)-повѣдають: жесмо люде // свѣ(т)ской кондици (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.-218); повінни малжбнкѡве напро(д) рѡвни быти вѣ вѣрѣ, вѣ оуроже(н)ю, и кондыци (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918); Вѣ тѡйже спѡсобѣ и кѡждый нѣжшеѣ кондыциѣ члѣкѣ нѣхайса на собѣ нерѡвный станѣ невспинаеть але, вѣдлѡгѣ посполѣтоѡ прислѡва, кѡждый своѣю нехайса мѣритъ пѡдю (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.); Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своѣ(и) во(з)но(в)ско(и) голосомъ выне(с)лы(м) при велю шляхѣты и люде(и) ро(з)но(и) ко(н)дицие(и) чере(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до ведомости приве(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КОНДИЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДОЛЕНЪЦІЯ *ж.* (*лат.* *condolentia*) спѣвчуття: его милост отецъ архиманѣдрыт, кондоленѣцию чынячы и свою калямитатем показуючы, же не может ничего радити, вымовял се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНДОНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *kondonować*, *лат.* *condonare*) (що) пробацати; дарувати: Што ся зас тичет вин правных, о которіе инстикгаторъ нашъ взглядомъ неправного заеханя... в тые добра на позваном виндикует теды тые пены... мы,

крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173).

КОНДРАНТЬ *див.* **КОДРАНТЬ.**

КОНДРИЛЪ *ж.* Назва певної рослини: *condryll[on]*, трава кондри(л) (1642 *ЛС* 136).

КОНДЫЦЕЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІА *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІА *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЕВЩИНА *ж.* Вид платежу: Пытали теж войта о коневщину, которую дей за три годы выбралъ, гдѣ подѣль (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 58); для чого дей вы на коморниковъ моихъ, которые на плетении костела светого Якуба мешкають, коневщину отъ воротъ... по два гроши выбрали? (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/1, 155).

КОНЕВЪ *ж.* (*стп.* *konew*, *нвн.* *Каппе*) (*посудина для рѣдини*) кѣнва, *діал.* конев: нѣ вы законъници што жъ е(ст) з'вноутрь конве, або мисы чистите (1556-1561 *ПС* 270 зв.); кна(з) ку(р)пски(и) // побра(л)... ко(н)ве(и) великихъ анѣкге(л)ское цыны чотыри ме(н)шихъ шесть ко(н)ви(и) кга(р)-цовыхъ (Володимир, 1578 *ЖКК* 133-134); кгва(л)то(в)не выдравъ... коне(в) мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще **КОНВА, КОНОВЪ.**

КОНЕВЪЄВЪ *прикм.* Кѣнський. ◊ **коневево** копыто *див.* **КОПЫТО.**

КОНЕВЪИЙ *прикм.* Кѣнський. ◊ **коневый щавь** *див.* **ЩАВЪ.**

КОНЕКТУРЪ *ч.* (*лат.* *conjectura*) міркування, аналіз: А по выслуханю... его милость панъ Вишневский знакомъ и ко-

нектуромъ бачачи то, ижъ тая помененая Анънуша... признала, же потъ и волосы брала для чаровъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 450).

КОНЕЦ *див.* **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЦЪ, КОНЕЦЪ, КОНЕЦ, КУНЕЦЪ *ч. 1.* (*крайній пункт, межа протягності предмета, площини, місцевості у просторі*) кінець: воскреснеть всака плоть члвческа ѡ(т) конецъ земля и до край вселенныя (1489 *Чет.* 373 зв.); а хотаръ тому... монастирѣ... ѡт дѣброви с край лѣса... на великы дѣбъ... черес бахнѣ, до конецъ писка (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); привели нас к дѣба над дорогою, на конец пола Бѣлотинского (Острог, 1506 *AS III*, 38); Тамъ-же тые вышъ помененые особы знову нашедши на конецъ гребли... зъ ручницъ стреляли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146); **Обѣ** тѣи Цркви мѣсто мѣрѡвъ мѣстскихъ збѣдѡваны сѣтъ, Една... при березѣ мѡрскомъ, Дрѣгаа зѣсь Сѣа, при тѡй котѡраа назывѣеться Золотѣа брѣама, котѡраа при концѣ замкѣ ѣсть (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); **Закѡлешъ** те(ж) барѣана дрѣгѡгѡ котѡрогѡ ѡферѡвѣвши возмѣшъ з крѡви егѡ и взлѡжишъ на концѣ оуха прѣавагѡ Аарѡновогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.); **отъ (одъ) конца до конца** — (*від початку до кінця*) з кінця в кінець: повшехній епископъ,... той ся розумѣеть, которому бы нѣчого на всемъ свѣтѣ не было не поддано, але бы все отъ конца до конца свѣта было ему подлегло и поддано (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 680); ле(ш)ко зозна(л) и(ж) взя(л)... двадесця зло(т)... в которо(и) сумѣ пусти(л) ему заста(в)ны(м) ѡбычаемъ ровен частю своею третєю ѡ(д) конца до конца ролю з луками (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.).

2. (*крайня межа в часі*) кінець: лечъ заплачене... то такимъ способом ижъ кож-

ды(и) з насъ ѡзна(и)мити мае(т) еде(н) дрѣгѡмѣ контрактъ при концѣ шести лѣтъ пре(д) по(л) рокомъ безъ жадного фалшѣ и ѡшѣкана (к. XVI ст. *Розм.* 69); **Поневѣжъ** бовѣмъ кѣ концѣ са зближѣе(т) стѣй Четверодесѣтны(и) Пѡстѣ, жебѣ Лѣуде лѣнныими зостѣвили, до дѣбвннхъ прѣцѣ и пѡдвигѡвъ не ѡслабѣли (Київ, 1627 *Тр.* 619); **безъ конца** — безконечно: нѣнѣ и всегдѣ, и въ всѣхъ вѣцехъ, нескончѡнныхъ, на ѡбѣ странѣ безъ ко(н)цѣ завѣшѡннхъ, Амѣнн (Чернігѡв, 1646 *Перло* 34); а таковѣа рѣдо(ст) стѣ(х) и слѣд(ст), бѣдетъ безъ оуприкрѣна и безъ концѣ (Там же, 166); **не (нѣ) мати конца, конца не мати (имѣти)** — бути безконечним, вѣчним: и длѣгаа невѡла вавилѡнѣскаа, которѣа се(д)мѣдеса(т) лѣтъ трѣвѣла, еше не маеть своего ко(н)ца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 193 зв.); нѣжлиса грѣ(х) скончѣйтъ, загасѣютъ соло(д)кости, але за нѣхъ моуки нѣ маютъ конѣцѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); неисчѣтннй:... концѣ и личбы нѣмаючѣи (1627 *ЛБ* 74); **Боюса** невѣгнѣчи(х) мѣчннхъ мѣсть: Боюса мѣки концѣ неимѣщеи (Лѣвѡв, 1642 *Час. Слово* 266 зв.); **нѣ мати конца и значала** — бути безконечним, вѣчним: тѡ твоа вѣчнаа слѣава и хвѣла якѡ вѣ пр(с)твѣ твоемъ, нѣмѣашъ концѣ и значѣла (Чернігѡв, 1646 *Перло* 16); **анѣ** початку ани конѣца не мати, не (нѣ) мати анѣ (нѣ) початку **анѣ (нѣ) конца** *див.* **ПОЧАТОКЪ**; **безъ конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО**; **до конца вѣка (вѣка)** *див.* **ВѢКЪ**; **конецъ вѣка** *див.* **ВѢКЪ**; **конецъ свѣта (свѣту)** *див.* **СВѢТЪ**; **не мати конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО.**

3. (*завершення, довершення до кінця чого-небудь, якоїсь справи, дії*) кінець: Кра(л) его мл(с)тъ и рада его мл(с)ти... ѡбѣцѣю(т) иже бы тое ма(л)же(н)ство доведе-

но было до конца (Люблін, 1506 *Cost. DB* 442); кдыж са вжо тым речам, к которых был послан, конецъ сталъ, там его не потреба, до нас ехати казалъ (Краків, 1540 *AS IV*, 235); заказалъ намъ, абы ся есмо не до конца будовали (Житомир, 1586 *Арх ЮЗР 7/1*, 254); Па(н) Дмитръ Красно(в)-ски(и)... би(л) в бра(т)ствѣ, еднакъ вышо(л) и до ко(н)ца справъ не хотѣлъ чекати (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); тѣ(м) потѣха(м) нѣ-кг(д)ы ко(н)ца не боуде(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); а послѣ порáды естъ рѣзмыслъ ...теды впро(д) вшелакой спрáвѣ конецъ (Острог, 1614 *Тест.* 146); Твоѣй зáсь, Ѡ(т)-че, слáвѣ конѣць тотъ готѣтъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); гды... оучениковѣ, и всѣ знаѣ-мыѣ, а повінныѣ розбѣглиса бѣли, тѣѣ тогды терпліве... конца... Пѣгребѣ чекáлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229); гды... мно-го // ещѣ пса(л)мо(в) зостáло до спѣвáна, спѣшитиса кáже(м) до кон'ца (серед. XVII ст. *Кас.* 14-14 зв.); **конецъ (свой) брати** — вершитися, вирішуватися: Теперъ зась все ся южъ тое обернуло въ тиранѣю, которую усилиють епископове Римскіи, абы всѣхъ епископовъ кривды, въ аппеляцію поднеслы, не черезъ иншого кого, толко черезъ его вырокъ конецъ свой брали (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 715); **конецъ (конец) (свой) взяти (взати)** — а) закінчитися, завершитися: и то казали есмо... перед князи и их милостю вычести,... гдеж... князь Богуш сам ся к тому брал и на то ся зволил... и за тым на он час конца тая реч не взяла (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР 1/VI*, 25); тепе(р) длѣгое ѡное затмѣна слнца, которое три(д)ца(т) и два рѣбки трвáло; коне(ц) взяло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269 зв.); **Що са тыче стороны до-ко(н)чана тои стои цркви и ѡвше(м) жи-**

чимѡ собѣ... абы слѣшни(и) конецъ взяла (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429, 1); б) перестати іс-нувати: Оттого жъ явно солгал еси, езо-вито, яко толко римского костела вѣра состоит, а другие вѣри утаили и конецъ взяли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); **конецъ (конец) вчинити (учинити)** (чому і без додатка) — а) довести до кінця (що і без додатка): Правда, выездили на тое поле ездоки... але конца томѣ не вчинили, ниж-ли отецъ мой небожчик поступил са пола того дадкѣ моемѣ... з доброе воли (Острог, 1506 *AS III*, 38); мы то порозумѣвши и(ж) што са дотыче(т) ѡного име(н)а коне(ц) вчинили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032); комисаре до именеі ваших... з обѣ сторонъ зѣхавши са, тое поровнанѣе а ве-чистый конецъ ведле постановена вашого вчинити (Дубно, 1559 *AS VI*, 43); б) (між-ким) (*ліквідувати який-небудь стан*) покласти кінєць: Прето умисльне отецъ то-еи бѣлое головы идетъ съ тымъ листомъ до велможности вашей и до того котляра, абы вже конецъ миждъ собою а ж(о)ною своею конецъ учинивъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР III*, 157); **конецъ мати (мѣти)** — за-кінчуватися: Тоу(т) бовѣмъ и рѣскоши и бѣды коне(ц) маю(т) и бáрзо проу(д)кій (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); еслі бы фрасоўнки и бѣды моўжа стѣго іона до вѣсти прѣшой згоубы коне(ц) мѣли, хто бы егѡ трѣпели-во(ст) выносійлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); на тот часъ естъ поля... арендовани... на лет три по себе идучихъ, которымъ тромъ летомъ конецъ маеть быти о светомъ Спа-се (Володимир, 1619 *АрхЮЗР 8/III*, 568); **конецъ уделати (кому)** — закінчити, за-вершити (що): конецъ речамъ земланымъ вделавши, маеть князь Ковелский... кня-зю Кошерскомѣ в кривдахъ его поделаныхъ

по десять правъ напередъ дати с того реистрѣ его (Львів, 1537 *AS IV*, 91);

(кінцевий момент, закінчення чого-небудь) кінець: еще не конецъ повстанеть бо народъ против' народу и цр(с)тво противъ царства (1556-1561 *ПЄ* 179 зв.); Але хто вытрывае(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 50 зв.); Также и царство Римское сказано будетъ одъ антихриста, а тотъ одъ Христа, а потомъ конецъ будетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 151); а томоу вшисткомуу сме(р)ть е(ст) конецъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Кто перетерпиль до кунця тотъ спасень будетъ (XVI ст. *НЄ* 33); смерть бо вѣм концем всим речам (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 82); до конца — цілком, повністю: црко(в) бо(ж)я здесе в месте лвове... распаласа на полы и чого бже вхова(и) бы коли(ж) колвек до ко(н)ца са не обалила (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); Востѣчній ѿ(т)ци... не вѣрачи до конца послали... рѣтора яна, ѿ(т) котѣрого... вѣдомость взяли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50); Прѣстои(т) бѣвѣмъ намъ всѣ(м) до конца вскѣснѣти, и премѣнитиса в Бо(з)кѣи рѣчи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 259).

4. (остання частина тексту) кінець: на конци книги нашолъ есми двѣ словет написаны (1489 *Чет.* 49 зв.); А так мы на он час князи и паны, обмовивши, и при том конци тую реч zostавили... // ...которая ж вся реч — жалоба... есть в книгах наших описана (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР I/VI*, 24-25); в дѣаніа(х) апо(с)то(л)ски(х) в' главѣ ѿ(т) при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); А [въ] конци тыхъ книгъ зась мовить: "всякую субботу, окромъ одное, и всякую недѣлю збираючися веселѣтеса" (1603 *Пит.* 70); и то все о страшномъ суду божомъ мовит Бо и петръ рим называет вавилоном в пер-

шомъ листе своим на конци (поч. XVII ст. *Вол. В.* 72); ку концеву листу своего мовить (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 650); Молитва сіа, благодарнаа. Персѣнѣ бѣ(з)кой ѿ(т)цевской при ко(н)цѣ похвалы (Чернігів, 1646 *Перло* 23); Коліса оу нѣй засадка затайла, и в' комѣрѣ конца рѣчи ждали и закричала на негѣ фѣлистінове на(д) тобою сампсѣне (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

5. *Перен.* Кінець, смерть, скін: а па(к) по нашем животѣ, коли да(ст) нам бѣ конецъ, а ѿни на каждое лѣто, да имаю(т) слѣжити, за наше сп(с)нѣе (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); альбо і манасіа... зва(з)ки дѣаво(л)скіе розорвал'... и живо(т) добры(м) ко(н)цем' ско(н)чилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); гды тѣю вдачне прѣймѣють, выдачи конецъ свои дѣвне солѣдкѣи и пожаданный (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 40); Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 12); Мусить то правдивый Богъ бѣти... Бо оуже я бачу близко конецъ нашъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25); самъ Бгъ ѿзнамилъ; яковъ(и) конецъ грѣшного страшный (Чернігів, 1646 *Перло* 128); конецъ живота (житія), живота конецъ — кінець життя, пізній вік: што ся те(ж) дотыче(т) самое тое жоны... которая... великѣю ѣчтиво(ст)... мне показывала и тепе(р) а(ж) до ко(н)ца живота моего показывати не пере(с)тае(т) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943/1536); але я с пови(н)ности свое(и) вашѣ стѣню надпоминаю и прошу ра(ч)те ваша м(л) и сами взяти то пере(д) себе и(ж) наше(г) живота конецъ приходи(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Єдного часѣ заховалъ вел'ми, и южъ блѣскѣи былъ конца житіа своего (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Я... тишко ѣедоровичъ... лежачи на по(с)тели

смє(р)тно(и) при ко(н)ци живота моего, пишу сей мой те(с)тамє(н)т (Чигирин, 1600 *ПИ* № 37); яко самъ рачиль такъ то все... справиль, же сотворивши человѣка на хвалу свою, конецъ живота ему смертю умерти ознакомиль (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 406).

6. Перен. (кінцева мета, ціль) замисел: Два сѣтъ конѣцѣ всѣкои надки в писмѣ, яко філософѣве пішѣ(т) вѣдати што єсть потрібное, и ѡповѣдати є (Вільна, 1596 *Грам. З.* 2 зв.); Предложєніє: Бл̄гоизволенѣе, предсав'зѣтьє, постановлѣ(н)є, цѣль або конѣцъ (1627 *ЛБ* 92); Той бовѣм' конѣц', и той цел' єст' прїповѣсти сеѣ... на погамованіє нарѣкѣна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); кѣждаа рѣчъ, котѡрѣю ктѡ зачинаєть, маєть быти зѣмѣрана до пѣвного цѣлю и конца, албо причины, длѣ котѡрой са дѣєть (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); **конецъ и голова** — (основа, суть) початок і кінець, альфа й омега: што бы указавъ, ажъ овунъ єсть право обрѣзанію и овунъ єсть конецъ и голова чомъ овунъ можетъ дати того, што обрѣзаніє назначивъ и заганувъ (XVI ст. *НЄ* 198); **начало и конецъ див. НАЧАЛО;** **начатокъ и конецъ див. НАЧАТОКЪ;** **початокъ и конецъ див. ПОЧАТОКЪ.**

7. Перен. Стерно: Ако бовѣ(м) корабль и шкѣта ко(н)це(м), то єсть стыромса ѡбєртаетъ... такъ и православны(и) хрєстіанинъ... розмышланемъ ѡ смерти... и всѣ sprawy свои... справовати маєть (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172).

КОНЕЦЪ див. **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЧНЕ, КОНЕЧЪНЕ, КОНЕЧНЪ присл. (стп. kopiecznie) конечно: Прото и мы тебе симъ нашимъ листомъ напоминаемъ..., ажбы єси в том са водлѣгъ розказана и того листѣ... господарьского заховала... и тых именей княза Андреевых,...

кназю Кѡзме конечно са постѣпила (Краків, 1539 *AS* IV, 221); але тыє вси пожи(т)-ки... неха(и) имає(т) его м(л) ѡте(ц) владыка споко(и)не дживати конє(ч)не а иначе(и) то(г) абысте не чинили (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1); А ты(х) здра(и)цѣвъ... по(и)ма(в)-ши... до на(с) ѡ(т)сыла(и)те конє(ч)не иначе(и) Абы не было (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); розказуємо, абы верность ваша... ексекуцыю..., чинити и выконати розказали конєчъне (Варшава, 1600 *Арх ЮЗР* 1/VI, 285); Єсли тѣжъ не позволить ча(с),... // быти в цркви; то и дѡма... конєчнѣ повїннисмо належитѡе ѡ(т) насъ выхвалєна Гдѣ Бгдѣ ѡ(т)дѣти (поч. XVII ст. *Пчела* 18 зв.-19); а роботу [мають] до рукъ своихъ отобрати..., конечно приказую (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409); єслибы котѡры(и) мѣчникъ // неѡкрещєный з мє(р)твы(х) повѣста(л), крѣщеніє бы ємоу принѣти конє(ч)не потріба (Львів, 1645 *О тайн.* 14-15); што тежъ колвєкъ у нихъ кгвалтовне взято,... абы єному безъ вшєлякое трудности поворочано было конечно (Київ, 1648 *Тр. ЧАК* 145).

Див. ще **КОНЕЧНО.**

КОНЕЧНО, КОНЕЧЪНО присл. Конечно: держал бы єси их по томѣ, как было за кн<а>за Михайла... конечно, а инак бы єси того не вчинил (Мельник, 1501 *AS* I, 146); бѣдѣчи там, ажбы єсте во всем были послѣдшны... княза Федора Андреевича, конечно абы то инак не было (Львів, 1537 *AS* IV, 88); нехайбы ѡн, бѣдѣчи на той слѣдѣбе нашой, съ князем старостою Володимєрским са згожал и послѣшенство к немѣ мєл конечно, абы то инак не было (Вільна, 1541 *AS* IV, 287); Вы бы ѡ томъ вѣдаючи во(д)ле сєго листу нашего ку нему са споко(и)не заховали конечно (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2);

Прото(ж) мы... тобѣ... приказуе(м)... дабы еси во всемъ ѿ сѣдѣ нашего справити-са стану(л) коне(ч)но (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); А прошу вм(ст) вши(ст)кихъ промы(с)ль за часу ѿ(т) це(р)кви ма(и)те бо ѿфа(и)мо бгу святому же то на(с) ду(и)деть коне(ч)но (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2 зв.).

Див. ще **КОНЕЧНЕ.**

КОНЕЧНЫЙ, КОНЪЧНЫЙ *прикм.*

1. (*обов'язковий, необхідний; неминучий*) конечный: Жалу(ю)са... На г(с)дна гедѣона еп(с)па лвовского и(ж)... // ...листы своими по (в)сѣхъ црква(х) голого(р)скихъ проклинае(т) мя. Прошѣ ѿ застѣплене. и справедливо(ст) конечнѣю (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1-2); мещане лвовскіе... показали намъ, ижъ гедѣо(н) Болобанъ... по сѣдѣ докончономъ, и по застановлено(м) коне(ч)но(м) покою. Листы своїми клятѣвными... спротѣвилса привилѣо(м) и декретомъ (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); гедѣо(н) болобанъ... в законѣ и вѣре и праве нарѣшонъ и коне(ч)номѣ зве(р)женію по(д)паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); бѣсове трид(м)фы мѣваю(ть) Кгды православно-го въ ере(с) ѿловлаю(ть) Бѣсовскому кнзю радости приносить, и ѿ помо(ч) его конечную просятъ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104); если южъ конечное на себе сподѣвалъсе смерти, а за не слушней бы послалъ до папы... ознаймуючи, же живъ быти не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); **потреба конечная** — конечна потреба: Давное выдана Книги тоѣи, за котрымъ зме(н)шѣніеса боиожъ настѣповало, и потреба конечная, такъ в' надцѣ Шкблной мблоди... и на ѿсббндю Прѣвила потрѣбѣ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв. нenum.).

2. (*необмежений, цілковитий, повний*) крайній: Вмѣсто Зась цѣломѣдрнаго жи-

тїа; коне(ч)ное вшетече(н)ство. Плюгав'ство, и неч(с)тота сквер'ная владѣе(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 78); И я, ижъ за великими трудностями моими,... хотяжъ не могъ быть конечнымъ милосникомъ (и упразнителемъ) альбо забавцою около помноженья ѿалы Божее, — одънакъже,... была у мене хуть такая,... абыхъ въ такомъ упадку,... церкви светое... угляжоваль (Вильна, 1599 *Ант.* 577); А прѣто абысь не до коне(ч)ного знище(н)а тѣе выѿображе(н)е привю(л) ѿ товѣрышѣ. але в рыхло(м) чѣсѣ абысь то вырѣзнѣй понови(в) и выѿобразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); бог наш Исус Христос, учачи учеников своих от всѣх... последнѣйшими быти и разумѣтися, собою образ показал, высоту и честь своего преложенства в конечную покору и низкост стягнул (1608-1609 *Виш. Зач.* 228).

3. Остаточный, вирішальний: тыи земли верхуписаныи княз Костентин... дал в держане до того часу, поки ся конечная справедливость станет отцу архимандриту (Луцьк, 1537 *АрхЮР* 1/VI, 23); третьего дня вже судъ конечное сказа(н)е ѿчинити буде(т) повинѣ(н) (1566 *ВЛС* 9); в то(и)... правдѣ кто вытрѣвае(т) спасѣнъ бѣдетъ... а кто ѿ(т)стѣпиль, или в' чо(м) нарѣши(л) вѣ(ч)не погине(т). кгды(ж) застановилоса коне(ч)ное и досконѣлоє всѣ(м) ѿповѣданье (Вильна, 1596 *З. Каз.* 40 зв.); пребывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче, в изшествии из мира в... борбу з духи лукавыми и с самым собою до уврачевания конѣчного (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242); Оный первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судиль, и не онъ его конклюдоваль, не онъ конечный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 463).

4. (*прикінцевий, останній*) кінцевий: А кгды(ж) вже конє(ч)ны(и) ро(к) на кгру(н)ть то(т) выехати яко са выше(и) поменило... пришо(л) игуме(н)... с че(р)нцами (Київ, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 1 зв.); Покажѣте ми, ѿ згодѣ важдѣче, где которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(й) стѣпень Петрѡва гласа испо(л)нил (1598 Виш. Кн. 274 зв.); Присмотрися в том конечном слове и знаку его любимы прочитателю, — костел римский правдивым показати хошет, але глубоко и тое лжет (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185);

(*про соціальний стан*) низький: Бл̄го-че(с)тивомѣ гд̄рѣ Васілію... і православны(м) хр̄с(т)іаномъ малое ро(с)сии та(к) дх̄вны(м) я(к) і свѣ(т)ски(м), ѿ(т) вы(ш)шого станѣ і до конє(ч)наго, Блг(д)ть мл̄с(т)ь ми(р) і радо(с)т (1599 Виш. Кн. 212 зв.).

♦ **конечная плоть, плоть конечная** див. ПЛОТЬ.

КОНЕЧНЪ див. КОНЕЧНЕ.

КОНЕЧНЪЙШИЙ *прикм. найв. ст. (абсолютний, цілковитий)* найбільш крайній: ѡстато(к) до конє(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣсили (Львів, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.).

КОНЕЧЪНЕ див. КОНЕЧНЕ.

КОНЕЧЪНО див. КОНЕЧНО.

КОНИКИ *мн.* Назва певних рослин: прўзи, кѡники (1596 ЛЗ 69); акрїды, ве(р)шки дереваныи пѣча и ты(ж) кѡники (1596 ЛЗ 25); тѡжъ зри прѣжїе, а пружи того(ж) имене, кѡники за подобоѡбразїе цвѣта и кѡрене ѡногѡ зѣ(л)а (1627 ЛБ 173); acanthia, коники по(л)ные (1642 ЛС 64).

КОНИКОВИЙ *прикм.* Кониковий: setula, самрана, коникови(й) цвѣтъ (1642 ЛС 370).

КОНИКЪ¹ ч. 1. (*молодий кїнь*) коник: коникъ и воликъ и яловица подобалася...

взяти ю; пчолки побралаи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1128); Ne zneset nas konik twoy! (1625 *П. про Кул.* 24); *Образно:* и оуто(л)стѣе(т) кѡни(к) дша крилатаа ѡбоволокшиса в' тѣло (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); А наипѣрвѣй Млодѣнци до васъ моа мѡва... якомъ громїль розпѣстность... сваволю. Бѣсте тому дїкому коникови, в' Пѡлю... омѣлногѡ свѣта Не давали вїрвати (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22).

2. Особова вл. н.: Кони(к) Миско (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11); Иванъ Коникъ (1649 *РЗВ* 327).

КОНИКЪ² ч. (*вид комахи*) саранча: Саранча, а́бо кѡни(к) (1627 *ЛБ* 172); Посе(м) пусти(л) гѣ бгѣ // конїки, а(л)бо сара(н)чу, а(ж) до ѡста(т)ка вши(ст)кѡ зѡпсовали чо́гѡ гра(д) не поби(л) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.-19).

2. Цвїркун: Свѣрщъ: Кѡникъ, скѡчокъ, сверщѡкъ (1627 *ЛБ* 111); све(р)щъ, коникъ (1642 *ЛС* 122).

КОНИКЪ³ ч. (*риба*) коник. ♦ **коникъ морский** — морський коник: hiprosamprip(us), коникъ мо(р)ски(й) (1642 *ЛС* 218).

КОНИКЪ⁴ ч. (*птаха*) трясогуска: anthus, кони(к) птица (1642 *ЛС* 85).

КОНИЧОКЪ ч. (*комаха*) коник: Прўси, Пружїе: Кѡнички, кобылки, саранча (1627 *ЛБ* 103); саранча, ѡсеница жѣречокъ и кѡничокъ, и кѡждое подѡбное їмъ їсти не маѣте (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

КОНИЄКТУРА див. КОНЪЄКТУРА.

КОНКЛЮДОВАТИ, КОНЪКЛЮДОВАТИ *дієсл. недок. і док. (стп. konkludowac, лат. concludo)* 1. (що) (*завершити, припинити роботу чого-небудь*) закрити: Почварте. Оный первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судилъ, и не онъ его конклюдовалъ, не онъ ко-

нечный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 463).

2. (що і без додатка) (*винести ухвалу*) ухвалити: братиї збраня бело (!) зпо(л)-ное, того часѣ справъ ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновите в̄ поважнѣише, на те(й) ча(с) зго(д)не постановили и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); П Конста(н)ты(и)... такъ деклярова(л)... ежели ПП: братия... сѣммѣ R 6000 примете бе(з) и(н)тере(с)сы пре(з) ча(с) пре(ш)лы(и) же ся бѣдѣтъ ко(н)те(н)товати самы(м) капѣталомъ теды // П Конста(н)ты(и) обещѣть личыти и о(д)дати на то пе(р)вота всѣ зго(д)не конклюдовали и ро(с)пись ѡ(д)дали (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65); панове братия радили в справѣ коста(н)то(г) которую конклюдовали абы... дво(х) тиса(ч) золо(т) чекати до лвовского я(р)-марку (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 74).

3. (що) (*дійти висновку*) ствердити: але в остатку аррокгантер конклюдовавши тое у себе, же южъ никгды не потреба будеть слуг правных (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404);

тракувати, тлумачити: Не есть... на томъ досить вѣ такъ поважной речи такъ просто конклюдовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 384);

(що) заявляти, твердити: Напрасно теды отступникъ, заразы и подступникъ... то конклюдуетъ, чого зъ умыслу власне собоюючи вѣ Карѣагинѣ отцеве не признавають (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 592).

КОНКЛЮЗИЯ, КОНКЛЮЗІА, КОНКЛЮЗЫЯ, КОНЪКЛЮЗЫЯ ж. (*стп. konkluzyja, лат. conclusio*) 1. (*сесія, збори*) засідання: протезъ, яко намовъ тыхъ отпавовати, такъ поготову и конклюзий // якихъ вѣ той мере чиненъя оному и съ по-

дозраными колекгами его позволять не можемо (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 522-523); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман, полковницы, сотники, атаманы войска его королевской милости Запорожского, подъчасъ конклюзий комисіи зѣхавшися до Києва — всемъ вѣобецъ... // ...вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); П. Фере(н)цѣ дашкови(ч) до ко(н)клюзии пришоль, и до скри(н)ки не ѡ(д)да(л) нале(ж)ного (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40);

(*завершальна частина зборів*) закриття: Пры ко(н)клюзии тое(и) се(с)сии была ска(р)га на П. Фере(н)ца маляра ѡ слова непочтивые... мовячие люде(м) почтивы(м) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51); по(д)даныхъ... з месте(ч)ка Че(р)ници... до мѣста Звягля належачи(х)... по(д) ча(с) конкклюзые(и) // и конченю сеиму теперешъне(г) немало намови(в)ши чѣлка сто два(д)ця(т) з менованыхъ сель... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193).

2. Висновок: теперъ припатримъся твоимъ аркъгуменътомъ (альбо доводомъ) и конклюзиямъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1053); Заразы силлогізмъ склѣтивши конкклюзію альбо замкнѣніе принѣситъ, нѣчѣго дѣлѣи не оуважаючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 286); Фалшѣвы дѣлѣи и пре(д)ложѣніа твоѣ ѡбѣ и замкнѣніе альбо конккклюзіа ихъ фалшѣва (Там же, 304).

КОНКЛЮЗИЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗІА *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗІЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКУРЕНЦИЯ, КОНКУРЕНЪЦЫЯ, КОНЪКУРЕНЦИЯ, КОНЪКУРЕНЪЦЫЯ, КОНЪКУРРЕНЪЦЫЯ ж. (*стп. konkuren-suja, слат. concurrentia*) (*місце, де сходять-ся межі кількох маєтків*) стик: Дѣялося на

кгрунѣте..., зве(р)х Руди... где ко(н)кур-
ренция кгрунѣто(в) тро(х) деди(ц)твѣ сте-
гае(т) (Київщина, 1636 *ККПС* 173); Репро-
те(с)товалѣсе ѡтець Каменицьки(и), же
тутъ жа(д)ное конькуре(н)ции ни машь,
але то вѣла(с)ны(и) кгрунѣтъ естѣ це(р)-
ковъны(и) (Там же, 262); ту(т), на то(м)
ме(ст)цу, естѣ ко(н)куреньця троухъ де-
ди(ч)ны(х) стень ѡ(т) селѣ Бе(з)радиць,
ѡ(т) Бе(р)кова и ѡ(т) Обуховское (Горошки;
1642 *ДМВН* 200); А поводице при
коньку(р)реньцие(и) кгрунѣтовъ... на уфунь-
доване юри(з)дикъ-
цие(и) звела (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); я
а(л)бо уря(д) мо(и)... позывають до пи(л)-
нованя стень рахновское и при коньку-
(р)еньцие кгрунѣтовъ копиевски(х)... и
при(з)наня наро(ж)ника копиевско(г) (Там
же, 244).

КОНКУРЕНЪЦЫЯ *див.* **КОНКУРЕН-
ЦИЯ.**

КОНКУРСЪ *ч.* (*стп.* konkurs, *лат.* concursus) (*збір людей у якомусь конкретному місці і часі*) зібрання, згромадження: Теды сама кнежна ее милост паки воеводина Виленская там же в Корцу, при немаломъ конкурсе и згромадженемъ сенаторовъ и велю зацных людей... отцу Пузыне... визитовать и ревиловать заборонила (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КОННИЙ *див.* **КОННЫЙ.**

КОННИКЪ, КОНЪНИКЪ *ч.* Кіннот-
ник: Кбнъници сътвориша чѣты три, кбнъ-
ныи жо(л)нѣре на три гуфы ро(з)шиховá-
ли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Аристѣппъ: Нарочи(т)
кбнникъ (1627 *ЛБ* 179); *Образно:* и пришблъ
до нѣгѡ Іѡáсъ Цáръ Ізраїлскій, и плакаль
надъ облїчемъ егѡ, и мбвилъ: ѡ(т)че ѡ(т)че
вбзе Ізраїлскій и кбнникъ егѡ (Київ, 1625
Коп. Каз. 1).

КОННО, КОНЪНО *присл.* (*на конях, верхи*) кінно: а княземъ Санкгѡшковичамъ и княземъ Збаражским... казали на тоеж место конно, а збройно тагнути, без кож-
дого ѡмешкана (Львів, 1537 *AS* IV, 87); тые
служи(ть) конъно е(з)дать на во(и)нѡ (1552
ОКЗ 43); войтъ яснокгородский зъ сынами
своими, з... помощниками своими... конъ-
но, оружно, з ручъницами... // ...наеха-
ли на маетност... пана моего (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 131-132).

КОННОСТОЯЛИЩЕ *с.* (*стайня для коней*) конюшня: егуїле, ко(н)ностоялице,
ста(й)ня (1642 *ЛС* 182).

КОННЫЙ, КОННИЙ, КОНЪННИЙ *прикм.*

1. (*який стосується коней*) кінський: тые
бояре... тым стадом конным збожа... пана
кгойского... пасли, топтали (Луцьк, 1604
АрхЮЗР 1/VI, 350); **конное ристанїе** *див.*
РИСТАНїЕ; **подвода конная** *див.* **ПОД-
ВОДА**; **шлях конный** *див.* **ШЛЯХЪ.**

2. (*який пересувається верхи*) кінний:
кназ Василей Костантинович Острозский
со всеми людьми слѡдѣбными, пенажными,
конными, так теж и пешими, драбы, ре-
местники и роботниками маются положи-
ти на том мѣстьцѡ, где замок Браславский
...маеть быти бѡдованъ (Олбѣнг, 1552 *AS*
VI, 125); са(м)... кнъзь... зобравшиса з мно-
гими слѡгами бояры и по(д)даными свои-
ми ко(н)ными и пѣшими... две череде... до...
двора своего... ѡтогнати росказа(л) (Воло-
димир, 1575 *ЖКК* I, 55); Кбнъници сътво-
риша чѣты три, кбнъныи жо(л)нѣре на три
гѡфы ро(з)шиховáли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Кбнъ-
ныи жолнѣре на три гѡфы розшиковáли-
са (1627 *ЛБ* 156); hippo[to]xota(e), ко(н)ние
козаки, стрѣлци (1642 *ЛС* 218); **конный**
ѣздець *див.* **ЕЗДЕЦЪ**; **конные люди** *див.*
ЛЮДИ; **конный людъ** *див.* **ЛЮДЪ**; **служ-
ба конная** *див.* **СЛУЖБА.**

3. У знач. ім. Кінний, -ого, вершник: вса(д)ни(к), кбнъны(и) вер'хо(в)ны(и) (1596 ЛЗ 35); Вѣсáдникъ: Кбнний, верховы(и) чловѣкъ нá коні (1627 ЛБ 22); Тогды бо-вѣмъ и сáм' стáршій ѡхъ Хагáнъ..., тáмъ на єднбмъ мѣсцѣ высóко(м) з' своїми вы-борнѣйшими ко(н)ными стоащи, рѣкáми се-бе по твáри бѣль и по пѣрсемъ (Київ, 1627 Тр. 662).

Див. ще **КОНСКИЙ**.

КОНОБЪ ч. (цсл. конобъ) казан, котел; діал. коноб: Конббъ, котѣль (1596 ЛЗ 53); etth(an)ion, конобъ, котель (1642 ЛС 182).

КОНОВАЛОВАЯ ж. Дружина конова-ла: заставили есмо людей своихъ, Ощов-скихъ... на ѡмя: Ивана Москвитина,... Яв-туха, Коноваловой сына (Луцьк, 1562 Арх ЮЗР 6/І, 41).

КОНОВАЛЧИКЪ ч. Помічник конова-ла: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицкий ...напротивко славетнымъ... Потееви ры-марови... Грыцови Коновалчикови, бурмист-ромъ... светъчилсе и протестовал (Володи-мир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 418).

КОНОВАЛЪ ч. (той, хто займався каст-руванням і лікуванням коней) коновал. Осо-бова вл. н.: И коли дей шли черезъ Рожи-ща..., тогды войта Рожыцьского,... а Яц-ка коновала,... просили сами..., абы ихъ черезъ мостъ Рожыцьский перепустиль (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 130); Фѣдо(р) Коновалъ (1649 РЗВ 161 зв.).

КОНОВКА, КОНОВЪКА ж. 1. Конов-ка, кварта, кухоль: Кадей всих десат, а бочок пивных пат, а коновок три (Волода-ва, 1553 АS VI, 13); коновокъ деревъныхъ три взяли (Луцьк, 1586 ТУ 210); коновка малая непозлотистая сребренная, коновка позлотистая (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/І, 366); су(т) сосуды свѣцкиє, яко лыжки,

коновки, котелокъ и прочая (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 36); меновите взято... // ...Ко-новъка сребръная злоцистая (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 104-104 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: игнатъ Коно(в)ка (1649 РЗВ 73 зв.).

КОНОВОНЬКА ж. Коновонька: На срѣб-ро це(р)ковное ѡ(т)мѣняючи старое на тые двѣ коново(н)цѣ придатку зо(л) ѣ (Львів, 1607 ЛСБ 1044, 3).

Див. ще **КОНОВОЧКА**.

КОНОВЪКА див. **КОНОВОЧКА**.

КОНОВОЧКА, КОНОВОЧЪКА ж. Ко-новочка: А ѡсобливе маеть ей... дати ста-да сверепого тридцатеро поголова,... къ кому коновочку сребръную (1577 АS VI, 76); дрѣгая коновочъка сребренная малая (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 25); Пара коно-вочокъ гла(д)кихъ ѡ сподѣ з ли(с)товками, и по тры но(ж)ки ѡ ка(ж)дои з ге(р)бами (Львів, 1637 Инв. Усп. 18).

Див. ще **КОНОВОНЬКА**.

КОНОВОЧЪКА див. **КОНОВОЧКА**.

КОНОВЪ ж. (нвн. Kanne) (посудина для набирання і пиття рідини) кінва, діал. ко-нов: Особливе свещенику... даль две мисе ценовыхъ, коновъ ценовую великую (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/І, 25); 1 коновъ для воды за гро(ш) 5 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 3 зв.); Кгды му кбновъ зе злбта, внѣт' росказáл' дáти, Абы воды другій рáзъ мѣль в чбмъ даровáти (Київ, 1632 Євх. 304); Копов: garniec miedziany (Жовква, 1641 Dict. 63).

Див. ще **КОНВА, КОНЕВЪ**.

КОНОВЪКА див. **КОНОВКА**.

КОНОПЕЛКА ж. Конопелька. Особо-ва вл. н., ч.: Ста(с) конопе(л)ка (1649 РЗВ 358 зв.).

КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПЛЬНЫЙ прикм. Конопляний: побрал... // ...пряжи коно-

пелной локоть сто пятьдесят, по грошу одному (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 11-12); сѣкнѣ они ни едіной не шію(т) лан'ними нїтьми то(л)ко конопльными, прето свои нїти // кравцю(м) даваю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94-94 зв.).

Див. ще **КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПЕЛЬ ч. Те саме, що конопли: съ подклета моего взято... насеня конопля мацу, гороху мацу (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 34).

Див. ще **КОНОПЛЯ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛИ *мн.* (*лат.* Cannabis L.) (*трав'яниста рослина, зі стебел якої виготовляють прядиво, а з насіння — олію*) коноплі: У дворе, 8 клетех полдеваты бочки проса, макѣ бочка одна. Конопел бочка одна (Яблонь, 1551 *AS VI*, 111); лъны, конопли, так насенье, яко и волокъна... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); Ве(л)мо(ж)но(ст) вѣша пане краковски(и)... // ...8 ма(р)ка... гороху нива... конопе(л) нива на ко(п) ѡсмь шацуе(т) собе того всего на ко(п) ѡсмь и гроше(и) па(т)деса(т) литовски(х) (Винница, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 55-55 зв.); гды ихъ шѣкано, на дахъ имъ оустѣпїти казавши, и коноплами, нетѣртыми, прикрївши, затаїла ихъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 843).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛЬНИЙ *див.* **КОНОПЕЛНИЙ.**

КОНОПЛЯНИЙ *прикм.* (*виготовлений з волокна коноплі*) конопляний: взяли: конопляного поло(т)на аршино(в) двесте,... по(л)те(и) ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПНИЙ *див.* **КОНОПНИЙ.**

КОНОПНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПЪНИЙ, КОНУПНИЙ *прикм.* (*стп.* koporny)

(*який стосується конопель*) конопляний: кнзь Воронежки(и)... взялъ то есть: ...гороху ме(р) пя(т)на(д)ца(т), семени коно(п)ного ме(р) три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); побрано..., маки, семени ильняные и конопные (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); зъбожа розные зъ гумъна побрали, такъ же симени конопные и лняные (Житомир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393);

(*який виготовлений з волокна конопель*) конопляний: пряжи кужелное клубков чотыри, другая чотыри конопныхъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); У Востапа Тимошенка: полотна тонкого, локоть тридцать, конопного двадцать локоть (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 218); tomice, es, конопни(й) повра(з), уже (1642 *ЛС* 398).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПІЙ *прикм.* (*стп.* kopori) конопляний: у Волешка Денисеняти взели: мацу луку... семени конопьяго коробекъ две (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 284).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПНИЙ.**

КОНОПЪ ч. Те саме, що конопли: cannabis, конопъ (1642 *ЛС* 111).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ.**

КОНОПЪКА ж. (*назва рослини*) марена: alysson, конопъка зелїе (1642 *ЛС* 79).

КОНОПЪНИЙ *див.* **КОНОПНИЙ.**

КОНОТЪ ч. (*свн.* knote, *нѣн.* Knoten) вузол, петля: podus, коно(т) ва(з)ка (I пол. XVII ст. *Сем.* 120).

КОНПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОНСЕКРОВАНЫЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* (*лат.* consecratus) освячений: пришовши до церкви... святого Яна, где заставши насвятиший сакраментъ... консекрований, оный место того, штобы ему

повинно реверенцією яко Богу отдават мелъ, прочь выкинуть казалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740).

КОНСЕНСЪ, КОНЪСЕНСЪ ч. (*стп.* konsens, *лат.* consensus) згода, консенс, консенсум: А такъ, за такимъ позволенемъ и // консенсомъ... пана нашого... арендовали есмо пану Лву Федоровичу Чечерскому... иминиско церковное (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 461-462); П̄ну Старостѣ дали(с)мо чи(р)воны(х) зло(т) три за ко(н)-сенсъ абы в попо(в)ско(м) до(му) шла(х)-та не стоала (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 5); и на то конъсенсу межи собою съполне зобравъшисе человѣка болшей пятдесят... до Затурецъ... нападши,... ксенъдза... убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КОНСЕРВАТНЫЙ *прикм.* Який стосується консерватів — судових сесій Люблінського трибуналу: И за тыми позвы зложиломъ... Юрю Чорторыскому и... паней... Красенской... на трибунале перед судом... кгда sprawy воеводствъ... консерватные припадуть и судитисе будутъ (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 545); Влади(с)ла(в) че(т)ве(р)ты(и)... коро(л) по(л)ски(и)... кнежато(м)... приказуе(м) абы(с)те ...на трибунале голо(в)но(м)... на то(т) ча(с) кгда sprawy ко(н)се(р)ва(т)ные воево(д)ствъ кие(в)ско(г)... и че(р)ниго(в)ско(г) поря(д)ко(м) и(н)ши(х) воево(д)ствъ коро(н)ны(х) по ѿ(д)суже(н)ю вла(с)но(г) воево(д)ства... припаду(т) (Київ, 1640 *ЦНБ* II, 23271, 1); шляхе(т)ны(и) Микола(и) Бохъновски(и),... // межи справами ко(н)се(р)ватны(ми) коро(н)ны(ми)... ѿ(д) положеня то(го) позву на(и)пе(р)ви(и) до суженя припадаючи(х), ставитисе зложи(л) (Володимир, 1647 *ТУ* 337-338).

Див. ще **КОНСЕРВАТОВЫЙ**.

КОНСЕРВАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **консерватный**: межи sprawy ко(н)се(р)ватовые менованы(х) воево(д)ствъ и межи sprawy коро(н)ные чва(р)тковые а(л)бо собо(т)ные любо до сѣдѣ яки(и)... по(с)тановены(и) бѣде(т)... ли(с)то(м) свои(м) ѿдо(с)лати мае(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв).

КОНСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРЪВАТЫ *мн.* (*стп.* konserwata, *слат.* conservata) судові сесії Люблінського трибуналу: кгда по то(м) воево(д)стве ко(н)се(р)ваты воево(д)ства Кие(в)ско(го) припадуть и ѿ(т)правованы будутъ становитися (Житомир, 1609 *ДМВН* 178); За которымъ росписомъ на менено(и) пане(и) киевско(и)... с простого реестрѣ на конъсеръватахъ менованыхъ зыскъ стандль (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.); Выпи(с) с книгъ голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х) Конъсе(р)ва(т) воево(д)ства Кие(в)ско(г) (Київ, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118).

КОНСЕРВАЦИЯ *ж.* (*лат.* conservatio) (*точно, без відхиленъ здійснення чого-небудь*) додержання, збереження: пленипоте(н)тъ стороны по(з)ваное ко(н)се(р)вацию те(р)мину обомъ сторонамъ... не репукгнувалъ и ѿвѣшемъ добровольне на(м) по(з)волилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 247).

КОНСЕРВОВАНЕ *с.* Додержання, збереження: а на томъ, ко(н)се(р)вова(н)ю акъту, уфунъдованя юри(з)ди(к)ции садит, которы(и) акътъ на своемъ пляцу зостати не може(т), и пре(з) декре(т) суду головъно(г) трибунальско(г) може быти касованы(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

Пор. **КОНСЕРВОВАТИ**.

КОНСЕРВОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* conservāre) (що) (*точно, без відхиленъ здійснювати що-небудь*) додержуватися (чого),

додержувати, зберігати (що): ты(м) декретомъ панъ комо(р)никъ те(р)минъ ко(н)се(р)воваль (Київщина, 1639 ККПС 246).

КОНСИДЕРАЦІА ж. (стп. *konsydera-
suja*, лат. *consideratio*) розмірковування, роздумування, розважання: На што по дългихъ конси́дераціахъ и пълномъ розмышлѣню, позво́лити и ко́штъ свой влѣсный ва́жити не одмѣвилемъ (Львів, 1645 Жел. Тр. 3).

КОНСИДЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. *konsyderować*, лат. *considerāre*) (з ким) розмірковувати, роздумувати, радитися: А до того позовъ листо(в)ны(и) пре(з) реляцію, во(з)ного мае(т) быти проти(в)ко стенъникомъ дедукованы(и), которого... є(г) м(л) панъ по(д)комори(и) киевськи(и) зъ урядомъ своимъ не ко(н)сидероваль (Київщина, 1639 ККПС 255).

КОНСИЛИЙ, КОНСИЛІЙ, КОНЦИЛІЙ ч. Те саме, що консилиумъ: противъ свежему, не толко словному, але и листовному обещаню своему,... черезъ давные консилии уфаленному... мимо звычай антицесоровъ своихъ... до новотное южъ зверхности привезаль (Берестя, 1586 АрхЮЗР 1/І, 522); з рѣзны(х) пѣвѣстей и доводо(в) вѣроздѣвши, же противъ присѣзѣ своей ...противъ канѣномъ црковнымъ, чере(з) давныи конциліи оуфаленымъ... // ...до новѣтной са вже звѣ(р)хности приваза(л). послалимы до него (Острог, 1598-1599 Апокр. 12 зв.-13); квѣтнула и ещѣ квѣтнетъ при Бѣку Пѣн'скомъ на Столкахъ Сенаторскихъ, здоровые ѿ цѣлости Речи посполитои ѿ(д)правѣючи консіліа (Київ, 1648 МІКСВ 351).

Див. ще **КОНЦЫЛЬ**.

КОНСИЛИУМЪ, КОНСИЛІУМЪ, КОНЦИЛІУМЪ, КОНЦИЛѢОМЪ ч., с. (стп.

konsylium, concylium, лат. consilium) (збори епископів) собор: патриарха Константинопольский, предъ... килку десять летъ, на Феррарское консилиумъ тежъ для зъедноченя возваный (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/І, 511); Концилѣ(м) ты(ж)... позво́лилъ по(д) двѣма осѣбами давати Сакраментъ, тымъ... котѣрыи бы са того оупрѣме домагали (Київ, бл. 1619 Аз. В. 230); а костѣлъ римскій на томъ не престаючи, на консілѣ(м) толетаны: такѣвий канѣнъ вѣдалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 32); абовѣмъ на томъ концилѣомъ, то есть соборе Флоренскомъ, Триденскомъ, много новыхъ артыкуловъ отъ Формоса папежа приняли (1626 Кир. Н. 19).

Див. ще **КОНСИЛИЙ, КОНЦЫЛЬ**.

КОНСИЛІЙ див. **КОНСИЛИЙ**.

КОНСИЛІУМЪ див. **КОНСИЛИУМЪ**.

КОНСКИЙ, КОНСКІЙ, КОНЪСКИЙ,

КОНЪСКИЙ прикм. 1. (який стосується коней) кінський: во(з)ны(и)... созна(л)... ѿ пограбле(н)є стада... св[инско(г)о] и ко(н)ского (Житомир, 1584 АЖМУ 84); *eguaria*, стадо кон(ъ)ское (1642 ЛС 182); **возъ конский** див. **ВОЗЪ**; **конское рыстаніє** див. **РИСТАНІЄ**; **соха конская** див. **СОХА**; **шляхъ конский** див. **ШЛЯХЪ**.

2. (який належить коневі) кінський: онъ рекль вы сте сами кон'ми, што конскіи ѿчи маете (Вільна, 1627 Дух. б. 12 зв.); Воды ма́ло принѣсимъ зъ жрѣдель Геликѣнскихъ, Вѣды онъ знакъ давнѣйшій, водѣ копы(т) кѣнски(х) (Київ, 1632 МІКСВ 304); на томъ коню Аггль Бжїи в' тѣлѣ лю(д)скомъ... з ѱсть кѣнскихъ; ѿгнь сѣрчаній палить (Чернігів, 1646 Перло 141); кони вси... побрала такъ, же и шестри (!) конъское во всей той маетности не зоставили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 63);

(призначений для коня) кінський: кнзъ Воронежски(и)... взялъ... по(д)ковъ ко(н)-скихъ два(д)ца(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 76); Впράвдѣ зблота, пѣрел' и дорогѣх' камене(и)... не приношѣ: а тѣжъ тб телѣсной и конской оздбѣ слѣжит' (Київ, 1623 МКСВ 75); товариство и челадь зъ подѣ хоругве его милости пана ротмистра, наехавши на Плоскую... побрали... // ...путь желѣзныхъ двое конскихъ (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 141-142); конский лѣкаръ див. ЛѢКАРЪ.

◊ трава конская див. ТРАВА.

КОНСКІЙ див. КОНСКІЙ.

КОНСПЕКТЪ ч. (лат. conspectus) 1. Погляд; зір, очі: Гды Шатѣ власнѣю кохано-го сына Конспектови Презацномѣ Вашей Кнажби, мл(с)ти презентѣю... тѣжкого бблю сердѣчного Вашей Кнажби мл(с)ти намнѣй невонтплю (Київ, 1641 МКСВ 363).

2. Велич, маестат: мы тбѣ принбси(м) штб маемъ, Тымъ подѣркомъ малѣнки(м) твбй ко(н)спект' витѣем' (Київ, 1633 Евфон. 309).

КОНСПИРАЦИЯ ж. (стп. konspiracyja, лат. conspiratio) змова: которо(г)[о] декрету... пнѣ Тыша за пра(в)ны(и) не при(и)муючы, о(д) него до суду голо(в)ного трибуналу... княжа(т) и(х) м(л) коре(ц)ки(х) ко(н)спирацією на затру(д)не(н)ѣ тое справы и ку шкоде акторове(и) пяты... не при(з)наваю(т) (Київщина, 1639 ККПС 256).

КОНСТАНТИНОПОЛИТАНЧИКЪ ч. (мешканецъ м. Константинополя) константинополецъ: Вшакъ же гисторикове церковныи обадва Никифорове, Константинополитанчикове, въ своихъ кройникахъ... отъ Андрея апостола уфундовану быти еи поведаяють (Київ, 1621 Кон. Пал. 517).

КОНСТИТУЦИЯ, КОНСТИТУЦЫЯ, КОНСТЫТУЦІЯ, КОНСТЫТУЦЬЯ, КОН-

СТЫТУЦЫЯ, КОНЪСТИТУЦИЯ, КОНЪ-СТИТУЦІА, КОНЪСТЫТУЦЫЯ ж. (стп. konstytucyja, лат. constitutio) юр. 1. (правовий акт, який регулює право на певній території) закон, декрет: а пово(д) пове(д)и(л) же позваному ту(т) в сѣде форумъ о(д) таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)ле конъстытуцый слушноѣ естѣ чого доводиты (!) ѣ судѣ тую конъстытѣцью зара(з) чыта(л) (Київ, 1621 ЛНБ 5, III 4057, 19 зв.); право посполитое конъституция року тисеча пя(т)сотъ ѣсмѣдѣсѣть ѣсмого по(д) титуломъ ѣ комисиахъ... описало (Київщина, 1639 ККПС 238).

2. Постанова уряду; ухвала; рѣшення: ѣсобливе те(ж) его к(р)м ннѣго мл(с)тавого (!) пна просилъ абы листы сеимовые ѣниве(р)салы ко(н)стытуцѣи и ко(ж)дая справа по(д)ле ѣбетницы и приви(л)ю его кроле(в)ское мл(с)ти... рускими литеррами... писаны и выдаваны были (Київ, 1571 Возн. Іст. фотокоп. 34); а штося ткне(т) статѣтѣ литовского и ко(н)ститѣцы(и) таа ничего до тое речи не належитѣ (Володимир, 1590 ЖКК II, 190); А пото(м)... су(д) голо(в)ны(и) трибуна(л)ски(и) во(л)ны(н)ски(и) пере(д) которы(м) обыватели зе(м)ли во(л)ны(н)ское // во(д)ле ко(н)ституции со(и)му ва(л)ного... сѣдились (Люблін, 1595 ЛНБ 103, 55/Іе, 249, 12-12 зв.); а ѣжъ проти(в) кон(ъ)ститѣцѣямъ сѣймѣ того протѣстѣцѣя показана бѣти не мбжетѣ (Острог, 1598-1599 Апокр. 25); сторона позваная протѣвко праву посполитому и бѣ(з)печѣнѣству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конъституциями ѣбвароваными, чинячи и винѣ на такихъ заложоныхъ не ѣбавляючи(с) заславѣшы умы(с)лнѣ на то(т) актѣ люде(и) по(д) ѣсмѣсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 ДМВН 237); а пленипотѣнѣтъ позваное стороны, заховавѣшы вѣси обороны и добро-

действия правные позваным своим // покладал передь судомъ констытуцыю сейму тепер свижо прошлого (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422-423).

КОНСТИТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦІЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦЬЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСУЛТОВАТИ *дієсл. недок. (лат. consultāre)* (о чім) консультуватися, радитися (про що): братия з жалє(м) и встыдомъ тамъ в присѣнъка(х) ѿ належно(м) мусѣли ко(н)султовати (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

КОНСУЛТАЦІА *ж. (стп. konsultacyja, лат. consulatio)* рада, порада, консультація: Дознавши... ижъ призвойтаа е(ст) реч' злымъ и преврѣтны(м) людем', найліпшіи справы и поствѣпки наши, иначеи титѣловати, а обавляючиса абы и таа консѣлтація наша не была чымъ йншимъ ѿголошена... оучинилисѣмъ в тѣи слѣва (Київ, 1628 *Апол.* 1).

КОНСУЛЪ *ч. (стп. konsul, лат. consul)* (*найвища державна посада в Стародавньому Римі*) консул: они то роздѣли быти на найвышее добрѣ, якѣ ѣный презацный и сл(авный) мѣжъ, и моу(д)рїй сенаторъ и Кѣнсѣлъ // Рїмскогѣ ширѣкогѣ и славногѣ Пѣн(с)тва, Палемѣнъ Публидѣс Лїба (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв.-3 нenum.).

КОНСЦИЄНЦІЯ *ж. (лат. conscientia)* совість: еднакъ... во(д)лугъ самое слушности во(л)но актови, с ко(н)сцие(н)циєю своею пораховавъшисе, прете(н)сие своее умне(и)шити (Київщина, 1639 *ККПС* 250).

КОНТАКЪ *див.* **КОНДАКЪ.**

КОНТЕМПТЪ, КОНЪТЕМПТЪ *ч. (стп. contempt, лат. contemptus)* зневага, презирство: Послове, што съ тымъ до митрополита ходили, съ фуриєю только а конътемптомъ, безъ вшелякого кгрунътовного респонсу до насъ суть отправлены (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); Ницепор Лосовский,... протестовал напротивко... отцу Петру Могиле,... а то о контемптъ и зневагу найсвятшого сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740); лечъ помененые законъники капитулярес монастыра Печарского, а особливе отецъ Файлукевичъ, не тылько разъными конътемптами протестанъта, насмиваючисе з него... кормили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНТЕНТАЦИЯ, КОНТЕНТАЦІЯ, КОНТЕНЪТАЦИЯ *ж. (стп. contentacyja, лат. contentatio)* винагорода, заплата: Принаты(и) бы(л)... до школы за ректора Іоа(н) Боре(ц)ки(и), которомѣ брата... постѣпили мѣ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) і за що ѿ(н) подаковавши братия(м) таковѣю ко(н)тентацию завдачне приня(л), а ѿфѣрова(л)са дѣте(й) кгрє(ц)кого и лати(н)скаго языка учити (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); за оголошенемъ войны, не ѣдѣтъ оучѣнныи и велѣмѣжи на ню... идѣтъ: мѣлодѣжъ, оубо(з)ство на(д) нѣприятелемъ за выгнаньемъ з' границъ пѣнства егѣ одѣржати здаритѣа ко(н)тентѣацію и коронѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 342); певъную квоту в способъ яковоеъ за то контентѣаціїи намовивъши и ексънункъ двесте червъоныхъ золотыхъ... ксенъдзъ...од ...суди земъского Луцького, взявъшы... тое постановене межи собою скритое а таемное мали (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КОНТЕНТАЦІЯ *див.* **КОНТЕНТАЦИЯ.**

КОНТЕНТОВАНЪЄ *с.* (*смп.* kontentowanie) винагорода, винагородження: такъ же для контентованъя священников и дяковъ и убозъства, тисечу золотых полских назначаю (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

Пор. **КОНТЕНТОВАТИ.**

КОНТЕНТОВАТИ, КОНТЕНТОВАТЬ, КУНТЕНТОВАТИ *дієсл. недок.* (*смп.* kontentować) **1.** (кому) (*платити, давати винагороду за працю*) винагороджувати: Єго мл(с)ти не кѣ(н)те(н)тѣючи мене за по(с)лѣги мои и мене жа(д)ны(м) способо(м) на про(з)бѣ мою и приятель мои(х) не ѡ(т)-правиль (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 25 зв.); про то мы вамъ розказуемъ: абы... тымъ Хрестияномъ... на кгрунтехъ монастырскихъ селитисе допущали, а о себе // промышляли, албо тежъ чымъ колвекъ зъ кгрунтовъ тыхъ контентовали (Терехтемир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 263-264).

2. (що, кому) (*надавати допомогу*) жертвувати (кому, чому): они частыми и густыми прозбами своими, такъ през листы,... упросивши помененого пана Ивана Терлецкого, абы преречоному отцу владыце Луцкому служиль и при нимъ ся забавиль, обещаючи му... у потребахъ его и припадкахъ вшелякихъ, еслибы якие на нь пришли, обычаемъ вшелякимъ ратовать и добре контентовать (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 274); панъ андре(и)... у ярославу ведлугъ заплаты купе(ц)ко(и) которому панове братия позволили на ме(м)рамъ ѡ(т) которы(х) золо(т)... позволи(л) це(р)ковъ ко(н)тентовати (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71).

КОНТЕНТОВАТИС *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСА, КОНТЕНТОВАТИС, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (ким, чим, на чім) (*смп.* kontentować się, *лат.* conquiesco) вдовольнятися, задовольнятися, *діал.* контентуватися: попы на́ши хота́ бы са кондиціей плебанѡ(в)... дохр́апали... мѡгутса теды тѡею кондиціею... и тымъ радо(м) на(д) свѣцкими, котѡрого в' рѣчахъ дх̄овны(х) заживаю(т) контентова́ти, яко(ж) бг̄обѡйные пѣвне контентѡу́ють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); и дивно е(ст) б́арзо же б̄ь тобѡю самы(м) якобы своею дѣд́изною контентѡетса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226 зв.); он не контенту́ючисе на тым, што килка десят тысячей золотых... до себе взял и где хотел обернул (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486); в. м. ...не контенту́ючися // правомъ посполитымъ, слугъ... своихъ... пославши ...пограбили сот ульевъ зо пчолами (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386-387); они, не контенту́ючис першимъ розным чинемъ кривдъ... до... убозства... нас привести могли (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); а апелацию интѣрпоновали, одъ которое уже одѣступили и знову припозвали, контѣнтѡу́ючисе вырокомъ (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 559); их милости отцове езуиты,... не контѣнтѡу́ючисе першими частокрот чинячими кривдами, которые... монастырови брацтва Луцкого,... и при нимъ шпиталови презъ студѣнты свои чинили и чинити не переставаютъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593); Чимъ се есче помененая пани братовая не контѣнтѡу́ючис,... с челядю помененого пана

Чурила,... речи... в неведомости небожь-
чиковской выбрала (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР*
8/III, 585); Цр̄ковъ зась на́ша Правосла́в-
наа, горливно́стю дозна́нною Вм(с)... на
мно́гих мѣсцахъ ѿ ѿборо́нѣ свою, вели́-
це контентѣт'са: прѣсачи покѣрне, абысь
ѿноѣ примножа́ти часъ ѿ(т) ча́сѣ рачилъ
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); а що бо(л)шая не
ко(н)те(н)туючысе тымъ то(т) же па(н) бе-
лецъки(и) зособна з Звягля, яко козакъ
пере(д) ты(м) будучи(и) з а(д)гере(н)тами
и помо(ч)никами своїми... // хлопов ...з
мѣста повыганяль (Житомир, 1650 *ДМВН*
194-195).

КОНТЕНТОВАТИСА *див. КОНТЕН-*
ТОВАТИСЯ.

КОНТЕНТОВАТЬ *див. КОНТЕНТОВА-*
ТИ.

КОНТЕНТЬ¹, КОНТЕНЪТЪ *ч. (лат.*
contentio) (окреме питання судового спо-
ру) факт, епізод: поводъ поведиль же ин-
шихъ ко(н)те(н)та позвѣ выводы(т) не по-
вине(н) то(л)ко што то(и) справе земьско(и)
належать которые при позве выве(л) а и(н)-
шихъ... выводить не естъ вина(н) кгда(ж)
то тамъ инъшая справа ѿсобная кгро(д)-
ская была (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051,
65); Су(д) нинешни(и) зе(м)ски(и) вѣниц-
ки(и) на(и)дѣе же и(н)ши(х) ко(н)те(н)та
позвѣ ѿкро(м) што до спра(вы) // нале-
жали, пово(д) выводы(т) не повине(н) (Там
же, 65-65 зв.); а ѿмоцованы(и)... // ...ѿпо-
миналь ся впере(д) жебы сторона поводи-
вая во(д)лугъ ѿпису, права посполито(г),
и слѣдшъности самой ко(н)тенъта позъву
своего вывела (Кременецъ, 1611 ЛНБ 5, III
4053, 25 зв.-26).

КОНТЕНТЬ² *прикм. (лат. contentus)*
вдоволений, задоволений, діал. контентний:
их милости, претивные будучы афектации

брати вышъменованых релии кгрецкое,...
асентенъции и прозбы ихъ стороны релии
кгрецкое, до кола вносячы, упоръне не
приймаючи, артикуль на сеймъ..., вкла-
ти и описати не допустили а ни тымъ бу-
дучы контенти, надто водлугъ воли своее,
мимо позволене протестуючыхсе, артикдль
праву посполитому,... противный,... в ин-
струкцию вписали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР*
1/VI, 737).

КОНТЕНЪТАЦИЯ *див. КОНТЕНТА-*
ЦИЯ.

КОНТЕНЪТОВАТИСЯ *див. КОНТЕН-*
ТОВАТИСЯ.

КОНТЕНЪТЪ *див. КОНТЕНТЬ¹.*

КОНТЕРФЕКТЪ *див. КОНТЕРФЕТЪ.*

КОНТЕРФЕТЪ, КОНТЕРФЕКТЪ *ч.*

(стп. konterfet, слат. contrafactus) 1. Кар-
тина; образ: Але дово́лной, яко́мъ ре́клъ,
ма́те́ри живота Мѣжа сегѿ стѣгѿ мѣст'це
даючи, то прелѣженое бе(з) ѿко́лїчностїй,
якъ Контерфѣктъ бе(з) фѣрбъ зоставѣю
(Вильна, 1620 См. Каз. 14 зв.).

2. (взірець для наслідування) *приклад;*
образ: котѣрого то ѿ(т)ца позбѣвши, и ба́р-
зо за́цный рѣзныхъ прерога́тивъ конте́р-
фе(т) стра́тивши, по та́къ не ошацо́ваной
шкѣдѣ як' жа́ловати, я(к) печалова́ти и
*пла́кати не ма́ем' (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 8).*

3. (те, що постає в уяві, збережене в
пам'яті) *образ: Бѣль насмѣван' для вѣры*
правосла́вної, лжен', бе(з)че́щен', ша́рпа(л),
ѿ(т) сѣдѣ до сѣдѣ, з тѣрмы до тѣрмы, пре(з)
цѣлыи два рѣки якъ злочїнца якїй пово-
ло́ка(н)... // ...А то естъ Пр: Хр̄(с): о́бразъ
стѣгѿ Мѣжа сегѿ, фѣрбами цнѣтъ в' кон-
терфѣктѣ илѣдмїновáный (Вильна, 1620 См.
Каз. 17 зв.-18); Того абѣм' зѣчи(л) та́къ
Ве(л): твое(и), я́ко и преза́цномѣ Пото(м)-
ствѣ, сама ѿбфїтост' добродѣйств(в), (ко-

тѡрых' я в' ср(д̄)цѣ мое(м) контѣрфект' неω(д)мѣнный зѡвше ношѣ,) мнѣ и Прѡд-комъ мои(м)... показаны(х) ω(д) презѡц-ного Дому(в)ства Ве(л̄) твое(и) привѡдит' (Київ, 1631 *Тр. П.* 9 нenum.).

КОНТЕСЬ ч. Назва певної рослини: конде(с) или контеси по ара(п) стрѣсію(м) по гре(ч) контіси по ла(т)... серапіω(н) в книзе своєї собирате(л)но(и) во главѣ конте(с) пише(т)... что коре(н)... травы полагае(м) в различны(х) врачеваніяхъ (XVI ст. *Травн.* 168 зв.).

КОНТИНУОВАНЄ, КОНТИНУОВАНЬЄ с. (*стп.* kontynuowanie, *лат.* continuatio) продовження: сторона поводова домовляе(т)се... абымъ ω(д)тявѣвши таковое ω(д)роче(н)е того акъту грани(ч)ного, чере(з) е(г)[о] мл... выданое, до ко(н)тинуованья оногo приступилъ и стороне по(з)вано(и) справоватисе наказалъ (Вільшанка, 1639 *ККПС* 228); тую справу до мене, по(д)коморо(г)[о],... д[ля розгра]ниче(н)я добръ вы(ш)менованы(х), поводовы(х) з добрами ве(л) вашеє половици села Ω(л)ша(н)ки и ко(н)тинуова(н)я ты(х) грани(ц) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221).

Пор. **КОНЪТИНУОВАТИ.**

КОНТИНУОВАНЬЄ *див.* **КОНТИНУОВАНЄ.**

КОНТОВЫЙ *див.* **ГОНТОВЫЙ.**

КОНТРАВЕНЦІЯ, КОНТРАВЕНЦІЯ ж. (*слат.* contraventio) 1. *юр.* апелѡція: умоцованы(и) стороны поводовое све(т)чилъ и протѣ(с)това(л)се противко по(з)вано(и) стороне ω то, ижъ и(х) м(л)е., спроти(в)ляючи(с) декрето(м) трибуна(л)ски(м), которыми тую справу..., ко(н)читъ наказано, што все по(з)ваные..., умы(с)не дѡляци на зволку заживають, хотечи яко на(и)длуже(и) справу тую грани(ч)ную помы-

ка(т), ω што ωферуючи(с) при(н)цыпала свое(г)[о] такъ ω ко(н)траве(н)цию декрето(м) трибуна(л)ски(м), яко и ω шкоды з протѣстацыи справы тоє наступуючое правне поступи(х) (!) (Горошки, 1643 *ДМВН* 231).

2. Позов: тепер тоє все через нас, возных, до уряду нинешнего тую контравенцию записом и слову до ведомости доносит и светчитсе (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536).

КОНТРАВЕНЦІЯ *див.* **КОНТРАВЕНЦІЯ.**

КОНТРАДИКОВАТИ, КОНТРАДЫКОВАТЬ, КОНЪТРАДИКОВАТИ, КОНЪТРАДЫКОВАТИ, КОНТРОДИКОВАТИ *дѡсл. недок.* (*стп.* kontradykować, *лат.* contradicere) (чому, кого і без додатка) опиратися, заперечувати, противитися: А поводе... проти(в) комъпромисови... и ωдсла(н)ю до ѡчыне(н)я грани(ц) мови(т) ничо(г) не може кгда(ж) се то стало за доброво(л)нымъ зе(з)воле(н)емъ... А што ра(з) хто доброво(л)не на себе пры(и)ме(т) томѣ вже ко(н)трады(к)ова(т) не може (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); А што ра(з) хто доброво(л)не на себе пры(и)ме(т) томѣ вже ко(н)традыкова(т) не може (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); а по вымешъканю ее леть десяти, панове братство тотъ домъ в свою диспозыцию взяти будутъ повинни вечне, чому сестра моя контродиковати не маеть (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508); которую маетность... по еспирации тоє трилетное аренды въ цалости... подати и уступити мнѣ, албо сукцесорови моему... маеть и будетъ повиненъ, ни кого не контрадикуючи (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); Напродъ ω(д) ее м(л) пане(и) су(д)инои... стѡпу и пету кгр(н)ту... призьнали и... не конътрадыковали (Київщи-

на, 1638 *ККПС* 183); о чомъ преречоный его милость панъ Вельгорьский... протестацию инъ копия подати и тому всему конътрадиковати,... оферуеть се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93).

КОНТРАДИКТОРИЯ *див.* **КОНЪТРАДИКТОРИЯ**.

КОНТРАДИКЦИЯ, КОНТРАДИКЪЦИЯ, КОНЪТРАДИКЦИЯ, КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *ж.* (*стп.* *kontradycuja*, *лат.* *contradictio*) заперечення; *опір:* остатокъ ихъ всихъ подданных... до поссессии... отдавати приказалъ зъ ихъ всими садидбами, огородами... безъ контрадикъции вшелякое ихъ помененый монастыр... водле леггации небожчиковское увезал и тыхъ всихъ подданных... отдавати приказалъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 541); Которы(и) ничо(г)[о] не дбаючи на контради(к)цию е(г)[о] м(л)..., чере(з) кгру(н)ты... ду(к)тъ сво(и) провади(л) (Житомирщина, 1638 *ККПС* 182); А на о(с)татокъ, же тутъ, и стену... при(з)наваю(т), а жа(д)на конътради(к)ция о(д) суседа приле(г)лого не заходитъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 197); **конътрадикъцию чинити (учинити)** — чинити (учинити) *опір:* Постерегаючи целости своее, абовемъ по вси тые три дни о томъ пленипотенъте сторона поводовая не пытала(с) и жа(д)ное конътрадикъцие(и) не чинила, ажъ доперо при о(ста)тнемъ декрете конътрадикъцию, не питаючися о пленипотенъцие(и), учинила (Київ, 1643 *ДМВН* 249).

КОНТРАДИКЪЦИЯ *див.* **КОНТРАДИКЦИЯ**.

КОНТРАДЫКОВАТЬ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ**.

КОНТРАКТОВАТИ *дієсл. недок.* Домовлятися, укладати угоду. ◊ **о згоду контрактовати (зъ Богомъ)** — укладати Со-

юз, приймати Завіт: Сты(х) Оугбдникѡ(в) свойхъ... до насъ грѣшныхъ присылаеть, абысмѡ... зъ Бгомъ О(т)цемъ наши(м),... на насъ загнуванымъ о згбдѣ контрактовали (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

КОНТРАКТОВЫЙ *прикм.* (*стп.* *kontraktowy*) контрактовий, контрактний. ◊ **запись контрактовый** — (*письмовое засвідчення укладеного договору*) контрактний запис: па(н) Победи(н)ски(и) Станиславъ ко(н)тракту або запису ко(н)трактового о(т) себе... с пано(м) Ви(л)гелмо(м) Бухено(м) на выставене товаровъ лесны(х) пропо(м)невши,... наше(д)ши... на власны(и) шпи(х)лле(р) пана Ви(л)ге(л)ма Бухена,... попело(в)... и и(н)ши(х) товаровъ немало побрали (Володимир, 1619 *ТУ* 266); **контрактова мембрана** *див.* **МЕМБРАНА**; **контрактовый листъ** *див.* **ЛИСТЪ**².

КОНТРАКТУЮЧИЙ *дієприкм.* у *знач.* *прикм.* Який стосується контракта: Шляхетъны(и) панъ Стефанъ Янъчевъски(и)... светъчи(л)се... напротивко славе(т)ны(м) пном фо(л)тинови Прецови яко принъципалови, ко(н)трактуючому, и Якубови Кге(л)тенъсови (Володимир, 1629 *ТУ* 289).

КОНТРАКТЪ, КОНТРАКЪТЪ, КОНЪТРАКТЪ, КОНЪТРАКЪТЪ *ч.* (*стп.* *kontrakt*, *лат.* *contractus*) *юр.* контракт: учини(л) есми ко(н)трактъ зъ Зраило(мъ) на то(т) попе(л) на (и)ма свое (Володимир, 1570 *ТУ* 143); а мы сами чере(з) себе... пану миколаю жо(л)кевскому... в оно(м) де(р)жа(н)ю... ниякое кривды шкоды и переказы чинити... не мае(м) але о(т) всакого права презысковъ до(л)го(в)... ко(н)тракто(в)... и о(т) всаки(х) тру(д)носте(и) боронити (1588 *ЛСБ* 98); кгда его м(л) па(н) теодо(р) тиша быко(в)ски(и) маючи пе(в)ное постановление(н)е и ко(н)трактъ з и(х) м(л)сти пны...

каа и Ап(с)лскаа Цр̄ковь,... заховуєть) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); жа(д)ная ѿ тоє ко(н)трове(р)сыя не заходила (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); другая — роки завитые и те(р)мины, дилациями завитыми, не вступаючи в коньтраве(р)сию, жа(д)ные бываю(т) афектоваными ѿ(д)ложоные (Київ, 1643 *ДМВН* 246); **контроверсію чинити** — вступати у суперечку: И згбла жадной ко(н)тровёрси, то ест прѣ не чиначи, мѣти чистецъ... поспблѣ з ёресю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 145).

3. (*альтернативний доказ*) заява: на тѣю коньтроверсьию асесорове нши нечинячи декретѣ жа(д)ного взели тѣю всю справѣ на реляцию ншѣ кгда тогды пере(д) нами... на права(х) со(и)мовыхъ... тая справа реферована была (Володимир, 1569 *ЖКК* 199); а до того и ко(н)трове(р)сыи его пре(з)возного до актъ поданое всеє не вписали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); то(т) же ѿмоцованы(и)... све(т)чилъса противко сѣдови ѿ то ижъ мимо ко(н)трове(р)сыи є(г) декре(т) ѣчинили (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); а по(з)ваны(и)... тоє ко(н)трове(р)сыи не пода(л) ѿ што се ѿсве(д)чоно для того не ест ту(т) ѿписана (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); Которыхъ коньтрове(р)сыи ихъ судъ... выслулавъшы... (с)торону по(з)ваную а форо во(л)ную чынит (Люблін, 1633 *ТУ* 299); С которыхъ контрове(р)си(и) ихъ сѣ(д) нынешни(и)..., // ...декретъ сѣдѣ кгородського вѣницького ѣтве(р)жаєть (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.-149); **контроверсии** (**контроверсѣи**, **коньтроверсии**, **коньтроверсыи**) **сторонѣ** — дебати сторін: Та(м) по ко(н)трове(р)сиа(х) сторо(н) ѿбо(х) су(дѣ) ѿ(н) зе(м)ски(и) киевски(и) наказа(л) абы поводова сторона... тую справѣ пре(з) апе-

ляцию на те(р)ми(н)... выточила (Київ, 1624 *ЦНБ* II, 23267, 1 зв.); А такъ выслулавши ко(н)трове(р)сѣ(и) ѿбу(д)вухъ сторо(н)... на декретъ ѿ(т)ложи(л) есми до дня завтешнего (Київ, 1599 *ККПС* 117); Судъ нынешни(и) Кгро(д)ски(и) Киевьски(и) Коньтроверси(и) сторонѣ ѿбохъ вы(с)луха(в)ши Акьтора належнього узънаєть и позваному ѿ(д)поведати наказуєть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); Суд нынешный кгородский луцкий, коньтроверсыи сторон обохъ — поводовое самое, а позваное презъ урожоного пана Станислава Козаковича Прошицкаго, умоцованого еє — до суду нынешнего вѣношоныхъ выслулавшы... позванымъ поступовати наказуєть (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

4. Контроверза, диспут: Ро(с)ло подоидре(н)є ижъ майстрове сами и професброве: оучачи публичне, любѣ слѣвне: любѣ на писме ко(н)тровёрсый албо спѣровѣ в' писме себе прѣтивныхъ: конѣчне хѣчуть абы имъ тѣлко самымъ вѣра дана была (Єв'є або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.).

КОНТРОВЕРСІА *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСІЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСЫЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСЪЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРТОВАТИ, КОНТРОВЕРТОВАТЬ, КОНТРОВЕРЪТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ, *дієсл. недок. (стп. kontrowertować, лат. controversāti)* 1. (між ким, о чім з ким, о чім між ким) (*наводити альтернативні докази, дискутувати*) сперечатися: пань Браславский, не ест тутъ позванъ о са-

мую речъ, о которую бы тутъ у суду контровертовати мель зъ отцемъ епископомъ, але естъ припозванъ до прислуханя шкрутынии (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 330); стороны обеде, ... в той справе межи собою контроверътовали (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 122); Поводове... // ...А позваные... Передъ Сѣдо(м) нинешни(м) Становили(с) и в то(и) справе Межи собою конътрове(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.); Ѡ которы(и) фуньдацыи юри(с)дицыи сторы (!) обеде межи собою ко(н)трове(р)товали (Сокільча, 1638 *ККПС* 184); на рокѣ теды нинешънемъ... стороны обеде... Ѡ сѣдѣ нинешънего становилися и в то(и) справе межи собою конътроверътовали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.).

2. (що і без додатка) Опротестовувати: а тое справы знову зновати и оное контровертовати сторона не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 168); даю моцъ и зупольную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому по особну, во всехъ справахъ стават, контровертовать, ... апеляции выточати, прозеквущии интеръповновати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 183);

(проти кого, ким) (*виражати протест*) протестувати: даемо ѣмоцование се(и) листь нашъ с печатію... всѣмъ посполу кто кольвекъ противъ его... конътроверътѣеть (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); позваные Ѡ неслѣшно(м) позве нерете(л)не написано(м) и не(с)лѣшне и(ж) во(д)лу(г) права по(с)полито(г) не всѣхъ ѡпекуновъ до тое справы не припозва(л) собою ко(н)трове(р)товали (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9 зв.).

3. (о що) (*відстоювати своє право*) вимагати (чого): на котори(х) ро(ч)ка(х) ѡни ѡбоя сторона Ѡ вписова(н)ю тое справы в реестр сѣдовы(и) и Ѡ привольванью ее

ко(н)трове(р)това(ли) (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Подаемо Посланцо(м) своимъ, ... до Права Ѡ котрое Прѣ(д) Его королевъскою мл(с̄)тлю конътрове(р)тѣемо... Ѡ ровнѣю во(л)ность (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КОНТРОВЕРТОВАТЬ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНТРОВЕРЪСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНТРОВЕРЪТОВАТИ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНТРОДИКОВАТИ *див. КОНТРАДИКОВАТИ.*

КОНТУМАЦИЯ, КОНТУМАЦІЯ *ж. (стп. kontumacyja, лат. contumacia) юр. не-явка: менованая сторона поводовая... оныхъ всехъ... през умоцованого своего // шляхетного Адама Калуского за першимъ позовомъ въ вине контумации на термине нинешнемъ vzdala (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 154-155); поводъ... се... до права не становил и ведомости... о нестаню своемъ судови... не даль... в вине першое контумации, водле поступку правного, vzdalъ (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 162).*

КОНТУМАЦІЯ *див. КОНТУМАЦИЯ.*

КОНТУМЪ *див. КУНЪТУМЪ.*

КОНТЯ *с., зб. (певна кількість гонтиѣ) гонти: купи(л) ямъ $\bar{s}i$ кѣ(п) ко(н)тя \bar{a} копа по три грошѣ бѣ(з) шелюга (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7 зв.).*

КОНУПНЫЙ *див. КОНОПНЫЙ.*

КОНФАКТТОЛЮБЕЦЪ *ч. (любитель солодошѣв) солодѣй: еще еси ко(н)фак(т)-толѣбецъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249 зв.).*

КОНФЕДЕРАТОРЪ *ч. (стп. konfederat, слат. cõnfoederatīd) союзник: И са(м) мби-сий... бързо са тогѣ впро(д) лака(л). Кгдѣ бовѣ(м) в замѣшаню прѣтивъ собѣ нѣко-*

тбры(х) конфедераторовъ выде(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 25).

КОНФЕДЕРАТЬ ч. (*стп.* konfederat) (*член тимчасового військово-політичного союзу шляхти*) конфедерат: филон(т) стрыбы(л) чашни(к) и побо(р)ца воево(д)ства кие(в)ско(г) ω(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) ђчини(л)... на доплаче(н)є пано(м) жо(л)неро(м) ко(н)федерато(м) его м(л) па(н) ва(в)рине(ц) кграбя з має(т)носте(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); Кѡпилися зновѡ ко(н)федерати, а кро(л) росказаль и(х) зносити, теде где заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

КОНФЕДЕРАЦИЯ, КОНФЕДЕРАЦІА, КОНФЕДЕРАЦЫЯ, КОНЪФЕДЕРАЦИЯ, КОНЪФЕДЕРАЦЫЯ ж. (*стп.* konfederacyja, *лат.* sѡnfoederatiō) 1. (*тимчасовий військово-політичний союз шляхти*) конфедерація: перекладають их милость вашой Королевской милости слушность декрету, противъ тымъ учиненого, прекладають конфедерацию енеральную Варшавъскую (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 513); в часть конъфедерации меломъ отъ жолнѣровъ кривды незносные, презъ которые мешкать при нихъ не моглемъ, бо на здоровье мое чигали (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); конфедерацію поднести (на кого) — створити конфедерацію, об'єднання (проти кого): жо(л)нѣре за(с) позосталы хотѣли ко(н)федерацію на него по(д)нести, же и(х) такъ мно́го погинѡло и гине, а не платя(т) имъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); **конфедерація московская** — конфедеративний військовий загін, який брав участь у поході на Москву: ро(к) ꙗхси ко(н)федерація была московскаа, во Львовѣ ся ска(р)бами дѣлили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. (*про релігійні конфесії*) об'єднання, унія: яко бы его к(р) м(л), г(с)дрѣ нашъ мл(с)тивы(и) помнечи на присягу при щасливо(и) коронации... на ко(н)федерацию, та(к) ри(м)ское яко и грецкое релии народо(м) учиненую... декрето(в) наши(х) духовныхъ касовать не рачи(л) (Новгород, 1594 *ЛСБ* 270, 1 зв.); але и овшемъ, жебы набоженство старожитное християнское, отъ церькви ориенталное продкомъ нашимъ поданое и дотоля за утверженьемъ правъ, привилеевъ и конфедераций... вцале заховано и утвержено было (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 524); не стагаѣтса тогдѣ волность ω(т)мѣны чинѣн'а ведлѡгъ конфедераций... зачѣмъ мы греческой релѣи люде, ачъ зъ жалостью на тоє смѡтримѡ, што ты дѣепѣсе припоминѣешь и(ж) мно́го церквей есть еретичьствомъ // змазаныхъ (Острог, 1508-1599 *Апокр.* 78-78 зв.); А коли митрополить и владыкове стараются, абы и // остатокъ церквей таковою одъменою геретическою не помазалися, або... (вси) не пропали, — ино (на митрополита и) на изверъжение его (и, владыковъ) добра конъфедерация! (Вільна, 1599 *Ант.* 849-851).

КОНФЕДЕРАЦІА *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦІЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦКІЙ *прикм.* (*який стосується конфедерації*) конфедерацький: пре(з) всю ко(н)федера(ц)кого во(й)ска бы(т)но(ст) во Львовѣ инста(н)цію чѣнечы ω(т) правовѣ(р)ныхъ всѣхъ жолнѣровъ... на це(р)ковъ выжебрали(с)мо ω(р)товъ мечіковы(х) 36 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); ω(т) се(р)бовъ ко(н)федера(ц)ки(х) ωтець васили(и) и п(н) ле(с)ко ку(ш)нѣ(р)... прынесли... таляръ новы(х) 2 ½ (Там же).

КОНФЕДЕРАЦІЯ *див. КОНФЕДЕРАЦІЯ.*

КОНФЕКТЫ, КОНЪФЕКТЫ *мн. (стп. konfekt, лат. cōnfectiō) солодоші: Сладкості: Конфѣкты, корѣнныи дорогіи рѣчи (1627 ЛБ 115); а надъ тое ешче шафу... такъже тежъ розмаитыми наполнено вышменитыми водками и конѣфектами,... черезъ самыхъ ихъ милости пановъ злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 АрхЮЗР 6/1, 542).*

КОНФЕРОВАТИ, КОНФЕРОВАТЬ, КОНЪФЕРОВАТИ, КОНФЯРОВАТИ *дієсл. недок. (стп. konferować, лат. cōnferre) (що кому) надавати; дарувати, обдаровувати: ничего праву посполитому не дерокгуючы, дати и конѣеровати умыслили есмо, якожъ симъ листомъ нашимъ даемъ и конѣеруемъ до выстя чотырохъ летъ (Варшава, 1614 ЧИОНЛ XIV-3, 114); такъ же и самъ кроль его милость... // ...владыцтво Луцькое и Острозское протестантови конфероватъ рачили (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 1/VI, 672-673); тамъ же за оказанемъ презъ его мл(с)ти Пана Пенъского ѓ привилею ономъ даровизною конѣферованые право(м) ленънымъ вечистымъ... волокъ шестьдесятъ... Панѓ Миколаю Пенъскомѓ до мацы... // подали (Чернігів, 1637 ЛНБ 5, II 4061, 125-125 зв.); Якубъ Пе(т)ро(в)ски(и)... лесы до паленя Поташо(в) и шма(л)цѓги Єго Кр(л) мл(с̄)ти рачи(л) ко(н)фярова(т) я(с)неве(л)мо(ж)нему Єго мл(с̄)ти П̄ну Миколаєви з Потока Пото(ц)кемѓ (Чернігів, 1640 ЛНБ 5, II 4063, 112); приточилас справа... ото, ижъ позваный... важиль се данины певные поводи... // конферованые и привилеємъ специальнымъ потвержоные... то есть городисче Грайворонъ... кгвалтовне посегнути (Варшава, 1643 ЧИОНЛ XIV-3, 161).*

КОНФЕРОВАТЬ *див. КОНФЕРОВАТИ.*

КОНФЕСАТЬ *ч., мн. (лат. cōfessiō) свідчення: добоша ура(д) ко(н)фесата выслуша(в)ши и ад лита приня(в)ши, протє(с)туючи(и) ве(с)по(л) и(з) во(з)ны(м), абы тая (его) протє(с)тация,... до (к)ни(г) была принята (Житомир, 1650 ДМВН 202).*

КОНФИРМАЦІЯ, КОНФИРМАЦІЯ, КОНФИРМАЦІЯ, КОНФЪРМАЦІЯ, КОНЪФИРМАЦІЯ, КОНЪФИРМАЦІЯ *ж. (стп. konfirmacyja, лат. cōnfirmātiō) 1. юр. (затвердження, підтвердження) конфірмація: пото(м) поклада(л) други(и) ли(ст) ко(н)фирмацію або потве(р)же(н)є ω(т) г(с̄)дра корола его милости... емѓ даны(и) (1582 ЖКК II, 109); Пришла коронація та(м) к(р̄) его м(л̄)... прісагѓ понови(л)..., якъ еи въ конфірмації пра(в) варѓва(л) (Острог, 1598-1599 Апокр. 26 зв.); Почынаючы ѓилялетъ выкладати або радъшей ѓалшовати [и] ницовати конѣфирмацію папєжскую, кладетъ тые слова зъ листу папєжского (Вільна, 1599 Ант. 707); а пото(м) и ли(с)ты ω(д)дали братиамъ ω(д)... Петра Могилы... ω(д) котрого и ко(н)фѣрмацію, а(л)бо стве(р)женя правъ а(н)тєсе(с)соровъ... привє(з)ши ω(д)дали (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 43 зв.); мы... Иоанна Скиндєра... за войта потвержаемо,... же войты доживотные упривилєваные в найдалшую конфірмацію от его кор. м̄лсти за сим листомъ нашим одержит (Київ, 1649 Тр. ЧАК 146).*

2. (тайнство миропомазанья) конфірмація: а с тою елекцією по конфірмацію до его королевской милости пана... выправили с посредку себе духовенъство, просєчи о конѣфирмацію менованой особе (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 586).

КОНФИРМАЦІЯ *див. КОНФИРМАЦІЯ.*

КОНФИРМАЦІЯ *див. КОНФИРМАЦІЯ.*

КОНФИРМОВАТИ *дієсл. недок. (стп. konfirmować, лат. cōnfirmāre)* (кого, що) (*узаконювати*) затверджувати: там... зъехавшысе спольне межи собою обрати маем на епископство... чотырох елекътов,... и до его королевское м̄лсти писати в причине, абы конфирмовати и преложити оного // на епископство рачил (Берестя, 1591 ППФ 102-103); Той абовѣм' Правослѣвной вѣры ёстесь Наслѣдѣвцею и вызнѣвцею, котѣраа... Ап(с)лами ѡповѣданаа... Собѣрами Конфирмѣванаа... и Крѣвію Мч(н)ичкою запечѣтованаа (Київ, 1628 Апол. 9); законники въ помененомъ монастыре бѣдѣчїе, заразъ по смерти его,... до его милости отца митрополита Кїевского о томъ давши знати мають проситъ, абы з' раменя сво-его игѣмена... до того монастыря подати и оного конфирмовати безъ вшелякое од-волоки рачиль (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 73).

КОНФИСКАЦІЯ *ж. (лат. cōnfiscātiō)* *юр. (відчуження майна на користь держави)* конфіскація: писаний тот позовъ по него самого... а то до прислухання се всказаня на нем вин правных и наказаня конфіскацией добр его, ведлугъ обликгацией его милости пана Сенюты (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 581).

КОНФИСКОВАТИ *дієсл. недок. (лат. cōnfiscāre)* (що) конфіскувати: помененые униты... // ...добра конфіскують и в нивечъ утрапеных людей обертають (Луцьк, 1648 АрхЮЗР 1/VI, 816-817).

КОНФОРМОВАТИ, КОНЪФОРМОВАТИ *дієсл. недок. (що) (стп. konformować, лат. cōnfirmāre)* узгоджувати: Всѣ Лѣто-

писцѣ... которыем... з ро(з)ны(х) мѣ(с)цѣ собраны(х) ем згажа(л)... и(с) пи(л)но(с)тю ко(н)фо(р)мова(л) (1582 Кр. Стр. 84 зв.); А што ся на(м) ѡповѣдає(т) ннѣ з листы своими якобы митрополими котри(и) собѣ в кро(л)я его мл(с)ти ка(н)цлеріе конъфо(р)мова(л) (к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31).

КОНФУЗЫЯ *ж. (стп. konfuzyja, лат. confusio)* (*замішання, сум'яття*) конфуз: Вышолесь зъ Ерусалиму до Вавилону, албо такъ попросту зъ обѣту царствія небесного до замѣшанья неприятеля // душъ людскихъ. А хочешъ ли вѣдать што тамъ в той конфузыи за кгосподыни? Ово я тобѣ снадне укажу (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 273-274).

КОНФЪРМАЦІЯ *див. КОНФИРМАЦІЯ.*

КОНФЯРОВАТИ *див. КОНФЕРОВАТИ.*

КОНЦЕПТЪ *ч. (стп. koncept, лат. conceptus)* думка, замисел, задум, концепт: Прида(м) і иншіе концептовъ оуважена (поч. XVII ст. Проп. р. 300); Всѣ свои концепта, в' рѣчїй высѣкихъ оуважан'ю, окрѣгло споражати звѣчай маючїй люде,... // ...живѣтъ лю(д)скїй оуважати звѣкли (Вільна, 1620 См. Каз. 9-9 зв.).

КОНЦИЛІЙ *див. КОНСИЛИЙ.*

КОНЦИЛІУМЪ *див. КОНСИЛИУМЪ.*

КОНЦИЛЪОМЪ *див. КОНСИЛИУМЪ.*

КОНЦЫЛЬ *ч. (збори епископів)* собор: Перша (завада), ижъ ихъ милость въ церк-ви ориентальной,... ведле давного порядку, канонами апостольскими и давныхъ концылей утверженого, мають своихъ старшихъ патрїарховъ (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/I, 511).

Див. ще КОНСИЛИЙ, КОНСИЛИУМЪ.

КОНЧАТИ, КОНЪЧАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (*закінчувати, завершувати*) кінча-

ти: на обѣдѣ сторонѣ ровно лыкомъ размерити и копцы закопати, бо // ачбыхмо того дна хотели кончати, ино вжо ночь была и дла того есмо отложили тоє мѣрнѣ до завтра (Ковель, 1537 *AS IV*, 103-104); А суд..., не ко(н)чачи тоє sprawy, для розмышле(н)я ѿ(т)ложи(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ 95*); вѣрнѣ зачавши пре(д)связзятя свое ко(н)чати волю має(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ 246*, 1); Первѣй во всемъ любовь и продковала, и сродковала, и кончала; а теперъ все ся // справуетъ властелско, розказовне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714-715); пленипотенътове..., конъчачи дукътъ сво(и), поведили, же у того Пробитого валу, три пе(т)ы кгрунъто(в) зъбегълисє (Київщина, 1639 *ККПС 273*); зачынаючы тую арендѣ в року прошълемъ,... а кончаючи в року теперешънемъ,... до ретелное посесыи тые // добра ихъ милостем подал, записуючыся преречоною инътеръцызою (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 452-453).

2. (що і без додатка) (*припиняти, переривати що-небудь*) кінчати: не обременѣти слѣхи немощны(х) многотеніє(м) но влас(т) трідєса(т) или бо(л)ше ли(ст)ко(в) прочитати, та же ко(н)чати. и закла(д)кѣ заложити(в)ши, // на дрѣгїи порано(к) слѣхачо(в)... просити (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.-202); Того дѣля Сатана и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старших... преложоных церков пустошит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); И в то(т) сѣнсѣ кончѣ тоє казана (поч. XVII ст. *Проп. р.* 246 зв.); мнѣ южъ кончачы мѣвѣ мѣю налѣжити(т) найвышшого Пана покѣрне молитствовати, абы васъ... пре(д) Маєстатомъ его стѣмъ ѿ(д)давати бѣдемѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934); **животъ кончати** — умирати: И такъ той Исидоръ уніать безъ вѣсти гдѣсь

скончился, якъ и нынѣшныи отступниково жаденъ доброю смертью живота своего не кончають (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1030).

Див. ще КОНЧИТИ.

КОНЧАТИЙ *прикм.* (*який має гострий кінець*) кінчастий; гострокінцевий: тисгопат(us), оstri(й), ко(н)чати(й) (1642 *ЛС 279*); ругамидат(us), спича(с)ти(й), кончати(и) (Там же, 340).

Див. ще КОНЧИСТИЙ.

КОНЧАТИСЕ *див. КОНЧАТИСЯ.*

КОНЧАТИСЯ, КОНЧАТИСА, КОНЧАТИСЕ *дієсл. недок. 1. (закінчуватися, завершуватися)* кінчатися: повѣдаю бо вамъ, иже са еще моуси(т) выполънити то(то) што есть речено ѿ мнѣ... бо тоє што є(ст) написано ѿ мнѣ моуси(т) са кончати (1556-1561 *ПЄ 320* зв.); Вамъ, коу вырзоумленю, означити, и выписати. главы зачала, поча(т)ки, и конъцѣ. Всѣмъ єв(г)ліамъ... ѿ(т)коле которое починає(т)са. и где ты(ж) кончаєт'са (Там же, 443); И дня того,... скончивши все спѣване и читанє, и кончатися вечерни, чинятъ презвитерове со діяконы входъ або процессию со кадиломъ (1603 *Пит.* 76);

(*наближатися до межї протяжності*) кінчатися: где се сходя(т) и ко(н)ча(т) стєны межї трема дединами, бываю(т) три конъци наро(ж)ные усыпаные (Житомирщина, 1639 *ККПС 207*).

2. (*минати, проходити*) кінчатися: вже секира при корени древа лежитъ а на(ш) вѣкъ ко(н)чає(т)ся (Дубно, 1588 *ЛСБ 102*); любовь живото(м) телѣснымъ не кончѣєт'са (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); рѣкъ гдѣса кончѣєтъ тамъ знѣвѣ початокъ берѣтъ (Там же); П. Яни(и) Афє(н)дикови(ч)... платити чы(н)шѣ ѿ(д) каменичъки ѿ(д)-далъ тера(з) за рокъ прєшлы(и) почина-

ючи(и)ся в року $\bar{\text{з}}\bar{\text{а}}\bar{\text{х}}\bar{\text{л}}\bar{\text{г}}$, а ко(н)чачи(и)ся в року $\bar{\text{з}}\bar{\text{а}}\bar{\text{х}}\bar{\text{л}}\bar{\text{д}}$ (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 39).

Див. ще **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧАТИСА *див.* **КОНЧАТИСЯ**.

КОНЧЕНЄ, КОНЧЕНЬЄ, КОНЪЧЕНЄ *с.* (закінчення, завершення) кінець: Те-ды я... кгды(ж) уже вecho(р) надышо(л), то(т) акт̄... ѿ(т)ложылемъ... и сторонамъ ѿбема, абы се становили на томъ же мe-ст̄цу передо м̄ною... поводовая — до да(л)шого конъче(н)я дукту своего, а по(з)ваная — до пригледа(н)я се его,... ѿпо-в̄ди(т) розказалемъ (Київщина, 1600 ККПС 139); На которую премову... пани Яновая ...отповедила: же уже... княз Жижемский по часе кончення акту того светобливого с приятелы приехал, кгдыж бовем уже по-шлюбилам за кого иншого (Володимир, 1616 АрхЮЗР 8/III, 536); Зачимъ сторона поводовая проси(т) абы... су(д) по(д)ко-мо(р)ски(и)... до прозеквова(н)я и ко(н)че-н̄я ты(х) грани(ц) приступилъ (Київщи-на, 1639 ККПС 242); по(д)даныхъ... з мес-те(ч)ка Че(р)ници з села Бро(н)никъ... по(д)ча(с) конъклязые(и) // и кончению се(и)-му тепереш̄не(г)[о] немало намови(в)ши ч̄лка сто два(д)ця(т) з менованыхъ сель... выпровади(т) (Житомир, 1650 ДМВН 192-193).

КОНЧЕНЬЄ *див.* **КОНЧЕНЄ**.

КОНЧЕРЪ, КОНЧИРЪ, КОНЧЪРЪ, КУНЧЕРЪ *ч.* (стп. *konserz*, тюрк. *chandır*) (*вид холодної зброї*) кинджал з довгим вузьким клинком: товары(ш) воите(х) пе(ш)ко на ѿсмъ кони на не(м)... шиша(к) шабля ко(н)че(р) га(р)кабу(з) (1567 ЦБ Лит. 16, 3, 86 зв.); меновите дей згнуло... кончировъ чотыри сребромъ оправных: два позлотистыхъ,... а два кончиры без позлоты (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 149); в сере(д)неє клетки... взато па(н)цыро(в) в

...ручни(ц) $\bar{\text{в}}$ ку(н)черъ ме(ч) (1571 ЛНБ 103, 15/Іс, 1855, 1); в ты(х) име(н)яхъ бы-ло... в̄сякие ры(н)шту(н)ки се(д)ла рады шабли ко(н)черы сребромъ ѿпра(в)ные (Вар-ковичі, 1572 ЛНБ 5, III 4071, 32 зв.); С̄длиц-ца: З Гр̄ото(м) д̄арда... ош̄ѣпъ, ош̄ѣписко, конч̄ръ (1627 ЛБ 125).

КОНЧИНА *ж.* (*цсл.* коньчина) 1. (*за-вершения, закінчення чого-небудь*) кінець: Воини (ж) ем̄ше і̄са, и вели его до каи-яфы ар̄хіереа... // ...петръ же ишоль за ни(м) из(д)алека ажъ до д̄вора ар̄хіерео-ва. и вшо(д)ши в̄ноу(т)рь, с̄д̄ѣль из' слоу-гами ар̄хиереов̄ми, абы вид̄ль кон̄чиною (1556-1561 ПЄ 114-114 зв.); Раб̄ с̄гр̄ѣ-ш̄ивш̄, б̄іен̄ъ бываетъ вл(д)ка непов̄нен̄ъ. Кот̄орый все(г) времени на обновл̄еніе при-емле(т), кот̄орое п̄рв̄ѣй и на с̄зданіе при-н̄аль абы и кон̄чина зго(д)на с поч̄атком са оказ̄ала (Острог, 1588 Сур. 6); **кончина л̄ѣтумъ** — (*завершения дохристиянсько-го літочислення*) кінець старої ери: Коли пришла кончина л̄ѣтумъ, пуславъ Б̄гъ сы-на своего однородного (XVI ст. НЄ 194);

кінець світу: а б̄д̄ете сл̄ышати ѿ во(и)-на(х) и ѿ(т)пов̄ди в̄бен̄ные, смотр̄ѣте а не лака(и)теса. пристои(т) бов̄(м) всем̄ то-м̄ б̄ыти, але не тогды еще е̄сть ко(н)чин̄а (Вільна, 1596 З. Каз. 24 зв.); А претож вы панове и вы отци духовныи и вс̄ѣ набожен-ства християнского... люди,... всегда па-метайте, що кончина вамъ ознаймуєть и опов̄даєтся о томъ пришломъ и фалши-вомъ антихрист̄ъ, бо заправды ку концу приходитъ (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 712); до кончины в̄ѣка *див.* **В̄ѢКЪ**; **кончина міра (сего)** *див.* **МИРЪ**²; **кончина св̄ѣта** *див.* **СВ̄ѢТЪ**.

2. (*кінець життя*) смерть: Зачы(м) з' н̄н̄ш-нее кон̄чин̄ы оурожен̄'цо(в) т̄ак̄'се мн̄ого к̄д̄п̄ц̄ов̄ъ начин̄ило, й̄жъ ім̄ъ св̄ѣтъ в̄в̄есь,

и свѣтовымыслные ремесникы... догодити не могоу(т) (Єв'є, 1612 *Діон.* 2 зв. нenum.); бо чимъ далѣй, тымъ барзѣи изнемогаю и до кончины приближаюся (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); скажі ми чї кончинѣ мою и число дній моихъ кое ест' (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытии, а по исходе от тела сего (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); **кончина живота** — (*кінець життя*) смерть: тѣды намнѣи и ѿ кончинѣ живота... мѣсли(л), паматал' (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); **кончина лѣтъ** — (*загибель*) смерть: Маючи пастира..., Іса сна бжїа, котѣры(и)... кровїю своєю и офѣроу самѣго себе в ко(н)чїноу лѣ(т) принѣс'ши,... сѣлъ по прѣвїци маестѣтоу,... новѣго архїере(а) прѣгнете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

КОНЧИРЬ *див.* **КОНЧЕРЬ**.

КОНЧИСТІЙ *прикм.* Гострокінцевий, кінчастий: obelisc(us), сто(л)пѣ каме(н)-ни(й) ко(н)чи(с)ти(й) (1642 *ЛС* 284).

Див. ще **КОНЧАТИЙ**.

КОНЧИТИ, КОНЧИТЬ, КОНЧЫТИ, КОНЪЧИТИ, КОНЪЧЫТИ *дієсл. недок. і док.* 1. (що і без додатка) (*закінчити, завершити що-небудь*) кінчити: и... послали есмо до княза,... припоминаючи Ихъ Милости в томъ, абы до насъ выехали,... весполокъ з нами тоє справовали и кончили (Ковель, 1537 *AS* IV, 104); А кгды е(с)мо приехали ты(м) болото(м) до речки Ивницы, та(м) же на(с) вже но(ч) зашла, и не ко(н)чи(в)ши тог[о] дна, ро(з)ехалисе есмо (Івниця, 1582 *ККПС* 80); Тымъ всимъ ...диспоновати, рядити и все водлугъ остатѣнее воли моеє конъчыти (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); На(д) шкѣлоу по(д)-нести мѣро(в) дла ро(з)шырена школы в

то(м)же рѣкѣ настоѣщо(м) кончыти дхва-ліли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); пань Юшковски(и)... спротивляючи(с) декретови... которы(м)... наказано... абы мель кончыти границу,... повторе протестовальсьє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239); **бѣгъ своего вѣку кончить** — померти: Отѣль шѣкалесь, где бысь бѣгъ своѣго вѣкѣ Мѣгль кончыт': якъ честномѣ прїстои(т) Чловѣкѣ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 4); **векъ свой кончити** — (*закінчувати своє життя*) доживати: Лукашови Крицкому, // шляхтичови добре урожоному, который през уломность и окаличенъє през неприятеля Крыжа светого, будучи в розных... войнах, стративъши вси субъстанциє свое, а не маючи скол ратунку засегнут, при шпиталю и монастыре векъ свой кончить, оного округне киями збили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687-688); **кончити животъ, животъ свой кончити** *див.* **ЖИВОТЬ**.

2. (що) (*припинити, перервати що-небудь*) кінчити: Семаа [причина] жебысмо помале(н)коу мѣвѣ нашѣ ко(н)чїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303 зв.).

Див. ще **КОНЧАТИ**.

КОНЧИТИСЕ *див.* **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧИТИСЬ *див.* **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧИТИСЯ, КОНЧИТИСЕ, КОНЧИТИСЬ, КОНЧИТИСА, КОНЧИТЬСЕ, КОНЧЫТИСЯ, КОНЪЧЫТИСЯ *дієсл. док.* 1. (*закінчитися, завершитися*) кінчитися: там ся на тот час кождый речи мают кончити, водлугъ поступу земского права (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 26); Потуль стоить въ книжкахъ Ѳилялетовыхъ. А дальшыє слова, што напотребнейшыє, чымъ ся тотъ парак[г]раѣъ кончытъ, покинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 613); да бѣде(т) прочитѣте(л) искѣсе(н) въ чтѣніи... // ...на

запаты(х) мало застановлає(т) са, а на тбчка(х),... паче же где бы са речєніє ра- (з)ѡмѣнїа ко(н)чїло, та(м) дхвї да ѡ(т)по- чиває(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201-201 зв.); Писа(н)є... было... ѡ(т)дано... вправдѣ з великимъ ѡсе(р)диємъ якосмося ѡбецали тое мѣсце стое абыся зачатая работа яко напрѡ(д)ше ко(н)чила (*Устя*, 1612 *ЛСБ* 437, 1); гдѣса молїтва ко(н)чїтъ, анѣ сплю- ває(т) жадє(н), анѣ збыванїє(м) // флѡг- мы чѣти жа(д)ного (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.);

(наблизитися до межї протяжності) кінчитися: и ту(т) ся скорѣтина граница конѣчы (1546 *ОГ* 33 зв.); запона з кош- товным... камнем и там околична перла в дому у два ряды идет, где теж ест рожа, шафер немалый, чотырма каменми осажо- на, при которой кончїтся половица кры- жа перлового (*Володимир*, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); Авгоуста ц(с)ра... монѣта грѡ- шеваа якаа(с) з' одной стороны єдноро(ж)- ци прє(д) носа(т), а котѡрыє ко(н)ча(т)- са на рѣбы; а ногѡми перѣдними сфѣрѡ то єсть звѣздѡ стискалі (поч. XVII ст. *Проп. р.* 253 зв.); а тѡкъ ѡ(т) днѡ дѡ днѡ пришѡлѣ кѡ ѡномѡ мѣстѡ межї гѡры, гдѣ се оное велїкое пѡле кончїло (серед. XVII ст. *Хрон.* 456 зв.).

2. (*минути, пройти*) кінчитися: который рокъ початися маєтъ близкопришлого дня первшого понеделка, по велицемъ дни, въ року теперешнемъ,... а кончїтїсь мають чрезъ три лети, въ року пришломъ (*Луцьк*, 1583 *АрхЮЗР* 6/I, 133); А выкупно отъ трохъ летъ до трохъ летъ, починаятъ се..., отъ серодопосное середи римское,... а кончїть се маєтъ также о серодопосной середи рим- ской (*Луцьк*, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395); Наѣм- никъ чѡсто рахѡдетъ, коли рѡкъ кончїт'са

(*Київ*, 1625 *Коп. Каз.* 40); которая то арен- да починатися маєтъ въ року тепереш- немъ,... а кончїтїся маєтъ, дастъ Богъ, въ року пришломъ (*Володимир*, 1626 *Арх ЮЗР* 6/I, 463);

(перерватися, припинитися) кінчитися: А протожъ потреба бы каждому патрыар- се новому, абы митрополить знову прысе- галь, поневажъ смертїю первого конѣ- чытїся ѡвязаюкъ прысеги таковое (*Вїльна*, 1599 *Ант.* 505); абысмо... анѣ ся // в щас- тїю... кохали анѣ тежъ нендзны сего мѣ- зерного свѣта боали, гды жъ тое ѡбое не долго трваєтъ, але смертїю са кончїть (*Ко- рець*, 1618 *З. Поуч.* 172).

Див. ще **КОНЧАТИСЯ.**

КОНЧИТИСА *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧИТЬ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЧИТЬСЕ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧЫТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЧЫТИСЯ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЧЪРЪ *див.* **КОНЧЕРЪ.**

КОНЪ *див.* **КОНЪ.**

КОНЪВА *див.* **КОНВА.**

КОНЪВЕНТЬ *див.* **КОНВЕНТЬ.**

КОНЪВЕНЪТЬ *див.* **КОНВЕНТЬ.**

КОНЪВЕРСОВАТИ *див.* **КОНВЕРСО- ВАТИ.**

КОНЪВОКАЦЫЯ *див.* **КОНВОКА- ЦЫЯ.**

КОНЪДИКТАМЕНЪ *див.* **КОНДИК- ТАМЕНЪ.**

КОНЪДИКТАМИНЪ *див.* **КОНДИК- ТАМЕНЪ.**

КОНЪДИЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЪДЫЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЪЄКТУРА, КОНЪЄКТУРА, КО- НІЄКТУРА *ж.* (*стп.* *konjektura*, *лат.* *con- jectura*) 1. Міркування, висновок: пан Крыш- тофъ Харлинский... налязлѣ на немъ знаки

замордованя... через... замордоване брат его с того света зшол, где с таковых коньектуръ инквизицью межи челядю... чинит хотел (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513); Але прожно коньектуру тую третюю до Римского епископа приняли: которій, если есть въ Церкви,... есть участникомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); ѳсмотряю: Коньектѳрѳ чиню. Присмотряюса, ѳбачаю (1627 *ЛБ* 140).

2. Припущення, здогад: А тѳ са южъ... напомнимѳемъ чиню. Абы на... довода(х) пѳсма с(т)... полѳгати и фѳндоватиса, а нежели на Аркгѳмѳнта(х)... Латѳнски(х), зѳ самыхъ... конѳектѳрѳ... оутѳбрени(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 170); конѳектуру брати — уявляти, здогадуватися: Зачѳмъ я тѳт тылкъѳ, на кштѳлт оногѳ довтѳпногѳ Малдрѳ... намалѳовѳлъ едѳнъ пѳлецъ, и зѳ тогѳ ѳ великости всегѳ ѳлѳбрѳма розсѳдо(к) и конѳектѳрѳ брати казѳлъ (Львѳв, 1639 *Ап.* 8 зв. ненум.).

КОНЪКЛЮДОВАТИ *див.* **КОНКЛЮДОВАТИ.**

КОНЪКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪТЬ *ч.* (*лат.* *conspicgens* (*concurrentis*)) конкурент; суперник: Я-мъ се репротѳ(с)товалъ, и(ж) кгвалътомъ кгрунътовъ ничиихъ не заѳ(ж)джаю, але видѳчи конъкурѳнътовъ килку и спо(р) межи ними самыми ѳ тые кгрунъты, тѳды-(м) с пови(н)ности моеѳ за стороною поводовою ехалъ (Киѳвщина, 1639 *ККПС* 262); межи... конъкурѳнътами до кгру(н)товъ вла(с)-ны(х)... конъкуруючи, целости кгрунътовъ по(з)ваное стороны перестерегаѳ(т) (Там же).

КОНЪКУРЕНЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪКУРОВАТИ *дѳсл. недок.* (*лат.* *conspicere*) конкурувати, змагатися: Репротѳ(с)товалъсе тамъ же умоцованы(и) по(з)ваное, же... межи... конъкурѳнътами до кгру(н)товъ вла(с)ны(х)... ѳ(л)шанъски(х), конъкуруючи, цело(с)ти кгрунътовъ по(з)ваное стороны перестерегаѳ(т) (Киѳвщина, 1639 *ККПС* 262).

КОНЪКУРЕНЪЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪНИКЪ *див.* **КОННИКЪ.**

КОНЪНО *див.* **КОННО.**

КОНЪНЫЙ *див.* **КОННЫЙ.**

КОНЪПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОНЪСЕНСЪ *див.* **КОНСЕНСЪ.**

КОНЪСЕРВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСЕРЪВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСКИЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНЪСТИТУЦИЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪСТИТУЦІА *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪСТРУКЪЦИЯ *ж.* (*лат.* *constructio*) лист, послання: Стороны справы вѳше(и) до короля Егѳ м(лѳти) тѳды есмо чере(з) послы на(ши) в конъстрѳкъци(и) до Егѳ Королевъское м(лѳти) подали (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 1).

КОНЪСТЫТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНЪТЕМПЪТЪ *див.* **КОНТЕМПЪТЪ.**

КОНЪТЕНТОВАТИСЬ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЯ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТИНОВАТИ *див.* **КОНЪТИНОВАТИ.**

КОНЪТИНУОВАНЪ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. kontynuowany)* продовжений: теды тамъ и юри(з)ди(к)ция уряду по(д)комо(р)ского мела бы(т) начата, а не тутъ конътинуована (Київщина, 1639 ККПС 239).

КОНЪТИНУОВАТИ, КОНЪТИНОВАТИ *дієсл. недок. (стп. kontynuować, лат. continuāre)* (що і без додатка) продовжувати: теды поводе... пє(т)на(д)цати тисече(и) золотыхъ полскихъ штримали и пото(м) зы(с)кѡ по(с)тѡпокъ ве(д)лугъ порадыкъ права по(с)полито(г) на томъ то кнжати миха(и)лѡ вишьневецъко(м) в сѡде... конътинѡвали (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 1 зв.); Яко жъ потомъ, конътинуючи таковы кривды, шкоды и опрессии, з руки и рамена своего подданого з Рудки, маєтности своеє, на йме Степанчука,... тамъ до монастыра Чорненъского на месце свое прислалъ и урядниство... поручил (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 698); А хотєчи справу... конътинуовати... плєнипотє(н)тови княжа(т) и(х) м(л)... све(д)ковъ ставити во(д)лугъ декълярации єго наказую (Київщина, 1639 ККПС 275).

КОНЪТРАВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРАДИКОВАТИ *див. КОНТРАДИКОВАТИ.*

КОНЪТРАДЫКОВАТИ *див. КОНТРАДИКОВАТИ.*

КОНЪТРАДИКТОРИЯ, КОНТРАДИКТОРИЯ *ж. (лат. contrādictiō)* протиріччя, суперечність: третяя: [причина] — же в то(м) де(к)рєтє су(т) двоє конътради(к)тория: пє(р)вша, же вцалє заховує права и диспозициє сторо(н) обохъ, а ти(м) же декретомъ докуменътъ грани(ч)ны(и) зноси(т), зачи(м) є(с)ли зноси(т), ю(ж) вѡца-

ле заховати не може: с которы(х) ко(н)тради(к)тори(и) я(с)не се показує, же де(к)рєтє неправъне, и неслушъне є(ст) ферованы(и) (Київщина, 1639 ККПС 242).

КОНЪТРАДИКЦИЯ *див. КОНТРАДИКЦИЯ.*

КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *див. КОНТРАДИКЦИЯ.*

КОНЪТРАКТЪ *див. КОНТРАКТЪ.*

КОНЪТРАКТЪТЪ *див. КОНТРАКТЪ.*

КОНЪТРИБУЦИЯ *див. КОНТРИБУЦИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСЫЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРТОВАТИ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНЪТРОВЕРЪСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНЪТУМЪ *див. КУНЪТУМЪ.*

КОНЪТЪ *див. ГОНТЪ.*

КОНЪФЕДЕРАЦИЯ *див. КОНФЕДЕРАЦИЯ.*

КОНЪФЕДЕРАЦИЯ *див. КОНФЕДЕРАЦИЯ.*

КОНЪФЕКТЫ *див. КОНФЕКТЫ.*

КОНЪФЕРОВАТИ *див. КОНФЕРОВАТИ.*

КОНЪФИДИРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (лат. cōnfidēns)* довірєний: у которого игумена... тогожъ монастыра рєчы... и вшєлякие охєнъдозства Федєра Липъки... и зошълого Стефана Столяра, в скриняхъ през них позамыканыє, а чернъцомъ тамєчъным до схованя даныє

и коньфидированые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400).

КОНЪФИРМАЦИЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФИРМАЦЫЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФОРМОВАТИ *див.* **КОНФОРМОВАТИ.**

КОНЪЧАТИ *див.* **КОНЧАТИ.**

КОНЪЧЕНЄ *див.* **КОНЧЕНЄ.**

КОНЪЧИНА *див.* **КОНЧИНА.**

КОНЪЧИТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИСЯ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЪЮРАЦИЯ *ж.* (*стп.* *konjuracja*, *лат.* *coniuratio*) змова: року прошлого,... за незносные грехи нашые з допусьченя Божого, кум ребелию козаки Запорозькие с татари, впрод конъюрацию учынивъшы, также зъ гультайствомъ розънымъ и хлопами свовольными злучывъшысе,... гетьмановъ до везеня побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Випуск 14

К

Підписано до друку з готових діапозитивів 5.04.2008. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26.46

**Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА**

**Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000**

